

ומדייק במאמר

באתי לגני ה'תשי"ט

ונלוח אליו

להאיר מבראשית

ליקוט בענין גיל התחלת הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

באתי לרגני ה'תשי"ט

©

כל הזכויות שמורות

5779 ~ 2018

Printed in the USA

להערות והזמנות:

umedayeik@gmail.com

פתח דבר

לקראת היום הבהיר יו"ד שבט הבא עלינו לטובה, ובהמשך למה שהו"ל בשנים האחרונות¹, הגנו מוציאים לאור תדפיס מהספר "ומדייק במאמר" (הנמצא בשלבי העריכה), על המאמר ד"ה באתי לגני ה'תשי"ט, הכולל לשון קדשו של רבינו באמירת המאמר (בלשון אידיש), עם הערות וצינונים בדרך אפשר מאת המו"ל (על חלקים מהמאמר) – הנקראים בשם "דקדוקי תורה" (ע"פ ל' אדה"ז בתניא קו"א קס, ב), אשר כשם כן כוונתם, לגלות עוד יותר איך שכל דברי רבינו הם מדויקים בתכלית, וכדי ש"מזה נתבונן גדולת עומק מחשבתו"² הקדושה, הטמונה בכל שורה ואות מהמאמר. ובסופו באו גם "מילואים לדקדוקי תורה", לתוספת ביאור, מקורות נוספים, וכיו"ב. ותקוותינו שהספר יעזור ללומדי המאמר לעיין ולהתעמק בו בכחינת "תן לחכם ויחכם עוד", וגם יסייע להם בקיום הוראת רבינו הק' לכתוב הערות וביאורים בהקובצים הנדפסים מזמן לזמן.

* * *

מצד ריבוי הצינונים שב"דקדוקי תורה" הנ"ל, נכתבו הצינונים בסגנון יותר קצר מהרגיל, למען ירוץ בו הקורא – וכמו בצינונים לספרי המאמרים תרכ"ו-תשנ"א הושמט הראשי תיבות "סה"מ", וצויין: "תרכ"ו ע' רב" וכיו"ב. ועד"ז ברוב סדרת "מאמרי אדה"ז", צויין רק: "תקס"ח ח"ב ע' תרפז" וכיו"ב. ובשאר כרכי הסדרה (שאינם ע"ס השנים), ובן בסדרת "מאמרי אדה"א", הושמטה תיבת "מאמרי", וצויין: "אדה"ז הקצרים ע' כד"ו"אדה"א שמות ח"א ע' קנח", וכיו"ב. וכל ספר שהופיע בב' מהדורות ונשתנו מספרי עמודיו, צויינו מספרי מהדורה הישנה בסתם, ומספרי מהדורה החדשה בסוגריים, כמו: "תרס"ו ע' תקמד [ס"ע תשמז]", וכיו"ב.

היות שישנם הרבה ציונים לד"ה באתי לגני ה'ש"ת והדרושים השייכים אליו, נציין בזה את מקום מוצאם של דרושים אלו, והקיצורים שהשתמשנו בהם בתוך הספר:

שתי ידות אוה"ת – אוה"ת תרומה (ח"ה) ע' א'תקיג-א'תקמז.

(1) תדפיס מס' ומדייק במאמר על ד"ה באתי לגני ה'תשט"ז (ג.י. תשע"ו). תדפיס מס' ומדייק במאמר על ד"ה באתי לגני ה'תשי"ז (ג.י. תשע"ז). תדפיס מס' ומדייק במאמר על ד"ה באתי לגני ה'תשי"ח (ג.י. תשע"ח).
 (2) ע"ד ל' אדה"ז בתניא שם, וע"פ מארז"ל (כ"ר פס"ז, ח. ועוד) שצדיקים דומים לבוראם.

שתי ידות תר"ל – סה"מ תר"ל ע' צא"צו. [אתם נצנים תר"ל א – סה"מ תר"ל א ה"ב ע'
תקסד"תקלג. אתם נצנים תרנ"ג – סה"מ ליקוט ה"ב ע' היא. אתם נצנים אעת"ר
(הנחת ר"א סימפסאן) – סה"מ אעת"ר ע' רנהירסא.]

שתי ידות תרל"ג – סה"מ תרל"ג ח"א ע' קניקנו.

תרל"ג מהדו"ק – באתי לגני תרל"ג מהדורא קמא – סה"מ תרל"ג ח"ב ע' תקסג"תקסח
[ולהעיר ממ"ש שם ע' תקסג בהערה מגוכתי"ק בראש העמוד: "הנחה ישנה והלשון אינו
טוב והמכוון אמת"].

תרל"ג – באתי לגני תרל"ג (מהדורא תנינא) – סה"מ תרל"ג ח"א ע' קא"קיא [תרמ"ד ע'
רצודש].

תרנ"ח – באתי לגני תרנ"ח – סה"מ תרנ"ח ע' רחזריד.

תרפ"ו [תרצ"ב] – באתי לגני תרפ"ו [תרצ"ב] – סה"מ קונטרסים ח"א רכז, ב – רלד, ב
[תרפ"ו ע' רלא"רמג. תרצ"ב ע' רפחזדש].

והבריה תרצ"א – והבריה התיכון תרצ"א (חלק ממנו) – סה"מ קונטרסים ח"א קנה, א –
קנט, ב [תרצ"א ע' קפוזקצ].

תרצ"ט – באתי לגני תרצ"ט – סה"מ קונטרסים ח"ב תיד, ב – תיז, ב [תרצ"ט ע' 123-
131].

תש"י – באתי לגני ה'שי"ת – מאמר א (פרקים א-ה): סה"מ תש"י ע' 118-111. מאמר ב
(פרקים ו-י): שם ע' 125-119. מאמר ג (פרקים יא-טו): שם ע' 137-131. מאמר ד
(פרקים טז-כ): שם ע' 155-151.

* * *

וזאת למודעי, אשר מנהג רבותינו נשיאינו לדורותיהם הוא, שכתובת דרושי הדא"ח
שלהם (הן בעצמם, והן ע"י מניחים) היא בלשון הקודש (בדרך כלל), ובנדו"ד זכינו אשר
הנחה מהמאמר הוגה ע"י רבינו, ולכן אין מכוונת ספר זה לשמש כתחליף ללימוד מתוך
ההנחה המוגהת מהמאמר שבלשון הקודש. ולאידך, הורה רבינו³ ש"כדי צו פארשטיין די
אמיתית הכוונה פון די "דברי תורה" פון רבותינו נשיאינו איז ניט מספיק לערנען זיי ווי זיי

(3) לקו"ש חכ"א ע' 448 (משיחת ש"פ יתרו תשמ"א).

זיינען איבערגעזעצט געווארן אין לשון קודש דורך אנדערע, און מען מוז אנקומען צו די ווערטער וואס זיי האבן געזאגט אין אידיש, כמוכן מאגה"ק שם⁵.

גם כדאי לציין⁶, שבשיחת ש"פ נשא תשמ"ג (התועדויות ח"ג ע' 1594 ואילך – בלתי מוגה) איתא:

"דובר כמ"פ שבמקום להתפלל בדיוקי הלשונות בענינים שנתבארו בהתועדות, אם כך הי' הלשון או כך הי' הלשון וכו' – מוטב לעיין במקורות שמהם הובאו הדברים שנתבארו בהתועדות, ובפרט שלאחרונה נהוג לציין את מקור הדברים כו'. ובפשטות: כאשר מתפללים בדיוקי לשונות כו' – הרי יתכן שלשון מסויים לא הי' בתכלית הדיוק כו', פליטת הפה, וכיו"ב. ולכן ביקשתי כו"כ פעמים שיעיינו במקורות המצוינים כו' ועי"ז יבינו את תוכן הענין לאשורו (ובדרך ממילא יחסכו את השקו"ט בדיוקי הלשונות כו').

כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפר לי⁷ שאדמו"ר האמצעי לא רצה שיעמדו על דיוקי הלשונות בדבריו כו'. בנוגע לאדמו"ר הזקן, הרי ידוע עד כמה מדייקים בלשונו . . . בנוגע לאדמו"ר האמצעי, לא היתה דעתו נוחה מזה שידייקו בלשונו כו'. והוקשה לי בזה ב' דברים: (א) מכיון שאדמו"ר האמצעי הי' "ממלא מקומו" של אדמו"ר הזקן, וכידוע ש"ממלא מקום" ענינו שהוא ממלא את כל המקום של קודמו (בכל הפרטים כו') – כיצד יתכן חילוק כזה בין אדמו"ר הזקן לאדמו"ר האמצעי? (ב) לשם מה סיפר לי כ"ק מו"ח אדמו"ר סיפור זה, מה נוגע ענין זה אלי?

והביאור בזה: לשונו של אדמו"ר הזקן הוא בקיצור נמרץ – לשון קצרה, ולכן מדייקים בלשונו בתכלית הדיוק כו'. ולעומת זאת – לשונו של אדמו"ר האמצעי הוא בתכלית ההרחבה – "רחובות הנהר" . . . ומפני גודל האריכות וההרחבה . . . אי אפשר לכווין⁸ בנוגע

(4) ובהע' 16 שם: "משא"כ הענינים שנכתבו בלה"ק ע"י רבותינו". וכיון שגם לאחר הגהתו, השאיר רבינו את הציון "הנחה" בתחילת מאמר דידן, לכאורה משמע, שבמדה מסויימת ישנם איזה ענינים בהנחה המוגהת שהם עדיין בבחינת "איבערגעזעצט" ע"י אחרים.

(5) סימן כה (קמא, א).

(6) בהבא לקמן ראה גם שערי לימוד החסידות ע' עב-עג, וש"נ.

(7) ראה גם רשימות חוברת קעט ע' 12 [313]. רשימת היומן ס"ע קן מ"חורף תרצ"ה. וויז": "האמצעי לא הי' רוצה אז מ'זאל היטען ווערטער. וכן אצל הצ"צ ומהרש"ע. על של אדה"ז הקפידו. אדה"ז הי' מקפיד שידייקו בתיבות ג"כ".

(8) ולהעיר שבהמשך השיחה (התועדויות שם ס"ע 1595 ואילך) מזכיר מ"ש בלקלו"צ (אגרות ע' רסו) ש"כל מה שנאמר בתושב"כ ובתושב"פ . . . כולם ממש אמר ה', ובאותו הלשון ממש שנאמרו כמו שהם ממש . . . ההלכה שעלי' אמרו אח"כ שבדו"ת היא כולם ממש אמר ה' . . . וה' עצמו אמר ההלכה והוא אמר שבדו"ת היא".

לדיוקי הלשונות בתכלית הדיוק כו'.

והשייכות דסיפור זה אלי (שלכן סיפר לי זאת כ"ק מו"ח אדמו"ר) מובנת אף היא – שהרי גם אני צריך לבקש שלא יתפלפלו בדיוקי הלשונות כו', אלא להתרכז בעיון והבנת תוכן הענין, ע"פ מקורות המצויינים כו'".

אך לכאורה משמע (מהל' הבלתי מוגה): (א) שהפלפול ששולל הוא דוקא כזה שלא הי' שייך אם היו מעיינים תחילה בהמקורות שצויינו. (ב) שאפילו בגודל האריכות וההרחבה דאדמו"ר האמצעי הי' אפשר לכיין את הל' בדיוק, רק שלא הי' בתכלית הדיוק (כפי שהי' אצל אדה"ז). (ג) שמה שרבינו הוצרך לבקש שלא יתפלפלו הי' רק מרומז בהסיפור דאדמו"ר האמצעי, אבל אינו אותו הענין שהי' אצל אדה"א. כי אדה"א לא רצה בזה מצד גודל האריכות וההרחבה שלו – היינו מצד המשפיע, ואילו רבינו הוצרך⁹ לבקש ע"ז מפני התוצאות¹⁰ של העדר העיון בהמקורות – היינו מצד גישת המקבלים¹¹.

* * *

תודתינו נתונה כזה לספריית אגודת חסידי חב"ד עבור עזרתם, וכן לספריי' הלאומית שבירושלים תוכב"א, ולספריות אוקספורד, ברלין, פארמא, פריז, וספריי' הבריטית.

הספר נערך ע"י הרה"ת ר' זאב וואלף בער שי' אדלר.

* * *

9) וע"ד הצחות י"ל, שבתשד"מ גם אדה"ז הי' צריך לבקש כן, מאותו הטעם – כמ"ש בשיחת ליל י"ב סיון תשד"מ (שיחה ג – 10:30 – ראה התוועדויות ח"ג ע' 1985 ואילך): "וואס אט דא האט זיך אנגעהויבען, כמדובר כמה פעמים, אז מ'כאפט זיך אן אן א ווארט, און מ'פארגעסט אויפן תוכן הענין, במילא ווערט שאלות ופירוקי ותירוצים און הסברות און טוחן הרים זה בזה – עוקר הרים וטוחנן זה בזה, מיטן גאנצן שטרעם. . . (14:10) כאמור, פון וואנעט קומט די גאנצע קשיא? ווארום מ'האט זיך אנגעכאפט אן די ווערטער פון דעם אלטן רבי'ן, אן די ווערטער פון "הלכות הלכות" – אן קיין שימת לב, בנוגע צו וואס זיינען געזאגט געווארן די ווערטער פון קונטרס אחרון, און בנוגע צו וואס פאר א ענין איז געזאגט געווארן דאס וואס דער רמב"ם שרייבט בהקדמתו לשלחן ערוך".

10) ראה מה שמבהיר רבינו בהמשך לשיחה הנ"ל בפנים (ע' 1595), בנוגע "לכל השאלות המשונות ששאלו ופלפלו" במ"ש בהתוועדות קודמת.

11) וראה גם שיחת ש"פ תולדות תשד"מ (התוועדויות ח"א ע' 517): "לפעמים מתפלפלים בענין מסויים, בדיוקי התיבות וכיו"ב, ומרוב הדיוק בתיבות שבהם מלובש נושא הענין, שוכחים אודות תוכן הענין עצמו. [ולדוגמא . . . כאשר מדייקים בפירוש רש"י . . .] וזוהי שורש הטעות בכל השקו"ט המיותרת, שהרי אם היו שמים לב לתוכן הענין, היו רואים שהקושיא מעיקרא ליתא". ש"פ חוקת תשד"מ (התוועדויות ח"ג ע' 2082): "וכמדובר כמ"פ ש"תופסים" כמה תיבות, מבלי לראות מהו התוכן דכללות הענין, ביחס לאיזה ענין נאמרו תיבות אלו, וכיו"ב, ובהתאם לכך ממהירים להסיק מסקנות ולשאל קושיות, וזאת – בה בשעה שהדברים פשוטים כל כך, עד שלא עלתה על דעתי שיש צורך להבהיר ולשלוף זאת".

ובעמדינו ביום הבהיר ה' טבת, יום שנקבע¹² ל"יום סגולה" ו"עת רצון" בכל הקשור לנצחונם של הספרים (ע"י הלימוד בהם כו'), "יום¹³ זה, וואס דאס איז דאך פארבונדן אויכעט מיט דער שחרור פון ספרים, און פדיון שבויים פון ספרים",

ומכיון ש"אז¹⁴ ס'קומט צו נאך א ספר, קומט צו אין די אלע ספרים וואס מ'האט פריער – נאך פאר דעם – כמובן בפשטות, אז דורך דערויף וואס ס'קומט צו די ידיעות שבספר החדש, קומט צו אויכעט א הוספה אין די ידיעות אין די ספרים וואס מ'האט געלערנט נאך פאר דעם, אדער מ'גייט לערנען – און די ספרים האט מען שוין – און מ'גייט לערנען, נאך אמאל איבערלערנען, וכיוצא בזה",

והיות "אז¹⁵ ס'דאך דא א קבוצה פון ספרים וואס ווארטן נאך אויף זייער פדיון שבויים, אז זיי זאלן אומגעקערט ווערן צו זייער אמת'ן בעל הבית, וואס דאס איז דאך נשיא דורינו, דער רבי דעם שווער, אין זיינע ד' אמות",

הנה יהי רצון שספר הנוכחי (והלימוד בו) "זאל¹⁶ נאך מערער צוהיילן אומקערן די אומקערונג פון די ספרים האמורים, נוסף אויף די ספרים וואס זיינען שוין אומגעקערט געווארן, צוזאמען מיט די כתבי יד המצורפים לספרים אלו. ועוד והוא העיקר, אז דאס זאל גייען צוזאמען – ואדרבה, והוא העיקר – צוזאמען מיט די גאולה, און די סיום הגאולה, די התחלת הגאולה צוזאמען מיט סיום הגאולה בפשטות, על ידי האמור ומוזכר לעיל, אז "בנערינו ובקנינו ובכנינו ובבנותינו", צוזאמען מיט אלע ספרים, צוזאמען מיט די ספרים וואס מ'האט שוין אומגעקערט – און כתבי יד – און וואס מ'וועט אומקערן תיכף ומיד ממש, ועוד והעיקר, אין א פרשיות פון "בנערינו ובקנינו ובכנינו ובבנותינו", האנשים והנשים והטף, איז "ארו עם ענני שמיא", צוזאמען מיט די החלטות טובות בנוגע צו צדקה און צו מעשים טובים בכלל ובפרט – וועט מען גלייך זיין (כמדובר) בארצנו הקדושה, דארטן ירושלים עיר הקודש, ובהר הקודש, ובבית המקדש השלישי, ותיכף ומיד ממש!"

מכון "יד מנחם"

ה' טבת, ה'תשע"ט

תשעים שנה לנישואי רבינו והרבנית הצדקנית נ"ע זי"ע
שלישים ושתים שנה ל"דין נצח" דספרי וכתבי רבותינו נשיאנו

(12) סה"ש תשמ"ח שם. תש"נ ח"א ע' 207, הע' 69 בשוה"ג.

(13) שיחת אור לה' טבת תשנ"ב (שיחה ב – 0:45).

(14) שם (0:10).

(15) שם (1:00).

(16) שם (1:40).

לעילוי נשמת

מו"ר היקר

ר' אלעזר ב"ר אשר הכהן ע"ה

כ"ץ

נפטר ט' טבת ה'תשע"ט

ת.נ.צ.ב.ה.

בס"ד. יו"ד שבט, ה'תשי"ט

באתי¹ לגני אחותי פלה, איז² דאך מבאר דער בעל ההילולא, <אויפן³...>
ברייגענדיק⁴ דעם מדרש או לגני⁵ – לגנוני, למקום⁶ שהי' עיקר שכינה, למקום⁷

⌘ דקדוקי תורה ⌘

- (1) [שה"ש ה, א]. תש"י (רס"א), וכל הדרושים: "באתי לגני אחותי כלה".
- (2) תש"י, תרצ"ט, תרל"ג מהדו"ק: "ואיתא...", וכן ("ואי...") בתרפ"ו [תרצ"ב], תרנ"ח. תרל"ג: "ופי". וכבפנים כ"ה גם בתשכ"ז (0:03), ועד"ז תשכ"ב (0:05).
- (3) להעיר מתשכ"ב (0:05): "על יסוד המדרש".
- (4) תש"י, תרצ"ט: "במדרש רבה (במקומו)" [- שהש"ר עה"פ ה, א], וכן בתרפ"ו [תרצ"ב] ("במקומו בארוכה"), תרל"ג ("במדר"ר במקומו"), תשכ"ח (0:10), וכן (או עד"ז) בכל המוגהים, ועוד. ועד"ז תשי"א (0:20), תשכ"ח (0:10), ועוד. תרנ"ח, תרס"ב ותש"ז שם, מי א-ל כמוך שבהערה 13, ועוד: "במדר"ר" (סתם), ועד"ז אוה"ת תצוה (ח"ה) ע' א'תרי: "כמאמר המדרש רבה". תרל"ג מהדו"ק: "במדרש" (סתם). סה"ש תש"ב שם: "אין מדרש" – וכ"ה גם בתשי"ב (0:25), תשי"ד (0:05), תשט"ז (0:03), תשי"ז (0:03), תשי"ח (0:05), תש"כ (0:03), ועוד. וכבפנים עד"ז גם תשכ"ג (0:25), תשכ"ז (0:05), תשל"ג (0:10) תשמ"ג (0:20), ועוד. ואולי מרמז לעוד מקומות במדרש (במדר"ר אבל לא "במקומו", וגם במדרשים אחרים) שבהם מובא הדרשה ד"לגני לגנוני" – במדב"ר פי"ג, ב; פסיקתא דר"כ, יל"ש, ומדרש הגדול שבהערה 8 – וכמבואר במילואים.
- (5) תש"י, תרצ"ט (שהש"ר), תרל"ג: "לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני", וכן בתשי"א (0:25) [באידיש], ורס"א), ועד"ז תשכ"י (0:05), ועוד. תרפ"ו [תרצ"ב], ותרנ"ח: "לגני לגנוני" (סתם), וכן ברובם ככולם של המוקלטים והמוגהים, כולל: תשי"ב (0:30, ורס"א), תשי"ג (רס"א), תשי"ד (0:05), תשט"ז (0:03), תשי"ז (0:05), תשל"ט הא' (0:10), והב' (0:10). וראה גם מקדש מלך לזח"ג ג, ב: "במדרש חזית [- שהש"ר] שאמרו באתי לגני לגנוני". ראבי"ה סי' אלף קנ"ה (דרשה לברכת כהנים): "ביום כלת משה, כלת כתיב, זהו באתי לגני אחותי כלה, לגנוני". ספר הבתים מגדל דוד, ספר אמונה עמוד החמישי, פ"ב: "ואמרו במדרש חזית, לגני לגנוני, למקום שהיה עקרי מתחלה". סה"ש תשמ"ז ח"א ע' 295, הע' 61: "...שזהו ע"ד באתי לגני, לגנוני..."
- (6) תש"י, תרפ"ו [תרצ"ב], תרנ"ח, תרל"ג: "למקום שהי' עיקרי בתחלה...", וכן בכל המוגהים, תשי"א (0:35), תשכ"ב (0:10), ועוד. ועד"ז תרצ"ט (שהש"ר). זרע ברוך ח"א (לתלמיד המגלה עמוקות, קראקא ת"ו) ויקרא ד"ה הפן האחד (צו, ב): "...מ"ש מדר"ר סדר נשא פ' י"ג [- שבמילואים להערה 4, סוף אות א, ע"ש], וד"ל. . . אלא לגני לגנוני, למקום שהיה עיקר השכינה מתחלה...". ואולי מרמזים בזה ש"עיקרי" ו"עיקר שכינה" שבמדרש הם ענין א'. וכבפנים עד"ז גם י"ט כסלו תש"כ (שבמילואים להערה 10, אות ג): "...מקום שהיתה עיקר שכינה..."
- (7) אולי מרמז, שפירוש "לגנוני" הוא למקום שהי' גנוני מלפנים, כיון ש"למקום שהי' עיקרי" שבמדרש הוא פירושו של "לגנוני" שלפניו. ואולי זהו חלק מהבהרה והדגשה כללית כאן בפירושו של "לגנוני", שבגללו גם נאמר כאן "עיקר שכינה" במקום "עיקרי" (כמ"ש בהערה הקודמת), ולא נאמר כאן "בתחלה" (כיון שהוא רק) תוספת ביאור (ע"ד הזמן שבו הי' "עיקרי" בעוה"ז) שאינו מוכרח מצד עצם תיבת "לגנוני"), ולא נאמר אח"כ תיבה או אות של חיבור, כמ"ש בהערה הבאה (וראה בסוף המאמר (ליד הערה 349) שנאמר "בתחלה"). וכבפנים כ"ה גם בתשכ"ח (0:15), תשל"ו (0:15), ועד"ז תש"כ (47:35), תשל"ה הא' רס"א (רק בהנחה שבבאתי לגני ח"א ר"ע רכד, משא"כ בסה"מ תשל"ל, ויל"ע).

שהי' גנוני, עיקר⁸ שכינה פתחתונים⁹ היתה, ווארום¹⁰ אזוי איז דאך עולם¹¹ על מילואו נברא. און¹² דערנאך על¹³ ידי החטאים, דער חטא עין הדעת און¹⁴ חטאים

דקדוקי תורה

(8 תש"י, תרנ"ח, תרל"ג: "דעיקר שכינה בתחתונים היתה", וכן בכל המוגהים. פסיקתא דר"כ פ"א [ועד"ז יל"ש נשא רמז תשיא] שבמילואים להערה 4 (אות ב): "במקום שהיא [- שהוא] עיקרה מתחלה, עיקר שכינה בתחתונים הי'". מדרש הגדול פקודי מ, לד (שבמילואים הנ"ל): "למקום שהיה עיקרי מתחלה, עיקר השכינה בתחתונים היתה". בתשי"א (0:40), תשי"ב (0:35), תשט"ו (0:05), תשי"ז (0:05), ועוד: "ווארום עיקר...". בתשי"ד (0:10), תשל"ט הב' (0:10) ועוד: "וואס עיקר...". (ועד"ז תשל"ט הא' (0:15), ועוד: "אז עיקר..."). בתשט"ז (0:05), תשי"ח (0:10), ועוד: "שעיקר...". ואולי מרמז כאן בפנים, ש"עיקר שכינה בתחתונים היתה" שבמדרש אינו פירושו של "לגנוני" שלפנ"ז (אלא פירושו של "בתחלה"), ולכן לא נאמר לפניו תיבה (או אות) של חיבור, כבהנ"ל. וראה הערה הקודמת.

(9 הדגש על "בתחתונים". וכ"ה גם בתשי"א (0:45), תשי"ב (0:35), תשי"ד (0:10), תשט"ז (0:05), תשי"ז (0:05), ועוד. ואילו בתשי"ח (0:10), תשכ"ד (0:15), תשל"ט הא' (0:15) והב' (0:15), ועוד – הדגש על "היתה".

(10 אולי פירושו: (א) שזה שעיקר שכינה בתחתונים היתה הוא חלק (הכי עיקרי) מהשלימות (שבכא"ו א מהנבראים ובכל הבריאה) דעולם על מילואו נברא (- כפירושו הפשוט). ולהעיר מר"י גיקטליא שבהערה הבאה, אדה"א (דלקמן בפנים) שבהערה 120: "...ממקום גבוה ביותר, דהיינו מבחי' עצם כחו . . כמו שהוא במילואו ביותר...", לקמן בפנים ליד הערה 318: "...דער אור איז אויכעט מצד עצמו דארטן דא בשלימותו ובמילואו, פונקט ווי ער איז דא אין די העכערע עולמות" ע"ש. (ב) שמה שעיקר שכינה היתה בתחתונים בא עי"ז שהעולם נברא ע"י העשר ספירות עצמן (ולא ע"י הע"ס שבמלכות), כמבואר בתרנ"ט, ועוד שבמילואים. (ג) שהאפשריות לזה שעיקר שכינה היתה בתחתונים נעשה עי"ז שהעולם נברא באופן המוכשר וראוי להגילוי דעיקר שכינה, כמבואר בעת"ר, ועוד שבמילואים. ואולי הכוונה לכל אופנים הנ"ל. ולהעיר מרמ"ק שבהערה הבאה. תשי"ח (0:10): "שעיקר שכינה פתחתונים היתה – וואס אזוי איז געווען בפריאת העולמות". ליתר ביאור בכל הנ"ל – ראה במילואים.

(11 ב"ר פי"ב, ו (שהובא בסוף המאמר ליד הערה 350, ע"ש): "...אע"פ שנבראו [וי"ג: שנאמר] הדברים על מליאתן (ובמת"כ: "ה"ג . . מלאותן, פי' ולפיכך כתיב תולדות מלא, שנבראו במלואן"), כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו" (וראה אוה"ת שבהערה 13), וכי ע"ז השל"ה (רחצ, רע"ב): "...כשיבא משיח אז יתחדש העולם . . ויהיה במילואו וטובו ככוונ' הבריאן"]... – וראה הערת רבינו בקונטרסים ח"ג ע' קלג: "על מילואו נברא: ראה בראשית רבה פי"ב, ו", ועד"ז לקו"ש חט"ז שבמילואים. שם פי"ד, ז (עה"פ בראשית ב, ו' וי"צ . . את האדם עפר מן האדמה"): "עפר, ר"י בר סימון אומר עופר, עולם על מליאתו נברא. אר"א בר שמעון, אף חוה על מליאתה נבראת...". ע"ש – וראה הערת רבינו בתש"ד ע' 74: "אלה תולדות . . על מילואו: בראשית ב, ד. ב"ר פי"ד, ז" (ולכאורה אפ"ל בזה שרבותינו נשיאנו פירושו חדש בב"ר פי"ד, שם, שלפ"ז הוא המקור הכי מפורש למארו"ל זה – כמבואר במילואים). שם פי"ג, ג: "כי לא המטיר ה' א-להים על הארץ, מזכיר שם מלא על עולם מלא...". וביפ"ת (השלם) שם: "...אחר שהוא על מלואו הזכ"י שם מלא...". – ובד"ה איכה תשל"א ס"ב, הע' 18*: "ראה ב"ר פי"ד, ז. פי"ג, ג" (וכ"ה בלקו"ש חיי"א, ועוד שבמילואים). ולהעיר מיל"ש תהלים רמז תרל: "...מזמורים שהיה לאדם הראשון לאמרן . . לה' הארץ ומלואה . . שבשבילו נברא העולם על מילואו" (וראה שוה"ג 30). שערי אורה (לר"י גיקטליא) ריש שער ה (מ, סע"ב ואילך): "...וכשהתחיל לדבר בשלמות הבריאה בפרשת אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, התחיל להזכיר י-הו"ה א-להים . . כי בהיות י-הו"ה יתברך . . ובו נשלמים ונגמרים כל הדברים וכל הנבראים . . לא הוצרך להזכירו במעשה בראשית, לפי שעדיין לא היה העולם וברואיו בשלימות ובגמר המעשה, ולא היה העולם על

שלאחריו, האבן¹⁵ זיך מסלק געווען די שכינה מלמטה¹⁶ למעלה. און¹⁷ צדיקים, על ידי עבודתם – אנהויבנדיק¹⁸ פון אברהם'ן, וואס ער איז געווען דער ראשון בזה –

❧ דקדוקי תורה ❧

מלואו . . בשלימות ובתיקון שלם... ע"ש. תורת המנחה (לר"י סקנין)לי, תלמיד הרשב"א) פ' במדבר, דרשה נב: "...וכל תולדות שבמקרא חסרים, חוץ מאלה תולדות השמים והארץ בהבראם, ואלה תולדות פרץ, הראשון מפני שעמד העולם על מלואו והיה העולם מלא...". סידור תפלה למשה להרמ"ק (קנו, רע"ב): "ביום ששי עמד העולם על מילואו והי' עת שמחה להב"ה במעשיו ותיקון השכינה בתחתונים". (12) תש"י, תרפ"ו [תרצ"ב], תרנ"ח, תרל"ג: "ועל ידי...". אוה"ת דברים (ח"ו) ע' ב'קפג: "...ואח"כ ע"י חטא אדה"ר נסתלקה השכינה...". תרמ"ב ע' קפט: "...רק אח"כ ע"י חטא עה"ד נחסר". תרמ"א ע' תקכ (הנחת אדנ"ע): "...ואח"כ ע"י פגם מיעוט הירח וחטא עה"ד...". ע"ש (ובע' חצר, וראה גם שם ע' מז, ע' ש), ועד"ז תרנ"ב ע' נד: "...רק שאח"כ נעשה חסרון ע"י חסרון הלבנה וחטא עה"ד ונעשה תולדת חסר". וראה אוה"ת שבעה ערה הבאה. וראה גם תרנ"ט ר"ע קמח [ע' קנה. תרצ"ב ע' תלא. תש"ד ע' 75]: "ואח"כ ע"י חטא הדורות...". וכפנים כ"ה גם בתשי"ד (0: 10), תשי"ח (0: 15), תש"כ (0: 15), תשל"ט הב' (0: 15), ועוד. ואולי מרמזו (גם) למ"ש בלקו"ש ח"ו שיחה ליו"ד שבט – כמבואר במילואים. (13) תש"י: "ועל ידי חטא עץ הדעת . . וע"י חטא קין ואנוש . . ואח"כ בדור המבול...". ועד"ז תרנ"ח. תרפ"ו [תרצ"ב]: "וע"י חטא אדה"ר . . ובחטאם של קין ואנוש כו" – ושוב בסופו: "...אמנם ע"י החטאים סילקו את השכינה כנ"ל", ועד"ז תרל"ג: "וע"י חטא אדה"ר בעה"ד . . וע"י חטא קין . . חטאו דור אנוש . . וע"י חטא דור המבול והפלגה וסדומי' והמצרי' בימי אברהם" (ועד"ז תרצ"ט ושהש"ר) – ושוב באמצעו (ע' קד): "...שע"י החטאים סלקו השכינה", מי א-ל כמוך תרח"ץ [ה'ש"ת] [קונטרסים ח"ב תכח, ב. תרח"ץ ע' רפג]: "...וע"י החטאים נסתלקה השכינה". אוה"ת תבוא (ח"ב) ע' תתרא: "וכמ"ש במד"ר פ' בראשית פ' י"ב [שבעה' 11] בענין אלה תולדו' השוה"א מלא בשני ווין, שלא יהי' כן עד ימי המשיח כו' ע"ש, ולכן אח"כ ע"י החטא עה"ד כל תולדת שבמקרא חסר". וראה הערה הקודמת. (14) תרל"ג מהדו"ק: "אך אחר חטא עה"ד . . ואח"כ ע"י חטא דור המבול ודור הפלגה וכמה חטאים". וראה הערה הקודמת. ולכאורה אפ"ל ה' "חטאים" ו"שלאחריו" ע"פ תשי"א, תשי"ד, ותשט"ו – כמבואר במילואים. בתשט"ו (0: 15), תשי"ז (0: 10), ועוד: "די חטאים שלאחריו", ועד"ז תשי"ג (רס"א), תשי"ד (0: 25), תשי"ח (0: 25), ועוד. וכפנים כ"ה גם בתשט"ז (0: 10), תש"כ (0: 20). (15) תש"י: "נסתלקה . . נסתלקה . . נסתלקה . . מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, קפיץ ואזיל קפיץ ואזיל", ועד"ז תרצ"ט (שהש"ר), אוה"ת שבעה ערה 12. תרנ"ח: "נסתלקה . . סלקו" (ועד"ז תרפ"ו [תרצ"ב]). ועד"ז תרל"ג: "ונסתלקה . . נסתלקה . . נסתלקה" – ושוב באמצעו (שבעה ערה 13): "סלקו" [ולהעיר מל' במדב"ר (הנ"ל הערה 4) וע"ה שער לו שבמילואים]. תרמ"א ע' חצר, קונטרסים ח"א יח, ב [תרפ"ט ע' 76], תש"ד ע' 83: "חטא הדורות ס[ל]לקו", ועד"ז תרנ"ט ע' קמז [קנה], ועוד. בתשי"א (5: 35) משמע שהתחיל לומר: "איזו נסתלק(ה)", ושוב החליף ל"האט מען מסלק געווען" (ובהמשך שם "מסלק" כמ"פ), ובנדפס (ס"ב): "נסתלקה" (כמ"פ). תשי"ב (0: 45), ורס"א): "נסתלקה". תשי"ג (רס"א): "סילקו". תשי"ד (0: 20): "מ'האט", ושוב החליף ל"נסתלקה . . עלתה" (-) ועד"ז תשל"ט הב' (0: 20). תשט"ו (0: 20), ותשי"ז (0: 15): "האט מען מסלק געווען". וכפנים ("זיך מסלק") כ"ה גם בתשט"ז (0: 10), תש"כ (0: 20). לעוד מקורות וביאור – ראה במילואים. (16) תש"י: "מארץ לרקיע . . מרקיע א' לב' וג' . . מרקיע ג' לד'", תרל"ג: "לרקיע הראשון . . לרקיע השני . . לרקיע השלישי . . לרקיע השביעי" ועד"ז מהדו"ק, תרפ"ו [תרצ"ב]. בתרצ"ט (שהש"ר) מונה כל א' מהז' רקיעים בפ"ע, וכן בתש"ה ע' 169. תרנ"ח: "מן הארץ לרקיע . . עד למעלה מז' רקיעים". וכפנים כ"ה גם בתשט"ו (0: 20), תשט"ז (0: 15), ועוד, ועד"ז תשל"ט הא' (0: 25) והב' (0: 20). וכ"ה בתשי"ג (רס"א) ועוד מהמוגהים, בהוספת "עד רקיע הז'" וכיו"ב. ולהעיר מלקוטי הש"ס להאריז"ל

האבן¹⁹ זיי ממשיך געווען דעם שכינה מלמעלה²⁰ למטה, פון²¹ רקיע הו' לו', און²² אזוי די צדיקים שלאחריו, ביו²³ משה רבינו, וואס²⁴ כל השביעין חביבין, איז²⁵ ער

דקדוקי תורה

שבמילואים אות א: "ובגמ' הקשו . . . ותירצו תנא ברא חשיב מלמעלה למטה ותנא דידן חשיב מלמטה למעלה . . . תנא דידן דיבר במשנה קודם בנין הבית ואמר מלמטה למעלה, כי בעונות נסתלקה השכינה למעלה..." ע"ש. לתוספת ביאור – ראה במילואים.

17) תש"י: "ואח"כ עמדו שבעה צדיקים", ועד"ז תרפ"ו [תרצ"ב], תרנ"ח, תרל"ג, ועד"ז תרצ"ט (שהש"ר). ולהעיר מגירסת ב"ר תיאודור-אלבק כאן (פי"ט, ז – כג' כת"י ודפו"ר): "...[כת'] וצדיקים ירשו ארץ...". אדה"ז ענינים ר"ע שז [ח"ב ר"ע תעא]: "...בא אברהם אבינו וע"י עבודתו הוריד לרקיע הראשון..." (ועד"ז ר"ע שה [תסט]). תרמ"ב ע' שכח: "שבא אברהם . . . וע"י בירור בירורים שבירר . . . וע"י עבודתו הוריד השכינה", ע' שסז (הנחה): "אברהם . . . שע"י שהי' . . . בטל לאלקות . . . וע"י בירור הניצוצות שבירר . . . ופרסם אלקותו בעולם, ועי"ז הוריד . . . עד שמשה הורידה למטה לארץ . . . מפני שהי' דור השביעי וע"י עבודתו" ע"ש. תרצ"ט ע' 149: "והאבות ע"י עבודתם המשיכו אור וזיו בעולם" (ע"ש ובתרפ"ז דלקמן). וראה תרפ"ז ויפה עינים שבהערה הבאה. תנחומא פקודי ו: "עמד אברהם וסגל מעשים טובים . . . משה ביום שהוקם המשכן" (ועד"ז תשל"ח (0:40): "ע"י מעשיהם הטובים"). ולהעיר מההמשך בתש"י (ע"פ שהש"ר): "אברהם זכה . . . עד כי משה", ובתער"ב ח"א ע' ש: "עד שבאו האבות וזכו כו' דקדק לו' וזכו, היינו שע"י עבודה דוקא המשיכו" (ואולי מפרש רבינו ש"זכה" שבתש"י קאי גם על "ויצחק . . . עד כי משה", אף שבשהש"ר (ותרצ"ט): "זכה אברהם . . . עמד יצחק . . . עמד משה"). וכבפנים עד"ז תשי"ח (0:35), תשכ"ח (0:40), תשל"ז (0:30). ולהעיר מתשי"ד ותשל"ט שבמילואים.

18) תש"י: "אברהם זכה..." ועד"ז תרצ"ט (שהש"ר), תרפ"ו [תרצ"ב], ועד"ז תרנ"ח, תרל"ג. תרפ"ז ע' פג (שבהערות 19, 23, 25): "...דהעובד הראשון הי' אברהם . . . דעבודתו הי' לפרסם אלקותו ית' בעולם..." ע"ש. יפה עינים (לבעהמ"ס יפ"ת) פ' צו (צ, ד): "ואברהם . . . היה ראשון אשר הוריד השכינה . . . כדאי' בב"ר פי"ט, ע"י עבודתו ותורתו". וכבפנים עד"ז ("...וואס אחד הי' אברהם") גם תשל"ו (0:50), תשל"ח (0:40), ועד"ז עוד. ולהעיר מדגל מחנ"א (דלקמן הערה 173) ר"פ וירא: "...ידוע שהאבות ע"ה הם תקנו כל אחד מה שפגם אדם הראשון בעץ הדעת טוב ורע, ואברהם אע"ה היה הראשון לתיקון זה..." נצבים ד"ה מחוטב: "...תיקון חטא אדה"ר שאברהם הוא היה המתחיל בזה, ע"ד שפירשתי וירא אליו ה' . . . וכן כל האבות תקנו זה עד שבא משה ותקן בשלימות, וכן בכל דור ודור..."

19) תש"י (ובמדב"ר שבהערה 4): "והורידו את השכינה" (וכ"ה בתשי"א ס"ב, תשי"ב רס"א, ורוב המוגהים), ועד"ז תרפ"ו [תרצ"ב], תרל"ג. תרל"ג מהדו"ק, תרפ"ז שבהערות 18, 23, 25: "והמשיכו את השכינה" (ועד"ז תשי"ג רס"א), ועד"ז אוה"ת שמיני ר"ע כה, תרע"ח ע' רעא [תש"ד ע' 194, תשי"א ס"ע 257], ועוד. וכבפנים עד"ז גם תשי"א (7:25), תשי"ב (0:55), תשט"ו (0:35), תשי"ח (0:40), תשכ"ב (0:20), ועוד.

20) תש"י: "למטה . . . מרקיע ז' לו' . . . מו' לה..." ועד"ז תרל"ג (ומהדו"ק). במדב"ר שם: "מן העליונים לתחתונים". תנחומא תשא יח: "כנסת ישראל . . . היא מקלסתו מלמעלן למטן שהורידה אותו מן העליונים לתחתונים..." (תנחומא (באבער) שם ט (ועד"ז יל"ש שה"ש רמו תתקפח): "כנסת ישראל . . . והיא מקלסתו מלמעלה למטה שהוא נתון למעלה משבעה רקיעים והורידה אותו אצלה". וכבפנים כ"ה גם בתשי"ג, תש"מ, מוגהים האחרונים (תשכ"ח – תשל"ב, ותשמ"ח), ועוד. וכן בתשי"ד (0:40), תשט"ו (0:30), תשט"ז (0:20), תשי"ז (0:25), ועוד. ליתר ביאור – ראה במילואים.

21) תש"י: "מרקיע ז' לו'", ועד"ז תרנ"ח, תרל"ג (ומהדו"ק). וכבפנים כ"ה גם בתשי"א (7:30), ועד"ז תשכ"ו (0:40), ועוד.

22) תש"י: "ויצחק...", ועד"ז תרל"ג מהדו"ק. תרצ"ט (שהש"ר), תרפ"ו [תרצ"ב]: "יצחק . . . יעקב . . .

האט ממשיך געווען די שכינה, מְרְקִיעַ²⁶ הא' לארץ. אויך²⁷ דערפאר²⁸ האט מען נאך²⁹ דורך עם אנגעזאגט דער³⁰ ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וואס דאס איז דאך

דקדוקי תורה

לוי . . קהת . . עמרם, ועד"ז תרל"ג. ולהעיר מס' חסידים (הוצאת מק"נ) סי' תתתנ"ה (ע"פ ב"ד פי"ד, ו): "...ברא הקב"ה את אברהם באמצע דורות כדי שיסבול דורות שלפניו ודורות שלאחריו, מלמד שהצדיקים מהנים את הדורות שלפניהם ושלאחריהם . . והצדיק אבד ואין איש שם על לב נישעי' נז, א (ומסיים: "...נאסף הצדיק") [[תחילת הפסוק וסופו צדיק לומר שהכל . . דורות שלפניו ושלאחריו כאברהם". אדה"ז, חו"ד ("...אברהם הורידה לארץ"), ומהרש"ם שבמילואים. וכפנים עד"ז גם תשכ"ז (0: 40), תש"ל (6: 25), ועוד.

(23) תשי"י: "עד כי משה". תרנ"ח, תרל"ג: "עד משה". תרל"ג מהדו"ק, שער ההקדמות שבשוה"ג 74, אדה"ז שבהערה 17, תרפ"ז שבהערות 18, 19, 25: "עד משה רבינו ע"ה". אדה"ז שבשוה"ג 95 (ב"פ), קונטרסים ח"א יט, א [תרפ"ט ע' 78], תרצ"ב ע' תלא: "עד מרע"ה". וכפנים כ"ה גם בתשי"ח (0: 45), תשכ"ב (0: 25), ועוד, ועד"ז תשל"ט הא' (0: 35) והב' (0: 30).

(24) תשי"י: "שהוא השביעי (וכל השביעין חביבין)". ובהערת רבינו: "וכל השביעין: ויקרא רבה פכ"ט, יא. – ראה ג"כ סד"ה החודש הזה ש"ת", וביק"ר שם: "כל השביעין חביבין לעולם . . באבות שביעי חביב אברהם . . עמרם, משה, וכתוב ומה עלה אל האלהים". וראה הנחות תרט"ו ע' עא [תרנ"ד ע' קלו]: "...ואף שהי' אברהם מלמעלה מן הטבע, אעפ"כ הגאולה הי' ע"י משה שהי' דור שביעי לאברהם, והוא מפני שכל השביעין חביבין". וכפנים כ"ה גם בתשי"א (7: 40), תשי"ב (1: 00), תשכ"ה (0: 40).

(25) תשי"י: "הורידו", ועד"ז תרצ"ט (שהש"ר), תרפ"ו [תרצ"ב], תרנ"ח, תרל"ג. תרל"ג מהדו"ק [ועד"ז תרפ"ז שבהערות 18, 19, 23]: "[ש]המשיך את השכינה למטה במשכן [- בארץ]". תש"ה ס"ע 158: "...הנה משה המשיך את השכינה מרקיע לארץ". וכפנים עד"ז גם תשי"א (7: 40), תשי"ד (0: 50), תשט"ו (0: 40), ועוד.

(26) תשי"י: "למטה בארץ". תרצ"ט (שהש"ר), תרפ"ו [תרצ"ב]: "לארץ". תרל"ג: "מרקיע הראשון . . לארץ" (וכ"ה בתשל"ט הב' (0: 35)), וכ"ה באלשיך שמיני ט, כג. תש"ה שבהערה הקודמת: "מרקיע לארץ". וראה שער ההקדמות (ועד"ז יפ"ת ותרמ"ג) שבמילואים: "...העלה . . לרקיע הא". וראה גם ויק"ר פ"א, ג: "...יָרַד זה משה . . שהוריד את השכינה...". ובעץ יוסף: "מרקיע השביעי לארץ, וכדאי בב"ר פ' י"ט". וכפנים כ"ה גם בתשי"ד (0: 50), תשט"ו (0: 45), תשט"ז (0: 30), תשי"ח (0: 50), תשכ"ב (0: 35), תשל"ט הא' (0: 45), ועוד, ועד"ז תשי"א (7: 45), תשי"ז (0: 35), ועוד. וראה הערה 29.

(27) תשי"י: "...הורידו למטה בארץ. ועיקר גילוי אלקות הי' בבית המקדש, דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, בתוכו לא נאמר אלא בתוכם בתוך כל אחד ואחד . . וזהו ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם", ועד"ז תרצ"ט ("...ואחד מישראל"), תרנ"ח. תרל"ג מהדו"ק: "...למטה במשכן, וזהו מ"ש ושכנתי בתוכם", ועד"ז תרל"ג.

(28) להעיר ממדרש הגדול בראשית מו, כח: "...שכל המתחיל במצוה על ידו היא נגמרת. תדע לך, הרי משה רבינו לפי שהתחיל במלאכת המשכן תחלה – הוא גומרה, דכתיב ויכל משה את המלאכה...".

(29) אולי בא להדגיש, שהכוונה כאן היא (לא שהמשכת השכינה לארץ ע"י משה (הנ"ל בפנים) היתה בהמשכן, ולכן נצטוו ע"י משה בעשיית המשכן, אלא) שבנוסף לזה שכבר המשיך משה את השכינה לארץ במתן תורה, עוד נמסר על ידו הציווי על עשיית המשכן. וראה גם תשל"ח (ט"ו שבט) ס"א, ובהע' 6 שם: "...תנחומא נשא טז "עמד משה והורידה לארץ שנאמר וירד ה' על הר סיני". וכ"ה במ"כ לב"ר פי"ט, ז' ע"ש [ולהעיר מהמשך בתנחומא שם: "וכתיב באתי לגני אחותי כלה, אימתי כשהוקם המשכן"], ובמ"כ שם: "עמד משה כו'. דכתיב וירד ה' על הר סיני". ס' שר שלום (לר' שמואל אריפול, צפת של"ט) לשה"ש ח, ב (ד"ה או יאמר): "...תחת התפוח שהוא הר סיני עוררתך, שאז באה השכינה

כפשוטו – אין ארץ, און אויכעט בתוך³² כל אחד – בתוכו²⁷ לא נאמר אלא בתוכם, בתוך כל אחד ואחד מישראל.

און ער איז דאך מבאר אין די מאמר, אז דאס³³ איז וואס אויפן משכן זאגט ער – אויפן³⁴ ועשו לי מקדש, וואס <מְשֹׁכָּה...> מקדש³⁵ <הוא³⁶> איה³⁶ משכן און משכן

⌘ דקדוקי תורה ⌘

בתחטונני ונתעוררה אליהם, כמ"ש רז"ל במ' אצל באתי לגני וגו'". יפה תואר (השלם) לב"ר שם יפה קול (השלם) לשהש"ר כאן]: "עמד משה והורידה. כדכתיב וירד ה' על הר סיני, ונאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם...". תשל"ט הא' (0:45): "...מרקיע הא' לארץ. און דאס איז אויכעט פארבונדן – וואס דאס וואס דערנאך האט מען עם געזאגט ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם...". והב' (0:35): "...מרקיע הראשון לארץ. ווען איז דאס געווען? בא מתן תורה, וואס דעמאלט זאגט מען וירד הוי' בהר סיני. דערנאך האט מען דאס אויכעט געדארפט האבן אז זאל זיין אין עשי', איז דאס איז דערנאך דער המשך פון ועשו לי משכן ושכנתי בתוכם...". ועוד.

(30) [תרומה כה, ח]. "דער ועשו...". – כ"ה גם בתשט"ז (0:45), תשי"ז (0:50), תשי"ח (0:55), ועוד. (31) מדרש תהלים עה"פ לג, ג: "...שהניח השמים ושיכן שכינתו בארץ, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם". ועד"ז שמו"ר לג, ד (הובא בשתי ידות תר"ל ע' צא [אתם נצבים תרל"א (ר"ע תקכז), תרנ"ג (ס"ע ו), ועד"ז אעת"ר (ע' רנו, ע"ש)]: "...שהניח מה שלמעלן וירד בשלמטן, שנאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, הוי כי כל בשמים ובארץ...". ע"ש. ולהעיר מאלשיך אמור כג, לג-ד: "...שאחשוב הוקשה לרז"ל, כי מה ראה ית' לעשות עולם גשמי ועכור בארץ הלזו? על כן אמרו כי לא מהארץ עשה עיקר, כי מה הארץ? והאמנם ישב א-להי' על הארץ? אך כל כונתו לא היתה רק על בני אדם גם בני איש, כי חלק ה' נפשם ובקיימם תורה ומצוות יזכככו ויתלבנו עד מושב א-להים יהיו, וכמאמר הכתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, כי בתוכו לא נאמר אלא בתוכם, כי היכל ה' המה, וזהו מתק לשונם באומרו נתאוה שתהיה לו דירה בתחטונני, ולא אמרו בארץ, כי על בני אדם שוכני ארץ אשר תחטונני המה כיוונו, שבשבילם נברא העולם...". ע"ש.

(32) להעיר משבט מוסר פ"ח (בדפוסים הנפוצים, דפוס ווילהרמרש דארף תפ"ב, ועוד): "...וגם אברי כ"א מישראל הם כלי קודש להשראת השכינה, כדכתיב ושכנתי בתוכם בתוך כל אחד שכנה שריא כארז"ל" (משא"כ בדפ"ר (תע"ב), ועוד: "בתוך כל אחד ואחד").

(33) תשי" (רס"ג): "ובזה יובן מה שהמשכן הי' מעצי שטים דוקא . . . ולכן הי' מעצי שטים". תרצ"ט: "והנה זהו הטעם מה שהמשכן הי' מעצי שטים". תרנ"ח (ע' רט): "וזהו מה שהמשכן הי' מעצי שטים". וראה תשי"ח ע' 138 (בהקיצור): "וזהו דמשטי' נעשו קרשי המשכן". ולהעיר מתרפ"ז ע' פח: "הארון וכל כלי המשכן שהם של עץ הם מעצי שטים וארון ושלחן מצופים זהב לבד קרשי המשכן שהם עצי שטים בלתי מצופים [- כמבואר בתדפיס ומד"ב לתשט"ז הערה 206]. . . שטים הוא מל' שטות ול' הטי' והעברה. והענין בזה הוא, דהמשכן וכליו צריכים להיות נעשים מעניני עולם, והיינו שצריכים לעשות את העולם ועניניו כלי לאלקות...". אסת"ר פ"ט, ב: "עצי שטים ועצי ברושים אמרו . . . שממנו נעשה המשכן ונבנה בהמ"ק". וכבפנים עד"ז תשט"ז (1:20), ועוד.

(34) ראה תשי" רס"ג: "...שעיקר העבודה במשכן ומקדש" (ועד"ז ס"ה (ע' 118), רד"ה היושבת בגנים, ורס"ט). תרצ"ט תיז, סע"א [ועד"ז תרנ"ח (ס"ע ריג)]: "והו"ע הקרשים שע"ז נמשך גילוי אלקות בבהמ"ק". ואולי מרומז בזה, ובמ"ש בפנים, ליישב השאלה: איך לומדים שעבודתינו לפעול ושכנתי בתוכם היא ע"י ענינים של העצי שטים (שטות דקדושה) – והרי כבר נצטוינו ש(ו)אין שם בית לדורי הדורות אלא . . . ובהר המוריה . . . ואין בונין בו עץ בולט כלל" (רמב"ם הל' ביהב"ח פ"א, ה"ג וה"ט –

איהי מקדש – אז³³ דער משכן איז געמאכט געווארן עצי שטים. וואס³⁷ שטטה איז דאך פון לשון שטו העם, אראפגעגאנגען³⁸ פון דרך הישר, וואס דאס קען דאך זיין

דקדוקי תורה

"וגם הראב"ד ס"ל כן – ראה כס"מ שם" (סה"ש תשמ"ז ח"א ע' 220, הע' 33), וכמבואר מעלת המקדש בזה על המשכן בתו"א (וסיעתו) ר"פ ויגש? וע"ז מתרצים, שכיון שמקדש ומשכן הם ענין א' (וראה הערה 36), ע"כ מובן שגם במקדש הי' (ע"ד) ענין העבודה דעצי שטים (אלא שלא נבנה כן בגשמיות מצד המעלות הנוספות שהיו במקדש). וראה גם לקמן בפנים ליד הערה 346: "...דורך דערויף וואס עשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. און אין וואס איז דער בנין המקדש? דער עצי שטים עומדים..."

(35) עירובין ב, סע"א ואילך: "...והא כי כתיב האי במשכן כתיב? אשכחן משכן דאיקרי מקדש ומקדש דאיקרי משכן. . . והא כי כתיב ההיא במשכן כתיב? אלא אשכחן מקדש דאיקרי משכן ומשכן דאיקרי מקדש. . . משכן דאיקרי מקדש. . . מהכא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם" ע"ש, ובר"ח: "...ותרווייהו חדא מילתא היא" ע"ש, ועד"ז תשובות הרשב"א ח"ה ס"כ: "...בריש פ' קמא דעירובין. . . משכן דאיקרי מקדש. . . אלמא תרווייהו חדא מילתא היא, והאמור בזה אמור בזה" ע"ש, ריטב"א עירובין שם: "...ומקדש דאיקרי משכן. פי' וכיון דכן כי הדדי נינהו, ומאי דכתיב ושחטו פתח אהל מועד במשכן, הרי הוא כאלו נכתב במקדש על פתח ההיכל שהי' בו...". שבועות טז, ב: "...מכדי משכן איקרי מקדש ומקדש איקרי משכן. . . מהכא ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, וכתיב. . . את תבנית המשכן", ובר"י מיגש: "...וממילא שמעת מינה דמשכן היינו מקדש ומקדש היינו משכן. . . שמשכן משמע בין משכן בין מקדש, ומקדש משמע בין מקדש בין משכן..." ע"ש. תוד"ה בשילה יומא מד, א: "ובפ"ב דשבועות דקאמר מכדי מקדש איקרי משכן ומשכן איקרי מקדש...". ריטב"א שבועות שם: "כך הגירסא בעיקר הנוסחאות שלא הוגהו: מכדי מקדש איקרי משכן ומשכן איקרי מקדש...". תורת העולה (להרמ"א) ח"א ספ"ה: "...ארבעים מלאכות חסר אחת לענין שבת, ואם במשכן אמרו כך, כל שכן לבנין המקדש שהוא בית עולמים. . . ולזה כווננו חז"ל במה שאמרו פרק שני דשבועות וריש עירובין, מקדש אקרי משכן ומשכן אקרי מקדש...". וראה גם תורת העולה וחנה אריאל שבמילואים.

(36) אולי מרמז בזה, שהטעם שמקדש ומשכן הם ענין א' הוא (גם) לפי ששניהם הם בחי' מלכות, כמ"ש בזהר, ר"י גיקטליא, רמ"ק, אריז"ל, לקו"ת, ועוד שבמילואים. ולהעיר מאוה"ת ומאיר בת עין שבמילואים. וע"ד הרמז אולי אפ"ל, שרבינו החליף האותיות "קר" שב"איקרי" עם האות ה' שבאיהי – בהתאם למ"ש בתש"י ס"ט (שבהערה 234) שצריך להפך מאות ק' (הנעשה מר') לאות ה' דקדושה.

(37) תש"י (רס"ג): "דהנה שטה פי' נטי'. . . יש שטות דלע"ז, וכמ"ש כי תשטה אשתו. . . וכתיב וישב ישראל בשטים... (ובהערת רבינו: "דהנה שטה: ראה בכהנ"ל המשך וככה תרל"ז פט"ל ואילך. קונטרס ומעין"). תרצ"ט (תטו, א [ע' 125]): "דהנה שטים הוא לשון שטות כמו כי תשטה אשתו, שטו העם, וישב העם בשטים, והנה יש שטות דלעומת זה...". ועד"ז תרנ"ח (ע' רט). שתי ידות אוה"ת [ועד"ז תרל"ג]: "מבחי' שטים שהוא רוח שטות דסט"א, שהרי אין אדם עובר. . . וכתיב שטו העם ולקטו כו'". לקו"ת שה"ש לט, סע"ב: "שיטים הוא מלשון שטות וגם מלשון שטו העם שהם בחינת עלמין דפרודא". תש"ב ע' 65 [ועד"ז תרנ"ד ס"ע נח]: "השטים מלשון שטו העם, שהוא התלכשות הנפש בדברים הנפרדים, היינו בקליפות וסט"א שהם נפרדים בעצם. . . דזהו שטו העם בהפיזור ופירוד דריבוי תאוות שהם עניני [- ומל'] שטות...". עת"ר ר"ע קפז [רסו]: "שטים הוא מל' שטו העם, שהו"ע הפיזור והפירוד, והן ריבוי המח' בעניני העולם וריבוי התחבולות כו', דבאמת הן שטות...". (ועד"ז אדה"ז שבמילואים). וראה גם סה"ש תרצ"ט ע' 326: "דער רבי (אדה"ז) טייטשט אז שטו העם – דשטו הוא לשון שטות, ע"ד כי תשטה אשתו, דהיינו הסרה מדרך האמת, דזהו שכל אנושי...". זח"ב סב, סע"ב ואילך: "...מה כתיב בהו? שטו העם ולקטו, מאי שטו? שטותא הוּו נסבי לגרמיהו. . . אף הכא שטו העם ולקטו, שטו בשטותא דגרמיהו...". זח"ג רלב, רע"א: "...ומאן גרים דא? שטו העם ולקטו –

אין שני אופנים: אראפגיין פון דרך³⁹ הממוצע והישר, אדער³⁸ אין הטוב מזה, אדער אין גרוע מזה. וואס דאס איז דאך אויכעט – אין גרוע מזה איז דאס וואס ער זאגט אז אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות, וואס דאס איז דאך דער ענין פון שטים, און פון דעם⁴⁰ שטים פון עולם און פון אראפ פון דרך הישר לַגרוע, דארף מען מהפך זיין אז פון די עצי שטים זאל מען דאס איבערמאכן אין למעלה מן הטעם וְדעת, וואס דאס ווערט אנגערוּפן בְּשם שטות דקדושה, וואס דערפון מאכט מען אויף דעם מקדש – ושכנתי בתוכם, אז ס'זאל צוריק ווערן דער עיקר שכינה בְּתחתונים, אז לגני – לגנוני.

און ער איז מבאר אין די פריערדיקע סעיפים, אז אויפן משכן זאגט ער דאך אז ס'געווען דער קרשים, וואס יעדער ענין אין תורה איז דאך אויסגעערעכנט ומתאים לתוכן הענינים, אט אזוי איז אויכעט דער נאמען פון קרש – פון די קרשים, וואס <זיי ווערן דאך> יעדער פון זיי ווערט אנגערוּפן בְּשם קרש, וואס דאס איז אותיות

⌘ דקדוקי תורה ⌘

שטותא דלהון, דאתערבו בערב רב שטיין...". תקו"ז הוספות ת"ג (קמ, ב): "וושט, שטו העם ולקטו, שטיין (נ"א: שטיין) לקטין בשטותא. . בגין ערב רב דאינון שטיין אתמר בהו שטו העם ולקטו...". אלשיך בהעלותך יא, ח: "שטו העם. . שטות היו עושים העם במה שלקטו וטחנו ודכו ובשלו כו' ועשו עוגות, כי הלא מאליו והיה טעמו כטעם לשד השמן. . שהיה שטות. . כי שטות והוללות היה...". ע"ש. ולהעיר מאוה"ח עה"פ בלק כה, א: "...וישב ישראל בשטים, פירוש במקום שהיו מטיילים בו חוץ למחניהם, ושטים הוא לשון טיולים, כדרך אומרו שטו העם, ופירש רש"י. . אין שיט אלא לשון טיול". וראה הערה הבאה.

(38) תש"י: "...פי' נטי', דהיינו שיש דבר שהוא אמצעי, וההטי' לאיזה צד, למעלה או למטה נק' שטה, וכן פי' שטות. . דידיעה והשגה הוא דרך המיצוע, וההטי' מזה נק' שטות". ולכאורה מחדש כאן בפנים, ש"אראפגיין" מדרך הישר יכול להיות גם אל היותר טוב מדרך הישר (ולכאורה הוא ע"פ תש"י הנ"ל "ההטי'. . למעלה או למטה..."), כי באוה"ת, תש"ח, אג"ק, ועוד (שבמילואים) לא משמע כן). ויל"ע אם הכוונה לפרש שגם "שטו העם" אינו דוקא ענין של שטות דלעו"ז (כבמקומות שבהערה הקודמת). וכבפנים עד"ז גם תשי"ג (סוס"ז), תשכ"ד (3: 25).

(39) מאירי עה"פ משלי כג, יט: "...בְּדֶרֶךְ לִפְךָ. . כלומר בדרך הידוע, והוא הדרך הישר והממוצע...". ע"ש. מחיר יין (להרמ"א) עה"פ ד, ז-ח: "...כבר ידעת מה שכתב הרב המורה בשמונה פרקיו. . שאם נטה אדם אחר מדה רעה צריך האדם להטות את עצמו אל קצה השני, עד שיעמידו אחר כך בדרך האמצעי. . שיתרחק מקצה הקנאה לגמרי אל קצה השני. . כאשר הרגיש. . כי מעכשיו יוכל לעמוד בדרך אמצעי ולא יטה עוד לקנאה הפחותה, אמר שאם יטה עוד. . יקנה הקצה השני. . וגם זו רעה רבה היא, כי דרך הממוצע הוא הישר...". ע"ש. תולדות יעקב יוסף אמור קז, רע"ג [חוקת קנג, רע"ג]: "...דכ' הרמב"ם בהל' דעות, דרך הממוצע הוא הישר, ואם נטה לקצה הא'. . אזי ינטה אל קצה האחר שכנגדו. . עד שיעקור. . ממנו ויחזור לדרך האמצעי וכו' יעו"ש בפ"ב".

שקר, און אויך אותיות קשר – אז מ'דארף נעמען פון דעם שקר פון עולם און עם מהפך זיין, אז דאס זאל ווערן קרשים לַמשכן – מאכן דערפון א קשר אויף מקשר זיין כל הענינים, מיטן אויבערשטן, מיט די שכינה, און מיט דעם עיקר שכינה, וואס דאס איז פנימיות ועצמות אין סוף⁴¹. און ווי ער איז מבאר אין די פריערדיקע סעיפים בפרטיות דעם אות פון ש' און ר', און ווי אזוי ס'דא די ענינים מיט די אותיות כנגדם בקדושה, און ווי מ'דארף דאס איבערמאכן פון ש' און ר', וואס דאס איז דאך אתוין דיופא, אין די ענינים פון טוב און קדושה.

און אט דא זאגט ער אין דעם סעיף ט': איז ער ממשיך⁴² אין דעם ביאור פון די קרשים, אז אויף⁴³ די קרשים שטייט⁴² דאך אז זאל זיין קרשים⁴⁴ עומדים, ועשית⁴² את הקרשים לַמשכן עצי שטים עומדים – מייטשט⁴⁵ ער אויף דערויף, אז דער ענין

דקדוקי תורה

(41) ראה הערה 217.

(42) תשי" (רס"ט): "והנה במשכן ומקדש שהי' העבודה לאהפכא חשוכא לנהורא בעבודת הביורורים דקרבנות, לכן כתיב [תרומה כו, טו] ועשית את הקרשים כו' עומדים", ובהקיצור: "קרשים עומדים...". ולעיל שם (רס"ו): "...שעצי המשכן נקראים בשם קרשים, וכמ"ש ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים". ואולי "ממשיך אין דעם ביאור..." שבפנים (גם) מרמז, שה"כו" שבתשי" רס"ט הוא בהמשך להבאת הכתוב בשלימות שברס"ו שם. וראה הערות הבאות.

(43) מאירי סוכה [ולהעיר שנסדר וי"ל מחדש – ירושלים תשי"ט] מא, ב: "...וכל המצות אין יוצאין בהן אלא דרך גדילתן, שנאמר עצי שטים עומדים – והיה לו לסמוך עומדים לקרשים [- ולקמן שם שבמילואים: "והיה לו לומר ועשית את הקרשים עומדים", ולהעיר מאוה"ח שבשוה"ג 117], ר"ל שיהיו הקרשים עומדים, שהרי על הקרשים הוא מוסב, אלא שסמכה לעצי שטים, כלומר שיעמדו הקרשים כדרך גדילת העצים..." (ועד"ז שם לקמן שבמילואים) – ולכאורה מרמז בזה רבינו, ש"ועשית את הקרשים כו' עומדים" (שבהערה הקודמת) מתאים למאירי הנ"ל (ואולי מרמז כן גם בנוגע למקומות שבהערה הבאה). וכפנים עד"ז גם תשל"ט הא' (4: 25).

(44) ראה תשי" (בהקיצור) שבהערה 42. וראה גם סהלי"ק להאריז"ל ר"פ פקודי (ועד"ז ל"ת ויקהל): "והקרשים עומדי' היו נו"ה", ובמאו"א ק, לט [שבאוה"ת תולדות קמח, א. ויחי (ח"ב) שצז, רע"ב]: "...וגם [נ]ו"ה נק' קרשים עומדים". תו"א מג"א צה, א: "...כמ"ש שרפים עומדים ממעל קרשים עומדים". לקו"ת נשא כ, ג: "...ענין הקרשים שנק' עצי שטים עומדים... ענין קרשים עומדים" (ועד"ז שם כב, רע"ד (בהקיצור), ראה כ, ג), ברכה צט, ד: "וזהו עצי שטים עומדים קרשים עומדים שרפים עומדים" (ועד"ז אוה"ת נשא (ח"ו) ס"ע א'תשל"ו [ח"א הוספות ר"ע 79]). תרל"א ח"ב ע' תקא. תרל"ה ח"ב ע' שסג. סה"ש תשמ"ח ח"ב ע' 467. וכפנים כ"ה גם בתשמ"א (2: 30), תשמ"ב (6: 40).

(45) תשי": "...שנקראים קרשים בשם עומדים, והוא ע"ד מה שהמצות נקראים עומדים". תרצ"ט [ועד"ז תרנ"ח]: "...דזהו ענין מ"ש עצי שטים עומדים, פ' שהם עומדים המחברים...". וכפנים עד"ז תשל"ט הא' (4: 40): "...אז עומדים איז דאך דאס אויכעט פארבונדן מיט עומדים, און ס'איז דאך אויכעט די אותיות פון עומדים". וראה הערה הבאה. ולהעיר מזח"ב רמא, סע"ב: "...ועל אלין סמכין קיימין עשרין וארבע עמודין... ואלין אינון דאקרון עומדים, כמה דאת אמר ונתתי לך מהלכים בין העומדים האלה..."

פון עומדים איז דאס ווי ס'וואלט געווען עמודים, וואס⁴⁶ אתוין⁴⁷ דדין כאתוין דדין. און⁴⁸ אזוי איז דאך אויכעט ווי די גמרא דרש'נט אין יומא⁴⁹, אויכעט אויף די עצי שטים עומדים פון די קרשים, עומדים פון לשון מעמידים. און ער איז מבאר, אז וואס⁵⁰ איז דער ענין פון אן עמוד? וואס ער⁵¹ איז מחבר דעם גג⁵² מיט דער רצפה

דקדוקי תורה

ע"ש. אוה"ת שה"ש ח"ב ר"ע שפא: "...עמודיו זה הרקיע [במדב"ר פי"ב, ד] . . כמ"ד עמודי שמים ירופפו . . יש לומר שהמלאכים נק' עומדים..."

(46) אולי מפרש בתש"י (שבהערה הקודמת), שמה שמוסיף (על מ"ש בתרנ"ח) ש"עומדים" הוא שם להקרשים (וראה במילואים), ושהמצות נקראים עמודים, ומדמה ביניהם – כוונתו שהדמיון הוא (גם) בזה שב' השמות מצורפות מאותן האותיות. ולהעיר מתרפ"ו שבמילואים.

(47) ראה מדרש תהלים יד, א: "...הוא נבל הוא לבן, אתוהי דדין כאתוהי דדין..." (וראה יל"ש שם רמז תרסב). יל"ש בראשית רמז טז: "והנה טוב מאד, טוב אדם, אתיא דדין אתיא דדין" (ועד"ז ב"ר פ"ט, יב ("אותיות דדין" ע"ש), ובתיאודור-אלבק שם מביא גם: "כאתיא דדין" ע"ש). איכ"ר פ"א, א (כ): "...היא למס היא סמל, אתו דדין הנון אתו דדין". בראשית רבתי [צורור המור] ויחי מט, כה: "...הוא רחם הוא חמר, אתו[ן] דדין אתו[ן] דדין". ב"ר ובמדב"ר שבמילואים. וראה לקו"ת במדבר א, סע"ב: "...ונועדתי ונודעתי הוא ענין אחד אותיות דדין כאותיות דדין..." תש"ח ע' 5 [תרפ"ה ר"ע ד]: "...דשבע ל' שובע, ושבע ל' שבועה, אותיות דדין כאותיות דדין..." לקו"ד ח"ג תג, ב: "מעון נועם אתוון דדין כאתוון דדין..." תרכ"ז, תרל"ו, תרמ"ט, ואג"ק שבמילואים. וכבפנים ("אתו[ן]ין") כ"ה בסמיכת חכמים (לו, סע"ד; וראה שם לא, ג). שו"ת שבות יעקב ח"ג סל"א (יג, ד ע"ש). תולדות יעקב יוסף ר"פ בשלח. נועם אלימלך עה"פ וישב לו, ב. קהלת יעקב ערך אמורי (הב). ועוד. ולהעיר מהשינוי כמ"פ ל"אתוין" שבתרצ"ט (שבמילואים), במקום "אתוון" שבתרנ"ח.

(48) לכאורה פירושו, שגם מדרשת הגמ' ד"מעמידים" (שבהערה הבאה) מובן שקרשים עומדים הוא כענין העמודים. וראה ס' הבהיר ס' מד (קב) [ועד"ז זח"ב תוספת רעא, א ע"ש]: "תנא עמוד אחד מן הארץ [עד] לרקיע, וצדיק שמו . . וכשיש צדיקים בעולם מתגבר . . והוא סובל כל העולם . . הלכך אפילו אין בעולם אלא צדיק אחד, מעמיד [את] העולם". ארחות חיים (לר"א מלוניל) סוף הל' ברכו: "...וכנגד ט"ו שבחים שבישתבת, והשבחות הם ווי העמודים המעמידים את העולם, כדאיתא בהגדה". שערי אורה (לר"י גיקטליא) שער ג-ד (לד, סע"ב): "וסימן . . עמודי שש – הם מעמידים שתא סדרי משנה". מצו"ד איוב כז, יא: "עמודי שמים. הארץ תקרא עמודי השמים, כי היא מרכז להם וכאילו מעמידה".

(49) עב, סע"א: "מאי דכתיב עצי שטים עומדים . . דבר אחר עומדים שמעמידין את צפויין". רבינו בחיי עה"פ: "...מאמר רז"ל . . במסכת יומא . . עצי שטים עומדים, שמעמידים את צפויין...", ועד"ז שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' ע. ועוד.

(50) תש"י: "...וכמו העמוד ה"ה מחבר הגג והרצפה להיותם כאחד ממש". תרצ"ט [תרנ"ח]: "...כמו עמוד המחבר הגג עם הרצפה", ועד"ז שתי ידות אוה"ת (ר"ע א'תקטז) [תרל"ג (ע' קנה)]. לקו"ת ואתחנן י, ג [מים רבים תרל"ו ע' רכו]: "...עמוד שמחבר הגג עם הרצפה", ועד"ז במדבר יח, סע"א, תש"ט [תרפ"ג] שבהערה 55, ועוד. תקס"ה ח"א ע' תפט-תצ [ועד"ז אוה"ת שה"ש ח"ב ר"ע תרפ"א]: "...פי' עמודי' עד"מ העמוד שהוא המחבר הגג עם הקרקע...". אדה"א במדבר ח"ב ר"ע תערה: "...וכמשל העמוד שהוא מחבר לבתי מעלה ומטה יחד כמו הגג עם הרצפה". תו"ח תצוה תקב, א (שמא, רע"א): "...כעמוד שמחבר גג ורצפה כא' ממש מבלי שימצא ראש וסוף..."

(51) [הדגש על "ער"].

(52) להעיר מאוה"ת שה"ש ר"ע כה [ח"א ע' קעה]: "...ובתו"א בד"ה וארא אל אברהם [נה, רע"ג], ענין

כאחד ממש. און איז מבאר על⁵³ זה, אז דאס⁵⁴ איז בדוגמת כמו המצות, וואס⁵⁵ מצות ווערן זיך אנגערופן בשם עמודים, <וואס⁵⁶ זיי זיינען מחבר ו...> וואס⁵⁷ זיי זיינען ממשיך און מחבר אין סוף ב"ה מיט עולמות⁵² ממש. און⁵⁸ אזוי איז אויכעט געווען דער ענין הקרשים, אז זיי האבן מחבר געווען אין סוף ב"ה ועולמות. וואס⁵⁹ דער ענין וואס מצות ווערן אנגערופן בשם עמודים, איז דאך מבאר דער אלטער

— דקדוקי תורה —

מעלה ומטה, וז"ל: מה שהוא נתפס ומושג בשכל והשגת הנבראים ש[ב]כל העולמות נק' מטה לגבי העליון שאינו נתפס ומושג, עכ"ל. וזהו כענין שמים וארץ שנק' מעלה ומטה כמו גג ורצפה כמ"ש בח"ה שער א' פרק וא"ו, וראה ספר החקירה, וחובת הלכות (שם) שבמילואים. (53) [קשה להבחין אם נאמר "על" או "אויף"].

(54) תש"י (החל) לפנ"ז (שבהערה 45): "...והוא ע"ד מה שהמצות...", ועד"ז תרצ"ט, תרנ"ח. שתי ידות אוה"ת [תרל"ג]: "...כמו תר"ך עמודי אור. . כמ"ש במ"א בענין המצות". ואולי "בדוגמת" שבפנים הוא הדגשת תוכנו של (השינוי ל) "ע"ד" שבתש"י (תרצ"ט, תרנ"ח) – שאינו ממש כמו המצות (וכמ"ש לקמן בפנים בארוכה), ומ"ש כאן גם "כמו" הוא לרמז שגם הכוונה ב"כמו" שבשתי ידות הנ"ל הוא ל"בדוגמת" ו"ע"ד". וראה עד"ז לקמן בפנים (ליד הערה 78, ע"ש): "<כמו על דרך דוגמא?...> כמו די מצות".

(55) תש"י: "...מה שהמצות נקראים עמודים..." (וראה הערת רבינו שם שבהערה 60). תש"ט ע' 79 [תרפ"ג ע' רטו]: "...שהמצות. . תרי"ג מצות. . וז' מצות. . דנקראים בשם עמודים...", ועד"ז אדה"א דברים ח"ג ס"ע תתסז, תרנ"ד ע' ער, תרס"ט ס"ע רנ (הנחת אדהריי"צ).

(56) תש"ב ע' 56: "...כך המצות מחברות וממשיכות או"א"ס בעולמות", ועד"ז אדהצ"צ הנחות וירא ס"ע רלא [תרל"ע טו, תרמ"ב ע' כד, תרנ"ה ר"ע כח]. תרכ"ט ס"ע שכט [ע' שנג]: "...כמו שהדרך הוא מחבר מעיר לעיר, וכך המצות הם מחברים וממשיכים גילוי או"א"ס למטה" (וראה תו"א וישב ל, רע"ד, ועוד). וראה גם אדה"ז כתובים ח"א ע' רב [ס"ע רנג]: "...וכך המצות. . שרשן גבוה מאוד נעלים, והם המחברים וממשיכים הרצה"ע ית' למטה...". תרס"ט ס"ע רנ (הנחת אדהריי"צ): "כמו"כ ע"י עמודי המצות מחברים וממשיכים או"א"ס ב"ה בעולמות".

(57) תש"י: "...כמו"כ המצות הם עמודים שהם הממשיכים ומחברים או"א"ס ב"ה עם העולמות" (וראה הערה 217). ולהעיר מאדה"ז פרשיות ח"א ס"ע שלח [ועד"ז אוה"ת יתרו (ח"ג) ע' א"י, תער"ב ח"ב ר"ע א'קפון] (שבהערה 301): "...כללות [כל] המצות הוא [רק] המשכ[ו]ן [ת]רצה"ע. . שישרה אלוקות בעולמות. . ע"י המצות. . ממשיכים אלקות [בעולמות]. . תר"ך עמודי אור. . ע"י המצות [הם] מחברים רצון א' [ה]פשוט שישרה וישגיח [בעולמות]..." ע"ש. וראה תו"א, תרל"ה, תרנ"ז, ועוד שבמילואים.

(58) תש"י: "וזוהו ג"כ מה שקרשי המשכן הם עצי שיטים עומדים דוקא, לפי שהם המחברים אור אין סוף ב"ה עם העולמות" (וראה הערה 217), ובהקיצור: "קרשים עומדים שמחברים או"א"ס ועולמות". תרצ"ט [ועד"ז תרנ"ח] החל לפנ"ז: "והו"ע הקרשים שע"י נמשך גילוי אלקות בבהמ"ק. . וכ"ה ענין עצי שיטים עומדים שהם מחברים וממשיכים או"א"ס בעולמות". ולהעיר מהתחלת וסיום שתי ידות אוה"ת [ועד"ז תרל"ג]: "...הי' הקרש כמין חית [. ענין הקרשים שהיו מעצי שיטים], "וזוהי' ענין שתי ידות לקרש כו' שהי' כמין ח'..."

(59) ראה הערה 55. וכפנים עד"ז תשל"ט הא' (4: 50): "...ווי דער אלטער רבי זאגט, כמבאר בארוכה אין אגרת הקודש. . אז מצות ווערן אנגערופן בשם עמודים".

רבי בארוכה אין אגרת הקודש⁶⁰, וואס ער זאגט דארטן <אז⁶¹ די מצות...> אז⁶² דער רצון העליון ווערט אנגערופן בשם כתר. וואס אט דער⁶³ כתר⁶⁴, איז שטייט אויף עם אין⁶⁵ תפלת⁶⁰ רב נחוניא בן הקנה, אז ער האט תר⁶⁶ עמודי אור. און איז מסביר⁶⁷ דאס, אז אזוי ווי ס'דא עמודים אין בית חומה גדול⁶⁸, וואס זיי זיינען נצבים בארץ וראשם מחובר למעלה⁶⁹, בתקרה, אט⁷⁰ אזוי – איז ער דערנאך⁷¹ אויכעט ממשיך –

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(60) בהערת רבינו לתש"י שבהערות 55, 65: "נקראים עמודים . . . תר"ך עמודי אור: בתפלת ר' נחוניא הובאה בפרדס ש"ח פ"ג. נתבאר באגה"ק סכ"ט".

(61) ראה אגה"ק שבהערה 71: "שהמצות...".

(62) אגה"ק שם (קמט, סע"ב): "והנה רצון העליון ב"ה מכונה ונקרא בפי חכמי האמת בשם כתר עליון". פלח הרמון ויחי קלה, סע"ד (הנחה ממאמר הצ"צ): "...מצות . . הם תר"ך עמודי אור, והיינו להיות שהם מלבישים הרצה"ע הנק' בשם כתר".

(63) אולי מרמז שזהו באריך ולא בעתיק, וכמ"ש בלקו"ת בהעלותך לך, רע"ד: "...שני כתרים א' כנגד נעשה ואחד כנגד נשמע . . ונק' . . ע"י וא"א. והנה בבחי' כתר שע"י נשמע הם ג"כ תר"ך עמודי אור...".

(64) [הדגש על "כתר"]].

(65) פרדס שבהערה 60: "...גלו לנו חכמינו וזקנינו שקבלו מנביאינו, היות בספירה זו תר"ך עמודי אור כמנין כתר. והמגלה הראשון אל העניין הזה הוא רבי נחוניא בן הקנה בתפלתו הנחמדת, ז"ל שם: אקראך בשש מאות ועשרים עמודי אור, שהם ראש מילולך, שהם תיקון לרום מעלתך, ומהם יתמשך החיות בכל הספירות...". אגה"ק שם: "...כתר עליון ובו תר"ך עמודי אור וכו'". וראה תש"י שבהערה 55: "...שהמצות נקראים עמודים, דתרי"ג מצות דאורייתא וז"מ דרבנן הם תר"ך עמודי אור". מעין גנים (לרמ"ע מפאנו) ת, ד: "...כתר . . ויש לו תר"ך עמודי אור . . כנגד תרי"ג מצות של תורה ותרי"ג אותיות של עשרת הדברות עד וכל, והדר אשר לרעך כנגד ז' מצות דרבנן...".

(66) "ת"ף רי"ש כ"ף" – כ"ה גם בתשל"ט הא' (5:00).

(67) אגה"ק שם (קמט, סע"ב ואילך): "פי' דרך משל כמו שיש עמודים בבית חומה גדול נצבים בארץ וראשם מחובר בתקרה".

(68) הערת רבינו בשיעורים בספה"ת כאן: "צ"ע מהו הנמשל", וראה הערה 164.

(69) ראה אדה"א בראשית ע' שצז: "...ראש[ו]ן הגבוה למעלה בגג העליון וסופו נעוץ ברצפה...". אגה"ק שם (קנ, רע"א): "למעלה מבחי' מדרגת החכמה", ולקמן שם קנא, סע"א: "למעלה מעלה ממעלת חכמה עילאה". תו"א בשלח סה, א: "...אף שבחי' כתר הנ"ל הוא למעלה מהשתלשלות ואין יכולים לעורר כלל באתעדל"ת רק דוקא ע"י התלבשותו במצותיו...". ע"ש. אוה"ת חנוכה רצב, רע"ב: "...הם תר"ך עמודי אור כמו עמוד המחבר מעלה ומטה להיות או"ס שבבחי' פנימי שלמעלה מעלה מגדר עלמין שורה ומתלבש בבחי' רצון בתרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן המלוכשת בגשמיות". ועוד. תשל"ט הא' (5:30): "...זיי זיינען בדומה צו עמודים, בדוגמא ווי ער זאגט אין מדרש, אז למעלה איז דאס שרפים עומדים, און למטה איז דאס דער ענין פון עצי שטים עומדים – און רופט דאס אן אין דעם מדרש עצמו "מעלה" ו"מטה". דאס איז אויכעט וואס ער [איז] מבאר אין דער אגרת הקודש, אז דער ענין העמודים איז, אז דאס איז מחבר . . די אויבערשטער שאין למעלה הימנה מיטן תחתון שאין למטה הימנה...". ולהעיר מהשיחה שלאחר המאמר (שבהערה 164): "...מ'האט זיך פריער גערעדט, אז . . די אלע וועלטן ביז למעלה מעלה, איז דאס אין דעם לשון פון דעם אלטן רבי'ן, א בית חומה גדול...".

(70) אגה"ק שם: "ככה ממש עד"מ כתר עליון ב"ה...".

(71) אגה"ק שם לקמן (קנ, א): "...ונמצא שהמצות הן עד"מ כמו העמודים נצבים מרום המעלות הוא

אזוי זיינען די מצות, אז זיי זיינען נצבים מרום המעלות, און זיי ווערן נמשך למטה, ביז דא⁷² בארץ. וואס אין דערויף איז דאך דא די כמה שינויים, ווי אין אגרת הקודש⁷³, און ווי אויך אין די שינויים⁷⁴ אין די מאמר. וואס לכל לראש זאגט ער דאך אין די מאמר, אז דער⁷⁵ ענין פון קרשים וואס זיי זיינען עמודים, איז דאס ניט⁷⁶ דער עצם⁷⁷ ענין ווי מצות זיינען עמודים, נאר וואס דען, זיי זיינען <כמו על⁷⁵ דרך⁷⁷ דו...> כמו⁷⁸ די מצות, וואס⁷⁹ מצות ווערן אויכעט אנגערופן עמודים. און דערנאך איז ער ממשיך ומדייק⁸⁰, בשעת ער רעדט וועגן

⌘ דקדוקי תורה ⌘

רצון העליון ב"ה עד הארץ הלזו החומרית... [ולהעיר מל' ר"נ בן הקנה שבהערה 65: "לרום מעלתך"]. לקו"ת שלח נ, סע"א: "...כמ"כ הם העמודים הנמשכים מן הגג, הוא בחי' תענוג עליון שנמשך ומתלבש בהמצות, והן עצמן נשפלו למטה בקרקע עד"מ, דהיינו בעשי' גשמיות...". תו"א בשלח סה, א שבהערה 69: "...שרש המצות . . . כתר . . . תר"ך . . . ומשכים למטה במצות גשמיים...". ע"ש. ולהעיר מל' המשל באגה"ק שם (שבהערה 67): "בארץ". וראה הערות 61, 72.

72) אולי מרמז בזה (וכ"ה לקמן ליד הערה 86), שאין הכוונה ב"בארץ" (רק) ל"לב דז"א" שבתקס"ו שבמילואים, או מל' דאצילות (וארץ ישראל) שבאדה"א, ואוה"ת שבמילואים, אלא (גם) ל"הארץ הלזו החומרית" (שבחור"ל ג"כ) שבאגה"ק כאן – וע"ד מ"ש לקמן בפנים (ליד הערה 256) שזריעת גרעין המצוה צ"ל דוקא ע"י נשמה המלוכש בגוף (שנק' "ארץ" – פלה"ר שבהערה 256).

73) לכאורה פירושו, שבאגה"ק גופא יש שינויים בין המשל והנמשל, כדלקמן בפנים ליד הערה 84.

74) אולי נכללים בזה גם השינויים שבענין זה בתש"י ממ"ש בתרנ"ח – ראה הערה 80.

75) תש"י (שבהערה 45): "שנקראים קרשים בשם עומדים, והוא ע"ד מה שהמצות...". תרצ"ט [ועד"ז תרנ"ח] (שבהערות 45, 58): "...והו"ע הקרשים . . . דזהו ענין מ"ש עצי שטים עומדים, פי' שהם עמודים ע"ד תר"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן...". וראה הערה 77.

76) [הדגש על "ניט"].

77) להעיר מתרס"ו ע' קנה [ס"ע רג]: "...שזהו ע"ד המבואר . . . ומובן שאין זה דומה בעצם לענין הנ"ל כ"א בדרך דוגמא לבד" ע"ש. תרס"ח ע' כח [תרפ"ז ר"ע לד]: "...שזהו ע"ד מ"ש בבה"ז . . . והגם דעצם הענין אינו שייך לכאן . . . כ"א לדוגמא...". ע"ש. קונטרסים ח"א קנו, ב [תרצ"א ע' קפג]: "...אפס קצה בדרך דוגמא לדוגמא . . . ל' אחזה להורות שהוא דוגמא לבד, אבל אינו עצם הענין ההוא ומהותו כלל". תרח"ץ ר"ע פא [ועד"ז עטר"ת ס"ע מ]: "...כדמותנו פי' שהוא רק דוגמא ודמיון, והיינו שאינו עצם הדבר רק הדמיון מזה...".

78) שתי ידות אוה"ת [תרל"ג] (שבהערה 54): "...כמו תר"ך עמודי אור . . . כמ"ש במ"א בענין המצות". ולכאורה מרמז כאן בפנים, ש"ע"ד שבתרנ"ח, תרצ"ט, תש"י (שבהערה 75) הוא פירושו של "כמו" שבשתי ידות – וכוונת כולם היא שיש חילוק בין הקרשים והמצוות. וראה עד"ז לעיל בפנים (ליד הערה 54, ע"ש): "בדוגמת כמו המצות".

79) תש"י (שבהערה 55): "...מה שהמצות נקראים עמודים...".

80) בתרנ"ח [ועד"ז תרצ"ט] (שבהערה 58): "...מעשה המצות מחברים או"ס עם עולמות כו', וכ"ה ענין עצי שיטים עומדים שהם מחברים וממשיכים או"ס בעולמות", ובתש"י (שבהערות 57, 58, 81) מדייק לשנות מזה: "...המצות הם עמודים שהם הממשיכים ומחברים או"ס ב"ה עם העולמות. וזהו ג"כ מה שקרשי המשכן הם עצי שיטים עומדים דוקא, לפי שהם המחברים אור אין סוף ב"ה עם העולמות . . . קרשים עומדים שמחברים או"ס ועולמות". וראה הערה הבאה.

די⁸¹ מצות, אז די עמודים זיינען ממשיך און זיי זיינען מחבר אין סוף ב"ה מיט עולמות ממש. דערנאך בשעת ער רעדט וועגן⁸² די קרשים אויף⁸³ די עמודים, זאגט ער ניט⁸⁰ דעם ענין אז זיי זיינען ממשיך, נאר וואס דען, אז זיי⁸² זיינען מחבר אין סוף ב"ה ועולמות, על דרך ווי די מצות טוען דאס. באַ מצות גופא, ווי דער אלטער רבי איז דאס מבאר אין תניא⁸⁴, איז הויבט ער זיך אויכעט אן⁸⁵, אז דאס איז כמו עמודים וואס זיי זיינען נצבים בארץ, און⁸⁵ דערנאך קומט דערפון ארויס אז ראשם מחובר פֿתקרה, און דערנאך זאגט ער אין דעם נמשל⁸⁶, אין די מצות, אז זיי זיינען נצבים ברום המעלות, און⁸⁶ דערנאך ווערן זיי נמשך ביז למטה דא בארץ אין מצות גשמייות. און <ווי ער איז דערנאך מַס...⁸⁷> ווי ער איז דערנאך⁸⁸ מער⁸⁷ מבאר, אז

— דקדוקי תורה —

(81) תש"י (שבעערות 57, 80): "...כמו"כ המצות הם עמודים שהם הממשיכים ומחברים אוא"ס ב"ה עם העולמות" (וראה הערה 217). ולהעיר מאדה"ז [אודה"ת, תער"ב] שבהערה 57, ותו"א, תרל"ה, תרנ"ז, ועוד שבמילואים לשם. וראה אדה"ז, תש"ב, ועוד שבהערה 56.

(82) תש"י (שבעערות 58, 80): "וזהו ג"כ מה שקרשי המשכן הם עצי שיטים עומדים דוקא, לפי שהם המחברים אור אין סוף ב"ה עם העולמות. . קרשים עומדים שמחברים אוא"ס ועולמות" וראה הע' 217.

(83) אולי פירושו: הקרשים כפי שהם מורים על ענין העמודים.

(84) לעיל ליד הערות 60, 73: "אגרת הקודש", וכ"ה לקמן ליד הערות 101, 108 (על ס"כ), 164, 347). ולהעיר מהנחות הר"פ ר"ע סא: "...להמשיך מבחי' מהותו ועצמותו הוא על ידי המצות, כי תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן תר"ך עמודי אור בחי' כתר וכמבואר בתניא שכמו שעמוד הוא מלמעלה למטה כמו כן המצות רצון העליון הם מבחי' גולגלתא ממוצע בין מאציל לנאצלים, אשר ע"י המצות יכולין להמשיך ולבא הארה התגלות מהות ועצמותו רצונו ית' למטה... (ועד"ז תו"א י, רע"ב – בלי "וכמבואר בתניא" ע"ש) – אף שלכאורה "וכמבואר בתניא" קאי על שלפניו (והכוונה לתניא פנ"ג (עד, סע"ב): "...ותרי"ג מצות התורה עם שבע מצות דרבנן בגימטריא כתר... ע"ש), כי אגה"ק לא נכלל בתניא עד תקע"ד. ואולי מ"ש בפנים "מבאר אין תניא", פירושו (גם) שבהנחות הר"פ הנ"ל מבאר כן אדה"ז ככוונת תניא פנ"ג. ואולי גם מרומז בזה, שמ"ש שם "שעמוד הוא מלמעלה למטה" הוא שונה ממ"ש באגה"ק. ויל"ע.

(85) אגה"ק שם (שבהערה 67): "...דרך משל כמו שיש עמודים בבית חומה גדול נצבים בארץ וראשם מחובר בתקרה". אדה"ז מארז"ל ע' קיב: "...ונק' עמודי אור כמו עמודים אשר הבית נשען עליהם...".

(86) אגה"ק שם (שבהערה 71): "...ונמצא שהמצות הן עד"מ כמו העמודים נצבים מרום המעלות הוא רצון העליון ב"ה עד הארץ הלזו החומרית...", ושם לפנ"ז (קנ, רע"א – וראה הערה 88): "...שרובם ככולם הן מצות מעשיות, וגם התלויות בדבור, הא קיי"ל דעקימת שפתיו הוי מעשה...". לקו"ת שבהערה 71: "...כמ"כ הם העמודים הנמשכים מן הגג, הוא בחי' תענוג עליון שנמשך ומתלבש בהמצות, והן עצמן נשפלו למטה בקרקע עד"מ, דהיינו בעשי' גשמייות...". תו"א שבהערה 71: "...שרש המצות. . . כתר. . . תר"ך. . . ונמשכים למטה במצות גשמיים... ע"ש. וראה ל' המשל באגה"ק שם (שבהערה 67): "בארץ". וראה הערות 72, 90.

(87) "מער. . . אויך" – אולי מרמז בזה, שהענין דנתינת המצות לבעל בחירה, הוא תוספת ביאור גם בגודל הירידה דהמצות מעשיות שבאגה"ק שם לפנ"ז (שבהערה 86). וראה במילואים להערה 96.

(88) אגה"ק שם: "...וגם התלויות במחשבה או בלב, הרי המצוה ניתנה לאדם הגשמי שבעוה"ז דוקא,

אפילו אם א די מצות⁸⁹ וואס זיי זיינען ניט⁹⁰ בענינים גשמיים, זיינען זיי דאך אויך⁸⁷ געגעבן געווארן א מענטשן וואס ער איז א בעל בחירה, אויף⁹¹ לבחור אזוי אדער⁹² פארקערט⁹³. וואס דער שינוי צווישן דעם משל מיט די נמשל

— דקדוקי תורה —

שהוא בעל בחירה להטות לבכו לטוב וכו', משא"כ הנשמה בלא גוף א"צ לצותה ע"ד" (ו"דערנאך" שבפנים הוא לכאורה ביחס לשם קנ, רע"א שבהערה 86). וראה שם לקמן (קנ, רע"ב): "...ממצות מעשיות ממש . . ומצות ת"ת היא ג"כ מכלל מצות מעשיות, דעקימת שפתיו הוי מעשה . . וכן בתפלה..." ע"ש, ועד"ז תניא פל"ח (נ, ב): "...במצות מעשיות ממש, וכן במצות התלויות בדבור וביטוי שפתים בלי כוונה, שהוא נחשב כמעשה ממש..." וראה לקו"ת שלח מא, ב: "...במצות מעשיות שהם ענינים הגשמיים . . שהם ענינים גשמיים..." מג, סע"ד: "...שהמצות מעשיות להיותם בחי' דומם בחי' עשיה גשמיות, וכן כל פרטי הלכות שבש"ס להיותם גשמיים בערך יראת ה' ואהבתו..." שה"ש נ, רע"א: "...בענינים גשמיים במצות מעשיות". שערי אורה לט, רע"ב: "...במצות מעשיות בענינים גשמיים..." תש"ו ע' 33 [תרפ"ט ס"ע 40]: "...בלימוד התורה וקיום המצות מעשיות המלוכשים בענינים הגשמיים..." ועוד. וראה הערה 90.

89) אגה"ק שבהערה הקודמת: "התלויות במחשבה או בלב". וראה תקס"ו ס"ע רנד [ח"ב ס"ע תקכו]: "...מצות התלויו' במחשבה, כמו מצות אוי"ר שגם הן תלויו' בכונה שבמחשבה, וכמו מצות ק"ש שתלויו' בכונת הלב כי אם לא כיון לבו לא יצא..." רפ [ר"ע תקנט]: "...הכוונה במחשבה במוח ולב, והן המצו' שצריכי' כונה כמו ק"ש ומצות אוי"ר שתלויו' בכונה במוח דוקא וכוונות שאר כל המצות..." קונטרסים ח"א רמב, רע"ב [תרצ"ג ע' תנד]: "...במצות התלוין במח' ולב, וכמו המצוה דליחדו ואהבתו ויראתו ית'..." רשימת רבינו שבליקוט פירושים לתניא רפ"ד (ר"ע רטז): "...מצות שבמחשבה (אמונה, אהוי"ר וכו')..." תניא, לקו"ת, אוה"ת, תרכ"ז, ועוד שבמילואים.

90) "אין מצות גשמיות . . ניט בענינים גשמיים" — ראה הערות 86, 88. ואולי מפרש בזה משמעות אגה"ק הנ"ל שם: "...מצות מעשיות, וגם . . בדבור . . הוי מעשה, וגם . . במחשבה או בלב, הרי המצוה ניתנה לאדם הגשמי..." — ש"מ"עשה" ו"גשמי" שייכים זל"ז (ולכן פתח ב"מעשיות" וסיים ב"הגשמי"), ור"ל שהמצוה שאינה גשמית (כיון שאין בה מעשה) ניתנה עכ"פ לאדם גשמי. ואולי גם מרמז כאן ביאור כמה שגם מצות לא תעשה נכללים ב"רובם ככולם" של התר"ך עמודי אור ש"הן מצות מעשיות" (כמ"ש במילואים להערה הקודמת, אות ב).

91) באגה"ק שבהערה 88: "...בעל בחירה להטות לבכו לטוב וכו'". ואולי מפרש בזה רבינו, שתכלית הירידה הוא בזה שהמצות הם תלוים בבחירה אמיתית, היינו כמה שהאפשרות להטות לטוב ("אזוי") והאפשרות להיפך ("פארקערט") נראים לנו כשני אפשרויות טובות שמעלותיהן שוות (ראה תש"כ, ועוד שבמילואים). ולהעיר מתקס"ג ח"ב ע' תרכא (נוסח ב): "...בבינוני שזה וזה שופטן, דהיינו בשעת התפלה הוא בוחר בטוב ברצון אמיתי . . ולאחר התפלה כשיקשר דעתו ושכלו בעניני עוה"ז יוליד לו רצון הפכי לבחור ולרצות ברע . . ששני שופטי' יש לו לשפוט הרצון, לפעמים כך ולפעמים להיפך..." תקס"ה ח"א ע' שלג (נוסח ב): "...בבחירה חפשיית לאדם לעשות כרצונו לבחור בטוב או להפך", פלח הרמון שה"ש כו, סע"א: "...השפעה בחירית שיוכל לבחור כך או ההיפך ואינו מוכרח לזה כלל, זהו אמתית ענין הרצון..."

92) באגה"ק שבהערה הקודמת: "...לטוב וכו'". וראה לקו"ש שבמילואים — ולכאורה י"ל עד"ז כאן, שאפשרות הבחירה בהיפך הטוב שייך יותר למאמר דידן, בו מבואר שהקרשים הם ע"ד עמודים, ושענין הקרשים הוא להפך השטות "לגרוע" ד"עובר עבירה" והשקר והאתוין דזיפוא לעניני טוב וקדושה (ראה לעיל בפנים ליד הערות 40, 41). וראה הערה הבאה.

93) יל"ע אם "פארקערט" ד"בחירה להטות לבכו לטוב" (שבאגה"ק שבהערה 88) הוא (א) בחירה שלא

כפשוטו⁹⁴ איז דאך מובן, אז א יסוד פון אן עמוד ווי מ'בויט עם דא אין א פֿית חומה גדול, הויבט מען זיך אויכעט אן פון נצבים בארץ, און דערנאך קומט מען צו צום ראשו וואס ער איז מחובר פֿתקרה. משא"כ באַ מצות איז דאס פארקערט, דער סדר⁹⁵ איז דאך אשר⁹⁶ קדשנו – במצותיו⁹⁷ פון דעם אויבערשטן, זיינען זיי דאך

— דקדוקי תורה —

להטות לבכו (כלל), או (ב) בחירה להטות לבכו לרע. וע"פ ההמשך באגה"ק שם (שבהערה הנ"ל): "...בלא גוף א"צ לצותה ע"ז", לכאורה אפ"ל שמדובר שם ע"ד האפשרות של הבעל בחירה להימנע מלקיים הציווי (שלכן צריך לצותו ע"ז) – כאופן הא' הנ"ל. אך מ"ש כאן "פארקערט" (סתם), לכאורה אפ"ל שכולל ב' האופנים (ואולי מפרש כן רבינו ב"וכו" שבאגה"ק שם, ולהעיר מהערת רבינו שבמילואים) – ואולי מרומז בזה שיש מעלה במ"ע על מל"ת (אגה"ת רפ"א. תו"א שמות נב, רע"ב. לקו"ת פקודי ו, ד. ועוד), וכן לאידך מעלה במל"ת על מ"ע (לקו"ת שם ג, ב. ו, ד. תצא לט, ד. האזינו עת, ג. ועוד), ולכן אפ"ל שהבחירה לבטל מ"ע היא גרוע יותר מהבחירה לעבור מל"ת, ואפ"ל גם להיפך שהבחירה לעבור מל"ת היא גרוע יותר. וילע"ע. וראה לקמן בפנים ליד הערה 100: "...א בחירה אין היפך רצון העליון ח"ר".

94) לכאורה פירושו, כפי המציאות הפשוט (ונראה במוחש) שיסודו של עמוד גשמי הוא בארץ – והוא בניגוד למ"ש לקמן בפנים (ליד הערה 103): "אט דאס גופא דארץ מען אבער פארשטיין, פארוואס איז עפעס דער יסוד דא למטה אנדערש ווי דער יסוד למעלה".

95) להעיר מאלה מסעי תשל"ט (11: 15): "...מצות הוי", אשר קדשנו במצותיו וצונו – אט דאס האט ער אונז אנגעזאגט, שטייט דאך אויף דערויף דער פירוש: במצותיו – דערפאר וואס מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, אז פריער איז ער אליין מקיים די מצות, וואס דאס איז מצות הוי', און דערנאך זאגט ער דאס אויף מצותיו, זאגט ער דאס אן – וצונו, דאס קומט אראפ מלמעלה למטה...". וראה גם תשי"א ס"ו: "...דרז"ל עה"פ מגיד דבריו ליעקב חוקיו ומשפטיו לישראל, מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור...", ובהע' יד שם: "...וזהו אתדל"ע שקדמה לאתדל"ת, קדשנו במצותיו... ע"ש. סה"מ תשי"ד ר"ע 74 [ועד"ז תו"מ ס"ע קב]: "...בענין קיום המצוות שלמעלה יש ב' ענינים, ענין א' הוא כמ"ש מגיד דבריו ליעקב, ואמרז"ל מה שהוא עושה הוא מצוה לבניו לעשות, והיינו דבתחלה הוא קיום המצות שלמעלה שהקב"ה מניח תפילין ומצלי ומבקר חולים ומנחם אבלים, ומה שהוא עושה הוא מצוה לבניו לעשות...". ולהעיר שבכ"מ מבואר שהסדר הוא להיפך, ש"במעשה המצות למטה באדם. . . שע"ז נמשך כן למעלה להיות הקב"ה מקיים המצות" (תו"א מקץ לה, ג), ועד שבתרכ"ח ע' פח כותב ש"באמת א"א לומר. . . שהוא ית' עושה המצוה קודם לישראל". ולהעיר מירושלמי, ויק"ר, ילקוט המכירי, ועוד שבמילואים.

96) לקו"ת חוקת סד, סע"א: "...שהמצות נק' תר"ך עמודי אור כמו שהעמודים נמשכים מן הגג לארץ כך הם המשכות מלמעלה למטה מכתר וחכמה דתיקון...". (וממשיך לבאר "אשר קדשנו במצותיו" באו"א ממ"ש בפנים), ע"ש. שה"ש יב, סע"א: "...אשר קדשנו במצותיו של הקב"ה עצמו, וכמארז"ל הקב"ה מניח תפילין כו' הקב"ה יושב ושונה כנגדו כו'..." (ועד"ז שלח מד, סע"א, ועוד). ר"ה נה, רע"ג: "...אשר קדשנו במצותיו שהמצות יסודתן בהררי קדש עליון ונמשכו למטה להתלבש בענינים גשמיים צדקה תרומות ומעשרות להיות היש בטל לאין...". (ואולי גם מרמז שההמשך שם שייך לאגה"ק שבהערות 86, 88 – כמבואר במילואים, אות א). אדה"ז כתובים ח"ב ס"ע נא [ע]: "...שרשי המצות למעלה הם נק' מצות הוי' בחי' רצה"פ, ורחבה מצותך מאד בתכלית הרוחני העליון, ולמטה הם מתלבש' בדבר' גשמי' דנוגה...". תקס"ה ח"ב ע' תקפ"ג: "...המצות הם בחי' רצון העליון. . . רעוא דכל רעוין. . . ששרש המצות הן הנה מבחי' ומדרגה היותר גבוה, והוא בבחי' רעדכ"ר. . . ע"כ כאשר הן

נצבים ברום המעלות, און⁹⁶ זיי ווערן דערנאך⁹⁵ נמשך מלמעלה למטה ביוז⁹⁸ אין עולם הזה⁹⁹ הגשמי, זיינען זיך מתלבש אין דברים גשמיים און אין ענינים גשמיים, וואו¹⁰⁰ ס'שייכות א בחירה אין היפך רצון העליון ח"ו. וואס דאס איז דאך בהתאם לזה, כידוע אז דער יסוד למטה איז דער יסוד למטה מהבנין, דער יסוד למעלה איז דער יסוד למעלה מהבנין. וואס דערפאר איז דאך דער ענין פון דעם לשון נצב וואס ער זאגט אויף עמודים אין אגרת הקודש⁶⁷, זאגט ער דאך בשעת ער רעדט וועגן עמודים למטה, וואס נצב איז דאס איז דאך דער חוזה¹⁰¹ הדבר – נצב

⌘ דקדוקי תורה ⌘

יורדין מגבוה לנמוך . . מתפשטים בבחי' ירידת המדרגה למטה מטה מאד עד שמתלבשים המצות בענינים גשמי' דרצ"ח . . הגם ששרשן למעלה מעלה . . אורות עליונים שירדו מבחי' רעדכ"ר...". פלח הרמון שה"ש קכד, א (הנחה ממאמר הצ"צ): "...ושרש המצות הם בבחי' התענוג ורצה"פ, לכן הם באי' בהתלבשות בדברי' גשמי' הנלקחי' מבחי' נוגה, כי כל הגבוה יוכל להתלבש ביותר נמוך . . מעהמ"צ המתלבשי' בדברי' גשמי'...". וראה לקו"ת שה"ש כט, סע"ב: "...גם למטה בדברים גשמיים נמשך ונתלבש אור אין סוף ב"ה בתומ"צ המלובשים בענינים גשמיים...". תרס"ו ר"ע תקכג [ס"ע תרפט]: "...המצות נתלבשו בדברים גשמיים במצות מעשיות שאינו בערך שרשם ומקורם כלל . . דלהיות שהמצות הן בחי' רצון העצמי לזאת המשכתם הוא דוקא בענינים גשמיים, שאינם בגדר כלים כלל...". (ועד"ז שם ע' תיקח [תרפג] שבהערה 254) ע"ש. וראה גם לקו"ת, עטר"ת, ועוד שבמילואים, אות ב. [הדגש על הת'] (97)

98) אגה"ק שבהערות 88, 100: "...המצוה ניתנה לאדם הגשמי שבעוה"ז דוקא...". תו"א מג"א צא, א: "...וזהו תר"ך עמודי אור שבכתר, כמו עמוד המחבר מעלה ומטה כך המשכת התורה והמצות הן המשכות ממקום עליון מאד מאא"ס ב"ה ממש למקום נמוך מאד הוא העוה"ז השפל הגשמי". לקו"ת פינחס [ותרנ"ד] שבהערה 100: "שהעוה"ז [הגשמי] דוקא". וראה תרל"ה ח"א ר"ע עז: "...ולחאיר את החשך דעוה"ז הגשמי, וכמו בבית אפל כשמדליקי' הנר נדחה החשך ונעשה אור, כן ויתר מכן ע"י המשכת תר"ך ע"א דוחי' החשך לחאיר מתוך חשיכה...". [הדגש על הז'] (99)

100) אגה"ק שבהערה 98: "...לאדם הגשמי שבעוה"ז דוקא, שהוא בעל בחירה להטות לבבו לטוב וכו' (וראה הערות 91, 93). לקו"ת צו יב, סע"ד: "...בבחי' היום לעשותם שאז הוא דשייך בחי' הבחירה, וכמ"ש . . החיים . . הרע ובחירת בחיים...". פינחס עה, ב-ג [ועד"ז תרנ"ד ע' רלב, ע"ש]: "...היום לעשותם ולא למחר לעשותם, שהעוה"ז [הגשמי] דוקא הוא עולם המעשה ובו נתנה הבחירה ביד האדם לבחור בטוב . . משא"כ בעוה"ב אין הבחירה חפשית ביד האדם [- אינו שייך ענין הבחירה]..." (וראה גם סידור ותרמ"ג שבמילואים). תקס"ח ח"א ע' רמז: "...אך באדם אשר ע"פ האדמה נמצא בו בחי' הפירוד להיותו נברא בעל בחירה ורצון בפ"ע לעשות גם נגד רצון ה' כו'...". תרפ"ג ע' קצט (וראה תרע"ח שבמילואים): "...ומצד הגוף . . יכול להיות ח"ו היפך רצה"ע, דהאדם . . לו ניתן הבחירה לבחור בטוב ולמאוס ברע והבחירה חפשית . . האדם בעל בחירה . . ביצורי מטה ה"ה לא ישנו את תפקידם ואינם יכולים להיות היפך רצה"ע ח"ו, אבל האדם מצד גופו ה"ה פחות וגרוע ביותר..." (וראה גם אוה"ת, ועוד שבמילואים).

101) עד"ז גם מוצש"ק י"א שבט תשכ"א (שיחה ה – 19: 35): "...איז אתם נצבים וקיימים . . אז וואס מ'גייט ניט דורך בלייבט דאס אין נצב מלך – אין א חוזה און אין א תוקף...". ועוד.

מלך, איז דער חווק ויסוד הדבר פון עמודים דא למטה, איז דאס נצבים בארץ. דער חווק ויסוד הדבר למעלה איז דאס איז ברום המעלות, דער יסוד און דער עיקר איז העכער פון דעם בנין, און וואס ס'קומט ארויס על¹⁰² היסוד.

אט דאס גופא דארף¹⁰³ מען אבער פארשטיין, פארוואס איז עפעס דער יסוד דא למטה אנדערש ווי דער יסוד למעלה. איז דאס מוכן פון כמה ענינים וואס ווערן מבואר אין חסידות, ובעיקר, אז אט א דאס וואס דער¹⁰⁴ יש למטה¹⁰⁵ איז בהרגשתו, איז ער זיך מרגיש פאר א דבר¹⁰⁶ שאין לו סיבה ועילה ח"ו, איז דאס דערפאר וואס¹⁰⁷ באמיתית הענין, איז ווי¹⁰⁸ ער זאגט אין אגרת הקודש¹⁰⁸, אז דער התהוות

— דקדוקי תורה —

(102) [הדגש על "על"].

(103) ראה לעיל ליד הערה 94.

(104) תורת שלום ע' 121-120 [תרס"ט ע' שפט-שצ'] (הנחת אדהרי"צ): "...אין דעם יש שטייט דער כח העצמות, און דערפאר האט ער א התדמות אל העצמות, וכמ"ש בסש"ב שהוא לבדו . . . איז ער מדמה דעם מתהווה אל כח העצמות המהווה, דכשם שבעצמות אין לו עילה וסיבה כו' -] וראה מפתח רבינו לכאן שבהערה 110: "שאין לו סיבה ועילה" ניטא א מהווה העכער ח"ו . . . כמו"כ הוא בהיש המתהווה, הנה בהרגש הדבר, אט ווי דער ענין פילט זיך, הוא שאינו מרגיש היש שום עילה שקדמה לו . . . והגם שאינו שייך לומר כן כלל ח"ו . . . ההרגש שלו הוא שכאן עתה הוא התחלת מציאותו ומהותו, ואינו מרגיש כלל מה שהי' קודם . . . דער יש איז בהרגשתו ניט מרגיש דעם כח המהווה וואס קדם לו...". סה"ש תש"ה ע' 46: "...דער מציאות היש . . . ער פילט ביי זיך כאילו מציאותו מעצמותו. אזוי איז ער מרגיש ביי זיך...". אג"ק אדהרי"צ ח"ג ע' תקנו (כ"ד מנ"א רצ"ו): "...ואס אין זאיין גיפיל – הנברא בהרגשתו – זאל ער זיך פילין פאר א מציאות...". תש"י ע' 97 [תרפ"ב ר"ע לב [צה]]: "...והיש הנה בהרגשתו שאינו נמצא שום מציאות זולתו כלל (ולכן נדמה בהיש כאילו מציאותו מעצמותו)...". וראה תרס"ט שבהערה הבאה. וראה גם תער"ב שבמילואים.

(105) אולי מרמז לל' הרגיל על דעת תחתון: "למטה יש ולמעלה אין" (ובניגוד ליש האמיתי שבדעת עליון: "למעלה יש ולמטה אין") – וראה תרס"ט ("היש שלמטה") שבמילואים. ומ"ש לקמן בפנים: "התהוות היש דא למטה" – להעיר מאג"ק שבמילואים: "...רק בבי"ע (וביחוד – בעשי') יש נמצא אשר (בהרגשתו) אין לו עילה וסיבה שקדמה לו – וזהו מפני שנתהווה מזה שאין לו עילה כו'. – עיין אגה"ק רס"ך" (ולהעיר ממ"ש באו"א בתשט"ז שבמילואים).

(106) תש"ז, תרע"ז (ועד"ז תרפ"א, תרפ"ה) שבהערה 108: "...שנברא דבר שאינו נרגש בו מקורו כלל . . . שנברא דבר שבלי הרגש מקורו כלל, היינו שאינו מרגיש כלל שיש לו מקור וכאלו נמצא מעצמו...". ולהעיר מתער"ב ח"ב ע' תתיג: "...דאין דבר עושה א"ע כו', דכאשר אנו רואין מציאות יש ומוגבל בהכרח שהוא נתהווה, דמה שמציאותו הוא מעצמותו אינו בבחי' מציאות דבר ואינו מוגבל...".

(107) תש"ה שבהערה 104: "...וואס באמת, די סיבה וואס עס איז דא אזא ענין, אז דער נברא זאל מרגיש זיין כאילו מציאותו מעצמותו איז, ווייל זיין התהוות איז פון עצמותו ית', ווי דער רבי זאגט אין אגה"ק . . . נאר למעלה איז דער אמת אזוי אז מציאותו מעצמותו, און ביי דעם נברא איז נאר וואס עס דוכט זיך אים אזוי, און דאס איז שקר...".

(108) ס"כ (קל, סע"א ואילך): "...מהותו ועצמותו של המאציל ב"ה, שמציאותו הוא מעצמותו ואינו

היש דא¹⁰⁵ למטה, קען זיין מער ניט פון דעם¹⁰⁹ וואס הוא¹⁰⁹ בכחו ויכלתו להוות יש מאין – ואפס, דערפאר וואס אין לו סיבה¹¹⁰ ועילה ח"ו. וואס¹¹¹ דערפאר איז דאך לעתיד לבוא אז ס'וועלן נתגלה ווערן אמיתיות ופנימיות כל הענינים, וועט מען דאך דעמאלט זען אין דעם יש הנברא דעם יש האמיתי שאין לו סיבה¹¹⁰ ועילה. דערפון איז אויך פארשטאנדיק, פארוואס עפעס דא למטה זעט מען ווי אזוי אין דעם סופן איז דארט איז נעוץ די תחילתם¹¹² וואס איז נאך העכער פון דעם ראשית – דערפאר וואס באמיתית הענינים איז אזוי. נאר וואו איז דאס? דוקא למטה, אט דארט וואו ס'געפינט זיך דער יש הנברא, אין דעם עולם הזה¹¹³ הגשמי שאין למטה הימנו, וואס דארטן ווערט דאך א דירה לו יתברך, דוקא דארטן וועט מען זען

— דקדוקי תורה —

עלול מאיזה עילה שקדמה לו ח"ו, ולכן הוא לבדו בכחו ויכלתו לברוא יש מאין ואפס המוחלט ממש, בלי שום עילה וסיבה אחרת קודמת ליש הזה... (וראה הערה 110). תש"ה שבהערה הקודמת. תש"ז ר"ע 238 [ועד"ז עזר"ת ע' קנ]: "...בהתהוות היש, שנברא דבר שאינו נרגש בו מקורו כלל וכאלו מציאותו מעצמותו, והוא רק בכח העצמות לעשות התהוות כזאת, וכמ"ש באגה"ק סי' כ', דעצמותו ית' שמציאותו הוא מעצמותו [כו'] הוא לבדו בכחו ויכלתו להוות יש מאין ואפס המוחלט בלי שום עילה וסיבה אחרת... (ועד"ז תרפ"א ע' רכג, תרפ"ה ס"ע רכז). תרס"ג ח"ב ס"ע קצח (הנחת אדהרי"צ): "...וכידוע דהוא לבדו הוא בכחו ויכולתו להוות יש מאין, שהוא בחי' ומדרי' העצמו' שהוא בחי' הוא לבדו הוא... (וראה במילואים להערה 306).

(109) [הדגש על "דעם", ועל "הוא"].

(110) ספר החקירה יח, ב: "...הש"י שמציאותו מעצמותו ואינו עלול מאיזו סבה ועלה שקדמה לו ח"ו... הש"י שאין לו סבה ועלה ח"ו...". ועד"ז אוה"ת ענינים ע' קצא: "...שבאלקות... שהוא מצוי ראשון... שמציאותו מעצמותו תמיד מאז מעולם, בלי סיבה ועילה אחרת קודמת לו ח"ו... הבורא שהוא בלתי בע"ג, לא יפלא שמציאותו מעצמותו ולא מסבה ועלה שקדמה לו ח"ו כמ"ש באגה"ב בד"ה איהו וחיהו"י". ולהעיר מפתח רבינו מהגהות והערות על ס"ב שבדרושי אדנ"ע לאגה"ק כאן: "שיחת שמח"ת רס"ט [- תו"ש שבהערה 104] – ג' שליטין – (הוא לבדו כו' יש מאין כו' מדמה המתהווה לכח העצמות שאין לו סיבה ועילה כו')". בתשי"ב (ב"פ – 28: 45, 29: 15): "ואין לו סיבה קודמת [לן] ח"ו", ועד"ז עוד. וככפנים כ"ה גם באג"ק ח"י"ח ע' צב (כ"ה מ"ח תשי"ח), ועד"ז ברוך הגומל תשי"ז (15: 00), ועוד.

(111) תורת שלום [תרס"ט] שבהערה 104 (ע' 122 [שצא-ב]): "...ותכלית הכוונה דישות עוה"ז הוא הגוף, דבו יש כח העצמות וממילא יובן דהגוף הוא בחי' ומדרי' העצמות, דאס איז ער, איז לע"ל וועט דאס טאקע מאיר זיין בגילוי, אז דער גוף הגשמי וועט זיין אלקות און דווקא מדרי' העצמות, נאר יעמאלט וועט דאס זיין בגילוי... דער אמת איז אז אין התהוות היש שטייט דער כח העצמות כנ"ל... דער גילוי דערפון וועט זיין לע"ל, נאר מ"מ איז איצט אויך ע"י קיום המצות ווערט נתגלה דער אמת במקצת עכ"פ... ע"י המצות וקיומם קען נתגלה ווערען א מעין והארה פון דעם גילוי דלע"ל, אבער דער עיקר הגילוי וועט זיין לע"ל... ע"ש.

(112) לכאורה נאמר "תחילתם" ככפנים (אף שלעיל נאמר "סופן") – ולהעיר שכ"ה בשער ההקדמות דרושי ז"א דרו"ד (נח, ב [שא, סע"א]): "...מה שאמרו בס"י נעוץ סופן בתחלתם", ועוד.

(113) [הדגש על הז'].

לעתיד, און דאס איז דאך דא איצטער בפועל, דער יש האמיתי. דערפאר איז דער יסוד אין ענינים שלמטה געפינט זיך למטה, און אויף¹¹⁴ זיי קומען ארויס די עולמות יותר עליונים. משא"כ למעלה, וואס דארט איז דאך, ווי ער זאגט אין תניא¹¹⁵, אז ניט¹¹⁶ צוליב די עולמות עליונים איז דאך געווען די גאנצער סדר ההשתלשלות, ניט¹¹⁶ דארט איז די פנימיות הכוונה, ס'מער ניט ווי א הארה, אדער אט דאס וואס מ'דארף האבן כדי די פנימיות הכוונה זאל זיך אויספירן – איז אט דארטן זאגט ער, אז וואו איז דארט דער נצבים? איז דאס ברום המעלות, דארט איז דער יסוד וחוזק, און פון דארטן ווערט דאס נמשך למטה.

אט דאס גופא דארף מען אבער פארשטיין, פארוואס עפעס דוקא אין דעם יש הנברא, אט א דא איז דא דער יש האמיתי? פארוואס זאל דאס ניט זיין אין רוחניות הענינים און אין ענינים רוחניים, וואס מצד זה איז דאך עולמות עליונים – עליונים במעלה אויפן עולם הזה¹¹³ התחתון? איז דאך מבאר¹¹⁷ אויף דערויף דער מיטלער רבי בארוכה¹¹⁸, די¹¹⁹ דריי משלים אויפן¹²⁰ ענין אז כל הגבוה גבוה ביותר איז וואו

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(114) [הדגש על "אויף"].

(115) פל"ו (מה, סע"ב): "והנה תכלית השתלשלו' העולמו' וירידתם ממדרגה למדרגה, אינו בשביל עולמות העליוני'...".

(116) [הדגש על "ניט"].

(117) קיצורי אדהרי"צ לשערי אורה ד"ה יביאו לבוש מלכות רפי"ב: "יבאר ג' משלים...".

(118) בשערי אורה נח, א – נט, ב מבאר בארוכה ג' המשלים דאבוקה, חבית (וחכס), וטפה על הענין דכל הגבוה וכו' (כמ"ש בהערה 120). ולקמן שם סה, ב מביא שוב ג' משלים אחרים על כלל דומה (שם סד, ב: "...כלל גדול הידוע, שכל אור היותר עליון למעלה מעלה א"א לו לבא למטה כ"א בלבוש חצוני ביות"), וגם שם המשל הא' הוא מאבוקה ומדורה גדולה שמאיר למרחוק מאד משא"כ אבוקה קטנה, וממשיך לבאר שם ע"פ המשל דאבוקה גדולה עד סז, ב (ושוב מזכירו גם בדף עג, א) – וראה הערות 121, 122, 125, 126 שיתכן של' מאמר דידן הוא מיוסד גם על דף סה-עג הנ"ל.

(119) "די . . ברענגט זיך . . די" – אולי "די" מרמז שג' משלים אלו כבר נמצאים (בענינו) בתו"א מג"א ז, סע"ד ואילך: "...כמשל האבוקה שמאירה למרחוק מאד, וכן חבית מלאה שנתמלאה על כל גדותיה בשפע רב ועצום עד שנספך לחוץ באבוד, וכן בחי' ההולדה אינו בקטן עד שיהי' גדול ויכנסו בו מוחין דגדלות, ועי"ז נתוסף בו כח להוליד בדומה לו...". וראה גם תו"ח דלקמן הערה 129. פיה"מ עא, א-ב (שבמילואים להערה 140). תשל"ח שבמילואים. ואולי גם "ברענגט זיך" מרמז שהמשלים הובאו בחסידות גם לפני שאדה"א ביאר בזה בארוכה (כמ"ש לפנ"ז בפנים).

(120) שערי אורה שבהערה 118 (נח, רע"ב): "...ועכ"פ המכוון בכל ג' משלים אלה עולה לסגנון אחד, שכאשר הדבר בעצם במילוי כח עצמותו ביותר אזי יומשך ממנו נובלות למטה מטה יותר, ואע"פ שלמטה נראה הדבר קטן בערך, אבל שרשו יוצא ממקום גבוה ביותר, דהיינו מבחי' עצם כחו של אותו

איז ער זיך יורד ומתלבש ומתגלה? אין דעם נמוך יותר. ברענגט¹¹⁹ זיך אויף דערויף אראפ די¹¹⁹ דריי¹²¹ משלים: אז במשל ווי אן אבוקה, וואס מצד דערויף וואס אורה גדול ביותר, איז בשעת מ'דארף מאכן ליכטיק אין א מקום רחוק ביותר, איז דאס דוקא דורך דער אבוקה. דאס¹²² הייסט, אז וואו דערקענט מען דעם כח¹²³ האבוקה,

— דקדוקי תורה פֿע —

הדבר כמו שהוא במילואו ביותר, ודוקא ממה שבא הדבר בירידת המדריגה למטה מטה ביותר...".
 (121) שערי אורה שם לפנ"ז (נח, א): "...יש להקדים לזה שלשה משלים, הא' כמשל האבוק' הגדולה שמאירה למרחוק, שכל שהאבוקה גדולה יותר תאיר למרחוק יותר. . כדי שיאיר למרחוק עושין אבוקה גדולה, מפני שמעוצם גודל שלהבת האבוקה יגיע אור גם במקום זה הרחוק. . מכח גדול הוא בא, שהוא שלהבת גדולה המאירה ביותר...". שם, ב: "...כמו במשל של האבוקה. . ההלכות שבחי' ח"ע שבהן מלובשת בהגשמת הענינים. . מבחי' הארה זאת שירד' למרחוק כ"כ. . מזה ניכר ומובן שבא שורש ומקור הארה זו מבחי' אור גדול ביותר, שהוא כדמיון האבוקה הגדולה שמגיע התפשטות אורה למרחוק ביותר. . מאור גדול היא באה כנ"ל...". שם סה, ב: "...אין התפשטות ההארה מגיע למקום הרחוק רק מן אור האבוקה הגדול' דוקא...". אוה"ת ואתחנן ס"ע רמג: "...ועמ"ש בביאור דיביאור לבוש מל' כמשל להאיר מרחוק הוא ע" אבוקה דוקא". תרל"א ח"ב ע' תקפט: "...ה"ז בדרך משל, כאשר צריכים להאיר למרחוק אזי לא די במה שידליקו אור הנר, כ"א צריכים להדליק אבוקה דוקא, וכמו"כ. . במרתף. . ע" אבוקה דוקא...". וראה תו"א יתרו עג, א: "...שהאבן או הלבנה שיותר גבוהה היא יורדת יותר למטה, וכן האבוקה שאורה גדול מאד מבהקת ומאירה גם למטה במקום החשך". הגהות לפתח אליהו תרנ"ח ר"ע נה (ס"ע עו) [ועד"ז תער"ב ח"א ר"ע תקסת]: "...ש[ה]אבוקה הוא אור גדול ביותר כו". תשי"א (מלוקט) ר"ע 52 (מתרצ"ד): "...אור גדול ביותר, כמו בגשמיות אור האבוקה...".

(122) שערי אורה שם נח, רע"ב: "...האבוקה הנה עיקר הוראת גודל השלהבת דאבוקה נראה דוקא מתוך אורה המאיר למרחוק ביותר. . מזה מובן יותר כח גדול של התפשטות אור האבוקה" (וראה שם לפנ"ז שבהערה הקודמת: "... מכח גדול הוא בא...") (ובקיצורי אדהר"י"צ לשם שבהערה הבאה), ושם לקמן שבהערה הקודמת: "...מזה ניכר ומובן. . כדמיון האבוקה הגדולה...". ע"ש). שם סה, רע"ב: "...שמאחר שכחה של האבוקה גדול כ"כ להאיר למרחוק. . מזה ניכר ונראה מעלת אור האבוקה במקומו שהוא גדול מאד, שאם היה אור אבוקה קטנה במקומה לא היה מגיע במקום הרחוק שום האר' כלל וכלל...". ע"ש. שם סז, א: "...האבוקה הקטנה שאינה מאירה למרחוק כלל, רק במקומה והמקום הקרוב אליה כו". . שאין אור האבוקה הקטנה מגיע במקום הרחוק כלל...". וראה אוה"ת יתרו (ח"ג) ס"ע תשלג: "...האבוקה מאירה למרחוק יותר מאור הנר, שמפני גודל אור האבוקה בעצמותה יגיע ויתפשט אורה גם במקום רחוק, משא"כ באור הנר...". פלח הרמון אחרי ע' קפד (הנחה ממאמר הצ"צ): "...שיש יתרון ומעלה. . שהאור מאיר. . בריבוי ובהתפשטות יותר עד שמאיר למקום רחוק יותר. . כמו המשל דאבוקה שמאיר יותר מאור הנר מצד ריבוי העצים שנאחז בהם האור יותר...". ע"ש. אוה"ת מג"א שבהערה 124 (ר"ע כז [ק]): "...אבוקה גדולה תאיר למרחוק מאד. . משא"כ אבוקה קטנה כמו נר א' או ב' נרות אין מגיע אורם רק בקירוב ולא למרחוק כלל...". (וראה תרצ"ב, ומכתב רבינו שבמילואים). וראה גם אדה"ז מארז"ל ס"ע ריד: "...אור הנר שאינו מאיר למרחוק בבית, וכאשר צריכים שיאיר אורו גם במקום רחוק שבבית הנה צריכים להזיז הנר עצמו ממקומו ולהעמידו מקרוב למקום הרחוק...". ועד"ז סהמ"צ להצ"צ קט, רע"ב [אוה"ת ענינים ע' רט, ועד"ז ס"ע ריג] ("אור הנר. . זה אינו אלא כשהמקום קרוב בערך...") ע"ש, תרע"ח ס"ע קיד, פר"ת ס"ע מד [תרפ"א ס"ע קלב].

(123) "כח האבוקה. . איר עילוי. . מעלה" — אולי פירושו: (א) כח האבוקה היא כח ההתפשטות, מה שהאבוקה יכולה להאיר בריחוק מקום כל כך, "כח גדול של התפשטות אור האבוקה", "שכחה של

און וואו¹²⁴ קריגט מען ארויס איר עילוי¹²³ – אויף¹²² א נר, אדער אויף אן אבוקה קטנה? איז דאס דוקא במקום רחוק. משא"כ במקום קרוב זעט זיך ניט אן דער עילוי מיטן מעלה¹²³ פון דער אבוקה. דאס¹²⁵ הייסט, אז וואו ווערט נתגלה דער גבוה גבוה וואס ס'דא אין דער אבוקה? איז דאס דוקא במקום רחוק ביותר. אע"פ¹²⁶ וואס דארטן איז דער אור מצומצם יותר, ביז וואנעט אז ס'קען זיין, ווי דער מיטלער רבי זאגט צו¹²⁷ משל, מ'זאל¹²⁸ >דארטן אנצינדן א נר, וואלט ער גאר

דקדוקי תורה

האבוקה גדול כ"כ להאיר למרחוק" (שערי אורה שבהערה הקודמת). (ב) עילוי האבוקה הוא איכות הנעלית, מה שהיא "(מ)מאור גדול ועצום בעצמותו" (אורה"ת מג"א שבמילואים להערה הבאה), ועד"ז איכות אורה, מה ש"אף שהוא פחות מן הנר שהי' מאיר שם [- במקום הרחוק] . . המועט הזה מאיר שם ביותר מעוצם מקורו" (קיצורי אדהרי"צ שבהערה הקודמת). וראה גם אורה"ת הנ"ל: "אור גדול ועצום ביותר בעצמותו . . לגודל תוקף אורה . . האור גדול ועצום במאד . . אור גדול ותקיף ובהיר". (ג) מעלת האבוקה היא גודל כמותה, "גודל שלהבת האבוקה" (שערי אורה שבהערה הקודמת), ועד"ז גודל כמות אור האבוקה (ליד האבוקה), "מעלת אור האבוקה במקומו שהוא גדול מאד" (שם). ומ"ש בפנים "דער עילוי מיטן מעלה", אולי מרמז שענין ב' הלשונות "עוצם" ו"גודל" (שבשערי אורה שבהערה 121 זה עם זה): "שמעוצם גודל שלהבת האבוקה", ועד"ז עוד הנ"ל) הוא איכות – "עילוי", וכמות – "מעלה" (בנדר"ד, ע"פ ל' השערי אורה הנ"ל: "מעלת . . גדול מאד"). וילע"ע.

124) "וואו קריגט מען ארויס איר עילוי" – אולי פירושו, שהתועלת שבעילוי (אור) האבוקה ש"מאיר . . ביותר מעוצם מקורו" (קיצורי אדהרי"צ שבהערה הקודמת, ע"ש) מגיע אלינו (בעיקר) דוקא במקום רחוק, כשאור הנר שמדליקים שם על אתר הוא גדול בכמות מאור האבוקה (ראה קיצורים הנ"ל). משא"כ במקום קרוב שבו אור האבוקה הוא גדול בכמות מאור הנר, אין לנו (כ"כ) תועלת מזה שאיכות אור האבוקה היא גם יותר נעלית מאיכות אור הנר. ולהעיר מהוספה לאורה"ת מג"א (קה"ת תשל"ד) ע' כז [בהוצ' תש"נ – ע' ק] (שבמילואים): "...האבוקה גדולה לגודל תוקף אורה א"א לראותו מקרוב, כידוע שיוחלש ויכהה העין מהביט על אור תקיף, כ"א מרחוק יגיע אורה . . ממילא מוכרח בשרשו ומקורו צ"ל האור גדול ועצום במאד, רק ששם א"א לראותו כלל רק מרחוק, והרי א"כ אור זה הנראה מרחוק יש לו מעלה יתירה מאור הנראה בקרוב באבוקה הקטנה מצד שהרי הוא מהות אור שבענין אחר לגמרי, כמו שאין ענין אור הנר לגבי אור האבוקה..." ע"ש, ועד"ז בהנחות הר"פ (קה"ת תשי"ח), ולקו"ת שבמילואים. ולהעיר מתשי"ח שבמילואים להערה 143: "...דוקא פתחתונים, דוקא אין גשם, קריגט מען ארויס און מ'קומט צו צו עצמות ומהות, מערער ווי מ'קומט צו דורך ענינים רוחניים..."

125) שערי אורה שם נח, רע"ב (שבהערות 120, 122): "...שרשו יוצא ממקום גבוה ביותר . . כמו במשל של האבוקה הנה עיקר הוראת גודל השלהבת דאבוקה נראה דוקא מתוך אורה המאיר למרחוק ביותר...". שם עג, א: "...שכל הגבוה גבוה יותר יותר יוכל להשפיל א"ע כו', וכמשל האבוקה הגדולה שמאיר' למרחוק יותר כו'..."

126) שערי אורה שם נח, רע"ב: "...וגם שכל שרחוק יותר יותר ימעט האור שם . . ואע"פ שברחוק זה הארה מועטת מגיע שם . . וכמ"כ בהיות שבצמצום ח"ע המצומצם ביותר . . היא הארה מועטת ביותר...". שם סו, רע"א: "...וכמשל האבוקה הגדולה שמתפשטת למרחוק ביותר, הגם שהארתה שם בצמצום כנ"ל..."

127) [קשה להבחין, אבל לכאורה נאמר "צו" כפנים. ואולי הוא תרגום של "למשל", וילע"ע.]

128) שערי אורה שם נח, א: "...ואע"פ שאם היה מדליק נר להאיר במקום זה הרחוק היה מאיר שם יותר

געגעבן... < דארטן גופא אנצינדן א נר, וואלט ער גאר געקענט געבן אן אור יותר פון אור האבוקה. דערנאך¹²⁹ זאגט ער דעם¹³⁰ צווייטן משל, אז כמשל חבית המלאה מים, אדער¹³¹ א חכם וואס ער איז מלא חכמה – און איז מאריך אין דעם משל פון דעם¹³⁰ חבית המלאה מים, אז בשעת דער חבית ווערט איבערפולט מיט וואסער, אט א דעמאלט גיסט זיך אריבער¹³², און ס'גיסט זיך ארויס¹³² מחוץ לחבית¹³³.

⌘ דקדוקי תורה ⌘

מהארה זו שמגיעה לשם מן האבוקה . . ואף שהאר' מועטת שם...", ובקיצורי אדהריי"צ שם (רפי"ב): "...שבאם היו מדליקין נר..." (ועד"ז בקיצורי פל"ג). תו"א מג"א צא, רע"א (שבהערה 119): "...הגם שאם היה מדליק הנר במקומו היה מאיר יותר מהאור הבא מהאבוקה מרחוק...".

129) להעיר שבתו"ח לך פג, רע"א (שבמילואים להערה 140) הסדר הוא להיפך: משל ההולדה, משל החבית, משל האבוקה (ושם לפני"ז (פב, ד) משל הנובלות חכמה – בארוכה).

130) שערי אורה שם נח, א-ב: "ועוד משל שני, והוא כמו חבית המלאה ביותר, שיוצא המים על כל גדותיה לחוץ לאבוד [- ראה הערה 133] . . במשל הב' דחבית המלאה..." (ועד"ז נט, רע"א: "...ע"פ משל הב' דחבית המלאה..."), ובקיצורי אדהריי"צ (פי"ב): "והב' חבית מלאה מים, שמהמילוי ביותר נשפך והולך לאיבוד הרבה מים...", ועד"ז שם ב"תוכן" הפרק: "חבית מלאה מים" (ועד"ז סידור דלקמן). תו"א שבהערה 119: "...חבית מלאה שנתמלאה על כל גדותיה בשפע רב ועצום עד שנשפך לחוץ באבוד...". תקס"ז ע' סא [אורה"ת בראשית יח, סע"א] [הנחת אדה"א]: "...ממשל החבית המלאה, שכאשר תתמלא ביותר מכפי מדתה אזי נשפך המשקה ממנה על גדותיה ויורד גם למטה...". אורה"ת שם כא, א: "...וכמשל חבית כשממלאים אותה יותר מדאי אזי נשפך על גדותי ויורד גם למטה...".

וכפנים ("דעמאלט גיסט זיך אריבער") כ"ה גם בתשט"ז שבהערה 132. תקע"ב ר"ע פט (הנחת אדה"א): "...כמשל חבית המלאה ביותר שאז ישפוך ממנה לחוץ...", ועד"ז ("אז ישפך") אדה"ז כתובים (הנחת אדה"א) שבמילואים. ביאורה"ז צ"צ ח"א ע' קיט: "...וכמשל חבית כשנתמלאה ביותר אזי דוקא נשפך ממנה לחוץ [- ראה הערה 133] כו' ועמ"ש מזה בת"א בד"ה יביאו לבוש מלכות . . כמשל האבוקה כו' וכן חבית מלאה כו' ע"ש". שם ח"ב ע' תתמג: "...בסידור [מ, ב ע"ש] . . כמשל חבית כשמתמלא על כל גדותיו נמשך ג"כ למטה...". וראה גם תו"ח ואוה"ת שבמילואים.

131) שערי אורה שם נח, סע"א: "וכן ברב לתלמידו שכאשר נתמלא הרב בעצמו חכמה ודעת במילוי גדול..." ובקיצורי אדהריי"צ (פי"ב): "...או . . רב שהוא מלא בחכמה ודעת . . רב שמלא בחכמה...". תקס"ד ע' ל (שבמילואים להערה 140): "...עד"מ כשהחביות מלאה במילואה . . ועד"ז בלב חכם שהוא מלא חכמה בתגבורת מאד...".

132) "אריבער . . ארויס" – לכאורה מרמז כאן רבינו שיש ב' דרגות בהשפיכה שמורה על מילוי החבית, ואולי גם מפרש בזה, ש"נשפך" (בסתם) שבקיצורי אדהריי"צ (שבהערה 130) כולל ב' אופני השפיכה – כמבואר בהערה 139. וראה גם שמחת ביה"ש תשט"ז (שיחה ד – 11: 35): "...און אט דאס איז די ראי' . . אז דאס גיסט זיך איבער ביז וואנעט דאס קומט אן חוצה, וכידוע המשל, אז א חבית מלאה – איז דעמאלט גיסט זיך אריבער אויכעט...". ע"ש. ולהעיר שבתשל"ח (שבמילואים להערה 119) נזכר רק "...ווען גיסט זיך אריבער . . דאס וואס ס'גיסט זיך אריבער...". וראה הערות 133, 135.

133) אולי מפרש ומדגיש בזה רבינו, שפירוש "לחוך" שבהערה 130 הוא שנפרד לגמרי מן החבית (ולא רק שנמצא באחורי החבית). ולכאורה אפשר לפרש כן גם בתשט"ז ("...ביז וואנעט דאס קומט אן חוצה") שבהערה הקודמת. וראה גם שמחת ביה"ש תשי"ט (שיחה ו – 6: 55): "...מצד דערויף וואס ס'דא זייער א סאך אין דער חבית, שפארט דאס דורך, און ס'איז בוקע די דופני החבית און כיסוי החבית, אז ס'קומט אויך ארויס א ביסל מחוץ לחבית . . און אט א די ביסל וואס ס'שפארט דורך מחוץ לחבית...".

וואס¹³⁴ אע"פ וואס די מים וואס גיסן זיך אריבער¹³⁵ איז דאך דאס כהפקר¹³⁶, און זיי זיינען דאך בכמות¹³⁷ קליין לגבי די מים שבתוך¹³⁸ החבית – אבער וואו זעט זיך אן אז די חבית איז מלאה¹³⁹ על כל גדותי? זעט זיך דאס אן מצד דערויף וואס די מים

— דקדוקי תורה —

ע"ש. ולהעיר מאוה"ת סידור ס"ע נ (נו"א מסידור מ, ב – מכת"י מעתיק – אבל שם ע' מב בהערה משמע שאינו שייך להצ"צ, ובשנו"ס שבסידור שעט, רע"א נראה שנוסח קטע זה הנדפס בסידור מדוייק כבגוכתי"ק אדה"א): "...מתגברים המים שבה ויוצאים ונוטפין לארץ. . בהכרח שיצאו מפי החביות למטה, אבל כשהחבית עצמה עדיין אינה מלאה, ממילא לא יומשך מהיין חוץ לחבית, שהחבית מסתרת ומעלמת". וילע"ע.

134) שערי אורה שם נח, א-ב: "...ובודאי זה שיוצא לחוץ לאבוד הוא כהפקר, וגם מעט הם לגבי כל המים שבחבית, מ"מ הרי הן באין לחוץ מצד עוצם מלוי החבית שנתמלאה ביותר. . דוקא במעט מים שנופלים לאבוד בהם דוקא ניכר מילוי החבית ביותר, וגם הרי במשל זה כל שתתמלא חבית זו יותר, יותר ילך לאיבוד, מכל מקום זהו ההוראה יותר על גודל המילוי ביותר...". ובקיצורי אדהרי"צ (שבהערה 130): "...שמהמילוי ביותר נשפך והולך לאיבוד הרבה מים, והוא הוראה על שהחבית מלאה". תו"א שבהערה 119: "...חבית מלאה שנתמלאה על כל גדותיה בשפע רב ועצום עד שנשפך לחוץ באבוד". וראה סה"מ צ להצ"צ עז, רע"ב: "...חבית המליאה [-] בדפוסים שלפני תשנ"א: החביות מליאה] על כל גדותיה נשפך ממנה מים לכל צד... ע"ש. וראה הערות הבאות.

135) "גיסן זיך אריבער. . ארויסגעגאסן געווארן בחוץ" – אולי מפרש בזה השינוי מ"יוצא לחוץ לאבוד" ל"באין לחוץ" שבשערי אורה שבהערה הקודמת: ש"יוצא לחוץ" הוא שנשפך (רק) על גדותי (וכדמשמע שם לפני"ז שבהערה 130, ולהעיר מתשל"ח שבהערה 132), וכבר מאז נעשה כהפקר (ראה רש"י וטור שבהערה הבאה) כיון שיוציאת המים על גדותי היא "לחוץ לאבוד", היינו שהם בדרך אל ה"חוץ" (כי שוב "יורד גם למטה" ו"נופל לארץ" – תקס"ז, אוה"ת, ותו"ח שבהערה 130). ואילו "באין לחוץ" הוא שנשפך עד שמגיע "בחוץ" (בארץ וכיו"ב) בפועל, שדוקא זהו ה"נמוך יותר" שבו מתגלה הגבוה גבוה של החבית. וראה הערות 138, 139.

136) ראה גם רש"י ב"ק קטו, רע"ב: "ולימא ליה מהפקירא זכינא. דבש שלך היה הולך כולו לאיבוד והריני כמציל מן ההפקר. . בעקל. . חבית של דבש קשורה בעקל, ולא ישפך הכל אלא מנטף מעט מעט, וליכא הפקר" (וכ"פ המגיד משנה (נגד הרמב"ם) שבב"י לטור דלקמן), ועד"ז טור חו"מ סי' רסד: "...ואם הוא בענין שאם לא היה מציל הדבש היה נשפך לארץ ונפסד, אז הוי כמו הפקר... (וכ"פ ברמ"א שם, ס"ה). ריטב"א ("הוה לי' כהפקר") שבמילואים. וראה הערות 135, 139.

137) לכאורה מרמז שמ"ש לפני"ז (שהמים שבחוץ הם כהפקר) הוא קטנותם באיכות. ולהעיר ממ"ש (באו"א קצת, ע"פ משל אחר קצת שבסידור רנח, א; אוה"ת ויחי (ח"ו) תתשמו, סע"ב; ועוד) בשמחת ביה"ש תשכ"ג (שיחה ז – 1:25): "...אע"פ וואס די משקה וואס שפארט דורך איז דאך דאס א כמות קטנה, בערך דעם משקה וואס געפינט זיך בתוך החבית, אבער אט א די כמות קטנה באווייזט, און ס'איז א סימן, אז אינעווייניק, אין דער חבית, איז זי א חבית מלאה, און מיט אזא מין משקה וואס די חבית קען דאס שוין ניט אויפהאלטן. . דאס איז ניט נאר א סימן, נאר אין די כמות וואס האט דורך געשפארט, באווייזט דאך דאס אז די כמות האט אין זיך א שטארקייט אז זי ברעכט דורך דעם דופן החבית... ע"ש. ולהעיר מתשל"ח (שבמילואים להערה 119, במשל האבוקה): "...אע"פ וואס אין מקום רחוק ואפל ביותר, א רחוק בכמות און רחוק באיכות, איז דא דער אור קטן וחלוש...".

138) אולי מה שמשנה מ"שבחבית" שבשערי אורה (שבהערה 134) הוא מכיון שגם מים אלו "וואס גיסן זיך אריבער" הם באחורי החבית, כמ"ש בהערה 135.

139) לכאורה משמע שישנם ב' דרגות בחבית מלאה, ובהתאם לזה, ב' דרגות בהשפיכה המגלה שהם

איז ארויסגעגאסן געווארן בחוץ¹³⁵. און¹⁴⁰ על דרך זה אויכעט¹⁴¹ אין נובלות חכמה, אין די שיחת חולין של תלמידי חכמים – אין די שיחת חולין זעט זיך ארויס

דקדוקי תורה

מלאים: (א) בשערי אורה שבהערה 130 נזכר רק שהחבית היא מלאה ביותר, ובהתאם לזה מבואר שם שהשפיכה המורה על מילואה היא (גם) על גדות החבית: "שיוצא המים על כל גדותיה לחוץ לאבוד" (נח, סע"א), "שעוברת ממנה על כל גדותיה לחוץ כנ"ל" (נט, ב – וראה ל' התו"א דלקמן). ועד"ז תקס"ז ואוה"ת שבהערה 130: "נשפך המשקה ממנה על גדותיה ויורד גם למטה", "נשפך על גדותי ויורד גם למטה". ביאור"ז, אדה"ז כתובים ח"א, ועוד שבמילואים. (ב) ואילו בכ"מ מבואר (וכ"ה כאן בפנים) שהחבית היא מלאה על כל גדותי, ובהתאם לזה, שהשפיכה היא (לא על גדות החבית, אלא) על הארץ, לחוץ, וכיו"ב: "...עד"מ חביות מלא יין שכשמתמלאת על כל גדותיה אזי בהכרח שיהי' נשפך ונוטף גם לארץ כו'..." (תקע"א ר"ע מה), "כשמתמלא על כל גדותיו נמשך ג"כ למטה" (ביאור"ז צ"צ שבהערה 130), ועד"ז תקס"ו, אדה"א, אוה"ת שבמילואים. ולהעיר שבתו"א שבהערה 134 לכאורה כתוב כב' האופנים: "שנתמלאה על כל גדותיה בשפע רב ועצום עד שנשפך לחוץ באבוד... וחבית יין המלאה שעוברת ממנה על כל גדותיה לחוץ" (וראה ל' שערי אורה נט, ב הנ"ל). ואולי ב' האופנים הם בהתאם לב' הדעות מתי נעשה כהפקר, אם גם לפני שנשפך לארץ, כיון שכבר הולך לישפך (כרש"י, טור, ורמ"א שבהערה 136), או רק כשכבר נשפך לארץ (כרמב"ם וש"ע שבהערה 136). ואולי מפרש כאן רבינו שגם בשערי אורה מצרף ב' האופנים (כנ"ל הערה 135), ונקט דוקא כשיטת רש"י וסיעתו, כדי לרמז לב' הדרגות ד"למטה" ו"למטה מטה" (וכדלקמן בפנים ליד הערה 162) – א' כשנעשה כהפקר, וב' כששוב מגיע "בחוץ" בפועל. ואולי גם מפרש רבינו, שצירוף זה מרמז במ"ש "נשפך" (בסתם) בקיצורי אדהרי"צ (שבהערה 130), שכולל בזה ב' האופנים ד"נשפך על גדותי" ו"נשפך לחוץ" (הנ"ל) ע"ש.

140) שערי אורה שם נח, א-ב (שבהערה 131): "...שכאשר נתמלא הרב בעצמו חכמה ודעת במילוי גדול עד שיוצא לחוץ לאבוד נובלות מחכמתו לתלמידיו, והגם שנובלות הן וכלא חשיבא לגבי עצם חכמתו, מ"מ מכח גדול שבעצם חכמתו הן באין, כאשר נתמלא כחו ביותר מכפי שיוכל שאת בכלי מוחו, אשר ע"כ יצא לחוץ כו'... וכן בירידות נובלות יותר מן המשפיע זהו מורה גודל מילוי כח חכמתו בעצמו ביותר, אשר ע"כ נופל ממנו נובלות יותר כו'..." שם נט, רע"א: "...וכן במשל הנובלות שמרב לתלמידיו כשהוא במילואו ביותר כו', הרי מכח גדול של מילוי עצם חכמתו באין, והן כמו משלי שלמה ומשלים דר"מ, שהן יותר גבוהין מבחי' גילוי אור שכל וחכמה של אחר המאיר יותר..." (וראה הערה 142). תו"ח לך פב, ד (שבמילואים): "...ע"פ כלל הנ"ל דכל הגבוה יותר... שיחת ת"ח צריכה למוד... דמצד תוקף כח חכמתו ביותר נמצא גם בדברים הפשוטים שלו... חכמה גדולה... ואע"פ שבאמת אין ערך כלל לבחי' הנובלות חכמה דשיחת ת"ח לגבי עצמו חכמתו במושכלות עמוקו' כשמדבר דברי חכמה, עכ"ז יוכלו להכיר בעומק החכ' שבו, שלמעל' גם מדברי חכמה שלו, בשיחת חולין שלו דוקא... בזה דוקא [יכירון] לעומק כח תוקף חכמתו בעצם כח המשכיל שא"א שיבא בגלוי... בדברי חכמה, לפי שכל הגבוה יותר בעצם כח החכמ', ימצא יותר בחי' חכמה בנובלות שבשיחה שלו... א"כ בנובלות דוקא ניכר רוממות מעלת העצמות יותר מגופ' של חכמה שבו...". סהמ"צ להצ"צ קה, סע"א: "...בחי' נובלות חכמתו כענין שיחת חולין של ת"ח...". תקע"א שבמילואים: "...שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד, וכן ענין המשלים... הגם שהשיחת חולין עצמה או המשל הוא מדבר זר חיצוני, שאפי'... חכם פחות ערך ממנו יש יותר טוב טעם מבגוף משל הזה, מ"מ... זהו הוראה על עוצם עמקות שכלו של... בעל המשל, שאין זה בכח שום אדם שאינו חכם כ"כ... הוא עפ"י עוצם עמקות החכמה, שמי שאינו חכם כ"כ לא יוכל להמציאה...". וראה תקס"ד ("...כשהחביות מלאה... ועד"ז בלב חכם..."), פיה"מ ("...חבית המליאה... וכה"ג מ"ש שיחת ת"ח..."), לקו"ת לג"פ, ועוד שבמילואים.

141) אולי מרמז בזה למ"ש בתשל"ח (שבמילואים להערה 119): "וואס יעדער משל איז דאך מוסיף א

<דער¹⁴² עומק החכמה...> אז¹⁴² דאס נעמט זיך פון א חכם וואס ער איז שייכות צו עומק החכמה. און¹⁴³ דערנאך¹²⁹ זאגט ער דעם דריטן משל, אז <בדרך¹⁴⁴...> בדוגמא¹⁴⁴ אויכעט¹⁴¹ ווי א טפה גשמית, וואס¹⁴³ דוקא פון איר קען ווערן א הולדה

⌘ דקדוקי תורה ⌘

ביאור בזה".

(142) לכאורה יש ב' ביאורים (דרגות) בענין "עומק החכמה" שבשיחת חולין של ת"ח: (א) שעומק החכמה נמצא בתוך השיחת חולין שלהם, וע"י לימוד שיחתם מתגלה (קצת) – כדמשמע בעת"ר ותער"ב שבמילואים להערה 140. (ב) שעומק החכמה הוא תמיד בהעלם בכח המשכיל, וא"א אפילו להכיר בו מתוך הדברי תורה של ת"ח, ודוקא מהשיחת חולין שלהם ניכר שבהעלם יש בחכמים אלו עומק החכמה – כדמשמע בתו"ח לך שבהערה הנ"ל, ותו"ח ויחי שבמילואים לשם. ולכאורה מפרש כאן בפנים שבשערי אורה (שבהערה הנ"ל) הכוונה לאופן הב', שמה שמתגלה הוא רק שייכותו של החכם לעומק החכמה שיש בו בהעלם, ולא עומק החכמה עצמו (וכדמשמע ממ"ש בשערי אורה שם שהנובלות יוצאים "לחוץ לאבוד... וכלא חשיבא לגבי עצם חכמתו", רק שמציאותם מורה שבאים "מכח גדול של מילוי עצם חכמתו" ע"ש).

(143) שערי אורה שם נח, א-ב: "והמשל השלישי מן כח המוליד שבטפה, שבקטן כמו פחות מן ט' שנים אין בו כח ההולדה להוליד ולד, והטעם הוא לפי שאין בו כניסת כל המוחין שלו בשלימות עד שהוא בן ט' ויותר, שאז נכנסו בו המוחין בשלימות שנקראו בחי' מוחין דגדלות כידוע, אז יוכל להוליד מהמוחין שלו ולד בדומה לו כו'. והגם שהולד הוא נמשך ומתהווה ממותרי המוחין שמזה נעשה טפה כידוע, וכלא חשיב לגבי עצם המוחין, מ"מ אין בכח הטפה להוליד ולד כ"א כאשר תצא בבחי' מותרות מצד שנתמלאו כלי המוחין בשלימות', שאז מכח גדול שבעצם המוחין היא באה, ע"כ יש בכחה להוליד עוד בדומה לו, משא"כ קודם כניסת המוחין בשלימות שאין בטפה היוצאת כח להוליד כו' וד"ל... וכן במשל הג' דכח ההולדה, שלהוליד ולד שהוא יציא' ממהות למהות אחר, הנה זה בא דוקא מבחינת המותרות הנדחקים מן המוח רק מצד בחינת עוצם המילוי של כח עצם המוחין... ואע"פ שהולד גשמי הוא הנעשה מהטפה הגשמי' כו', אדרבה זהו דוקא מורה על עצם כח מילוי דמוחין שהוא ביותר כו', שהרי קודם לכן אינו מוליד שלא יוכל להיות עדיין התהוות גשמי' ממש מזה כו' וד"ל", שם נט, סע"א: "...וזהו טעם ענין התהוות הולד מן הטפה שאינו רק לאחר כניסת המוחין במילואן ביותר כנ"ל, ואע"פ שהתהוות הולד גשמי הוא מטפה גשמית, אדרבה זה יותר גבוהה בשרשו גם ממושכל דק ועמוק ביותר הנמשך מפנימי' כח החכמה כו'...". תו"א בראשית ח, רע"ב: "...הטפה... עי"ז נעשה הולדה חדשה להוליד בדומה לו, והיינו דוקא ע"י התלבשותה בטיפה גשמית...". ביאורה"ז צט, א [רה, ד]: "...שיש בו מעלה יתירה בטפת זרע הגשמית במה שיש בה כח המוליד להוליד ולד בדומה לו... שהטפה גשמית... נמשכת ממוח החכמה שבו, ובטבע הנפש המשכלת יש כח המוליד להוליד במהות חדש אחר בדומה לו... שאין מלאך אחד עושה אפילו ב' שליחות ומכ"ש שיתרבה ויתוסף בו מהות אחר חדש לגמרי... אבל בנשמות יש כח המוליד להוליד מהות חדש...". וראה גם שם ב, ב [ה, ג-ד] (שבהערה הבאה): "...תוליד הטפה בדומה לו נפש השכלית במוח במהות אחר, והוא בחי' התהוות חדשה לגמרי...". לקו"ת ואתחנן י, ג [ועד"ז תרל"ו] שבהערה 50: "...היחוד הוא מסיבת תוספת ההארה בהמשפיע... פחות מבן ט' שנה... שלא נשלמו בו עדיין בחי' המוחין דגדלות... אמנם בבוא ההארה יתירה אז יוכל להשפיע גם למטה ולהוליד מהות חדש ממש...". תקס"ח, וי"ט כסלו תשי"ח שבמילואים.

(144) להעיר מביאורה"ז ב, ב [ה, רע"ד – ו, רע"א] (שבהערה הקודמת): "...עד"מ היחוד גשמי בטפה גשמיות... בטפה גשמיות עד"מ...". ובקיצורי אדהרי"צ שם – מהדורא ב (קה"ת תשע"ה – וראה במילואים להערה 306) רסו, רע"ג: "...וכמו בדוגמת השפעת הטפה".

פון א מהות למהות אחר, א הולדת הולד מהות חדש, משא"כ¹⁴⁵ פון השפעת שכל רוחני קען דאך ניט ווערן קיין הולדה חדשה, ס'מער¹⁴⁶ ניט אויב דער תלמיד איז אזא¹⁴⁷ בעל שכל וועט ער פארשטיין דעם שכל וואס דער רב איז עם משפיע.

— דקדוקי תורה —

(145) תקס"ב שבהערה 148: "...משא"כ התלמיד המקבל השפע שכל מכלו של הרב, לא ישכיל אלא באופן שהשיג הרב, וכן ע"י גילוי שפע כח השכל בהדיבור לא תהי' מזה שום הולדת ברי' בפ"ע במהות שכל, ואעפ"י שגם הוא שפע מן כח השכלי. . . עד"מ הנ"ל מהשפעת שכל וסברא חדשה מכל השכלי בו' שלא תהי' הולדת ולד מהם...". תו"א שבהערה 143: "...הטפה. . . עי"ז נעשה הולדה חדשה. . . ע"י התלבשותה בטיפה גשמית, משא"כ בדבור כו'". סהמ"צ להצ"צ ג, א: "...משא"כ מהשפעת שכל לא יושפע רק איזה השפעת שכל גלוי, אבל לא יוכל להשפיע לו עצם כח שכלי ולהחכים את המחוסר דעת בטבעו (כדאמרי אינשי איך קען דיר קיין קאפ ניט ארוף שטעלין)...". ועד"ז תרס"ו (ועד"ז תש"ז [תרפ"ג], [תרצ"ה] שבהערה הבאה: "...כשאין לו שכל מעצמו לא יועיל לו כלל השפעת הרב, וכמא' העולם א קאפ קען מען ניט ארוף שטעלין...". (ואולי עפ"ז מרמז כאן בפנים, שפירושו "שלא תהי' שבתקס"ב הנ"ל הוא שאין אפילו אפשריות ע"ז). אדה"ז מארז"ל ע' קסה-ו (שבמילואים): "...אף שהשפעת הרב לתלמיד אף היא רוחני יותר. . . והתלמיד מקבל ההשכלה ההיא בתוך שכלו ממש, אשר נתחדשה ההלכה ההיא אצל התלמיד מה שלא ידע מקדם לכן, אעפ"כ אין זה בערך ודמיון השפע' טפת האב. . . אין לה דמיון בחי' השפע' שכל רוחני של הרב כלל. . . כי השכל הרוחני הנמשך משכל הרב לצרופי אותו דבורו. . . אין זה. . . שנחלק ונאצל מרוחו ושכלו העצמי להתלמיד להוליד בדומה לו ממש הולדה חדשה ממש, כי הרי לא נתוסף בעצמו' כח השכל של התלמיד. . . בשנוי המהו'. . . משא"כ השפעת טפת האב. . . פועלת התחדשו' העצמי' להוליד בן בדומה לו שהוא הולדה חדשה ממש. . . הרב המשפיע השכל להתלמיד. . . אין בה בחי' פעולת ההתחדשו' בבחי' הולדה חדש' ממש כנ"ל...". וראה תער"ב-ו [קונטרסים] שבהערה הבאה. וראה גם ביאורו"ז צ"צ שבמילואים.

(146) תש"ז ע' 132 (תרפ"ג ס"ע פח) [ועד"ז תרס"ו ס"ע קעג (ע' רלב)]: "...דוקא כאשר התלמיד הוא בעל שכל בעצמו, [אז] ה"ה מתלמד עי"ז...". ועד"ז תרע"ח ע' סד [ועד"ז תשי"ט שבמילואים], תרנ"ה ("המקבל. . . אז יבין השפעת הרב" ע"ש), תרע"ח [ועד"ז תש"ו] ("...דכל הגבוה [גבוה] ביותר יורד דוקא למטה [מטה] ביותר"), וקונטרסים (מתרצ"ה) שבמילואים. תער"ב-ו ר"ע מ [ועד"ז קונטרסים ח"א קלא, רע"ב [תרצ"א ס"ע כד]] [ועד"ז קונטרסים ח"ג ר"ע קצה (תרצ"ו ר"ע 44)]: "...שמהשפעת השכל [הרי] לא יתהווה מהות שכל אצל המקבל, וכמו בהשפעת [השכל מ]הרב לתלמיד(ו) [- אל התלמיד], [הנה] אם המקבל (- התלמיד) הוא בר שכל [- דעת (וראה הערה הבאה)] בעצמו אז יבין השפעת הרב ויתוסף (- הנה לא זו בלבד שיקבל את השפעת רבו ויבינו בטוב, אלא עוד זאת דע"י השפעה זו הרי ניתוסף) לו אור שכל הרבה עי"ז, עד שמתלמד עי"ז (- שברוב שקידת התלמיד יוכל להתלמד) להשכיל בעצמו דבר שכל וחכ' כפי אופן שהרב משכיל...". תרנ"ג ע' ריט [תרנ"ד ר"ע רנה]: "...השפעת השכל מרב לתלמיד. . . דבהשפעת השכל הרי אין המשפיע נותן לו כל העצמיות שלו, ולכן דוקא כשהמקבל הוא בר שכל בעצמו יבין השכל שמשפיע לו...". ועד"ז תרנ"ז ע' רסז-רעא ("...אז יבין שכל הרב. . . [ס"ע רעא] הטפה. . . השכל. . . שזהו כלל הידוע דכל הגבוה גבוה יותר. . . לבוא בגילוי. . . בלבד יותר חיצוני וגשמי... ע"ש), ועד"ז תר"ס ע' ככו. וראה גם אדה"א, תשי"ד, ועוד שבמילואים.

(147) אולי מפרש בזה השינוי שבתרצ"א (שבהערה הקודמת) מ"בר שכל" ל"בר דעת", שהכוונה ב"בר דעת" היא לדרגא חשובה בשכל, ור"ל שאינו מספיק מה שהתלמיד הוא בעל שכל בכלל (ולהעיר מעזר"ת שבמילואים), אלא צ"ל דוקא בעל שכל כזה שהוא לפי ערך דרגת השכל של רב זה (ולהעיר מתרצ"ב שבמילואים). ולהעיר מסה"מ אידיש ר"ע 9: "...אין שכל הגלוי איז דא אזא וועלכער איז א קליינער בעל שכל און אזא וועלכער איז א גרויסער בעל שכל, אבער באמת איז דער קליינער בעל שכל

משא"כ¹⁴⁸ הטפה גשמית, אע"פ וואס דאס איז גשמית¹⁴⁹ – ניט קיין השפעה רוחנית ווי השפעת שכל, איז דוקא פון איר ווערט דערנאך א הולדת מהות חדש, מהות אחר ממהות הראשון, וואס דאס איז די הולדת הולד.

וואס בדרך אפשר קען מען זאגן, דעם ענין פון די דריי משלים אויף דעם ענין וואס מ'דארף האבן פון גבוה גבוה ביותר נמשך למטה מטה יותר: וואס בכללות איז דאך דאס פון עצמות ווי דאס ווערט נמשך אין עולמות ב"ע. וואס¹⁵⁰ עולם

⌘ דקדוקי תורה ⌘

מצד שלימות הנפש א בעל שכל תקיף, מיט א שטארקען פארשטאנד גלייך ווי דער גרעסטער בעל שכל, איז דער וואס האט דעם ריכטיגען רצון אין לערנען, איז דער שטארקער ווילען. . רופט ארויס דעם שכל... " (וראה גם אדה"ז שבמילואים). ואולי גם לזה מרמזו כאן בפנים: (א) ש"בעל שכל" בנדו"ד היינו דוקא בשכל הגלוי. (ב) שע"י רצונו ויגיעתו של התלמיד אפשר שיעלה את עצמו לדרגת בעל שכל יותר נעלית (אף שהרב אינו יכול להעלותו און צו ארויפשטעלן עליו א קאפ). ולהעיר ממ"ש עד"ז (בר"י ליעפלער) בקונט' לימוד החסידות שבמילואים.

(148) תקס"ב ח"א ע' נו (הנחת אדה"א) שבהערה 145: "...משא"כ הטפה גשמית שמתגשמת ונעשית כמו המוח הגשמי. . שיש בכח הטיפה הרוחניות הזו להוליד ולד שיהי' לו ג"כ מהות שכל בדומה למהות הכח השכלי וישכיל השכלות מהאופנים אחרים מהשכלת האב כו'. . הטעם ידוע שכל דבר גבוה לא יוכל להתגלות אלא בהיותו נמוך. . כמו כן בהמות הגשמי יוכל להתגלות מהות הכח השכלי ממש, ולא בהשגה ושכל מפני שהוא רוחני קצת לא יוכר ברוחניות הכח השכלי...". תש"ו ר"ע 111 [ועד"ז תרע"ח ע' קע] שבמילואים להערה 146: "...דהשפעת השכל. . שזה השפעה רוחנית. . אבל בהשפעה עצמי[ות], הגם שהיא השפעה גשמי [- גשמיות], נעשה מזה מהות שכל אצל הנולד [- הבן]..." (וראה גם תרע"ב-ו, תרצ"א, תרצ"ו שבהערה 146). אוה"ת נח סג, ב: "...שמן השפעת הטפה. . לאחר שנתעכב ההשפעה במעי האם זמן רב, שאז נשתנה המהות עי"ז, כי בשיהוי ועיכוב זה נשתנה ממהות הראשון ונהפך למהות אחר להצטייר בציור מהות ולד...". ענינים ע' שכה: "...הטפה כשהיא בבטן האם] צריך להרכיבו לגמרי שיבטל ממהות הראשון...". (ועד"ז אדה"ז מארז"ל ר"ע כג). וראה שערי אורה שבהערה 143 (נח, ב ואילך): "...ואע"פ שהולד גשמי הוא הנעשה מהטפה הגשמי כו', אדרבה זהו דוקא מורה על עצם כח מילוי דמוחין שהוא ביותר. . [נט, סע"א] ואע"פ שהתהוות הולד גשמי הוא מטפה גשמית...". לקו"ת וביאורה"ז שבהערה הנ"ל ("מהות חדש").

(149) [קשה להבחין אם הכוונה ל"גשמית", "גשמיית" (כבתו"א ויחי קה, ב), או "גשמיות", ויל"ע]. (150) לקו"ת לג"פ יט, רע"ד [אוה"ת בראשית (ח"ו) תתרו, א]: "...גם מלשון עולם האצ"י מובן שאין ערוך כלל אליו ית', שהרי עולם הוא מלשון העלם, וגם לאחר שמתייחדי' ונק' בשם שמו נק' עולם. . שהגם שאצ"י נק' אלקות מ"מ אינו כמו עצם אלקות כ"א געטליך בל"א. . וגם מענין היחוד שאיהו וחייהו חד ואיהו וגרמוהי חד מובן שאינם עצם האלקות, שהרי ענין היחוד אינו שייך כ"א בשני בחי', עד ששייך לומר שאיהו מתייחד עמהן כו'. וגם בענין יחודם יש חילוקי מדרגיות שלכן איהו וחייהו הם חד בפ"ע ואיהו וגרמוהי חד בפ"ע, ומאחר שיש בהם חילוקי מדרגיות א"כ אינם עצם האלקות שהוא פשוט בתכלית...". ע"ש. וככה תרל"ז ע' קיט [ועד"ז ס"ע תקעח]: "...עולם האצ"י, דעם היות שנושא ע"ע שם עולם, עכ"ז הנה אצ"י הוא בחי' אלקות ממש, דאיהו וחייהו ואיהו וגרמוהי חד בהון ממש...". שם ע' קכא [ועד"ז תקפא-ב]: "...ענין עולם האצ"י לפמשנת"ל בקצרה, שבאצ"י הוא בחי' איהו וחייהו חד איהו [- איהו] וגרמוהי חד. . מהו שנק' בשם עולם, ששם עולם הוא מל' העלם, ומאחר שהם אלקות האיקך

האצילות איז דאך איהו וחיוהי חד איהו וגרמוהי חד, דאם¹⁵¹ ווערט דאך אנגערוּפן דער עולם האלקות. משא"כ¹⁵² אין עולמות בי"ע, דא ווערט דאך דער ענין פון בריאה, וואס דאס איז דאך דער ענין פון נמוך יותר. איז דער ענין¹⁵³ פון בריאה...¹⁵⁴ פון עולמות בי"ע שטעלט זיך דאך אויס אין דער סדר פון אור מים רקיע, כמבואר¹⁵⁵ בארוכה אין די דרושים פון תשרי. אט דערפאר ברענגט ער

⌘ דקדוקי תורה ⌘

יתכן לקרותם בשם עולם... ע"ש (ועד"ז תרכ"ח שבהערה 152 (ר"ע קעד)), שם ס"ע קכב [ועד"ז תקפג]: "...ולכן נוכל לומר ע"ז שם עולם, שהרי קריאת שם ח"ס ה"ז קצת העלם כו', ועכ"ז הוא אלקות שהרי זה הו"ע גילויי ההעלם מאלקות..." ע"ש, שם ס"ע קכג [ועד"ז תקפד]: "...אינו בערך המאציל כלל, [ו]לכן שייך לומר ע"ז ל' עולם, ועכ"ז ה"ה אלקות מאחר שהם התפשטו" אוא"ס שהאור הוא כעין המאור..." ע"ש, שם ע' קכד [תקפה]: "...ענין אצילות... הוא בלתי שום פירוד כלל עד שנק' אלקות..." ע"ש, שם ר"ע קכה [ועד"ז ס"ע תקפו]: "...למה נק' אצ"י בשם אלקות, יובן עפמ"ש באגה"ק ס"ך... נתלבש אוא"ס בכלים די"ס דאצ"י... עד דאיהו וגרמוהי חד לברוא בה(ו)ן ועל ידן... וא"כ יובן ענין מה שנק' אצ"י בשם אלקות, היינו שגם הכלים נק' אלקות..." ע"ש. ועוד.

151) סוד אילן האצילות לרבינו יצחק (ירושלים תשי"א – מכת"י שמלעך שנת ק"ס) ע' קא: "...ארץ העליונה הנקראת ארץ החיים, היא מדה אחרונה לאצילות, מקבלת וכלולה מכל האצילות, והיא ראש וסוף עולם הבריאה ועולם הא-להות...". מעין גנים לרמ"ע מפאנו (מונקאטש תר"ס) ד, רע"ב: "...אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, שהם עולם האלקות, וכסא הכבוד, ועולם המלאכים, והאופנים". שפע טל (האנוויאה שע"ב) בהקדמה (קרוב לסופו), הגהה ד"ה ואל יקשה: "...הבריאה אינה מעולם האלקות שהוא האצילות האחדות הקדוש...", שער א, פ"ג (ו, סע"ד – ז, א): "...ומלכות הוא סוף עולם אצילות, סוף עולם אלקות... למלכו' סוף עולם אלקות... למעלה מבריאה הוא מלכות עולם אלקות...", שער ו, פט"ז (עה, סע"ג): "...אצילו' שהוא עולם אלקות...", שם (עו, סע"א): "...האצילות ב"ה שהוא האחדות הגמור ב"ה... הוא המדריגה ראשונה שהוא עולם אלקות ב"ה...". חנה אריאל יתרו לב, א: "...שבין אצילות שהוא עולם האלקות לבי"ע". ועוד. וראה עבודת הקודש ח"א, רפ"ב: "עד שלא נברא העולם... קודם שנאצל האצילות הנעלם... ואין ענין האצילו'... שנסתנו או שנתחדש... כי האצילות הוא הא-להות...". וראה גם ע"ח שבמילואים. ואולי מרמז כאן בפנים שהתואר "עולם האלקות" שבספרים הנ"ל מתאים למ"ש במקומות שבהערה הקודמת.

152) תרכ"ח ע' קעה: "...ולכן נק' אצ"י בשם אלקות... גם אחר הצמצום ה"ה בחי' אלקות, ולא בריאה יש מאין כמו ג' עולמות בי"ע...". ומ"מ נק' בשם עולם, שגם אצ"י הוא מל' העלם...".

153) אולי הכוונה היא (גם) שבריאה הוא בחי' אור, יצירה בחי' מים, ועשי' בחי' רקיע. ולהעיר משמחת ביה"ש תשי"ח שבמילואים, שמשמע שבריאת יסודות פשוטים הוא בחי' מים, וכששוב מקבלים צורה ונעשה נברא מסויים זהו בחי' רקיע, ע"ש. ומבואר בכ"מ (תרס"ד ע' צ. תער"ב ח"ג ע' א'שפט. ועוד) שבריאה הו"ע חומר ההיולי שקדם לד' יסודות הפשוטים (ראה אג"ק שבמילואים), ויצירה הו"ע צורת היסודות. ויל"ע.

154) [קשה להבחין אם מ"ש אח"כ "פון עולמות בי"ע" הוא בהמשך לזה ("פון בריאה פון עולמות בי"ע") או במקומו].

155) בהנחות מאמרי תשרי תשי"ט שבידינו לא נזכר בפירוש ע"ד אמ"ר שב"בי"ע", ולכאורה הכוונה לע' 4-563 [ועד"ז תו"מ ע' נב]: "...נת"ל בחי' אמ"ר בכל מדריגות ההשתל', אשר כל המשכה והמשכה היא בהג' בחי' אמ"ר, וכמו בהשפעת הטיפה אשר תחלה היא במוח האב... בחי' אור, ואח"כ... בבחי' מים, עד שנקלטה... שהוא בחי' רקיע. וכמו"כ... המשכת השכל שיש בזה ג' בחי' אלו... וכמו שהוא

אויכעט אט א די דריי משלים, דער ענין פון אבוקה – מיט אור, און דער ענין פון חבית מלאה – מיט מים, ביז צו הולדת ולד גשמי – וואס דאס איז דער ענין פון רקיע¹⁵⁶, א ענין פון גשם מהות חדש, וואס דערפאר¹⁵⁷ איז דאך דער דין¹⁵⁸ אז מים דאגלידו ווערן זיי בטל פון דעם ענין פון שאובים, ביז¹⁵⁹ וואנעט אז ס'דאך דא לכמה

— דקדוקי תורה —

למטה . . כך הוא גם למעלה בכל פרטי ההשתל' אשר הכל הוא בג' בחי' אלו, עד גם באצ' שיש בזה ג'כ ג' בחי' אמ"ר, דבחי' רקיע שבאצ' הוא מ"ש ועל ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא, דראשי החיות הם בבי"ע, וראשי החיות הוא ראשית דבי"ע, ועל ראשי החיות רקיע כעין הקרח הנורא, שהבחי' היותר תחתונה שבאצ' היא בחי' רקיע המקיף על ראשי החיות. אמנם זהו לגבי ראשי החיות שבבי"ע דוקא, אבל באצ' עצמו הוא הבחי' היותר תחתונה... "ע"ש. ואולי "בארוכה" שבפנים קאי על כללות הענין דאור מים רקיע (המבואר בד"ה תורה צוה בע' 559-561 [מח-נ], וד"ה צור תעודה בע' 563-6 [נא-נה]). ולהעיר משמחת ביה"ש תשי"ח שבהערה 153.

(156) ראה תער"ב ח"ב ע' תתעט: "...הפרסא . . וכמ"ש בזהר . . ע"פ יהי רקיע . . דאיהו פסיק מתחא לעילא ושאיב מעילא ויהיב לתתא..." ע"ש, שם ע' תתפח-ט: "...הביטול של המקבל . . ה"ז הפסק . . וההפסק דוקא הוא שגורם ההשפעה . . ובאה בבחי' מהות אחר ממהות המשפיע . . וז"ע . . שע"י הפרסא שהוא בחי' הפסק עי"ז דוקא שאיב מעילא ויהיב לתתא כו' . . וז"ע . . רקיע כעין הקרח הנורא, דקרח הוא שנגלד ונקרש המים וה"ז הפסק ההמשכה, דמים נמשכים ונגרים . . וז"ע הרקיע דאגלידו מיא . . וידוע דקרח הוא אותי' חרק שהו"ע הביטול . . מה שההפסק הוא ביטול . . באמת צ"ל . . דכן הוא בפרסאות דאצ' ובפרסאות דבי"ע..." ע"ש. וראה הערה 158.

(157) "דערפאר . . דין . . לכמה דעות . . דערפאר" – לכאורה פירושו, שטעם כל השיטות שבהערה 159 הוא לפי שקרח (גליד) הוא מהות חדש לגבי המים שממנו נעשה, ופלוגתתם הוא רק עד כמה משתנה דינו ע"י מהותו החדש.

(158) שו"ע יו"ד סי' רא, סל"א [ע"פ ל' התוספתא טהרות פ"ב, ה"ג]: "...מקוה שאוב שהגליד טהור משום מים שאובים, נימוחו כשר להקוות [עליו]". ולהעיר מתרס"ג שבמילואים להערה הבאה: "...וצ"ע מדין המבוא' בשו"ע סי' ר"א סעי' ל"א והוא מהתוספתא". תער"ב שבהערה 156: "...הביטול של המקבל . . ה"ז הפסק . . שע"י הפרסא שהוא בחי' הפסק עי"ז דוקא שאיב מעילא ויהיב לתתא כו' . . וז"ע הרקיע דאגלידו מיא . . דקרח הוא אותי' חרק שהו"ע הביטול..." ע"ש. ל' שו"ת צ"צ שבמילואים: "...שיהיו השאובים מתבטלים..." ע"ש. חיבור לטהרה (לרמ"ד מהארינסטייפל) הל' נט"י סי' קס, סי"ב, סק"כ (לג, סע"ד): "...למ"ש הר"ש [טהרות פ"ג, מ"ב] בשם התוס' דכשהוגלד בטל מתורת משקה, וכן הוא עוד בתוס' הובא בר"ש שם, מקוה מים שהוגלדו בטלו מתורת שאובים, נמחו אח"כ כשר להקוות עלי'..." ע"ש.

(159) בב"י יו"ד סי' רא (קה, א) הביא ב' דעות בפירוש התוספתא שבהערה הקודמת: (א) דעת הסמ"ג לפי שיטת השאלות, ש"כשר להקוות" פירושו שאין לטבול בו כמו שהוא, אבל אינו פוסל משום ג' לוגין מים שאובים, ולכן כשר להוסיף בו מ' סאה מי גשמים, ואז יש לטבול בו – וכיון שהצריך להוסיף מ' סאה שלמים, נמצא שלא מעלין ולא פוסלין. (ב) דעת הרא"ש והסמ"ג (עצמו), ש"כשר להקוות" פירושו שהוא מקוה כשר לטבול בו – ואם "לכמה דעות" שבפנים קאי עליהם, לכאורה הול"ל שעושים מהם מקוה בתחילה (ולא רק שמעלין ולא פוסלין). אבל לכאורה י"ל שאכן קאי עליהם, לפי מה שמוכיח בארוכה בחי' צ"צ מקוואות פ"ז, מ"א (שער המילואים ח"ג מ, ג-ד [חידושים רסד, א-ב]) שכל ההיתר לעשות מקוה בתחילה משלג ברד וגליד הוא רק לאחר שנפשרו, אבל קודם שנפשרו הם רק מעלין ולא פוסלין, ע"ש – ודוקא הדין דקודם שנפשרו שייך לעניננו, כיון שרקיע הוא קרח שלא נפשר. ואולי קאי

דעות אז זיי זיינען מעלין ולא פוסלין, דערפאר¹⁵⁷ וואס דאס איז געווארן א מהות חדש. <מצד¹⁶⁰> ווי ס'מבואר אין די מאמרים פון תשרי, אז דער ענין פון אור מים רקיע איז דאך דא נישט נאר אין עולמות בי"ע, נאר וואס דען, אויכעט אין עולם האצילות, און אין כתר, און אויכעט אין עולמות שלפני אצילות, ביז לפני הצמצום. דערפון איז דאך אויכעט מוכן, אז דארט איז שייכות אט א <די¹⁶¹ דריי ענינים פון> די דריי משלים פון אבוקה און חבית און גשם, און דארט אויכעט בכל מקום ומקום ובכל דרגא ודרגא, איז וואו קומט ארויס דער גבוה גבוה יותר? אין דעם נמוך נמוך יותר.

אין כללות סדר ההשתלשלות איז דאך דער נמוך נמוך יותר – ביז אין בי"ע, ביז אין עולם העשי'. אט דערפאר איז אויכעט דארטן דער גבוה גבוה ביותר, אפילו בערך פון די גבוה מצד אצילות, ומצד עולמות אין סוף שלפני אצילות, ביז לפני הצמצום, וואס דארט איז דאך דא¹⁶² גבוה גבוה ביותר, עצמות ומהות – איז אט דאס ווערט נתגלה, דוקא אין דעם תחתון תחתון ביותר, וואס דאס איז דער כפל, וואס דאס איז דאך היותר תחתון שאפשר¹⁶³, וואס דאס איז דער ענין פון עולם העשי'. וואס דערפאר איז פארשטאנדיק אט דאס וואס מ'זאגט, אז דוקא בארץ – אט א דא קען זיין נצבים די עמודים, ווארום בשעת מ'דארף אויפבויען – ווי ער זאגט אין אגרת הקודש⁶⁷ – פֿית חומה גדול, וואס דאס איז דאך דער ענין פון גדולת הוי', <דער¹⁶⁴ פֿ...>

∞ דקדוקי תורה ∞

גם על הרמב"ם, ומרמז בזה יישוב להצ"ע שבתרס"ג שבהערה הקודמת – כמבואר במילואים.

(160) [קשה להבחין אם מ"ש אח"כ "ווי ס'מבואר..." הוא בהמשך לזה ("מצד ווי ס'מבואר...") או במקומן].

(161) [קשה להבחין אם מ"ש אח"כ "די דריי משלים פון..." הוא בהמשך לזה ("די דריי ענינים פון די דריי משלים פון...") או במקומן].

(162) [קשה להבחין אם ר"ל "דא" או "דער"].

(163) [הדגש על הא'].

(164) לכאורה פירושו, שסדר השתלשלות הוא הנמשל של הבית חומה גדול (ונקרא "גדול" לפי שע"י סדר השתלשלות מתגלה לנו גדולת ה' (כפי האפשרי) – אף שלגבי ה' סדר השתלשלות הוא ענוה ושפלות ולא גדולה). וכן משמע בהשיחה שלאחר המאמר (שיחה ד – 02:0): "...מ'האט זיך פריער גערעדט, אז ווי תורה ערקלערט איז די אלע וועלטן ביז למעלה מעלה, איז דאס אין דעם לשון פון דעם אלטן רבי'ן, א פֿית חומה גדול, דאס איז איין הויז, ווארום דאס איז דאך אלץ באשאפן געווארן ע"י הקב"ה – נישט קונגדיק וואס אין די עולמות איז דאך דא חילוקים מן הקצה אל הקצה, פון דעם עומק

דבמקום¹⁶⁵ שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו¹⁶⁶, דער¹⁶⁴ ענין פון סדר ההשתלשלות ווי ער הויכט זיך אן גאר פון אנהויכס, איז אט דא אין דעם פֿית חומה גדול – איז אע"פ וואס ס'דאך דא דער אור מים רקיע ווי ס'רעדט זיך למעלה און נאך העכער, אבער מצד דערויף וואס דא דארף מען נעמען פנימיות ועצמות אין סוף, ביז אין מהותו ועצמותו – דארף דאס אראפקומען אין דעם תחתון תחתון ביותר, וואס דאס איז דער עולם הזה¹⁶⁷, און אינעם עולם הזה¹⁶⁷ אויכעט, ניט אין עשי' הרוחנית, נאר אין עשי' גשמית. און מצד דערויף איז דאך אויכעט מוכן, אז אין¹⁶⁸ עשי' גשמית קומט דאס אויכעט אראפ אין דעם תחתון תחתון ביותר – ניט אין עבודה רוחנית וואס ס'דא אין עולם העשי', נאר אין¹⁶⁸ די דברים גשמיים.

וואס דערפאר איז דאך אויכעט וואס ער איז מדייק אין לקוטי תורה¹⁶⁹, אין דעם משל פון דעם עמודים (אין די דרושים פון ציצית¹⁶⁹): אזוי¹⁷⁰ ווי¹⁷¹ די משל פון

— דקדוקי תורה —

תחת און דעם עומק רע (פון די ניט גוטע זאכן), ביז אין תכלית הקדושה, וואס בכללות איז דאס די ענינים פון תורה ומצות...". ולפ"ז לכאורה צ"ל שהערת רבינו (שבהערה 68) בשבספה"ת לאגה"ק כאן ("דרך משל כמו שיש עמודים בבית חומה גדול"): "צ"ע מהו הנמשל", קאי על "בבית חומה" (דצ"ע איזה פרטים בהנמשל דומים דוקא לבית חומה) ולא על "גדול", ויל"ע. וראה גם המשך שיחה הנ"ל (18:00): "...בשעת מ'ויל אויפבויען דער פֿית חומה גדול, און אז מ'ויל אויפבויען די בתי כנסיות ובתי מדרשות און די ישיבות, איז דאס ניט קיין תירוץ אז מצד דערויף קען מען מוותר זיין אויף גניבה... ע"ש. יו"ד שבט תשל"ט (שיחה ו – 4:00): "...אלע אידן פון ראשיכם ביז שואב מימך איז דאס איין קומה שלימה, וואס דאס טוט דאך אויכעט א איד אויף דורך זיין עבודתו פון עצי שטים עומדים – עמודים, אז ער איז מחבר דעם גג מיט די קרקע מיט דער רצפה אז דאס ווערט איין זאך, און דאס ווערט, ווי ער זאגט אין אגרת הקודש, א פֿית חומה גדול – מיט די הפלאה וואס ער זאגט אויף דערויף... ע"ש. ולהעיר מב"ב צח, רע"ב (במשנה): "בית חתנות . . ארבע אמות על שש, בית קטן שש על ח', גדול ח' על עשר . . רומו כחצי ארכו וכחצי רחבו, ראה לדבר . . כבנין ההיכל"; שם ג, סע"א: "...ומנלן דהוה גבוה טפי? דכתיב גדול יהיה כבוד הבית הזה האחרון מן הראשון...".

(165) מגילה לא, א (ע"פ הגירסא שבפסיקתא זוטרת, בחיי [ועד"ז של"ה, סדר ויתן לך], ועוד שבהערת רבינו שבמילואים): "[ב]כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". וראה במילואים בארוכה בכיור הערת רבינו. תניא פ"ד (ח, רע"ב): "...על זה אמרו במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". אגה"ק ס"ח (קיג, רע"ב): "...חסד ה' . . הרי במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו...". ועד"ז תוי"ט שבמילואים ("...ולו ית' הגדולה, ובמקום . . כמ"ש ר"י..."). ועוד.

(166) [השוא שתחת הת' נאמר כשוא נע].

(167) [הדגש על הז'].

(168) [הדגש על "אין"].

(169) לקו"ת שלח נ, סע"א – בד"ה ביאור הדברים ע"פ אני כו' דפ' ציצית, הדרוש האחרון מהט' דרושי

עמודים וואס זיי דארפן זיין נצבים בארץ, זעט מען דאך כפשוטו, אז ווען קען דער עמוד אויפהאלטן דעם בנין, מיט דער תקרה שעל גביו? אויב ער שטייט אויף עפר קשה וחזק, משא"כ – ווי ער זאגט דארטן – אויף עפר תיחוח. אט אזוי איז אויכעט, אויף וואס האלטן זיך די עמודים? דוקא ווען זיי זיינען זיך מתלבש אין עפר חזק ביותר, און ווי ער איז דארט מסיים, עשי' לעילא – אז דאס איז דוקא אין דעם ענין פון מצות גשמיות.

וואס דערמיט וועט מען אויך פארשטיין דאס וואס די בעל הילולא זאגט אין מאמר, אז דער ענין פון די קרשים איז דאס מערניט ווי בדוגמת המצות, און אז אין זיי¹⁷² איז ניטא דער ענין פון ממשיכים, מערניט ווי דער ענין פון מחברים. וואס ווי ער האט דאך גערעדט אין די פריערדיקע סעיפים, דעם ענין פון קרשים איז דאס עבודת האדם, אז ער זאל ארבעטן מיט זיין נפש האלקית – וואס דאס איז דער אש שלמעלה שפאדם, און מיט זיין נפש הבהמית – וואס דאס איז דער אש של הדיוט שפאדם, אין די אלע דרגות פון שור או כשב או עז, ווי ער איז מבאר בארוכה אין די פריערדיקע סעיפים. אבער דאס איז דאך אלץ די עבודה וואס בערך העולם הזה¹⁶⁷ איז דאס אן עבודה רוחנית. דאס איז נאך ניט דער עשי' ממש, וואס דאס איז דער עפר קשה וחזק ביותר.

וואס אט דאס איז דאך אויכעט דעם ווארט פון בעל שם טוב, וואס דער בעל שם טוב זאגט¹⁷³: "תחת¹⁷⁴ קרש¹⁷⁵" – אז דאס איז דער אדם, וואס ענינו איז אויף

❧ דקדוקי תורה ❧

ציצית שבלקו"ת שם.

(170) לקו"ת שם: "...תר"ך עמודי אור, פי' כמו העמוד שנמשך מן הגג לארץ והוא מחזיק הגג, והיינו ע"י שעומד בקרקע, ולפי שהקרקע היא קשה לכן מתקיים עמידתו בטוב, משא"כ בעפר תיחוח כו'." כמ"כ תר"ך מצות הם העמודים הנמשכים מן הגג, הוא בחי' תענוג עליון שנמשך ומתלבש בהמצות, והן עצמן נשפלו למטה בקרקע עד"מ, דהיינו בעשי' גשמיות ציצית מצמר כו', ומחמת שנעוץ סופן בתחלתן וסוף מעשה במחשבה תחלה, שהעשי' שרשה לעילא כמ"ש במ"א, לכן הוא כמשל הקרקע הבריאה וחסקה שיש בכחה להחזיק העמודים כו', ע"כ עמידתם בטוב ויפה ויכולים להחזיק ולקבל המשכת התענוג עליון...".

(171) [קשה להבחין, ואולי נאמר "אזוי ווי" כבפנים, וע"ד לקו"ת שבהערה הקודמת, ויל"ע.]

(172) [הדגש על "זי"י"].

(173) בנדפס הע' 15: "בדגל מחנ"א פ' תרומה". וראה שם ד"ה ועשית: "ועשית את הקרשים למשכן

מחבר זיין און מקשר זיין די עולמות מיטן אויבערשטן. ווי ער זאגט אין תיקוני זהר, אז "עשר¹⁷⁶ אמות .. הקרש" – דא שיעורא דגופא דבר נש, וואס דאס איז בכללות וואס דער ציור האדם שטעלט ער זיך אויס אין עשר כחות, ווי ער זאגט דאך אין תניא, אז דאס איז דאך די שבע מדות און די שלשה מוחין וואס די מדות נשתלשלו מהן. און אט דאס איז דער עבודת הקרשים, אז ער זאל ארכעטן מיט נפש האלקית ווי זי איז מלובש אין נפש הבהמית, און דורך דערויף מקשר זיין די ענינים גשמיים, די שטות דלעומת זה מהפך זיין און מאכן דערפון שטות דקדושה. איז¹⁷⁷ דאך דאס אבער דער ענין פון עבודה רוחנית שבאדם, דערפאר קען¹⁷⁷ דאס ניט ממשיך זיין אור אין סוף, דערפאר וואס פון וואנעט איז מען ממשיך אור אין סוף? דארף מען דאך דאס ממשיך זיין פון עצמות ומהות. איז אז מ'וויל האבן פון גבוה גבוה ביותר, דארף מען דא נעמען מלמטה מטה ביותר, וואס דאס קען זיין אין מצות דוקא, וואס זיי זיינען מלובש אין גשמיות. ביז וואנעט, ווי דער בעל ההילולא איז דאך מבאר אין אן אנדער ארט¹⁷⁸, אין אנדערע מאמרים¹⁷⁹, אז אפילו אט א די מצות

⌘ דקדוקי תורה ⌘

עצי שיטים עומדים, להבין זה איך שהוא נוהג גם בזה הזמן בקיצור נמרץ, כי קבלתי מן א"ז זללה"ה כי קרש הוא אדם. ולהבין זה הוא, כי באותיות קרש הוא אותיות קשר, והוא מרומז על האדם שהוא המקשר כל העולמו' ומייחדם זה בזה, ולכן צריך האדם לקשר עצמו ומחשבתו תמיד בבוראו, ועי"ז נתקשרו קוב"ה ושכינתו, וכל העולמות מתקשרים ומתייחדים זה בזה, ואם חלילה הוא מקשר ומחבר עצמו אל השטות והבלי עולם. . זהו שמקושר בשקר ח"ו שהוא ג"כ באותיות קרש, וזהו מה שאמר א"ז זללה"ה וסרתם ועבדתם. . והתכלית העיקר הוא שישתדל בהתקשרות כל הדברים לשורשן. . כי כל בחי' רע בשורשו הוא טוב. . וזה י"ל שמרומז בפסוק ועשית את הקרשים למשכן. . ויהיה בנין המשכן הזה בקרשים, היינו בקשרים כנ"ל לקשר עצמו להבורא ב"ה ויקיים בכל דרכיך דעהו אפי' כשעוסק בדברים שהם מצד היצה"ר יראה לקשר עצמו בשורשם... ע"ש. שם ד"ה שני אדנים (שמיד אחר ד"ה הנ"ל): "שני אדנים תחת הקרש האחד לשתי ידותיו. . י"ל שמרומז בפסוק, שני אדנים היינו שני בחי' א-דני שהוא כביכול קוב"ה ושכינתיה, לקרש האחד היינו לקשר האחד, ר"ל ע"י האדם שהוא בחי' קשר, יראה לקשר ולייחדם באחד, ובזה נתקשרו כל העולמות. . והבן כל זה היטיב כי קצרתיו...". וראה הערה הבאה.

(174) ראה דגל מחנ"א שבהערה הקודמת, ואולי מרמז כאן רבינו, שב' האדנים (או ב' הידות) שתחת הקרש רומזים על אלקות והעולמות (וע"ד מ"ש בדגמ"א הנ"ל: "שני אדנים היינו שני בחי' א-דני שהוא כביכול קוב"ה ושכינתיה" ע"ש), והם דוקא תחת הקרש, כי האדם שהוא הקרש הוא כביכול למעלה מאלקות והעולמות, וכהכלל הידוע שממוצע הוא למעלה מב' הבחי' שמחבר – וע"ד תו"ח, תשמ"ג, ועוד שבמילואים.

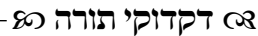
(175) [הדגש על "קרש"].

(176) תרומה כו, טז: "עשר אמות אורך הקרש...".

(177) [הדגש על "איז", ועל "קען"].

(178) אולי הכוונה לתש"ו שבהערה 180.

וואס זיי זיינען חובת הלבבות, איז¹⁸⁰ דאך אויכעט דער ציווי זייערע אז זאל זיין נרגש אין דעם בשר הגשמי פון דעם לָב ומוח, ביז וואנעט אז דער לָב ומוח – זאל ניכר זיין אין עם די תנועת הכיוון מצד הפחד, און¹⁸¹ אזוי אין מוח זאל נתרבה ווערן די

(179) ראה מקומות שבהערות הבאות.

(180) תש"ו שבמילואים: "...וגם המצות דחובת הלבבות והמוח דאהוי"ר וידיעת אלקות, הנה שיעור מצותן הוא דאהוי"ר יהי נרגש בבשר הלב הגשמי באהבה ויראה ממש כמו אהוי"ר גשמי עכ"פ . . וידיעה באלקות הנה שיעור מצוה זו שיהי נרגש במוחו הגשמי ממש, והוא ע"י יגיעה בלימוד מסודר . . שיעור המצוה היא דכל מה שביכולתו להבין ולהשיג צריך לייגע בזה, עד שמוחו הגשמי יבין וישיג וירגיש זאת . . קיצור . . צ"ל נרגש בגשם גם מצות אהוי"ר, אמונה, ידיעה, ולימוד פנימית התורה...". וראה גם קונטרסים ח"א רמב, רע"ב [תרצ"ב ס"ע תנד]: "...וגם במצות התלויין במח' ולב, וכמו המצוה דליחדו ואהבתו ויראתו ית' . . באמת הרי גם במצות אלו יש בהם מעשה ופועל . . כן הוא במצות אהבת ד' ויראתו ית', דגוף המצוה היא האהבה והשמחה בד', וצריכה להיות נרגשת בבשר הלב הגשמי . . כי כל המצות הנה העיקר הוא המעשה בפועל ובהרגש מוחשי דעשי' דוקא, וכן הוא בעבודה שבלב...". תרצ"א, תש"ד, ותש"ה שבמילואים. ועוד.

(181) ראה קונטרסים ח"א צו, א (מתר"צ): "...כח השכל הוא כח רוחני . . וענינו הוא לפעול בגשם היינו בחומר המוח, שחומר המוח יבין את השכל במושג גשמי, ואופן פעולתו הוא בדרך התעסקות דוקא, שמתעסק עם חומר המוח ופועל בו שיקבל את ההשכלה, ולכן הנה מכל שכל שלומד ומעיין בו נעשה חריץ בחומר המוח, עד אשר בעלי יגיעה בשקידת המושכלות הרי ציור גשם המוח אצלם הוא באופן אחר מכמו אצל מי שאינו מתייגע במושכלות, הרי דכח השכל שהוא רוחני מתעסק עם חומר המוח, ומהאי טעמא אנו רואים אשר מזמן לזמן נעשה לו בנקל יותר להבין שכל עמוק, דהסבה לזה הוא מה שחומר המוח מזדכך ע"י פעולת השכל". קונטרסים ח"ב שצב, א [תרצ"ז ע' 254]: "...בחומר המוח הרי בכל השכלה והשכלה שהוא משכיל מבין ומשיג, הרי נעשה חריץ בגוף עצם חומר המוח, שהוא מזדכך יותר ומקבל שכלים עמוקים יותר". תש"ד ע' 243: "...דהתפתחות המוח הוא רק ע"י עמל ויגיעה דוקא . . דכל השכלה איזה שתהי, כשמתקבלת במוח ומבינה הנה השכלה זו עושאת חריץ בחומר המוח ע"י החידוש והחיות שבהשכלה היא, וכשהחידוש והחיות של ההשכלה מתיישבים במוחו אז מתמלא החריץ שבמוחו שנעשה ע"י החידוש והחיות בגופה של ההשכלה, והיינו דגופה של ההשכלה שהיא ההבנה וההשגה נעשה מוח וממלא אותו החריץ שנעשה ע"י החידוש והחיות של ההשכלה, וזהו"ע הגדלת והרחבת חומר המוח בהעוסקים במושכלות, דאנו רואים במוחש שאותם סוג השכלות אשר בתחלה הי' כבד לפנייהם לתפוס אותם גם בשטחיות, הנה כשעוסקים משך זמן במושכלות עיוני' מזדכך ומתרחב מוחם, עד שהם לא רק תופסים מבינים ומשיגים ההשכלות ההן, אלא שתופסים בהשקפה ראשונה גם השכלות עמוקות יותר מן הקודמות...". ע"ש. תרפ"א ע' רלח-ט: "...בגשם חומר המוח, שע"י ריבוי השקידה בשכל וחכמה בשקידה עצומה וברוב זמן, הנה נתהפך עצם החומר שנעשה זך ורוחני יותר . . דכל מה שעובד בזמן יותר ובפנימיות יותר מתחזק שכלו, דמתגדל ומתרחב עצם חומר המוח . . הגדלה בגוף ועצם חומר המוח, שע"י ריבוי השקידה בחכמה ומתעמק להשכיל, הנה מזה נעשה ההגדלה וההרחבה בעצם חומר המוח, שנעשה זך ורוחני ביותר...". והבריח תרצ"א (קנו, א [ע' קפב]): "...וענינו של כח השכל לפעול פעולת השכל, ואופן פעולתו הוא בדרך התעסקות עם כלי השכל שהוא חומר המוח, שהחומר מזדכך מזמן לזמן ומתרחב ומתחזק ע"י כח השכל, ולכן העוסקים במושכלות הנה מזמן לזמן מתגדל אופן קבלתם והשגתם בכל דבר מושכל, דזהו מפני התאחדות כח השכל בחומר המוח מה שהשכל עצמו נעשה מוח . . ומזה מתגדל ומתרחב המוח...". ע"ש. ועוד. וראה גם תשי"א ע' 274 [סה"ש תש"ג ע' 122]. אג"ק אדהריי"צ ח"ד ע' תקלח-ט.

שרטים¹⁸² — די קמטים וואס אין מוח מצד די התעמקות אין עניני הבנה והשגה שפְּתוּרָה¹⁸³. און אזוי אויכעט בכללות הענינים, אז מצד דעם תענוג וואס ער האט בעבודתו לבוראו, דארף זיין די שמועה טובה תדשן עָצֵם, אז¹⁸⁴ ס'דארף צוקומען שומן גשמי אין דעם פֿשר גופו.

וואס דערפאר זאגט ער, אז די עבודה פון קרשים איז דאס מערניט בדוגמא ווי די עבודת המצות, וואס זי¹⁸⁵ איז אויכעט ממשיך פון גבוה גבוה, אבער ניט דעם גבוה גבוה ביותר. משא"כ די מצות, איז זיי זיינען די ריכטיקע עמודים, ווארום זיי זיינען ממשיך, און¹⁸⁶ נאך דערויף ווי זיי זיינען ממשיך דעם אור אין סוף, זיינען זיי עם דערנאך מחבר פֿעולמות. לאחר דערויף ווי די מצות > האבן שוין ממשיך געווען דעם... < זיינען שוין נמשך¹⁸⁷ געווארן פון עצמות¹⁸⁸, אט דעמאלט איז¹⁸⁹ די עבודת

❧ דקדוקי תורה ❧

(182) ראה עד"ז תשי"ח (15: 24): "<מעשין על...> מעשין על הצדקה". ולהעיר מאוה"ת אמור ע' קסד: "דשעורה הוא בשין שמאלית, וכן שערות ג"כ בשין שמאלית, בחי' גבורה וצמצומים, והנה ע"י השתלשלות הגבורות נמשך למטה יניקה לחיצונים...". וראה לקמן בפנים (ליד הערות 222, 225 והנסמן שם) שקנה הקו"ף מורה על קליפה, והעבודה היא להכרית קנה הקו"ף ולהפכו לאות ה' דקדושה. וראה גם ספר הערכים-חב"ד מערכת אותיות אות שיי"ן ע' תלב-ד. וש"נ.

(183) ראה תש"ו שבמילואים להערה 180.

(184) ראה לקו"ד ח"ד תשי, סע"ב [ועד"ז סה"ש תרצ"א ע' 166]: "דער צדיק ר' נחום פון טשערנאביל נ"ע איז געווען שמן פון אמן יהא שמי' רבא, ווארום מיר זעהען דאס במוחש, אז מיא זעט א אידין לערנען קומט צו פשוט אין גשמיות אין לב ובשר הגשמי, אז איך וואלט זיצן צווישן הונדערט לומדי תורה, איז אויב מיא דארף א פונט ברויט א טאג וואלט איך מער ניט דארפן ווי א פערטיל, און אויב מיא דארף א האלב פונט, וואלט גיווען גינוג א אכטיל פונט".

(185) [הדגש על "זי"ן].

(186) תש"ב ע' 134 [ועד"ז עטר"ת ע' תקי-תקיא]: "...המצות בעצם הן בחי' רצה"ע. . ומ"מ המצות באו בהשתלשלות. . ולהיותן בבחי' השתל' נעשה בהן ועל ידן התחברות דאוא"ס ועולמות. וזהו פי' שהמצוה היא ל' צוותא וחיבור שמחברים אוא"ס בעולמות...". תש"ב [ועד"ז אדהצ"צ, תר"ל, תרמ"ב, תרנ"ה, תרס"ט] שבהערה 56: "...כך המצות מחברות וממשיכות אוא"ס בעולמות". וראה גם אדה"ז מארז"ל ע' קמג: "...שע"י עשיית המצות תקשר אוא"ס ב"ה בעולמות, מלשון לוי"ת כו' שהמצו' היא המשכה והתקשרות כידוע...". אדה"א נ"ך ר"ע רעא (שבהערה 196): "...עיקר הטעם לזה שהתו' ביכולתה לחבר ולקשר עצמו"א"ס באבי"ע. . לפי ששרש התו' היא. . תר"ך עמודי אור...". אוה"ת בלק (ח"ג) ע' תתקצז: "...שבשרשם למעל' הם תר"ך עמודי אור ולמטה הוא רצון שנמשך בדבר גשמי. . מצות לשון צוותא שמחבר בחי' עצמות אוא"ס ב"ה בעולמות...". אדה"ז, אוה"ת, תער"ב שבהערה 57. וראה הערה 217.

(187) ראה תרל"ג ח"א ס"ע קעח [ועד"ז תרמ"ב ע' רג-ד, תרנ"ה קלג-ד]: "...תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן הם תר"ך עמודי אור שהוא בחי' כתר שלמעלה מחכ' כו', וזהו מ"ש אשר קדשנו במצותיו שע"י המצות ממשיכים מבחי' קדש עליון שהוא בחי' כתר כו', וזהו מ"ש והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך

האדם די עבודה רוחנית, איז ער דערנאך מחבר די אין סוף פֿעולמות. וואס דאס איז די תחילת¹⁹⁰ העבודה. דערנאך אבער, לאחר שעבד עבודתו, איז דעמאלט איז ער מחבר – דער¹⁹¹ אדם העובד איז ער מחבר די מצות אין עצמות ומהות, על דרך ווי ער זאגט אין תורה, אז דוד איז מחבר תורה דלמעלה בקוב"ה. און אזוי איז

דקדוקי תורה כח

היום שהמצות נמשכים מבחי' אנכי מהותו ועצמותו...". שערי אורה צו, רע"א (שבהערה 196): "...דרש התורה מח"ע נפקת, והמצות הן בחי' תרי"ג ארחין כו' וזהו בחי' כתר תר"ך עמודי אור שהן בחי' גלוי רצון העליון, ורצונו וחכמתו זה שבתו"מ הרי נמשכו מבחי' העצמות ממש שלמעלה מעלה מבחי' רצון וחכמה...". תו"ח בראשית מה, סע"ג: "...התו"מ . . עיקר שרשם הוא במקיף דכתר שנק' תר"ך עמודי אור . . שהתו"מ נמשך מעצמות א"ס ב"ה ממש . . שנק' מצותי ממש...". תרס"ג (הנחת אדהרי"צ) שבהערה 108 (ע' קצט): "...המצות הם ג"כ נמשכי' ממדרי' העצמות, דמצות המה רצה"ע וכידוע דתרי"ג מצות המה תרי"ג ארחין דגלגלתא, ותרי"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן בגי' תר"ך שהם תר"ך עמודי אור דכתר...". (וראה במילואים להערה 306). עטר"ת ס"ע רבי [ועד"ז תרס"ה ר"ע קכה (שבהערות 190, 194)]: "...מצותי[ך] הן בחי' [ה]מצות שבעצמות [או]א"ס, מה שהוא עושה מצוה לישראל כו', והן תרי"ג מצות דאורייתא וזמד"ר תר"ך עמודי אור דכתר] . . המצות שבעצמיות בחי' תר"ך ע"א...". ועד"ז תש"ה ע' 6-125. תש"ז ע' 198: "...המצות הם רצוה"ע, ונת"ל דהרצון הוא למעלה מהתחלקות עדיין, והיינו שנמשכים מעצמותו ית' ובא בגילוי בכל מצוה ומצוה בפרט, ולכן אנו מברכים אשר קדשנו במצותיו דהמצות שרש המשכתן מקדש העליון דא"ס ב"ה...". וראה גם לקו"ת, אדה"א, תרס"ב, ועוד שבמילואים.

188) ראה לקמן בפנים (ליד הערה 192): "איז דאך תחילת העבודה, בשעת נאך איידער ער הויבט אן טאן די מצוה, איז דעמאלט מאכט ער דאך די ברכה אשר קדשנו במצותיו – די מצות זיינען שוין נמשך געווארן". וראה תש"י ר"ע 209 [תרצ"ט ר"ע 159]: "...ומקיימים את התומ"צ, הנה וירם קרן לעמו שנתרוממו בבחי' עצמות ממש, דזהו נוסח ברכת המצות אשר קדשנו במצותיו, במצותיו ממש . . מצותיו היינו המצות שלמעלה, כמארז"ל הקב"ה מתפלל, הקב"ה מניח תפילין...".

189) תקס"ח ח"א ע' תג-ד: "...דדוקא באתדל"ת בתפלה דכנ"י למטה מעוררי' למעלה שיהי' בחי' התחברות אור א"ס בעולמו' . . וזהו כל עיקר התפלה לחבר עצמות א"ס בעולמות כנ"ל...". שם ע' יח: "...האותיות שבתפילה . . שמעוררים באתדל"ת . . ונמשך עי"ז בחי' המשכת מ"ד לחבר ולקשר אור א"ס בעולמות . . כשעולין דווקא במס"נ לאשתאבא בגופא דמלכא...". תקע"א ע' קפה-ו: "הקרבנות נק' לחם ועושים חיבור אור א"ס בעולמות, ועכשיו התפלה במקום קרבן" (ועד"ז ס' תורה אור (לעמבערג תרי"א) שה"ש לב, רע"ב). וראה הערה 217.

190) תרס"ה ע' קכה (שבהערות 187, 194): "...שהמצות נק' זכרים בחי' זכר ואח"כ כתי' למען תזכרו ועשיתם כו', דבתחלה המצות הן בבחי' דכר ומשפיע בהארת הנשמה כו' ואח"כ נעשים ישראל בחי' משפיעים במצות...". וראה גם (באו"א) תשי"ז שבמילואים.

191) ראה תש"ב [ועד"ז עטר"ת] שבהערה 186 (ע' 7-135 [תקיא-ג]): "...התחברות אוא"ס . . שבעולמות התחתונים יהי' הגילוי דבחי' עצמות א"ס . . דראשית ההמשכה היא בתורה, ומהתו" נמשך במצות, וע"י המצות הוא שנמשך הגילוי בעולמות . . בכדי שתהי' המשכת העצמות בתורה . . ישראל . . הם . . שממשיכים בתורה . . ברעו"ד . . רצון פשוט שבנפש שלמע' מטו"ד . . והעבודה היא . . בירידתה למטה בריבוי העלמות והסתרים הוא שנעשית בבחי' אור חוזר . . שע"ז נמשך בחי' עצמות א"ס בתורה . . בעבודה ברעותא דליבא . . וזהו דוקא שמעורר בחי' העצמו' הנה ההמשכה היא ע"י תומ"צ . . תפלה . . מגיע השמימה בחי' רעו"ד . . ועי"ז היא המשכת העצמות [ע"י תומ"צ], ע"ש.

אויכעט בא מצות, איז דאך תחילת העבודה, בשעת נאך איידער ער הויכט אן טאן די מצוה, איז דעמאלט מאכט ער דאך די ברכה אשר קדשנו במצותיו – די¹⁹² מצות זיינען שוין נמשך געווארן, בחסד¹⁹³ עליון. און דערנאך איז ער זיי ממשך¹⁹⁴ על עצמו ומחבר אין עולמות, וואס דאס איז דער ענין קדשנו במצותיו של הקב"ה. לאחר אבער אז ער טוט די מצוה, פועלט ער דעמאלט אויף אז הקב"ה מנענע בראשו ע"י עבודתו, און דורך דערויף וואס ער איז קורא ושונה בתורה, איז הקב"ה קורא ושונה כנגדו, און אזוי אויכעט בכל מעשה המצות. וואס דאס איז בכללות הענין וואס די גמרא זאגט, אז מדרתו של הקב"ה איז מדה כנגד מדה, אז ווי דער אדם טוט דא בעבודת¹⁹⁵ המצות, ווערט¹⁹⁶ פון עצמות ומהות מה¹⁹⁷ שהוא מצוה

— דקדוקי תורה —

(192) ראה תש"י שבהערה 188. וראה גם תקס"ט ע' סב [ס"ע ען]: "...ותר"ך עמודי' הללו הן בחי' אורות ממוצעים בין עצמות המאציל עם הנאצלים כידוע, וא"כ בכל מצוה שהוא בחי' פנימי רצה"ע שבפנימי' הכתר שנק' תרי"ג ארחין דגלגלתא כו' כבר נמשך בחי' גילוי אא"ס שלפני הקו...".

(193) ראה הנחות הר"פ ע' נה: "...בשעת מ"ת התגלות רצונו, בחי' תר"ך עמודי אור תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן בחי' כתר, חסד דעתיק, אז נדמה כזקן שנתלבנו שערותיו, טוב לכל חסד פשוט, וכשיש התגלות הנ"ל התגלות עצמות המאציל...". תרל"ו ח"ב ע' שכז (שבמילואים להערות 47, 187): "...שיש בחי' תורת הוי' ותורת וכן מצות הוי' ומצותי, ועל בחי' תורה זו אמרו . . . שדוד הי' מחבר תושמ"ע בהקב"ה, וכן יובן זה בענין מצותיו שהוא עצמו עושה הם מבחי' רב חסד או בחי' חסד דקשות כו'...".

(194) אגה"ק רס"י: "...תרי"ג מצות . . . המשכת בחי' א-להותו ית' והארה מאור א"ס ב"ה אל העולמות עליונים ותחתונים, ע"י האדם הממשיך האור על עצמו בקיום רמ"ח מצוות עשה... ע"ש. פלח הרמון ויחי קיז, רע"ב (הנחה ממאמר הצ"צ): "...בעת שעושה המצוה הוא ממשיך על עצמו . . . בחי' מהות עצמות אוא"ס . . . שההמשכה הוא בהעלם מלובש בתוך המצוה...". בא ס"ע סז (הנחה ממאמר הצ"צ): "...בתומ"צ היא התלבשות מהו"ע ממש . . . ולכן כשהאדם עושה המצוה הוא ממשיך קדושת מהותו ועצמותו על נפשו, וזהו אשר קדשנו במצותיו שהוא עושה כמארוז"ל . . . הקב"ה מניח תפילין . . . שהוא בעצמו מתלבש בהם, ובחי' מעשה זאת נמשך גם עלינו...". וראה עטר"ע ע' תקלה: "...דעשיית המצוה צ"ל מצד הציווי ועי"ז הוא הצוותא וחיבור דאוא"ס בעולמות . . . ההתחברות דאוא"ס עם נש"י דהיינו ההתחברות דאוא"ס עם העולם, שהרי הצוותא וחיבור היא ע"י הציווי כנ"ל...". תרס"ה ע' קכד (שבהערה 190): "...מברכין אשר קדשנו במצותיו . . . ומתקדשים ישראל ע"י המצות...".

(195) אולי מרמז, שככל שיוסיף בהקבלת עומ"ש שבקיום המצות שלו ובהשמחה של מצוה, יגרום שהמשכת המצות מחדש מעצמות ית' תהי' באופן נעלה יותר – ראה שערי אורה ל, א-ב: "...גלוי האור דעצמות א"ס ב"ה ממש . . . אין שום אדל"ת מגיע לשם כלל וכלל, רק שהוא מתגלה ע"י . . . שמחה של מצוה . . . עבדו את ה' בשמחה דקאי בעבודת המצות בשמחה ובטוב לבב . . . ומה שאמר לשון עבודה . . . בחי' תיקון כלי לבד . . . להשראת גלוי אור א"ס ב"ה מעצמותו ממש... ע"ש. תרל"א ח"ב ר"ע תקעה [תרמ"ב ר"ע תלט, תרס"א ס"ע רטז]: "...תחת אשר לא עבדת כו' בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, שעיקר העבודה צ"ל בשמחה . . . ואפי' כשעושה המצוה באהוי"ר רק שהיא בלא שמחה אינה עבודה בשלימות . . . וכל מה שהוא שמח יותר, יותר מקיים מצות המלך הקב"ה. והגם כי עיקר עבודת המצות הוא שיהי' בקבעומ"ש דוקא, הנה באמת איננו סותר כלל... ע"ש. תרנ"ז ס"ע רנט: "...תחת כו' עבדת בשמחה

לישראל לעשות, איז¹⁹⁸ דורך עשיית בני¹⁹⁹ ישראל, טוט דאס דער אויבערשטער, ער איז נאכאמאל ממשיך – ומחדש ובתוספות כח – די מצותיו.

וואס דאס²⁰⁰ איז דאך אויכעט דער ווארט פון²⁰¹ דעם מגיד, וואס דער מגיד זאגט דאך אויף ושמרתם²⁰² את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי

⌘ דקדוקי תורה ⌘

ובטוב לבב, דגם בעבודת המצות בקבלת עול מלכות שמים צריך להיות בשמחה, דהיינו שישמח מאד בעשיית המצוה ממה שעושה נחת רוח ליוצרו. ועל ידי השמחה דוקא על ידי זה מגיע למעלה מהעבודה עצמה כו', שעל ידי זה דוקא מעורר השמחה למעלה. ויתגלה בעצמותו ממש...". תרפ"ח ר"ע קד (ועד"ז עזר"ת ר"ע קלה, תש"ט ר"ע 76 [תרפ"ג ס"ע ריא]): "...דעבודת המצות צ"ל בשמחה וכמ"ש תחת אשר לא עבדת את הוי' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, דסתם עבודה היא עבודת המצות [-] ולהעיר מתרל"ו שבמילואים], וצריכה להיות בשמחה דוקא". תקס"ו, תו"ח, תרכ"ו, תער"ב, ר"י ב"ר יקר, אבודרהם, ועוד שבמילואים. ולהעיר מאמ"ב שער הציצית פ"כ (צד, סע"ג קנ, רע"ב): "...בעבוד' המצות במצות הוי'..." (וראה שם רפ"ט שמחלק בין מצות הוי' ו"קדושת עצמותו ממש. מצותי, שזהו שאומרים בברכת המצות אשר קדשנו במצותיו..."), תער"ב ח"א ע' תריד: "ושכר עבודת המצות הוי' מצותי, וכידוע שיש מצות ה' ומצותי...". אוה"ת מארז"ל ע' נ: "...מ"ש עבדת את כו' בשמחה, שהשמחה היא עבודה, זהו ענין ברכת המצות... ע"ש.

(196) שערי אורה צו, א (שבהערה 187): "...התורה. המקיים אותה הוא המהווה אותה משרש מקור חוצבה בתחלת המשכתה מן העצמות. ע"י קיום המעשה דתו"מ בפ"מ כפשוטו. דכ"ז שלא באה התורה לידי קיום המעשה בפ"מ אין לה קיום בעצמותם עדיין ממקור חוצבה..." (וראה גם שם לפנ"ז: "וע"י מס"ג המשיכו מחדש ממקור התו"מ להיות קיום והתהוות חדשה לתו"מ מעצמות בעל הרצון"). וראה אדה"א נ"ך ע' רעא (שבהערה 186): "...ועשיתם אותם, אתם כתי' כאילו עשאוני כבי', היינו שעשו לרצון ה' העליון ממקורו בעצמו ממש. וכענין ישראל עושין רצונו ש"מ...".

(197) עד"ז בכ"מ ע"פ שמור"פ ל, ט (שבמילואים להערה 95): "...והקב"ה. מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור – ראה תר"ל ע' קכה [תרל"ב ח"א ס"ע קמג, תרנ"ג ע' קצט, תרנ"ז ס"ע קה]: "...מה שהוא עושה הוא מצוה לישראל לעשות", ועד"ז תרנ"ג ע' VIII בהערה, ס"ע רסו, תרס"ו ר"ע תיט [ע' תקנא], ועוד.

(198) ראה תרנ"ג רנג-ד: "...שבעשיית המצות ממשיכים ע"י הקו מבחי' עצמות או"ס שלפני הצמצום כו'. וזהו הקב"ה מניח תפילין שע"י הקו נמשך תוס' אורות במוחין דאצי' (דכל המצות הן להוסיף אורות באצי' כו') מבחי' עצמות או"ס שלמעל' מהצמצום כו'. וזהו עיקר המכוון במעהמ"צ כו'...".

(199) ראה לקו"ת האזינו עה, ג: "...ואם יעשה אותם איש אשר לא מבנ"י הוא אינה מצוה כלל, אלא דוקא כשישראל הם המקיימים אותה שאז היא מצוה וממשיכים ע"י התגלות א"ס ב"ה להיות רמ"ח אברין...".

(200) להעיר מאוה"ת תרומה (ח"ז) ע' ב'תשדמ: "...ואפ"ל עוד בפ"י אשר יעשה אותם האדם ע"ד הקב"ה מניח תפילין, ע' הפי' זח"ג ואתחנן דף רס"ב ע"ב, והיינו ענין מצוה צוותא וחיבור והמשכת אור א"ס בהמדות העליונות".

(201) או"ת סק"י [ועד"ז לקו"א סרכ"ז]: "ושמרתם את חוקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם". ולהעיר מאוה"ת אחרי ע' ק [מג"א ע' מג]: "באו"ת מהמגיד נ"ע ע"פ זה ושמרתם כו' האדם וחי בהם...".

בהם, טייטשט²⁰³ ער דאך אויף דערויף, אז ושמרתם את חוקותי – איז דאס איז דער ענין פון מחשבה, וואס²⁰⁴ זי איז דאך דער לבוש המיוחד, על²⁰³ דרך ווי חקיקה, ואת²⁰⁵ משפטי – דאס איז דער ענין פון משפט, בדבר²⁰⁶ מלך שלטון, מלך במשפט יעמיד ארץ, און דערנאך איז דא דער²⁰⁷ תכלית²⁰⁸, אשר²⁰⁹ יעשה אותם

דקדוקי תורה

(203) אר"ת [ועד"ז לקו"א] שם (עם הגהת הצ"צ באוה"ת שבהערה 201): "...וזהו ושמרתם את חקותי הוא לשון חקיקה, היינו אותיות המחשבה הם נחקקין במוח (הג"ה עמ"ש בלקו"ת ע"פ אם בחוקתי תלכו עכ"ה)", ובלקו"ת שם (בחוקותי מה, ב): "...מחשבה עלאה הדבוקה בעצם השכל אשר אותיות ההם הם הנקראים חקוקים ואינם מהות בפני עצמם..." ע"ש. תער"ב ח"א ס"ע תקפו: "...אותיות המח' . כמו אותיות החקיקה שנחקקים בהעצם כו', כמו"כ אותיות המח' הוא שחקוקים בעצם אור השכל ודבוקים ומיוחדים בו (משא"כ אותיות הדבור שאינן בעצם האור והוא לבוש הנפרד כו' וכמשנת"ל פרס"ג) . . . (בלקו"ת ד"ה אם בחוקתי שאותי המח' הן כמו אותיות החקיקה, ובד"ה שחורה אני [לקו"ת שה"ש ה, סע"א] שהן כאותיות הכתב רק שאינו נפרד כו', ומוכן ע"פ משנת"ל פ' רפ"ט בב' הענינים שבאותיות החקיקה כו')..." ולעיל שם פרס"ג (ע' תקלג-ד): "...הדבור . . . בבחי' לבוש הנפרד כו'. וכידוע ההפרש בין מח' לדבור דלבוש המח' הוא לבוש המיוחד . . . משא"כ . . . הדבור . . . שנפרד..." (ועד"ז שם ע' תקפג) ע"ש. עזר"ת ע' יד: "...המשל על ענין דבור ומח' הוא עד"מ אותיות הכתיבה ואותיות החקיקה . . . וגם בחי' מח' תתאה היא כמשל אותיות הכתב מפני שהיא נבדלת מן השכל כו', ומח' עלאה היא כמשל אותיות החקיקה שהיא מיוחדת ממש בעצם השכל ואינה דבר בפ"ע כלל..." וראה גם אוה"ת ותרס"ה שבמילואים. ולהעיר מאוה"ת חוקת (ח"ו) ע' א'תתפג [ח"ג ע' תשס"ג]: "...כשחושב איך לדבר . . . לגבי עצמיות השכל שבאדם נק' זה בשם מחשבה תתאה . . . עד"מ . . . חקיקת האותיות . . . מה שאמרנו דאותיות החקיקה הוא כמו עד"מ . . . מחשבה תתאה, הנה באמת זה אינו רק כדי להבין ענין מ"ש שע"י החקיקה נחשך האור קצת..." ע"ש. וראה הערה הבאה.

(204) תש"י (ס"ח, ר"ע 122): "...דמחשבה הוא לבוש המיוחד..." תער"ב שבהערה הקודמת: "...דלבוש המח' הוא לבוש המיוחד..." רשימת כ"ד סיון תרנ"ו (פוקח עורים (ג.י. ת"ש) ר"ע 11 [ע' 12. אג"ק אדהרי"צ ח"ג ר"ע תפן]): "...הנה לבוש המחשבה הוא לבוש המיוחד..." תרס"ו ע' רסו [ר"ע שנה]: "...במח' לפי שהיא לבוש המיוחד..." תרפ"ה ס"ע צט: "...מחשבה שהיא לבוש הראשון . . . ה"ה לבוש המיוחד..." תש"ה ע' 205: "...המח' שהיא לבוש המיוחד...". ולהעיר מהשינוי בפנים מתשי"ח (39:00): "דער לבוש המחשבה איז לבוש המיוחד . . . וואס מחשבה איז דאך א לבוש המיוחד מיט כחות הנפש . . . וויבאלד אז דאס איז א לבוש המיוחד – מיט די כחות הנפש..."

(205) אר"ת [ועד"ז לקו"א] שם לפני"ז: "...כי הכלל הוא בכל המצות מעשיות, הענין בהם הוא כך . . . ענין המצוה כשהוא עושה הוא מקשר כל המדרגות עד העשיה, דהיינו המחשב' והדיבור והעובדא מתקשרים זה עם זה..." תקס"ה ח"ב ע' תקצג: "...המלך במשפט דבריו יעמיד ארץ, דהיינו בדבר מלך שלטון הוא ינהיג ויעמיד הארץ..." ע"ש. אדה"ז כתובים ח"א ע' קלא [קע]: "...ומלך במשפט יעמיד ארץ שהוא ע"י הדיבור בפה דייקא ולא במחשבה". פיה"מ יז, סע"ד: "...ומ"ש מלך במשפט כו' היינו במשפט שבא בדיבורו דוקא דבר מלך שלטון..." וראה גם ביאוה"ז, אמ"ב, אדה"א שבמילואים.

(206) כ"ה בכ"מ ע"פ קהלת ח, ד: "באשר דבר מלך שלטון" – ראה תקס"ה שבהערה הקודמת. אדה"ז הקצרים ע' מג: "כמאמר בדבר..." אוה"ת ויקרא (ח"ב) ס"ע תשד: "כמ"ש בדבר..." ועוד.

(207) ראה אר"ת [לקו"א] שם לפני"ז (שבהערה 205): "...כל המדרגות עד העשיה". קונטרסים ח"א רמב, ב [תרצ"ג ר"ע תנה]: "...שבתומ"צ ועבודה ולבושי הנפש הרי המעשה, הגם שהוא סוף כל המדרגות, הוא העיקר והתכלית..." תשי"א ר"ע 320-321 [תרפ"א ע' שכג-ד]: "...בפיך ובלבבך

האדם – בשעת דאם קומט אראפ אין עשי', און²¹⁰ איז מסיים אין דערויף, וחי בהם
 – אז דער אדם ע"י עשייתו, בשעת ער איז דאס ממשיך, פון מחשבה, דורך²¹¹
 דיבור, און דאס קומט אראפ אין מעשה, אין²¹² עשי' בפועל, מעשה

— דקדוקי תורה —

לעשותו הם ג' לבושי הנפש מחשבה דיבור ומעשה . . דזהו עיקר כוונת הענין כי קרוב אליך שיהי' העשי' בפועל . . בק"ש בפרשת ואהבת חושב ג"כ ג' ענינים דמחדו"מ . . שע"י ההבנה וההשגה בהתבוננות דק"ש הנה מזה בא להיות העשי' בפועל שזהו תכלית הכל, וכמ"ש לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה...". וראה גם לקו"ת בחוקתי מח, סע"ד: "...כמארז"ל לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה, וארז"ל גדול תלמוד שמביא לידי מעשה, מכלל שהמעשה הוא עיקר התכלית, והיינו כי א"א להמשיך גילוי א-להותו ית' מבחי' סוכ"ע ע"י שום השגה וכח המחשבה ודיבור . . רק ע"י בחי' המעשה וקיום המצות...". אדה"א שבמילואים: "...הדרך אשר ילך בה האדם כל ימיו וישכון אור ה' במעשה"צ שיעשה אותם האדם וחי בהם מחיי החיים אוא"ס ב"ה חיי עולם, ובשביל זה בא האדם על הארץ. וזהו תכלית הכוונה בבריאת האדם בירידת הנשמה בעוה"ז בחומר גופני במספר הימים שנתנו לנו להיות ע"פ האדמה . . שיחשוב ויכוין האדם בלבו ודעתו בעשותו א' ממצות ה' שאינו רק עושה בחי' כלי להמשכות אור אחדות ה' במהו"ע ית' ממש במעשה זו...". תש"ה ע' 109 [ועד"ז תרנ"ה ע' ט-מ]: "...וז"ש תכלית חכ' תשובה ומעש"ט, משום דהעיקר הוא העשי' דוקא, לא המדרש עיקר אלא המעשה של המצוה בפו"מ דוקא, אלא שבלא לימוד התורה לא ידע איך לעשות את המצוה . . והתו' היא האור והחיות של המצוה, אבל תכלית חכ' היא עשיית המצוה בפועל, משום דהמצות בעשי' דוקא . . נמשך בהם בחי' פנימי ועצמו' אוא"ס ב"ה...". תער"ב שבמילואים. ועוד. וראה הערה הבאה.

208) מ"ש בפנים שהתכלית הוא כשבא בעשי', אולי (גם) מרמז בזה: (א) ביאור בל' הכתוב "יעשה אותם", שמקשר מחשבה (חוקתי) ודיבור (משפטי) עם מעשה (ואולי גם מה שרק מעשה נזכר בפירוש בהכתוב) – כי זהו התכלית. ולהעיר מאו"ת ששכ"ו [ועד"ז לקו"א סקי"ד]: "...סוף מעשה במחשבה תחילה, והוא התכלית והשלימות, וזולתו לא היה עדיין שלימות לכל כיון שחסר התכלית, נמצא הוא משפיע שלימות לכל...". (ב) ביאור בזה שלא נתפרש בתורת המגיד ש"משפטי" קאי על דיבור – שקיצר והדגיש בעיקר את התכלית (וע"ד מ"ש בתשי"א (ס"ב [ועד"ז 7:35]): "...מרקיע ז' לר' כו' (ומקצר בזה [און די רבי מאכט דערפון בקיצור] ומסיים) עד כי משה . . עיקר ענין ההמשכה הוא למטה בארץ דוקא, דלבד זאת . . בעיקר נוגע לנו... ע"ש). וראה הערה הקודמת.

209) או"ת [לקו"א] שם: "אשר יעשה אותם בעשייה".

210) או"ת [ועד"ז לקו"א] שם (עם הגהת הצ"צ באוה"ת שבהערה 201): "...בעשייה, וחי בהם, ר"ל [עו"ז נמשך] החיות העליונות בהם (הג"ה המכוון היינו שממשיך שיהי' שורה ע"ז מרמ"ח אברים דמלכא . . יהי' שורה ונמשך במצוה זו . . וד"ל", וראה שם לפנ"ז שבהערה 205 (עם הגהת הצ"צ שם): "...כשהוא עושה הוא מקשר כל המדרגות עד העשייה, דהיינו המחשב' והדיבור והעובדא מתקשרים זה עם זה . . (הג"ה) . . שיש במצוה מחדו"מ"ע . . ובכאן הוסיף שע"ז שורה ההמשכה על המצות מעשיות שבעשייה גשמיות כיון שמתקשרים מחדו"מ"ע . .)". אוה"ת שה"ש ח"ג ס"ע תקנו: "...נש"י הם דייקא ממשיכי' תמיד בחי' אוא"ס ב"ה למטה ע"י מצות מעשיות שעושיין . . וכמ"ש אלה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, שהם הם הממשיכים בהם חיות מאא"ס ב"ה...".

211) להעיר מתקס"ה ח"א ע' רפ (נוסח ב): "...כמו שהדיבור ממוצע בין המחשבה למעשה, כי להביא מחשבתו לפעולת המעשה א"א כ"א ע"י הציווי בדיבור וכדומה . . שנש"י המה מלובשים בגופים שמבחי' העשי' יובן על היות שרשם מבחי' המחשבה דוקא כי כל היותר גבוה יותר יוכל להשפיל עצמו ולירד בירידות המדרגות כידוע...".

212) ראה תרס"ו ר"ע ז [י] [תש"ב ע' 33]: "...דתכלית בריאת והתהוות העולמות הוא שיהי' זה העולם

גשמיות²¹³, אט²¹⁰ דעמאלט איז וחי בהם – ער איז ממשיך דער חיות אין די מצות. וואס²¹⁴ אט דאס איז בכללות די עבודה פון קרשים, אז בשעת ס'דא קרשים, וואס דאס איז דאך דא אין רוחניות, די עבודה רוחנית של האדם, וואס²¹⁵ דורך דערויף קומט ער דאך צו עבודת המצות, וואס²¹⁶ זיי זיינען דאך די עמודים, איז²¹¹ דורך דערויף איז מען ממשיך <איין²¹⁷ ק...> אור²¹⁶ אין סוף, און דערנאך איז מען דאס

⌘ דקדוקי תורה ⌘

התחתון, וכמ"ש בסש"ב פל"ו דתכלית השתלשלות העולמות . . . התכלית הוא עוה"ז התחתון כו', וכמאמר סוף מעשה עלה במחשבה תחלה, דסוף מעשה בעשיה בפועל דוקא בהתהוות יש ממש, הוא דוקא שעלה במחשבה תחלה בבחי' פנימיות ועצמות אוא"ס כו', וכמאמר ארץ קדמה לשמים והיינו במחשבה כו', רק בדבור שמים קדמו מפני שכך הוא סדר הבריאה וסדר ההשתלשלות, דבכדי שיהי' בחי' יש ממש בעשיה בפועל . . . צ"ל תחלה התהוות השמים . . . ונכלל בזה כללות ההשתלשלות ובפרט עולמות בי"ע הרוחניים כו', שעיי"ז מתצמצם ומתעלם האור ממדרגה למדרגה...".

(213) לכאורה נאמר "גשמיות" כפנים, ואולי מרמז ללקו"ת שלח לח, ב (המובא גם באוה"ת שמות (ר"ע פו) שבהערה 243): "...דמרגלים . . . ששרשם . . . עולם המחשבה . . . וטענו למה צריכים לירד בבחי' עולם הדבור . . . בכדי לקיים שם התורה ומצות בדבור ובמעשה, שעיי"ז יהיה בחי' גילוי אור א"ס . . . הלא זה אפשר לקיים גם ע"י התורה ומצות ברוחניות ולא בעשייה גשמיות . . . כל מצוה ומצוה שמקיים בדבור או במעשה גשמיות יכול הוא לקיימה ברוחניות בבחינת מחשבה ועיי"ז יהיה ג"כ למעלה בחי' גילוי אור א"ס . . . אך באמת היו מוטעים שהעיקר הוא לעשותם בארץ דוקא . . . שצריך להמשיך את האורות העליונים שייבקעו את הכלים כו', שאי אפשר לגרום המשכה זו אם לא ע"י מעשה דוקא ולא במחשבה... ע"ש. ואולי עפ"ז מרמז כאן בפנים, שאף שהדיבור שבו מקיים מצוה שבדיבור היא ג"כ גשמית (כמובן מלקו"ת הנ"ל "בדבור או במעשה גשמיות") – ואולי גם שהמחשבה שבו מקיים מצוה שבמחשבה היא ג"כ גשמית, ע"ד הנ"ל בפנים ליד הערות 180, 183, ולהעיר משערי עבודה (לר"א מסטאראשעלי) שער ה (פתח התשובה) פי"ג: "...מתורה ומצות במחשבה דבור ומעשה גשמיות על ידי כלי הגוף... – עכ"ז המשכת החיות בהמצות הוא (בעיקר) במצות שבמעשה.

(214) ראה אוה"ת וישב (ח"ז) תתלה, ב: "...וזהו מ"ש אלה המצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם כו', כי כל המצות בכלל נק' בשם אדם שהוא כלול מרמ"ח איברין . . . כמשל האבר שהוא כלי לחיות הנפש כך בחי' המצוות הם כלים להשראת אא"ס, ובהם וע"י נמשך אא"ס בתוך העולמות. אבל כ"ז הוא דייקא שעושה המצוה בבחי' ביטול, אזי היא כלי לאור אלקי, משא"כ כשעושה המצוה בלי ביטול כלל . . . בלי קבלת עול כלל, ואין פועלין בקיום מצותן שום דבר. ולזה צריך בחי' התפלה, שע"י בחי' התפילה הוא ממשיך בחי' ח"י ברמ"ח פיקודין שהם רמ"ח איברין . . . המצות . . . מתנשאים ומתרומים ע"י התפילה . . . וזהו וחי בהם, שחי ברכאן ממשיכין בחי' יחיד ח"י כו' למטה בתוך העולמות, וזהו ע"י הביטול מכל וכל תפילה בחשאי...". וראה אוה"ת שבהערה 210 ("ממשיכי" . . . אוא"ס . . . מאא"ס").

(215) ראה גם אוה"ת שמות (ח"ח) ע' ב'תתס (הגהת הצ"צ לנו"א מתו"א שבהערה 243): "...שכדי שיהי' גילוי כח הצומח שבנשמה שנק' ארץ חפץ הוא ע"י . . . הביטול היש . . . וזהו ע"י התפלה וקבלת עול מלכות שמים...". תרס"ו ע' תקלה [ר"ע תשה]: "...בכדי שיהי' עשיית המצות בבחי' קבלת עומ"ש ה"ז ג"כ ע"י הקדמת התפלה...".

(216) תש"י (שבהערה 57): "...המצות הם עמודים שהם הממשיכים ומחברים אוא"ס ב"ה עם העולמות".

(217) כ"ה (בפשטות) לעיל ליד הערות 57, 81, ועד"ז ליד הערות 58, 82, 189, 343 (משא"כ לעיל ליד הערה 186). וראה לעיל בפנים ליד הערה 41 שעיקר שכינה הוא "פנימיות ועצמות אין סוף", וליד הערה

מחבר, ביו וואנעט ווי ער זאגט אין מאמר²¹⁸, אז דער גג ורצפה ווערט כאחד ממש – אז דא למטה פתחתונים, איז אין דעם יש הנכרא איז דא דער יש האמיתי.

און ער איז מבאר דערנאך ווי דאס ווערט מרומז אין דעם אות ק' פון קרש. וואס²¹⁹ אין אות ק' איז דאך דא דער רגל השמאלי פון ק', איז דאך נמשך ביו למטה מטה. וואס בכללות איז דאס, ווי ער איז מבאר אין דעם סעיף, אז ס'שטייט²²⁰ אויף דערויף גער חית קנה, וואס²²¹ קנה איז דאך אויכעט על דרך ווי א לאנגער קנה, וואס²²² אין רוחניות גייט דאס אויף דכורא דקליפה, און אין דערויף איז דא דער חית קנה – דער וואס איז מקבל מקנה, מלכות דקליפה, און²²³ ס'דארף זיין גער חית קנה. וואס בכללות איז דאס אין עבודת האדם, בשעת ער ליגט אין מדות לא טובות, און דערנאך – ביו וואנעט ער ווערט כאסקופה הנדרסת, וואס דאס איז

⌘ דקדוקי תורה ⌘

177 שכדי להמשיך אור א"ס, צריך להמשיך "מעצמות ומהות". ואולי מקומות הנ"ל שבהם נאמר "אין סוף" במקום "אור א"ס" שבתש"י, הם כדי לבאר איך ממשיכים אור א"ס (שבתש"י), והיינו ע"י שממשיכים מעצמות ומהות א"ס, כנ"ל.

(218 תש"י (שבהערות 50, 300, 340): "...וכמו העמוד ה"ה מחבר הגג והרצפה להיותם כאחד ממש". תו"ח (שבהערות 50, 340): "...כעמוד שמחבר גג ורצפה כא' ממש מבלי שימצא ראש וסוף...". ולהעיר מתרע"ח ע' כד [ועד"ז תרפ"ב (מהדר"ח) ע' לד]: "...כמו הבריח שמחבר הגג עם הרצפה [ש]הרי נעשה הכל כגוף א' ממש...".

(219 תש"י (ס"ח, ר"ע 122): "ובאות ק' הרגל השמאלי הוא יורד למטה, שזהו"ע רגליה יורדות מות, שהוא קנה הקו"ף", ועד"ז תרצ"ט (תטז, סע"ב "...נמשכה למטה..."), תרנ"ח (ס"ע רבי "...נמשך למטה..."), והבריח תרצ"א, ע"ש. שתי ידות תרל"ג (ר"ע קנד) [ועד"ז אוה"ת (ע' א'תקיד)]: "וסוד ק' הוא שהרגל נמשך למטה בקליפות ויוצא לחוץ וכו'". תש"י שם לקמן (ר"ע 123): "...וזהו קנה הקו"ף שיורד למטה, והוא שע"י מעשה לא טוב ה"ה יורד למטה מטה", ועד"ז תרנ"ח (ע' ריג) [תרצ"ט (תיז, א)]: "...הקו"ף שרגל הג' יורדת למטה. . . שע"י יורד עד למטה מטה", ועד"ז והבריח תרצ"א.

(220 תש"י (ס"ט, ר"ע 124): "והענין הוא דהנה כתיב גער חית קנה", ובהערת רבינו: "גער חית קנה : ראה בכ"ז זח"ג רנא, סע"ב. ספר הלכותיים תהלים סח."

(221 ראה סהלי"ק שבהערת רבינו (שבהערה הקודמת): "...וז"ס נעיצת הקנה בים, ר"ל רגל זאת הק' נתארכה. . . והורידה לחיצונים, וק' של זאת הקנה שנתארכה מהנה הוא שהעלה שירטון, ר"ל קו ארוך מרגל הק'...". ר"י יעבץ עה"פ: "...אדום והוא הנמשל בחית קנה, והקנה רומח ארוך...".

(222 תש"י: "והנה קנה הוא דכר דקליפה, וחית קנה הוא נוקבא דקליפה", וראה לקמן ליד הערה 224. שתי ידות אוה"ת (ר"ע א'תקטז) [ועד"ז תרל"ג (ס"ע קנה)]: "...קנה זהו רגל שמאלי דק', דכורא דסט"א ז"א דאצי' דקלי", וממנו יונק חית קנה מל' דאצי' דקלי'...". ביאוה"ז צ"צ ח"א ע' דש: "...בזח"ג פנחס דרנ"א סע"ב ע"פ גער חית קנה כו', בא גבריאל ונעץ קנה בים כו', מאי קנה דא דכורא דהאי חיה בישא כו', ובפי' הרמ"ז שם קנה הוא דכורא דק"נ דאצי', וחית קנה היא נוק'...".

(223 תש"י: "וגער חית קנה שצריכים להכרית את הקנה...".

דער ענין פון קבלת עול פון לעומת זה, וואס דאס איז דער נוקבא²²⁴ דקליפה, און²²⁵ אין דערויף דארף זיין דער גער חית קנה, אז מ'זאל צוברעכן דעם גאון²²⁶ עריצים, דעם קנה – דאס²²⁷ וואס ווערט נמשך למטה, ווי²²⁸ דאס ווערט מרומז אין דעם רגל השמאלי פון ק', וואס²²⁹ בשעת מ'ברעכט דאס אפ ווערט דערפון דער אות ה', ווערט דאך פון ווארט קנה דער אות הנה, וואס הנה – איז דאס מורה אויף גילוי. וואס גילוי בפללות איז דאס דער ענין פון קדושה, וואס דערפאר איז דאך לעתיד לבוא²³⁰ ווען דעמאלט וועלן²³¹ נתגלה ווערן אלע עניני קדושה ווי זיי שטיין

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(224) [הדגש על "נוקבא"]. ראה תש"י שבהערה 222: "וחית קנה הוא נוקבא דקליפה".
 (225) תש"י (שבהערה 223): "וגער חית קנה שצריכים להכרית את הקנה". שתי ידות אוה"ת [ועד"ז תרל"ג, ע"ש]: "...והקב"ה יגער בהחי' [- בהחית] והקנה וישברם...". זח"ג שבהערה 220 (רנב, א): "...גער חית קנה . . . וזמין קב"ה לתברא ליה לההוא קנה, כגוונא דא יתבר רגליה דק'...". ועד"ז (שם לפנ"ז) (ברע"מ שם (רנא, סע"ב ואילך): "...גער חית קנה, דא קנה . . . וכד ייתי פורקנא לישראל יתבר ליה, הה"ד גער חית קנה עדת...". ע"ש.
 (226) ע"פ ישעי' יג, יא: "...וְהִשְׁבַּתִּי גֵאוֹן יְדֵים וְגֵאוֹת עֲרִיצִים אֲשֶׁפִּיל" (ובמצר"צ עה"פ: "גאון, ענינו כמו גאוה"), ומדובר שם ע"ד "משא (פורענות שעל) בכל" (ישעי' שם, א ופרש"י). ולכאורה מרמז בזה רבינו לגירסת דפוסים הראשונים (מנטובה, קרימונה, ועוד) של זח"ג שבהערה 220 (ברע"מ): "...קנה דחמץ . . . יתבר ליה, [רנב, ע"א] הה"ד גער חית קנה . . . ויתגליא . . . בי מקדשא דבית ראשון ובית שני . . . בכל רבתי ובכל זעירא לקבל תרין עניני דמכסיין...". (משא"כ לפנינו: "...רומי רבתי רומי זעירא..."). ע"ש. וכפנים ("גאון עריצים") כ"ה גם בכר"כ דפוס רמב"ן עה"פ לך טו, יד (ויניציאה ש"ה, מקראות גדולות הנפוצים, פי' הרמב"ן עה"ת ח"א מרמ"צ אייזנשטט (שי"ל בתשי"ט בשכונת רבינו (ברחוב קראון), ורבינו כתב עליו הערות במכ' מט"ו כסלו תשי"ט – אג"ק ח"י"ח ע' קא-ב), ועוד). ואולי מרמז בזה רבינו, שמ"ש באריכות בזה"ג הנ"ל ע"ד שייכותו של קנה לחמץ, מתאים למ"ש ברמב"ן שם, שהטעם (הא') שבכל נעשו [- ענינו של שבירת הקנה] על מה שעשו לישראל (אף ש"נצטוו . . . מפי הנביא" להחריב ירושלים) הוא, לפי שעשו כוונה להתגאות [- ענינו של חמץ], ע"ש. ולהעיר מחבוק ב, ט (שברמב"ן הנ"ל) ע"ד נבוכדנצר: "...לשום במרום קנו...". וברש"י [ועד"ז רד"ק וראב"ע] שם: "כדכתיב בספר דניאל [ד, כז], הָלָא דָא הָיָא בְּבָל רַבְתָּא דְאַנָּא בְּנִימָה לְבֵית מְלָכוּ בְּתִקּוּף חֲסִינִי וְלִיקַר הַדְרִי...". ע"ש. בחוקותי כו, יט: "ושברתי את גאון עוזכם" (ואברכנאל וש"ך שבמילואים). משלי טז, יח: "לפני שבר גאון...". אגה"ת פ"ז (צז, רע"א): "...הקליפה וסט"א אשר כל חיותה היא רק בחי' גסות והגבהה . . . והביטוש וההכנעה עד עפר ממש זוהי מיתתה וביטולה . . . לשבר ולהעביר רוח הטומאה והסט"א...". ע"ש.

(227) ראה תש"י, תרצ"ט, תרנ"ח, שתי ידות תרל"ג [ואוה"ת] שבהערה 219.
 (228) תש"י: "...שהוא הקנה דקו"ף". זח"ג שבהערה 225: "...כגוונא דא יתבר רגליה דק' מקנה...". ועד"ז ברע"מ שם: "...גער חית קנה יתבר רגל קוף מן קנה...".
 (229) תש"י: "וכאשר כורתים את הקנה של הקו"ף אז נעשה ה"א, אז הוא תיבת הנה. דהנה מורה על גילוי...". זח"ג שבהערה הקודמת: "...יתבר רגליה דק' מקנה וישתאר הנה...". ועד"ז ברע"מ שם: "...יתבר רגל קוף מן קנה וישתאר הנה...".
 (230) תש"י: "...הגילוי אור שיאיר ויתגלה לעתיד . . . דעל זמן דלעתיד לבוא כתיב ועמדו רגליו . . . מתגלה ענין אני הוי' לא שניתי, דנראה במוחש שהעולם וכל אשר בו חיותו מאלקות".

בפנימיות, וועט²³⁰ דאס נתגלה ווערן ביז במוחש לעיני בשר – איז²³² דעמאלט זאגט מען דאך דער הנה אלקינז זה, וואס דאס איז דער ענין פון גילוי. וואס²³³ דער גילוי דלעתיד לבוא ווערט אבער אויפגעטאן ע"י העבודה ביז דעם לעתיד לבוא. און די עבודה²³⁴, ווי ער זאגט אין די מאמר (אין די פריערדיקע סעיפים בארוכה²³⁵, און דא בריינגט ער דאס אין ראשי פרקים), אז דורך²³⁴ דערויף וואס מ'איז מהפך מחשוכא²³⁶ לנהורא וממירור למיתקו, אז²³⁴ מ'איז מהפך דעם לעומת זה, און מ'מאכט פון עם ענינים של טוב וקדושה, ובפרט נאך אז ער²³⁷ האט אויף זיך העלמות והסתרים ביז נסיונות, און ער ווערט דערפון ניט נתפעל, פארקערט²³⁸, דורך דערויף ווערט באַ עם נאך ניתוסף א תוספות כח און א תוספות חוץ אויף לעבוד עבודתו – אט²³⁹ א דא ווערט נתהפך פון שטות דלעומת זה, און ער מאכט דערפון די עצי שטים דקדושה. וואס²⁴⁰ אט דאס איז אויך וואס לעתיד לבוא, ווי ער

❧ דקדוקי תורה ❧

(231) [”וועלן” או ”עס וועלן” – לכאורה כ”ה הכוונה, ויל”ע].

(232) תשי” לפנ”ז (שבעה ערה 229): ”דהנה מורה על גילוי, וכמ”ש ואמר ביום ההוא הנה אלקינז זה, והיינו הגילוי אור שיאיר ויתגלה לעתיד”.

(233) תשי”ז: ”דהגילוי דלעתיד הוא ע”י העבודה דעכשיו דוקא”.

(234) תשי”ז: ”...ע”י עבודת הבירורים דעכשיו . . עי”ז הוא יתרון האור הנעשה מבירור וזיכוך החושך . . ע”י העבודה להפך מאות קו”ף דקליפה הנעשה מרי”ש הנ”ל לה”א דקדושה” (וראה הערה 36).

(235) תשי”ס א-ג (ע’ 4-112), ס”ה (ע’ 118).

(236) אולי מרמז ש”ע”י העבודה דמהפך מחשוכא לנהורא וממירור למיתקו, ”ווערט אויפגעטאן” היעוד (ישעי’ מב, טז – ע”ד לעתיד לבוא): ”...אָשִׁים מַחְשָׁף לַפְּנֵיהֶם לְאֹר וּמַעֲקָשִׁים לְמִשׁוֹר...”. וראה גם הקדמת הרח”ו לשער ההקדמות ד”ה עוד מ”א (ב, סע”א – הוספות לקונטרס עץ החיים ס”ע 68): ”...וז”ש עוד, אשים מחשך לפנייהם לאור, כי התלמוד בבלי שהוא מחשך המספר בפש’ העה”ז, אשים לפנייהם לאור ויסתכלו מתוכו רזין דאורייתא הגנוזים בו הנק’ ותורה אור, גם כל הקושי’ שבתלמוד הנאמר עלייהם תניא וה”ק חסורי מחסרא והכי קתני ותיק”ו, כל אלו נראים בעינינו מעקשי’, יחזור למישור ויראו איך הוכרח הלשון להאמר בלשון הזה החסר והמעוקש לסבת רמזי התור’ הנסתרים ונרמזים בו...”.

(237) תשי” (ס”ט) לפנ”ז: ”דבזה שנשמה יורדת למטה ומתלבשת בגוף ונה”ב, וישנם כמה מניעות ועיכובים ר”ל על לימוד התורה וקיום המצות, והרע מתגבר בעולם התחתון, ועכ”ז אינו מתפעל מזה כלל ועוסק בעבודתו בלימוד התורה וקיום המצות”.

(238) תשי”ז: ”ואדרבא הוא מתחזק בזה ביתרון כח בדרך מלחמה ועבודה רבה (אשר ידוע שזה עיקר הניצוח, שהוא התוקף וזריזות בעבודה כו”)”.

(239) תשי” (שבעה ערה 234): ”הנה עי”ז הוא יתרון האור הנעשה מבירור וזיכוך החושך . . דאות קו”ף . . והוא דשיקרא לא קאי . . ע”י העבודה להפך מאות קו”ף דקליפה הנעשה מרי”ש הנ”ל לה”א דקדושה, וזהו העמידה דעצי שטים... ע”ש, וראה גם שם לפנ”ז (שבעה ערה 58): ”...שקרשי המשכן הם עצי שיטים עומדים דוקא”.

(240) תשי” (שבעה ערה 230): ”וזהו דעל זמן דלעתיד לבוא כתיב ועמדו רגליו . . וזהו ועמדו רגליו . .

איז מסיים, וועט דעמאלט נתגלה ווערן אט א די אלע ענינים – וואס דערפאר זאגט מען דאך אויף דערויף הנה, און ער זאגט אויף דערויף זה, און²⁴¹ שני פעמים זה, וואס²⁴² דאס איז דאך די תכלית הגילוי – ווארום²⁴⁰ דעמאלט וועט נתגלה ווערן דער ענין פון אני הוי' לא שנית, דוקא דורך דערויף וואס דער אדם וועט עובר זיין עבודתו אין עבודה רוחנית, און וועט דאס אראפנעמען דורך די ענינים גשמיים.

און ווי דער צמח צדק איז מכבד בארוכה²⁴³, נאך²⁴⁴ מערער ווי אין דעם דרוש פון דעם מיטלער רבי, אז²⁴⁵ <דער²⁴⁶> מצות ווערן אנגערופן בשם זריעה, וואס²⁴⁷

⌘ דקדוקי תורה ⌘

וזהו העמידה דעצי שטים, דעמידה מורה על הקיום והעדר השינוי, והיינו שעי"ז מתגלה ענין אני הוי' לא שנית, דנראה במוחש שהעולם וכל אשר בו חיותו מאלקות".

(241) שמו"ר ספכ"ג: "...אמר להם הקב"ה לישראל, בעוה"ז אמרתם לפני פעם אחת זה א-לי, אבל לעתיד לבא אתם אומרים אותו דבר ב' פעמים, שנאמר ואמר ביום ההוא הנה א-להינו זה קוינו לו ויושיענו זה וגו'" (ובווי העמודים (לבן השל"ה) ספי"ח, אלף המגן (לבעהמ"ס פלא יועץ) בשלח לח, ב, ועוד – הובא בל' "שני פעמים", וכ"ה בשמו"ר כת"). עקידה שער לט (נח, א): "...לעתיד לבוא זה יאמר שני פעמים, וזה כי כשתרבה להם ההכרה וההשגה... ובמראה עיניהם המה יביטו יראו בה כפלי כפלים כיוצאי מצרים... הנה א-להינו זה וגו', שני פעמים... ע"ש. אוה"ת סידור ס"ע לה: "...וז"ש במד"ר פ' בשלח פכ"ג... ולע"ל יאמרו ב' פעמים זה... כמ"ש בתו"א... בפ"י ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה, אשר מה שעכשיו הוא בחי' עלמא דאתכסיא ונק' הוא, יהי' לע"ל בבחי' זה כו', וא"כ זהו ענין ב' פעמים זה...".

(242) תו"א שמות נג, רע"ד [ועד"ז אוה"ת שמות ע' פד] (שבהערה 243): "...ולעתיד [- ולע"ל] יהיה תכלית הגלוי כי עין בעין יראו כו'", ובאוה"ת שם (ועד"ז שם (ח"ח) ע' ב'תתסג) מוסיף: "...וזשארז"ל... ובמד"ר פ' בשלח ס"פ כ"ג אבל לע"ל אתם אומרים אותו ב"פ, היינו ב"פ זה כמ"ש ואמר ביום ההוא כו'...".

(243) ראה אוה"ת שמות ע' פ-צז (ל' תו"א ד"ה הבאים ישרש (נג, ג – נה, א) עם הגהות וכו' מהצ"צ). (244) [הדגש על "נאך"].

(245) תו"א [אוה"ת] שבהערה 243 (נג, סע"ג [ס"ע פ]): "...הרי נק' מעשה המצות בשם זריעה", אוה"ת שם לקמן (ע' פו): "...שמעשה המצות נק' בשם זריעה...". אדה"א שמות ע' ז (ביאור להבאים ישרש): "...המצות נק' בשם זריעה...". וכ"ה בתרמ"א ע' יח (מהבאים ישרש להצ"צ שבכת"י) [תרנ"ד ע' קיט] שבהערה 248, תו"א בראשית ב, ד, אדה"צ"צ הנחות לך לך ס"ע קמד [תרכ"ז ע' יח [ס"ע יב], ועוד. פלח הרמון (הבאים ישרש להצ"צ) שבהערה 247: "...שהמצות נק' בשם זריעה...", וכ"ה בהנחות תרט"ו (ביאור להבאים ישרש) שבהערה 250, תרמ"א [תרנ"ד] הנ"ל (ע' כד [קכב]), תר"ל ע' רמ, תרס"ו ע' שמ [ס"ע תמט], ועוד. ולהעיר מאוה"ת תשא (ח"ו) ע' ב"ח: "...מצות נקראים בשם זריעה...", וראה הערה הבאה.

(246) קשה להבחין אם מ"ש אח"כ "מצות" הוא בהמשך לזה ("דער מצות") או במקומו. ולהעיר מ"נקרא" ל' יחיד שבהנחות תרי"ד ס"ע כ (הנחת אדמהר"ש) [ועד"ז הנחות הר"פ ר"ע קצט שבהערות 251, 257]: "...[כל] המצות נקרא בשם זריעה".

(247) תו"א [אוה"ת] שמות שם (נג, סע"ד [ע' צד-ה]): "...וזהו הבאים ישרש יעקב, השרשה למטה הוא

אויף דערויף זאגט ער דאך הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל, אוי²⁴⁸ אוי ווי א גרעין כדי ס'זאל זיין דער יציץ ופרח, דארף מען דאך עם זורע זיין דוקא בארץ, אמ²⁴⁹ אוי אויכעט, כדי די מצות זאלן אויפטאן²⁵⁰ פעולתם –

— דקדוקי תורה כח —

בחי' המצות . . . ועי"ז יציץ ופרח ישראל . . . ע"י הזריעה בחי' המצות... ע"ש. פלח הרמון שמות ע' ל (הנחה מהבאים ישרש תרט"ו להצ"צ) שבהערה 245: "...להבין ענין הבאים ישרש יעקב כו' . . . הנה מבואר למעלה שהמצות נק' בשם זריעה... ע"ש. וראה אוה"ת שם ס"ע פ: "...כאן בא לבאר לפי הענין שהמצות נק' פירות, וע"כ צ"ל תחלה זריעה ונטיעה כדי שיצמחו הפירות, כדי לפרש ענין ראשית תבואתה, וענין ישרש יעקב".

248) לקו"ת האזינו עה, ג (שבהערות 249, 253): "...ולכן נק' המצות זריעה . . . שהם כמו גרעין הנזרע שעדיין אין בו טעם וריח, רק כשנזרע בארץ שיש בה כח הצומח נעשה ממנו פרי...". תרמ"א ע' כה [תרנ"ד ע' קכב] (שבהערות 245, 253): "...שאף שע"י הגרעין נצמח הפרי, אעפ"כ צריך לזרוע הגרעין בארץ דוקא, ובלא ארץ לא יצמח מן הגרעין כלום...". תרמ"ו ע' ב: "...כדי שיהי' צמיחה מכח הצומח צריכי' לזרוע הגרעין בארץ ואז דוקא יצמח מכח הצומח...", ועד"ז תרפ"ה ר"ע קעא: "...בכדי שתהי' הצמיחה הוא ע"י זריעה בארץ...". תרפ"ו ע' שיז-ח: "...וכשם דבגרעין הגשמי הנה בכדי שיצמיח הוא דוקא כשזורעין אותו בארץ . . . בכדי שיהי' קליטת הגרעין הנה הזריעה היא דוקא בארץ...". וראה אדה"ז נביאים ר"ע צט (נו"א מהבאים ישרש שבתו"א): "...במשל הגרעין הנזרע בארץ כו' . . . ונמשל זה לזריעה והשרשה בארץ . . . ואח"כ יציץ ופרח... ע"ש. אוה"ת שמות ע' ב (שבהערה 257): "...הבאים ישרש יעקב . . . השרשת התבואה בארץ, ומזה נמשך שאח"כ יציץ ופרח...". פינחס (ח"ד) ע' א'צא: "וכמו שכדי שיצמיח האילן מהגרעין זה הכח אינו אלא בארץ דוקא...".

249) לקו"ת האזינו שבהערה הקודמת: "...וכך הם המצות שכשישראל דוקא מקיימים אותם נמשך עי"ז א"ס ב"ה... ע"ש. שם [ועד"ז אוה"ת] שה"ש שבהערה 253: "...ממש כדוגמת הזריעה שזורעין בארץ הגשמי...". כמ"כ ע"י מצות מעשיות שעושים נשמות ישראל בעוה"ז הגשמי . . . נעשה עי"ז צמיחה . . . להיות גילוי אור א"ס ב"ה למטה... ע"ש. הנחות תרט"ו ע' סא (שבהערה 245): "...עיקר הצמיחה הוא ע"י הארץ שמביא מההעלם לידי גילוי, כמו"כ הענין במצות ואדם שנש"י נק' בשם ארץ . . . שעיקר המשכת גילוי רצה"ע וסוכ"ע ע"י המצוה הוא דוקא ע"י האדם שעושה המצוה...". שם ס"ע סד: "...שכאשר האבר בקיומו אז יומשך בו החיות מהנפש ויפעול פעולתו . . . וזהו שהמצות נקראים בשם איברים דוקא . . . שהם הגורמים להמשכת גילוי א"ס למטה דוקא . . . שכדי להיות גילוי אוא"ס ורצה"ע הוא דוקא ע"י בחי' מעשה המצות גשמי...". ע"ש. וראה גם תרמ"א [תרנ"ד] (שבהערה 253). הנחות תרט"ו ע' סו (נו"א משם ע' סא הנ"ל) [ועד"ז תרל"ג ח"ב ע' שמו]: "...כמו"כ המצות הם הפרי אך כדי שיצמיח [- שיצמח] הפרי הוא ע"י כח הצומח שבארץ שהוא נש"י שנק' ארץ . . . שהם עושין למצוה שיהי' מצוה... ע"ש. תרס"ג ח"ב ע' שנו (הנחה): "...במצות הגשמי . . . מלובש שם מהות ועצמות מצות שלמעלה אלא שהוא בהעלם, ובכדי שיומשך בגילוי הוא דוקא ע"י הזריעה בארץ, והוא ע"י נש"י דנק' בשם ארץ...". וראה הערה הבאה.

250) הנחות תרט"ו שבהערה הקודמת: "...שכאשר האבר בקיומו אז יומשך בו החיות מהנפש ויפעול פעולתו . . . וזהו שהמצות נקראים בשם איברים דוקא . . . שהם הגורמים להמשכת גילוי א"ס למטה דוקא...". תרפ"ד ע' קעב: "...בכל מצוה ומצוה פועלים המשכה וגילוי למע', שהארה מהגילוי מאיר ומתגלה בעולמות. והיינו שבפעולת המצות יש ב' ענינים, הא' שהם ממשיכים האור והגילוי למע', אשר הארה מזה . . . מאיר ומתגלה גם בעולמות...". שם ע' קעז: "...וכשם שהאברים הם כלים להשראת חיות הנפש ופעולתו על ידם, הנה כן ע"י המצות ממשיכים גילוי אלקות...". וראה גם שערי תשובה מא, סע"ד ואילך: "...שיש לכל אבר פעולה מיוחדת ואור וחיות ממוזג לפי אופן פעולתו כו', וכך כל רמ"ח מ"ע הן

וואס²⁵¹ דאס איז דאך דער ענין פון יציין ופרה, דער²⁵² גילוי פון אלקות, דער הנה אלקינו זה, און שני פעמים זה – דארף²⁵³ דאס זרע ווערן דוקא פֿאַרן הגשמי,

⌘ דקדוקי תורה ⌘

. . כמו איברים כו', שכל מצוה היא בחי' כלי ואבר מיוחד לבחי' גילוי אור אלקות שבה, כמו במצות צדקה נמשך גילוי אלקות בבחי' חסד...". תר"מ ח"ב ע' תשכח (הנחת אדנ"ע): "...המצות . . פעולתם הוא שיאיר מבחי' א"ס שלמעלה מגילוי". תרס"ג ח"ב ר"ע ר (הנחת אדהריי"צ).

(251) תו"א שם נג, ד [ועד"ז (צ"ל – ראה הערת רבינו שם) באוה"ת שם ע' פו-ז]: "...תפלין על קלף גשמי . . וכשאישי ישראל מניח אותם על ראשו נתהווה בחי' גלוי אלקותו, קדש בחכמה והיה כי יביאך בבניה . . דוקא כשאישי ישראל מניח אותם על ראשו, משא"כ כשמונחים על השולחן . . וגם כשעכו"ם מניח אותם לא יצמח [- נצמח] מזה ג"כ שום גלוי כלל, והיינו כמשל כח הצומח שבארץ שלא בכל מקום נצמח הפרי, ובמדבר אינו נגדל [- מגדל, וכ"ה באוה"ת שמות (ח"ח) ע' ב'תתנו, תזריע (ח"ב) ע' תצו, תרכ"ו ס"ע עד] צמחים כלל, כמו"כ דוקא לישראל נאמר כי תהיו אתם לי ארץ חפץ...". אוה"ת שם ר"ע פח (בהקיצור): "...מהתפלין נצמח חו"ב ודעת המתחלק לחו"ג . . והיינו ע"י שנזרעו בארץ, ע"ד כי תהיו אתם ארץ חפץ... ע"ש. תרל"ז שבהערה 256: "...ע"י נמשך צמיחה בתוס' וריבוי גילוי אלקות...". אדה"ת נביאים ר"ע צט (שבהערה 248): "...במשל הגרעין הנזרע בארץ כו', והיינו התלבשות המצות בדברים גשמיים . . ואח"כ יציין ופרח ע"י אור המצות בבחי' גילוי העלם עונג העליון . . בסיבות הזריעה דמצות למטה בדברים גשמי' דוקא יציין ופרח למעלה אור הנעלם שיבוא לידי גילוי...". ע"ש. לקו"ת שה"ש נ, א-ב: "...שע"י קיום המצות בעוה"ז . . מוסיפים אורות למעלה ויתגלו לע"ל ונק' בשם זריעה וצמיחה וכמ"ש בד"ה הבאים ישרש . . כמשל הזריעה שזרעין הגרעין בארץ . . נצמח בתוספת וריבוי מאד ובעלילי רב . . וזהו ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה קוינו לו, פי' זה ה' הנגלה לנו עתה הוא ע"י שקוינו לו דהיינו שעשינו בחי' קוין והמשכות כל משך היום לעשותם . . ועתה רואים בבחי' גילוי ואומרים זה ה' אשר קוינו לו כו'". וראה הנחות הר"פ, תרנ"ד, ועטר"ת שבמילואים.

(252) תרצ"ט (תיז, א-ב) [ועד"ז תרנ"ח (ע' ריג-ד)]: "...הגילוי אלקות שיהי' לע"ל, [ו] כמ"ש . . ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה כו' (ועד"ז שתי ידות אוה"ת [תרל"ג] [ע' איתקטז [ס"ע קנה]). וראה לקו"ת ר"ה נה, סע"ד: "...כמו שארז"ל עתיד הקב"ה . . ואומרים הנה אלקינו זה קוינו לו כו', שיהיה גילוי אלקותו ית' בעולם, ולא יהיה העולם מעלים כו'". אדה"א דברים ח"ב ס"ע תקכא: "...לע"ל שיהי' גילוי אלקות למטה כמו למעלה ממש, כמ"ש הנה אלקינו [זה] ממש...". זח"א קלה, א (מהנ"ע): "...ביומא דיחדי קב"ה בעובדוי, זמינין אינון צדיקייא למנדע ליה בלבהון, וכדין יסגי סכלתנו בלבהון כאילו חזו ליה בעינא, הה"ד ואמר ביום ההוא הנה אלהינו זה וגו'...", ובאוה"ת ח"י שרה (ח"ד) תשצו, סע"ב (ועד"ז חוקת (ח"ה) ע' א'תרנב [ח"ג ע' 64]): "...עפמ"ש בזהר ר"פ תולדות דף קל"ה ע"א . . לע"ל בתחה"מ שיהי' גילוי אלקות, כמ"ש ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה . . והרמ"ז שם פי' שהוא ענין גילוי פנימית עתיק... ע"ש. ולהעיר שלפי' הרד"ק עה"פ (ישעי' כז, ו) שבמילואים, מ"ש הבאים ישרש יעקב וגו' ומ"ש (שם, יג) והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגו' הם ב' יעודים שבזמן א' (זמן הישועה), וראה לקו"ת לג"פ עז, ד: "...סד"ה והי' ביום ההוא יתקע בשופר גדול . . ומזה יובן . . והעלייה היא ע"ד והי' ביום ההוא, ואמר ביום ההוא הנה אלקינו זה... ע"ש.

(253) אוה"ת שמות (שבהערה 243) ס"ע צג: "...שהמצות נק' זריעה, והזריעה צ"ל בארץ שבה דוקא יש כח הצומח להצמיח ישועות... (ועד"ז תרס"ו שבהערה הבאה, ועוד). תרמ"א [תרנ"ד] (שבהערה 248): "...וכך המצות שנק' בשם זריעה צריך לזרוע בארץ דוקא...". וראה אוה"ת הנ"ל ר"ע צד [ע"פ תו"א נג, סע"ד] (שבהערה 247): "...הבאים ישרש יעקב היינו השרשה למטה, היא בחי' המצות שירדו מבחי' רצון העליון להתלבש בדברי' גשמי' (והוא ענין אור זרוע לצדיק כמ"ש בד"ה ששים המה מלכות דרוש הראשון [- דלקמן]...". לקו"ת האזינו עז, ג (שבהערות 248, 249): "...כענין בחי' זרע הנזרע בארץ

וואס²⁵⁴ דערפאר איז דאך דאס סיי אין דעם גוף ענין המצות – ווי מ'האט גערעדט פריער – דוקא אין ענינים גשמיים, און אזוי איז אויכעט אין עבודת האדם, איז דאס ניט ע"י הנשמות כמו שהם למעלה מגוף, עאכו"כ²⁵⁵ ניט ע"י המלאכים, נאר²⁵⁶

— דקדוקי תורה —

גשמיות שאז דוקא תוציא צמחה משום שבארץ דוקא הוא שיש כח הצומח . . . כך הוא בחי' ירידת הנפש אלקי' אור זרוע להתלבש בתוך הנפש הבהמית אף שהיא גשמיות . . . [ועמ"ש מזה בד"ה ששים המה מלכות בפ"י אור זרוע לצדיק] - [דלקמן] . . . [בהתלבשותה בגוף ונפש הבהמית דוקא . . . המצות נק' ג"כ בשם זרע . . . והזריעה היא בקרקע דוקא . . . והיינו בחי' נפש הבהמית . . . ועמ"ש בד"ה הבאים ישרש יעקב דלשם נתבאר שכנס"י נק' ארץ חפץ והמצות נזרעו בארץ זו דייקא ע"ש באריכות, ואין זה סותר למש"כ דמ"מ זריעה זו היא דוקא בהיות הנפש אלקית מלובשת בנפש הבהמית...". שה"ש (ד"ה ששים המה מלכות הנ"ל) לח, סע"ב [ועד"ז אוה"ת שה"ש ח"ג ע' תתקמג]: "...שהנשמות . . . הם בחי' אור הנזרע למטה להתלבש בגוף בשר ודם הגשמי, בכדי שעל ידם יהיה צמיחה . . . המשכות גילוי אור א"ס ב"ה למטה ע"י התורה ומצות מעשיות שעוסקים בעוה"ז . . . ממש כדוגמת הזריעה שזורעין בארץ הגשמי]. . . כמ"כ ע"י מצות מעשיות שעושים נשמות ישראל בעוה"ז הגשמי...". לקו"ת שבעה ערה 248, אדה"ז, ואוה"ת שמות שבהערה 251: "[כ][ש][ה]נזרע[ן] בארץ" ע"ש. תרפ"ז ע' קה: "...כללות כל המצות נתנו בארץ הלזו הגשמית, דלא ניתנה תורה למלאכי השרת, ולא בשמים היא, כ"א בארץ הלזו הגשמית דוקא..." [ועד"ז קונטרסים ח"א קג, א] ע"ש. וראה גם אדה"א, פלח הרמון שבמילואים. ואולי (גם) מרמז בזה, שמ"ש כאן הוא באור"א מהמבואר באדה"א [אוה"ת] שבמילואים (שמביא משל "בארץ הגשמי" לבאר שזריעת מצות הגשמיות היא בארץ העליונה).

254) תרל"ז שבהערה 256: "...צמיחה בתוס' וריבוי גילוי אלקות ע"י שכל הדברי' נתלבשו בדברי' הגשמיים . . . וכן עי"ז נעשה בירור נה"ב..." [וראה שם ר"ע רכת: "ירידת הנשמה בגוף . . . גוף הגשמי ונה"ב הגשמי שמלא רצונות גשמיים"]. תרס"ו ע' תקיח [ר"ע תרפג]: "...דהתו"מ כמו שהן למטה בענינים גשמיים . . . ה"ה בבחי' זריעה וכמו שזורעין הגרעין בארץ...". וראה גם תו"א בראשית ג, רע"ד: "...שהתורה שנתלבשה בענינים גשמיים היא כמו זריעת הגרעין בעפר . . . כך התורה אע"פ שנתלבשה בענינים גשמיים . . . מכל מקום אור התורה הוא המצמיח ופועל ישועות בקרב הארץ לברא את המן ולהעלותו למעלה מעלה...". אדה"א במדבר ח"א ס"ע קיז: "...שיורדי' אורות העליוני' דאצי' למטה מט' בעניני' גשמי' . . . שזהו כמו הזריע' בארץ גשמי . . . יצמח אור המצו' הנעשה בארץ למט' דוקא בכפלי' כפליי' בתוס' ברכה מרובה על העיקר...". ע"ש. הנחות תרט"ו ע' נו (הנחה אחרת מהבאים ישרש תרט"ו שבהערה 247): "...כמו"כ הו"ע המצות . . . שגם שהמה נמשכו למטה בעשיי' עכ"ז הרי יש בהם בהעלם כל אורות עליונים שמרומזים בהם . . . רק שנמשכו למטה בגשמיות וה"ז דוגמת הגרעין שזורעין בארץ...". וראה גם סה"ש תש"נ ח"א ע' 276, הע' 58 (בהמשך לתו"א שבהערה 251): "ובפרטיות יותר – המשל דגרעין על התלבשות המצוות בדברים גשמיים כולל ב' פרטים . . . (ב) השרשת הגרעין בארץ, שמכסין הגרעין בעפר כו', ודוגמתו בנמשל – התלבשות רצון העליון ב"ה בדברים גשמיים" ע"ש. תו"ח שבמילואים.

255) אוה"ת שמות (שבהערה 243) ע' פו: "...המלאכים . . . ושרש הנשמות גבוה יותר . . . ולכן בחי' הברכה יכולים המלאכים ג"כ לומר ברוך, מפני שהוא בחי' דיבור, אבל מעשה המצות לא ניתן להם כ"א לנשמות דוקא...". ע"ש, שם ר"ע פח (בהקיצור): "...ולכן נתנה תורה לישראל ולא למלאכים...". ע"ש. וראה גם אוה"ת ש"ש (ח"ו) ע' ב'תקיג: "...והזריעה דוקא בארץ. ולכן המלאכים בקשו התורה ולא ניתנה להם...".

256) לקו"ת [אוה"ת] שה"ש שבהערה 253: "...להתלבש בגוף בשר ודם הגשמי...". אוה"ת שמות שם ס"ע עט: "...דהמצות שהן התבואה שזורעו ונשרשו בארץ חפץ שהוא כנ"י בחי' יעקב . . . שזה קאי על

דוקא ווי א נשמה איז מלובש בגוף הגשמי, אין דערויף קען זיין די זריעה פון דעם גרעין המצוה, אז²⁵⁷ דערנאך²⁵⁸ זאל דערנאך ארויסקומען דער יציץ ופרח. און ווי ער בריינגט אויכעט אין דעם צמח צדק'ס מאמר אויף הבאים ישרש יעקב, אז דאס איז דאך אויכעט וואס מיט וואס נעמט מען התנשאות עצמית, וואס דאס איז דער ענין פון עצמות ומהות? דידוע אויף דערויף דער אין מלך בלא עָם, אז ס'דארף זיין דוקא דער עוממות ונפרדים, משא"כ אז אין מלאכים, עאכו"כ א נשמה כמו שהיא קודם שירדה למטה, וואס דעמאלט שטייט זי דאך חי הוי' אשר עמדתי לפניו – אז זי שטייט בכיטול, ניט דאס איז דער ענין פון עוממות ונפרדים. בשעת ס'דא דער עָם – פון לשון עוממות ונפרד, וואס דאס איז דאך ווי די נשמה ווערט מלובש אין גוף, און דער גוף איז אין עולם הזה²⁵⁹ הגשמי, וואס דארט איז דאך דא דער נתתי לפניך די שני דרכים, און ווי ער זאגט אין דעם סעיף²⁶⁰, אז ס'דאך דא העלמות והסתרים ומנגדים ומסתירים, ביז צו דער ענין פון נסיונות – אט א דא איז דא דער ענין פון ישרש, וואס דערנאך²⁶¹ זאל דערנאך ארויסקומען דער יציץ ופרח. און וואס קומט ארויס דער יציץ ופרח? ווי מ'האט גערעדט פריער, אז דוקא דער גבוה גבוה ביותר, וואס דאס איז דער עצמות ומהות, וואס דאס איז העכער²⁶² פון כל ענינים הארות ונילוויים, וואס דאס איז דער ענין – ווי ער זאגט אין דעם סעיף פון דעם

⌘ דקדוקי תורה ⌘

הנשמה שבגוף, שזהו כדמיון השרשת התבואה בארץ...". פלח הרמון שבהערה 245 (ע' כז): "...כן הוא בנמשל של זריעת המצות, הוא בארץ דייקא, שהם כללות נש"י המלובשים בגופים שנק' בשם ארץ...". תרל"ז ח"א ר"ע רכט: "...וע"י זריעת גרעין המצות בארץ חפץ דישראל, ע"ז נמשך צמיחה בתוס' וריבוי גילוי אלקות...".

(257) ראה אדה"ז נביאים שבהערה 251: "...ונמשל זה לזריעה והשרשה בארץ, והיינו בארץ חפץ הנ"ל שהן בני"י כשעושיין המצות שנשרשו המצות בנפשם ואח"כ יציץ ופרח...". אוה"ת שמות ע' ב (שבהערה 248): "...הבאים ישרש יעקב, היינו שבחי' הבאים מצרימה זהו"ע השרשת התבואה בארץ, ומזה נמשך שאח"כ יציץ ופרח כו' ואנכי אעלך...". ע"ש. הנחות הר"פ שבהערות 246, 251: "ענין הזריעה הוא אשר אח"כ יצמח דבר חדש ונתגלה מהעלם... כאשר ישראל עושיין המצות דוקא אז נתגלה רצון העליון ממש... ואחרי שישאל עושיין אז מאיר ונתגלה עצם רצונו ית'...".

(258) "דערנאך זאל דערנאך" – כ"ה גם לקמן ליד הערה 261.

(259) [הדגש על הז'].

(260) תש"י ס"ט (שבהערה 237): "דבזה שנשמה יורדת למטה ומתלבשת בגוף ונה"ב, וישנם כמה מניעות ועיכובים ר"ל על לימוד התורה וקיום המצות, והרע מתגבר בעולם התחתון...".

(261) "דערנאך זאל דערנאך" – כ"ה גם לעיל ליד הערה 258.

(262) [הדגש על "העכער"].

מאמר פון בעל ההילולא²⁶³ — דער ענין פון אני הוי' לא שניתו. וואס אע"פ וואס אני הוי' לא שניתו איז דאך דאס דא תמיד, דאס איז דאך דער אמיתית הענין, אבער דא, ווי ער זאגט אין מאמר²⁶³, דארף דאך דאס אראפקומען במוחש, ווארום ס'דארף דאך זיין דער הנה אלקינו זה קוינו לו און נאכאמאל זה, ווי די גמרא זאגט, אז פֿמחול און מ'באווייזט באצבעו — איז דאס וועט זיין דוקא לעתיד לבוא.

וכידוע אויף דערויף דער ביאור, וואס דער רבי מהר"ש איז מבאר אויפן²⁶⁴ פסוק וואס ער זאגט, אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד: זאגט²⁶⁵ ער דאך אויף דערויף אין תנא דבי אליהו, אז²⁶⁶ דער אהבת עולם — אז די אהבה וואס דער אויבערשטער איז אוהב את ישראל, איז²⁶⁶ לא²⁶⁷ תאמר אז דאס איז אן אהבה

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(263) תש"י (שבעה ערה 240): "...שעי"ז מתגלה ענין אני הוי' לא שניתו, דנראה במוחש שהעולם וכל אשר בו חיותו מאלקות".

(264) ראה תר"ל ע' ערה (שבעה ערות 272, 279, 294): "...וזהו מ"ש מרחוק הוי' נראה לי, כמו למשל אהבת עולם אהבתיך אמשכם בחבלי עבותות האהבה ע"כ משכתיך חסד כו'. . . וזהו אהבת עולם אהבתיך כו' שהוא בחי' אהבה נצחי, וכמ"ש בתד"א...". מים רבים תרל"ו (דלקמן בפנים) פנ"ז (ס"ע סג): "...צריכים לפרש לשון התד"א, וז"ל בח"א רפ"ו: משכני אחרין נרוצה, זו היא כנס"י שנמשכה אחר הקב"ה, שנאמר (ירמיהו ל"א, ב) מרחוק ה' נראה לי ואהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד...". במים רבים (ותדב"א) שם שבעה ערה 269: "...לכך נאמר אהבת עולם אהבתיך", וכ"ה בלקו"ת במדבר ט, רע"ד, ועוד. אבל בתר"ל שם: "...כשהוא אומר אהבת עולם...", וכ"ה בתרל"ד ס"ע לא [תרנ"ב ר"ע רפט (הנחה)], תרנ"ב ר"ע נה. וראה הערה הבאה.

(265) ראה לקו"ת שבעה ערה הקודמת: "ועיין בתד"א ח"א רפ"ו ע"פ ואהבת עולם אהבתיך...", ועד"ז אוה"ת נ"ך ח"א ע' תעג, תרנ"א ע' קמה ("ע"כ משכתיך חסד").

(266) מים רבים (מתדב"א) שם: "...אה"ר לא נא' אלא אהבת עולם אהבתיך, שמא תאמר אהבת הקב"ה שלש שנים או אהבת עשר שנים או אהבת מאה שנים לכך נאמר...", שם פס"ג (ס"ע ט): "...ולפי פי' התד"א יהי' פי' הפסוק, ואה"ע אהבתיך פי' שאהבתי שאני אוהב את ישראל...". ועד"ז בזקוקין דנורא (לר"ש היידא, פראג תל"ו) לתדב"א שם (אות ג): "...שהביא הפסוק בירמיה אהבת עולם אהבתיך על כן משכתיך חסד . . ש"מ שהקב"ה אוהב את ישראל...". ולהעיר מגי' תדב"א עם מאיר עין (וויז תרס"ב, ע"פ כת"י רומי משנת ד'תתל"ג): "...ושמא תאמר אהבה שאהב הקב"ה אהבת שלש שנים...". וראה גם מים רבים שם פנ"ט (ע' סו-ז): "...היייתי אומר אהבת הקב"ה לישראל שלש שנים . . אהבת שלש שנים שאמר בתד"א, ולא כן אהבת הקב"ה לישראל . . אהבת עשר שנים . . וג"כ אהבת הקב"ה לישראל גדלה, אהבת מאה שנים . . ולא כן אהבת הקב"ה לישראל . . אבל אהבת עולם . . מה שאמר הקב"ה לישראל ואהבת עולם אהבתיך...". אוה"ת שה"ש ח"א ע' סט [תרכ"ו ר"ע רטו]: "...היייתי אומר אהבת הקב"ה לישראל שלש שנים...", ועד"ז שם ע' ע [רטז]. אוה"ת קהלת ס"ע רלה [נ"ך ח"ב ר"ע א'קח]: "...שמא תאמר אהבת הקב"ה לישראל...".

(267) במים רבים (מתדב"א) שבעה ערה 266: "שמא תאמר". ולהעיר מרש"י ר"ה ג, א ד"ה כדריש (ועד"ז תוס' שם ד"ה א'): "...דילמא, כגון כי תאמר בלבבך [דברים ז, יז] — שמא תאמר רבים הגוים האלה, לא

בעת²⁶⁸ שלש שנים, אדער עשר שנים, אדער מאה שנים – זאגט²⁶⁹ ער אז ס'ניט אזוי, נאר ס'אהבת עולם. און ווי ער²⁷⁰ איז מבאר אז דא איז דער טייטש עולם פון לשון נצחיות²⁷¹. איז דאך ידוע בזה, ומבאר בארוכה אין דעם המשך פון מים רבים, אז²⁷² לכאורה איז דאך אומעטום מבואר אז אהבת עולם איז דאס נידעריקער פון אהבה רבה, און²⁷³ דא איז דאך משמע פון דעם מאמר פון תנא דבי אליהו, אז דאס

⌘ דקדוקי תורה ⌘

תאמר כן, לא תירא מהם, ועד"ז ("אל תאמר") רש"י דברים שם. תשובות רש"י שבמילואים ("ויש כי שהוא תמיה").

(268) במים רבים (מתדב"א) שבהערה 266: "שלש שנים". ואולי "בעת" שבפנים מרמוז, שהקס"ד שאהבת הקב"ה לישראל היא רק בזמן מסויים הוא ע"פ מ"ש (קהלת ג, ח) "עת לאהוב ועת לשנוא" – וע"ד מ"ש באוה"ת שבמילואים.

(269) מים רבים פנ"ז שם (ע' סג-ד): "...לכך נאמר אהבת עולם אהבתיך", פנ"ט שבהערה 266: "...ולא כן אהבת הקב"ה לישראל. . . ולא כן אהבת הקב"ה לישראל. . . אבל אהבת עולם. . . שאמר הקב"ה לישראל ואהבת עולם אהבתיך...".

(270) מים רבים פנ"ז שם (ר"ע סד): "...והמפרש בתד"א הנק' בשם מאורי אש פי' על מה שאמר אה"ר לא נאמר: אה"ר מורה על ריבוי הכמות אך לא על ריבוי הזמן כ"א על עת מוגבל, ולכך נאמר אהבת עולם תמידי בלי הפסק, והיינו כמ"ש לעיל ספנ"ו שלשון אה"ר מורה על רוב תוקפה ומעלתה, אבל עולם מורה על בלי הפסק", לעיל שם ספנ"ו: "...אהבת עולם פי' עולם הוא כענין לעד ולעולם. . . לעד ולעולמי עולמים. . . עולם הוא מורה שהאהבה נמשך לעולם בלי הפסק כלל..." (ועד"ז שם פס"ב (ר"ע סט)), שם פנ"ט: "...עוד פי' בתיבת עולם שהוא ל' נצחיות. . . שפי' נצחיות. . . למעלה כתיב עד עולמי עד שפי' נצחית. . . בחי' זו עולם מל' נצחיות. . . פי' עולם מל' נצחיות. . . ועל בחי' האהבה. . . ע"ז הוא שא' בתד"א. . . אהבת עולם הוא ל' נצחית...".

(271) [קשה להבחין אם הכוונה ל"נצחיות" (כבמים רבים שבהערה הקודמת), "נצחיית", או "נצחית", ויל"ע. וראה הערה 294.]

(272) מים רבים פנ"ו שם לפנ"ז: "...אשר זהו לכאורה נגד כל הדרושים של רבינו ז"ל בלק"ת ות"א כנודע שאה"ר הוא גבוה מאהבת עולם, וזהו בחי' אה"ר ואהבה זוטא שנת"ל פמ"ו ונת' ענינם בפמ"ז ומ"ח יעו"ש...". שם פנ"ז (ע' סד): "...הלא כגמ' [ברכות יא, ב]. . . שמואל סובר אה"ר דוקא ולא אהבת עולם, וחכ"א אה"ע ע"ש הפסוק אהבת עולם אהבתיך, משמע. . . בלא זה היו גם החכמים מודים שהי' צריך לומר אה"ר, ועכ"פ שמואל סובר הגם דכתי' אה"ע מ"מ מפני מעלת אה"ר צ"ל אה"ר דוקא, ובכהאריז"ל פי' ג"כ שאה"ר גבוה יותר מאה"ע...". יהל אור ע' תיח-ט [ועד"ז תרל"ג ע' צז] שבהערה הבאה: "...ובתניא משמע דאה"ע הוא למטה מאה"ר והוא מהאריז"ל, במא"א אות א' סעי' ל"ז [שבמילואים] (ובלקו"ת שבהערה 265: "ובסש"ב פרק מ"ג..."), ועד"ז אוה"ת שבמילואים. תר"ל ע' ערה (שבהערה 264): "...שהרי בכ"מ מבואר שאהבה רבה הוא למעלה מבחי' אהבת עולם".

(273) מים רבים פנ"ו שם לפנ"ז: "...ועפי"ז יש לפרש מה שכתוב בתד"א ח"א פ"ו דאהבת עולם הוא בחי' גבוה יותר מאה"ר...". פנ"ז שם: "...ולפי' התד"א אה"ע גבוה מאה"ר...". לקו"ת שבהערה 265: "ועיינ בתד"א. . . משמע שגבוה מבחינת אהבה רבה, כמש"ש אהבה רבה אהבתיך לא נאמר אלא אהבת עולם אהבתיך...". יהל אור [ועד"ז תרל"ג] שבהערה הקודמת (ס"ע תיח): "...שאנו אומרים אהבת עולם אהבתנו זהו למעלה מבחי' אהבה רבה כדמשמע בתד"א ח"א רפ"ו אהבה רבה אהבתיך לא נאמר כו' ע"ש...". תש"א ר"ע 33 (שבהערה 294): "...וכמאמר שמא תאמר. . . מאה שנים, כתיב אהבת עולם אהבתיך שהיא אהבה נצחית...".

איז העכער, וואס העכער דערפון קען גאר ניט זיין, אהבת עולם – איז דאס איז די תכלית האהבה וואס קען²⁷⁴ זיין. איז ער מבאר²⁷⁵ אויף דערויף, אז ס'איז דאך דא די תרין עלמין, ווי ער זאגט, ברוך²⁷⁶ הוי' מן העולם ועד העולם, אז²⁷⁷ אע"פ וואס כללות העולמות ווערן זיך מחולק לכמה וכמה עולמות, ביז²⁷⁸ אז מ'זאגט דאך עלמות אין מספר, אל תקרי עלמות אלא עולמות – אז זיי זיינען אין מספר, אבער²⁷⁹ בכללות ווערן זיי פאנאנדערגעטיילט אין שני סוגים כלליים, עלמא דאתגליא און עלמא דאתכסיא. וואס עלמא דאתגליא, ווי יעדער ענין שבגלוי, איז דאך דא במדה ופגבול ומצומצם ביותר, איז אט דאס איז דער ענין וואס אהבת עולם – אז אויב די אהבה נעמט זיך דערפון²⁸⁰ וואס ער איז זיך מתכונן אין די מדה און די גבול און דעם צמצום פון עולמות, וואס בכללות איז דאס די התבוננות אין

(274) [הדגש על "קען"].

(275) מים רבים פנ"ז שם: "...ואמנם הענין הוא, דהנה בזהר פ' ויצא [ובהערת רבינו שם: קנ"ג, ב ואילך] פי', שיש ב' בחי' עולם עלמא עילאה ועלמא תתאה. . . ועז"נ ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם היינו מבחי' עלמא עילאה לעלמא תתאה... ע"ש. יהל אור שבהערות 272, 273 (ס"ע טטו): "ברוך ה' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם. זח"א פ' בראשית דף לד ע"א, דהא תרין עלמין נינהו, עלמא עילאה ועלמא תתאה, כד"א מן העולם ועד העולם מלך עילאה מלך תתאה..." (ולכאורה מצרף ל' הזהר באיזה מקומות, כמבואר במילואים). זח"א קנג, ב (הנ"ל): "...סתים דלא אתגליא. . . אתגליא. . . מן העולם ועד העולם כתיב, עולם סתים דלעילא. . . שירותא דאלין דאינון סתימין דלא אתגליא. . . ולבחר. . . דאתכסיא עבד. . . דאתגליין, ואתעטר בתרין עלמין ואחיד לון" ע"ש. שם קנח, רע"ב: "...ובכל אתר תרין עלמין, דא באתגליא ודא באתכסיא, ואנן לא מברכינן לקב"ה אלא בתרין עלמין, דכתיב ברוך יי' א-להי ישראל מן העולם ועל העולם. . . עלמא עלאה קרינן הו"א, וקרינן לעלמא תתאה את"ה...". וראה גם תר"ל שבהערה 279.

(276) כ"ה בכ"מ ע"פ תהלים קו, מח [דברי הימים א טז, לז]: "ברוך ה' א-להי ישראל מן העולם ועד העולם... – ראה רבינו גרשום וס' המכתם תענית טז, ב. ריא"ז בשלטי הגבורים שם טו, א. לקו"ת קדושים כט, ג: "...ברוך ה' מן העולם ועד העולם להמשיך מעלמא דאתכסיא לעלמא דאתגליא...", ועד"ז שם דברים א, סע"א, ואתחנן ב, א, תו"א מג"א קכא, ד. ועוד.

(277) מים רבים שם: "...והגם כי באמת יש ריבוי רבבות עד אין שיעור. . . בזהר באדרא קדישא, בגולגלתא יתבין תליסר אלפין עלמין ושבעת אלפים..." (ובהערת רבינו שם: "בזח"ג קכ"ח ב: תליסר אלפי רבוא עלמין כו' לתלת מאה ושבעין רבוא עלמין"), שם רפנ"ח: "...ויש כמה וכמה עולמות, כמו עולם העשי' ועולם היצירה ועולם הבריאה, וגם עולם האצ"י נק' עולם...".

(278) מים רבים שם: "...וכתי' ועלמות אין מספר, וארז"ל ועולמות אין מספר...".

(279) מים רבים שם: "...מ"מ בדרך כלל נחלקים לב' עולמות שהם עלמא עילאה. . . וע"י נמשך לעלמא תתאה... (וראה שם לפני' שבהערה 275: "עלמא עילאה ועלמא תתאה"). תר"ל ע' ערה (שבהערה 272): "...ברוך הוי' אלקי ישראל מן העולם ועד העולם, והיינו מעלמא דאתכסיא לעלמא דאתגלייא כו', והוא בחי' עלמא תתאה ועלמא עילאה...".

(280) [הדגש על "דערפון"].

ממלא פוּלִי עלמין, און דורך דערויף קומט ער לאהבה, איז וויבאלד אז די אהבה האט זיך באַ עם גענומען מצד א דבר המדוד ומצומצם, איז אויכעט די אהבה נידעריקער פון אהבה רבה, זי האט אויף זיך א מדידה וגבול. משא"כ אז פון עלמא דאתכסיא, וואס דארט איז העכער פון מדידה וגבול – וואס דאס איז על דרך ווי ער זאגט אז הסמוי מן העין, איז דארט איז די ברכה שוּגָה, ווארום דאס איז ניט אפגעמאסטן – איז אט א דא איז דא דער ענין פון עולם, וויבאלד אז דאס איז די אתכסיא, דאס איז דער עולם פון לשון נצחיות, דערפאר²⁸¹ איז דאס גרעסער, ניט נאר פון אהבת עולם – פון עולם פון ממלא כל עלמין, נאר אויך פון אהבה בת שלש שנים, און עשר שנים, און מאה שנים. און ער דאס מבאר²⁸² אין כללות העולמות, אז אהבה²⁸³ בת שלש שנים, איז דאס איז די ג' עולמות בי"ע, וואס יעדער עולם איז דאך דא, ווי ער זאגט אין ספר יצירה, אז ס'דאך דא דער עולם שנה נפש, איז מצד דערויף וואס ס'ג' עולמות, שטעלט זיך דאס אויכעט אויס אין ג' שנים. וואס²⁸⁴ בכללות איז דאס אט די אהבה מצד ממלא כל עלמין, ווי ממלא כל עלמין שטעלט זיך אויס אין עולמות בי"ע. דערנאך זאגט ער, אז²⁸⁵ ס'נאך²⁸⁶ א העכערע אהבה, וואס דאס איז די אהבה בת עשר שנים, וואס דאס איז דער עולם האצילות²⁸⁷, וואס דארט איז דאך דא די עשר ספירות, און דארט זיינען זיי דאך אבער ספירות בלי מה – אע"פ שמספרם עשר ולא תשע, עשר ולא אחד עשר, אבער דאס איז העכער, וכדוגמא ווי עולם האצילות איז העכער פון עולמות בי"ע, ביז וואנעט אז מ'זאגט אז באמצע דארף גאר זיין א פרסא, און אצילות ווערט

❧ דקדוקי תורה ❧

(281) מים רבים שם פנ"ט (ע' סו-ז) שבהערה 293: "...שא' בתד"א . . . שלש שנים, עשר שנים, מאה שנים . . . אבל אהבת עולם הוא ל' נצחי פי' בל"ג שאינו בערך כלל לאהבות הנ"ל בשלש עשר ומאה..."

(282) מים רבים שם (ס"ע סו): "...דקדק לומר שלש עשר מאה כי..."

(283) מים רבים שם: "...שלש רומז על ג' עולמות בי"ע . . . וזהו אהבת שלש שנים שאמר בתד"א..."

(284) מים רבים שם: "...שמצד בחי' אוא"ס המאיר בבי"ע יכול לבוא ג"כ לבחי' אהבה ע"י שיתבונן שרפים אומרים קדוש . . . ומצד העמקת הדעת בהתבוננות בדברים אלו יכול לבוא לבחי' אהבה כו' וזהו אהבת שלש שנים..."

(285) מים רבים שם: "...ולא כן אהבת הקב"ה לישראל כ"א הגבה למעלה מעלה כו', אהבת עשר שנים הכוונה על ע"ס שהם בלי מ"ה פי' בלי מהות, מצד עוצם ביטולם אשר לפני כסאו הם משתחווים כו'..."

(286) [הדגש על "נאך"]

(287) [קשה להבחין אם נאמר "האצילות" או "אצילות"]

אנגערופן אז דאס איז אצלו²⁸⁸ וסמוך, ביז וואנעט אז מ'זאגט דאס – אז דאס איז עולם האחדות. און²⁸⁹ פונדעסטוועגן, אט א די אהבה וואס מ'נעמט פון די התפוננות אין ממלא כל עלמין ווי דאס איז אין עולם האצילות, איז דאס נאך אויכעט ניט דער תכלית האהבה. דערנאך²⁹⁰ איז דא די אהבה בת מאה שנים, וואס דאס איז דאך דער ספירת הכתר, ובפללות²⁹¹, די עולמות אין סוף שלפני האצילות, וואס כולם נכללים אין ספירת הכתר. וואס²⁹⁰ כתר איז דאך, ווי ער זאגט אין זהר אויף חיי שרה מאה שנה, אז דאס איז אתר סתימא, אז דאס גייט אויף ספירת הכתר, וואס דארט איז די עשר ספירות כל אחד כלול מעשר, וואס דאס איז דער ענין פון מאה שנים. וויבאלד²⁹² אבער אז אפילו ווי אין ספירת הכתר רופט מען דאך דאס אויכעט אן בשם עולמות, איז דאס אויכעט א ענין וואס דאס איז אין – טאקע סובב כל עלמין, אבער א שייכות צו עולמות האט דאס, לכל הפחות אין אן אופן פון סובב. און²⁹³ אויף דערויף זאגט ער, אז ס'דא נאך א העכערע אהבה

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(288) [הדגש על "אצלו"].

(289) מים רבים שם (שבהערה 266): "...וג"כ אהבת הקב"ה לישראל גדלה". וראה שם לפני"ז (שבהערות 284, 285): "...שלוש עשר מאה . . . שלש . . . שמצד בחי' אוא"ס המאיר בבי"ע יכול לבוא ג"כ לבחי' אהבה ע"י שיתבונן . . . ומצד העמקת הדעת בהתבוננות בדברים אלו יכול לבוא לבחי' . . . אהבת שלש שנים . . . אהבת עשר שנים הכוונה... "ע"ש, שם ספנ"ח: "...אה"ע . . . שנלקחה מהתבוננות בחי' העלומות . . . בכלל בחי' אהבה הלזו היא מבחי' ממכ"ע... "ע"ש.

(290) מים רבים שם (ע' סו-ז): "...אהבת מאה שנים רומז לבחי' הכתר שנק' מאה כמ"ש בבה"ז חיי שרה בענין קוב"ה דאתכליל מאתר עילאה שהוא בחי' כתר...".

(291) ראה מים רבים שם רפס"ד (שבהערה 299): "...מה שלמעלה מאצ"י נחשב בכלל בחי' עולם הא"ס לגבי האצ"י כמ"ש בפ"י הרמ"ז פ' שלח...".

(292) מים רבים שם פנ"ט (ר"ע סז): "...ולא כן אהבת הקב"ה לישראל, כי בחי' כתר הוא ג"כ סוכ"ע...". שם לפני"ז (ר"ע סו): "...אה"ר נלקחה מהתבוננות בבחי' סוכ"ע . . . ואם . . . שבחי' סוכ"ע הוא גבוה יותר מבחי' ממכ"ע . . . הנה עכ"ז פי' סובב שאינו בבחי' התלבשות, אבל מ"מ הוא בערך העולם. וגם בבחי' סובב הכללי המקיף כל הדי' עולמות יש לומר, שאם שאינו בבחי' התחלקות לכל עולם לפי ערכו, עכ"ז ה"ה מקיף את העולמות ופועל פעולתו בהן, שיש להן קצת שייכות כו"י".

(293) מים רבים שם (ע' סו-ז) שבהערה 281: "...אבל פי' עולם מל' נצחיות הוא מבחי' עצמי' אוא"ס ב"ה . . . ומזה נמשך בחי' הנצחיות כו", ועל בחי' האהבה שנמשכה מהתבוננות בחי' אוא"ס שלמעלה מסובב וממלא ע"ז הוא שא' בתד"א . . . אבל אהבת עולם הוא ל' נצחי' פי' בל"ג . . . וכמו שאין ערוך מספר מאה לגבי בלי מספר, כן אין ערוך בחי' מאה שרומז על הכתר לענין מה שאמר הקב"ה לישראל ואהבת עולם אהבתיך . . . וזהו שאמר בתד"א שאה"ע הוא למעלה מסוכ"ע כו", שם פ"ס: "...פי' התד"א דאה"ע זו גבוה יותר גם מבחי' אה"ר . . . משנת"ל שבחי' אה"ע זו הוא מאוא"ס שלמעלה מהכתר, שלכן זהו למעלה מעשר שהם ע"ס ומאה הוא בחי' כתר... "ע"ש. וראה הערות הבאות.

דערפון, וואס דאס איז אהבת עולם, וואס²⁹⁴ דאס איז אהבה נצחית, וואס²⁹⁵ דאס איז ווי מצד עצמות ומהות, וואס דאס איז נאך העכער פון מאה שנים – ובכללות²⁹⁶ איז דאס ווי די עשר ספירות <פון²⁹⁷> <וואס²⁹⁸> זיי זיינען <שבמאציל, די²⁹⁹ עשר ספירות הגנוזות, ווי ער איז מבאר דארט בארוכה אין דעם המשך פון מים רבים פון רבי'ן מהר"ש. ער זאגט דאך אבער ברוך הוי' מן העולם ועד העולם – איז דאך די עבודת האדם אז מ'זאל מברך זיין און ממשיך זיין הוי', מן העולם – אין דעם העכסטן אופן, עד העולם – ביז אין דעם עולם תחתון, ביז וואנעט אז

✻ דקדוקי תורה ✻

(294) מים רבים שבהערה הקודמת: "...פי' עולם מל' נצחיות. . אהבת עולם הוא ל' נצחיות...". אוה"ת תצא (ח"ב) ס"ע תקא: "...ואהבת עולם אהבתיך, ופי' בתד"א אהבה נצחית ממשי". תר"ל ע' ערה (שבהערות 264, 272, 279): "...וזהו אהבת עולם אהבתיך כו', שהוא בחי' אהבה נצחי' וכמ"ש בתד"א...". ועד"ז שם ע' רפב. תש"א ר"ע 33 (שבהערה 273): "...דאהבת עולם היא אהבה נצחית. . וכמאמר שמא תאמר. . כתיב אהבת עולם אהבתיך שהיא אהבה נצחית...". ע"ש. וראה גם שם ר"ע 28, ר"ע 37, ע' 40, ס"ע 41. תרס"ד ס"ע שנ [רלז] (הנחה). קונט' העבודה (הוספה) ע' 2-51 [אג"ק אדהריי"צ ח"ב ע' שיב]. תרצ"ט ותש"א שבהערה הבאה.

(295) מים רבים שבהערה 293: "...פי' עולם מל' נצחיות הוא מבחי' עצמי' ואו"ס ב"ה...". תרצ"ט ס"ע 23: "...אהבה נצחית בבחי' הנצחית דעצמות א"ס ב"ה". תש"א ע' 63: "...אהבה נצחית ועצמית היינו האהבה הבאה מצד ההתקשרות העצמית דעצמות א"ס ועצמות הנשמה...". וראה תו"ח ויחי צט, ג-ד: "...אה' שבלתי מוגבלת בנפש כלל, שאין לה בחי' כלי בנפש להגביל אורה לא בשכל וגם לא ברצון, וממילא אין לאה' זו נפילה והפסק כלל. . ואין לה נפילה לעולם. . התפעלות אהבה זאת באה בנפש אדם מצד בחי' מהו"ע ית', שהוא למע' ממקור ההשתלשלות דסובב וממלא...". ע"ש. תר"ס ר"ע נו: "...להאהבה דבכל מאריך הבאה מצד א"ס עצומה כו'". ועוד.

(296) מים רבים שם פס"א: "...בלק"ת פ' תצא [לט, סע"ג]. . כי אהבך הוי' אלקיך. . ממשיך להיות בך אהבה, וגם. . אוהב אותך. . (והיינו שמאהבה שאוהב אותנו ממשיך בנו האהבה כו') שנעשה מע"ס שבמאציל עצמו, ושם בהג"ה פי' ע"ס דא"ק. אמנם באמת יתפרש זה עד רום המעלות. . ולפי"ז יהי מובן בטוב טעם דברי התד"א שאמר אלו נאמר אה"ר כו' אלא אה"ע, והיינו. . אהבת הקב"ה לישראל נמשך מע"ס שבמאציל עצמו, שזהו למעלה מעלה מבחי' הכתר...". (ועד"ז שם רפע"ג). וראה הערה הבאה.

(297) ראה מים רבים שבהערה הקודמת, ואולי "פון" שבפנים קאי על "ע"ס דא"ק". ולהעיר שלפ"ז משתנה פי' "ובכללות" שבפנים, דאם קאי על ע"ס דא"ק לכאורה פי' "ובכללות" הוא שבאופן כללי אפשר לבאר שמקור אהבה זו הוא הע"ס דא"ק, אף שישנם ביאורים אחרים ("עד רום המעלות"), אבל אם קאי על ע"ס שבמאציל לכאורה פי' "ובכללות" הוא ש"ע"ס שבמאציל" הוא תיאור כללי לכל הדרגות מע"ס דא"ק "עד רום המעלות".

(298) [קשה להבחין, אבל לכאורה מ"ש אח"כ "שבמאציל" הוא בהמשך לזה ("וואס זיי זיינען שבמאציל"), ולא במקומן].

(299) מים רבים שם רפס"ד: "...ע"ס הגנוזות במאצילן. . ולפי קבלת האריז"ל הם ע"ס דע"י או דא"א. . או י"ל שהן ע"ס דעקודים. . והמכוון אחד כי. . כל הע"ס שלפני האצ"י נק' י"ס הגנוזות להיותם למעלה מעלה מבחי' ע"ס דאצ"י". וראה מים רבים שם פס"א שבהערה 296.

מ'זאל וויסן אז דאס איז כולא חד. ווי ער זאגט אט דא, <אז דער³⁰⁰ גג און די...> אז דער³⁰¹ רצפה מיטן גג זאל³⁰² ווערן אחד ממש. אט³⁰³ דאס איז וואס אין דעם אהבת עולם אהבתיך איז אין מקרא יוצא מידי פשוטו – אז³⁰³ ער האט אין זיך די ביידע טייטשן, דער אהבת עולם וואס ס'נעמט זיך פון עולם הזה³⁰⁴ הגשמי, און דעם אהבת³⁰⁵ עולם וואס ס'נעמט זיך – דער נצחיות.

וואס דאס איז בהתאם וואס מ'האט גערעדט פריער, אז וואו וועט נתגלה ווערן די העדר השינוי, די למעלה משינויים, וואס אין יעדער הארה איז דאך דא א שייכות אין דערויף שינויים – איז וואו וועט דאס זיין? דוקא אין דעם עולם הזה³⁰⁴ התחתון. וכידוע ווי <די רבי³⁰⁶ איז מבאר בארוכה...> די רבי נ"ע איז מבאר

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(300) תש"י (שבעערות 50, 218, 340): "...וכמו העמוד ה"ה מחבר הגג והרצפה להיותם כאחד ממש". וראה אדה"ז שבהערה הבאה.

(301) אוה"ת יתרו (ח"ג) ס"ע א"ד [ועד"ז תער"ב ח"ב ר"ע א'קפון] שבהערה 57: "...כמו שהעמוד הוא מחבר רצפת הקרקע עם העלי" או הגג..." (ולמעיר מגירסת אדה"ז פרשיות ח"א ס"ע שלח (שבהערה הנ"ל): "...כמו שהעמוד מחבר העלי" והריצפה שבקרקע..." ע"ש). ולהעיר מתרפ"ט ע' 145: "...דכשם שהסולם מחבר הרצפה עם הגג, הנה כמו"כ התפלה היא סולם ההתקשרות...". לקו"ד ח"ד תשעז, סע"א: "...והסולם מחברם כאחד, אמנם התחברות זו אינה כמו עמוד המחבר הגג והרצפה עליון ותחתון בלבד, אלא כסולם אשר בו ועל ידו עולים מתכלית העומק מטה אל תכלית העומק רום, ובו ועל ידו ממשיכים אור מתכלית העומק רום להאיר בו את העומק מטה".

(302) תש"י שבהערה 300: "...להיותם כאחד ממש". וראה לקו"ת שמע"צ פג, סע"ג: "...והיו לאחדים". תש"ט [תרפ"ג] שבהערה 55: "...להיות לאחדים ממש". תרע"ח [ועד"ז תרפ"ב] שבהערות 218, 340: "...כמו הבריש שמחבר הגג עם הרצפה [ש]הרי נעשה הכל כגוף א' ממש...". תרנ"א ע' קפד: "...כבריש ברזל המחבר עליונה של הגג וקרקעו לעשותם גוף א' ממש...". דר"ח עב, ב: "...תר"ך עמודי אור לחבר מעלה ומטה יחד ממש".

(303) מים רבים שם פס"ג (ע' ט): "...וזהו מ"ש ואהבת עולם אהבתיך לפי פי' הפשוט, מה שאנחנו באים לבחי' אה"ע, הנה כח בחי' אהבה זה להיות נברר מבחי' חיי עולם והעלם ליכלל וליבטל באלקות, זהו ע"י אשר אהבתיך ע"כ משכתיך חסד להיות בבחי' אהבה לאלקות. . . ולפי פי' התד"א יהי' פי' הפסוק, ואה"ע אהבתיך פי' שאהבתי שאני אוהב את ישראל. . . הוא אה"ע ולא אה"ר, שפי' עולם הוא לי' נצחי, שנמשך מאו"ס שלמעלה מסוכ"ע וממכ"ע, ולכן כמו שהוא לא שנית. . . כן האהבה הוא בלי גבול והפסק כלל וכלל, וע"כ משכתיך חסד הוא בחי' רב חסד. . . שפועל. . . לבוא לבחי' אה"ר שהוא ג"כ בלי גבול...".

(304) [הדגש על הז'].

(305) לכאורה נאמר: "אַמַּת עולם", ואולי מרמז להקשר בין נצחיות ואמת (ראה לקו"ש חכ"ו ע' 4, וש"נ), ויל"ע.

(306) אולי מרמז לתרס"ד (מאמר אדהר"י"צ – ראה במילואים) שבהערות 308, 314, 315, 317, 318, 319, תרפ"ח שבהערה 308, תרצ"ו שבהערה 309, תרח"ץ, תרצ"א, תרפ"ד שבהערה 310, סה"מ אידיש

בארוכה³⁰⁷ אין אני³⁰⁸ הוי' לא שנית, וואס לכאורה איז דאך ניט פארשטאנדיק – ווי קען מען דאס זאגן, בשעת ס'דא דער סדר השתלשלות, און³⁰⁹ ס'דאך ידוע אז דער

⌘ דקדוקי תורה ⌘

שבהערה 314 (או לחלק מהם).

(307) ראה ד"ה ת"ר נר חנוכה תרמ"ג מס"א עד רס"ג – התמים חוברת ג מו, סע"ב – נא, רע"א (ח"א קלט, סע"ד – קמב, רע"א) [תרמ"ג ע' לו-מב].

(308) התמים שם מו, סע"ב – מז, א [תרמ"ג שם ע' לו-ז]: "ולכאו צ"ל איך אומרים דאני הוי' לא שנית, והרי יש כמה וכמה חילוקי מדרי' בהגילוי אלקות שמאיר בכל עולם ועולם, כמו בד' עולמות אבי"ע הרי אין א' מהם דומה לחבירו, שהרי באצי' מאיר גילוי אלקות דאיהו וחיוהי וגרמוהי חד . . . ובאצי' גופא . . . ובז"א . . . צמצום יותר, ובמל' . . . עוד צמצום יותר . . . אבל בכריאה אינו מאיר גילוי אלקות . . . ובצי' עוד בהעלם יותר, ובעשי' עוד בהעלם יותר . . . וא"כ הרי יש שינוים גדולים, ואיך אומר דלא שניתי כלל" (ולהעיר משם לקמן מח, רע"א [ע' לח]: "...נמצא לפי"ז מובן איך דבאמת לא שניתי כלל..."). לקו"ת ר"ה נת, סע"ב ואילך: "...ממכ"ע הוא החיות שמתלבש בעולמות . . . ובכאו"א מהם לפי ערכו ומדרגתו כך הוא בחינת החיות מהבורא שנמשך בו כסדר המדרגות, דכתיב ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו שהן ג' עולמות בי"ע, ובפרט כמה עולמות וברואים לאין קץ ותכלית ממש, וכח הבורא מלובש ממש בכל אחד ואחד מהם לפי ערכו . . . אבל בחי' סוכ"ע הוא האור והחיות שלמעלה מהשתלשלות והתלבשות בעולמות, וכנגד בחי' זו הוא שנאמר אני הוי' לא שניתי . . . שלכאורה אינו מובן איך הוא, מאחר שאעפ"כ העולמות חיים וקיימים ממנו, והיינו שכח הבורא מלובש בהם ממש, א"כ ה"ז שינוי מכמו שהי' קודם...", ועד"ז תקע"א ס"ע ערד: "...בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, והכל הוא בחי' השתלשלות מעילה לעילה, והוא בחי' ממכ"ע . . . אבל על בחי' סוכ"ע נאמר . . . אני הוי' לא שניתי . . . ולכאורה אין זה מובן, איך אפשר שלא יהי' שינוי, דהא קודם הבריאה לא הי' עולמות ועכשיו יש כו'". סה"מ ליקוט ח"ב ע' שט [תרס"ד ס"ע רצב] (מאמר אדהרי"צ): "...ולכאו"א א"מ איך אפ"ל דאתה הוא קודם שנברא ואתה הוא לאחר כו' . . . ואיך שייך לומר לא שניתי כו'". וראה גם תרפ"ח ע' לח: "והנה לכאו"א א"מ דהרי נתהוו עולמות שהם נראי' כמו מציאות דבר, וכתי' כי ממך הכל, ואיך הוא לא שניתי". אדה"ז, אוה"ת, תר"מ שבמילואים. תר"ל ע' רלה [תר"ן ע' שפא]. תרס"ו ע' קסח [רכד]. וראה הערה הבאה.

(309) תרס"ו ר"ע טו [ע' כא] (ועד"ז קונטרסים ח"א קנ, א [תרצ"א ר"ע רנה]): "...שבהמשכת האור מלמעלמ"ט הרי יש כמה מדרי' שע"י נמשך האור והגילוי, והר"ע הפרסאות שיש בכל העולמות ובין כל עולם ועולם שע"י משתנה האור עד שיהי' באפשר שיתקבל בעולם התחתון...". תקס"ז ע' רנא: "...מזון המלאכי דבי"ע הוא מה שנמשך להם אור אלקי בהגשמה . . . והכח היותר עליון בבחי' מזון זה הרוחני הוא בא במלאכי דבריא' תחלה, ואח"כ הולך האור ומשתנה מעילה לעילה עד מלאכי דעשי', עד שמתהווה בחי' מזון גשמי למטה . . . כי ירד האור כ"כ בריבוא רבבו' השתלשלו ע"י בחי' ממוצע' רבים מעולם לעולם שהן ריבוי המלאכי כנ"ל, עד שנתגשם ונעשה מזון גשמי...", ועד"ז תו"ח שבמילואים ("...דהנה ידוע . . . אור וחיות האלקי . . . ומשתנה בשינוי המהות מעילה לעילה מעולם לעולם...") ע"ש. ולהעיר מתקס"ח שבמילואים. אדה"א דרו"ח ח"ב ע' תצג-ד: "...ידוע שענין ההשתל' הוא בחי' ירדת האור האלקי במיעוט אחר מיעוט בצמצום אחר צמצום מעולם לעולם ומעילה לעילה . . . עד שיגיע האור לעוה"ז הרי הוא בא בסדר השתל' מעולם לעולם בריבוי רבבות צמצומים..." (ועד"ז שם ע' תלד-ז "...שכ"ז עושה שינוי המהות באור האלקי") שבמילואים, ע"ש. תרצ"ו ס"ע 84: "...דבד' עולמות אבי"ע הנה האור מתצמצם ומתמעט מעולם לעולם...". וראה גם ביאוה"ז שבמילואים. ועד"ז מ"ש בפנים, אולי כ"ה גם הכוונה בסה"מ תשט"ז ר"ע 416: "...דלכאורה א"מ איך לא שנית, והרי נתהוו כל העולמות, ובפרט מצד ההשתל', ובפרט בענין הצמצום שהוא שינוי גדול, ואיך הוא אומר לא שנית?".

אור ווערט דאך נשתנה מעולם לעולם – אלץ ווערט נתצמצם, ביו³¹⁰ אין עולם הזה³⁰⁴ הגשמי ווערט ער דאך אנגערופן בשם תחתון, דערפאר וואס אין תחתון <ל> [מ]מנו³¹¹ במדרגה, וואס³¹⁰ דארט איז זייערע³¹² אור האלקי בהעלם והסתר

דקדוקי תורה

(310) התמים שם מז, א [תרמ"ג שם ר"ע לז]: "...עד שבעוה"ז הגשמי שאנו בה הוא חשך כפול ומכופל העלם והסתר לגמרי...". תניא רפ"ו: "...לא שייך לפניו ית' בחי' מעלה ומטה . . . רק שהשינוי הוא אל המקבלים חיותו ואורו ית', שמקבלים ע"י לבושים רבים המכסים ומסתירים . . . וזהו ענין השתלשלות העולמות וירידתם ממדרגה למדרג', ע"י ריבוי הלבושי' המסתירים האור והחיות שממנו ית', עד שנברא עוה"ז הגשמי והחומרי ממש, והוא התחתון במדרגה שאין תחתון למטה ממנו בענין הסתר אורו ית' וחשך כפול ומכופל...". תרל"א ח"א ע' קח [תרמ"ב ע' עט-פ, ועד"ז תרנ"ז ע' לז]: "...שכל מה שנשתלשל יותר מתרחק ומתמעט האור יותר, עד שבריבוי ההשתלשלות נשתלשל ונברא עוה"ז הגשמי אשר בה העלם והסתר גמור, ולזה נק' בשם תחתון להיותו תחתון במעלה, שהאור נתעלם בהעלם אחר העלם עד שנעשה חשך לגמרי" (וראה תרנ"ד ותרפ"ד שבהערה 312), ועד"ז עטר"ת ע' קמה [תרפ"ה ע' קא]: "...עוה"ז הגשמי שהוא בבחי' העלם והסתר האור לגמרי, שזהו שתחתון במדרי' לגמרי...". תרח"ץ ע' קעט: "...עוה"ז הגשמי שהאור אלקי הוא בבחי' העלם והסתר לגמרי להיותו תחתון לגמרי...". תרנ"ח ע' לב: "...סדר השתל' . . . עד שיהי' התהוות עולם התחתון במדרי' שאין תחתון ממנו, שהאור האלקי מצומצם בו ביותר ומלוכב בריבוי לבושים ומסכים עד שנתלבשה בק"נ...". (וראה גם תש"ט, ושער ההקדמות שבמילואים). והבריח תרצ"א (קנד, סע"ב [ע' קעט]): "...עוה"ז הגשמי שהוא התחתון והיותר שפל במדרי', דע"פ סדר ההשתל' הרי האור האלקי בעוה"ז הוא בהעלם והסתר גדול מאד...". אדה"א דרו"ח ח"ב ר"ע תלז (שבמילואים להערה 309): "...ע"י ריבוי השתלשלות בצמצומים רבים, הרי בא בירידה ובמיעוט אחר מיעוט . . . מעולם לעולם שלמטה הימנו, עד שבהגיע האור ושפע לעוה"ז רק במיעוט וצמצום האחרון יותר בתכלית ההסתר והעלם...". ועד"ז תרפ"ד שבהערה 312: "...אור וחיות אלקי . . . הוא בתכלית ההעלם וההסתר...". ולהעיר ממגן אבות ראה לז, ד: "...וכמ"ש בתניא (פלי"ו) בפ"י דירה בתחתונים, שעוה"ז נק' תחתון שאין תחתון הימנו במדרגה כלל".

(311) באמירת המאמר נאמר (בפשטות): "למנו". וראה תניא שבהערה 310: "שאינ תחתון למטה ממנו", ועד"ז תרנ"ח (ותש"ט) שבהערה הנ"ל: "שאינ תחתון ממנו" (ועד"ז שער ההקדמות הנ"ל שם). ואילו באתהלך ליאזנא ר"ע רלג (שי"ל כסלו תשי"ח) [תקס"ב ח"א ס"ע ס]: "...בעניני' גשמי' כמו לא תגנוב לא תרצח כו' להיות כי הוא מדריגות התחתונות שאין תחתון הימנו...". וראה גם מגן אבות שבהערה הנ"ל. ולהעיר מאג"ק חכ"ג ר"ע רו (ר"ח סיון תשכ"ד, לרש"ז שזר): "...כל סדר ההשתלשלות . . . ועד למטה מטה – ובסגנון רבנו הזקן בתניא קדישא – שאין תחתון הימנו – ובאותה תקופה הי' תקס"ב ח"א הנ"ל (שנדפס בסיועו של שזר) בהכנה לדפוס (כמבואר במילואים). ואולי "למנו" שבפנים הוא כדי לכלול ב' הלשונות "ממנו" ו"הימנו". וילע"ע.

(312) אולי מרמז לתרפ"ד ע' קע: "...עוה"ז התחתון . . . שהוא חסר . . . בהשפעת אלקות בגילוי שאינו נראה ונגרש בגלוי כלל, דהנבראים שלמטה ה"ה שפלים גם לגבי הכוכבים והגלגלים שהם בעלי דעה והשכל . . . ובפרט בעולם המלאכים שהם עומדים . . . ובהתפעלות גדולה ביותר . . . מהאור אלקי המושג להם . . . ולהיות דהאור והחיות אלקי הוא בגילוי . . . אבל בעוה"ז התחתון עם היות דיש בו אור וחיות אלקי אבל הוא בתכלית ההעלם וההסתר [– ולכאורה מיוסד על תרנ"ד ס"ע קה: "משא"כ למטה הוא בחי' העלם והסתר גמור" (שהוא ע"ד תרל"א [תרמ"ב] (וראה אדה"א) שבהערה 310) ע"ש], שלכן העוה"ז הוא בתכלית השפלות, דהאור וחיות אלקי בא בריבוי העלמות והסתרים . . . וכל אחד ואחד פונה לעסקו וענינו הגשמי, ונדמה לו אשר זה כל ענינו ותכלית היותו בעולם, ושוכח את העיקר... ע"ש.

בתכלית? איז³¹³ ער דאך מבאר אויף דערויף, אז אעפ"כ איז לא שניתי מצד האורות, דערפאר³¹⁴ וואס אט א דאס וואס דער עולם³¹⁵ איז אנדערש אין עולם העשי' ווי אין עולם היצירה, און עולם היצירה ווי אין בריאה, און בריאה ווי אין די³¹⁶ עולמות שלמעלה מזה, איז³¹⁷ דאס מצד דערויף וואס דער עולם קען ניט צונעמען קיין העכערן אור, אבער³¹⁸ דער אור איז אויכעט מצד עצמו דארטן דא

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(313) התמים שם מז, רע"ב [תרמ"ג שם ס"ע לז]: "...אינו מסתיר כלל גם לגבי ההארה משם הוי המהווה עולמו" כ"א לגבי המקבלים, אבל לא לגבי האור, וא"כ לא שניתי גם בהארה שמאיר מאוא"ס כו' וכ"ש לגבי העצמות..." שם מז, סע"א [ס"ע לח] שבהערה 322: "...ע"פ כל הנ"ל מובן מה שלא שניתי מצד ריבוי ההתחלקות בהגילוי אורות, שא"ז שינוי לגבי..." וראה גם תרמ"ז ס"ע מז: "...מובן איך שלא שניתי כלל גם בבחי' האור..." ע"ש. תרמ"ט ר"ע רעח: "...אי"ז שום שינוי לגבי' כלל בהאור" ע"ש. תרנ"ד ס"ע עח [שם ע' פט]: "(ובמ"א מבואר איך שלא שניתי מצד האור ג"כ, והשינוי הוא בהמקבלים לא בהאור כו')". תרס"ד (מאמר אדהרי"צ) שבהערה 318.

(314) התמים שם מז, סע"ב – מז, א [תרמ"ג שם ע' לו-ז] שבהערה 308: "...יש כמה וכמה חילוקי מדרי' בהגילוי אלקות שמאיר בכל עולם ועולם, כמו בד' עולמות אבי"ע הרי אין א' מהם דומה לחבירו. . אך הענין הוא, דהנה כל השינוים הנ"ל הוא רק לגבי המקבלים, דעולם האצי' מפני שנזדכך העולם והספי' לכן יכולים לקבל יותר גילוי אלקות, ועולם הבר' לא נזדכך כ"כ אינו יכול לקבל גילוי אלקות כ"כ, וכן יצ' ועשי', עד שעוה"ז הגשמי מפני שלא נזדכך עדיין אינו יכול לקבל גילוי אלקות, הרי כ"ז לגבי המקבלים שאינם מקבלים האור..." ועד"ז תרס"ד שבמילואים. סה"מ אידיש ע' 190-192: "חלוקי מדריגות, וואס איין מדריגה איז אנדערש פון דער צווייטער מדריגה, איז אויך א שינוי. . וואס אין די פיער עולמות, אצילות, בריאה, יצירה, עשי', זיינען פאראן חלוקי דרגות אין דעם גילוי אלקות. . הגם עס אנטפלעקט זיך אין חלוקי דרגות איז ניט שייך קיין שינוי כלל. . וואס דער שינוי הגלויים איז אין די מדריגות, אבער אין אלקות איז באמת כי אני הוי' לא שניתי" ע"ש. וראה הערות 315, 317. וראה גם תק"ע, תרל"ב, תרנ"ח, ותר"ס שבמילואים.

(315) אולי מרמז בזה, שמ"ש בהערה הקודמת ע"ד חילוקי מדריגות בגילוי אלקות, פירושו שבכל עולם יש דרגא אחרת של "עולם", היינו (מלשון) העלם והסתר על הגילוי אלקות (שמצ"ע הוא בשוה בכל העולמות) – וכמ"ש בתרס"ד שבהערה הנ"ל: "...להיות שאינם כלי' לקבלה, משו"ז הרי האור אצלם בהעלם והסתר".

(316) ראה תרס"א ע' קצה: "...הביטל האמיתי שיש בבי"ע שלמעלה יותר מהביטל דעולמות העליונים..." (וראה תקס"ח שבהערה 318), ובמפתח אדהרי"צ ע"ז (שם ס"ע VIII): "...במעלת הביטול דבי"ע לגבי העולמות שלמעלה". תרס"ג ח"ב ס"ע עדר (הנחה בכת"י ר"ש סופר): "...עולמות שלמעלה מבי"ע, אצי' ועולמות א"ס שלמעלה מאצי' בחי' בי"ע הכללים...". ולהעיר מהנ"ל בפנים (ליד הערות 162, 291) ע"ד עולמות א"ס, ע"ש.

(317) תרמ"ג ר"ע קיט: "...ואין עולם הבריאה יכול לקבל הגילוי אלקות שבעולם האצי'. . שבכל עולם האור לפ"ע העולם וא"ל לקבל גילוי אור עליון יותר...". תרס"ד שבהערות 314, 315 (ר"ע שי ע' רצג): "...והשינוי הוא רק לגבי המקבלי' להיות שאינם כלי' לקבלה, משו"ז הרי האור אצלם בהעלם והסתר" ע"ש. וראה תרמ"ג ותר"ס שבהערה 314.

(318) התמים שם מז, א [תרמ"ג שם ע' לז]: "...אבל א"ס הוא נמצא למטה כמו למעלה ממש...". תרס"ד שבהערה 308 [ע' רצב-ג]: "...אבל לגבי אוא"ס המאיר אין שום העלם והסתר כלל, ונמצא למטה כמו למעלה ממש. . שהוא נמצא במקום החשך שהוא עוה"ז הגשמי כמו במקום האור שהוא עולם

בשלימותו ובמילואו, פונקט ווי ער איז דא אין די העכערע עולמות. אט דאס גופא וואס ער קען ניט צונעמען, איז דאך דאס גופא איז דאך לכאורה א שינוי, אבער וויבאלד³¹⁹ אז דער שינוי נעמט זיך מצד דעם העלם והסתר וואס ס'דא אויפן שם הוי', וואס דאס איז מצד דעם וואס שם הוי' האט דאך אויף זיך דעם מגן ונרתק, דער שם אלקים – איז³²⁰ אעפ"כ איז דאס ניט קיין שינוי, ווארום שם אלקים איז דאך אויכעט פון שמות הקדושים, ער איז דאך אויכעט שמות הקדושים שאינם נמחקים – אז דארט איז ניטא קיין שינוי מצד עצמו, כידוע אז אין עצם מעלים ומכסה על עצם, איז³²¹ דאך דאס ניט קיין העלם והסתר, מער ניט ווי מצד הנכרא. דאס הייסט, אז³²² אפילו מצד דעם העלם והסתר שבְּעוֹלָמוֹת איז אויך ניטא קיין שינוי.

דקדוקי תורה

האצי'...". וראה תקס"ב ח"ב ע' תקנ: "...וגם באור א"ס ב"ה אין השינוי של הצמצום בו כ"א השינוי הוא מצד הכלי המקבלי כו'. וכמשל . . . וכשמתקלקל הכלי העין . . . שאינו מתפשט בו האור שהוא כח הראי', כ"א הוא בחי' צמצום שם בהכלי עין גופ', כי אינו נשתנה האור בין קודם קלקול הכלי לאחר הקלקול כו' כי האור הוא בשלימו' בלי שינוי כו' רק השינוי הוא אל הכלי...". ועד"ז תו"א ("...שאם יסתום העין יש לו כח הראי' בשלימות..."), לקו"ת ("...המסתתא הראשונה . . . שגם בעידנא דלא עסיק בה ישנה אצלו בשלימות בשכלו..."), ותקס"ו שבמילואים. תקס"ח ח"א ר"ע שלב: "סובב . . . היינו בחי' אור א"ס שאינו בא לבחי' גלוי כלל . . . ונמצא הוא בעולמות היותר תחתונים בהשוואה א' כמו בעולמות עליונים בלי שום שינוי כלל כמ"ש אני ה' לא שיניתי". לקו"ב (לר"ה מפאריטש) שעה"י י, ב-ג [קסא, ב]: "השפעת חיות אלקות בעולמות . . . מבחי' אור וזיו האלקי . . . שגם האור והזיו נתצמצם ונתעלם לגמרי מכל וכל . . . רק בבחי' העדר הגילוי לגבי המקבלי', אבל עצם האור הוא שורה בשלימות גם בבחי' מקום המוגבל כמו בתחלה בלי שום שינוי כלל, ואדרבה הוא הפועל הצמצום וההעלם וגם ההגבלה המתהווה מבחי' הצמצום שהוא התהוות היש הנכרא" ע"ש, ועד"ז שם [קעט, סע"ב. קפ, רע"א].

(319) התמים שם מו, ב [תרמ"ג שם ס"ע לן]: "...שע"י ששם אלקים מצמצם ומעלים ומסתיר על שם הוי', וכמ"ש שמש ומגן ה' אלקים, שכמו המגן ונרתיק מסתיר על אור השמש, כמו"כ שם אלקים מצמצם ומסתיר על אור הוי'...". ועד"ז תרס"ד שבהערה הקודמת (ס"ע שה [ר"ע רפט]), שם מז, א [ע' לז]: "...סבת החשך וההעלם למטה . . . נת"ל שהוא מצד שם אלקים שמעלים ומסתיר...". ועד"ז תרס"ד שם [ע' שט [ר"ע רצג]].

(320) התמים שם מז, א-ב [תרמ"ג שם ע' לז]: "...אבל לגבי א"ס עצומ"ה אינו שייך שום צמצום והסתר ח"ו . . . שהרי . . . עצם אינו שייך יסתיר ע"ע, כמו שאינו שייך לומר שהאדם יסתיר ע"ע, כמ"ש בש"ע או"ח סי' צ"א לענין כיסוי הראש, דאינו מועיל מה שישים ידיו על ראשו מפני שאין העצם מסתיר על העצם, ולמע' הרי אין לך דבר שחוץ ממנו והוי' ואלקים כולי' חד . . . וא"כ אינו שייך לו' ששם אלקים יסתיר עליו ח"ו, שהרי שם אלקי' . . . הוא אלקות ומיוחד בא"ס בתכלית היחוד...".

(321) התמים שם מז, רע"ב [תרמ"ג שם ס"ע לז] שבהערה 313: "...אינו מסתיר כלל גם לגבי ההארה משם הוי' המהווה עולמו", כ"א לגבי המקבלים...".

(322) התמים שם מח, סע"א [תרמ"ג שם ס"ע לח] שבהערה 313: "...ע"פ כל הנ"ל מובן מה שלא שניתה מצד ריבוי ההתחלקות בהגילוי אורות, שא"ז שינוי לגבי מפני שאין שום דבר מסתיר לפניו...".

דער³²³ נברא איז דאך נברא געווארן מצד דעם דבר הוי' המהוי' ומהוה אותו³²⁴.
 וויבאלד³²⁵ אז ס'דא דער שינוי בין נברא לנברא, איז דאך ל[כ]אורה אויכעט דא
 דער שינוי אין דבר הוי' המהוה ומחי' אותו³²⁴? אבער דאס³²⁶ איז אויכעט ניט קיין
 שינוי אמיתי, ווי ער איז מבאר דארט בארוכה, על המשל וואס ער בריינגט אין
 שער היחוד והאמונה, אז³²⁷ דער אור וזיו השמש, אט דאס וואס ער האט א
 מציאות בפני עצמו, איז דערפאר וואס ער געפינט זיך מחוץ לכדור³²⁸ השמש. ווען
 ער געפינט זיך אין כדור השמש, איז דעמאלט מצד דערויף וואס דאס איז דער
 עצם המאור, איז דעמאלט איז דער אור בטל בתכלית. אט³²⁹ אזוי איז אויכעט דער
 דבר הוי', וואס דאס³²⁶ איז די גאנצע מציאות פון דעם נברא, וכמבואר³³⁰ דער משל
 בזה, אז ס'דאך ניט ווי יצא לצורף פלי, וואס ער מאכט פון א יש ליש, איז דעמאלט
 אז דער אומן גייט אוועק, קען דער יש האבן א מציאות בפני עצמו, דערפאר וואס
 דער אומן האט ניט מחדש געווען דעם מציאות היש. משא"כ³³¹ אין עולמות

 דקדוקי תורה

(323) התמים שם מט, ב [תרמ"ג שם ס"ע מ]: "...דעיקר קיום הנברא הוא הדבר הוי' המהוה אותו...".

(324) [הדגש על הא', משא"כ לקמן ליד הערה 332].

(325) התמים שם מח, סע"א [תרמ"ג שם ס"ע לח]: "...אך לכאורה איך לא שניתני מצד העולמות עצמן, שקודם לא הי' עולמות ואח"כ נבראו עולמות, דלכאורה זה שינוי ח"ו".

(326) [הדגש על "דאס"].

(327) התמים שם נ, א [תרמ"ג שם ע' מא]: "...דכמו זיו השמש שמאיר לארץ ולדרי' עלי', כמו שהוא בגוף כדור השמש שם בטל בתכלית, ואינו עולה בשם זיו כלל, ואינו שייך לו' עליו שהוא מציאו' בפ"ע אלא מקורו, בטל בתכלית ואינו במציאו' כלל, ורק כשמאיר למטה שייך עליו קריאת שם זיו בפ"ע מפני שלא יש כאן גוף כדור השמש מקורו, אבל כמו שהוא במקורו הוא בטל במציאות עד שאינו שייך עליו קריאת שם זיו בפ"ע".

(328) [קשה להבחין אם נאמר "מחוץ לכדור השמש" (כבפנים) או "מחוץ לו – כדור השמש", ויל"ע].

(329) התמים שם מט, סע"ב [תרמ"ג שם ס"ע מ] (שבהערה 331): "...מהו העיקר מציאות הנברא . . כל מציאותו הוא הוא הדבר הוי' שהוא האור והזיו, זהו כל מציאותו... ", שם נ, א-ב [ע' מא]: "...כמו"כ יובן בנמשל . . האור והזיו מא"ס שמתפשט בכל נברא . . וכבר נת"ל שכל מציאות הנברא' הוא הוא האור והחיות שמתפשט מא"ס...".

(330) התמים שם מח, ב [תרמ"ג שם ר"ע לט]: "...וביאור הענין דהנה התהוות העולמות מאוא"ס אינו כמו כלי הנעשה ע"י האומן, שאנו רואים כאשר יוצא לצורף הכלי הרי הכלי בקיומה גם כאשר ידי האומן מסולק ממנה, והוא מפני שהאומן לא חידש דבר בגוף ועצם ישות הדבר שעשה ממנה הכלי, כ"א לקח עד"מ חתיכת עץ או מתכת כסף וזהב וכדומה שהי' מציאות יש מקודם ג"כ, ולא חידש בה במה שעשאה כלי רק מה שתחלה הי' גולם ועכשיו הוא בציוור כלי, אבל בעצם היש לא חידש דבר, ואם גם הוסיף על הכסף או על הזהב כו' ה"ה מאיזה יש אחר כו', ומפני שלא חידש דבר בהעצם לכן יכול להיות הכלי בלא האומן, כמו שהי' היש קיים קודם שעשה ממנה הכלי".

(331) התמים שם מח, סע"ב – מט, סע"ב [תרמ"ג שם ע' לט-מ] שבהערה 329: "...אמנם מעשה ה'

הנבראים, אין דעם יש הנברא, איז דארט איז דאך געווארן מאין ואפס המוחלט, דערפאר דארף זיין דארטן דער דבר הוי' בתמידיות. דאס הייסט, אז זיין גאנצע מציאות איז דער דבר הוי' המח' ומהוה אות³³², וואס דאס איז דער זיו, על דרך ווי אין די משל דער זיו השמש. וויבאלד³³³ אז עצמות ומהות איז דארט איז דאך ניט שייכות זאגן ח"ו דער ענין פון צמצום און סילוק, איז ער דאך דא בכל מקום – אויך איז דארט וואו ס'געפינט זיך דער יש הנברא, און דארט וואו ס'געפינט זיך דער דבר הוי'. דאס הייסט, אז דער דבר הוי', וואס ער איז מהוה ומקיים ומח' את הנברא, געפינט זיך, על דרך דוגמא ווי אין די משל, אין דעם גוף כדור השמש, האט ער דאך דארטן קיין מציאות ניט. דאס הייסט, אז אפילו מצד ישות הנברא, איז דאס אויכעט דער ענין פון לא שנית. וואס³³⁴ מצד די עבודה אין התפוננות אין

⌘ דקדוקי תורה ⌘

בהתהוות העולמות שהן יש מאין, דמציאת היש הוא התחדשות גמורה מה שלא הי' קודם . . . משא"כ בריאה יש מאין הוא שמציאות היש הוא התחדשות גמורה בעיקרה . . . וכמו"כ יוכן בעולמו, מאחר דמציאות ישותם הוא התחדשות . . . צריך מקורם . . . להיות תמיד בהם . . . ואם יסתלק ח"ו יתבטל החידוש בהם ויהיו אין ואפס כמו קודם שנבראו כו', וז"ש לעולם הוי' דברך נצב בשמים, שהדבר ה' צריך להיות תמיד בהשמים, וכמו"כ בכל הנבראים, וא"ל הי' נעשו אין ואפס ח"ו כו'. ומאחר שכן דעיקר קיום הנברא הוא הדבר הוי' המהווה אותו . . . הרי יוכן ע"פ הנ"ל דעיקר מציאותו הוא הדבר הוי' המהווה אותו, מאחר שאם הי' מסתלק ממנו הדבר הוי' הי' נעשה אין ואפס ולא הי' שום מציאות כלל, א"כ גם עכשיו כשישנו במציאות כל מציאותו הוא הוא הדבר הוי' שהוא האור והזיו, זהו כל מציאותו... שם נ, סע"א [ע' מא]: "...האור והזיו מא"ס שמתפשט בכל נברא . . . כמו זיו השמש... ע"ש.

[332] [הדגש על הת', משא"כ לעיל ליד הערות 324, 326].

[333] התמים שם נ, א-ב [תרמ"ג שם ע' מא]: "...ובאמת י"ל הביטול בעומק יותר, דהנה נת"ל דעצם א"ס ב"ה הוא נמצא למטה כמו למעלה ממש . . . רק שהוא העלם לגבינו שאינו מאיר בגילוי . . . אבל בהעלם הוא נמצא למטה כמו למע' ממש . . . בכל מקום ומקום ממש שמתפשט שם הוי' להחיות הנברא, שם ממש נמצא בחי' אוא"ס עצומ"ה שהוא מקור האור והזיו . . . מאחר דא"ס עצומ"ה נמצא למטה בכל מו"מ ממש . . . א"כ האור והזיו מא"ס שמתפשט בכל נברא הוא בטל לא"ס עצומ"ה, כמו זיו השמש כשהוא בגוף כדור השמש שאינו שום מציאות כלל . . . א"ס עצומ"ה שנמצא בכל מו"מ ממש שהזיו מתפשט נמצא עצם א"ס, אם כן הרי הזיו תמיד במקורו, שבכל מקום שהוא שם מקורו עצם א"ס ב"ה..." ע"ש.

[334] התמים שם נא, א [תרמ"ג שם ע' מב]: "...כאשר ישכיל האדם ויתבונן איך שבאמת אור א"ס נמצא למטה כמו למעלה ממש כנ"ל, ובאמת כל נברא ונברא בטל בתכלית לאוא"ס עד שאינו במציאות כלל, ומה שנראה ליש הוא רק לגבינו, אבל באמת הוא בטל לאוא"ס עצומ"ה, דמובן בזה גדלות אור א"ס ב"ה באופן ההתהוות כו', וגם איך שלא שנית כלל הן מצד הגילויים והן מצד העולמות כו', ולכן באמת לא שנית כלל והוא לבדו הוא כו' לאחר הבריאה כמו קודם הברי' כו' (ועמ"ש בס"ב פ"כ), הרי תכלה וגם תכסוף נפשו לדבקה בו ית' . . . וכ"ש שלא יחפוץ בתענוגי עוה"ז אלא רצון א' לאלקות, ר"ל דכמו שהאמת הוא שכל נברא בטל לאלקות כנ"ל אלא שלגבינו נראה ליש, ירצה ויחפוץ שגם לעינינו יהי' נראה כ"ד כמו שהוא אלקות, ולא יהי' מציאות היש כלל, וזהו בכל מאדך . . . רצונו וחפצו הוא . . . שגם

אני הוי' לא שניתו, דארף³³⁵ דאך ביי עם ארויסרופן צוויי³³⁵ ענינים: אין זיינע ענינים רוחניים, און אין זיינע ענינים גשמיים. וויבאלד אז ער ווייס אז אין אמיתית הענין, איז די גאנצער סדר ההשתלשלות ניט פועל קיין שינוי אין למעלה, דארף ער דאך דערגרייכן בעבודתו, אז אלע זיין עבודה און אלע זיינע רצונות וכחות זאלן ליגן מערניט ווי אין אלקות. אזוי³³⁶ איז אויכעט אין ענינים הגשמיים, וויבאלד אז ער ווייס אז אני הוי' לא שניתו, און אלץ איז דאס אין עצמות ומהות, דארף ער דאך וועלן אז אין יש הנברא זאל ער ניט דארפן אנקומען צו ענינים וואס בחיצוניותם זעט זיך ניט אן אלקות, נאר ער זאל ניזון זיין <פון עצמות ומהות אלץ...> פון זיו השכינה. און³³⁷ אין דערויף איז דא דער חילוק, אז די³³⁵ ערשמע תשוקה וואס

— דקדוקי תורה —

מציאות היש גשמי יהי' בטל לאלקות, שיהי' נראה לעינינו כל דבר כמו שהוא אלקות ממש...". שם מו, סע"ב [ס"ע לן]: "...שהיש יהי' בטל אל האין, והוא ע"י התבוננות שיתבונן בגדלות א"ס ב"ה איך דאני הוי' לא שניתו, שלא יש שום שינוי בין קודם הבריאה לאחר הבריאה...".

(335) התמים שם נ, א-ב [תרמ"ג שם ע' מ-ג]: "...והנה ביטול זה בהאדם הוא בב' מדריגות, שהאדם כלול מגוף ונה"ב, שהגוף הוא יש גשמי שנרגש בחוש המישוש למציאות יש, והנה"ב הוא ג"כ יש, אך אינו יש גשמי שנרגש בחוש המישוש שהרי מציאותו הוא כח רוחני, ונק' יש מפני שאינו בטל לאלקות, כמו הנה"א שהוא בטל במציאות שאין לו רצון אחר כ"א אלקות... וצ"ל הביטול הנ"ל ג"כ בב' המדרי', א' ביטול היש דנה"ב שלא יהי' מציאות היש... אלא בטל במציאות בא"ס עצומ"ה, שלא יהי' לו רצון אחר כ"א אלקות, שיהי' מואס ברע בתכלית, שנאו רע, וכל מה שהוא מסט"א (פי' הן כל הדברים הגשמי' המותרים, וכמשי"ת שכל דבר גשמי אפי' דבר קל יש לו שרש בהיכלות הסט"א) ישנא אותו בתכלית... כ"א להיות תמיד בטל לאלקות, לדבקה בו ולהתענג על הוי' באה"ר ואהבה בתענוגים, וזהו שהוא בטל במציאות שאין לו רצון ותענוג אחר כ"א הרצון והתענוג להתענג על ה', וזהו הביטול דנה"ב".

(336) התמים שם נא, סע"ב – נב, רע"א [תרמ"ג שם ע' מ-ג]: "...וביטול היש דהגוף הוא שהגוף הגשמי יהי' כלי לאלקות, ויהי' ניזון מזיו השכינה, ולא יצטרך לאכו"ש גשמי שבהכרח, וכמו שהאמת הוא שכל דבר גשמי הוא אלקות, ובאמת גוף האדם וכן גוף כל דבר גשמי הוא בחי' א"ס הסוכ"ע... אלא נראה לעינינו ליש ירצה ויחפון שהגוף הגשמי יהי' נראה לעינינו בראי' חושי' איך שהוא בחי' א"ס עצומ"ה א"ס הסוכ"ע, ויהי' כלי לא"ס עצומ"ה שנמצא למטה כמו למעלה ממש ועוד יותר כנ"ל, ויהי' ניזון מזיו השכינה ולא יצטרך לאכו"ש, לזה תכלה ותכסוף נפשו, דכמו שבאמת כ"ה כן יהי' בפועל ממש הב' מיני ביטול הנ"ל...".

(337) התמים שם נב, א-ב [תרמ"ג שם ע' מ-ג-ד]: "...אך איך ירווה צמאנונו בזה שיהי' היש בטל בתכלית, שהרי מ"מ הוא מציאות היש (כנ"ל בב' המדרי'), העצה לזה הוא ע"י ההתקשרות בתו' ומצות, דהנה התורה היא חכמתו ורצונו ית' והוא וחכמתו א' ואורייתא וקוב"ה כו"ח, וכשיקשר א"ע בתורה, הרי נפשו החיונית שהיא מק"נ גם מקבלת חיות מהדברים שהם מק"נ, הרי נעשה הכל מקושר לא"ס עצומ"ה דלית מחתב"כ והוא מלובש בחכמת התורה, וכשמקשר א"ע בתו' הרי נעשה מקושר לא"ס עצומ"ה, והיחוד הוא יחוד נפלא... וכן במעשה"צ, שהמצות הן פנימי' רצונו ית', וכשעושה את המצוה כדבעי ה"ה נעשה מקושר לאלקות בתכלית, וכמו נתינת הצדקה... לצדקה או גמ"ח, ה"ה מקשר בזה הנפש החיונית שיהי' בטל לאלקות, וגם המצות נתלכשו בדברים גשמיים כנ"ל וע"י עשיית המצות הכל נעשה

ס'רופט ארויס פון התפוננות אני הוי' לא שנית, אז זיינע כחות רוחניים, ובכללות זיין כח הרצון³³⁵ והתענוג זאל ליגן מערניט ווי אין עניני אלקות – אט³³⁷ דאס איז בכח האדם, און נאך מערער, דאס ווערט געמאנט פון יעדער אדם, אז ער זאל מקריב זיין זיין חלב ודם. וואס דאס איז דאך דער ענין הקרבנות ברוחניות בעבודת האדם, וואס דער דם איז דאך דאס כי הדם הוא הנפש – דער חיות³³⁸ האדם, און דער חלב – דער תענוג זיינע, און דער קאך, און דער געשמאק, דארף ליגן על³³⁹ גבי המזבח – מערניט אין אלקות. און אט דאס קען מען דערגרייכן <אויכעט³⁴⁰> בזמן שבית המקדש ה' קיים, און אפילו בזמן הגלות, און אדרבה, בזמן הגלות, מתוך עקתא – מתוך דעם וואס ער דארף הארעווען אויף איבערקומען דעם חושך כפול ומכופל, קען ער דאס דערגרייכן מצד די מסירת נפש, וואס דאס איז דא מערער איצטער ווי ס'געווען פריער. אט³⁴¹ דאס אבער אז זיינע ענינים גשמיים, ביז צו זיין גוף זאל קענען ניזון זיין מזיו השכינה, מ'זאל ניט דארפן אנקומען צו די³⁴² ענינים וואס דער חיצוניות זייערע איז מסתיר אויף אלקות, איז אט דאס קען מען ניט דערגרייכן ביז – עד אשר יעביר רוח הטומאה מן הארץ, און ס'וועט זיין דער לעתיד³⁴² לבוא, וואס דעמאלט וועט זיין דער הנה אלקינו זה, אז מ'וועט זען אין

בטל ומקושר לאלקות. . כשמהפך מרירו למיתקא, היינו שנהפך מרירות הגוף ונה"ב שרוצה בתענוגי עוה"ז. . ומהפך אותם למתקא, שמתענג על הוי' וקרבת אלקים לו טוב, שבכח האכילה ילמוד ויתפלל באמת ויתענג על הוי', ועמ"ש בסש"ב ספי"ד, אזי נמשך לאתהפכא חשוכא לנהורא, שבחי' א"ס עצומ"ה יאיר למטה מטה גם במקום החשך בגילוי ממש. . שיאיר גילוי אלקות למטה מטה בהגוף ונה"ב, ובד"כ העולם לא יעלימו ולא יסתירו כלל, שלא ירצה כלל בתאות ותענוגי עוה"ז אלא יהי' מואס ברע בתכלית, שנאו רע. . ונשלם רצונו בהביטול דנה"ב שאין לו רצון אחר כ"א לדבקה בו ולהתענג על הוי'... ע"ש.

(338) [הדגש על "חיות"].

(339) [קשה להבחין אם נאמר "על גבי המזבח" (ככפנים), או "אלע גבי המזבח", או "לגבי המזבח", ויל"ע].

(340) [קשה להבחין אם מ"ש אח"כ "בזמן..." הוא בהמשך לזה ("אויכעט בזמן...") או במקומן].

(341) התמים שם נב, ב [תרמ"ג שם ע' מד]: "... (אבל מה שרצונו וחפצו שגם הגוף יהי' בטל במציאות, שיהי' נראה איך שהוא בחי' א"ס הסוכ"ע, ויהי' כלי לאלקות ולא יצטרך לאכו"ש כלל, אא"ל עכשיו כ"א לע"ל) וסוכ"ס על ידי עבודה דעכשיו בבחי' ביטול היש לאין כנ"ל, יהי' לע"ל ונגלה כבוד הוי' וראו כ"ב כו' בראי' חושית, גילוי אלקות למטה מטה ממש, וכמ"ש כי עין בעין יראו, שהעין הבשר הגשמי יהי' כלי לעין דלעילא, והגוף הגשמי לא יהי' גשמי כמו שהוא עכשיו, אלא יהי' בחי' א"ס הסוכ"ע, ולא יצטרך לאכו"ש גשמי, אלא יהי' ניזון ג"כ מבחי' א"ס הסוכ"ע. . ונשלם רצונו וחפצו בשלימות, ומעין זה יוכל להיות עכשיו... ע"ש.

(342) [הדגש על "די", ועל "לעתיד"].

יעדער ענין – וועט שטייען בגלוי דער דבר הוי', דער כח הפועל בנפעל, און אין דערויף וועט זיך אנזען דער אין עוד מלכדו.

וואס אט דאס איז וואס ער זאגט דא אז אני הוי' לא שנית, אע"פ וואס דאס איז דא תמיד בכל עת ופכל זמן ופכל מקום – אבער כדי דאס זאל אראפקומען במוחש, אין אלע זיינע ענינים, איז אט דאס קען זיין מערניט לעתיד לבוא. אבער ווי אזוי קומט מען דערצו צו? ע"י עבודת האדם, אויכעט אין עבודה הרוחנית, וואס דאס איז דער ענין פון קרש, וואס ער איז מקשר דעם שקר פון דעם עולם בחיצוניותו, ביז אין³⁴³ סוף, ביז³⁴⁴ וואנעט אז דער גג ורצפה ווערט כאחד ממש, און דאס קומט אראפ דערנאך בגלוי, דורך הנה אלקיננו זה.

וואס³⁴⁵ דאס איז בפללות וואס ער זאגט דא, באתי לגני אחותי פלה, אז עיקר שכינה בתחתונים היתה אמאל – זאל דערנאך זיין דורך דערויף וואס עשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. און אין וואס איז דער בנין המקד[ש]³⁴⁶ דער עצי שטים עומדים, עומדים פון לשון עמודים, וואס זיי זיינען נצבים בארץ – אט א דא איז דער יסוד אין דער עפר קשה וחזק, און דערנאך קומען זיי ארויף – בראשם איז מחובר בתקרה, ביז אין גבוה גבוה. איז דערנאך, ווי ער איז ממשיך דערנאך אין אגרת הקודש³⁴⁷, אז נצבים מרום המעלות, וואס דאס איז נצב מלך – דורך אין מלך בלא עם נעמט מען פון התנשאות עצמי ביז אין עצמות ומהות אין סוף, און דערנאך איז מען ממשיך, ע"י עבודת³⁴⁸ האדם, אז זאל זיין דער באתי³⁴⁹ לגני – לגנוני, למקום שהיתה עיקרי פתחילה, דער עיקר שכינה פתחתונים. זאל דאס זיין

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(343) ראה הערה 217.

(344) תש"י (שבהערות 50, 218, 300): "...וכמו העמוד ה"ה מחבר הגג והרצפה להיותם כאחד ממש". תו"ח (שבהערות 50, 218): "...כעמוד שמחבר גג ורצפה כא' ממש מבלי שימצא ראש וסוף...". תרע"ח [ועד"ז תרפ"ב] שבהערות 218, 302: "...כמו הבריח שמחבר הגג עם הרצפה [ש]הרי נעשה הכל כגוף א' ממש...".

(345) [מכאן ואילך נאמר בניגון של סיום מאמר].

(346) ראה הערה 34.

(347) שבהערה 71.

(348) [קשה להבחין אם נאמר "עבודת" או "העבודת"].

(349) ראה תש"י ס"י (ס"ע 124): "וזהו באתי לגני לגנוני, למקום שהי' עיקרו בתחלה...", וראה הערה 7.

בקרוב ממש, בביאת משיח צדקינו, אז אזוי ווי דעמאלט³⁵⁰ איז געווען דער אלה תולדות מלא, אזוי איז אויכעט אלה תולדות פרץ מלא, וואס דאס וועט זיין³⁵¹ למטה מעשרה טפחים, בקרוב ממש.

⌘ דקדוקי תורה ⌘

(350) ראה ב"ר פי"ב, ו (שבעה ערה 11): "תולדות, א"ר שמואל בר נחמן כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תרין, אלה תולדות פרץ וגו', והדין . . רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר, אע"פ שנבראו הדברים על מליאתן, כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו, ועוד אינן חוזרין לתקונן עד שיבא בן פרץ, שנא' אלה תולדות פרץ מלא...".

(351) קשה להבחין אם נאמר כאן "דא (למטה)" או לא.

מילואים לדקדוקי תורה

הערה 4

למקום שהי' עיקרי מתחלה, ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה, הה"ד וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן, א"ר אבא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, מקפץ וסליק מקפץ וסליק, חטא אדה"ר (ו)נסתלקה⁵ השכינה לרקיע הראשון, חטא קין נסתלקה לרקיע השני, חטא אנוש נסתלקה לרקיע השלישי, חטא דור המבול נסתלקה לרקיע הרביעי...".

א. מ"ש כאן "בריינגענדיק דעם מדרש" (ולא "מדרש רבה (במקומו)² וכיו"ב¹ כבתש"י), אולי מרמז שיש להביא סמוכין² למ"ש בתש"י "דעיקר שכינה בתחתונים היתה", מבמדבר רבה, בראשית רבה, פסיקתא דר"כ, וילקוט שמעוני (ואולי גם מדרש הגדול) דלקמן.

ברוב מפרשי המדרש נ"פה קול (השלם)⁶, וכ"כ ביפה מראה לירושלמי ברכות פ"ב ה"ח (ד"ה לרעות בגנים). עץ יוסף⁷. משמעות ציוני המתנות כהונה. משמעות ציוני פי' מהרז"ו כאן, ובפסיקתא רבתי פ"ה, ז. כנפי יונה (ווארשא תרל"ו). חידושי רי"ח (ווילנא תרנ"ח) אכן למדו, שכוונת השהש"ר הוא שעיקר שכינה היתה בתחתונים בתחילת הבריאה, אך לא ביארו⁸ איך

כי בתש"י בתחילתו כתב: "ואיתא במדרש רבה (במקומו)³ לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני, למקום שהי' עיקרי בתחלה, דעיקר שכינה בתחתונים היתה, ועל ידי חטא עץ הדעת נסתלקה השכינה מארץ לרקיע, וע"י חטא קין ואנוש נסתלקה השכינה מרקיע א' לב' וג', ואח"כ בדור המבול נסתלקה מרקיע ג' לד', וכדאיתא במד"ר ע"פ וישמע את קול הוי' אלקים מתהלך בגן א"ר אבא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, קפיץ ואזיל קפיץ ואזיל".

שול"י הגליון

(5) ראה שוה"ג 3 שבתרצ"ט איתא: "נסתלקה". (6) ד"ה ועיקר (הב'), והוא העתקת לשון עצמו מיפה תואר (השלם) לב"ר פי"ט, ז [יג], ד"ה עקר (הב') – בהתאם למ"ש בהקדמתו ליפה ענף [הנדפס בריש ס' יפה קול (השלם) – איזמיר תצ"ט (כיון שיפה קול הוא באמת חלק מיפה ענף על מדרשי כל החמש מגילות, ונק' יפה קול רק ע"י המו"ל דרפוס הנ"ל]): "ואף שלא אצטרך לחדש עליהן פי', כי המעיין ימצאם במדרש הנ"ל [מדר' עה"ת] . . . הוזקקתי להביא פירושם גם בזה, מפני שצריך לחדש בהן כמה דברים כפי קשורן עם הכתובי' אשר במגלות אלו, ומפני כמה שנויין שבאו בלשונם פה מלשונם שם, וגם להקל על המעיין שלא יצטרך לחפש אחריהן שם". וראה לקמן בפנים אות ב.

(7) ד"ה ועיקר. ולהעיר, שחסר שם הציון "יפ"ת", כי חציו הראשון ("דקדק לומר לשון זה . . . שאין מקום פנוי מהשכינה") הוא ל' היפ"ת (השלם) ויפה קול (השלם) שבשוה"ג הקודם, ורק חציו השני שייך להציון לנוז הקדש (- השלם לב"ר שם, ד"ה מהלך). ואף שהעץ יוסף נקט דיבור המתחיל "ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה", מ"ש אח"כ "דקדק לומר לשון זה", קאי לכאורה רק על דיוק הל' "עיקר שכינה", כי הוא ל' מקורותיו הנ"ל – יפ"ת (השלם): "עקר שכינה בתחתונים היתה, דקדק לומר לשון זה...", יפה קול (השלם): "ועיקר שכינה, דקדק לומר לשון זה...", ונוז הקדש (השלם): "ודקדק לומר עיקר שכינה בתחתונים".

(8) חוץ מבפסיקתא דר"כ (באבער) פ"א, הערה יא ("בלשון שאלה"). כנפי יונה ("בלשון שאלה, האם עיקר

אבל בשיר השירים רבה עה"פ (ה, א) הל' הוא⁴: "באתי לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני,

שול"י הגליון

(1) כבאתי לגני תשי"א (0:20): "אין מדרש רבה אויפן ארט". תשכ"ח (0:10): "במדרש רבה במקומו". תשל"ו (0:10): "דער שיר השירים רבה במקומו". תשל"ט הא' (0:10): "אין מדרש שיר השירים". ועוד.

(2) ולהעיר מתרל"ג בתחלתו: "באתי לגני אחותי כלה אריתי מורי . . . ופי' במד"ר במקומו דך"ח (. . . ובפ' נשא קרוב לר"פ י"ג, וע' בפ' בראשית פי"ט), לגן אין כתיב כאן אלא לגני לגנוני למקום שהי' עיקרי בתחלה דעיקר שכינה בתחתוני' היתה", ע"ש [ולהעיר מלקו"ת צו י, סע"ד. שה"ש לא, ד]. ואולי מה שהסתפק בתרנ"ח ב"ואי' במד"ר" בלבד, הוא לרמז לב' (או ג') מקומות אלו שבמדרש רבה, ע"פ תרל"ג הנ"ל. אך אם (רק) זה הי' הכוונה גם במאמר דידן, לכאורה הול"ל כאן "מדרש רבה", ולא "מדרש" סתם.

(3) מ"ש כאן הוא תוכן ופירוש דברי המדרש, ולא העתק לשונו, ואילו בתרצ"ט בתחלתו הובא השהש"ר כלשונו (ברפוס ווילנא, חוץ משינויים אחדים: "חטא אדם הראשון נסתלקה" ולא "ונסתלקה", "הרשעים מה יעשו" ולא "עשו" – כנוסח דפוסים אחרים) ובארוכה.

(4) כ"ה לפנינו, ולהעיר מדרשות ר"י אבן שועיב דלקמן בפנים (סוף אות ב).

ומדייק במאמר

שכינה... – אך לא נזכר שם הפסוק ד"באתי לגני".

אבל בפסיקתא דר"כ פ"א איתא: "באתי לגן אין כתיב כאן, אלא באתי לגני לגנוני, במקום שהיא עיקרה מתחלה, עיקר שכינה בתחתונים הי' . . אמר ר' יצחק, כתיב צדיקים ירשו ארץ . . עיקר שכינה מתחלה בתחתונים היתה", ע"ש. ועד"ז בילקוט שמעוני נשא רמז תשי"א¹¹: "באתי לגן אין כתיב כאן, אלא באתי לגני לגנוני, במקום שהוא עיקרה מתחלה, עיקר שכינה בתחתונים היה". מדרש הגדול פקודי מ, לד: "באתי לגן אין כת' כן, אלא באתי לגני, לגנוני, למקום שהיה עיקרי מתחלה, עיקר השכינה בתחתונים היתה".

ונמצא, שע"פ מקומות אחרים שב"מדרש" (במד"ר לא "במקומו", וגם במדרשים אחרים) הנ"ל, מובן שכוונת השהש"ר כאן הוא "דעיקר שכינה בתחתונים היתה".

ואפשר להביא עוד סמוכין, ממה שהיפה קול העתיק כאן את לשונו מיפ"ת לב"ר¹² מבלי לחדש ולהעיר כלל בקשר לשינוי הל' שבין השהש"ר והב"ר – למרות שכתב בהקדמתו¹² "שצריך לחדש בהן כמה דברים . . (ו) מפני כמה שנויין שבאו בלשונם פה מלשונם שם" – וא"כ משמע שהיפ"ת ס"ל שאין כאן שינוי משמעותי (כ"כ). וביותר משמע כן ממה שהעתיק כאן לשונו מד"ה עקר (הג') שביפ"ת לב"ר הנ"ל, והשאר הדיבור המתחיל "ועיקר שכינה בתחתונים היתה" (אם אין זה טה"ד), למרות שמיד לפניו נקט (ב' פעמים) דיבור המתחיל "ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה". וראה גם מ"ש ביפה מראה הנ"ל: "כדאמר בחזית [- שהש"ר] באתי לגני לגנוני דהיינו לשון חופה משום דעיקר שכינה בתחתונים היתה".

ולהעיר בכל הנ"ל מדרשות ר"י אבן שועיב פ' ויקהל פקודי (קראקא של"ג – לד, ב): "ואמרין

לפרש את הל' "ועיקר שכינה לא בתחתונים היתה". ולאידך, במלבי"ם עה"פ הביא את המדרש בקיצור: "ובמדרש באתי לגני לגנוני עקר שכינה מתחלה לא בתחתונים היתה", ולכאורה משמע שלדעתו הוא בניחותא⁹, ושס"ל בדעת השהש"ר שבתחילת הבריאה לא היתה עיקר שכינה בתחתונים¹⁰.

אולם במדבר רבה פי"ג, ב הל' הוא: "באתי לגן אין כתיב כאן, אלא באתי לגני, לגנוני, למקום שהוא עיקרי מתחלה, וכי עיקר שכינה אינה בתחתונים היתה, הה"ד וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן לרוח היום, א"ר חמא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך בגן, מקפץ ועולה . . כיון שחטא אדם נסתלקה השכינה...". ומההוספה "וכי עיקר שכינה... מוכח (לכאורה) ששם אינו בניחותא – וכן פירש בסה"ש תשנ"ב ח"ב ע' 400: "...וכי עיקר שכינה אינה בתחתונים היתה (בתמי)".

ב. והנה הלשון "עיקר שכינה בתחתונים היתה" אכן נמצא בבראשית רבה פי"ט, ז: "וישמעו את קול ה' אלקים מתהלך בגן לרוח היום . . א"ר אבא בר כהנא מהלך אין כתיב כאן אלא מתהלך, מקפץ ועולה, עיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון שחטא אדה"ר נסתלקה

שוליי הגליון

שכינה לא בתחתונים היתה מאז". תוספות מאיר עין לפסיקתא רבתי פ"ה, אות כד ("בתמיה"). וחידושי ר"ח ("בלשון תימה . . בחר המדרש לשון ערומים וכמתמה וכי עיקר שכינה לא בתחתונים היתה").

9) ואולי ס"ל לדייק כן משינוי הל' שבין הבמדב"ר דלקמן בפנים ("וכי . . אינה") והשהש"ר ("לא").

10) ומ"ש במדרש מיד לפניו "למקום שהי' עיקרי מתחלה", לכאורה אפשר לבאר (להמלבי"ם), שלפועל היתה השכינה בתחתונים לזמן קצר ושוב נסתלקה, אבל זמן זה בטלה במיעוטה לדעת השהש"ר – וע"ד מ"ש העקידה (פ' יתרו שער מ"ד חלק הראשון, ד"ה ועתה ואילך) בענין דומה, והביא כאן תוכן דבריו ביפה קול (השלם ד"ה ועיקר (הג')) בזה"ל: "דאע"ג דעיקר שכינה בתחתונים היתה, כיון דתכף ומיד נסתלקה . . כשראה קלקול אדם, ולא כשראה העולם מיד אלא סמוך לבריאתו, וקרי ל' תחלת הבריאה דה"ל כאלו לא היתה עיקר שכינה בתחתונים כלל, כיון דמיד עלתה", ע"ש (וביפ"ת לב"ר פי"ג, ט [יב]).

שוליי הגליון

11) וע"ד הרמז, אולי י"ל שביל"ש הנ"ל מרומז הענין ד"נשא את ראש" שהתחיל בתשי"א בבאתי לגני, וד"ל.

12) כנ"ל שוה"ג 6.

תרצ"ב ע' תלא, תש"ד ע' 5-74): "...דהעולם על מילואו נברא, והיינו שהי' מאיר גילוי אלקות בעולם, וכמא' עיקר שכינה בתחתונים היתה, והיינו¹³ מפני שנבה"ע בע"ס עצמן הי' מאיר גילוי אלקות בעולם. . דמתחלה נברא העולם בע"מ, בחי' ע"ס, שיהי' גילוי אלקות בעולם, והיינו מה שהעולם על מילואו נברא..."

וע"פ מ"ש בתרל"ב ח"ב ס"ע תלט: "...כי העולם על מילואו נברא דהיינו מה שנברא בע"מ שהם ע"ס..." , תרמ"א ס"ע חצר (דלקמן בסמוך): "...כמארז"ל שהעולם על מילואו נברא, והיינו שנבה"ע ע"י ע"ס עצמן..."¹⁴, תרנ"ב ר"ע נד (דלקמן שם): "...וכמשארז"ל העולם על מילואו נברא דהיינו שהעולם נברא בשלימות ע"ס..." – לכאורה אפשר לפרש הכוונה בתרנ"ט (תרצ"ב, תש"ד) הנ"ל¹⁵, שעולם על מילואו נברא הוא מה שנברא ע"י הע"ס, ועיקר שכינה בתחתונים היתה הוא מה שהי' בהעולם גילוי אלקות (שלמעלה מהע"ס).

[וע"פ מ"ש בתרנ"ט הנ"ל¹⁵, אולי אפ"ל עד"ז גם בתרכ"ז ע' קלט-קמ [קנ] [ועד"ז תרמ"ב ע' קפט-קצ]: "...שעולם על מילואו נברא [דהיינו] שמתחלה הי' מאיר גילוי אוא"ס וכמשארז"ל עיקר שכינה בתחתונים היתה. . בתחלה היו מאירים הששה מדות בגילוי, וז"ע תולדות מלא כי העולם על מילואו נברא..." תרמ"ב ס"ע שכז: "...משנת"ל שהעולם על מילואו נברא, שז"ע תולדות מלא פי' שיהי' מלא וגדוש מהארת אלקותו ית' עד שעיקר שכינה בתחתונים היתה".]

ולפ"ז לכאורה אפ"ל, שמ"ש בתרנ"ט (תרצ"ב, ועד"ז תש"ד): "...והיינו מפני שנבה"ע בע"ס עצמן הי' מאיר גילוי אלקות בעולם..." , הוא עד"ד מ"ש כאן בהמאמר: "עיקר שכינה בתחתונים

במדרש חזית בפסוק באתי לגני, אמר רבי לוי עיקר שכינה בתחתונים היתה, דכתיב וישמעו את קול ה' אלדים מתהלך בגן, בא אדם הראשון וקצץ בנטיעות ונסתלק לרקיע ראשון, בא קין הרג הבל נסתלק לרקיע שני, בא אנוש ועבד עבוד' זרה ונסתלק לשלישי, באו דור המבול השחיתו דרכם נסתלק לרקיע רביעי, באו בוני המגדל נסתלק לחמישי, בא נמרוד נסתלק לשישי, באו סדומיים נסתלק לשביעי, בא אברהם הורידה השכינה מן השביעי לשישי, בא יצחק והורידה לחמישי, בא יעקב והורידה לרביעי, בא לוי והורידה לשלישי, בא קהת הורידה לשני, בא עמרם הורידה לראשון, בא משה הורידה לארץ למשכן, ועל זה באה הצואה למשה להקים המשכן שהוא ראוי להשרות שכינה בתחתונים".

ולהעיר, שבלקו"ש חי"ח ע' 176 מביא הל' "עיקר שכינה בתחתונים היתה" (במרכאות), ומציין בהע' 35: "שהש"ר עה"פ (שה"ש ה, א), וש"נ", ע"ש. ולהעיר עוד, שמבין כל המוגהים, רק בב' מהם מצויין למקומות אחרים במדרש. בתש"מ (שי"ל בשעתו): "דאיתא במדרש רבה", ובהע' 2: "שהש"ר שם. וש"נ". ובתשל"ח (ט"ו בשבט, שי"ל בתשמ"ט): "דאיתא במדרש", ובהע' 4: "שהש"ר במקומו. וש"נ" (ולהעיר, שהפנים דהמאמר שם אינו בהסגנון דמאמרי באתי לגני דיו"ד שבט, ע"ש). וראה גם לקו"ש ח"ו ע' 81, והע' 5. סה"ש תשמ"ז ח"א ע' 292, והע' 10. תשמ"ח ח"א ע' 232, והע' 41.

הערה 10

א. ממ"ש בהמאמר שעולם על מילואו נברא הוא נתנית טעם ("ווארום...") על זה שעיקר שכינה בתחתונים היתה מובן לכאורה, שלפי המבואר כאן עולם על מילואו נברא ועיקר שכינה בתחתונים היתה הם שני ענינים.

וראה תרנ"ט ע' קמז-ח [ע' קנה]¹³ (ועד"ז

שוליי הגליון

14) ולהעיר מתרמ"א ס"ע תקכב (הנחת אדנ"ע): "...ומה שנברא בע"מ הוא מפני שהעולם על מילואו נברא..."

15) וילע"ע בזה ע"פ המשך הענין בתרנ"ט (תרצ"ב, תש"ד) שם (דלקמן בפנים אות ב, ליד שוה"ג 25) – שפוחת בעיקר שכינה בתחתונים היתה ומסיים בעולם על מילואו נברא, ע"ש.

שוליי הגליון

13) וכ"ה בקונטרסים ח"א יח, רע"ב [תרפ"ט ס"ע 76], אבל בלי הביאור "והיינו מפני..." – ולהעיר מתשי"ד ע' 34 (משא"כ בתו"מ ר"ע מה).

גילוי אלקות בתחתונים . . . וכן הי' בתחלת הבריאה דעיקר שכינה בתחתונים הי' עד שהז' סלקו כו'. והנה מה דעיקר שכינה בתחתונים הי', צ"ל שזהו בחי' אוא"ס שלמע' מהעולמות כו', דהאור שבבחי' התלבושות בעולם והיינו האור דסדר השתל' כו' א"א לומר שעיקרו למטה . . . ובאמת בהגילוי שע"פ סדר השתל' הי' קודם החטא למטה גילוי אור כו', אבל מ"מ הי' הגילוי ע"פ סדר והדרגה, שלמע' הי' הגילוי יותר אלא שגם למטה הי' גילוי אור כו', וע"ז אמרז"ל ע"פ אלה תולדות, העולם על מלואו נברא כו' (וגם הכוונה על מלואו, שהי' ראוי לגילוי אור כו'), אבל מה שאמרו עיקר שכינה בתחתונים הי' הוא הגילוי שלמע' מהשתל' בחי' אוא"ס הסוכ"ע כו', והוא שנמשך ע"י עבודה...¹⁷.

ומ"ש (וגם הכוונה על מלואו, שהי' ראוי לגילוי אור כו'), פירש בזה רבינו שהכוונה שהי' ראוי להגילוי אור דעיקר שכינה בתחתונים שלמעלה מהשתלשלות (שבעת"ר הנ"ל, ולא להגילוי אור שע"פ סדר השתלשלות ש"ע"ז אמרז"ל . . . העולם על מלואו נברא" שבעת"ר הנ"ל לפנ"ז) – ראה ד"ה איכה תשל"א, ס"ב¹⁸ (ע"פ עת"ר הנ"ל¹⁹): "...בתחילת הבריאה עולם על מלואו נברא, עיקר שכינה בתחתונים היתה, שפירוש עיקר שכינה הוא בחי' אור הסוכב . . . ועד לאור הסוכב שלמעלה מעולמות, וכמבואר בארוכה בהמשך מאמרי ההילולא. והגם שהמשכת אור הסוכב נעשה ע"י עבודת אדה"ר ונש"י דוקא . . . הנה מיד בתחילת הבריאה עולם על מלואו נברא, פירוש (לא שהי' המשכת עיקר שכינה בפועל, שהרי זה נעשה ע"י עבודה דוקא, כ"א) שנברא באופן שיהי' מוכשר וראוי לגילוי אור דעיקר שכינה... ע"ש.

ועד"ז ד"ה באתי לגני תשכ"ט ס"ג²⁰, הע' 19

שוליי הגליון

17) וראה גם אעת"ר ס"ע ר (הנחת ר"א סימפסאן עם הגהות אדנ"ע).

18) סה"מ מלוקט ח"א ע' קכ [ח"ד ע' קסא].

19) כמ"ש שם הע' 17.

20) סה"מ מלוקט ח"ג ע' מב [ח"ב ע' שכ].

היתה, ווארום אזוי איז דאך עולם על מילואו נברא".

[ועד"ז משמע לכאורה בתרמ"א ס"ע חצר¹⁶ (ד"ה כי תבואו כו' ושבתה): "...גם במאמר אחד יכול להבראות, שגם במל' יש כל העשר ספירות, ולמה נברא בעשרה מאמרות דהיינו בע"ס עצמן . . . וזהו דכתי' אלה תולדות השמים והארץ כו' מלא בשני ווי"ן, כמארז"ל שהעולם על מילואו נברא, והיינו שנבה"ע ע"י ע"ס עצמן, ולכן נברא בויתור, וכמארז"ל עיקר שכינה בתחתונים היתה" ע"ש.

אבל מההמשך שם ע' רצט: "...שמאבדי את העולם שנברא בע"מ היינו שנברא בויתור ע"י בחי' ע"ס עצמן . . . מקיימים את העולם שנברא בע"מ היינו שנברא בויתור כנ"ל...". ועד"ז לקמן שם ע' שיד: "...שנת' בד"ה כי תבואו כו' ושבתה . . . שנברא העולם בויתור היינו מה שנברא בע"מ...". – משמע לכאורה, ש"נברא בויתור" ומה שנברא ע"י הע"ס עצמן (עולם על מילואו נברא) הם ענין א'.

וראה גם תרנ"ב ר"ע נד: "...המאמר א' הוא בחי' מל' לבד והע"מ הוא כללות ע"ס, והיינו שהעולם נברא בויתור ולא בקימוץ, וכמשארז"ל העולם על מלואו נברא דהיינו שהעולם נברא בשלימות ע"ס, וזהו מ"ש אלה תולדות מלא בשני ווי"ן והיינו שהי' מלא שהי' התגלות אלקו' בעולם, וכמו שאמרו עיקר שכינה בתחתוני' היתה . . . תולדות פרץ הוא בחי' משיח . . . ואז יהי' ג"כ גילוי שכינה למטה כמו קודם החטא, והיינו לפי שהתהוות העולמות הי' בויתור ע"י ע"מ ולא ע"י מאמר א' של בחי' מל', ואף שהי' יכול להתהוות ע"י מאמר של מל' לבד, לפי שהיא כלולה ג"כ מע"ס, אעפ"כ נעשה בויתור כו'". ויל"ע. וראה לקמן אות ג.]

ב. וראה עת"ר ע' ריד-רטו [שטז]: "...דנתאוהו הקב"ה להיות לו דירה בתחתונים והיינו שיהי'

שוליי הגליון

16) שבדקדוקי תורה הערה 15.

ועד"ז תרנ"ד דלקמן אות ג. תער"ב ח"א ר"ע ש: "...שהרי כן הי' בתחלת הבריאה וכדאי' במד"ר ע"פ ויתהלך. . דעיקר שכינה בתחתונים היתה. . והגילוי הי' רק מצ"ע שלא ע"י עבודה. . רק מה שכל ההמשכות שע"י עבודה הי' תחלה מצ"ע...²³ עטר"ת ר"ע פו: "...וכמו"כ בהגילויים בעולם, בתחלה הי' הגילוי מלמעלה וכמו עיקר שכינה בתחתונים היתה שהי' גילוי אלקות בעולם כו'. וכמו²⁴ י"ל בעבודת הנשמות דבתחלה הי' בבחי' מלמעלמ"ט, כמו אדה"ר שהי' במעלה ומדרי' גבוה. . והיו ההמשכות שלו בדרך מלמעלמ"ט כו', ומ"ש וינחהו בג"ע לעבדה ולשמרה י"ל שזהו שתהי' העבודה בדרך מלמטלמ"ע... ע"ש.

[ולהעיר גם מתרמ"ו ע' תיט (הנחה): "...כתיב לא ידון רוחי באדם, כי בתחלה העולם על מילואו נברא, שהאיר בעולם בחי' אור הבלתי מוגבל, והו"ע רוחי בחי' א"א, ולכן האריכו ימים לאלף שנה כי מספר האלפים שרשו בא"א, ובד"כ ענין אריכות ימים שרשו בא"א...".

תר"ס ס"ע רצ: "...דהנה בתחלת ברה"ע הרי העולם על מלואו נברא שהי' גילוי אלקות בעולם כו' והייתה הכוונה בשביל ישראל ובשביל התורה והיינו ע"י שממשיכים אוא"ס בתורה, דמה שהעולם על מלואו נברא מבו' במ"א שזהו בחי' ממכ"ע, ובמ"א מבואר שהוא בחי' אוא"ס הסוכ"ע, אבל ע"י למוד התורה לשמה ממשיכים בחי' עצמות א"ס ב"ה...".

תרס"ח ר"ע מח: "...שהאיר בגילוי בחי' העייגול הגדול שלפני הקו שסובב ומקיף כללות ההשתל' דהקו כו' (וי"ל שז"ע העולם על מלואו נברא דהיינו שהי' גילוי בחי' אוא"ס הסובב וכמו בעת רצון כו' וכן נברא העולם שיהי' מרוצה כו')...". ועד"ז (בארוכה) קונטרסים ח"ג ע' קלג

שוליי הגליון

(23) וראה גם תער"ב ח"א ס"ע רו: "...והכל בבחי' ריבוי אור לא בהגבלה כו', וי"ל שזהו ע"ד עולם על מלואו נברא דבתחלת ההתהוות הי' גם למטה גילוי אוא"ס... ע"ש.

(24) כ"ה בגוכי"ק, ואוצ"ל: וכמו"כ [הערת המו"ל בעטר"ת שם].

[תשל" ס"ב²¹, הע' 13, תשל"א ס"ד²², הע' 32]: "ראה סה"מ עת"ר ע' רטו-ז, דזה שבתחלת הבריאה עיקר שכינה בתחתונים היתה – הוא שהעולם נברא באופן שיהי' מוכשר שיומשך בו עיקר שכינה...".

ועפ"ז לכאורה אפ"ל באו"א מ"ש כאן במאמר ידין: "עיקר שכינה בתחתונים היתה, ווארום אזוי איז דאך עולם על מילואו נברא" – דהיינו, שהאפשריות לזה שעיקר שכינה היתה בתחתונים נעשה עי"ז שהעולם נברא באופן המוכשר וראוי להגילוי דעיקר שכינה.

ויל"ע אם אפשר לתוון ולפרש שמ"ש בעת"ר (ותשכ"ט-תשל"א) שעולם על מילואו נברא הוא שהי' ראוי ומוכשר לעיקר שכינה בתחתונים, הכוונה בזה ע"ד מ"ש בתרנ"ט (וסיעתו) הנ"ל שהעולם נברא ע"י העשר ספירות עצמן. ולפ"ז לכאורה יומתק המשך הענינים בעת"ר הנ"ל: "...בהגילוי שע"פ סדר השתל' הי' קודם החטא למטה גילוי אור. . וע"ז אמרז"ל ע"פ אלה תולדות, העולם על מלואו נברא כו' (וגם הכוונה על מלואו, שהי' ראוי לגילוי אור כו') – שי"ל שב' הפירושים בעולם על מילואו נברא שייכים זל"ז, כי מה שהי' ראוי להגילוי אור דעיקר שכינה הוא מפני שנברא באופן שהי' מאיר למטה הגילוי אור שע"פ סדר השתלשלות (ע"ד הע"ס עצמן שבתרנ"ט).

אבל יש להעיר שבכ"מ מבואר לכאורה באו"א (דלא כמ"ש בעת"ר (וסיעתו) הנ"ל), שהמשכת עיקר שכינה בפועל היתה כבר בתחילת הבריאה, ולא ע"י עבודת אדה"ר – וכמפורש (לכאורה) בבאתי לגני תרנ"ח [ועד"ז תרצ"ט] בסופו: "...דעיקר שכינה בתחתונים [היתה]. וי"ל דכל הגילויים] שממשיכים ע"י עבודה היו מאירים תחלה בבחי' חפץ חסד הוא מצד עצמו כו'. ותכלית הכוונה בבריאת העולמות הי' משום דנתאוה הקב"ה להיות דירה בתחתוני, להמשיך גילוי אלקות למטה ע"י אתכפי' ואתהפכא כו'".

שוליי הגליון

(21) סה"מ מלוקט ח"ד ע' קלו [ח"ב ע' שלד].

(22) סה"מ מלוקט ח"ה ע' קנג [ח"ב ע' שנד].

(תרפ"ד ע' רנ-רנא)²⁵].

ולהעיר שבתש"י ס"י (ס"ע 124) הושמט ענין הנ"ל שבתרנ"ח – ואולי מפרש בזה רבינו שההשמטה הוא כדי להתאים גם להמבואר בעת"ר הנ"ל (ואולי (גם) מצד זה מבואר בתשכ"ט-תשל"א הנ"ל דוקא כמ"ש בעת"ר). ולאידך, מ"ש בתשי"ח (0:10): "שעיקר שכינה בַּתְּחֻנִּים היתה – וואס אזוי איז געווען בבריאת העולמות", הוא לכאורה ע"פ ל' תרנ"ח [תרצ"ט] (הנשמט בתש"י) ותער"ב הנ"ל²⁶.

ולפ"ז אולי י"ל, שמ"ש במאמר דידן: "עיקר שכינה בַּתְּחֻנִּים היתה, ווארום אזוי איז דאך עולם על מילואו נברא" (כלי לבאר מהו הנתנית טעם), הוא כדי לכלול ב' האופנים הנ"ל, כיון שהמבואר בתרנ"ט הנ"ל מתאים למ"ש בתרנ"ח, והמבואר בעת"ר הנ"ל מתאים לההשמטה שבתש"י.

ג. והנה בכ"מ משמע (קצת) שעולם על מילואו נברא ועיקר שכינה בתחוננים היתה הם ענין א':

תרל"ו ח"ב ע' שיז: "...דהנה העולם כשנברא על מילואו נברא שהי' מאיר גילוי אלקות בעולמות, כי עיקר שכינה הי' בתחוננים...".

תרמ"א ותרנ"ב דלעיל אות א.

תרנ"ד ע' יז: "...דכמו בתחלת הבריאה העולם על מילואו נברא דעיקר שכינה בתחוננים היתה כו' מצד בחי' פנימיות הכוונה שבעצמותו בבחי' כי חפץ חסד...".

סה"מ ליקוט ח"ב ע' נא (מתרנ"ה): "...דהגם דהנה ארז"ל דעיקר שכינה בתחונני' היתה, י"ל דכ"ז הוא בחי' האור השייך אל העולמו' וזהו"ע שכינה שהוא בחי' מל' מקור דבי"ע, ובד"כ הוא בחי' שם אלקי' ושם אדני' או שם שדי שאמר

וכן מבואר בהמשך הענין בתרנ"ט הנ"ל (ע' קמט-קנ [קנז-ח], ועד"ז תרצ"ב ע' תלח-ט, תש"ד ע' 78): "ונראה לומר דגם בתחלת הבריאה מה שעיקר שכינה בתחוננים הייתה זהו ע"י התורה, ועז"א התורה אומרת אני הייתי כלי אומנותו של הקב"ה... דעצם בריאת העולם מצ"ע הוא מבחי' מל'. . . אמנם מה שהתורה נק' כלי אומנותו ומ"ש בזהר אסתכל באורייתא וברא עלמא כו', זהו בחי' תוס' אור שנמשך בהבריאה ע"י התורה, שנמשכו הע"ס דאצי' במל', כי תכלית כוונת הבריאה הוא שיהי' לו ית' דירה בתחוננים, והיינו ע"י תומ"צ. . . ולזאת בתחלת הבריאה נמשך האור ע"י התורה כפי הכוונה העליונה כו' [תש"ד: "בתכלית הגילוי, דזהו עיקר שכינה בתחוננים היתה" (וי"ל דהיינו בכדי ליתן כח לנש"י שיוכלו להמשיך האור למטה כו', ע"ד מלמדין אותו כל התורה כולה שזהו ליתן כח שיוכל ללמוד אח"כ, שהלימוד שאח"כ הוא ע"י עבודה ונותנים לו כח ע"ז מלמעלה ע"י שמלמדין אותו כו'. וכמו"כ הו"ע מה שהעולם על מילואו נברא בכדי ליתן כח כו'. וי"ל דמה שמלמדין אותו כו' הוא ליתן כח אל האדם שיוכל להמשיך המשכת אוא"ס ע"י התורה, ומה שהעולם על מילואו נברא הוא בכדי שיוכל להיות הגילוי בעולם כו'). ולהיות שלא הי' עדיין קיום התורה בפועל, י"ל דלכן נסתלק האור ע"י החטא, ואח"כ ע"י העסק בתורה ממשיכים את הגילוי אור [תרצ"ב: "לאחר מ"ת שהמשכת האור הוא ע"י העבודה הוא אור עליון יותר" ע"ש] באופן שלע"ל יהי' הגילוי למטה ממש ולא יסתלק עוד ח"ו...".

וא"כ לכאורה א"א לתווך לגמרי ולפרש שגם בתרנ"ט הכוונה כמ"ש בעת"ר הנ"ל.

— שו"י הגליון —

25) ולהעיר מפורים תש"י (שיחה ז – 11:11): "...אט דאס איז וואס שטייט, אז לאחרי גמר הברורים וועט דעמאלט זיין, ניט נאר דער עולם על מילואו נברא – אז ס'וועט זיין דער המשכת הקו ווי ער איז, בגילוי, נאר ס'וועט אויכעט זיין דער איחוד הקו בתחיתו אויכעט פון דעם עיגול הגדול שמסביבו, וואס דאס וועט פועל זיין דער גילוי אלקות בשוה – אויס מעלה, און אויס מטה...".

— שו"י הגליון —

26) תרצ"ט [ועד"ז תרנ"ח]: "...ותכלית הכוונת הנה בבריאת העולמות הי'...". תער"ב: "...שהרי כן הי' בתחלת הבריאה...". – כמ"ש בתדפיס ומדייק במאמר לתשי"ח (שי"ל אשתקד), דקדוקי תורה הערה 10.

מילואים לדקדוקי תורה

עה

שכינה בתחתונים היתה הם ענין א', שהכוונה (גם) כפשוטו – שזה שעיקר שכינה היתה בתחתונים הוא חלק (הכי עיקרי) מהשלימות (שבכא"א מהנבראים ובכל הבריאה²⁸) דעולם על מילואו נברא כפירושו הפשוט.

ואולי גם זה נכלל במ"ש כאן במאמר דידן: "עיקר שכינה בתחתונים היתה, ווארום אזוי איז דאך עולם על מילואו נברא".

ולהעיר משערי אורה שבדקדוקי תורה הערה 120 (בתורת אדה"א דלקמן בהמאמר), שמתאר כללות הענין ד"גבוה ביותר" (שבהמשלים דלקמן שם): "שכאשר הדבר בעצם במילוי כח עצמותו ביותר . . ממקום גבוה ביותר, דהיינו מבחי' עצם כחו של אותו הדבר כמו שהוא במילואו ביותר...". ואולי (גם) מרמז כאן רבינו, שבהתאם לזה, עיקר שכינה ("מילוי כח עצמותו" ית' ביותר) בתחתונים היתה הוא עיקר הענין דעולם על מילואו נברא. וע"ד מ"ש לקמן בהמאמר בארוכה²⁹, שהגבוה גבוה ביותר (שיורד בהלמטה מטה ביותר) הוא עצמותו ומהותו ית'.

ולהעיר ממ"ש לקמן בהמאמר (ליד הערה 318): "...אבער דער אור איז אויכעט מצד עצמו דארטן דא בשלימותו ובמילואו, פונקט ווי ער איז דא אין די העכערע עולמות", ע"ש.

הערה 11

א. ראה בראשית רבה פי"ב, ו (עה"פ בראשית ב, ד "תולדות השמים והארץ בהבראם"): "...כל תולדות שנאמרו בתורה חסרין בר מן תריין, אלה תולדות פרץ וגו' והדין. ומפני מה אינן חסרין? רבי יודן בשם רבי אבין אמר, כנגד ו' דברים שנטלו מאדם הראשון . . רבי ברכיה בשם רבי שמואל אמר, אע"פ שנבראו [וי"ג: שנאמר] הדברים על מליאתן (ובמת"כ: "ה"ג . . מלאותן, פי' ולפיכך כתיב תולדות מלא, שנבראו

לעולמו די, דהגם שהוא בחי' גבול, מ"מ העולם על מילואו נברא...".

פר"ת ר"ע רמ: "...שהרי העולם על מילואו נברא וכדאי' במד"ר דעיקר שכינה בתחתוני היתה, הרי הגם שנבה"ע ע"י הצמצום מ"מ הי' גילוי אלקות בעולם כו'...".

שיחו"ק תשט"ו ע' קנז: "דער ענין פון מחצית השקל איז פארבינדן עולם מיט אלקות, דעולם על מילואו נברא . . איז דער תקון על חטא העגל לכפר על נפשתיכם די מצוה דמחצית השקל, וואס דאס טוהט אויף עס זאל זיין גילוי אלקות בעולם, עיקר שכינה בתחתונים...".

י"ט כסלו תש"כ (שיחה ד – 6:15): "...ביאת משיח איז דאך אז דעמאלט זאל ווערן דער עולם על מילואו, ווי ער זאגט אין מדרש אויף באתי לגני לגנוני, מקום שהיתה עיקר שכינה, וואס דאס איז עיקר שכינה בתחתונים היתה – נאר ניט ווי מצד בריאת העולם אליין, נאר נאך מערער, ווי דאס איז מצד מתן תורה...".

אבל ראה תרנ"ט וסיעתו הנ"ל אות א, שלכאורה מבאר שם ("...והיינו מפני...") שאף שמהלשון שפתח בו משמע שעולם על מילואו נברא הו"ע גילוי אלקות (עיקר שכינה בתחתונים היתה), באמת הכוונה היא שהם ב' ענינים השייכים זל"ז. ועפ"ז לכאורה אפ"ל עד"ז גם במקומות הנ"ל.

אך יש להעיר שבכ"מ²⁷ משמע שמפרשים עולם על מילואו נברא (גם) כפירושו הפשוט – שהעולם נברא בשלימותו, בלי חסרון.

ולפ"ז אולי אפ"ל גם בהמקומות (הנ"ל) שבהם משמע שעולם על מילואו נברא ועיקר

שוליי הגליון

27) ראה הנחות תרי"ד ר"ע יב (הנחת אדמהר"ש). תר"ל ע' קנד (שבמילואים להערה 11, ליד שוה"ג 32). תרל"א ח"א ס"ע קפב. ח"ב ס"ע תקמג (שבמילואים הנ"ל, שם). תרמ"ב ע' שכו (שבמילואים הנ"ל, ליד שוה"ג 33), ס"ע שפד (שבמילואים הנ"ל, ליד שוה"ג 53). ועוד.

28) ולהעיר משערי אורה (לר"י גיקטליא) שבדקדוקי תורה הערה 11: "...בהיות י-הו"ה יתברך . . ובו נשלמים ונגמרים כל הדברים וכל הנבראים... ע"ש.
29) ליד הערות 150, 162, 166, 177, 262, 347.

ולפי מ"ש הצ"צ מהמתנות כהונה ש"עולם" (בפי"ד שם) פירושו "נער בחור לשון עלם", לכאורה אין זה שייך (כ"כ) כמקור למאמר הכללי המובא במאמר דידן (ובכ"מ בדא"ח) "עולם על מילואו נברא", כיון שהכוונה היא לכל העולם (וועלט), ולא לנער בחור (אדה"ר) בלבד.

וראה אוה"ת חקת (ח"ג) ע' תשסא: "...ע"ד שהעולם נברא³² במלואו תולדות מלא בשני וויין מד"ר בראשית פי"ב ולא יהי' כן עד תולדות פרץ... — שלכאורה משמע שמ"ש בב"ר פי"ב ש"תולדות השמים והארץ בהבראם" הוא מלא, פירושו שבשעת הבריאה הי' כל העולם (כל תולדות השמים והארץ) במלואו.

וכן משמע בתר"ל ע' קנד: "...אמרז"ל כל תולדות שבמקרא חסר בר מן תרין, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם מלא, ואלה תולדות פרץ מלא. כי העולם על מילואו נברא, ואח"כ חסר, והיינו שחסר וא"ו תולדות, ואמרו ז"ל שחסרו וא"ו דברי' ושנים מהם פרי האדמה ופרי האילן...", ועד"ז תרכ"ט ס"ע תז, תרל"א ח"ב ס"ע תקמג, תרל"ב ח"ב ס"ע תלט, תרל"ו ח"ב ע' שיז.

ועד"ז בתרמ"ג ר"ע סח: "...דמתחלה כתי' אלה תולדות השמים וארז"ל במד"ר בראשית פי"ב כל תולדות שבמקרא חסר בר מתרין אלה תולדות כו' ואלה תולדות פרץ, והיינו דעולם על מלואו נברא שהי' גילוי אלקות למטה, ואח"כ נחסרו ו' דברים כמ"ש במד"ר שם...".

ועד"ז משמע באוה"ת שה"ש ח"ב ע' תרעה: "...כמ"ש במד"ר פ' בראשית פי"ב כל תולדות שנא' בתורה חסרין בר מן תרין, אלה תולדות השמים, אלה תולדות פרץ כו', עד אעפ"י שנברא העולם על מלאותו, כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו, ועוד אינן חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ כו'..." — שמ"ש "...אעפ"י שנברא העולם על מלאותו, כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו...", הוא

במלואן"), כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו, ועוד אינן חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ, שנא' אלה תולדות פרץ מלא...". [וכ' ע"ז השל"ה (רחצ, רע"ב): "...כשיבא משיח אז יתחדש העולם, דהיינו אלה תולדות השמים והארץ, ויהיה במילואו וטובו ככוונ' הבריאן] אלו לא היה חוטא האדם... ע"ש].

שם פי"ג, ג: "כי לא המטיר ה' א-להים על הארץ, מזכיר שם מלא על עולם מלא...", וביפ"ת (השלם) שם: "מזכיר שם מלא, פי' באו' [בראשית ב, ד (הנ"ל בכ"ר פי"ב)] ביום עשות ה' א-להים. . . שעד שלא נשלם העולם, לא יאות להזכיר עליו שם מלא, כיון דהוה חסר, אבל אחר שהוא על מלואו³⁰ הזכיר שם מלא...".

שם פי"ד, ז (עה"פ בראשית ב, ו וייצר. . . את האדם עפר מן האדמה"): "עפר, ר"י בר סימון אומר עופר, עולם על מליאתו נברא. אר"א בר שמעון, אף חוה על מליאתה נבראת...".

וראה אוה"ת בלק ח"ג ר"ע תתקל: "...ובמד"ר פ' בראשית פי"ד ע"פ וייצר כו' עפר מן האדמה, ר' יהודה בר' סימון אמר עופר (ופי' המ"כ עפר דורש לשון עופר בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו, כמו עופר האילים) עולם (נער בחור לשון עלם) על מליאתו נברא...".

ועד"ז באוה"ת בראשית ח"ג תקכו, רע"ב — אלא שבמקום "על מליאתו", איתא שם "על מילואו": "במד"ר פ' בראשית פי"ב³¹ עפר ריה"ו בר סימון אמר עופר (פי' המ"כ עפר דריש לשון עופר בחור וחזק עומד על מעמדו ותוקפו כד"א עופר האילים) עולם על מילואו נברא (פי' עולם נער בחור לשון עלם)".

שולח הגליון

(30) יש להעיר מיל"ש הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה: "...לה' הארץ ומלואה. . . שבשבילו נברא העולם על מלואו" — שלכאורה י"ל שהניקוד הוא "מלואו", ע"ד "ומלואה". וא"כ לכאורה י"ל כן גם ביפ"ת כאן (ואולי גם לקח לשונו מיל"ש הנ"ל). ויל"ע.

(31) אוצ"ל: פי"ד — כנ"ל בפנים מאוה"ת בלק.

ובפשטות³⁶ פירוש תיבת "עד" הוא מראה מקום לכל אריכות הבר"ר שם עד סיום הענין "אעפ"י...".

וכ"ז מתאים להערת רבינו (שי"ל אדר תשי"ג) שבקונטרסים ח"ג ע' קלג: "על מילואו נברא: ראה בראשית רבה פי"ב, ו".

ועד"ז לקו"ש חט"ז ר"ע 532 (משלהי שבט תשל"ח): "ומיד הם (ועמך כולם צדיקים) נגאלים ויקויים מש"נ דנעשה ונקריב לפניך באהבה כמצות רצוניך – כי יהיו האדם – אתם קרוים אדם – בשלימותו וכל העולם כולו במילואו ושלימותו גם יחד", ובהערה שם: "וכל העולם כולו במילואו: כמדדו"ל עה"פ אלה תולדות השמים והארץ (ב"ר פי"ב, ו)".

ב. אמנם ראה הערת רבינו (שי"ל כסלו תשי"ד) שבתש"ד ע' 74: "אלה תולדות... על מילואו: בראשית ב, ד. ב"ר פי"ד, ז". ויל"ע בטעם השינוי מפ"ב, ו לפי"ד, ז – ובפרט שמציין כאן בלי הקדמת "ראה".

והנה מ"ש הצ"צ³⁷ מהמתנות כהונה ש"עולם" פירושו "נער בחור לשון עלם", עד"ז כתב גם בנזר הקדש (השלם) לב"ר שם³⁸: "...דריש עפר לשון עופר, והיינו עולם הוא נער בחור, כמו עופר האילים שהוא איל בחור העומד בקומתו וצביונו בתוקפו וגבורתו, ועז"א על מליאתו נברא, כלומר שלא נברא כתינו' אלא על מליאתו בצביונו ותוקפו...". ועד"ז כתב גם בפ"י ארש רבה³⁹ (לר' אהרן שמואל הכהן מסטעפאן⁴⁰)

שׁוֹלֵי הַגְּלִיּוֹן

(36) אבל להעיר שאוה"ת הנ"ל הוא עפ"י כתי מעתיק (בוך תפול עליהם – מינדל).

(37) באוה"ת בראשית ובלק הנ"ל בפנים.

(38) ולכאורה דבריו הם צירוף דברי המתנות כהונה ("...עפר דרש לשון עופר פירושו בחור וחזק עומד על מעמדו ותקפו כד"א עופר האילים. עולם, נער בחור...") דלעיל בפנים, ודברי היפה תואר ("דריש... מלש' עופר כמו עופר האילים... בקומתו ובצביונו כעופר שהוא איל בחור שהוא בצביונו... עופר דהינ[ו]נו עולם...") דלקמן בפנים, בתוספת ביאור. וראה שוה"ג 41.

(39) א' מב' חלקי הפירוש קורא מראש (בארדיטוב תקע"א) לב"ר (עד פי"ח), וחלק הב' נק' ירים ראש.

לכאורה פירוש לל' ר' ברכיה (הנ"ל) "אע"פ שנבראו הדברים על מליאתן (ובמת"כ: "ה"ג... מלאותן, פי... שנבראו במלואן"), כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו" – שכיון שבשעת הבריאה היו גם ו' דברים אלו במילואם, נמצא שכל העולם הי' על מלאותו (ולכן כתוב תולדות השמים והארץ מלא, כמ"ש במת"כ הנ"ל).

וראה מ"ש עפ"ז³³ בתרמ"ב ר"ע שכו: "...ע"פ משארז"ל בראשית פי"ב כל תולדת שנאמר בתורה חסרין בר מן תרין אלה תולדות השמים והארץ בהבראם, אלה תולדות פרץ, והיינו ע"ד שאע"פ שהעולם על מלואו³⁴ נברא, מ"מ כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו, ועוד אינם חוזרין לתיקונן עד שיבא בן פרץ...".

[ויל"ע במ"ש "והיינו ע"ד שאע"פ...", ש"לכאורה משמע שמדמה מ"ש בב"ר פי"ב למ"ש "שאע"פ שהעולם על מלואו נברא, מ"מ כיון שחטא אדה"ר נתקלקלו..."] – אבל לכאורה אין זה אלא סיום הענין שבאותו פיסקא בב"ר פי"ב (בשינוי מל' הב"ר "אע"פ שנבראו הדברים על מלאותן כנ"ל)? ובפרט שבל' הצ"צ באוה"ת שה"ש הנ"ל, יש לכאורה משמעות אחרת, כי שם איתא³⁵: "...אלה תולדות פרץ כו', עד אעפ"י...".

שׁוֹלֵי הַגְּלִיּוֹן

(33) וצריך להוסיף אוה"ת שה"ש הנ"ל בפנים (הנס' בתרמ"ב ע' רפג, הע' 1 – כמקור לפ"ג-ה של ההמשך) להציונים (לפכ"א מההמשך שבפנים) שבתרמ"ב ע' שכו, הע' 581.

(34) ולהעיר מהשינוי כיו"ב הנ"ל בפנים (בהבאת ל' ב"ר פי"ד) – מ"על מליאתו" שבאוה"ת בלק ל"על מילואו" שבאוה"ת בראשית. ובנדוד, להעיר גם מגירסת האברבנאל בישועות משיחו העיון השלישי, פ"ו (לז, רע"ג): "ר' ברכי" אומר אע"פ שנבראו הדברי' על מילואן..." (ואף שמביאו שם בתוך דברי "המפקר", ומוחה נגד מה ש"ו(ג) גם בהגדות האלה שלח ידיו המפקר במרדו ובמעל וברא אתהן בחרבותיו, ולא זכר כולם כ"א קצת", לכאורה משמע שם ששליחת ידיו של המפקר היתה במה שלא הביא מה "שבכל אחד מהמקומות הנזכרי' נתנו טעם לדבר...", ולא שהאברבנאל (גם) העתיק מהמפקר גירסא בלתי מדוייקת, וילע"ע).

(35) וכ"ה בספר הליקוטים – דא"ח צ"צ ערך מצות ר"ע אירסח.

אמנם ראה יפה תואר (השלם) לב"ר שם: "עופר עולם וכו' . . דריש ליה מלש' עופר כמו עופר האילים, והכונה שנברא בקומתו ובצביונו כעופר שהוא איל בחור שהוא בצביונו. ובילקוט גריס עופר עולם, ולפ"ז יראה עופר דהינינו עולם מלשון בן מי זה העלם. ולפי גרסתנו יר' שאדם עופרו של עולם, ר"ל יופיו והדרו של עולם" – כ"ה בכל דפוס היפ"ת⁴⁷, ולכאורה קשה להבין מ"ש ע"ד גירסת הילקוט, כיון שלא נראה חילוק בין גירסת הילקוט וגירסת המד"ר שלפנינו.

אך המעיין בילקוט שמעוני בראשית (דפו"ר⁴⁸) רמז כ (ז, סע"ג) יראה שגירסתו היא: "עפר עופר עלם על מלאתה, אף חוה על מלאתה נבראת, אדם וחוה כבני עשרי שנה נבראו". אבל בדפוס שני (ויניציאה שכ"ו – ו, ד) שינו והדפיסו: "עפר עופר עולם על מלאתה, אף חוה על מלאתה נבראת, אדם וחוה כבני עשרים שנה נבראו".

ולכאורה נראה לפ"ז, שבהדפסת דפו"ר של היפה תואר שהתקיימה בויניציאה (שנ"ז-שס"ו), נמשכו המדפיסים (בטעות) אחרי נוסח הילקוט שמעוני דפוס ויניציאה⁴⁹ "עופר עולם", אף שלכאורה כוונת היפ"ת מובן רק לפי נוסח הילקוט שמעוני דפוס שאלוניקי⁵⁰ – ולכאורה כן

שוליי הגליון

(השני), וז"ל בילמדנו מי מנה עפר יעקב, מי מנה עפרים שיש בהם . . פי' בחורים עכ"ל, הביאו בעה"כ של סה"ד... "[ולהעיר שהצ"צ העתיק ל' הערוך בדיוק, משא"כ בערכי הכינויים שם הביאו בקיצור, ואעפ"כ ציין הצ"צ שהובא בעה"כ ע"ש.

(47) ויניציאה שנ"ז-שס"ו (דפו"ר). פראג תמ"ט. פירדא תנ"ב.

(48) שאלוניקי רפ"ו-ז.

(49) וכ"ה בדפוס קראקא שנ"ה-ו.

(50) ולהעיר מהקדמת היפה תואר שבשנה"ג 43, שבשעה ש"יצא לעולם" ספר אור השכל (ויניציאה שכ"ז-ח – הכולל פי' המיוחס לרש"י ופי' אב"א הנ"ל בפנים), הי' כבר "טורח ועושה" במלאכת כתיבת ספרו (אשר הסדר בזה הי' כמ"ש שם לפנ"ז: "קבעתי עתים . . ואכתוב בספר כל העולה בידי דבר יום ביומו, ולתפארת המלאכה תרתי בלבי וחזרתי על כל ספרי המחברים הקדמונים אשר הזכירו בדבריהם שום א' מהאגדות, להביא בתוך חבורי זכרון דבריהם בקצרה, איש איש על שמו...") – וא"כ אולי

לב"ר שם⁴¹: "עופר עולם, עולם בשורק שהוא לשון בחור, כמו בן מי זה העלם, ועופר הוא איל בחור כמו עופר האילים, ומ"ש על מלאותו היינו בקומתו ושכלו וצביונו...".

ולכאורה משמע כן⁴² גם בפי' אב"א⁴³ (לר' אברהם בן אשר⁴⁴) שבאור השכל (ויניציאה שכ"ז-ח) לב"ר שם: "עופר עולם פירוש בחור, וכן⁴⁵ פירש הערוך בערך עפר⁴⁶".

שוליי הגליון

(40) תלמיד הרב המגיד ור"פ מקאריץ.

(41) ולכאורה דבריו הם ע"פ דברי היפה תואר ("מלש' עופר כמו עופר האילים . . בקומתו ובצביונו כעופר שהוא איל בחור שהוא בצביונו . . מלשון בן מי זה העלם...") דלקמן בפנים, בתוספת ביאור (בא"א קצת מדברי הנזר הקדש דלעיל בפנים – וראה שוה"ג 38).

(42) אבל ראה שוה"ג 45.

(43) המובא לפעמים במתנות כהונה, נזר הקדש, ושאר מפרשי המד"ר, ונזכר בהקדמת היפה תואר לב"ר: "...בהיותי טורח ועושה במלאכתי יצא לעולם ספר הראשון מהרבות והוא ב"ר עם פי' קצר מיוחס לרש"י ז"ל, ועם פי' א' מחכמי דורנו . . פי' המיוחס לרש"י קצר מאד במקו' שאמרו להאריך, גם הפי' השני אינו משיב לרעב, להיותו מקפץ ועולה בכמה אגדות ואינו מפרש בהן שום דבר, גם באותן שפירש ראיתי אמרו כי לא נעמו בעיני, ובכמה מקומות הניח לי מקום להתגדר בו...".

(44) תלמיד הב"י, וחבירו של מהר"ם אלשיך – כמ"ש ראב"א בחתימת תשובתו שבשו"ת אבקת רוכל סי' עב: "...וכל זה כתבתי להלכה למעש' אם יצטרף ויסקימו עמי אלופי ומיודעי בעלי ההוראה, וכי"ז דנתי בקרקע לפני מורי הרב הגדול רבן של יש' מוהרר"י קארו נר"ו, ולהתלמד לפניו כתבתי הנראה לע"ד, קטן מתלמידיו הקטנים צעיר וזעיר אברהם ן' אשר", וע"ז כתב שם מהר"ם אלשיך (בר"ס עג): "...בעוברי פה ארם צובא . . שאלוני משפט צדק . . וכדי שלא להשיב פני שואלי ריקם, ואהבת הטוב אהבת נעורים עם החכם השלם היושב על כסא ההוראה, ואהבת התור' שלמדנו לפני מורינו הרב הגדול מוהר"ר יוסף קארו נר"ו, לא אוכל להמלט מלכתוב...".

(45) היינו שעופר פירושו בחור – ראה ל' הערוך בשוה"ג הבא. ולפ"ז לכאורה יש מקום לומר (בדוחק עכ"פ), שהפי' אב"א ס"ל ש"עופר עולם" פירושו "בחורו של עולם" (וע"ד א' הפירושים שביפ"ת לב"ר שם (דלקמן בפנים) "שאדם עופרו של עולם, ר"ל יופיו והדרו של עולם"), כי מ"ש "פירוש בחור" קאי רק על תיבת "עופר", ולא על תיבת "עולם" (שפירושו כרגיל – וועלט).

(46) ערך עפר הב' – הובא באוה"ת בלק הנ"ל בפנים: "...התרגום מפרש עפר יעקב ע"ד עפר מן האדמה דפי' המד"ר ג"כ לשון עופר, והיינו נער, וכ"כ בערוך ערך עפר

מילואים לדקדוקי תורה

עט

תשס"א) ע' מד – ר"י בר סימון הוא אמורא, וא"כ דברי ר"א בר שמעון שהוא תנא לא נאמרו בהמשך לדברי ריב"ס, ורק נסדרו כן לפי סדר תוכנם.]

ונמצא שלכאורה אפ"ל, שלדעת רבותינו נשיאינו "עולם" [וועלט] על מילואו נברא הוא מאמר מפורש בב"ר פי"ד, ז (לפי א' האופנים שאפשר לפרש אותו ע"ד הפשט).

ולהעיר מתרמ"ב ס"ע שפד: "...שהגם שהעולם על מילואו נברא כמארז"ל במד"ר, עכ"ז נאמר תולדת חסר ע"ש הוא"ו דברים שחסרו כו' בר מן תרין כתי' מלא כו' כמ"ש במ"א... ע"ש. תרל"א ח"ב ס"ע תקמג: "...שהעולם על מילואו נברא, כמארז"ל במד"ר כל תולדות שבמקרא חסר בר מן תרין כו'...".

דברי משה (לרמ"ד פעפערבערג, ווארשא עת"ר) לב"ר פי"ד שם⁵³: "משום שהעולם על מלאותו נברא. האדם שהוא עולם קטן על מלואתו וטיבו נברא, לכך לקח הקב"ה עפר מן האדמה, מן המבחר שבאדמ', כדי לברוא את האדם מובחר הבריאה...".

ג. ושוב בד"ה איכה תשל"א ס"ב, הע' *18 צויין: "ראה ב"ר פי"ד, ז. פי"ג, ג" (וכ"ה בלקו"ש ח"א ע' 9, הע' 12; ח"ח ע' 131, הע' 42; ועוד). וראה לקו"ש חכ"ה ע' 14: "...מאמר חז"ל 'עולם על מליאתו נברא'", ובהע' 4 שם: "ב"ר פי"ד, ז. וראה פי"ב, ו. פי"ג, ג (וביפ"ת שם)", ועד"ז לקו"ש ח"ל ע' 8, והע' 8, ועוד.

ויל"ע בטעם השינוי, שניתוסף הציון לב"ר פי"ג, ג (ושוב גם ליפ"ת שם, הנ"ל אות א) – אף שאינו בב' הערות רבינו הנ"ל (מתשי"ג ותשי"ד).

❧ הערה 12 ❧

ואולי הוספת "דערנאך" מרמזת (גם)

❧ שו"י הגליון ❧

(53) ח"א כ, א.

צ"ל ביפ"ת: "ובילקוט גריס עופר עלם, ולפ"ז יראה עופר דהינינו עלם מלשון בן מי זה העלם".

ולפ"ז מובן, שלדעת היפ"ת הפירוש ד"מלשון בן מי זה העלם" מתאים רק לגירסת הילקוט "עופר עלם", ולא לגירסת המד"ר שלפנינו "עופר עולם" (ולכן פירשו באופן אחר – "יופיו והדרו של עולם").

ואולי י"ל עד"ז בציון רבינו לב"ר פי"ד (שבתש"ד הנ"ל) – דמכיון שמצינו את הביטוי "עולם על מילואו נברא" בכ"מ בדא"ח כשהכוונה היא לכל העולם, לכן ביאר בזה רבינו שהוא מיוסד על פירוש אחר בב"ר פי"ד: "עפר, ר"י בר סימון אומר עופר [- היינו שאדה"ר נברא כבחור ולא כתינוק – ושוב מוסיף המד"ר ביאור בזה:] עולם על מליאתו נברא [- ופירושו, שמה שאדה"ר נברא כבחור הוא חלק מענין כללי יותר – מה שכל העולם נברא על מילואו]. אר"א בר שמעון, אף חוה על מליאתה נבראת...".

[ואין להקשות, שלפי הנ"ל אין צורך לפרט בנוגע לחוה, כיון שכבר נאמר לפנ"ז שכל העולם נברא על מילואו – כי: (א) את"ל שכוונת המד"ר כאן היא לבריאתה לפני שנלקחה מגופו של אדה"ר⁵¹, הרי לכאורה לא היתה על מליאתה, כיון שעדיין לא נבנתה כגוף שלם בפ"ע – וע"ז קמ"ל ר"א ב"ש שלפי מצבה וענינה דאז היתה על מליאתה. (ב) את"ל שכוונת המד"ר היא לבנינה כגוף בפ"ע לאחר שנלקחה מגופו של אדה"ר⁵² – הרי יצאה מהכלל בזה שהיא נוצרה באופן מיוחד, מאחת מצלעותיו של אדה"ר. (ג) לפי מ"ש בס' מדרש תנאים לבראשית (ירושלים,

❧ שו"י הגליון ❧

כתב פירושו לב"ר פי"ד קודם שהגיע לידו (או קודם שנדפס) הילקוט שמעוני דפוס ויניציאה (שי"ל בשנת שכ"ו).

(51) וכן משמע בפ"י אב"א: "אף חוה וכו'. אף על פי שנבראת מאדם מן הצלע, על מליאתה נבראת בכל השיעור שעתידה להיות אחר כך, ולא גדלה בקומה ובגודל גופה אחר כך".

(52) וכמ"ש בפ"י מהרז"ו: "ומ"ש אף חוה וכו', היינו ויבן ה' א-להים את הצלע ג"כ בשם מלא, להורות על מליאתה".

ומדייק במאמר

מצרף (בהמאמר) חטא עה"ד עם החטאים דקין ואנוש וחושב זה בפ"ע" הוא, כי הסילוק מארץ לרקיע שבחטא עה"ד הוא עיקר ענין הסילוק (נוסף על מה ש"זה בעיקר נוגע לנו"). ושם (6:45) נזכר עוד פרט בזה: "וואס דערפאר [ברענגט דאס אויך אפ דער רבי אין די מאמר, און איז דאס מפריד בפני עצמו, און מה שאין כן, פון רקיע הא' לב' וג', איז שטעלט ער דאס ביידע צוזאמען" – ולכאורה פירושו, שזהו הטעם שמביא גם תוכן החטא – "חטא עץ הדעת" (ולא "חטא אדם הראשון"), ולא כבשאר החטאים שהזכיר החוטאים "חטא קין ואנוש". . בדור המבול", ולא תוכן החטאים.

ואולי גם במאמר דידן, מ"ש תחילה "חטא עץ הדעת" ושוב "חטאים" סתם, הוא לפי שאינו נוגע להביא את התוכן הפרטי של שאר החטאים, כיון שהעיקר הוא הסילוק מהארץ לרקיע שנעשה ע"י חטא עה"ד. ועד"ז מ"ש "שלאחריו", היינו ששאר החטאים באו רק לאחר ה'נתינת מקום', "סיבה וגורם", ו"מקור" שלהם – חטא עץ הדעת.

☞ הערה 15 ☞

א. ממ"ש בתרנ"ח, תשי"ג, ועוד⁵⁶: "סין[לקו", משמע לכאורה שהחוטאים סילקו את השכינה. משא"כ בל' תשי" (תרנ"ח, תשי"א בנדפס, תשי"ב בנאמר ובנדפס, תשי"ד, ועוד⁵⁶): "נסתלקה", וכ"ה בכל המדרשים⁵⁷ – לא נזכר מי הוא המסלק. אלא שבבמדב"ר פ"ג, ב ממשך: "א"ר יצחק, כתיב צדיקים יירשו ארץ וישכנו לעד

☞ שוליי הגליון ☞

הסילוק? איז דאס אט דאס אלץ וואס האט זיך אפגעטאן בתחתונים, וואס מ'האט מסלק געווען די שכינה פון עולם הזה – פון דעם עולם הזה התחתון. פונקט אזוי ווי דא איז געווען דער עיקר שכינה וואס ס'ניטא העכער, אין העכערע עולמות, איז אט אזוי – איז וואו הערט זיך אן דער עיקר החטא, און <וואס איז נוגע... וואו איז מער נוגע דער עיקר החטא? איז דאס נוגע דוקא אין דעם חטא עץ הדעת, וואס ער האט מסלק געווען [פון?] ארץ לרקיע הא"ו.

(56) כנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

(57) שהש"ר, ב"ר, ובמדב"ר דלקמן בפנים. פסיקתא דר"כ פ"א.

להמבואר בלקו"ש ח"ו ע' 82 (שיחה ליו"ד שבט) – ע"פ תוכן הענין ד"עיקר שכינה בתחתונים היתה" שבתש"י – שזה שעוה"ז היא "עולם הקליפות וסט"א", הוא ענין שניתוסף לאחרי הבריאה, ע"י חטא עה"ד, ואינה מוכרחת להיות כן מצד עצם מהותה (וע"ש ההוראה מזה בעבודת ה').

ולהעיר, שע"פ מ"ש בלקו"ש חכ"ה ע' 429 [סה"ש תשמ"ז ח"א ע' 200] הע' 52 לכאורה יוצא, שמצד הכוונה העליונה לא היתה מקום לחטאים וירידה בפועל, במשך כל ששת ימי בראשית, עד שנברא אדם הראשון "בסוף מע"ב – ריבוי זמן לאחרי שנתאוה כו' ונברא העולם". ובנוגע להזמן דקודם שנברא אדה"ר "הכוונה דנתאוה כו' היתה" רק "שיתהווה עולם (לכתחילה באופן כזה) שיש בו האפשריות ועוליות לרע", ע"י שההעלם ו"הסתר אורו ית" שהי' בעוה"ז מתחילת ששת ימי בראשית, שתוכנו הוא "שאיך נרגש בעולם שהתהוותו הוא מאלקות – נתן את האפשריות שיהי' "מלא קליפות וסט"א שהן נגד ה' ממש", ע"ש.

☞ הערה 14 ☞

ראה תשי"א ס"ב⁵⁴: "שבענין החטא, הרי עיקר החטאים הי' חטא עה"ד, שהרי ע"י חטא עה"ד הי' נתינת מקום לשאר החטאים, וחטא עה"ד הי' סיבה וגורם להחטאים דקין ואנוש וכו'". ועד"ז תשי"ד (0:15): "דעם חטא עץ הדעת, וואס דאס איז דאך געווען א מקור אויף אלע ענינים פון חטאים שלאחר זה". תשט"ו (0:10): "חטא עץ הדעת, וואס דורך דערויף זיינען זיך אויך געקומען די חטאים שלאחריו".

עוד מבואר בתשי"א שם⁵⁵, ש"הטעם שאינו

☞ שוליי הגליון ☞

(54) ועד"ז (5:45): "פונקט אזוי ווי בפשטות, איז דער חטא עץ הדעת געווען דער סיבה, און דער נתינת מקום, אז זאל דערנאך קענען זיין דער חטא קין והבל, און חטא המבול, מיט אט א די אלע, וואס האבן מסלק געווען דערנאך פון רקיע הא' לב' און אזוי העכער...".

(55) ועד"ז (6:05): "...איז אט אזוי איז אויכעט אין דעם פנימיות הענין, איז וואס איז געווען דער עיקר ענין

סדום רעים וחטאים, רעים זה לזה וחוטאין⁶⁸ להקב"ה, [מאד שהיו מכוונים וחוטאים]⁶⁹ ויש אומרים מאד דם שפיכות דמים, סילק⁷⁰ שכינתו לרקיע הששי. עמד אמרפל⁷¹ וחבריו והכעיסו, סילק⁷² שכינתו לרקיע השביעי⁷³.

ב. וראה עץ חיים שער לו (שער מיעוט הירח) פ"ב: "שאמר⁷⁴ רז"ל שאדם הראשון סילק את השכינה לרקיע ראשון ודור אנוש כו' עד שהעלה . . . וא"כ נמצא ששבעה רקיעים התחתונים שבה כבר עלתה בימי אדם הראשון . . . המלכות שבה שהוא רקיע א', נסתלקה משם ועלתה⁷⁵ ביסוד,

— שול"י הגליון —

(68) בתנחומא (באבער) שם: "וחטאים בגילוי עריות, לה' בע"ז, מאד בשפיכות דמים".

(69) כן מובא מכת"י ספרדי בתנחומא (באבער) שם הערה קכח, ולדעתו כצ"ל.

(70) בתנחומא (באבער) שם: "מיד סילק".

(71) בתנחומא (באבער) שם: "הפלשתים".

(72) בתנחומא (באבער) שם: "מיד סילק".

(73) ולהעיר גם מכסף מזוקק (לבעהמ"ס רי"ף לע"י) תצוה דרוש ב (צ, ד): "...שנתאזה להשכין שכינתו בתחתונים, וכן כתיב ה' אלקים מתהלך בגן וכו', וכיון שצפה מעשיהם של רשעים, סילק שכינתו, ולא נעשית תאותו של הב"ה עד שהוקם המשכן..."

(74) ועד"ז בשער ההקדמות דרושי פרצוף רחל, דרוש ד (סט, ג [ססד, סע"ב ואילך]): "...מה שארז"ל כי אדה"ר העלה את השכינה לרקיע הא', ודור אנוש לרקיע ב' וכו', עד שבא אאע"ה שהיה למעלה מזו' רקיעים, כמשארז"ל על פסוק הבט נא השמימה, והורידה לרקיע הא' וכו' עד משה רבינו ע"ה שהורידה בארץ . . . והרי זו עליית רקיע הז' שבז' תחתונות שבה בימי אדם, ונמצא כי בימי החול . . . המלכות עלתה ביסוד . . . ועד"ז נתעלו ז' תחתונות שבה אחת לאחת בכל ז' הדורות ההם..."

(75) לכאורה אפ"ל שמ"ש בתשי"ד (0:20): "<מ'האט...> נסתלקה . . . און דערנאך . . . איז זי זיך עלתה למעלה ביז דעם רקיע השביעי", הוא מיוסד (גם) על ל' הע"ח (ושער ההקדמות שבשוה"ג הקודם) כאן. ועד"ז בתשל"ט הב' (0:20): "עלתה למעלה, נסתלקה ממטה למעלה". וראה גם שהש"ר כאן: "מקפץ וסליק . . . נסתלקה", ב"ר הנ"ל בפנים: "מקפץ ועולה . . . נסתלקה", במדב"ר הנ"ל שם: "מקפץ ועולה . . . נסתלקה" (- לשונות אלו הובאו לעיל בארוכה, במילואים להערה 4). תוספות (הדר זקנים) יתרו יט, כ: "נסתלק ועלה לרקיע ראשון, בא קין והרג את הבל אחיו עלה עד לרקיע שני". אלשיך עה"פ בראשית ג, יז (ד"ה ובוזה): "אך בהעוות האדם . . . נסתלקה שכינה עד לרקיע כמשד"ל כי ע"י שבעה עלתה עד לרקיע השביעי",

עליה, הרשעים במה ישכנו? באויר? אלא הרשעים סלקו השכינה מן הארץ, אבל הצדיקים השכינו השכינה בארץ" (ואילו בשהש"ר כאן הל' הוא: "א"ר יצחק . . . הרשעים . . . לא השכינו שכינה לארץ" ע"ש. ועד"ז בב"ר פי"ט, ז ע"ש).

ולהעיר מל' התנחומא נשא טז⁵⁸: "ברא את האדם וצוה אותו . . . ועבר על צויו, אמר לו הקב"ה כך הייתי מתאזה . . . ודבר אחד צויתי אותך ולא שמרת אותו, מיד⁵⁹ סילק הקב"ה שכינתו לרקיע הראשון, מנין? דכתיב . . . כיון שעברו על הציווי סילק שכינתו לרקיע הראשון. עמד קין והרג להבל, מיד סילק שכינתו לרקיע השני⁶⁰. עמד⁶¹ דורו של אנוש⁶² והיו עובדי עבודה זרה שנאמר אז הוחל לקרוא בשם ה', וסילק שכינתו לשלישי. עמד דור המבול⁶³ והכעיס שנאמר ויאמרו לא-ל סור ממנו וגו', סילק⁶⁴ שכינתו לרביעי. עמד⁶⁵ דור הפלגה ואמרו לא הימנו לבור לו בעליונים וליתן לנו את התחתונים הבה נבנה לנו עיר ומגדל, מה עשה להם ויפץ ה' אותם וגו', סילק⁶⁶ שכינתו לרקיע חמישי. עמדו הסדומים והכעיסו⁶⁷ שנאמר ואנשי

— שול"י הגליון —

(58) ועד"ז בתנחומא (באבער) נשא כד, וחלק מהשינויים מובא בשוה"ג הבאים. ולהעיר מל' אבקת רוכל (לרבינו מכיר) ספר ראשון, ח"ב — שהוא כנראה (ע"פ נוסח) מתנחומא זו: "עבר אדם על צויו, אמר הקב"ה מתאזה הייתי . . . עברת על צווי, עלה לרקיע ראשון. חטא קין עלה לשני. חטא דור אנוש עלה לג'. חטא דור המבול עלה לר'. חטא דור הפלגה עלה לה'. חטאו אנשי סדום עלה לר'. חטאו אמרפל וחבריו עלה לז". וראה גם ל' הדר זקנים שבשוה"ג 97 (שכנראה גם הוא (ע"פ נוסח) מתנחומא זו).

(59) ראה לקמן שוה"ג 78.

(60) בתנחומא (באבער) שם: "מרקיע הראשון לרקיע השני", ועד"ז לקמן בשאר הרקיעים.

(61) מכאן ואילך הושמט ברוב הדפוסים (כמ"ש בתנחומא (באבער) שם הערה קכו), והועתק כאן מדפו"ר (קושטדינא ר"פ), מבלי לרדג, לתועלת אלו שאינו תח"י.

(62) בתנחומא (באבער) שם: "עמדו דור אנוש".

(63) בתנחומא (באבער) שם: "עמדו דורו של מכול".

(64) בתנחומא (באבער) שם: "מיד סילק".

(65) בתנחומא (באבער) שם: "עמדו".

(66) בתנחומא (באבער) שם: "עמד וסילק".

(67) בתנחומא (באבער) שם ליתא.

עבירה נענש ע"ז, כיון שהכוונה שלו בהעבירה אינה כדי להשלים הכוונה העליונה להגיע לעלי' יותר נעלית ("עבירה לשמה")⁷⁹.

ונמצא שבירידה הבאה ע"י חטא ישנם שני "שותפים", החוטא שפועל הירידה מצד רצונו הבלתי רצוי, וה' הפועל הירידה כדי להשלים כוונתו ית' דעליית העולם והחוטא. ולכן אפשר לייחס סילוק השכינה לאלו שעשו החטאים, וגם אפשר לייחסו להשכינה עצמה⁸⁰.

וע"פ הנ"ל אולי אפ"ל, שמ"ש כאן "האבן זיך מסלק געווען די שכינה" כולל ב' ה"שותפים" (למעלה, ולהבדיל, הז' דורות), והיינו ש"האבן". מסלק געווען די שכינה" הוא בהתאם לל' סילקו שבכ"מ הנ"ל, וקאי על הז' דורות, ומשולב בו, תיבת "זיך" בהתאם להלשונות "סילק הקב"ה", "עלתה"⁷⁷ (וכיו"ב) הנ"ל.

ולהעיר ממ"ש בתרל"ג: "וע"י חטא אדה"ר בעה"ד כתי' ויגרש את האדם ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון", ועד"ז שם במהדו"ק: "אך אחר חטא עה"ד כתיב ויגרש את האדם שגרשו מן הגן ונסתלקה השכינה לרקיע הראשון"⁸¹. ואולי גם

שוליי הגליון

79) וגם מצד למעלה, כל החטאים שהאדם עושה הם היפך הרצון והתענוג דלמעלה, למרות שהם והירידה שעל ידם הם חלק מהכוונה העליונה, כמבואר בתשל"א ס"ד-ו, ע"ש. וראה עד"ז לקו"ש ח"ה ע' 67-62. ושם בהערות 70, 74, 79 מבואר, שאף שמצד עצמותו ית' אין הכרח ח"ו שיהי' "איכפת לי" אם יקיימו תומ"צ או לא (ולכן איתא (בר"ר רפמ"ד, ספ"ב) ש"איני יודע באיזה מהם חפץ..."), ומה שפנימיות רצונו ית' הוא (לפועל) שרוצה דוקא קיום התורה ומצות ("חפץ במעשיהן של צדיקים"), זהו רק מצד בחירת עצמותו ית' – מכל מקום, ע"י שעצמותו ית' בחר כן, נעשה חילוק עיקרי בין החטאים והענינים דתומ"צ: שעניני תומ"צ הם מיוחדים בו' ית' מצד מציאותם, ואילו בחטאים מתגלה שאין דבר חוץ ממנו ית' ו"אין עוד מלבדו" – דוקא ע"י שאינם תופסים מקום (כיון שהרצון דתומ"צ הוא רק מצד בחירתו ית', ולא מצד שמוכרח ח"ו לרצות כן) ובמילא אינם מעלימים לגבי ית', ואין "מתחשבים" עמהם – שלילת מציאותם.

80) ולהעיר מפר"ת ס"ע קפג: "והז' דורות גרמו סילוק השכינה".

81) ולהעיר, שלפ"ז משמע שכל זמן שהי' אדה"ר עדיין בג"ע, לא נסתלקה השכינה לרקיע הראשון. וכן משמע

וכן עשו כל השבעה דורות עד שהעלוה... – שמשלשונו משמע, שאפשר לייחס סילוק א' בין לאדם הראשון והשבעה דורות ("סילק". . . שהעלוה"), ובין להשכינה עצמה⁷⁶ ("עלתה"⁷⁷). ועד"ז משמע⁷⁸ בדב"ר פ"ה, י: "כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה". אמר דוד: רבש"ע, מה השכינה עושה למטה? סלק את השכינה לרקיע".

ג. ואולי אפ"ל בתוכן הענין: מבואר בשיחת י"ט אייר תשי"ב (לקו"ש ח"ג ע' 976 (ואילך), הע' 19, וש"נ) שהכוונה העליונה בהבריאה היא, שמגמר הבריאה ואילך תעלה הבריאה וכאו"א מישראל שבתוכו תמיד בעלי' אחר עלי', ושמצד למעלה כל הנפילות והירידות בעבודת ה' הם הכנות מוכרחות להעלי' למדרגה יותר נעלית שאחר כך, ולכן אין זה ירידה אמיתית, אלא חלק מהעלי' היותר נעלית. ולאידך, מי שבוחר לעבור

שוליי הגליון

תהלים קלט, ח: "על ידי חטא אדם נסתלקה שכינה מעל הארץ ועלתה לרקיע ראשון כנודע מרו"ל", תרומה כה, ח (ד"ה אמנם יהי'): "כי מאז היתה שכינה למטה טרם יחטא אדם, ובהעוותו עלתה לרקיע ראשון, ובדור אנוש לשני, וכן על הסדר הזה עד השביעי" (שם לפנ"ז ד"ה ואחשבה. תהלים סח, ה). מאמר הרקיעים (טשערנאוויץ תר"כ) לרמ"ע מפאנו בתחלתו (ד"ה ודע כי ביום): "ביום ברוא אלקים אדם היתה שכינה בתחתונים, ובחטאו נסתלקה לוילון". בא קין ואמר לית דין ולית דייך והרג את הבל. . . נסתלקה לרקיע ממש הוא השני מטה למעלה. . . באו דור אנוש עלתה לשחקים. . . בא דור המבול והיא עלתה לזבול. . . בא דור הפלגה ועלתה למכון. . . באו אנשי סדום עלתה למעון. . . ובמרדו של אמרפל שהוא ומצרים ובני חם כחשו בה' ויאמרו לא הוא, נסתלקה לערבות". מגלה עמוקות עה"ת מהדו"ת (בני ברק תשמ"ב) פ' תשא דרוש ד (ע' רכה): "יעקב החזיר השכינה למעון שהוא רקיע ג' מז' רקיעים שעלתה השכינה מזה העולם כדאיתא במדרש רבה על פסוק ה' אלקים מתהלך בגן". ולהעיר משו"ע אדה"ז או"ח סי' תרכ, ס"י: "ללוות השכינה שתעלה ותסתלק עכשיו. . . ועכשיו תעלה למקומה".

76) ואולי אפ"ל כן גם בב' הלשונות שבשוה"ג הקודם: "נסתלקנה" (- ע"י אחר) ו"עלתנה" (- מעצמה).

77) וכל' תשי"ד (שבשוה"ג 75): "איז זי זיך עלתה".

78) וגם משמע שהשכינה אינה מסתלקת מיד עם עשיית החטא, אלא רק כשהי' מסלק אותה. ולאידך, בתנחומא הנ"ל (בפנים, ובפרט בתנחומא (באבער) שבשוה"ג 64, 70, 72) איתא שבחלק מהחטאים "מיד סילק", ורק בחלק מהם "סילק" סתם.

בהורדת השכינה מרקיע הא' לארץ. וראה דברים רבה פ"ה, י⁸⁹: "כל שאומר לשון הרע מסלק השכינה מלמטה למעלה. . . מה כתיב אחריו רומה על השמים אלקים וגו', אמר דוד: רבש"ע, מה השכינה עושה למטה? סלק את השכינה לרקיע". ולכאורה אפ"ל שבקשת דוד הי' על סילוק השכינה מהארץ לרקיע האי⁹⁰, כי קודם בקשתו היתה השכינה "למטה" (מה"רקיע")⁹¹, וא"כ הסילוק מ"למטה" ל"רקיע" (לי' יחיד), י"ל שהוא לרקיע הא'. ועפ"ז אולי אפ"ל, שגם מ"ש במאמר דידן⁹² "מלמטה למעלה" סתם, הוא לרמז להסילוק מהארץ לרקיע, ושמרומז בזה להמבואר בתשי"א (ס"ב)⁹³, שעיקר הסילוק הי' מהארץ לרקיע⁹⁴.

שוליי הגליון

88) ולהעיר שבב"ר הוצאת תיאודור-אלבק שם: "למטה" (וראה בחילופי נוסחאות שם). אבל ככפנים כ"ה גם בלקו"ת צו י, סע"ד. ועוד.

89) ועד"ז במנורת המאור (אבוהב) נר שני, סוף החתימה, בשם "ואלה שמות רבה", וכ"ה במנורת המאור (אלנקאוה) פרק לשון הרע (ח"ד ע' 342), אבל לא נמצא בשמו"ר שלפנינו. כללות המארו"ל (בלי לי' "מלמטה למעלה") נמצא בעוד כ"מ: ירושלמי פאה פ"א, ה"א. וייק"ר פכ"ו, ב. במדב"ר פ"ט, ב. תנחומא חוקת ד. תנחומא (באבער) שם ז. מדרש תהלים ז, ח. פסיקתא דר"כ פ"ד. יל"ש מלכים א רמז ריג. תהלים רמז תרלז.

90) אבל ראה לקמן אות ד.

91) ובוויק"ר, תנחומא (בכת"י רומי – הובא בתנחומא (באבער) שם הערה ק), פסדר"כ, מדרש תהלים, ויל"ש תהלים שבשוה"ג 89, מפורש בבקשת דוד: "מה שכינתך עושה בארץ". ולהעיר מירושלמי הנ"ל שם: "מה שכינתך לירד בארץ".

92) להעיר משייכות דרשת הדב"ר הנ"ל לתוכן המאמר, עפ"י מ"ש בס' נאות יעקב (לרי"י אלגאזי, אזמיר תקכ"ז) דרוש לשבת שקלים, ד"ה אכן יראה: "כלפי מ"ש ז"ל בויקר' רבא פ' אמר' [הנ"ל שוה"ג 89] שבימי דוד לא היו ישראל באחדות והיה בהם דלטורין. . . אשר זה נרא' לע"ד טעם כעיקר למה לא נבנה הבית בימי דוד, יען היה מן הנמנע שתשרה שכי' בתוכם, ואדרבא הוא היה אומר רומה על השמים אלקים" [נאף שטעם זה מפורש בדב"ר שם לפנ"ז (ועד"ז במדרש תהלים שם) על "דורו של שאול" (ועפ"י פירש כן היפה תואר (השלם ד"ה יוצאין) בויקר' שם), אולי מפרש כן הרי"י אלגאזי לפי שדרשת הדב"ר הנ"ל בפנים פותח ב"דבר אחר" (ע"ש), או אולי ס"ל שהויק"ר ודב"ר הנ"ל הם מדרשות חלוקות. ואכ"מ].

93) שבמילואים להערה 14, ע"ש.

94) ולהעיר מאוה"ת נ"ך ח"א ע' תנט: "נאמר בדור המבול לא ידון רוחי באדם לעולם. . . הפי' שלא יהא

זה מרומז כאן בהוספת תיבת "זיך", היינו שבשעה (או ע"י) שאדה"ר גרם לעצמו שיסולק מג"ע ("האבן⁸² זיך מסלק געווען), הנה אז "האבן. . . מסלק געווען" גם "די שכינה"⁸³.

הערה 16

א. לכאורה אפ"ל, שמ"ש בהמאמר כאן "מלמטה למעלה" סתם הוא קיצור הכולל שני סוגי הסילוק (מהארץ לרקיע, ושוב מרקיע לרקיע) וכל הז' סילוקים הפרטיים, שהיו במשך הז' דורות. ואולי גם נכללים בזה אופנים שונים בתיאור הסילוק. כי בתש"י נזכר רק עד רקיע הד', ובהמדרשים ובתרצ"ט, תרפ"ו [תרצ"ב], תרל"ג, ועוד דרושים נזכר עד רקיע הז'⁸⁴, ובתרנ"ח ועוד דרושים איתא שסילקו את השכינה עד למעלה מז' רקיעים⁸⁵ – ולכאורה הל' "מלמטה למעלה" שבהמאמר כאן כוללת ומתאימה לכל אופנים אלו⁸⁶.

ולהעיר מסיום ל' הבראשית רבה כאן⁸⁷: "עמד משה והורידה מלמעלה למטה"⁸⁸, ומדובר

שוליי הגליון

ממ"ש בתרל"ג שם לפנ"ז: "וכתי' וישמעו את קול הוי' אלקי' מתהלך בגן לרוח היום שהי' גילוי אלקות בגן" (ועד"ז במהדור"ק). ואכ"מ.

82) ומ"ש "האבן" לי' רבים, לכאורה אפ"ל שקאי על הקב"ה (שסילק את שכינתו), ולהבדיל, על אדה"ר (שסילק את עצמו מג"ע), כשילוב ב' הביאורים שבפנים.

83) ולהעיר גם מרבינו בחיי קרח טז, א: "מלאכי השרת נתקנאו בו באדם הראשון עד שהחטיאוהו, והפשיטוהו בגדי השכל ולבש בגדים אחרים בגד בוגדים, עד שנטרד מגדולתו ונסתלקה שכינה מן התחתונים".

84) ובזה גופא, בתרפ"ו [תרצ"ב] מקצר: "לרקיע הראשון, ובחטאם של קין ואנוש כו' סילקו את השכינה עד רקיע הז'". ובתרל"ג באו"א: "לרקיע הראשון. . . השני. . . השלישי. . . וע"י חטא דור המבול והפלגה וסדומי' והמצרי' בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי". ובתרל"ג מהדו"ק באו"א: "לרקיע הראשון, ואח"כ ע"י חטא דור המבול ודור הפלגה וכמה חטאים העלו את השכינה עד למעלה לרקיע השביעי" (ולהעיר מלי' תרל"א ח"א ע' עג בהערה).

85) וראה לקמן אות ב.

86) ולהעיר מלי' תרל"ג מהדו"ק (שבשוה"ג 84): "עד למעלה לרקיע השביעי".

87) פ"ט, ז – הנ"ל במילואים להערה 4, אות ב.

ולכאורה אפשר להביא מקור (וביאור) לזה ממ"ש בעץ חיים⁹⁶ שער לו (שער מיעוט הירח) פ"ב⁹⁷: "שאמרו רז"ל שאדם הראשון סילק את

שוליי הגליון

מתרנ"ד ע' קיח: "ונודע מדרז"ל במד"ר שהראשוני סילקו השכינה עד למטה מז' רקיעים" [ואואפ"ל בזה ע"פ המשך תער"ב ח"ב ע' תשמט: "המיעוט דבחי' מל' שהי' במיעוט הירח ובחטא עה"ד. . . שיש הפרש בזה דבמיעוט הירח עלו הט"ס ונכללו בז"א ובחטא עה"ד. . . ירדו למטה במקום הקליפות והו"ע גלות השכינה בע"ש כו' וכמ"ש בע"ח שער מיעוט הירח פ"ב. . . וראה אוה"ת נ"ך ח"א ע' ריט. תרע"ח ע' קמב. ואכ"מ].

96 ועד"ז שער ההקדמות שבשוה"ג 74. 97 הובא גם לעיל במילואים להערה 15, אות ב, ע"ש. ולהעיר מנוסחו המיוחד של בעהמ"ס שבט מוסר בספרו תהלות ה' (עה"פ תהלים לג, יג-יד): "ומרבי ומורי זצ"ל - לכאורה ר' בנימין מלמד מאיזמיר] שמעתי בישוב אלו הספקות בדרז"ל בתחילה השכינה היתה בתחתונים, חטא דור המבול נסתלקה ברקיע הראשון, חטא דור הפלגה עלה ברקיע השני, סוף דבר באו שבעה דורות של רשעים עד שעלה למעלה משבעה רקיעים, וכנגדם באו שבעה דורות של צדיקים, בא אברהם והורידה מרקיע הראשון, וכן יצחק ויעקב עד שלמה שבנה המקדש וירדה למטה בתחתונים כבתחילה ע"כ" [ולהעיר ממ"ש בע"ח הנ"ל בפנים שעד שלמה המלך לא הי' השכינה פנים בפנים, ומת"פ ע' קפג-ד, ע"ש]. וראה גם ספר הליקוטים (לבעהמ"ס סדר הדורות) ערך מלאכים, אות סג: "ואילו לא הוריד משה השכינה לרקיע הז'. . . כשהוריד משה לרקיע הז', ע"ש [ולהעיר ממ"ש בתוספות (הדר זקנים) יתרו יט, כ: "א"ר שמואל בר נחמני. . . הרחיק לשביעי. . . עד לשביעי. . . בא אברהם. . . והוריד הקב"ה לרקיע ששי. . . ועמרם לשני, ומשה לראשון, עמדו כולם בלב אחד לקבל התורה, ירד לארץ עד י' טפחים", ע"ש]. ברית שלום (לר' פנחס ב"ר פילטא, פפד"מ תע"ח) תשא לד, לד: "מה דאיתא שבעה רשעים העלו השכינה מהארץ למעלה משבעה רקיעים" [ולאידך, בפ' קרח (טז, ה ד"ה אמנם) כתב: "דאיתא במדרש בראשית. . . כיון שחטא אדה"ר נסתלקה השכינה מהתחתונים ועלתה וישבה ברקיע הראשון, בא קין וחטא. . . באו מצרים וחטאו ועלתה לרקיע השביעי"]. פירוש הגר"א לשה"ש א, יד: "עד שאמרו רז"ל שקודם חטא אדה"ר היה שכינת עווזו מלא כה"כ מסוף העולם ועד סופו, וכיון שבא דור אנוש ודור המבול ודור הפלגה עלתה למעלה מעלה עד שעלתה וישבה למעלה מז' רקיעים עד שבא אברהם והורידה לרקיע הששי, וכן יצחק ויעקב ולוי וקהת ועמרם, ומשה הורידה לארץ, כמ"ש במדרש שה"ש ע"פ באתי לגני חטא אדה"ר נסתלקה השכינה לרקיע הא'. . . נסתלקה לרקיע הז', וכנגדו עמדו צדיקים. . . ולכן היה מעלת משה גדול

ולהעיר גם מלקוטי הש"ס להאריז"ל לב"מ (נב, א) ד"ה האונאה: "ובגמ' הקשו. . . ותירצו תנא ברא חשיב מלמעלה למטה ותנא דידן חשיב מלמטה למעלה. . . והענין כי לפעמים השכינה מסתלקת למעלה בעונות הדור ולפעמים יורדת בגלות, והנה תנא דידן דיבר במשנה קודם בנין הבית ואמר מלמטה למעלה, כי בעונות נסתלקה השכינה למעלה. . . ותנא ברא הוא מדבר אחר החורבן, כי אז ירדה בגלות עם ישראל והיא מלמעלה למטה".

ב. והנה לכאורה משמע מל' המדרשים שסילוק השכינה הי' עד שהגיעה לתוך הרקיע השביעי. אבל כבר הובא לעיל שבתרנ"ח (ועוד⁹⁵) איתא שהסילוק הי' "עד למעלה מז' רקיעים".

שוליי הגליון

השראת השכינה בארץ, וכמו שאמרו שסילקו את השכינה מהיות דירה בתחתונים להיות רומה על שמים אלקים" (וראה זח"א סא, א. ואכ"מ).

95 ראה בונה ירושלים ס"ע צה [אדה"ז הקצרים ע' ח]: "אי' במדרש אברהם המשיך התגלות אלקות ברקיע ראשון ויצחק ברקיע ב' ויעקב לשלישי כו' עד מרע"ה המשיך אלקות על הארץ הזאת. ולהבין זה דהנה יש ז' רקיעים וז' ארצות שיש לכל ארץ רקיע פי' סובב המסבבו מכל צד והוא באמצע - ראה חסד לאברהם מעין שני, נהר ד]...". ע"ש. תרכ"ח ע' קפח ("בא אברהם והורידה לרקיע הראשון"). תרל"א ע' עג בהערה ("ואברהם הורידו לרקיע הראשון"). תרמ"ח ח"א ע' רסא ("וירדה שכינה ממעל לז' רקיעים שסילקו אותה דורות הראשונים, עד שבא אברהם והורידה מרקיע הז' לרקיע הששי"). שם ע' תא (הנחת אדנ"ע). שם ע' תי ("אברהם המשיכו ברקיע הא"). תרמ"א ע' טז. שם ע' חצר-ש ("שבא אברהם והורידה לרקיע הראשון"). שם ע' תקכ (נעתק לקמן שוה"ג 100). תרמ"ב ע' שכח (נעתק לקמן שוה"ג 98). תרמ"ג ע' סח. תרנ"ט ע' קמז [קנה] ("שבא אברהם והורידה לרקיע הא"). תרס"ג ח"ב ע' קיב (הנחה). תרס"ד ע' קמו (הנחה). המשך תער"ב ח"ב ע' תתקנא ("אברהם ברקיע הא', יצחק ברקיע הב' כו' בא משה והורידה משמים לארץ"). שם ח"ג ע' א'תיג ("ואברהם הורידה ברקיע הז"). תרע"ח ע' רעא. קונטרסים ח"א יה, ב [תרפ"ט ע' 76]. שם קכו, א [תרצ"א ע' יא]. תרצ"ב ע' תלא. תש"ד ע' 74. שם ע' 77. שם ע' 194 [תשי"א ע' 257]. תש"ה ע' 169 (נעתק לקמן שוה"ג 98). תשל"ז ע' 212. וראה גם תרמ"ב ע' שסז (נעתק לקמן שוה"ג 98). תרצ"ט ע' 210. תר"מ סה"מ תשי"ד ע' מה (אבל ראה מקבילו בסה"מ תשי"ד ע' 34). מאמר שני המאורות (להרי"א מהאמעל) ח"ג פ"ג, סוס"א (קכו, ב). סידור מהרי"ד ח"ב קנט, סוע"ב. ולהעיר

מלמעלה למטה שהוא למעלה משבעה רקיעים והורידוהו אצלו.

ואולי י"ל ע"פ הנ"ל, שמ"ש בתנחומא "מלמעלן למטן . . מלמטן למעלן" פירושו הוא מלמעלה מהרקיעים אלמטה מהרקיעים (וכן להיפך). ואולי אפ"ל עד"ז במ"ש כאן בהמאמר "מלמטה למעלה", שמרומז בזה (גם) אופן הסילוק הפרטי שבכל א' מהדורות (ע"פ תרנ"ח הנ"ל וסיעתו), היינו שסילוק דור א' הי' מהארץ שהוא "מלמטה" מרקיע הא' עד "למעלה" מרקיע הא', וסילוק דור ב' הי' "מלמטה" מרקיע הב' עד "למעלה" מרקיע הב', וכן הלאה¹⁰⁰.

ג. ויש להעיר עוד מל' שו"ע אדה"ז או"ח סי' תרכג, ס"י (ע"פ ל' הלבוש שם, ס"ה): "ואח"כ אומרים שבע פעמים ה' הוא האלקים ללוות השכינה שתעלה ותסתלק עכשיו למעלה משבעה רקיעים, שבעת התפלה היתה השכינה שרויה בינינו ועכשיו תעלה למקומה"¹⁰¹.

ולכאורה יש להעיר גם מענין רקיע [א] תמינאה – ראה תו"א מקץ לד, ג: "בז"ת הי' שבירה ובניה רקיעא תמינאה". לקו"ת ראה כז, ג: "ברקיע תמינאה, למעלה מז"ר". סה"מ תרל"ה ע' רכד. תרל"ח ע' נח. וש"נ. תר"מ ע' תקנט. ועוד.

אבל ראה מעשה טובי' (ויניציאה תס"ז-ח) ח"ב (עולם הגלגלים), דרוש ראשון של אבי המחבר ["א"מ נ"ע"], אות כד: "שגם לשכינ' נתהוו הנחה מה בשביעי', והוא הנחתו ברקיע הז' שלא נסתלק ליותר גבוה, שהרי מוזכר שם בגמרא [חגיגה יג, רע"א] שיש עוד רקיע שמיני

השכינה לרקיע⁹⁸ ראשון ודור אנוש כו' עד שהעלוה למעלה משבעה רקיעים . . המלכות שבה . . צריך שתתעלה . . ביסוד שבה . . וא"כ נמצא ששבעה רקיעים התחתונים שבה כבר עלתה בימי אדם הראשון . . המלכות שבה שהוא רקיע א', נסתלקה משם ועלתה ביסוד, וכן עשו כל השבעה דורות עד שהעלוה למעלה משבעה רקיעים תחתונים שבה, ואז נכללין כל השבעה תחתונים שלה בשלשה ראשונים שבה...".

ולהעיר מתנחומא תשא יח: "א"ר אבא בן יהודה כנסת ישראל מקלסת להקב"ה מלמעלן למטן והקב"ה מקלסם מלמטן למעלן, היא מקלסתו מלמעלן למטן שהורידה אותו מן העליונים לתחתונים שנאמר ועשו לי מקדש...". וביל"ש שה"ש רמז תתקפח⁹⁹: "ראה שבח שהקב"ה מקלס את ישראל, ר' יהודה בר אבא אמר הוא מקלס אותה מלמטה למעלה והיא מקלסת אותו מלמעלה למטה . . שהיא היתה למטה ועלה אותה למעלה . . והיא מקלסת אותו

שול"י הגליון 8

מכולם, שע"י נתגלה לארץ...". ולהעיר עוד מאבקת רוכל (לרבינו מכיר) ספר ראשון, ח"ב (בהמשך להמדרש דבאתי לגני'): "צמצם שכינתו בין הבדים דכתיב בין שדי ילין עד שחטאו ז' בתי אבות בעז' [ראה גיטין פח, א] ועלה לו למעלה משבעה רקיעים דכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי איזה בית אשר תבנו לי ואיזה מקום מנוחתי".

(98) להעיר שמ"ש "סילק . . לרקיע" (ולא "למעלה מרקיע"), הוא לכאורה סגנון הפכי ממ"ש אח"כ "למעלה משבעה רקיעים" (כדלקמן בפנים) – ועד"ז בשער ההקדמות שבשוה"ג 74. וראה עד"ז (בחדא מחתא) בתש"ה שבשוה"ג 95: "וע"י החטא סלקו את השכינה למע' מז' רקיעים וכדאי' במד"ר (שה"ש פ"ה, א) חטא אדה"ר נסתלקה השכינה לרקיע הראשון . . חטאו המצריים בימי אברהם נסתלקה לרקיע השביעי". תרנ"ח: "סלקו עד למעלה מז' רקיעים . . אברהם הורידה מרקיע הז'...". ותרע"ח שבשוה"ג 95. ועד"ז להיפך בתרמ"ב ע' שסז (הנחה): "סלקו השכינה עד לרקיע השביעי . . אברהם הורידה לרקיע הראשון . . הוריד את השכינה לרקיע הראשון". ולהעיר בכ"ז מתרמ"ב ע' שכח: "עד למעלה מז' רקיעים כנאמר במדרש". וראה גם אדה"ז שבשוה"ג 95. תהלות ה', ברית שלום, ופירוש הגר"א שבשוה"ג הקודם. ולכאורה כ"ה גם בדב"ר הנ"ל בפנים (אות א): "רומה על השמים . . סלק את השכינה לרקיע". וראה לקמן אות ד.

(99) וראה גם תנחומא (באבער) שם ט.

שול"י הגליון 8

100) ואולי אפשר לדייק כן גם מתרמ"א ע' תקכ (הנחת אדנ"ע): "סלקוהו עד למעלה מז"ר, בא אברהם המשיכו למטה מרקיע הא' . . בא משה והורידו למטה מז"ר".

101) ולהעיר משינוי הל' בזה ממ"ש אדה"ז באו"ח סי' סא, ס"י (ע"פ ל' התוס' ברכות לד, ע"א ד"ה אמר (הב'), שהובא בכ"י שם): "ה' הוא האלקים שאומרים בתפלת נעילה ז' פעמים מנהג כשר הוא, שמשבחים אותו שדר למעלה מז' רקיעים", ומל' התוס' (שם): "משבחים לבורא שהוא דר למעלה מז'".

השמיני וואס ער איז העכער פון דעם גאנצן ענין פון בריאה, און דערפאר איז כוכבים זיינען א נקודה בעלמא . . משא"כ כוכבים איז דאס אלעמאל זעט זיך א נקודה, און זיי נעמען זיך פון רקיע השמיני, וואס ער איז העכער פון די אלע שבעה רקיעים".

[ולכאורה זהו דלא כהיפה תואר (השלם) לב"ר פ"ו, ט (ו) ד"ה היכן (הא' והב'), שעשה פלוגתא בזה בין חז"ל ו"האצטגנינים", ע"ש.]

וראה גם יונת אלם (לרמ"ע מפאנו) פכ"ז: "אלו שבעה דורות שהעלו אותם עד הרקיע השביעי הוא ערבות כמבואר בחגיגה, שכל גלגלי התכונה נכללים ברקיע א' מאלו הוא השני הנקרא רקיע, יעויין מאמר הנפש". ויל"ע.

ד. עוד יש להעיר, שבדברים רבה הנ"ל אות א הובא הפסוק (תהלים נז, ו) "רומה על השמים אלקים", בתיאור סילוק השכינה מלמטה למעלה (המדובר שם). וכ"ה בויקרא רבה (פכ"ו, ב) ¹⁰⁵, במדבר רבה (פי"ט, ב), תנחומא באבער (חוקת ז), מדרש תהלים (עה"פ ז, ח) ¹⁰⁶, יל"ש מלכים (רמז ריג), ומנורת המאור (אבוהב – נר שני, סוף החתימה ¹⁰⁷). וראה גם דברים רבה פ"ו, יד.

אבל בתנחומא הנדפס (חוקת ד), תנחומא כת"י רומי (שם – הובא בתנחומא (באבער) שם הערה קי), פסיקתא דר"כ (פ"ד), יל"ש תהלים (רמז תרלז), ומנורת המאור (אלנקאווה – פרק לשון הרע) הובא הפסוק "רומה על שמים אלקים" שבתהלים נז, יב ¹⁰⁸.

שול"י הגליון

¹⁰⁵ חוץ מבב"כ כת"י אוקספורד – ראה ויקרא רבה הוצאת מרגליות.

¹⁰⁶ וכ"ה בשם המדרש תהלים שם באוה"ת נח (ח"ג) תרלב, ב. שם תרלג, ב ולהעיר שגם ברכינו בחיי (שמות ב, יד) הביא דרשה זו מהמד"ת (דוקא). ולאידך, באוה"ת נ"ך שבשוה"ג 94: "רומה על שמים" (בלי ציון מקור המארוז"ל. ולהעיר מיפה תואר (השלם) לשמור"ר פל"ג, ב ד"ה אמר): "דפשיטא שלא שכן בתוכם . . כי כשהם חוטאים רומה על שמים אלקים" – בלי ציון מקור.

¹⁰⁷ בדפוס קושטא רע"ד (דפו"ר), ויניציאה ש"ד, ועוד.

¹⁰⁸ אף שהל' "רומה על שמים אלקים" נמצא גם בתהלים קח, ו, בפשטות כוונת (רוב) מקורות הנ"ל הוא

על ראשי החיות, ולא נסתלקה השכינה לאותו רקיע".

אך להעיר משיחת מוצש"ק כ' כסלו תשי"ז (שיחה ה' – 27:45): "איז חסידות מבאר דעם ענין פון כוכבים לגבי סוכות, אז א סוכה דארף זיין כוכבים מאירים מתוכה. און דאס איז אויך מתאים לזה וואס שטייט אין ספרי תכונה ¹⁰², און ווערט אויך געבראכט אין מדרש ¹⁰³, אז כוכבים זיינען מרקיע השמיני. ס'דא שבעה רקיעים,

– דאס איז ניט די שבעה רקיעים וואס מ'רעכנט אין חגיגה. די רקיע השני פון חגיגה איז אין עם גופא איז דא חמה ולבנה וכוכבים, אבער זיי ווערן פאנאנדערגעטיילט אין שבעה רקיעים וואס דאס איז די שבעה כוכבי לכת ¹⁰⁴ –

וואס בכללות איז דאס די שבעת ימי הבריאה ווי דאס איז אין עולם. דערנאך איז דא די רקיע

שול"י הגליון

¹⁰² ראה אדה"א דברים ח"ד ע' א'רלא: "ידוע בספרי התכונה שהכוכבי' הן ברקיע השמיני". וראה ס' צורת הארץ (לר' אברהם בר חייא הנשיא) שער העשירי.

¹⁰³ צריך בירור מקומו. [מדובר ע"ד רקיע השמיני בפדר"א פ"ד לפי פ"י הרד"ל שם. פירושי סידור התפילה להרוקח, מזמור שיר ליום השבת, ד"ה צדיק כתמר (ע' קכו): "א"ר שמעון זה הרקיע שמיני". מנורת המאור (אלנקאווה) פרק גדול השלום: "ד"א עושה שלום במרומיו, החיות הללו אש הן . . והן טעונין רקיע של שלג, והוא הרקיע השמיני, שנא' ודמות על החיה רקיע כעין הקרח הנורא, שהוא השלג...". – אבל לכאורה כל זה שייך להגמ' חגיגה (וע"ד מ"ש במעשה טובי' הנ"ל בפנים), שאינו שייך לכאן, כמבואר בהמשך השיחה שבפנים. ויל"ע.]

¹⁰⁴ וראה עד"ז בע"ח שער מ"ג (שער ציור עולמות אבי"ע) פ"ב: "וכל אלו הט' גלגלים קבועי' ברקיע...". ע"ש. משנת חסידים מסכת המלאכים והרקיעים פ"א, מ"ה: "וברקיע זה קבועים הט' גלגלים הידועים...". פי' הרמ"ז לזח"ב רט, א: "ט' ספירות" חב"ד חג"ת נה"י של מלכות דעשי' הם סוד עשר רקיעין הנזכרים כאן, והאחרון הוא העשירי הוא סוד וילון . . ורקיע הוא היסוד ובו כל התשעה גלגלים שהזכירו התוכנים, דיינו שבע גלגלים דשצ"ם חנכ"ל והשמיני של המזלות והתשיעי הוא גלגל היומי, וכולם יחד בחי' יסוד . . שהרי סוד רקיע עיקרו היסוד, שחקים נ"ה, זבול ת"ת, מעון גבורה, מכון חסד, ערבות שלש ראשונות, על דרך היכל קדש הקדשים שידוע שכולל השלש ראשונות".

אחד, ואם חוטאים דור אחרי דור אז בשבע דורות הם מסלקים לרקיע השביעי, וכמו שהי' מאדה"ר עד אברהם כדאי' במ"ר . . ובחטא לה"ר מיד השכינה מסתלקת עד רקיע השביעי, וה"ט שבבית שני אף שהיו בעלי תורה כשגבר השנאת חנם נחרב הבית, כי חטא זה כן הוא שגורם רומה על השמי' אלקים, ופי' על השמי' – למעלה ברקיע השביעי מיד, ע"ש.

אבל לאידך, כבר כתב ביפה מראה שם (ד"ה מה): "שהאומ' לשון הרע על דוד היו טועין שאין בזה חטא, שהוא מורד במלכות, וחייבין בכבוד שאול, ולזה לא פקד עליהם ה[נ]ק"ב"ה וכ"ש אנשי קעילה שהיו אנוסי כדכתיבנא¹¹⁰ שאין להענישם כ"כ, ודוד בקש שאף על פי כן תסתלק השכינה כדי שיכירו בעונם, שבסלוק השכינה תסתלק הטובה וההצלחה מהם ויכירו בדבר". וכיון שלפי שיטתו¹¹¹ לא היתה עונם גדול כ"כ לסלק את השכינה אפי' לרקיע הא'¹¹², לכאורה דוחק לומר שס"ל שע"י בקשת דוד תסתלק השכינה עד לרקיע השביעי, כי כדי לפעול ש"תסתלק הטובה וההצלחה" לכאורה מספיק שתסתלק לרקיע הא' בלבד¹¹³.

ערה 17

ולהעיר מתשי"ד (0:35): "דורך די צדיקים וואס זיינען געקומען דערנאך, <על ידי...> און על ידי עבודתם" – שלכאורה מרמז שממשיכים גם ע"י עצם מציאותם. וראה גם תשל"ט הא' (0:25): "דורך שבע צדיקים", והב' (0:25): "על ידי שבעה צדיקים". ולהעיר מב"ר פי"ט, ז (שבלקר"ת צו י, סע"ד): "עמד אברהם", ובמדב"ר (הנ"ל הערה 4): "אברהם הורידה" – ולא "אברהם זכה" (כבשהש"ר).

[ועד"ז ישנם שינויים בנוסח הירושלמי פאה פ"א, ה"א. בירושלמי כת"י ליידין (משנת ה'מ"ט), פדוס ויניציאה רפ"ג (לערך – דפו"ר), קראקא שס"ט, ת"ט: "רומה על שמים". ולאידך, בעין יעקב שאלוניקי רע"ו (דפו"ר), ויניציאה שכ"ו, שפ"ה; יפה מראה (לירושלמי שם) ויניציאה ש"נ (דפו"ר, בחיי המחבר¹⁰⁹); ירושלמי אמשטילרדם ת"ע, שקלאוו תקע"ב, ועוד: "רומה על השמים" .]

והנה ברד"ק לתהלים נז, יב כתב: "רומה, שנה הפסוק פעם אחרת לחזק התחינה והבקשה ואין ביניהם שינוי אלא שהראשון השמים בה"א וזה שמים בלא ה"א".

אבל ראה חזה ציון (לבעהמ"ס משנת חסידים, ליוורנו תק"ב) עה"פ: "ולזה אמר על השמים בה"א הידיעה שרומז לשמים הידועים . . שהם ה' שמים, והם חג"ת נ"ה", ע"ש.

וא"כ לפי דברי האריז"ל בשער מיעוט הירח (הנ"ל אות ב) שהז' רקיעים הם הז"ת דמלכות, אולי אפ"ל שבזה מחולקים הנוסחאות השונות בדרז"ל הנ"ל: שלפי גירסת "רומה על השמים" מדובר בסילוק השכינה עד למעלה מרקיע הז', ו"סלק את השכינה לרקיע" היינו רקיע השביעי (או כללות כל הז' רקיעים). ולפי גירסת "רומה על שמים" מדובר בסילוק רק עד (למעלה מ)רקיע הא', ועליו קאי "לרקיע".

ולהעיר ממ"ש עד"ז בכבוד חכמים (האמבורג תס"ג) לירושלמי פאה הנ"ל (פ"א, סי"ט): "שכל הרשעים מסלקים השכינה, אלא שאינם דוחים כ"כ כביכול השכינה רק מהארץ לרקיע בדור

שול"י הגליון

(110) שם לפני"ז בד"ה והיו: "ששאל קבץ העם למלחמה לרדת קעילה לצור אל דוד".
 (111) וראה מ"ש ביפה תואר שם.
 (112) וראה גם אגדת אליהו (לבעהמ"ס שבט מוסר) לירושלמי שם, ד"ה ובוזה.
 (113) וראה גם מחלוקתם של היפה מראה (ד"ה צדיקין) והכבוד חכמים (כאן ריש סי"ט) בפי' מ"ש בירושלמי שם: "דורו של דוד כלן צדיקים היו".

שול"י הגליון

לתהלים נז, יב, כי במדרשים אלו דורשים מיד לפני"ז את כל הפסוק "נפשי בתוך לבאים וגו'" (תהלים נז, ה). אבל להעיר שבדפוסים הראשונים (שאלוניקי רפ"א, קראקא שנה"ו, ליוורנו ת"י-כ, פפד"מ תמ"ז, פולנאה תקס"ה, ועוד) מהזל"ש תהלים שבפנים, נדפס בהמשך הפסוק: "ועל כל הארץ" – ככתהלים קח, ו (משא"כ שם נז, יב: "על כל הארץ" – בלי וא"ו).
 (109) ולהעיר מיפה תואר שבשוה"ג 105.

לארץ . . שקודם אברהם ומשה לא הי' השכינה בארץ . . ואברהם ומשה הורידו שכינתו לארץ... " ע"ש.

הגדת מעשה נסים (לבעל החור"ד), פי' מן המיצר: "לולי ישראל לא הי' שכינה בארץ כי אברהם הורידה לארץ", ועד"ז בתכלת מרכזי (להמהרש"ם) ח"ב פ' חיי שרה, אות ד: "וכן באברהם שהוריד השכינה מרקיע לארץ". ולהעיר מרש"י חיי שרה כד, ז: "עכשיו הוא אלקי השמים ואלקי הארץ, שהרגלתיו בפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי הי' אלקי השמים ולא אלקי הארץ, שלא היו באי עולם מכירים בו, ושמו לא הי' רגיל בארץ". וילע"ע.

☞ הערה 26 ☞

וראה גם שער ההקדמות שבשוה"ג 74: "...שארז"ל כי אדה"ר העלה את השכינה לרקיע הא'...". יפה תואר (השלם) לויק"ר פכ"ג, ג סד"ה כך: "...וכמ"ש לעיל ס"א [- ב"ר] פי"ט שבימי אדם נסתלקה שכינה לרקיע הא'...". תרמ"ג ר"ע סח: "נסתלקה לרקיע הא'...".

☞ הערה 35 ☞

וראה גם תורת העולה (להרמ"א) ח"א רפ"ד: "...ועל זה כווננו ז"ל במה שאמרו מקדש מקרי משכן, להורות ששניהם לדבר אחד נתכוונו, רק שבמקד' היו הדברים יותר מבוארים בדרך כלל ופרט...". חנה אריאל לך כב, רע"א: "...דמשכן אקרי מקדש ומקדש אקרי משכן, שענין אחד הם...".

☞ הערה 36 ☞

ראה זח"ב קפו, סע"ב: "...מאן סכת חסר ו' דא משכנא תתאה . . ומאן איהי? דא סכת דוד הנופלת". תקו"ז חדש צג, ג: "...משכן תתאה מה . . מלכות איתקרי מה, דא משכן העדות...". פרדס שער כג (ערה"כ) פי"ג: "משכן . . מלכות משכן תחתון, וכן נתבאר בתקונים" (וראה תרנ"ט ע' פט [ס"ע פ]). מבוא שערים שער ב ח"ג, רפ"ח: "...המשכן הוא מל' דאצילות... ע"ש, ועד"ז תקס"ח ח"א ס"ע ריט: "...משכן הוא בחי' מל' דאצי' שנק' שכינה ומשכן כמ"ש ונתתי את

☞ הערה 20 ☞

לכאורה אפ"ל, שמ"ש בהמאמר כאן "מלמעלה למטה" סתם הוא קיצור לכל הו' הורדות מאברהם עד עמרם שהורידו את השכינה מרקיע ז' לרקיע א'.

ואולי גם נכללים בזה אופנים שונים בתיאור ההורדה. כי בתש"י מנה רק ב' הראשונות: "והורידו את השכינה למטה, אברהם . . מרקיע ז' לו' . . ויצחק מו' לה', עד כי משה...". ועד"ז בתרל"ג מהדו"ק: "והמשיכו את השכינה למטה אברהם מרקיע השביעי לשישי . . יצחק משישי לחמישי וכולם כו' עד משה רבינו ע"ה...". ובתרל"ג (מהדו"ב) קיצר יותר: "והורידו השכינה למטה, אברהם משביעי לשישי יצחק כו' עד משה...". ובתרנ"ח עוד יותר: "אברהם הורידה מרקיע הז' לרקיע הוא"ו כו' עד משה...". ועד"ז בתש"יא (ס"ב), ושם מדגיש את הקיצור שבזה (שבתש"י): "מרקיע ז' לו' כו' (ומקצר בזה ומסיים) עד כי משה...¹¹⁴. ואילו בתרצ"ט העתיק כל הו' הורדות שבשהש"ר כלשונו, ועד"ז בתרפ"ו [תרצ"ב]. וממ"ש בתרנ"ח (ועד"ז בכ"מ¹¹⁵) "עד למעלה מזו רקיעים" משמע, שסילוק השכינה הי' עד גם למעלה מרקיע הז' – וא"כ התחלת ההורדה היתה מלמעלה מרקיע הז'¹¹⁶. ולכאורה הל' "מלמעלה למטה" שבהמאמר כאן כוללת ומתאימה לכל האופנים הנ"ל.

☞ הערה 22 ☞

ולהעיר מאדה"ז ענינים ס"ע שא [ח"ב ע' תסה]: "...מה שאיתא בגמ', בתחלה השרה שכינתו ברקיע העליון ואברהם הוריד את שכינתו לרקיע השני, עד שבא מרע"ה והוריד השכינה

— שו"י הגליון —

(114) ועד"ז שם (7:30): "פון רקיע הז' לו' און אזוי ווייטער – און די רבי מאכט דערפון בקיצור – ביז וואנעט ס'געקומען משה רבינו...".

(115) הובאו ונסמנו בשוה"ג 95.

(116) ואף שבתרנ"ח התחיל לתאר הורדת השכינה בההורדה מרקיע הז' לו' (ולא מלמעלה מרקיע הז') – הנה בכמה מהדרושים שבשוה"ג 95, תיאור ההורדה מתחיל מההורדה לרקיע הז' ("הא"), ע"ש.

הוא בחיני' נער מטט' ובו מאיר יסוד דאצילות שם הוי"ה וא-דני, ולכן היה בחלקו של יוסף מרכבה למטט'. והמקדש הוא בחינת יסוד דנוקבא, עיין בס' מאורות נתן. מעתה המשכן נקר' מקדש להודיענו שבמשכן שהוא בחי' מטט' ובו מאיר יסוד דאצילות, שם ג"כ בחינת המלכות, לרמוז דלא מתפרשן יסוד ומלכות. וכן המקדש שהוא בחי' יסוד דנוקבא נק' משכן, לרמוז שגם במקד' רמוז בחינת יסוד להודיענו דלא מתפרשן יסוד ומלכות, ודוק".

ערה 37

וראה גם הנחות הר"פ ר"ע סז: "שטים לשון שטו העם לשון שטות גם לשון פיזור שנבראים ונעשים ליש ודבר". תקס"ה ח"ב ר"ע תריג: "נחל השיטי' יש בו ב' עניני', אחד לשון שטות, והיינו רוח שטות שנמשך בכל עוברי עבירה כידוע בדרז"ל, והב' לשון פיזור ופירוד כמו שטו העם ולקטו כו' וכן ישוטטו לבקש כו' וכיצא, ושני העניני' שורש א' להם, היינו בחי' הפירוד של הקליפות . . ונק' רוח שטות . . וגם הוא ענין פיזור ופירוד ברצונות זרים רבים".

ערה 38

ראה תש"ח ע' 3-132 [תרפ"ה ע' רפ]: "אג"ק היצה"ר שטן ע"ש שמשטה ומטה את האדם מדרך הטוב והישר . . דבזה שהוא מטה את האדם מדרך הישר הוא עושה את האדם לשוטה . . כי תשטה אשתו, אין אדם עובר עבירה אא"כ נכנס בו רוח שטות . . וזה שהוא נוטה מדרך האמת והישר הוא שוטה". אוה"ת ויקהל (ח"ו) ר"ע ב'רכג: "וז"ל השורש ישע . . השטה ודרך [אוצ"ל כבשורש ישע: מדרך] הישר ע"ד כי שטית תחת אישך, לשון נטייה והסרה, ע' בשרשים ערך שטה . . עצי שטים הן מין ארז גדולי קומה זקופה בל ישטו מדרך הישר . . עכ"ר. וא"כ עשיית הארון מעצי שטים שיהי' הולך בדרך הישר ולא ינטה ולא יסור, היפך כי תשטה אשתו". הוספה לקונט' העבודה ס"ע 56 [אג"ק אדהריי"צ ח"ב ע' שיט]: "...וכאשר איזה נשמה ח"ו סרה מדרך הישר ונופלת לעמקי הקליפות ר"ל...". סה"מ אידיש ס"ע 132: "...אז א איד גייט אראפ פון דרך הישר פון תורה ומצות...". ראב"ע תהלים יד, ג. מצו' צ ישעי' א,

משכני... ע"ש (וראה תקס"ה ח"א ר"ע תקיב). שהלי"ק להאריז"ל עה"פ בראשית ד, א: "...במשכן שהוא כנגד מלכות". לקו"ת פקודי ו, סע"א: "...ומשכן היינו שכינת עוזו ית' שהיא מדת מלכות כנודע", במדבר ד, סע"ד: "...המשכן שהוא מלכות דאצי'...".

שערי צדק (לר"י גיקטליא) השם השמיני, ד"ה עליה: "...סוד המלכות סוד המקדש...". אוה"ח לזח"א קמח, א (מהרמ"ק): "...המקדש שהיא המלכות...". שער מאמרי רשב"י לזח"א א, ב: "...כאשר היה בית קדשינו ותפארתינו קיים, והיו ישראל נכנסין במקדש שהוא כללות המלכות...". פע"ח שער הפורים ר"פ ה: "...מלכות הנקרא מקדש בסוד מקדש א-דני".

ולהעיר מאוה"ת תרומה (ח"ה) ס"ע א'תמ-א'תמא: "ועשו לי מקדש, רפ"ק דעירובין דף ב' א' ב' אשכחן משכן דאקרי מקדש כו' דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם, הגה המשכן נק' דירת עראי של הקב"ה והמקדש נק' דירת קבע . . וכמ"ש בפ' פקודי דרמ"א א' . . ובפ' פקודי שם משמע דמשכן הוא בחי' מל', ובהמ"ק י"ל דהוא בינה כדמשמע בפ' שמות דף ט' ע"ב שכתב ובית ראשון הוא רזא דה"א קדמאה, ובמק"מ שם דהיינו ג"כ מל' רק שהיא במדרגת הבינה, ולכן א"ש דמשכן שהוא מל' אקרי ג"כ מקדש שהיא בינה עד"מ לא זו מחבבה עד שקראה אמי, והא דמקדש אקרי משכן היינו כי משכן ע"ש השראת השכינה ובינה נק' ג"כ שכינתא עילאה . . עוד משמע שם במא"א דבחי' המשכן זהו כשזו"נ הם אב"א, כמ"ש לכתך אחרי במדבר, והיינו בהי' אתכפיא כמ"ש בת"א בד"ה זכור דעמלק, ומקדש היינו כשהם פב"פ ושויין בקומתן, והנה כשהם אב"א אז עולין להיכל או"א להתייחד שם פב"פ, לכן משכן אקרי מקדש, ועוד שיש בחינה באתכפיא שמעורר למעלה יותר מאתהפכא כמ"ש בד"ה קחו מאתכם תרומה בת"א פ' ויקהל...".

מאיר בת עין (לר"מ ביקיאים, אזמיר תקט"ו) עירובין סימן א: "...הנה צריך לתת טעם דמאי נפק' מינה אם המשכן נקר' מקדש והמקדש נק' משכן. ונלע"ד שהנה כתב הרב זלה"ה שהמשכן

ה; תהלים עח, ח. ועוד.

והוא בחי' סוד הוי' שמאיר בבחי' שם אלקים... – ולכאורה אפשר לדמות בין הוספה זו ומ"ש כאן במאמר דידן "וואס אתוין דדין כאתוין דדין" (כתוספת ביאור למ"ש כאן בתש"י).

הערה 43

וראה גם מאירי סוכה מה, (סע"א) [רע"ב]: "כל המצות כולן אין אדם יוצא בהן ידי חובה אלא כדרך גדילתן, כגון נטילת לולב והדס וערבה ואתרוג וכיוצא באלו, אינו יוצא בנטילתן אא"כ הוא נוטלן ראשן מלמעלה וזונבן מלמטה, כדרך גדילתן של עצי שטים עומדים, והיה לו לומר ועשית את הקרשים עומדים¹¹⁷, שהרי הענין שיהו הקרשים עומדים כדרך גדילת העצים, וכבר ביארנוה למעלה¹¹⁸".

הערה 46

להעיר מעזר"ת ע' קט: "והו"ע יין משמח אלקים הנכנס יין יצא סוד בחי' סוד הוי' שיאיר בבחי' שם אלקים כו'...", ומההוספה¹¹⁹ בזה שבתרפ"ו ע' רטו: "והו"ע יין משמח אלקים, שהשמחה בשם אלקים הוא ע"י היין, וכמאמר נכנס יין יצא סוד, דאתוון דדין כאתוון דדין¹²⁰,

שוליי הגליון

בתורת העולה (להרמ"א) ח"א ספט"ז ("חושבני"), יפה תואר לב"ר שם, של"ה רצב, רע"א ("חושבנא" – וכ"ה באג"ק חי"ד ר"ע שכה), ועוד, ועד"ז תרנ"ה ס"ע רכב [תש"ח ר"ע 80] ("חושבן"). ולהעיר מתורת המנחה (לר"י סק"ן[לי, תלמיד הרשב"א) פ' ויצא, דרשה יג ("...והנה סלם זה סיני אותיותיו דדין כדין"). קהלת יעקב (לר' ברוך אבן ברוך, ויניציאה ש"נ ח"ט) סד, א-ב (ע"ד הדרש) בטעם שנקט המדרש ל' "אותיות דדין", אף ש"היה לו לומר חושבניה דדין...". תש"ג שבשוה"ג 127: "חושבני דדין כדין".

121) וראה תרס"ט ס"ע שסג, שפירש בזה אדהרי"צ: "דשם מלאך הוא ע"ש השליחות שהוא שליח, ולפי"ז שמו משתנה לפי ענין השליחות שהוא בו, כפירש"י ז"ל ע"פ למה זה תשאל לשמי, אין לנו שם קבוע, משתנים שמותינו הכל לפי מצות עבודת השליחות שאנו משתלחי, וזהו ולזמנין סלקין בשמא אחרא", ושם בשוה"ג: "פי' המק"מ על זח"א דק"ע בלתי מובן לי, והש"ת יאיר עיני" – ואולי הכוונה למ"ש במק"מ שם, שלמסקנת הזהר (שם) שרפים אינו מין של מלאכים לבדו, וז"ל: "...ולזמנין אלין איקרון שרפים ולזמנין סלקין בשמא אחרא, פי' קס"ד תחלה שרפים הם מין א' של מלאכים הנק' שרפים, ולכך הקשה וכי אותו המין דשרפים הם שעומדים, והלא כל חיילי דשמיא אינון עומדים? ותירק דשרפים אינו מין של מלאכים לבדו, אלא כל מלאך ומלאך נק' שרף, וכשעושה שום פעולה שעליה ראוי להקרא שרפים נק' שרפים, ולפעמים נק' בשם אחר". וראה גם נפש דוד (להרד"ל) לזהר שם: "...ופי' עומדים דהכא הוא שעומדים וקיימין

שוליי הגליון

117) ולהעיר מאוה"ח עה"פ תרומה כו, טו: "עצי שיטים עומדים. רז"ל ביומא [עב, סע"א] אמרו שעומדין דרך גדילתן, ונראה שדייקן לה ממה שלא אמר עז"ה: ועשית את הקרשים למשכן עומדי' עצי שיטים, או: ועשית את הקרשים עצי שיטים למשכן עומדים, שאז יהיה נשמע שהעמדה היא במצות המשכן, שלא יהיו שוכבים, ומאו' עצי שיטים עומדים, רמז כי חזרת תיבת עומדים גם לתכונת העצים מעצמם, שיהיו כסדר העמדתם בשעת גדילתם".

118) בפירושו לסוכה מא, ב (שבפנים בדקדוקי תורה).

119) ולהעיר שגם תש"ח [תרפ"ה] שבדקדוקי תורה הערה 47 ("...דשבע... שובע... שבועה, אותיות דדין כאותיות דדין...") הוא חלק מהוספה (ארוכה) למ"ש בתרס"ג ע' א. 120) לכאורה פירושו, שאותיות "יין" הם שוים בגימטריא לאותיות "סוד". וע"ד ב"ר פס"ח, יב (כגירסת הדפוסים, המתנות כהונה, ועוד): "...ד"א והנה סלם זה סיני, אותיות דדין הוא אותיות דדין", המובא באוה"ת במדבר ר"ע כג, פינחס (ח"י) ע' א'קכב: "...והנה סולם זה סיני אותיות דדין כאותיות דדין", שה"ש תש"נ ח"ב ע' 579, הע' 181: "...סלם זה סיני (חשבון) אותיות דדין הוא (חשבון) אותיות דדין (ב"ר פס"ח יב ובמפרשים)... – אף שגירסת רבינו בחיי (עה"פ) הוא: "והנה סלם זה סיני חושבניה דדין כחושבניה דדין", וכ"ה בעקידה ריש שער עז, מפעלות אלקים (להאברבנאל) מאמר א, פ"ד, ועד"ז

תתאה, אח"כ מהלכים כו". תרל"ג ח"א ע' קמו [תרמ"א ע' ריד]: "...וע' שם בלק"ת¹²⁴ זהו בחי' קרשים, שארז"ל במד"ר ר"פ תרומה למעלן שרפים עומדים ולמטן עצי שטים עומדים זהו בחי' קרשי המשכן, שבחי' זו נק' בעבודה¹²² בחי' עומדים...".

הערה 47

וראה גם ב"ר פס"ח, יג: "הוא סמל הוא סלם, אותוי דדין הוא אותוי דדין" (ובתיאודור-אלבק שם מביא גם: "כאותוי דדין" ע"ש). במדב"ר פי"ג, כ: "...שלא תקרי קערת אלא קרעת . . . אתוי דדין הוא אתוי דדין".

תרכ"ז ע' קפג [רז]: "וזהו מ"ש בזהר איהו עפר בקמץ ואיהו עופר בחולם, דהנה עפר ועפר אתוון דדין הם כאתוון דדין...". מים רבים תרל"ז ס"ע קמד: "...הנה גאולה וגולה אתוון דדין כאתוון דדין רק שבגאולה מתוסף אות אלף...". תרל"ז ח"ב ס"ע שכז¹²⁵: "...מאד הוא אותיות אדם, והנה הגם כי אתוון דדין כאתוון דדין עכ"ז הם נושאים הפכים ממש...". תרמ"ט ר"ע תעב (הנחה): "...לך וכל ענינם אחד אתוון דדין כאתוון דדין...". קובץ ליובאוויטש חי"א (שי"ל תש"ו-126)¹²⁶ ע' 6 [אג"ק ח"ב ע' קיט-קכ]: "באגרת הקדש (סימן כ"ח): תיקון ונוצר אותיות רצון. ושאלתי: א) נוצר הוא חסר וא"ו . . . תשובה . . . מצינו ג"כ בכתוב רצון חסר וא"ו . . . כן נמצא נוצר מלא וא"ו . . . ולכן פשיטא דשייך לומר דאותיות דדין כאותיות כדין¹²⁷, הן את"ל דהם ח"128 או מלאים...".

שוליי הגליון

(124) נשא כ, ג (שבששה"ג הקודם).
 (125) שבדקדוקי תורה הערה 193, ובמילואים להערה 187.
 (126) ראה אג"ק ח"ב ע' קיג (בהערת המו"ל).
 (127) כ"ה ("כדין") בקובץ ליובאוויטש ואג"ק שם, וכן נעתק בלקו"ב (לר"י קארף) ח"ב ס"ע שפא [תעז]. ואילו בתשובות וביאורים ע' 65: "דדין", וכ"ה בליקוט פירושים כו' לאגה"ק ע' תרט, פניני מנחם ח"ב ר"ע קנג. ולכאורה הי' אפ"ל ש"כדין" הוא במקום "כאותיות", היינו שצ"ל "דאותיות דדין כדין" – וע"ד "חושבני דדין כדין" שבתש"ג ר"ע 11. ויל"ע.
 (128) פירוש: חסרים וא"ו.

שמה קיימי...". לקו"ת נשא כב, ג: "...כי הנה איתא במדרש ובזהר תרומה דק"ע ע"א ע"פ ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים כו' שרפים עומדים ממעל לו כו' ופי' עומדים הוא . . . אימה ויראה . . . רק אח"כ ונתתי לך מהלכים בין העומדים, והיינו בחי' היריעות שבמשכן שהיו על הקרשים העומדים... (ועד"ז שם רע"ד בהקיצור). שם כד, ג: "...הקרשים בחי' עצי שטים עומדים זהו ענין בכל נפשך שזהו הנק' עומדים, חי ה' אשר עמדתי לפניו. ואח"כ צ"ל מהלכים בין העומדים, והיינו ענין יריעות המשכן". אוה"ת חנוכה (ח"ה) תתקטז, ב [ועד"ז אוה"ת בהעלותך (ח"ב) ס"ע תיד]: "...וזהו בתוך הקרשים מברית, שהוא ממש ע"ד מהלכים בין העומדים, כי הקרשים עצי שטים עומדים הם בחי' שרפים עומדים כמ"ש במדרש ובזהר תרומה ק"ע, ובחי' מהלכים נמשך בין העומדים, היינו בפנימיות המלאכים...". חנוכה (ח"ז) תתתמ, א: "...ולפי מאמר דתרומה ק"ע, י"ל מהלכים בין העומדים ע"פ מ"ש בדרוש נשא תקס"ז¹²³, שמתחלה צ"ל עומדים קרשים יראה

שוליי הגליון

בחד שמה, לעולם הן בשם שרפים, אבל האחרים לפעמים גם הם נק' שרפים וזמנין סלקין בשמא אחרא, לזה פי' הכתוב שרפים עומדים, פי' מין שרפים העומדים שם תמיד. ובמק"מ נטה מדרך הפשיט בהנם במכ"ת". ואולי דברי המק"מ הם ע"פ הגירסא שבזהר דפו"ר, רמ"ק דלקמן, ועוד: "אבל כלהו קיימי" (במקום הסיום שלפנינו: "אבל אלין כלהו בחד שמא קיימי"). אך לכאורה משמע מל' הרמ"ק שבששה"ג הבא, דס"ל שגם למסקנת הזהר לפי אותה גירסא, יש סוג של מלאכים שנק' שרפים (תמיד), דלא כשאר "כל הכחות כלם" ו"כל חיילי מעלה". ויל"ע. ואכ"מ.
 (122) ולהעיר מפי' הרמ"ק (ע"פ הגירסא "אבל כלהו קיימי" שבששה"ג הקודם) שבאור החמה לזהר שם: "...לפי מסקנתו, לאו דוקא שרפים אלא כל הכחות כלם הם עומדים וכלם רמזם בקרשים, ולזמנין אקרון אלין שרפים – ונכללו כל חיילי מעלה בשם שרפים, ולפעמים יוכללו בשם אחר, והכל כלל המרכבה, ולא שיקראו הם שרפים עומדים, אלא שרפים סתם ופעולתם עומדים, וכן שאר החיילים נק' עומדים, וז"ש אבל כלהו קיימי – ולא כדס"ד דשרפים עומדי' שם, אלא שרפים לבד...". ולהעיר מתרל"ג דלקמן בפנים: "נק' בעבודה".
 (123) תקס"ז ע' קצג-ה (ועד"ז לקו"ת נשא כ, ג – כא, א), השייך ללקו"ת (שם כב, ג-ד) הנ"ל בפנים – כמבואר ברשימת הכת"י שבסוף לקו"ת (קסד, ה-ו).

אז הם ממשיכים מבחי' סוכ"ע בממכ"ע...", ועד"ז תרס"ב ר"ע תלב (הנחה).

וראה גם אדה"ז מארז"ל ע' קמג¹³⁰:
 "...שלויתן היא בחי' רמ"ח מ"ע, והוא שע"י עשיית המצות תתקשר אוא"ס ב"ה בעולמות, מלשון לוי"ת כו' שהמצו' היא המשכה והתקשרות כידוע...".

☞ הערה 72 ☞

ראה תקס"ו ח"א ע' רכב: "...פקודי הוי' משמחי לב האדם העליון, כי שרשם מבחי' הכת"ר ונק' תר"ך עמודי אור כידוע, ועד"מ העמוד שראשו מחובר לגג וסופו נעוץ בארץ, ע"כ מחבר הוא הגג עם הקרקע, כך המצות שרשן בבחי' הכתר וסופן מאירים ומשמחי' בלב דז"א, כשמניח תפילין וכיוצא...".

אדה"א דברים ח"ג ע' תסז-ח: "...בחי' תר"ך עמודי אור כידוע, וביאור ענין העמודים הללו והטעם שנק' בשם עמודים היינו לפי שבחי' רצוה"ע עם העונג העליון המלוכש בו הנה הוא יורד ונמשך מעילה לעילה עד למטה מטה מאוד והוא עד בחי' מל' דאצילות שנק' סופא דכ"ד . . . כמו העמוד הגבוה שעלי' נשען גגו של הבית ונעוץ הוא בקרקע [של הבית] ג"כ . . . שהעמוד . . . מחבר הכל ראש וקרקע כא', וכך יובן ברוחניות בבחי' תר"ך ע"א שנק' עמוד גבוה מאוד נעלה שמגיע [בראשון] בראש כל המדריגות והוא בבחי' פנימיות הכתר שנק' ע"י שמלוכש בא"א כו' כנ"ל ויורד ונמשך עד למט' בסוף כ"ה שהוא בחי' המל' [ומ]חבר לרו"ס כא' כו' וד"ל".

אוה"ת ראה (ח"ב) ע' תרנז: "...הארץ הוא בחי' מל' דאצילות כמ"ש וזאת המצוה אשר צוה ה' לעשות בארץ דוקא, כי נעוץ תחב"ס דוקא...", שם ע' תרס: "נעוץ סופן מל' בתחלתן כתר כו', ולכן קיום תרי"ג מצות שהן תר"ך עמודי אור א"א לקיים כ"א בארץ דוקא" ע"ש.

ולהעיר מהשינוי בתרצ"ט כאן לקמן (תיז, סע"א) ל"אתוין ר"ק", במקום "אתוון דר"ק" שבתרנ"ח (ס"ע ריג) – ועד"ז שם לפני' תטז, א; תיז, א: "דאתוין רי"ש וקו"ף אתוין דזיופא..."; במקום "דאתוון רי("ש וקו"ף אתוון דזיופא..."; שבתרנ"ח¹²⁹ ע' ריא (ועד"ז ע' ריג).

☞ הערה 52 ☞

וראה ספר החקירה להצ"צ כג, ב: "...בחובת הלבבות שער היחוד רפ"ו, שענין העולם הוא כעין בנין בית בתקרה וגג ורצפה . . . וז"ל כאשר נשתכל בעולם הזה . . . אנחנו רואים אותו בהרגשתינו ושכלנו כבית הבנוי אשר זומן בו כל הצריך לו, השמים ממעל כתקרה והארץ מתחת כמצע . . . עכ"ד, שמכל זה מובן איך השמים . . . נעשו בשביל . . . להשלים אלו הנמצאות שבעולם השפל, שהשמים כמו תקרה והארץ כמו רצפה...". ע"ש.

☞ הערה 57 ☞

וראה תו"א יתרו עב, סע"א: "...כל התורה ומצות הן בחי' יחוד אור א"ס ב"ה בעולמות . . . דהיינו בחי' יחו"ע ביחוד"ת להיות השפעה מבחי' סוכ"ע לבחי' ממכ"ע, וכמ"ש ונתתי גשמיכם בעתם... " ע"ש. אוה"ת ויצא קפה, רע"ב: "ופי' ערש"מ סד"ה בכ"ה בכסלו ע"י המצות ממשך סוכ"ע בממכ"ע תר"ך עמודי אור", ועד"ז קדושים (ח"ד) ס"ע א"סה, שה"ש ח"ב ס"ע תרלה. תרלה"ה ח"א ר"ע קט: "...ועושים רצונו של מקום היינו שממשיכים מבחי' רצון סוכ"ע בממכ"ע, והמשכה זו היא ע"י תומ"צ . . . תר"ך עמודי אור, דהיינו . . . כמו העמוד . . . כמו"כ המצות הם מחברים סוכ"ע עם ממכ"ע...". ע"ש. תרנ"ז ע' מג-ד [ועד"ז הנחות תרט"ו ס"ע קנג (ועד"ז ר"ע קס, ר"ע רעא)]: "...תר"ך עמודי אור . . . שכמו שהעמוד . . . כך המצות הם מחברים בחי' סוכ"ע בממכ"ע . . . כשנמשכו למטה דוקא

☞ שו"י הגליון ☞

(129) ועד"ז תשי" ס"ו (ע' 119-120) ע"פ זוהר: "דאות ק' ר' אתוון דאתחזיאו . . . הואיל ואתוון דזיופא . . . ואת ר' הוא מאתוון דאתחזיאו . . . ולכן הוא מאתוון דאתחזיאו...".

הערה 89

א. וראה תניא פ"ה (ט, ב): "...וזאת מעלה יתרה גדולה ונפלאה לאין קץ אשר במצות ידיעת התורה והשגתה על כל המצות מעשיות, ואפי' על מצות התלויות בדבור, ואפי' על מצות תלמוד תורה שבדבור..." (ובמ"מ הגהות והעק"צ מרבינו שם: "להעיר מהל' ת"ת לאדה"ז ובקו"א שם, דיש מצות ידיעת התורה, ומצות והגית בו, וגם במצות והגית יש חלק ההשגה, ואולי זהו רמז שכתב ג"כ והשגתה, היינו חלק המח' שבוהגית"). פל"ה (מד, סע"ב ואילך): "...כשהאדם עוסק בתורה אזי נשמתו שהיא נפשו הא-להית עם שני לבושיה הפנימים לבדם שהם כח הדבור ומחשבה נכללות באור ה' א"ס ב"ה...". פל"ז (מט, רע"א): "...ומ"ש רז"ל שת"ת כנגד כולם, היינו מפני שת"ת היא בדבור ומחשבה שהם לבושים הפנימי' של נפש החיונית...". רפל"ח: "...ואם קרא ק"ש במחשבתו ובלבו לבד בכל כח כוונתו לא יצא ידי חובתו וצריך לחזור ולקרוא, וכן בברכת המזון דאורייתא, ובשאר ברכות דרבנן, ובתפלה, ואם הוציא בשפתיו ולא כיון לבו יצא ידי חובתו בדיעבד ואין צריך לחזור, לבד מפסוק ראשון של ק"ש, וברכה ראשונה של תפלת שמונה עשרה, וכדאי' [ברפ"ב דברכות] ע"כ מצות כוונה, מכאן ואילך מצות קריאה וכו'...". שם (נא, א): "...גוף המצות עצמן ממש הן ב' מדרגות, שהן מצות מעשיות ממש, ומצות התלויות בדבור ומחשבה כמו תלמוד תורה וק"ש ותפלה וברכת המזון ושאר ברכות. וכוונת המצות לדבקה בו ית' שהיא כנשמה לגוף... יראה... ואהבת ה'...". פנ"ג (עד, ב): "...וגם התלויות בדבור ומחשבה כמו ת"ת ובהמ"ז וק"ש ותפלה... דהרהור לאו כדבור דמי, ואינו יוצא ידי חובתו בהרהור וכוונה לבד...".

שם האזינו עד, ג¹³¹: "... כל המצות נשפלו למטה וניתנו בשביל הנפש הבהמית דוקא כי כולם הם מעשיות, רק מעט מהם כמו אמונה וידיעת הבורא הם רק לנפש האלקית בלבד, ואף גם זאת הם נוגעים גם בנפש הבהמית שהרי על הנפש אלקית לא שייך ל' ציווי ואזהרה, שבעודה בג"ע היתה מאמנת ויודעת ממילא, ולמה זה ירדה בגוף לדעת ולהאמין אז אם לא בשביל הנפש הבהמית, דהיינו שתהא מקיימתן בהתלבשותה בנפש הבהמית, ואז דוקא הם נק' מצות וגדול המצווה ועושה כו', וכ"ש וק"ו שאר כל המצות שכולם אינם שייכים כלל להנפש אלקי' בעודה למעלה אלא בהתלבשותה בגוף ונפש הבהמית דוקא... וגם מצות תלמוד תורה שעיקר המצוה היא בדבור פה ועקימת שפתי' הוי מעשה כו', ואפי' אוי"ר דבכוונה תליא מילתא ולא בעובדא, הנה אהבה היא בלב ששם יסוד האש וצמאון האהבה, ונולד מן הדם שבלב שמתהוה מברורי מאכלים גשמיים דוקא שמתבררים באצטומכא ונהפכים לדם בכבד והוא שולח הדמים ללב, ובהם עיקר משכן נפש הבהמית, וגם פחד ה' עיקרו בלב אע"ג דיראה שריא במוחא הנה אית יראה ואית יראה כו' וראשית היראה במוח ומסיימת בלב כו', הרי שכמעט כל התרי"ג מצות ניתנו ונשפלו בנפש הבהמית דוקא...".

אדה"ז ענינים ר"ע רכו [ח"א ע' שז]¹³²: "...המצות שהן בחי' העלאה מלמטה למעלה, כגון בחי' דביקות באוי"ר, או מצות ההגיון ועיון בד"ת וכדומה, שאין חיובה במעשה או בדיבור אלא בהרהור דווקא, עיקר המ"ן שיהי' בכוונה ורעותא דליבא בבחי' התכללות מן כחות הנפש, וכפי ריבוי האור הכוונה כן תהי' ענין המצוה בשלימותה, אבל במצות התלויים בעובדא או במילין כמו מעשה הצדקה והתפילין והאתרוג או הדיבור בד"ת...". שם ס"ע רנה [ח"ב ע' שז-ח]: "...לחשוב במצות התלויים במחשבה [נו"א: שהוא אהבת ה' ויראתו ופחדו]".

לקו"ת שלח לט, רע"א: "...יש מצות התלויות במחשבה לבד ובכונת הלב שאם כיון לבו יצא ואם לאו לא יצא כלל...". שם לט, ד: "...יש מהם תלויים במחשבה כמו ואהבת כו'".

(131) שבדקדוקי תורה הערה 248.
 (132) וראה שם (ס"ע רכו) בהערה [16] נוסח אחר מקטע זה.

דבור ומעשה הן לבושי' לרעו"ד, כן המצות תלויות בג' בחי' מחדומ"ע והן לבושי' לבחי' רעו"ד ל כל מאדך, עבדת בשמחה ובטוב לבב, ולכן התפלה עבודה שבלב רעו"ד היא הכוונה של המצות...".

תרכ"ו ע' קו: "...המצות נתלכשו בג' בחי' מחדו"מ, שיש מצות שהם תלויים במח' ויש מצות שהם תלוי' בדיבור ויש מצות שהם תלויים במעשה, ובד"פ יש בכל מצוה מחדו"מ, שעשיית המצוה הוא בחי' מעשה המצוה, והברכה שמברכין אק"ב הוא בחי' דיבור של המצוה, והכוונה של המצוה הוא בחי' מחשבה של המצוה, כי הכוונה הוא בהמח' כו', וזהו בחי' מחדו"מ בהמצוה עצמה. . . ובד"כ הנה ענין התפלה הוא בחי' כוונת המצות, כי התפלה היא רעו"ד בחי' רצון והיא ההקדמה לבחי' המצוה, דאם עושין המצוה ברצון וחשק הנה פעולת המצוה שהוא ממשיך דירה בתחתונים...".

פלח הרמון אחרי ע' קפג-ד (הנחה מד"ה כי ביום הזה תקצ"ח להצ"צ): "...העבודה הם הקרבנות שזהו לבוש המחשבה, כי עיקר עבודת הקרבנות תלוי במחשבה שהוא בחי' הכהן המקריב שהי' מקריב אותו ברעותא דלבא ובביטול רצון, כי עבודת הכהנים בחשאי. . . ואע"פ שההקרבה הוא במעשה בפועל ממש, מ"מ עיקר ההקרבה תלוי במחשבה, ולכן נפסל במחשבה לאכול חוץ לזמנו כו'. והנה עכשיו תפלה במקום קרבן עיקרה ג"כ במחשבה, שהוא בחי' מס"נ באחד ואהויר שזהו מצות התלוי' במחשבה, ולכן אפי' לדעת הפוסקים בשאר מצות דלא בעי כוונה, מ"מ בק"ש בפסוק ראשון הכל מודים דבעי כוונה בלב דוקא, ואע"פ שמוכרח להיות ג"כ קריאה בפה מ"מ העיקר הוא כוונת הלב. . . התורה שהוא כנגד לבוש הדיבור, ועיקר מצות לימוד התורה הוא בדיבור כמאמר ודברת במ וכן וידבר אלקים את כל הדברים האלה לאמור... (ועד"ז לקו"ת אחרי כה, סע"ד ואילך).

תרכ"ז ר"ע ע' תלח [תעא] (ועד"ז תרכ"ו ע' רפ): "...יש מצות שתלויים במדות, כמו ואהבת בכל לבבך בשני יצריך שהציווי הוא להפוך את

אוה"ת בלק (ח"ג) ר"ע תתעח: "...שיש מצות התלויות במחשבה כמו וידעת¹³³ היום כו', וגם תפלה נק' עבודה שבלב, וגם בכל שאר המצות התלויות במעשה הרי מצות צריכות כוונה, וזהו בחי' מחשבה...".

אוה"ת שם ר"ע א"כב: "...ועפ"ז יובן מ"ש שהתפלה היא הכוונה של המצות, כי המצות הן בחי' מחדומ"ע והתפלה הוא רעותא דליבא, ולכן נקראת עבודה שבלב...". ובהקיצור שם: "...כמו רעו"ד היא הנשמה ותכלית המכוון, ומחשבה

שוליי הגליון

(133) דברים ד, לט. וראה תניא קו"א קנו, סע"ב: "...שידעת המציאות מהשהלשלות היא ג"כ מצוה רמה ונשאה, ואדרבה עולה על כולנה, כמ"ש וידעת היום כו', דע את אלקי אביך כו'...". לקו"ת ואתחנן ז, סע"א: "...הציווי וידעת היום שע"י הדעת וההעמקה בבחי' אני ה' לא שנית בחינת סוכ"ע. . . והנה ע"י קיום מצות וידעת היום שהוא רק בחי' הידוע מציאותו ולא מהותו...". אדה"ז פרשיות ח"א ס"ע קעב: "...וכמ"ש וידעת היום והשבות אל לבבך, שהם ב' מצוות כמבואר בהרמב"ם מ"ע לידע אותו וכו' ומ"ע לאהבה וכו', וזהו וידעת היום בחי' ידיעה וכו', והשבות אל לבבך מצות האהבה, כי ב' הבחי' צריך להיות בעת עבודה שבלב זו תפלה, כי זה בלא זה אינו נק' עבודה כלל...". תקס"ד ס"ע סה [ועד"ז אוה"ת ויקהל (ח"ו) ר"ע ב"רד]: "...כתיב וידעת היום והשבות אל לבבך כו', יש כאן ב' דברים, הידיעה בתחילה וההשבה אל הלב אח"כ כו', וענין הידיעה הוא מצות היחוד ליחוד ית', כמ"ש הרמב"ם [ריש ה' יסוה"ת. . .] וזה הפסוק מדבר במצות היחוד...". אדה"ז הקצרים ע' עז: "...וגם זה מצות עשה להתבונן בכל יום בחי' אחד כ"ח לפום שיעורא דילי' לכל הפחות חצי שעה, כמ"ש וידעת היום והשבות אל לבבך, פי' שיכניס גדולת הבורא ב"ה בשכלו ולבבו". ובכ"מ. וראה סהמ"צ להצ"צ מצות האמנת אלקות ספ"ב: "...והר' יונה עשה מזה שתי מצות, מצות האמונה מפסוק אנכי כו', ומצות הדעת מפסוק וידעת היום, וז"ל ומעלת התבונן בגדולתו ית' כמ"ש וידעת וגו' נמסרו לנו במצות עשה, וכ"כ בספר חרדים משמו". שערי תשובה לרבינו יונה שער ג, אות יז: "ודע כי המעלות העליונות נמסרו במצות עשה, כמו מעלות הבחירה. . . ומעלות התבונן בגדולת ה', שנאמר וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא הא-להים, ודוד אמר [תהלים יד, ב] ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את א-להים...". ועד"ז בס' חרדים מ"ע מה"ת פ"א (התלויות בלב), כב [ומעלת. . . בגדולתו ית' (כנ"ל בסהמ"צ להצ"צ), בהוספת וכתוב שאו מרום עיניכם וראו מי ברא אלה" בסופו], ומסיים: "ממנין תרי"ג לרבינו יונה".

מילואים לדקדוקי תורה

צה

וש"נ). ומכיון שמצות אהבת ישראל היא בלב, ה"ה מציאות הלב [ואף שישנם כמה מצות התלויות בלב – מכיון ש"זהו כל התורה כולה" (שבת לא, א) כולל גם המצות דחובות הלבבות (ולהעיר ממאמר אדה"ז (היום יום ע' מט) שאהבת ישראל גדולה מאהבת ה'), ה"ה כללות מציאות הלב]."

לקר"ש ח"א ע' 32: "...די מצוות וועלכע זיינען חובת הלבבות – אזוי ווי אהבה און יראה, – און חובת המוח – אזוי ווי די מצוה פון האמנת היחוד (גלויבן אין דער איינציקייט פון דעם באשעפער)... לקר"ש ח"ט ע' 213: "...די מצות פון חובות הלבבות (אזוי ווי ידיעת אלקות, אהבת ה', יראת ה' וכו')..."

וראה גם תו"א תולדות כ, רע"ב. סידור לא, סע"ד (ועד"ז שם לד, רע"ב).

ב. ולהעיר מאוה"ת שה"ש ע' קד [ח"ב ע' תלג]: "...ובכס"מ¹³⁶ דקי"ד¹³⁷ וז"ל: להיות¹³⁸ כי המחשבה הוא באבא, לכן מצות ל"ת שאין בהם קום עשה זולתי סור מרע במחשבה בלבד, הם

שוליי הגליון

(136) כסא מלך (לבעהמ"ס מקדש מלך) על תקוני זהר. וראה שוה"ג¹³⁸.

(137) היינו קיד, רע"א – בכסא מלך דפו"ר (אמשטרדם תקכ"ט). וראה תר"מ ע' טו [ח"ב ע' קלט (דלקמן בפנים)] כאן: "דקי"ו", ובהע' 351 שם: "באוה"ת שה"ש כאן דקי"ד – בדפוס אמשטרדם תקכ"ט באות ר. בדפוס צילום ירושלים [תר"ד] ת"ז תס"ט קמט, ב "אות ק". – ויש להוסיף, שכוונת "דקי"ו" הוא לדרך התקוני זהר (בדפו"ר – מנטובה שי"ח, וכ"ה באמשטרדם תע"ט, תקכ"ח), כפי שצויין בכסא מלך דפו"ר (קיג, א) הנ"ל.

(138) יש להעיר, שזהו לשון מהר"ש וויטאל ("...אמר שמואל להיות כיו"צ...) בא' מהגהותיו שבתוך "פירוש על קצת מאמרים מהתיקונים מכתובת ידו של הרב מהר"ח זלה"ה אשר העתיק מטהרת יד הקדש ההאריאל"ל –] ההאר"י אשכנזי לוריין [זקוק"ל... (לי' הכותרת שבתקו"ז דפוס "אורטה קייואי הסמוך לקושטנדינא" תע"ט, קושטנדינא ת"ק, ועוד – קנ, רע"א) שנעתק באריכות בכסא מלך שם (קיג, ב – קיד, ב). ושוב נדפס כל פירוש התיקונים הנ"ל בהתחלת שער מאמרי רשב"י (שאלוניקי תרכ"ב), והגהה זו ממהר"ש וויטאל נמצא שם בדף ג, ע"ב.

המדה (ע"י התבוננות), והיינו שע"ז שייך ציווי, כי בחי' המחשבה היא בחי' לבוש שיכול ללבוש ולפשוט בלי יגיעה כמו הלבוש שפושטו ולבושו, לכן לא נמצא הציווי על המחשבה, אבל המדות מפני שהם בחי' עצמיות יותר לכן יש ציווי להפוך את המדות, מפני שהוא דבר קשה וצריך יגיעה ע"ז, אך ע"י מה הופכים את המדה הוא ע"י ההתבוננות במחשבה דוקא, שבבחי' זו יש כח בבחי' המחשבה שע"י ההתבוננות היטב בבחי' המחשבה יכול להפוך את המדה..."

סה"מ ליקוט ח"ב ע' קכו [תרס"ד ע' ריז] (הנחת אדהר"י"צ): "...מצות התלויים במח' והם מצות דחובת הלבבות, כמו ידיעות¹³⁴ אלקות ומצוות ידיעת התורה".

תרצ"א ר"ע צד: "...המצות דחובת הלבבות באהוי"ר. . . שהם מלובשים במוח ולב. . . דזהו מה. . . שקודם התפלה צריך האדם לקבל על עצמו המ"ע דואהבת לרעך כמוך. . . דואהבת לרעך כמוך היא כלי לואהבת את ה' אלקיך. . . וכן הוא בענין היחוד ליחדו ית'. . . דבר ההשגה תהי' מושגת בשכלו האנושי ובמוחו ממש...". תש"י ר"ע 224 [תרצ"ז ע' 282]: "...מצות דחובת הלבבות באהבת הוי' ויראתו ית'. . . וכן הוא גם במצות ואהבת לרעך כמוך. . . וגם מצות¹³⁵ דחובת המוח בידיעת אלקות...". תש"ה ע' 82: "...המצות דחובות הלבבות כמו אהבת ישראל אהבת השי"ת ויראתו ידיעת השי"ת. . . והדומה...". לקו"ש ח"ט ע' 156, הע' 23: "שלימות כאו"א מהאברים תלוי' בקיום המצות השייכים לכאו"א מה (לקו"ת נצבים מה, ג.

שוליי הגליון

(134) "ידיעות אלקות" (לי' רבים) – כ"ה גם בשערי תשובה ג, רע"ג. קונטרס ההתפעלות בתחלתו (ד, א [אדה"א קונטרסים ע' נא]). תרפ"ב (מהדר"ח) ע' ל. ש"ת ס"ע 115. תש"ט ע' 157. אג"ק אדהר"י"צ ח"ב ס"ע תקמח. וראה גם תש"י [תרצ"ז] דלקמן בפנים: "...וגם מצות דחובת המוח בידיעת אלקות..." (ולכאורה "מצות" הוא לי' רבים). ולהעיר מהערת רבינו בתש"י ע' 273 [תרפ"ט ע' 261]: "...כאן מדבר בידיעת השם. . . ובקונטרס אחרון [קנו, ב (שבשוה"ג הקודם)] מדבר בידיעת ההשתלשלות... ע"ש. וראה שוה"ג הנ"ל.

(135) ראה שוה"ג הקודם.

אשר אתם זונים, כזונה שאסורה לבעלה כך א"א לו עוד לקבל מבחי' קדש העליון כו'...".

ומפורש יותר בהנחת אדה"א מאותו מאמר – תקס"ו ע' שמט [ח"ב ע' תשד] 141: "...וכן במצות ל"ת בחי' הכונה הוא שלא להיות נפרד עי"ז מיחודו, וכמ"ש ולא תתורו כו' אשר אתם זונים אחריהם, כמו הזונה עד"מ שאסורה לבעלה וכך א"א לו עוד לקבל השפע מקדש העליון ולדבקה בו כשיעשה איזה עון וחטא ממצות ל"ת, ובמה שהוא סור מרע בפ"מ גם בלתי כוונה זו ה"ז כמו הזריעה בגשמי' בעשיי' המצות, כי גם העדר ומניעת המעשה בשם מעשה יחשב כענין עקימת שפתיו הוי מעשה כו', ובכל המצות מ"ע ומל"ת בחי' העשי' היא זריע' גשמי' והכונה היא בחי' זריעה רוחניו'...".

וראה גם תש"ד ר"ע 214: "...שהתומ"צ נתלכשו בדברים גשמי' .. וכן הלכות התורה כולם הם בענינים גשמי' כמו המחליף פרה בחמור ושנים אוחזין בטלית והדומה שרוב ההלכות הם בדברים הנתפסים בגשם, לא מיבעי במצות מעשיות בעשה ול"ת המבוארים בכל ד' חלקי שו"ע, אלא דגם המצות דעשה ול"ת שבחובת הלבבות הם ג"כ נתפסים בגשם לפי ענינם, הן בהבנת השגה אלקית במוח שבראש והן בהתעוררות והתפעלות אהוי"ר בבשר הלב, דמצוותן הוא שהמוח שבראש ירגיש זאָל פיהלען את ההשגה ובשר הלב ירגיש את המדה... ע"ש".

ג. אך לכאורה משמע בתש"ד הנ"ל שגם "המצות דעשה ול"ת שבחובת הלבבות" נכללים בהלכות התורה ש"הם בענינים גשמי'", ודלא כמ"ש כאן בהמאמר שהם "מצות וואס זיי זיינען ניט בענינים גשמיים".

ואולי י"ל שגם זה הוא מכוונת המאמר – לרמז שמ"ש בתש"ד גם בנוגע לחובת הלבבות ש"הם בענינים גשמי'", זהו ע"ד שם המושאל בלבד (וכמ"ש בתש"ד שם: "...שבחובת הלבבות הם

תלויים בשם י"ה באו"א...") (ועד"ז מצה זו תר"מ ע' טז [ח"ב ע' קלט]), שם ע' קה [ר"ע תלד]: "...מל"ת שגבוהים ממ"ע והם תלויים במחשבה... (וכ"ה בתר"מ שם ע' יח [ר"ע קמב] 139). תר"ן ע' שפח [ועד"ז תר"ל ס"ע רמא]: "...יש מצות התלויות במח', [ורוב] מל"ת תלויות במח' ולא תתורו אחרי לבבכם כו'".

אבל ממ"ש באגה"ק כאן: "...בתרי"ג מצות התורה וז' מצות דרבנן שרובם ככולם הן מצות מעשיות", מוכח שמחשב גם כמה מהמצות לא תעשה (ולכאורה רובם) למצות מעשיות.

ולכאורה אפ"ל, שכל אלו המצות לא תעשה שהם ציוויים שלא לעשות איזה מעשה או אפילו שלא לדבר איזה דיבור (דהוי ג"כ מעשה), הרי הם נחשבים למצות מעשיות (עכ"פ בנוגע לענין תר"ך עמודי אור), כיון שאינם שייכים אלא בעולם הזה הגשמי שבו ישנה המציאות של מעשה ודיבור גשמיים.

ואולי זהו מכוונת המאמר כאן במ"ש "אפילו אט א די מצות וואס זיי זיינען ניט בענינים גשמיים" 140, היינו שכל המצות שנזכרו לפנ"ז באגה"ק – שאינן תלויות במחשבה או בלב (בלבד) – הם מצות בענינים גשמיים, כי גם המצות שלא לעשות ושלא לדבר הם ציווי ע"ד מעשה ודיבור גשמיים.

וראה עד"ז לקו"ת נצבים נ, סע"ד: "...יש ב' מיני זריעות, האחד זריעת גופה של מעשה המצוה .. והב' הוא זריעה רוחנית יותר והוא כוונת המצות, כי כל המצות צריכות כוונה. והכוונה היא בלבו ומוחו שהוא ענין רוחני יותר מגופה של מעשה המצוה, כי הרי עיקר הכוונה הוא לדבקה בו ית' ע"י מעשה המצוה הזאת, וכן במצות ל"ת בחינת הכוונה הוא שלא להיות נפרד עי"ז מיחודו ואחדותו ית', כמ"ש ולא תתורו כו'".

שוליי הגליון

(139) ועד"ז שם לפנ"ז (ס"ע יז [ע' קמא]) בהקיצור: "...מל"ת, ותלוי' במח'...". וראה גם תר"ל [תר"ן] הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

(140) וראה דקדוקי תורה הערה 88.

התורה כולם הם בענינים גשמיים קאי (בעיקר) רק על הלכות ה"מצות מעשיות בעשה ול"ת המבוארים בכל ד' חלקי שו"ע¹⁴⁹. ומ"ש שם גם ע"ד "המצות דעשה ול"ת שבחובת הלבבות" הוא רק בתור תוספת הסברה למ"ש בתרנ"ה "הלכו' התו' כולם" בסתם. וילע"ע.

ולהעיר מאתהלך ליאזנא ס"ע רלב [ועד"ז תקס"ב ח"א ע' ס]: "...וכן כל עניני ההלכות שבגמרא הכל בענינין] גשמיים מאד כשראובן טוען כך כו'...". תקס"ח ח"ב ר"ע תרל: "שהתורה נתלבשה בענינים גשמיים, כמו הלכות ציצית בחוטי ציצית גשמיים ותפילין בקלף גשמי ואותיות גשמי, ועד"ז כל ההלכות שמפורסמים בתושב"כ מלובשים בענינים גשמיים...". שם ע' תרמו-ז: "...התלבשות החכ' בענינים גשמיים ג"כ, כמו כל הלכות ודינין שהן בענינים גשמיים כמו יציאות השבת כו' דיני הוצאות לר"ה עולם הפירוד, וגם כל דיני הלכות בטומאה וטהרה וכיוצא...". שם ס"ע תרפא: "...והתו' מדברת הכל בעניני' גשמי' בדצ"ח, כמו הלכות תרומות ומעשרות בתבואה גשמי, וכיוצא בהן בכל המצות שמתלבשי' בעניני' גשמיים...". אדה"ז כתובים ח"א ע' נז [פב]: "...והנמשל מובן למשכיל שכל הלכות בעניני גשמיים הענין הגשמי הוא דוגמת השעוה...". ע"ש. אוה"ת ויחי (ח"ב) תד, רע"א: "...והתורה הרי מדברת הכל בענינים גשמיים בדצ"ח, כמו הלכות תרומות ומעשרות בתבואה גשמיות וכיוצא בהן בכל המצות שמתלבשים בענינים גשמיים...". (ועד"ז לקו"ת ראה ל, רע"א. אוה"ת ויצא רט, רע"א [שם] ח"ה) תתס, ב]. ע"ש). תרנ"ט ר"ע יג [ס"ע ז]: "...התורה... שנתלבשה בגשמיות, שכל עניני התורה הם ענינים גשמיים, ובפרט תושבע"פ שירדה ונתלבשה בהלכות גשמיים, כמו שנים אוחזין בטלית והמחליף פרה בחמור כו'...". קונט' עה"ח רפי"א (ע' 8-37): "...הלכות התורה

ג"כ נתפסים בגשם לפי ענינם", אבל בדרך כלל כשנזכר בחסידות שמצות מעשיות הם בענינים גשמיים¹⁴², לא נכללים בזה המצות דחובת הלבבות.

זאת ועוד, תש"ד הנ"ל (ד"ה וכל העם) הוא כנראה מיוסד על ד"ה וכל העם תרנ"ה¹⁴³, וז"ל שם (ר"ע קפח) בענינו: "...שהתומו"צ נתלבשו בדברי' גשמי'. . . וכן הלכו' התו' כולם הם בענינים גשמיים כמו המחליף פרה בחמור ושנים אוחזין בטלית כו'". וע"ז הוסיף בתש"ד¹⁴⁴ (כנ"ל): "שרוב ההלכות הם בדברים הנתפסים בגשם, לא מיבעי במצות מעשיות בעשה ול"ת המבוארים בכל ד' חלקי שו"ע, אלא דגם המצות דעשה ול"ת שבחובת הלבבות הם ג"כ נתפסים בגשם לפי ענינם...".

ואולי י"ל, שמכוננת הוספה זו היא לבאר שמ"ש בתרנ"ה "הלכו' התו' כולם"¹⁴⁵ הם בענינים גשמיים, פירושו רובם ככולם¹⁴⁶ (וע"ד מ"ש באגה"ק כאן: "שרובם ככולם הן מצות מעשיות"). ומ"ש בתרנ"ה "כולם" סתם, היינו: (א) לפי שכל ההלכות (כמעט) "המבוארים בכל ד' חלקי שו"ע"¹⁴⁷ הם מצות מעשיות "בדברים הנתפסים בגשם"¹⁴⁸. (ב) ובנוסף לזה, גם חלק מההלכות (שאינם בשו"ע) שבהמצות דחובת הלבבות "הם ג"כ נתפסים בגשם לפי ענינם".

ולפ"ז אולי י"ל, שמ"ש בתש"ד ש"הלכות

שוליי הגליון

(142) ראה דקדוקי תורה הערה 88.

(143) תרנ"ה ע' קפז ואילך.

(144) וראה גם ה"ש"ת ע' 112, תש"י [תרצ"ז] שבשוה"ג

144 שכנראה מיוסדים ג"כ על תרנ"ה שבפנים.

(145) וראה אתהלך ליאזנא (ועוד) דלקמן בפנים.

(146) ולהעיר מה"ש"ת שם, שמשמיט תיבת "כולם" – "וכן הלכות התורה הם בענינים גשמי, והיינו דלכד זאת מה שהתורה מבארת כל פרטי הדינים בחיי האדם בכל עניניו ממש..." (וראה שוה"ג 148). ומהשינוי בין תרע"ח (דלקמן בפנים) ותרפ"ו שבשוה"ג 150.

(147) המקור העיקרי להלכה למעשה בדורותינו אלה.

(148) ולהעיר מה"ש"ת שבשוה"ג 146, שלכאורה מרמז לבאר באו"א (קצת), שמ"ש בתרנ"ה "הלכו' התו' כולם" קאי על "כל פרטי הדינים בחיי האדם בכל עניניו ממש" ע"ש.

שוליי הגליון

(149) ולפ"ז נמצא, שהמבואר בזה בתש"ד מתאים גם עם המבואר בזה בתש"י ע' 224 [תרצ"ז ר"ע 283] שבשוה"ג 144: "...וכן הלכות התורה כולם הם בענינים גשמיים בעניני ברכות שבת תחומין ופרטי עניני דינים בורעים מועדים נשים נזיקין קדשים וטהרות".

העולם מיט די שמחה פון מילוי שליחותו של הקב"ה. עד כאן די תורה פון מגיד . . . עס זאל זיין דער ובחרת בחיים אויך בשעת ס'איז צוויי קוין שקולים. וואס מצד דעם מוז דאך זיין א אפשריות אז אויך אין עניני עולם זאל זיין שמחה, ביז אז דאס זאל האבן א השוואה און מתערב זיין זיך מיט שמחת מילוי שליחותו של הקב"ה, און פונדעסטוועגען זאל זיין דער ובחרת בחיים, דורך דעם וואס עס וועט זיין דער גבור בארץ, איזהו גבור הכובש את יצרו.

און הגם אז ס'איז דאך ענינים שבאין ערוך, און נאך מערער – ענינים הפכיים, היינט ווי איז שייך התערבות ביניהם? אמנם די אלע הגבלות איז מצד ההשתלשלות, און אפילו מצד למעלה מהשתלשלות ווי דאס איז הארות וגילויים, אבער מצד העצמות איז דאך קיינע הגבלות ניטא, איז שייך שיתערבו . . . מצד דעם וואס עצמות האט זיך אפגעגעבן צו א אידן, איז שייך ער זאל מערב זיין... "ע"ש.

לקו"ש ח"ט ע' 281: "...ווען איז ניכר אז דער רצון פון א אידן אין אלקות איז בבחירתו החפשית – בשעת ער האט בפועל צוויי דרכים פון "חיים" און "מות" און ער איז בוחר בחיים; און דאס איז שייך דוקא אין שכל האדם, וואס קען געפינען א מעלה אין ביידע דרכים און פונדעסטוועגען איז – "ובחרת בחיים", "ע"ש.

ד"ה ביום עשתי עשר תשל"א (ס"א¹⁵¹): "...דבחירה שייך דוקא בשני דברים ששניהם שוים, או שבכל אחד מהם יש מעלה שאין בזולתו...".

🌀 הערה 92 🌀

ראה לקו"ש ח"ה ע' 387: "...דאס וואס דער צ"צ ברענגט פון תניא ס"פ י"ט "מאפס ותהו נחשבו לו". . . איז לכאורה ניט מובן: אין תניא שטייט דאך נאר דער אנהויב פסוק "כל הגוים כאין נגדו" און ניט דער סיום הכתוב "מאפס

נתלבשו בדברים גשמיים כו' המחליף פרה בחמור ושנים אוחזין בטלית, כן כל ההלכות הם בדברים הגשמיים וכשלומד ההלכות ה"ה עומק בענינים גשמיים...". שם ס"ע 82 [אג"ק אדנ"ע ח"ב ע' תשיג]: "...שהתורה בכל ההלכות הערוכות לפנינו, נתלבשה בענינים גשמיים...". תער"ב ח"א ס"ע שסו: "...שכל עניני התורה הכל הוא בהלכות המדברים בעניני הגשמי, וכמו המחליף פרה בחמור ושנים אוחזין בטלית, וכמו דיני אונאה וכה"ג, שהכל מדבר בענינים גשמיים...". תרע"ח ר"ע שמא: "...שהתורה נתלבשה בהלכות גשמיים וכמו שנים אוחזין בטלית והמחליף פרה בחמור וכה"ג כל ההלכות¹⁵⁰ ומצות הן בדברים גשמיים תפילין בקלף הגשמי וציצית בצמר גשמי סוכה בסכך גשמי וד"מ שבלולב בצמחים גשמיים ותרומות ומעשרות וקרבות הכל בענינים גשמיים כו'...".

וראה גם תו"א מג"א צח, סע"א: "...תלמודו בידו שהם הלכות שנתלבשו בענינים גשמיים". שם קכב, סע"ב: "...אל תקרי הליכות אלא הלכות, פי' הליכות בחי' המשכה והולכה מבחי' חכמת התורה של מעלה לבא לידי גילוי למטה בענינים גשמיים . . . ולכך נק' בשם הלכה...". לקו"ת ויקרא ד, סע"ג: "...וחכמה דאצילות נתלבשה בחכמה דבי"ע כדי להתלבש בהלכות הערוכות לפנינו, שהם מדברים בענינים גשמיים דעשייה, פיאה תרומות ומעשרות כו' יציאות השבת כו'". בהר"מ, סע"ב: "...התורה שנתלבשה ונתגשמה בדברים גשמיים . . . בירידתה למטה נתגשמה עד שאין נראה ונרגש בה ענין התענוג ושכל א-להות כ"א דינים והלכות בענינים גשמיים". ועוד.

🌀 הערה 91 🌀

ראה שיחוק"ק תש"כ ע' 16-13 (ועד"ז תו"מ ח"א ע' 27-29): "...אין מערבין שמחה בשמחה, מען דארף ניט מערב זיין די שמחה פון עניני

שול"י הגליון

(150) ולהעיר מההוספה כאן בתרפ"ו ר"ע שכת: "...שהתורה נתלבשה בהלכות גשמי . . . וכה"ג כל ההלכות המלוּבשים בענינים גשמי. ומצות הן בדברים גשמי תפילין בקלף הגשמי...".

שול"י הגליון

☞ הערה 95 ☜

ראה שמו"ר פ"ל, ט: "...הה"ד מגיד דבריו ליעקב אלו הדברות, חוקיו ומשפטיו לישראל אלו המשפטים, לפי שאין מדותיו של הקב"ה כמדת ב"ו, מדן [ת] ב"ו מורה לאחרים לעשו' והוא אינו עושה כלום, והקב"ה אינו כן, אלא מה שהוא עושה הוא אומר לישראל לעשות ולשמור...".

ולהעיר מירושלמי ר"ה פ"א, ה"ג: "א"ר לעזר . . בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה רצה מקיימה רצו אחרים מקיימים אותה, אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה ומקיימה תחילה, מאי טעמא ושמרו את משמרתני אני ה', אני הוא ששימרתני מצותיה של תורה תחילה. א"ר סימון, כתיב מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מא-להיך אני ה', אני הוא שקיימתי עמודת זקן תחילה (שהיה אברהם יושב ושכינה עומדת . . ואם מצוה זו דאית ביה עונה גדולה קיים כ"ש שאר מצות. קרבן העדה)". ועד"ז ויק"ר פל"ה, ג: "אם בחקותי תלכו . . אמר ר' אלעזר, בנוהג שבעולם מלך בשר ודם גוזר גזירה, אם רצה לקיימה הרי הוא מקיימה, ואם לאו סוף שמקיימה ע"י אחרים, אבל הקב"ה אינו כן אלא גוזר גזירה הוא מקיימה תחלה, הה"ד מפני שיבה תקום והדרת פני זקן ויראת מא-להיך אני ה', אני הוא שקיימתי עמידת זקן תחלה".

[ולהעיר מלקו"ש חכ"ט ע' 138: "חז"ל זאגן אז דער אויבערשטער איז "מקיים" דאס וואס "הוא אומר לישראל לעשות ולשמור", ושם בהע' 2: "שמו"ר פ"ל, ט. ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. וראה ויק"ר פל"ה, ג. ועוד" – ולכאורה צריך ביאור למה יש לחלק בין הירושלמי והויק"ר (שלהירושלמי צויין בפשטות, אבל לויק"ר צויין רק "וראה"), כיון שתוכנם הוא כמעט שוה.

אבל ראה לקו"ש חל"ד ע' 132: "והנה ידוע מה שארז"ל, "מה שהוא [הקב"ה] עושה הוא אומר לישראל לעשות", ושם בהע' 23: "שמו"ר פ"ל, ט. וראה ירושלמי ר"ה פ"א ה"ג. ויק"ר פל"ה, ג. ועוד". ואולי צ"ל כן גם בלקו"ש חכ"ט הנ"ל.]

ותהו נחשבו לו"? . . דער ביאור אין דעם איז: דארט וואו דער סיום הפסוק איז ניט נוגע צום ענין שרייבט מען דאן גו' . . ועד"ז כו' ביי א מאמר רז"ל. אויב צו דעם קומט נאך צו אז דער סיום הפסוק והמאמר איז נוגע צום ענין ומס מען רעדט, שרייבט מען וגו', וכו' – בוא"ו (וא"ו איז דאך – אות המוסיף).

עפי"ז יובן וואס דער צ"צ ברענגט פון תניא דעם סיום הכתוב מאפס ותהו נחשבו לו: פון דעם וואס אין תניא שטייט דער לשון כל הגוים כאין נגדו וגו' (בוא"ו), איז א רא"י אז אויך דער סיום הפסוק איז נוגע צום ענין.

דער אלטער רבי אין תניא ברענגט פונדעסטוועגן ניט דעם סיום הפסוק בפירוש און ער איז זיך מסתפק מיטן ווארט וגו', ווייל דער סיום הכתוב "מאפס ותהו נחשבו לו" איז נוגע נאר לאופן ביטול . . און דאס איז ער דא אין תניא ניט אויסן צו מפרט זיין. צום כללות הענין וואס ער רעדט אין תניא . . איז מספיק דער ערשטער האלבער פסוק... ע"ש.

וראה לקו"ש חט"ו ע' 275, שמדייק עד"ז גם באגרת הקודש – אף ש"ספו¹⁵² תמו כתבי ידו הקדושה בעצמו של אדה"ז, "אשר¹⁵² היו בדקדוק גדול לא חסר ולא יתר אות א", ונדפס מהעתקות שהיו "מפוזרים אצל התלמידים" (כמ"ש בלקו"ש שם, הע' 7 ע"ש).

☞ הערה 93 ☜

ולהעיר מהערת רבינו בשיעורים בספר התניא¹⁵³, במ"ש בהתחלת הקדמת המלקט "אנשי שלומינו יצ"ו", ובהתרגום שם פיענחו הר"ת: יברכם צורנו וישמרם, וע"ז העיר רבינו: "או י"ל ישמרם צורנו וגואלנו, או כיוצא בו . . אולי לכן ג"כ הוא בר"ת בכדי שיכלול כל הברכות".

שול"י הגר"ון ☞

(152) ל' "הסכמת הרבנים שי' בני הגאון המחבר ז"ל נ"ע לאגה"ק וקו"א.

(153) ע' 4¹⁰, הע' 1.

שבעוה"ז דוקא, שהוא בעל בחירה להטות לבבו לטוב וכו', ומ"ש בלקו"ת הנ"ל: "המצות עיקרן הוא לעשותן בבחי' בטל רצונך סור מרע ועשה טוב לכופך את לבו הגשמי ולהכניע תחת יד הקדושה. . האדם העושה אותן בבחי' ביטול רצונו למעלה מטבעו והרגלו להפוך את לבו מן הקצה אל הקצה, שכל מה שלבו נוטה בטבעו לעשות לא יעשה, ומה שלבו נוטה שלא לעשות יעשה". ועד"ז בין מ"ש באגה"ק כאן: "...שרובם ככולם הן מצות מעשיות, וגם התלויות בדבור, הא קיי"ל דעקימת שפתיו הוי מעשה..." ומ"ש בלקו"ת הנ"ל: "וכן המצות עצמם הם בענינים גשמיים כמו ציצית של צמר כו'" (ובפרט ע"פ מ"ש לעיל בהמאמר¹⁵⁷: "אפילו אט א די מצות וואס זיי זיינען ניט בענינים גשמיים", ובפנים הערה 88).

וכיון שבלקו"ת הנ"ל מדובר ע"ד מצות מעשיות (כמו "צדקה תרומות ומעשרות"), אולי אפשר להביא עוד סמוכין מזה למ"ש (בקיצור) לעיל בדקדוקי תורה הערה 87, שלכאורה מרמז שם במאמר דידן שיש ב' פרטים בגודל הירידה דהמצות מעשיות: (א) שקיומן תלוי במעשה גשמי – ועד"ז מ"ש בלקו"ת הנ"ל: "המצות עצמם הם בענינים גשמיים". (ב) שניתנו לאדם גשמי שהוא בעל בחירה – ועד"ז מ"ש בלקו"ת הנ"ל: "המצות עיקרן הוא לעשותן בבחי' בטל רצונך. . לכופך את לבו הגשמי".

ב. וראה גם לקו"ת ואתחנן ט, סע"ד [ועד"ז מים רבים תרל"ו ס"ע רלד]: "...אשר קדשנו במצותיו [היינו בחי' מצותיו] ממש [מה] שהקב"ה מניח תפילין וכו'. אך לפי שנתלבש דוקא האור העליון בדברים גשמיים [- מפני שהאור העליון הזה נתלבש בדברים גשמי' דוקא] שהן מבחי' ק"ג...". תקס"ח ח"א ס"ע נ: "...וכידוע דתר"ך מצוות הוא עיקר בחי' הכתר, וכמו שאנו אומרי' אשר קדשנו במצוותיו...". תקס"ט ע' ל [ר"ע לא]: "...אשר קדשנו במצותיו, פי' מצותיו בחי' רצונו העצמי כמו שהוא למעלה בעצמותו ממש

ולהעיר מילקוט המכירי לישעי' (ברלין תרנ"ג) עה"פ נח, יג¹⁵⁴: "אלה הדברים רבה. . רבנין אמרין, אמר הקב"ה לישראל בני לא תהו מגלגלין בשבת הזו שנתתי לכם, למה? שהיא חביבה עלי מכל המצות שאני שמרתי אותה תחלה, מנין? שנאמר ויברך א-להים את יום השביעי כי בו שבת".

ועד"ז דברים רבה פ"ג, א (כגי' כת"י מינכען¹⁵⁵) [ועד"ז דב"ר מהדורת ליברמן (ירושלים ת"ש) ע' 83]: "רבנין אמרין, אמר הקב"ה לישראל בני לא תהו מגלגלים [- מזלזלין] בשבת הזו שנתתי לכם, שהיא חביבה עלי מכל המצות שאני שמרתי אותה תחלה, מניין? שנאמר ויברך א-להים את יום השביעי ויברך אותו וגו'".

הערה 96

א. ראה לקו"ת ר"ה נה, ג¹⁵⁶: "...אשר קדשנו במצותיו שהמצות יסודתן בהררי קדש עליון, ונמשכו למטה להתלבש בענינים גשמיים צדקה תרומות ומעשרות, להיות היש בטל לאין כו', כי המצות עיקרן הוא לעשותן בבחי' בטל רצונך סור מרע ועשה טוב לכופך את לבו הגשמי ולהכניע תחת יד הקדושה, וכן המצות עצמם הם בענינים גשמיים כמו ציצית של צמר כו' ונמשך בהן קדושה עליונה כדי שיהיו ענינים גשמיים ההם עולים ונכללים בקדושה ג"כ ע"י המצוה ההיא. . ע"י המצוה שהיא בעשייה גשמיות בחי' יש ובה נמשך קדושה עליונה להיות היש בטל לאין. . היינו ע"י האדם העושה אותן בבחי' ביטול רצונו למעלה מטבעו והרגלו להפוך את לבו מן הקצה אל הקצה, שכל מה שלבו נוטה בטבעו לעשות לא יעשה, ומה שלבו נוטה שלא לעשות יעשה...".

ולכאורה אפשר לקשר בין מ"ש באגה"ק כאן (קג, א): "הרי המצוה ניתנה לאדם הגשמי

שולכי הגליון

(154) ס"ע 236.

(155) לקוטים ממדרש אלה הדברים רבה (וויען תרמ"ה) ע'

VII.

(156) הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

מילואים לדקדוקי תורה

קא

אין לו מקור, והיינו דבהרגשתו אינו מרגיש כלל שיש מקור המהווה אותו כו', וז"ש באגה"ק סי' ק' דא"ס שמציאותו מעצמותו בלי שום עילה שקדמה לו ח"ו הוא לבדו ביכולתו להוות יש מאין ואפס המוחלט בלי שום עילה וסיבה שקדמה ליש הזה כו' היינו שתי' התהוות שלא בבחי' עו"ע כו'...".

הערה 105

ראה תרס"ט ר"ע שכא (מאמר אדהרי"צ):
"ד...ת הוא שלמטה הוא יש ולמעלה אין, דהרי היש שלמטה ה"ה מרגיש מציאותו והגבלתו, ומה שחוץ ממנו אינו מרגיש, ובאמת הרי בנבראים שלמטה העיקר הוא מה שתופס, וענין התופס בו בהרגשתו החומריות אז הוא יודע שזה נמצא, ומה שאינו תופס בו בתפיסה גשמי' אינו מציאות אצלו, וא"כ החיות האלקי שאינו נתפס בגשם וגם אינו נרגש בהרגשות החומרי, לזאת הרי הדיעה התחתונה שלמטה הוא יש ולמעלה מה שאינו נרגש הוא בחי' אין, ע"ש שאינו מושג אצלו וה"ה כאילו אינו כלל...".

וראה אג"ק ח"כ ר"ע קפ (י"ז אדר תשכ"א – במענה לשאלת ר"י שמוטקין: "מהו¹⁵⁸ה הבדל בין בריאה שהוא לבדו בכחו להוות יש מאין . . . [ו]האצילות נק' גילוי [ה]העלם, הלא גם אצ"י הוא מחודש וכמאמר יותר משא"י עשי' לגבי אצ"י אי"ע אצ"י לגבי בורא"): "במענה לשאלתו (בקיצור עכ"פ) – רק בבי"ע (וביחוד – בעשי') יש נמצא אשר (בהרגשתו) אין לו עילה וסיבה שקדמה לו – וזהו מפני שנתהווה מזה שאין לו עילה כו'. – עיין אגה"ק רס"ך...".

ולהעיר מתשט"ז ע' 2-361 [ועד"ז תו"מ ע' ח]: "ד...ידוע שבהעצמות א"א לומר שום תואר לפי שאין שייך בו שום תוארים כלל, כ"א שאומרים עליו בורא, לפי שבורא הוא מצד ענין התהוות היש, יש נברא או יש נאצל וכמו הכלים דאצילות, דהתהוות היש הוא מהעצמות דוקא,

שיומשך למטה...". עטר"ת ע' שיט [ועד"ז תרפ"א ר"ע רבי]: "...ומצות מצות הוי' . . . ועל המצות מברכין אשר קדשנו במצותיו שהן המצות שהקב"ה בעצמו עושה . . . ולכן נתלבשו תומ"צ בדברים גשמיים דוקא . . . דמפני עוצם מעלתם א"א לבוא כ"א בדברי' גשמי' דכל הגבוה ביותר א"א לבוא כ"א דוקא למטה ביותר . . . כמו"כ תומ"צ מעלתם א"א להיות בדברים ורחניים כ"א בדברי' גשמיים... ע"ש. ועוד.

הערה 100

וראה גם סידור לב, א-ב: "ד...ולמה לא יועיל תשובה ומעשים טובים בעולם הבא כמו שמועיל בעולם הזה, ואם מפני ששם אין הבחירה לאדם וכאן יש בחירה כו', היא גופא קשי' . . . ואם מחמת שאין ענין הבחירה שם, היא גופא קשיא למה יש בעוה"ז הבחירה ובעוה"ב אין בחירה כו'...". תרמ"ג ע' סט: "ד...היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם, שעיקר זמן עשיית המצות הוא בעוה"ז דוקא שניתן הבחירה לאדם לבחור בטוב . . . אבל בעוה"ב שם אין שייך מעהמ"צ...". ועוד.

ובקשר לתרפ"ג שבפנים ההערה, ראה תרע"ח ע' קסו (שכנראה מיוסד עליו): "ד...ומצד הגוף ונה"ב ה"ה למטה במדרי' מכל הבע"ת, שהרי יכול להיות היפך אלקות ח"ו, משא"כ כל הנבראים שאינם יכולים להיות היפך רצה"ע כו'...". וראה גם אוה"ת ר"ה (ח"ג) ר"ע א'שמב: "...בבהמות . . . שאינן יכולים למרות פי ה' משא"כ באדם, ולכן ארז"ל אפי' יתוש קדמך כו', והגם שנת"ל ששרש הבחירה הוא ממקום גבוה, אך היינו שרשה ממקום שנלקחה, אבל בהשתלשלותה וירידתה למטה מטה עד שהבחירה הוא בטו"ר, א"כ כיון שיכול ח"ו לבחור מה שהוא נגד רצה"ע, הרי הבהמה שאין בה בחי' זו כלל שאינה יכולה כלל למרות פי ה' היא גבוה בזה מהאדם...". תקס"ג ח"ב ע' תשלג. תו"ח וישלח מ, סע"ג. אוה"ת וישלח (ח"ב) רכח, רע"ב. אמור (ח"ג) ר"ע תתנו. תר"ס ע' י-יא. תש"א ס"ע 32. ועוד.

הערה 104

וראה גם תער"ב ח"ב ע' תרפד: "ד...הפלא הוא בהתהוות היש שהתהוות היא באופן כזה כאילו

ועל דרך זה אויכעט אין דעם דריטן משל, אז קטן אינו מוליד, און דוקא ווען איז שייכות הולדה? ווען ער ווערט א גדול, אנהויבנדיק עכ"פ פון בן ט' שנים, וואס דאס איז גדלות בענין זה. וואס אע"פ וואס דאס רעדט זיך וועגן א טפה גשמית, איז דאס גופא איז א הוכחה אז די מוחין זיינען באַ עם בשלימות, די מוחין ווי זיי זיינען צו ט' שנים, און דערנאך נאך מערער, ווי ער ווערט א גדול, ביז בן שמונה עשרה לחופה."

❧ הערה 122 ❧

בקשר לאוה"ת מג"א שבפנים ההערה, ראה תרצ"ב ע' קכא: "...אור האבוקה והמדורה שכולל נרות הרבה..." מכתב רבינו מאדר תרצ"ז (אג"ק אדהרי"צ חט"ו ס"ע שז): "...ואבוקה דהיינו אחד כמה נרות..."

❧ הערה 124 ❧

ולהעיר מהנחות הר"פ ע' קמה-ו: "...ויובן עדי"מ אשר נראה אור וזיו מאבוקה ואור גדול, אשר לא יוכל לראות את האור מקרוב מחמת גודל ותוקף אור המאיר, לכן א"א לראותו בקירוב כ"א מרחוק, אכן זאת בודאי שיכול לראות את האור גם בריחוק מקום מאד. . כשרואי איזה אור הרחוק הרבה אז האור הנראה מרחוק אינה מאירה כ"כ כמו אור הנראה מקרוב סמוך אצל האבוקה, אף אבוקה קטנה מ"מ להעומד שם סמוך ורואה שם האבוקה מאיר יותר, אכן אור הגדול אשר א"א לראותו שם בשרשו ואין נראה כ"א הארה אחרונה לתוקף בהירתו בשרשו ומרחוק הרבה ממילא אין האור מאיר כ"כ, אכן אחרי אשר נראה מרחוק הרבה אשר הזיו כל שהוא נראה מרחוק ממילא בשרשו ומקורו צ"ל האור גדול ומאיר מאד. . וכמו שרואין בריחוק מקום הארה בעלמא מאבוקה הגדולה שאינו מאיר כ"כ, כי בקרוב אין יכולים לראות את האור כלל לתוקף בהירתו, רק שמאיר מרחוק ג"כ איזה זיו והארה ממנו ולכן לפי שהיא מרחוק אינה מאירה כ"כ, אכן שרש האור הוא מאור גדול אשר עצם האור אין יכול להראות כלל לתוקף בהירתו רק הארה וזיו כל שהוא מרחוק, ומאחר שאין נגלה רק הארה וזיו של המאור הגדול זה יכול להשתלשל ולהאיר אף רחוק מאד גם למטה..." ע"ש.

העצמות שמציאותו מעצמותו בלי שום עילה וסיבה שקדמה לו ח"ו, הנה הוא דוקא מהוה את היש אשר בהרגשתו אין לו עילה וסיבה ומציאותו מעצמותו. והיינו שהיש מכריח את העצמות ומורה על העצמות. שהיש מכריח את העצמות לפי שמצד התהוות היש יש לנו ראי' והכרח על העצמות, הרי התהוות היש אשר בהרגשתו הוא מציאותו מעצמותו א"א להיות כ"א מהעצמות דוקא, הנה לזאת הרי מהתהוות היש יש לנו ראי' והכרח על העצמות. והיש מורה על העצמות, שהעצמות מה שמציאותו מעצמותו הנה זה זאגט זיך ארויס בהיש שבהרגשתו הוא מציאותו מעצמותו, וזהו שהיש מורה על העצמות, היינו שע"י היש יש לנו הוראה על העצמות שמציאותו מעצמותו... ע"ש. וראה תער"ב ח"ב ע' א'קמד.

❧ הערה 119 ❧

וראה גם באתי לגני תשל"ח (14:50): "...על פי המבואר אין שערי אורה פון מיטלן רבי'ן, די ג' משלים אויף כל הגבוה גבוה יותר נופל למטה מטה יותר און נמשך למטה מטה יותר, און ווי ער בריינגט אויף דערויף די ג' משלים, וואס יעדער משל איז דאך מוסיף א ביאור בזה:

דער ערשטער משל, ווי אן אבוקה – כדי זאל מאיר זיין אין א מקום רחוק ביותר דארף זי זיין במקומה אן אבוקה גדולה ביותר, וואס אע"פ וואס אין מקום רחוק ואפל ביותר, א רחוק בכמות און רחוק באיכות, איז דא דער אור קטן וחלוש, אבער דאס גופא באווייזט – וויבאלד אז ס'קען זיין אין אזא מין מקום רחוק, איז דאס א הוכחה אז דאס נעמט זיך פון גבוה ביותר, פון אן אבוקה גדולה ביותר.

על דרך זה אויכעט, א חבית מלאה מים, איז ווען גיסט זיך אריבער? ווען דער חבית איז מלאה מים, ביז אין אן אופן אז ס'נאך מערער וויפיל דער חבית קען פארנעמען. איז אע"פ וואס דאס וואס ס'גיסט זיך אריבער איז מער ניט ווי טיפות טיפות, אבער דאס גופא באווייזט אז דער חבית און מים שבתוכה געפינען זיך אין א שלימות גדולה, אין א שלימות כדבעי.

שהאבוקה היא אור גדול ותקיף ובהיר שאין אור הנר ערוך לא [- כ"ה באוה"ת שם] כלל לאור האבוקה, לכן אפילו החיצוני של אור האבוקה דהיינו כשנראה מרחוק פרסה יש לו מעלה יתירה על אור הנר שמקרוב.

וראה גם לקו"ת שה"ש כו, ד: "...וגם כמו שא"א להסתכל באור האבוקה מקרוב ממש אלא מרחוק כו".

❧ הערה 130 ❧

וראה גם אדה"ז כתובים ח"ב ס"ע נז [ר"ע עת] (הנחת אדה"א): "...וכמשל חביות המלאה ביותר אז ישפך ממנו גם לחוץ...". תו"ח לך פג, רע"א¹⁶⁰: "...וכמשל חבית מלאה ביותר, שמצד המלוי ביתר מכפי מדתה הוא שיוצא המותרות הנופל לארץ...". אוה"ת תצוה (ח"ה) ר"ע א'תרטו¹⁶¹: "...ממשל החבית כשנתמלאה על כל גדותי' אז נשפך גם לחוץ כו". ואתחנן ס"ע שפג¹⁶¹: "...כמשל החבית כשנתמלאה על כל גדותיה ממילא בוקע ממנה ונשפך ממנה גם לחוץ כו". נצבים (ח"ג) ע' א'רמ: "...דוגמת החבית כשהיא מלאה ביותר נשפך ממנה לחוץ...".

❧ הערה 136 ❧

וראה ריטב"א חולין (פראג תצ"ה) קלט, א ד"ה אלא רב (כו, רע"ג): "...דכיון דהקדש דמי אין בו קדושת הגוף, אין להקדש בו קנין הגוף אלא שיעבוד ממון, וכיון שנתיאש הגיזבר או המקדיש מפני שמרדו, הוה לי' כהפקר ופקע לי' שיעבוד ממון שהיה לו עליו, דבעלמא אפי' במידי דהוי בי' קנין הגוף לבעלים מפסדו לי' ככה"ג, כדאמר' [ב"ק קטו ע"ב¹⁶²] (לקמן) [לענין] נשבר החביו' של דבש...".

ולהעיר שברמב"ן שם (נדפס לראשונה במהדורת נ"י. תשט"ו - ד"ה הא דאמרינן) הוא

הוספה לאוה"ת מג"א (קה"ת תשל"ד) ע' כז [בהוצ' תשנ"ג - ע' ק]: "...ויובן עד"מ אבוקה גדולה תאיר למרחוק מאד כמו ריחוק פרסה וכיוצא, משא"כ אבוקה קטנה כמו נר א' או ב' נרות אין מגיע אורם רק בקירוב ולא למרחוק כלל. והנה ההארה שבמקום רחוק פרסה הבאה מאבוקה הגדולה מאד ודאי אין האור מאיר כ"כ כמו אור הנראה מקרוב סמוך אצל האבוקה, אף שהיא אבוקה קטנה מ"מ להעומד שם סמוך ממש לאבוקה זו הקטנה מאיר לו יותר מאור הבא מרחוק פרסה אף שהוא מאבוקה הגדולה, ומ"מ בזאת מעלת האור המאיר מרחוק שהרי בא מכת אבוקה גדולה ואור גדול ועצום ביותר בעצמותו, אשר לכן נראה גם מרחוק הרבה, שאפילו אין נמשך לשם עצם האור ממש שהוא רחוק משם, כ"א רק זיו והארה ממנו שהוא חיצוניות מגיע לשם, ועכ"ז נתמלא אורה שם ע"י זיו והארה זו החיצוניות לפי שבא ונמשך ממאור גדול ועצום בעצמותו, משא"כ האבוקה הקטנה לא יגיע ממנה שום אור מרחוק רק מקרוב יגיע ממנה אור יפה¹⁵⁹, אבל האבוקה גדולה לגודל תוקף אורה א"א לראותו מקרוב, כידוע שיוחלש ויכהה העין מהביט על אור תקיף, כ"א מרחוק יגיע אורה, וכיון שמגיע ממנה הזיו והאור גם למרחוק, אף ששם הוא רק חיצוניות וזיו כל שהוא מעצם האבוקה, ממילא מוכרח בשרשו ומקורו צ"ל האור גדול ועצום במאד, רק ששם א"א לראותו כלל רק מרחוק, והרי א"כ אור זה הנראה מרחוק יש לו מעלה יתירה מאור הנראה בקרוב באבוקה הקטנה מצד שהרי הוא מהות אור שבענין אחר לגמרי, כמו שאין ענין אור הנר לגבי אור האבוקה, ע"ד שאמר רז"ל למה צדיקים דומים בפני השכינה כנר בפני האבוקה, וזה מפני

❧ שו"י הגליון ❧

(159) "אור יפה . . אור גדול ותקיף ובהיר" - ראה עד"ז תקע"ב ע' רג: "כמשל האבוקה הקטנה שבמקומה היא מאירה בטוב ויפה...". ואולי פירושו כמ"ש בלקו"ת אחרי כו, סע"א: "...וכמו שאנו רואים שאור הנאחז בעצים נעשה אור הרבה במאד מאד אבל הוא גס ועב, והנאחז בפתילה הוא אור מועט אבל הוא דק...", פלח הרמון אחרי ע' קפד (הנחה ממאמר ה"צ"ז) שבדקדו"ת הערה 122: "...כמו המשל דאבוקה שמאיר יותר מאור הנר מצד ריבוי העצים שנאחז בהם האור יותר, אבל מ"מ יש יתרון ומעלה באור הנר אשר האור שלו צלול ביותר...".

❧ שו"י הגליון ❧

(160) שבמילואים להערה 140.

(161) שבמילואים להערה 139.

(162) הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

שפג¹⁶⁴: "...כמשל החבית כשנתמלאה על כל גדותיה ממילא בוקע ממנה ונשפך ממנה גם לחוץ כו". ברכה (ח"ה) ע' ב'קסה: "...וכמו עד"מ החבית כשמתמלאת על כל גדותיה אזי יצא ממנה לחוץ מה שלא תוכל להחזיק כו"...

☞ הערה 140 ☞

ראה תקס"ד ע' ל¹⁶⁵: "...עד"מ כשהחביות מלאה במילואה אז תצא ממנה מותרות מה שלא תוכל להחזיק כו". ועד"ז בלב חכם שהוא מלא חכמה בתגבורת מאד עד שלא יוכל הכלי להחזיק, אז ידבר וישפיע שכל לתלמידיו, וכשאינו מלא חכמה יותר מכפי הכלי שלו, ולא ישפיע להם כו".

פיה"מ עא, א-ב: "...דבהיות המשפיע בעצמו בגדלות המוחין ובתגבורת אור ריבוי השפע לאורך ורוחב ועומק גדול, אז ממילא לפ"ע אותו הריבוי מוחין באותו שפע שכל כן יהי' ערך בחי' המותרות שלהם דהיינו מה שיפול ממנו לחוץ, והוא מה שיש בכוחו יותר למצוא אופן ירידת וצמצום שפע זו להסביר אותה גם לתינוק קטן, וכל שאין בו ריבוי המוחין בעצם כ"כ לא יהי' בו בחי' מותרות שחוץ לעצמו כ"כ, ע"כ לא יוכל למצוא צמצום ירידת השכל לחוץ מערכו למטה מטה כ"כ. . . שלפ"ע הגדלה וריבוי האור בעצם כך יהי' ערך ירידת המותרות, וכמשל חבית המליאה, כל שתתמלא יותר לפ"ע המילוי ממש כך ערך הנובלות טיפין שלמטה, וכמו שיעור טיפין שניתוספו הרי ממש באותו שיעור טיפין יצאו משוליה. . . וכה"ג מ"ש שיחת ת"ח צריכה לימוד שנאמר ועליהו לא יבול, הרי לפ"ע גדלות החכ' בת"ח בעצמות חכמתו כך יהי' ערך רבוי מעלת הנובלות שלו וצריכה לימוד יותר כו"...

וראה גם פלח הרמון בשלח ר"ע קפג (דרוש ר"ה): "...בחי' נובלות מעצמו' החכמה. . . וכמשל חבית המלאה נוטף טיפין, שטיפין אלו דומים לעצמי' מילוי החביות רק שאינם תופסים מקום לעוצם מיעוטם, וכמו (ע"ז די"ט ע"ב)

באו"א קצת: "...טעמא דמלתא משום דהקדש דמים אינו קנין הגוף אלא שעבוד ממון שיש לו עליו, וכיון שנתיאש הגזבר או המקדיש משום שמרדו, הוה ליה כהפקר ופקע ליה שעבוד ממון שהיה לו לגבוה עליו. אי נמי, אפ[י]לו בקנין הגוף ממש כי האי גונא הפסידו בעלים, כדאמרי' לענין נשברה חבית של דבש...". וראה גם רשב"א ור"ן שם.

☞ הערה 139 ☞

וראה גם ביאורה"ז עקב קכ, ד [רנב, א]: "...כמשל החבית כשהיא מלאה ביותר אז דוקא תשפך על שפתה לארץ, אבל כשאינה מתמלאת אלא כמדתה לא ישפך ממנה כלום...". אדה"ז כתובים ח"א ע' כא [מא]: "...וכמשל חבית מלאה יין שאם נתמלאה מאוד שלא תכילנו החבית נשפך היין על כל גדותיו כו"... פלח הרמון בראשית כג, רע"ד (הגהת ר"ה): "...כמו חביות המליאה ביותר נשפך ממנה על כל גדותיו למטה מטה כו".

ולאידך, ראה גם אדה"ז מארז"ל ס"ע שמג [תקס"ו ח"ב ע' תקסח]: "...וכמשל חביות יין כשנתמלא הכלי על כל גדותיה, אזי ממילא יהי' נשפך היין מן החביות למטה על הארץ או על הכלי¹⁶³ שמעמידים תחתיה, אבל כשהחביות עצמה איננה מליאה ממילא לא יתגלה היין בשפיכה למטה, שהחביות מסתרת ומכסה עליה כו"... כתובים ח"ב ע' עב [צז-ח]: "...ועד"מ הידוע מחביות מים שכשנתמלא על כל גדותיו אזי בוקעים ממנו טיפים לחוץ כו". אדה"א ויקרא ח"א ר"ע ריג: "...כמשל חבית שמעריץ לתוכה יין והיא מלאה על כל גדותיו, יורד ממנה למטה על הארץ כו"... אדה"א תצוה (ח"ה) ר"ע א'תרט¹⁶⁴: "...ממשל החבית כשנתמלאה על כל גדותיה אז נשפך גם לחוץ כו". חוקת (ח"ג) ע' תתסג: "...וכמו חבית המתמלא מים על כל גדותיה בהכרח יצא ג"כ לחוץ...". ואתחנן ס"ע

☞ שו"י הגליון ☞

163 ראה עד"ז תקס"ז ר"ע ססב: "...כמשל החבית בהיותה מלאה על גדותיה יתרבו הרקותיה לכלים שתחתיה לפי ערר מילואה כו/..."

164 שבמילואים להערה 130.

165 שבדקדוקי תורה הערה 131.

הנ"ל דכל הגבוה יותר יותר יורד ובה למטה . . . כמ"ש (סוכה כא ב) שיחת ת"ח צריכה למוד . . . דמצד תוקף כח חכמתו ביותר נמצא גם בדברים הפשוטים שלו, שנק' שיחה בעלמא, חכמה גדולה שצריכה למוד . . . ואע"פ שבאמת אין ערך כלל לבחי' הנובלות חכמה דשיחת ת"ח לגבי עצמו' חכמתו במושכלות עמוק' כשמדבר דברי חכמה, עכ"ז יוכלו להכיר בעומק החכ' שבו, שלמעל' גם מדברי חכמה שלו, בשיחת חולין שלו דוקא, לפי שהגם שהחכמה שבשיחה שלו מעט מזעיר היא (כמו מילתא דבדיחותא שנק' גלייך ווערטיל) מאד בבחי' הקטנות, אבל בזה דוקא [יכירון] לעומק כח תוקף חכמתו בעצם כח המשכיל שא"א שיבא בגלוי בכלי שכלו בדברי חכמה, לפי שכל הגבוה יותר בעצם כח החכמ', ימצא יותר בחי' חכמה בנובלות שבשיחה שלו, וכל שאינו גבוה כ"כ אין חכמה ושכל שבשיחתו כ"כ, א"כ בנובלות דוקא ניכר רוממות מעלת העצמות יותר מגופ' של חכמה שבו, והוא מטעם הנ"ל בהתלבשות עומק השכל שא"י לבא בדבור רק במשלים וחדיות דוקא כו', וגם בנובלות דשיחה בטלה אינה באה סבת ירידה העצומ' הזאת רק מכחו של עצם רוממו' המעלה, שהוא בבחי' הכתר עצמו שלמעלה ממה שנמשך מכח שכלו להשכיל מושכלות כו', והיינו כשמאיר מעצמות אור הכתר בחכמה נמצא בחי' הנובלות דוקא ולא מצד כח דחכ' עצמה, וכמובן מכלל הנ"ל וד"ל . . . וראי' . . . ממה שאנו רואים בבחי' מותרים מוחין שנק' ג"כ נובלות, שכל זמן שאין מותרות במוחין כבן ה' שנה אינו ראוי להוליד מזרעו נפש השכלית בדומה לו, אך כשהוא בן ט' שיש בו מותרים מוחין ראוי להוליד כו', שמזה הוראה גמורה שיש בבחי' המותרות דמוחין מעצמות הנפש שיווליד בדומה לו, משא"כ במוחין עצמן כו', לפי שסבת יציאת המותרות באים מתגבורת כח העצמות דוקא שלא יכילו המוחין כו', וכמשל חבית מלאה ביותר, שמצד המלוי ביתר מכפי מדתה הוא שיוצא המותרות הנופל לארץ, או כמשל האבוקה הגדולה שמאירה למרחוק ביותר, שאור המעט דשם בא מכחה הגדול של אבוקה דוקא וד"ל".

שיחת חולין של ת"ח שיש בהם הארת עצמו' החכמה, ולכן יוכל זולתו ללמוד מהם חכמה עמוקה, רק לגבי הת"ח עצמו חכמה זאת אינה תופסת מקום אצלו, להיות מתלבש בה כ"כ עד שלא יוכל להתלבש בחכמה אחרת, והיינו מצד ביטולה במיעוטה וקטנותה לגבי עצם חכמתו כי רבה היא...". תו"ח ויחי דלקמן. אמרי בינה שער הציצית פכ"א¹⁶⁶. פיה"מ לב, רע"ג. ועוד.]

תקע"א ע' מט: "...כענין מארז"ל שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד, וכן ענין המשלים דר"מ הוה אמר ג' מאה משלי ובשלמה כתיב וידבר ג' אלפים משל, הגם שהשיחת חולין עצמה או המשל הוא מדבר זר חיצוני, שאפי' בחכמת חכם קט הערך יש טוב טעם ודעת יותר מבגוף המשל הזה, כמו משלי שלמה לשמרך מאשה זרה כו', הרי בחכמה אלקי' של חכם פחות ערך ממנו יש יותר טוב טעם מבגוף משל הזה, מ"מ צריכה לימוד כי זהו הוראה על עוצם עמקות שכלו של שלמה בעל המשל, שאין זה בכח שום אדם שאינו חכם כ"כ . . . הגם שהוא עצמו מדבר בדבר חיצוני, מ"מ הוא עפ"י עוצם עמקות החכמה, שמי שאינו חכם כ"כ לא יוכל להמציאה, ומצד זה הוא משובח יותר אפילו מאיזו פנימי' חכמה כו'...".

לקו"ת לג"פ פג, רע"ד [אוה"ת לך (ח"ו) תתרעד, רע"ב] (הנחת אדה"א מתקס"ז): "...שכל הגבוה יותר יותר יוכל לירד ולהתפשט למטה . . . וגם ענין הנובלות היינו כענין ירידת אור השכל שבא ומתעלם בענינים חיצוני' מאד, כמו עד"מ החכם המופלג שמפני תוקף חכמתו גם בדברים הפשוטים שלו ימצא חכמה גדולה, וכענין שיחת ת"ח שצריכה לימוד לפי שנא' ועליהו לא יכול כו', משא"כ מי שאינו חכם כ"כ, הנובלות שלו דברים בטלים הן . . . וזאת הירידה העצומה אינה באה רק מפני עומק ועוצם הרוממות כפי הכלל הנ"ל...".

תו"ח לך פב, ד – פג, רע"א¹⁶⁷: "...ע"פ כלל

וראה גם תקס"ח ח"א ע' שכג-ד: "...שיש בחכמה בבחי' הפנימי' כמו השכלת שכל עמוק

(166) פט, סע"ג [קנא, סע"ד].
(167) שבדקדוקי תורה הערה 129.

לענין עסקיו להשכיל בהם. וכמו שא' שיחת ת"ח צריכה למוד, דגם שיחתו היא חכמה עמוקה לגבי זולתו עד שצריכה למוד, אע"פ שלגבי עוצם חכמתו העצמית היא נובלו, וכמ"ש ועלהו לא יבול כו', שגם בעלהו לא יהיה ריקם מחכמה, שלפי ערך כח חכמתו העצמית...".

תו"ח ויחי רמט, רע"ב: "...בחכם המופלג ביותר, שגם בהתגברות אור השפע בעומק דעומק החכמה, שיפול גם ריבוי מותרות דברים לבטלה לגמרי ולא יהיה בהם איבוד כלל, כי הכל יתקן ויביאם אל הפנימי ולא יהיה אף אות אחת לבטלה, על דרך שאמר בתלמידי חכמים ועליהו לא יבול דגם שיחת ת"ח שנופל מחכמתו בבחי' נובלות כעלה הנובל בארץ צריכה לימוד, דגם שיחה בטלה שלו יש בה חכמה גדולה כו', וכמו משלי שלמה שבא עומק מחשבתו במשלים וחדות שהן כמו דברים בטלים ממש, ובהן מלוכש כל עומק החכמה דוקא, ואין בהם אפי' אות אחת לבטלה. . שמפני הרוממות דחכ' דוקא יכול להשפיל את עצמו למטה מטה ביותר, כידוע הכלל הזה דכל הגבוה גבוה יותר יכול לירד למטה, שזהו גם שיחת ת"ח כו', וע"כ היה חכמה דשלמה נמשך למטה גם בכל דברים הגשמיים. . היה מדבר בהם דברי חכ' עילאה כו' לתקנם ולהעלותם מעולם הפירוד לעולם היחוד...".

נראה שם, סע"א: "(כחבית המליא' ביות' שישפך ממנה לחוץ יותר כמ"ש במ"א)" ע"ש.

פיה"מ לח, רע"א: "...שהרי כל מי שהוא חכם ביותר, גם הנובלות והמותרות שנופל בדברו דברים בטלים אינן לבטלה כ"כ כמו במי שאינו חכם, וכמ"ש דשיחת חולין של ת"ח צריכי' לימוד שנא' ועליהו לא יבול כו', דמשמע שיש מותרות ונובלות גם בחכם כשמדבר בדברי שיחה בדברים בטלים לגמרי שאין בהם חכ' כלל, אך עכ"ז שיחתן צריכי' לימוד, שבשיחתן בדב"ט ניכר חכמתן כמה שהמותרות שבשיחתן אינו לבטלה כ"כ, מטעם שגם בחי' רשימו דקטנות שבדיבורו גדול הרבה מגופו של אור השכל של הקטן בחכ' כשמדבר בדעת כו'. (ולזה אמר

וכיוצא, ויש חכמה למטה מזה והוא החכמה להנהגות מדותיו בלבד אם לאהוב או לשנוא וכיוצא, ויש חכמה למטה גם מזה והוא החכמה אשר בדיבור או במעשה בלבד, כמו לצייר ולבנות שנק' חרש חכם או חושב מעשה רוקם וכיוצא, וכן היודע איך לסדר דבריו בכדי שימשיך לב זולתו אליו, ומכ"ש חכם השח שיחת חולין אלא שגם בשיחתו ניכרת חכמתו, ע"ד שאמרו רז"ל בת"ח ששיחת ת"ח צריכה לימוד שנא' ועליהו לא יבול, שנק' נובלות חכמתו העצמית כו', וזהו חיצוני' דחיצוני' שבחכמה, ונק' חכמה שבדיבור או במעשה, בחי' מל' שבחכמה...".

שם ע' תקא: "...עד"מ בחכמה יש כמה מדריגות החשובות, כמו ההשכלות העמוקות מאד שהחכם הגדול עוסק בהם ומחדש חידושי' גדולי', ולמטה מזה חכמות המדות, ולמטה מזה חכמת ההנהגה במעשה או בדיבור, ולמטה מזה החכמ' שבמעשה אומן ונק' חכמה שבעשי' בלבד. והנה כאשר החכם הגדול פונה א"ע מעומק החכמה הרמה שעוסק בה, לדבר דבריו או לצייר ציורי', שחכמה זאת כלא ממש חשיבא לגבי עומק עצמי' חכמתו, דהיינו שהיא רק מבחי' היותר אחרונה שבחכמתו (או כמו החכם גדול כשאומר דברי הלצה, שגם שבדבר הלצה של החכם ניכר חכמתו, ע"ד שאמרו ועליהו לא יבול שיחת חולין של ת"ח צריכה לימוד, מ"מ אין זה רק בחי' נובלות הנופלת מעצמות חכמתו כו')...".

דרך חיים נה, ג-ד: "...כאשר אדם עסוק בחכמה עמוקה וידבר בדברי חכמה זו בערך כח השכלתו בה בעומק כו', ואח"כ ידבר דברי שיחה בעניני ביתו והנהגות עסקיו וכ"ש שיחה בטלה בספורי מעשיות וכה"ג, ודאי שאין ערוך כלל בין דברי חכמתו לדברי שיחה הללו, שדברי חכמתו בחכמתו העמוקה מגיע בכל כח חכמתו העצמי', ודברי שיחה באין במעבר דמחשבה בעלמא בלי שום שכל עמוק בדבר חכמה כלל וכלל. אך מ"מ יש בעסקיו איזה שכל קטן, ואינו דומה עסקי והנהגות החכם הגדול עם עסקי והנהגות שאינו חכם כלל. מזה מוכרח לומר, שנופל בדרך נובלות עכ"פ מכח עצם חכמתו בחכמה עמוקה כו' גם

אבל גבי שאר בני"א ה"ז בבחי' נובלות לגמרי ויכול להיות בזה יניקה ח"ו, עם היותם שכליים הנק' גלייך ווערטלעך, אבל הן חכמות כאלה שהן פסולת ממש ונופל ח"ו עי"ז בעצם מהותו, שנעשה לך וחיצון היפך ענין החכמה שהו"ע התיישבות ופנימי כו'. . שיחת חולין של ת"ח כו', שיכול להיות שבהשיחת חולין יהי' בהם ריבוי חכ' יותר מבאיזה שכל וסברא כו', וכמו המשל ששרשו דוקא מעומק השכל כו' כנודע, ויש ענינים עמוקים שא"א לבוא כ"א במשל ומליצה, וכמו משלי שלמה וכמו המעשיות דרכב"ח בגמ' ב"ב, שזהו הכל משלים לענינים עמוקים ביותר שא"א להביאם לידי התגלות ממש כ"א בדרך משל כו'...".

תער"ב ח"א ע' שנא-ב: "ובמ"א מבו' בענין נובלות שזהו ע"ד שיחת חולין של ת"ח, שיש בהם הרבה חכ' מעצם חכמתו כו', וחכם גדול מלביש בשיחת חולין שלו חכ' עמוקה יותר מהתגלו' החכ' שלו. . קיצור. . ובמ"א כמו שיחת חולין שבהם עומק החכ'...".

ד"ה לכה דודי תרפ"ט, ס"ב (קונטרסים ח"א כ, ב [תרפ"ט ס"ע 82]): "...ומלתא דבדיחותא הוא שיחת חולין, ועם היות דשיחות חולין של ת"ח צריכים לימוד לפי שיש בהם חכמה רבה ושכלים עמוקים, ומ"מ הוא בחי' חיצוני. והגם דמי שהוא גדול יותר הרי גם השיחות חולין שלו הם במדרג' גבוה יותר שיש ללמוד מהם הרבה ענינים נפלאים, ועם כי זהו רק נובלות בלבד, ומ"מ הן הן גופי חכמה, וכמארז"ל (כתובות ק"ג ע"א) לשון חכמים ברכה, לשון חכמים עושר, לשון חכמים מרפא...".

ולהעיר מאדה"ז פרשיות ח"ב ע' תקסב [ועד"ז שני המאורות (לבוב תרמ"ב) לג, א-ב, בשינויים קלים] – לכאורה מתקס"א¹⁷¹: "...עשה המאציל המשכה חדשה מן העצמו', רק זאת שיהי' בכח האור להאיר ולהשפיע לתחתון, והיינו ע"י

צריכה לימוד, שיש בזה שכל וחכ' עמוקה, כמ"ש במ"א¹⁶⁸ דאין נובלות כלל בחכם כי נובלות שלו חכ' היא, ער"מ מדבר הלצה בל"א גלייך ווערטיל, שהלצות החכם חכמה היא וצריכה לימוד, והלצה של חסר דעת וחכ' פתיות הוא כי נובלות שלו שטות גמור, משא"כ בחכם נובלות של חכמתו נעשה חכ' גדולה לזולתו הקטן ממנו, וז"ש ועליהו לא יבול כו'".

וככה תרל"ז ע' פב-ג [תקיז]: "...ממארז"ל שיחת חולין של ת"ח צריכי' לימוד, פי' שגם בשיחת חולין שמדבר הת"ח יש בהם ג"כ לימוד, והיינו שיש בהם מהארת חכמתו, ולכן צריכי' לימוד. וענין הלימוד יש בזה כמה אופני', הא' ע"ד שמצינו בדברי רז"ל שאמרו ולמדנו ממנו ג' דברי', והיינו שמאופן סידור דבריו בש"ח שלו בהנהגה¹⁶⁹, איך לנהוג בעשיית הדבר שציוה לעשות, אנו למודי¹⁷⁰ ג' דברי' מדיני התורה כו'. או שגם בעצם השיחת חולין שלו יש השכלה עצומה, שמדבריו אנו יכולי' ללמוד חכמתו כו'. והנה הגם שכל ענין השיחת חולין שלו הם בחי' קטנות נגד עומק חכמתו העצמי, עכ"ז יש בקטנות זו מבחי' הגדלות, ולכן אנו יכולים ללמוד משיחת חולין של ת"ח גם ד"ת כו'. . הש"ח אינם עצם בחי' הענין מה שבו יש בהגדלה, רק הארת המוחין שלו, להיות כי המוחין שלו הם גדולי' מאד בד"ת, לכן בכ"ד שמדבר היינו גם ש"ח יש בהם מהארת המוחין שלו...".

עת"ר ע' עא: "...שגם שיחת חולין של ת"ח צריכים לימוד, שיש בהם חכ' רבה ואינם בבחי' נובלות ומותרות, ר"ל שאין זה פסולת שהרי לומדים בגמ' כמה הלכות משיחתן של ת"ח. .

— שו"י הגליון —

168) ראה אדה"א קונטרסים ע' רי: "...כמ"ש ועליהו לא יבול, וארז"ל שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכים לימוד, שמי שהוא חכם ביותר אין דיבורו שום נובלות...".

169) להעיר מתקס"ח ח"א הנ"ל בפנים: "...ולמטה מזה חכמת ההנהגה במעשה או בדיבור, ולמטה מזה החכמ' שבמעשה אומן ונק' חכמה שבעשי' בלבד...".

170) כ"ה בהוצאה החדשה, ובהע' 28 שם ציינו שבכת"י ר"ש סופר, וכת"י עוד מעתיקי: "לומדים".

— שו"י הגליון —

171) השערת המו"ל באדה"ז הקצרים ע' תרכה-ו (הערות * 186), כיון שנמצא בב'-ג' כת"י בסמיכות לכמה מאמרים שבהם מפורש שהם מקיין תקס"א.

אדה"א): "...שכל הגבוה גבוה יותר יותר לא יוכל לבוא למטה להתלבש כ"א בדבר היותר נמוך, ולכך תחילתן דוקא בסופן נעוץ ולא באמצען, והמופת לזה הוא ממה שאנו רואי במה שיש בחי' כח המוליד בטיפת זרע הגשמיות שנמשכה מן המוח, ובדיבור הגם שהוא נמשך מן השכל שבמוח מ"מ אין בו בחי' כח המוליד. . אעפ"י שהדיבור הוא רוחנית הרבה יותר גם מרוחנית הטיפה, שהרי הדיבור נמשך מאור השכל השורה בכלי המוחין הגשמי' והטיפה נמשכת רק מבחי' גשם המוחין עצמן כנ"ל, וא"כ לכאורה יפלא ד"ז מאד, למה יש בטיפה כח המוליד להוליד נפש שלימה בדומה לו, ובדיבור לא נמצא ומתהווה אפי' אות א' יותר. . אך הענין הוא. . . דהיא הנותנת. . . בטיפה הגשמי' משום דעיקר התהוותה מבחי' גשמיות המוחין ולא מאור השכל, אדרבה הוא הגורם שיבא בהתלבשות בחי' עצמיות ופנימי' הנפש מטעם כלל הנ"ל דנעוץ תחילתן בסופן דוקא, דהיינו מפני שמתלבש בדרך הנמוך וגשמי' דוקא, להיותו בא בבחי' התלבשות לא בבחי' השתלשלות, מצד עוצם רוממות הערך ונבדל הרבה כנ"ל וד"ל...".

י"ט כסלו תשי"ח (שיחה ז – 1:35): "...אזוי ווי נתארה הקב"ה להיות לו דירה בַּתַּחַתוֹנִים, איז דוקא בַּתַּחַתוֹנִים, דוקא אין גשם, קריגט מען ארויס און מ'קומט צו צו עצמות ומהות, מערער ווי מ'קומט צו דורך ענינים רוחניים. וכידוע אויף דערויף – בדוגמא ווי דער משל, אז א רב לתלמידו, ואע"פ וואס דאס איז א תלמיד מובהק און קשור ביותר, במילא גיט ער זיך דער רב צו עם אינגאנצן אפ, און על דרך זה איז דאך דא ווי אן אב גיט זיך אפ לבן – איז דאס פונדעסטוועגן שלא בדוגמא. אמת טאקע, דער רב וועט אלץ טאן צוליב זיין תלמיד מובהק, און וועט דאס טאן מתוך אהבה ומתוך חשק וחפץ ורצון פנימי, אבער פונדעסטוועגן, גאר אינגאנצן דעם רב נעמט דאס ניט. וואס נעמט אינגאנצן דעם רב? איז דאך דאס איז דער בנו יחידו ש'ער נעמט צו דעם גאנצן פנימיות מיט דעם עצמיות פון דעם אב. ווארום דאס איז אויכעט די מעלה פון נשמות אויף מלאכים, וכמבואר בארוכה אין ביאורי זהר, וואס נשמות נעמען זיך, על דרך דוגמא, ווי א

שהאיר והשפיע בהאור תוספת המשכה יותר מכדי יכולת קבלתו, ולא יכול כלי שלו לסבול השפע הרב עד שהוצרך להיות נובלות ממנו כו', כמו חבית מלא' יותר מדאי שיושפך לחוץ כו'. ויובן כל זאת עפ"י משל, אדם הטרוד בעמקות איזו שכל וסברא במאד מפני עומק המושג, וכל כח המשכיל העצמי' טריד למיבלע העומק של הסברא ולהשיגה, ואז לא יוכל כח המשכיל להשפיע שכל וטעם באות' הסברא מפני הטרדא, שכח ההיולי הוא למעלה מהשגת טעם והוא טרוד ונסתלק כחו להשיג עומק הסברא, והרי בעת עיונו וטרדתו להשיג בכח המשכיל את העומק הוא בבחי' [העדר ו]הפשט ההשג' שאינו משיג כלום כו', והגם שיודע בקצת הסבר להסביר הסברא, אעפ"כ מפני טרדות כח המשכיל לא יכיל [- יכול] למפלט שפעו התחתון לזולתו ואף לעצמו, כי כל זמן שאינו משיג עומק הסברא לא יכול להשפיל עצמו בשכל הגלוי שאינו עמוק באות' הסברא כלל וכלל, וד"ל. ואמנם כשכח המשכיל כבר השיג בעמקו' הסברא, אם לא השיג רק כפי יכולת כחו לבד, עדיין לא יהי' בו מקום פנוי להיותו עוד טריד למיבלע ביותר דקות בעצמותו עומק הסברא, ולא יפול צרור ארצה להשפיע ממנה לזולתו או להסבירה בשכל גלוי לעצמו, מאחר שכלי כח חכמתו יכול לסבול השפע של אותה הסברא, הרי בתמידו' תדבק כחו בה ולא תסור ממנו' להיות נמשך למטה, כי כל עילה דבוק' בטל' [- ובטילה] להשופע עלי' [כנ"ל]. אבל כששפע הסברא עמוקה ממנו, ולא יכול כח המשכיל להכילה כולה רק מקצתה, אזי בהכרח יפול מן תשוקת דביקות[ו] בהסברא, ואזי יהי' לו פנאי להיות נובל ונופל ממנו פסולת שלו לתחתון הימנו, מפני כי נתרבה עליו השפע העליון הימנו כו', והרי נרא' בחוש כשהרב משיג רק כדי צמצום השגתו לא יוכל להשפיע לתלמידו לפי ערכו הקטן, אבל כשמשיג הרבה עד שירא' שהוא עמוק מהשגתו, אז יהי' שפעו לתלמיד בהשפלה גדולה (ומזה יובן ששרש פסולת התחתון נלקח מריבוי עומק השפע על העליון כמ"ש במ"א, וד"ל)..."

❧ הערה 143 ❧

וראה גם תקס"ח ח"ב ע' תרטו-ז (הנחת

היא רק הארה חיצוני' מגלוי השכל של הרב ולא עצם מעצמו, לכס¹⁷² פעולתה היא ג"כ רק בבחי' חיצוני' בגלוי השגתה לכד ולא מפנימי' ועצמי' כו' כנ"ל. משא"כ השפעת טפת האב להוליד בן . . שנמשכת מעצמו' כח המשכיל של המוח, רק שמתגשמי' אח"כ בירידתה דרך חוט השדרה לטפה זרעית, ולכן פועלת התחדשו' העצמי' להוליד בן בדומה לו שהוא הולדה חדשה ממש . . כמשל הרב המשפיע השכל להתלמיד, שאין זה עצמו' המוח שלו זולתי גלוי הארה בעלמא לבדו שנמשך מגלוי השכל לאותיו' המחשבה של הרב ומהמחשבה לדבור כו', לכך אין בה בחי' פעולת ההתחדשו' בבחי' הולדה חדש' ממש כנ"ל...".

וראה גם ביאורו"ז צ"צ ח"ב ר"ע תריג': "עד"מ באדם יש ב' השפעות מהמוחין רוחני וגשמי, הרוחני היא השפעת שכל מרב לתלמיד, והגשמי היא הטיפה הנמשכת ג"כ מהמוחין ומתגשמת ונעשית טפה וממנה נתהווה ולד בדומה לו, והנה אם היותו דהשפעת שכל הוא רוחני יותר לאין שיעור מהטיפה הגשמי, אעפ"כ אין נמשך בזה רק הארה בעלמא מעצם המוחין של הרב, דהיינו רק גילוי השכל . . ובחי' גילוי הארה זו היא הנמשכת ממחשבת הרב לדבורו, ומתלבשת תחילה באותיות המחשבה ואח"כ באותיות הדיבור של הרב שמהן מקבל התלמיד, משא"כ עצמיות כח השכל א"א כלל להשפיע, וכמו שרגילין לומר איך קען דיר קין קאפ ניט ארויף שטעלין כו', ולכן אמרו"ל לא קאים אינש אדעתי דרבי' עד מ' שנין, ואפילו לאחר מ' שנין דקאים אינש אדעתי דרבי' הוא מצד כח השכל שיש בתלמיד בעצמותו בתולדתו, ואפי' בהאדם עצמו א"א כלל שיושפע בגילוי בו ממש במחשבתו מהות כח השכל, רק הוא שכל הנעלם בנפש. אבל בהשפעת הטיפה, אף שהוא גשמי מ"מ נמשך ומלוכב בה מבחי' עצם כח השכל שבמוחין ולא הארה בעלמא, שהרי מוליד ולד בדומה לו ממש . . ועוד זאת ההפרש שע"י הטפה נולד ולד גם הוא יכול להוליד עוד בדומה לו,

טפה, און מלאכים נעמען זיך פון זיווג דנשיקין, על דרך דוגמא פון השפעת השכל. וואס אמת טאקע, אין דעררויף איז אויכעט דא כמה דרגות זו למעלה מזו, דאס קומט אבער ניט ווי א בן נעמט דעם עצמיות פון אב. און אין וואס גיט זיך דאס ארויס? דוקא דורך דער טפה גשמית, ווארום כל הגבוה גבוה יותר איז יורד למטה מטה יותר".

הערה 145

ראה בארוכה אדה"ז מארוז"ל ע' קסה-ו (הנ"ל בפנים): "...ההפרש בין בחי' השפעה גשמי' היינו בחי' כח המוליד בדומה ולבחי' השפע' רוחני' היינו השפע' הרב לתלמיד, דהנה אף שהשפעת הרב לתלמיד אף היא רוחני יותר, שמשפיע הרב איזה השכלה וחכמה רוחני' להתלמיד והתלמיד מקבל ההשכלה ההיא בתוך שכלו ממש, אשר נתחדשה ההלכה ההיא אצל התלמיד מה שלא ידע מקדם לכן, אעפ"כ אין זה בערך ודמיון השפע' טפת האב להוליד בן בדומה לו, אף שהטפה היא נמשכ' ג"כ מן המוח ואדרבה היא בחי' הגשמי' המוח בזרע גשמי, אעפ"כ מעלה יתירה נודעת לנו בה אשר אין לה דמיון בחי' השפע' שכל רוחני של הרב כלל. והיינו כי השכל הרוחני הנמשך משכל הרב לצרופי אותיו' דבורו להשפיע לזולתו להתלמיד, אין זה בחי' עצמי' חלק מוח הרב שנחלק ונאצל מרוחו ושכלו העצמי להתלמיד להוליד בדומה לו ממש הולדה חדשה ממש, כי הרי לא נתוסף בעצמו' כח השכל של התלמיד המקבל מאומה, להיות ניתוסף בו רוח יתירה בכח המשכיל ההיולי העצמי שלו בשנוי המהו' ע"י קבלת השפע זו, עד שנעשה בדוגמת כח השכל העצמי של הרב שהוא באופן אחר ממש, עד שיוכל אח"כ להבין מעצמו ולהשכיל השכלו' חדשו' כמו הרב ממש מצד שנאצל חלק א' מכח המשכיל העצמי שברב אליו ממש, אבל באמת לא קאים אינש אדעתי דרביה כלל, ולא נתחדש בתוספ' כח עצמי של השכל בהתלמיד, רק התחדשו' גלוי ההשכלה של ההלכה ההיא שהסביר לו שהבינה באופן ערך שכלו, והיא חדשה לו שלא ידע אותה מקדם, אבל בעצמו' של כח המשכיל שלו אין כל חדש כלל, מצד שההשפעה זו אינה מעצמי' כח המשכיל של הרב שתפעול התוס' העצמית בהמקבל, זולתי

אבל לא ראיתיו".

תרע"ח ע' קע [ועד"ז תש"ו ר"ע 111] 173:
 "...דוקא כשהמקבל [- כאשר המקבל] הוא בעל
 שכל בעצמו מתוסף [- אז הנה נתוסף] בו שכל
 ע"י ההשפעה, אבל כשאינו [- כאשר שומע
 ההשפעה אינו] בעל שכל [בעצמו], לא יתהווה
 אצלו שכל מזה [- הרי ע"י השפעה זו לא יתהווה
 מאומה], אבל בהשפעה עצמיות [- עצמית] הגם
 שהיא השפעה גשמיות [- גשמי] נעשה מזה
 מהות שכל אצל הבן [- הנולד] מפני שזהו
 המשכת העצם כו' 174 [מה שלמע' ממה שבגלוי
 אצל המשפיע]. . ומה שהוא [- שבא] בהשפעה
 גשמיות [- גשמי] זהו מפני שהוא עצמי [כהכלל
 הידוע 175 דכל... כו' ע"כ ה"ז נמשך דוקא
 בגשמיות, דכל הגבוה [גבוה] ביותר [- יותר 175]
 יורד דוקא 174 למטה [מטה] ביותר [- יותר 175]
 כו' 174...". ועד"ז ("בר שכל", ועוד שינויים)
 תרנ"ז ע' רסז-רעא.

וראה גם אדה"א ויקרא ח"א ע' שעב:
 "...שבהשפעת דברי שכל לזולתו אינו יכול
 לעשות בו עי"ז שכל חדש שיוכל להמציא
 השכלות חדשות מעצמו בלתי יצטרך להמשפיע,
 אלא אותו שכל שהוא מדבר עמו יוכל לקבל ולא
 יותר, אלא א"כ התלמיד בר שכל מעצמו, אבל
 לא יוכל להשפיע ע"י הדיבור כח השכל ממש
 למי שאין לו שכל, כי הדיבור אינו אלא אותיות
 והארה בעלמא ואינו מעצמיות החכ' והמוחין, רק
 שהתגלות השכל הוא ע"י הדיבור. אבל הבן
 שנמשך מטפה שבמוח האב, אע"פ שהיא טפה
 גשמית, אבל היא נמשכת ממהות ועצמיות
 המוחין, לכן יש בכחה להוליד ולד שלם בחכ'
 ומוחין חדשים בדומה לו למולידו, אע"פ שאין
 בטפה התגלות חכ' כלל, אבל בהעלם יש בה
 בהתלבשות מעצם המוחין ממש. והוא מפני
 הכלל הידוע שכל דבר הגבוה יותר בשרשו יותר
 יוכל לבא ולהתפשט גם למטה מטה יותר, וכל

משא"כ בהשפעה רוחני' לא שייך לומר כן
 (שאע"פ שהתלמיד יכול להשפיע אח"כ שכל זה
 לאחר, אבל לא הולדה חדשה ממש, אא"כ
 התלמיד חכם ומבין מדעתו, והשפעת שכל זה
 גופא אין זה הולדה חדשה כלל רק היינו הך
 ממש, והא בהא תלי', דכל הולדה חדשה א"א
 להיות רק מבחי' עצמות, ע"כ ניתן בהולדה
 הנולד ממנו כוח להוליד עוד בדומה לו הולדה
 חדשה ממש, משא"כ בבחי' השפעה רוחנית
 שהיא רק הארה א"א להיות ממנה הולדה חדשה,
 אא"כ התלמיד חכם בעצמותו אזי יוכל להיות
 הולדה שכלי' חדשי' מכוחו כו', (ועוד זאת)
 שהרי דיבור הרב אין שייך ממנו שום הולדה,
 ואפי' בהשפעה ראשונה שמדיבור זה לא יתהווה
 דיבור אחר, משא"כ מן הטפה נולד ולד, מלבד
 שזה הולד יוכל להוליד בן ואותו הבן יוליד עוד
 עד סוף כל הדורות. והכל הטעם הנ"ל, לפי
 שהטפה יש בה מבחי' עצמיות לכך יהיה מזה
 הולדה, ולכן ג"כ הנולד ממנה להיות שיש בו
 מבחי' עצמיות המשפיע הראשון וע"כ יכול
 להוליד עוד כמותו וכן עד סוף כל הדורות
 משא"כ בבחי' הארה שלא שייך ממנה שום
 הולדה רק היא כמו שהיא כי כל הולדה חדשה
 הוא דוקא מבחי' העצמיות שהוא הוא שיש בו
 כח ההולדה".

☞ הערה 146 ☞

וראה תרנ"ה ע' קטז-ק"ז: "...דעצמות שכל
 הרב אינו נשפע בהשפעה, והראי' שהרי אם
 המקבל אינו בעל שכל בעצמו לא יתוסף לו
 מאומה מהשפעת הרב (לבד זיכוך הכלי חיצוני'
 שלו כו' כמ"ש במ"א), כ"א כאשר הוא בעל שכל
 בעצמו דוקא אז יבין השפעת הרב, מזה מובן
 דההשפעה היא רק הארה לבד, דאם הרב הי'
 משפיע לו עצמות המוחין שלו הרי גם אם אינו
 בעל שכל כלל הי' צריך שיתהווה אצלו שכל מצד
 שכל הרב שנשפע לו כו'... - אבל להעיר
 שברשימת רבינו "מפתח ספרי מאמרי ודרושי
 אדמו"ר מהורש"ב" (קה"ת תש"ט) ע' 14, כתב
 על מאמר זה (ד"ה ודמות החיות) בהערה: "כך
 מצאתי ברשימה אחת של מאמרי שנת תרנ"ה,

☞ שול"י הגליון ☞

(173) שבדקדוקי תורה הערה 148.

(174) בתש"ו (הנ"ל בפנים) תיבה זו ליתא.

(175) ראה עד"ז אדה"א דלקמן בפנים. תרנ"ז הנ"ל בפנים
 בדקדוקי תורה.

הערה 147

ראה גם אדה"ז מארז"ל ע' יט-כ: "והנה נראה שכח השכל הוא בלי גבול כי הוא בחי' רוחני, אך מפני מה יש בעל שכל גדול ובעל שכל קטן. אך האמת הוא כי כח השכל הוא בלי גבול, אך הכלי מגביל את האור שיהי' התפשטו' רק לפ"ע הכלי, ולכך יש בעל שכל גדול כי המוח שהוא הכלי שלו גדול ויש לו התפשטו' השכל יותר, ובעל שכל קטן שהמוח שהוא הכלי שלו קטן והתפשטו' השכל הוא ג"כ קטן, כפי ערך הכלי כך הוא התפשטו' האור..."

ולהעיר מעזר"ת ע' קפח: "...בשכל גופא יש הפרש בין בעל שכל גדול לבעל שכל קטן, דהגם שכל אדם יש לו שכל שהרי מברך ברכת חונן הדעת..." ע"ש.

תריצ"ב ע' קכח: "...גם מי שהוא חכם גדול שמופלא בחכמה והוא בעל כשרון נפלא בדיבור עד שגם שכל עמוק ביותר הנה ביכולתו להבינו ולהסבירו גם לקטן ביותר, אמנם כ"ז הוא דוקא למי שהוא בעל שכל בעצם, שיש לו כלי השכל, והיינו דמי שיש לו כלי השכל רק דשכלו קטן ביותר, הנה החכם המופלא ובעל כשרון הנעלה הנה מצד הפלאת מעלת חכמתו וגודל כשרונו יכול הוא להסביר חכמות עמוקות גם לבעל שכל קטן, אבל במי שחסר לו ר"ל כלי השכל לגמרי, אז הנה גם החכם מופלא לא יוכל לפעול מאומה, וכמאמר א קאפ קאן מען ניט ארוף שטעלן, דמאחר דאין כלי אז א"א שיהי' גילוי האור..."

(ועד"ז מבואר בכ"מ¹⁷⁶). ומאריכות ה' "חכם גדול שמופלא בחכמה והוא בעל כשרון נפלא

שאינו גבוה כ"כ כשנמשך למטה אינו יכול להתגלות כ"כ למטה. לכן מהות ועצמי' המוחין שהוא נחשב מעצם הנפש השכלית אינו יכול לבא כי אם בטפה גשמי', אע"פ שאינה בהתגלות האור השכל והחכ' אע"כ מהות ועצמי' המוחי' מתלבשים בה, ע"כ יכול להיות מוליד בדומה לו נפש שלם בר שכל בפ"ע ויהי' נראה יש ודבר נפרד בלתי יצטרך למקורו, אבל הדבור מפני שאינו ממהות ועצמי' המוחין רק התגלות הארה בעלמא, אינו יכול לבוא בהגשמה כלל רק באותיות הדיבור שהוא רוחני..."

קונטרסים ח"ב שלב, סע"ב ואילך (מתרצ"ה): "...פעולת ההשפעה היא דוקא במי שהוא בעל שכל בעצמו, דכאשר המקבל הוא בעל שכל אז . אין זה רק מה שהמקבל תופס בההשגה ההיא ומבינה לאשורה על בורי', כ"א כאשר המקבל תופס בההשגה ומבינה היטב עד אשר עומד על פנימיותה והיא הנקודה שכלית שבההשגה ההיא ונעשית לו ההשפעה ההיא שקבל מן המשפיע בנין אב לעוד מושכלות . . דוקא כאשר המקבל הוא בעל שכל בעצמו, ואם המקבל אינו בעל שכל בעצמו הרי לא יועיל השפעת המשפיע (וכמא' א קאפ קען מען ניט ארויפשטעלן)..."

תשי"ט ס"ע 573 [ועד"ז תר"מ ע' סג]: "...ועד"מ ההפרש בין השפעת השכל להשפעת הטיפה, דהשפעת השכל היא השפעה רוחנית והיא השפעת הארה בלבד, דלכן הנה דוקא כאשר התלמיד הוא בר שכל בעצמו אז יבין את השכל, אבל אם אינו בר שכל הרי ידוע מאמר העולם אז א קאפ קען מען ניט ארויפשטעלן, והוא לפי שהיא השפעת הארה בלבד. משא"כ בהשפעת הטיפה הרי היא המשכת העצם, ולכן נעשה בזה הולדה חדשה לפי שהיא המשכת העצם, ולכן אפשר להיות יפה כח הבן מכת האב, לפי שהשפעת הטיפה היא המשכת העצם שלמעלה מכחות הגלויים כידוע. ולכן השפעת הטיפה היא בגשמיות דוקא, לפי שהעצם נמשך בגשמיות דוקא..."

תשי"ד ע' 124. תשט"ו ע' 300. תשי"ח ע' 518 [ס"ע שיג]. תשכ"א ס"ע 344 [תו"מ סה"מ מלוקט ח"ג ס"ע תטר].

שו"י הגליון

(176) ראה לדוגמא תרס"ב ע' רנב: "...מי שדעתו וכח שכלו עמוק עמוק מאד במעלה ומדרי' מופלגת ביותר, ביכולתו להוריד ולהשפיל כל שכל וסברה עמוקה ולהלבישה בכמה לבושים עד שגם הבעל שכל קטן בערך ואפי' תינוק יבין את השכל, והיינו לפי שכל דבר שכל ה"ה יודע אותו לעומקו ופנימיותו ולכן ביכולתו להורידו למטה מטה, משא"כ מי שאינו בעל שכל גדול ואינו יודע את פנימיות ועומק השכל די לו להפקיע א"ע שמבין את השכל לעצמו, לא להסבירו לזולתו, וכ"ש לבעל שכל קטן כר..."

אך בבי"ע אינו כן, כי אם עד בחי' הנשמה א-לוהות, ומן הרוח ואילך משם יפרד... ע"ש. שם שער מג (ציור העולמות) בהקדמה: "...ויש שינוי בעולמות העליונות לג' עולמו' תחתונים האלו שהם בי"ע, כי כל העולמות העליונים הכל הם קדושה א' וא-לוהות א' ואין בהם פירוד ח"ו, אך ג' עולמות אלו, בחי' הנשמות שבהם הם הנק' א-לוהות, אך מרוח ואילך – רוח ונפש וגוף ולבוש – שבכל ג' עולמות אלו אינן א-לוהות...¹⁷⁸.

❧ הערה 153 ❧

ראה אג"ק ח"ג ע' לב (י"ח טבת תש"ט): "...וכמה דוגמאות לפשוט בערך הלמטה, אף שהוא מורכב בערך הלמעלה. וכמו ד' היסודות שהם פשוטים לגבי שאר כל הנבראים ומורכבים לגבי חומר ההיולי (ראה רמב"ם הל' יסוה"ת ספ"ג ופ"ד. רמב"ן עה"ת בתחלתו. ע"ח בסופו. בד קודש פ"ד)...".

ולהעיר משמחת ביה"ש תשי"ח (שיחה ג – 7:35): "...ער זאגט אין זהר, און חסידות איז דאס מבאר בארוכה, אז ס'דא אין סדר השתלשלות און אין סדר הבריאה – איז דא דריי שטופן, דריי דרגות, וואס זיי ווערן אנגערופן אור און מים און רקיע.

רקיע איז דאס א זאך ווי ער זאגט אין תנ"ך אויף דערויף דעם לשון: רקיע כעין הקרח הנורא – אז דאס איז א זאך וואס דאס האט שוין א צורה מסויימת, דאס האט שוין אויף זיך א פארעם, מיט א צורה, מיט א הגבלה, מיט א מדידה, ע"ד ווי קרח, ווי אייז – דאס האט דאך א באשטימטע צורה, און א באשטימטע מדידה, און א באשטימטע הגבלה.

פון וואנעט נעמט זיך אייז? איז דאס מיא דאגלידי¹⁷⁹ – דערפון וואס וואסער ווערט

❧ שוליי הגליון ❧

(178) ועפ"ז כתב בתער"ב ח"א ע' רה: "...(ובע"ח שמ"ג פ"א שהלבושי' דאצי' נק' אלקו' וקדושה כו)...".

(179) כ"ה גם באדה"ז ענינים ע' רפג [ח"ב ע' תלן]: "...רקיע כעין הקרח הנורא, קרח הוא אגלידי מיא, כי יש אור מים רקיע, ורקיע הוא קרח דאגלידי מיא, שנחמצם

בדיבור... שכל עמוק ביותר... לקטן ביותר...¹⁷⁷ משמע לכאורה, שישנם חכמים בעלי כשרון שיכולים להסביר שכל עמוק ביותר רק לתלמיד בעל שכל בינוני (או קטן, אבל לא קטן ביותר).

קונטרס לימוד החסידות ע' 30-31 [אג"ק אדהרי"צ ח"ג ע' שסת]: "...הוא – ר' יקותיאל ליעפלער – הי' בול עץ, – א פלאחע – הגם שהי' על יחידות אצל כ"ק רבינו הזקן, און א רייכע יחידות, אבער קיין קאפ קאן מען ניט ארויף שטעלען. והי' לו לב רגש והתפלל בהתעוררות טובה. כשחזר כ"ק אאמו"ר ממאלע רוסיא והתיישב בליובאוויטש, והתחיל להתעסק עם האברכים בלימוד תורת החסידות, התקנא ר' יקותיאל והשתוקק ג"כ להביין, ויגע ביגיעה עצומה עד שהביא עצמו להשגת הענינים הדקים ביותר. פעם הוקשה לי [- אדמהר"ש] דבר באמרי בינה... ויגעתי בזה הרבה, ונכנסתי על יחידות להוד כ"ק אאמו"ר, והרצאתי שאלותי. ענה לי כעת פה החסיד ר' יקותיאל ליעפלער... ושאל אותו וכל אשר יגיד תספר לי, ואז אשיב ואבאר לך... נכנסתי אליו לביהכ"נ והרצאתי לפניו שאלתי... ענה לי על שאלתי בטוב טעם ודעת מסודרה, אשר לא האמנתי למשמע אזני כי הדברים האלה יוצאים מפי איש כזה שהי' בינוני, ואפשר גם פשוט, בידיעת גליא שבתורה, ובכל הענינים היותר עמוקים בקבלה ובחסידות דבר בהם לרווחה בהסברים רחבים ובהעמקה גדולה. כשהרצאתי הדברים שהסביר לי' החסיד ר"י לפני כ"ק אאמו"ר, אמר: החסיד ר' יקותיאל ליעפלער הוא מופת חי על מאמר רז"ל יגעת ומצאת. הרבה יגע, אבל מצא הרבה" ע"ש.

❧ הערה 151 ❧

וראה גם ע"ח שער כו (הצלם) פ"א: "...באצי' כל האורות וכל הצלמים וכל הכלים נק' א-לוהות גמור אחד יחיד ומיוחד, כנז' בהקדמות תקוני' איהו וחיינו וגרמוי חד בהון שהם ג' בחי' הנ"ל.

❧ שוליי הגליון ❧

(177) ועד"ז בתרס"ב שבשוה"ג הקודם: "...מי שדעתו וכה שכלו עמוק עמוק מאד במעלה ומדרי' מופלגת ביותר... ואפי' תינוק".

מילואים לדקדוקי תורה

קיג

זולת, ווערט דאס אנגערופן בשם אור... דאס איז ניט קיין ישות, און ניט קיין כמות, דאס איז א גילוי פון דער אלקות ווי דאס וויל אז דער זולת פון וועלט זאל דאס דערקענען.

דער אויבערשטער האט דאך אבער געוואלט אז פון דעם גילוי זאל ווערן א ברא אלקים את השמים ואת הארץ, איז אט א די בריאה ווערט פריער, על דרך ווי ער זאגט אין רמב"ם, אז פריער איז דא די בריאה פון יסודות פשוטים, דאס הייסט אז ס'ווערט א בריאה פון א יש, אבער אט א דער יש האט נאך ניט אויף זיך קיין צורה מסוימת מיט א מדידה והגבלה.

און דערנאך, איז ווערט דאס נשתלשל נאך למטה, ביז וואנעט אז דער חומר פשוט באקומט בא זיך א צורה, און דאס ווערט א נברא מסויים.

וואס בכללות איז דאס דער חילוק פון דעם בריאה פון יום ראשון, ביז די חמשה ימים שלאחר זה...".

הערה 158

ולהעיר משו"ת צ"צ יו"ד סי' קע"ג בתחלת התשובה (שבהערות רבינו בסוף שער המילואים ח"ג נב, רע"ב [סוף חיו"ד כ, רע"א]): "לענין שיהיו השאובים מתבטלים ע"י שיטילו לתוך המקוה יין, שיהי' שינוי מראה, נראה ודאי לא מהני..." ע"ש.

הערה 159

ראה אוה"ת נ"ך ח"א ע' נו: "...ונעתיק בקצרה מ"ש בסידור¹⁸² ע"פ הנותן שלג כצמר... והקדים ענין ועל ראשי החי' רקיע כעין הקרח הנורא (וכן בשה"ש רבה שם חיברו ענין שלג לענין כעין הקרח, וכן בפרדס ערך שלג) דהנה השלג גילודו קל הרבה יותר מענין הקרח (מש"ש בסידור דהשלג הוא ממים, אם שכ"כ בלקו"ת בד"ה כי ביום הזה יכפר¹⁸³, אך אינו מוכרח¹⁸⁴ לפמ"ש

פארפרארן. דאס הייסט, אז פריער איז דא וואסער, וואס דאס האט ניט קיין באשטימטע מדידה והגבלה, דאס הענגט אפ אין דער פלי אין וועלכע מ'גיסט דאס אריין, אזא מין מדידה באקומט דאס, און אזא מין ג'ון האט דאס – לויט דער ג'ון פון די גלאז פון דער פלי אין וועלכע מ'האט דאס אריינגעגאסן. ס'האט א כמות, דאס האט אבער ניט קיין הגבלה, ניט קיין קצוות ניט. דאס הייסט, אז מ'דארף האבן אז דאס זאל אראפגיין אין א פארפרארנקייט, אין א דרגא נמוכה יותר, ביז וואנעט דאס זאל אויכעט האבן א מדידה והגבלה.

וואס אט אזוי איז אויכעט דער גאנצע בריאה, איז פריער איז דאס אין אזא מין אופן וואס קען זיין אין דערויף שינויים, און בשעת דאס קומט אראפ אין עולם שלמטה איז אט דעמאלט באקומט דאס א צורה מסוימת...

12:55) ...איז אויך אזוי ארויסגעקומען אין בריאת העולם אויך אזוי, אז ס'דאך דא דער בדבר הוי' שמים נעשו, איז דאך דא דער דבר השם, וואס דאס איז דאך ניט קיין ענין פון ישות, ווארום ס'איז דאך הכל¹⁸⁰ אחדות דארטן, איז דאך הוא ודיבורו...¹⁸¹ דאך אויכעט אחד, ווי ער איז מבאר בארוכה אין תניא, אז דער דיבור למעלה איז ניט קיין ענין נפרד, דאס איז מתאחד מיטן אויבערשטן – ווערט דאס אנגערופן בשם אור, דאס איז ניט קיין כמות, און ניט קיין ישות, ס'מער ניט אזוי ווי אור איז דאך א זאך וואס דאס מאכט ליכטיג, אט דערפאר ווערט אויכעט אנגערופן בשעת אלקות קומט ארויס בגלוי – ויאמר אלקים – איז געווארן א גילוי פאר דעם

שול"י הגליון

המים בהגלד הזה. שער היחוד לג, רע"א: "...אור מים רקיע, דהשגה דבינה נקרא רקיע... כשבא המושכל באופן מוגבל הנתפס ומושג בכלי מוחו ממש נמשל לקרח דאגלידי מיא וקיימא...". תרס"ג ע' קג: "...ובמות הבינה נתפס בבחי' מהות ומציאת ממש עד שנק' רקיע אגלידי מיא...". ולהעיר שלקמן בהשיחה (12:50) נאמר: "רקיע – מיא דאגלידו" (וכ"ה כאן במאמר דידן).

(180) הדגש על הה'.

(181) בהקלטה שתח"י יש כאן הפסק, וכנראה חסר איזו תיבה או תיבות.

(182) סג, בוואילך.

(183) לקו"ת אחרי כו, א. ועד"ז בכ"מ (ראה אדה"א ויקרא ח"ב ע' תצה, וש"נ).

שאינן התהוותו ממים¹⁸⁵ עושיין ממנו מקוה בתחלה, וכ"ה בספרי החוקרי' הטבעי'י' דשלג הוא שנגלד בהענני' מפני שהם קרובי' לאויר האמצעי שהוא קר כידוע לזאת המי' שבהם נגלדי' ויוצא מהם תמיד שלג, ובקיץ שהואויר התחתון חם נמס השלג באויר התחתון ונעש' מטר, אבל בחורף שהואויר התחתון קר ה"ה יורד למטה כמו שהוא יוצא מהענני', ונמצא אינו כמו הקרח שהמי' שלמטה נגלדו ונעשו קרח, אבל¹⁸⁹ תחלת התהוותו היינו התגלותו מהענני' הוא שלג. ולפי הנ"ל ניחא ג"כ מ"ש בסידור ובלקו"ת דשלג ג"כ תחלתו מים, היינו שבהענני' הי' תחלה מים ונעש' שלג כו' כנ"ל, ומ"מ אינו דומה לקרח דמאחר שכבר נתגלו המי' נעשה קרח, אבל שלג הוא שבמקורו גופא נעשה מהמי' שלג כו')."

ואולי במ"ש כאן בפנים בהמאמר שלכמה דעות מים דאגלדו מעלין ולא פוסלין, מרמז גם יישוב לצ"ע הנ"ל¹⁹⁰, די"ל שלדעת הרמב"ם פירוש "כשר להקות עליו"¹⁹¹ הוא (לא כהרא"ש והסמ"ג¹⁹² שכשר לטבול בו כמו שהוא, אלא) שכשר להוסיף בו פחות ממ' סאה מי גשמים ולצרף השאובים שהגלדו ונימוחו להעלות המקוה לשיעור מ' סאה – מעלין ולא פוסלין. וא"כ אין סתירה מזה לשיטת הרמב"ם שאין עושיין מקוה בתחלה מקרח.

וראה גם תער"ב ח"ב ע' תתפ"צ-¹⁹³: "דוגמת השלג שזהו שהמים נקפאים ונעשה שלג כו' (וידוע דמי גשמים בתחלה הם שלג בהעננים שהן באויר האמצעי שהוא קר, ונמס

במשנה רפ"ז דמקואות שמהשלג יכול לעשות מקוה בתחלה, ומהקרח לפ"ד הרמב"ם אינו כן, י"ל זהו לפי שהקרח נתהוו ממים על כן¹⁸⁵ הוא רק מעלין ולא פוסלין, והשלג שאין התהוותו ממים ע"כ¹⁸⁵ עושיין ממנו מקוה, מיהו שאר פוסקים אין מחלקים ביניהם).

ועפ"ז מבואר בסה"מ ליקוט ח"ב ע' עב-ג [תרס"ג ח"א ע' קנד-ה] (מגוכתי"ק אדהרי"צ¹⁸⁶): "...דקרח הוא מהמי' שנגלד ונקרש ונעש' קרח, דמים בעצם הם נידי ממקום למקו' אבל הקרח עומד במקום א', והא' המי' שנקרש ונגלד ונעשה כך. והנה שלג הוא ג"כ מה שנגלד, ויש הפרש ביניהם, דשלג גילדו קל ואינו דומה לקרח, אף שנגלד ג"כ מפני האויר הקר מ"מ הוא קלוש וחלוש ולא כמו קרח שהוא עב וחזק כו' (בסידור' מבוא' שהשלג ג"כ תחלתו מים, כמו הקרח שבעצם הוא מים אלא שנקרש ונגלד כמו"כ שלג ג"כ הי' מים תחלה ונקרש אח"כ, וכ"ה בלק"ת בד"ה ביום הזה יכפר הב', וכ"ק אאזמור' וצוקללה"ה נ"ע כ' שאין זה מוכרח¹⁸⁴, דאפשר שהשלג אין התהוותו ממים, וראי' לזה דלענין עשיי' מקוה בתחלה סובר הרמב"ם ז"ל דמשלג יכולין לעשו' מקוה בתחלה, אבל מקרח אין עשיין מקוה בתחלה רק שמעלין ולא פוסלין (ובש"ע פסק כהרא"ש דגם מקרח עושיין בתחלה), וטעם הרמב"ם י"ל משו' דקרח התחלתו מים ומזה התהוותו לכך¹⁸⁵ אין עושיין ממנו מקוה בתחלה (וצ"ע מדין המבוא' בשו"ע סי' ר"א סעי' ל"א והוא מהתוספתא¹⁸⁸) ושלג

שולחן הגליון

(184) וראה גם תקס"ב דלקמן בפנים.

(185) להעיר ממ"ש בחי' צ"צ מקוואות פ"ז, מ"א (שער המילואים ח"ג מ, רע"ד – מא, רע"ב [חידושים רסד, א-ב]) שצ"פ סברא "משום דמקוה מים בעינן, ושלג וכפור אין תחלתו מים", לכן "גלד שחתלתו וסופו מים עדיף משלג שאין תחלתו מים ממש, וכן אבן הברד . . כמים, א"כ ראויים יותר למקוה משלג".

(186) וראה במילואים להערה 306.

(187) אוצ"ל: "והוא".

(188) המובא בפנים בדקדוקי תורה הערה 158: "...מקוה שאוב שהגלד טהור משום מים שאובים, נימוחו כשר להקות [עלין]". ולכאורה פירוש הצ"ע הוא, שכיון שהרמב"ם הוא מהחולקים על שיטת השאילתות דשאובה

שולחן הגליון

שהמשיכה כולה אפשר להכשירה (כמ"ש הב"י יו"ד סי' ר"ד מקוה (קח, א) והרמ"א בד"מ שם סק"כ) שעליו מיוסד פירוש הא' שבהסמ"ג (הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה) בכוננת התוספתא, הרי לא מציינו בהפוסקים עוד פירוש בהתוספתא חוץ מפירוש הב' דהרא"ש והסמ"ג (הנ"ל שם), שמקוה שאוב שהגלד ונימוחו כשר לטבול בו כמו שהוא – והיינו שעושים בתחלה כל המקוה מקרח.

(189) כלומר: אלא.

(190) לפירוש הצ"ע, ראה שוה"ג¹⁸⁸.

(191) שבתוספתא הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

(192) ראה שוה"ג¹⁸⁸.

(193) בהמשך לתער"ב שבדקדוקי תורה הערות 156, 158.

ר' יוחנן, כל מקום שאתה מוצא גבורתו¹⁹⁵ של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו [וממשיך שם¹⁹⁶: "דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כתוב בתורה: כי ה' א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים, וכתוב בתריה: עושה משפט יתום ואלמנה, שנוי בנביאים: כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש וגו', וכתוב בתריה: ואת דכא ושפל רוח, משולש בכתובים דכתוב: סולו לרוכב בערבות ביה-שמו, וכתוב בתריה: אבי יתומים ודיין אלמנות]. ובדקדוקי סופרים שם הביא שגירסת כת"י מינכען היא "גדולתו של הקב"ה", ושוב העיר ע"ז בהערה א: "ולא מצאתי לזה חבר רק בסדר ויתן לך למוצאי שבת הנדפס בסידורים".

אבל ראה ה'ש"ת ס"ע 40: "וכמאמר במקום גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו", ועד"ז תש"ד ס"ע 210 ("וזה"ע במקום..."), ובב' המקומות העיר רבינו: "במקום גדולתו: מגילה לא, א (ע"פ הגירסא בילקוט שמעוני תהלים רמז תשצ"ד. פיה"מ להרמב"ם אבות פ"ד מ"ד. פחד יצחק בערכו. פסיקתא זוטרתא עקב יו"ד, יז. בחיי עקב יו"ד, יח. עבודת הקודש ח"ג פ"ב. של"ה פ' קרח ופ' עקב. רוקח בהקדמה. נוסח ויתן לך – במקום שאומרים זה בויתן לך – שדה צופים על מגילה. ועוד. וראה בא"י הים שדוקא גירסא זו מדויקת. – וא"כ אין צורך למה שנדחק בנודע ביהודא¹⁹⁷ מהד"ת או"ח ס"כ)¹⁹⁸.

שול"י הגליון

(195) ועד"ז ברש"י עה"פ עקב י, יח: "עשה משפט יתום ואלמנה. הרי גבורה, ואצל גבורתו אתה מוצא ענותנותו. ואוהב גר לתת לו לחם ושמלה..." (וראה חדא"ג מהרש"א מגילה שם, ובהגהות רי"פ ברלין דלקמן שוה"ג 389).

(196) המשך לשון הגמ' מובא בזה, כדי להקל בהבנת חלק מהשקו"ט דלקמן בפנים.

(197) להעיר שכ"ה גם בהמצבה של הנובו": "...הרב המחבר ספר נודע ביהודא... בן הרב... יהודא...".

(198) ועד"ז תש"ח ע' 9-228: "...דאס וואס עס שטייט אויף ג-ט ב"ה במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו...", ובהערת רבינו שם: "כך הוא בכ"מ בדא"ח והוא ממגילה לא, א – ע"פ הגירסא בילקוט שמעוני תהלים רמז תשצ"ד. פסיקתא זוטרתא עקב י, יז. פיה"מ להרמב"ם אבות פ"ד מ"ד. פחד יצחק בערכו. בחיי עקב י, יח. עבודת הקודש ח"ג פ"ב. של"ה פ' קרח ופ' עקב.

באור התחתון ונעשה מים כו'), וצ"ל ההפרש בין שלג לקרח שזה גילודו קל וזה גילודו קשה (ובמשנה דמקוואות דמשלג יכולים לעשות מקוה בתחלה, וקרח לדעת הרמב"ם בה' מקוואות פ"ז ה"ג רק מעלה ומשלים כו', ומבו' במ"א מפני שקרח הי' תחלה מים ונגלד, ושלג לא הי' תחלה מים וכנ"ל שבענן הוא שלג... ומיהו שארי הפוסקים אין מחלקים ביניהם, ולדעת רש"י גם משלג אין עושיין מקוה בתחלה וכמ"ש הב"י¹⁹⁴), שם ר"ע תתצא: "...דבחי' מים ורקיע זהו"ע שלג וקרח, דשלג הוא שע"י הקרירות נקרח המים ונעשה שלג, ובאמת אין זה שהמים נקרחים וכנ"ל שבעננים מתהווה שלג, ואח"כ באור התחתון נעשה מים, וא"כ מתחלתו הוא שלג כו', רק שהשלג גילודו הוא דק ובקל ה"ה נמס ונעשה למים כו', וה"ז כדוגמת המים שזהו הגשמה לגבי אור ומ"מ מיא נידיי ובבחי' פשיטות עדיין כו', כמו"כ השלג הוא שנגלד אבל גילודו קל ודק כו', וקרח הוא שנקרח הרבה שזהו כדוגמת הרקיע וכמ"ש רקיע כעין הקרח כו'".

[ולהעיר בכל הנ"ל מתקס"ב ח"ב ע' שצט (הנחת אדה"א): "...שלג הוא מדריגה היותר גבוה ממים העליוני". . ואינם מהות מים כלל, שהרי השלג גם בראשית מציאותו אינו מים, וגם בנוחו על הארץ הוא שלג ולא מים כו', אלא שבאמצע הליכתו ממקורו הוא מתפזר לחלקי' רבי'. . משא"כ הקרח כבר הי' מהות המים שהוא החכ' אלא שנגלד... "ע"ש].

הערה 165

גירסת דפוסי הש"ס במגילה לא, א היא: "אמר

שול"י הגליון

(194) יו"ד סי' רא ד"ה ומה שחילק (קה, א). ולהעיר ממ"ש בארוכה בחי' צ"צ שבשוה"ג 185 (מ, ג-ד [רסד, א-ב]), שי"ל שלדעת רש"י אין עושיין מקוה בתחלה דוקא משלג שלא נפטר עדיין, אבל כשעשו משלג מקוה בתחלה ושוב נפטר השלג בתוך בור המקוה ונעשה מים, גם לדעת רש"י טובלין בו, ע"ש. וראה שם לפני"ז (מ, רע"ג [רסג, ד]) שבעיקר דינו של רש"י (סוכה יט, ב – שאין עושיין מקוה בתחלה מטיט הנרוק) לא משמע שהתוס' חולקים עליו, ושהדין מוכרח כן מהמשנה ספ"ב דמקוואות, ע"ש.

[ויל"ע בטעם שלא ציין רבינו שכ"ה גם בכת"י

מינכען שבדקדוקי סופרים הנ"ל¹⁹⁹, ובפרט לאחר שכבר הזכיר עד"ז במ"מ הגהות והעק"צ לתניא²⁰⁰: "לעיין בד"ס", ואם אפ"ל שבכל השנים עד תשי"ד-תשט"ז (כשערך ההערות לתש"ד²⁰¹) לא הי' הזדמנות לעיין בד"ס למגילה²⁰².

ולהעיר מהגהה נדירה בזה בד"ה ביום השמיני תרנ"א²⁰³ (ר"ע עא): "וזהו שאמרז"ל מקום

שול"י הגליון

(199) ולכאורה דוחק לומר שזהו לפי שבגירסת כת"י מינכען (שבדק"ס) מובא גם סיום דתורה: "הא-ל הגדול הגבור והנורא" (כדלקמן שוה"ג 387), ואין זה מתאים לסיום הערת רבינו שבאיי הים מבואר שדוקא גירסת "גדולתו" מדויקת (כדלקמן בפנים, סוף אות ב) – ובפרט שמ"ש באיי הים שם שבכל ג' הפסוקים לא נזכר גבורה, הוא בתור טענה נגד גירסת "גבורתו", וא"כ כת"י מינכען שבגירסת "גדולתו" אינו שייך לנדו"ד (משא"כ כת"י ספריי הברייתת שבשוה"ג הנ"ל, אבל גם מזה אין סתירה, כמ"ש שם).

(200) שבשוה"ג 198.

(201) כיון שתש"ד י"ל באלול תשט"ז, ובאג"ק ח"ח ס"ע רנו (וא"ו אד"ש תשי"ד): "...שמתעסק אני בהו"ל המאמרים דשנת תש"ד, שכבר נסדרו לדפוס וחסר רק הגהה ומראה מקומות וכו', ואח"ז ס' המאמרים תש"א וכו'...".

(202) ולהעיר ממ"מ הגהות והעק"צ לתניא פ"א (ה, א) ס"ע טו: "כגון אנא בינוני (בש"ס ע"י ילקוט "אנו בינונים". ב"ר"ח ש"א פ"ו "אנא בינוני". לברר בד"ס), ושוב באג"ק ח"ג ע' ס (ט"ז שבט תש"ט): "...בש"ס הנדפס, בע"י, ביל"ש לתהלים לו, בכת"י הש"ס וע"י שהובאו בדקדוקי סופרים לברכות (סא, ב), בפירושו ר"ח (נדפס בנספחים לאוצר הגאונים לברכות) – בכל מקומות אלו הגירסא בלשון רבים: "אנו בינונים" או "אנן בינונין"...". אג"ק שם ס"ע ערה (כ"ה ניסן תש"י): "...ויל"ע בדקדוקי סופרים לשבת ואינו עתה תח"י. – לא נמצא שם דבר בנוגע לנדו"ד" (וראה שם בסוף המכתב: "לאח"ז...").

(203) ולהעיר שמאמר זה נרשם (בסתם – בלי הערה בשוה"ג) ברשימת רבינו "מפתח ספרי מאמרי ודרושי אדמו"ר מהורש"ב" (קה"ת תש"ט) ע' 9. ובהקדמת רבינו שם (ע' 1): "...רוב המכריע של המאמרים נמצאים בגוף כת"י, באוסף הכת"י אשר לכ"ק מו"ח אדמו"ר שליט"א, פרט לאיזה עשיריות דרושים שלא מצאתי, לע"ע, אלא "הנחה", ולמאמרים בודדים שלא נמצאה אלא העתקה מגכת"י. נכנסו במפתח זה: א) מאמרים אשר ראיתי. ב) מאמרים אשר מצאתי שם מוזכר במאמר, שיחה, מכתב וכיו"ב, והוריתי ע"ז בהערה".

שול"י הגליון

רוקח בהקדמה. נוסח ויתן לך (במקום שאומרים זה בותן לך). שדה צופים על מגילה. ועוד. – ובאיי הים שם מבאר שדוקא גירסא זו מדויקת – ואין צורך למה שנדחק בנודע ביהודה מהד"ת או"ח ס"כ". ולכאורה נוסח ההערה בה"ש"ת ותש"ד שבפנים היא המהדו"ב. כי אף שההחלטה להוציא לאור קיץ ה'ש"ת נעשה כבר לקראת י"ב תמוז תש"ה (ורק מסיבות ומניעות שונות התעכבה ההדפסה עד סוף תשי"א) כמ"ש בהקדמת רבינו להוצאה הראשונה – ולכאורה יתכן שהערות רבינו להספר נכתבו כבר בתש"ה-ז (לפני הופעת תש"ח הנ"ל, לקראת חגה"ש תש"ח) – הנה מזה שבתש"ד (שי"ל באלול תשט"ז) העתיק רבינו שוב את ל' ההערה שבה"ש"ת, לכאורה מוכח שזהו המהדו"ב. [ולהעיר מב' מהשינויים: (א) אם הציון לפסיקתא זוטרתית הוא לפני הציון לפיה"מ להרמב"ם ופחד יצחק או לאחריו. (ב) נודע "ביהודה" או "ביהודא" (וראה שוה"ג הקודם).] וראה מהדו"ק מהערות אלו במ"מ הגהות והעק"צ לתניא פ"ד (ח, ב – הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה) ע' נ: "גדולתו (כ"ה: יל"ש תילים תשצ"ד, פיה"מ אבות ד' ד'. פחד יצחק "כ"מ שא"מ גדולתו נ"א גבורתו". נוסח ויתן לך. לעיין בד"ס. עיין בעין צופים איי הים על הע"י. וסרה קושיית הנוב"י מהד"ת או"ח כ"). וראה גם לקוטי הגהות לתניא ע' יב (מגליון תניא שבעזבונו של רח"א ביחאוסקי – הגהות שלא נודעו למי, אבל משערים שחלקן עכ"פ הן של רח"א) לתניא פ"ד (הנ"ל): "במקום שאתה מוצא: במגילה לא, א כ"מ שאתה מוצא גבורתו כו', וברוקח בהקדמה בכ"מ שמצינו גדולתו, ובכלי יקר סוף יתרו, ובאגה"ק ח, ובהפלאה פ"ז אות כ', ובהמקנה דנ"ז ד"ה בגמרא כיון שהגיע, וע' נוב"י מה"ת או"ח סי' כ', וע' רמב"ם אבות פ"ד מ"ד גדולתו, וע' של"ה תושב"כ קרח שני"ז ע"ב, ועקב שע"א ע"ב, ואור תורה מקץ ד"ה והי' האוכל וברמזי אגדות חז"ל ד"ה כ"מ, ועוד שם: "בתורת העולה בהקדמה שבמקום גדולתו מצינו ענותנותו. ובלקו"א הגדול ד"ה והי' האוכל כ"א א' ובפסיקתא זוטרתית עקב יו"ד י"ז א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, ובמגיד משרים ישע"י מח"ב דכ"מ שמצינו גדולתו של הקב"ה תמן מצינו ענותנותו, ובעבה"ק ח"ג פ"ב כ"מ שאתה מוצא גדולתו, ויש שם ביאור רחב ע"ז, ובמשנת חכמים סימן רס"ח גדולתו". מראה מקומות ללקו"ת ואתחנן ח, ד (הוצ' תשד"מ ואל"ך – מגליון הלקו"ת (של חסיד לא ידוע) שנמצא בביהכנ"ס ברוסיה והובא משם לספריית אגו"ח): "פסיקתא זוטרתית עקב עה"פ [י, יז] כי ה' אליקים. וברמב"ם פ"ד מאבות מ"ד. ובעבוה"ק גבאי חלק התכלית פ"ב. ובזמירות למוצש"ק א"ר יוחנן. ובשל"ה מאמר גו"ד (מו, א) ד' אוסטרחה".

בצדו²⁰⁷...". אבל בילקוט שמעוני תהלים רמז תשצד (דפו"ר²⁰⁸): "סולו לרוכב בערבות. כמו שמצינו²¹⁰ גדולתו של ה' ש'אר קי"ט²¹¹ כתי' בישעי' ברמז תפ"ט", ועד"ז בדפוסים הנפוצים: "סלו לרוכב בערבות. כל מקום שמצינו²¹⁰ גדולתו של הקב"ה (בישעי' ברמז תפ"ט)".

ולכאורה אפשר להוכיח מהנ"ל, שמכוונת רבינו בהערה זו היא (גם) להביא מקומות חשובים שבהם נמצא גירסת "גדולתו" בפועל, אף אם אין הכרח שכ"ה הגירסא הנכונה באותו ספר. זאת אומרת, שאפילו את"ל שהגירסא הנכונה בילקוט שמעוני תהלים הנ"ל היא "גבורתו" (וכמו שנדפס ביל"ש ישעי' (שאליו הוא מציין שם) ויל"ש עקב), עדיין יש הוכחה מיל"ש תהלים הנ"ל שגירסת "גדולתו" היא גירסא ישנה, שהיתה נפוצה כבר בזמן העתקת הכת"י שע"פ הדפיסו היל"ש דפו"ר, או עכ"פ בזמן הדפסת הדפו"ר (את"ל שהמדפיס טעה בזה). ואף אם לא ראה רבינו את הדפו"ר, הרי מזה שנדפס כן בכל דפוסי היל"ש הנפוצים, לכאורה אפשר להביא הוכחה דומה להנ"ל שגירסת "גדולתו" היא גירסא נפוצה ומוכרת (אפילו אם ה' קס"ד שטעו בזה מדפיסי דפוסים הנפוצים).

ואולי גם²¹² זה הוא מכוונת רבינו במ"ש "ע"פ הגירסא בילקוט שמעוני...", ולא "ע"פ גירסת ילקוט שמעוני..."²¹³ — כי לא בא בזה לקבוע מהי

שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו כו' (בגמ' מגילה דלא"א אי' במקום שאתה מוצא גבורתו כו', אמנם בס' דק"ס הביא נוסחת ש"ס כת"י גדולתו כו')...".

וע"ד הצחות אולי אפ"ל, שבמקום שאתה מוצא גדולתו של רבינו שם אתה מוצא ענוותנותו (ועאכו"כ כשמדובר ע"ד מארז"ל זה) — ולא רצה לציין (באופן שיביא להכרת) יתרון ידיעתו על ידיעת בעל הדק"ס (שכתב כנ"ל "ולא מצאתי לזה חבר רק..."²⁰⁴ וילע"ע).

ויש לבאר הציונים:

(א) "ע"פ הגירסא בילקוט שמעוני תהלים רמז תשצד" — בילקוט שמעוני עקב (דפו"ר²⁰⁵) רמז תתנו: "בני העיר²⁰⁶. עשה משפט גר יתום. א"ר יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של ה' שם אתה מוצא ענוותנותו בצדו²⁰⁷...". ועד"ז בילקוט שמעוני ישעי' (דפו"ר²⁰⁸) רמז תפט: "מגלה פ' א'²⁰⁹. כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו. א"ר יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של ה' שם אתה מוצא ענוותנותו

שׁוֹלֵי הַגְּלִיזוֹן

(204) ואולי זהו (גם) הידור בהזהירות מלהתכבד בקלון חבירו, שלא לערוך חכמתו מול חכמת חבירו (כמ"ש הרמב"ם הל' תשובה פ"ד, ה"ד) — אף שהמכוון כאן אינו "כדי שיראה מכללו שהוא מכובד וחבירו בזוי" (רמב"ם שם). ויל"ע.

(205) שאלוניקי רפ"ו-ז. ועד"ז בדפוסים הנפוצים.

(206) היינו: מגילה פרק ד.

(207) "בצדו" — כ"ה גם באברבנאל (ישעי' נז, טו), ראשית חכמה (בפעם הא' — ובהמשך שם: "ובילקוט עוד הביאו פסוקים אלו..."), מקור חיים (לבעה"מ טור וברקת) דלקמן בפנים אות יא. כלי פז (לר"ש לאניאדו) ישעי' שם ("...אמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענוותנותו בצדו . . . בצד כל מקום שהזכיר גבורתו ענוותנותו בצדו..."), ולהעיר שמביא שם גם חלק מדברי האברבנאל הנ"ל (בלי מארז"ל זה). ולהעיר גם מבינה לעתים ("...בצדה שנוכר ענוותנותו") דלקמן בפנים סוף אות הנ"ל, ע"ש.

(208) ח"ב (על נ"ך) י"ל בשנת רפ"א (בשאלוניקי), אף שח"א (על התורה) י"ל רק בשנת רפ"ו-ז. ועד"ז בדפוסים הנפוצים.

(209) לכאורה צ"ל: "פ' ד"ו".

שׁוֹלֵי הַגְּלִיזוֹן

(210) ראה לקמן בפנים אות ח.

(211) כ"ה בכ"מ ביל"ש דפו"ר, ולכאורה הוא קיצור ל"שאר קיטעא" הנמצא ג"כ בכ"מ ביל"ש דפו"ר, ופירושו: "שאר הקטע".

(212) בנוסף למה ש"גירסת" לא ה' מתאים (כ"כ) להציון לפחד יצחק, כיון שבפחד יצחק שם כתב: "...גדולתו (נ"א גבורתו)... כדלקמן בפנים אות ג. אבל מצד זה, אולי ה' אפשר לכתוב רק גבי פחד יצחק: "גירסא א' בפחד יצחק..." וכיו"ב, וע"ד מה שכתב בזה רבינו במ"מ הגהות והעק"צ שבשוה"ג 198.

(213) ולהעיר מתש"ט ע' 110: "...וע"ד גנבא אפוס מחתרתא רחמנא קריא", ובהערת רבינו שם: "וע"ד גנבא: ברכות סג, א. ע"פ גירסת העין יעקב. והועתק כן גם בכד הקמח מערכת בטחון. ובפחד יצחק מערכת גנבא כ' שכן

יצא לאור בפירוש המשנה לרמב"ם ח"ג (קופנהגן תשכ"ו), וכ"ה במהדורת ר"י שילת (ירושלים תשנ"ד ע' קנ) המיוסדת על גוכתי"ק זה²¹⁵: "וקאלוא דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משלש בכתובים כל מקום שאתה מוצא גבורתו שלה'ק'ב'ה' שם אתה מוצא ענותנותו..."

וראה צילומו של גוכתי"ק הרמב"ם בראש עמוד הבא²¹⁷:

הגירסא המדוייקת ביל"ש שם, ולא הוכרח לברר בזה לצורך הציונים שבהערה זו.

(ב) "פיה"מ להרמב"ם אבות פ"ד מ"ד" – בדפוס ראשון (שונצינו רמ"ד-ה) של פירוש המשניות להרמב"ם על מסכת אבות (תרגומו של ר"ש אבן תיבון, שתרגם ע"פ בקשת חכמי לונל) פ"ד, מ"ד: "ואמרו, דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו...", וכ"ה בדפוס נאפולי רנ"ב (דפ"ר של פיה"מ כולו), ועד"ז בכל הדפוסים של תרגום הר"ש אבן תיבון.

אמנם במהדורת ברלין תרס"ה יצא לאור פיה"מ להרמב"ם על מסכת אבות במקורו הערבי (עפ"י כת"י מעתיקים²¹⁴), ושם ס"ע 29 איתא²¹⁵: "וקאלוא דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים משולש בכתובים כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו...". ועפ"ז הדפיס שוב מחבר מהדורה הנ"ל "מעות לתקן... תקונים להעתקת רבנו שמואל אבן תבון" – בס' "תפארת ישראל" ברסלוי תרע"א, ושם ע' 89 כתב ש"גדולתו של הקב"ה" הנדפס (בש"ס ווילנא), צ"ל "גבורתו של הקדוש ברוך הוא".

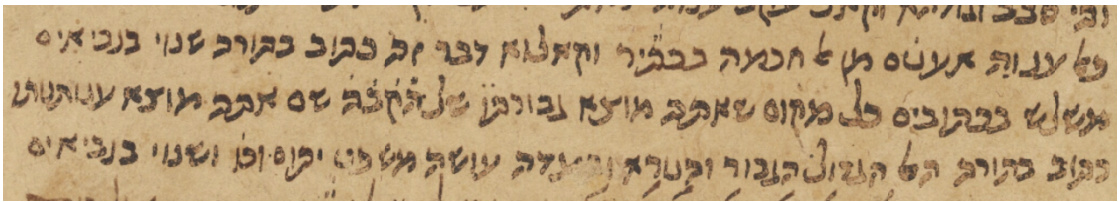
ועד"ז נמצא בגוכתי"ק²¹⁶ הרמב"ם (שצילומו

שוליי הגליון

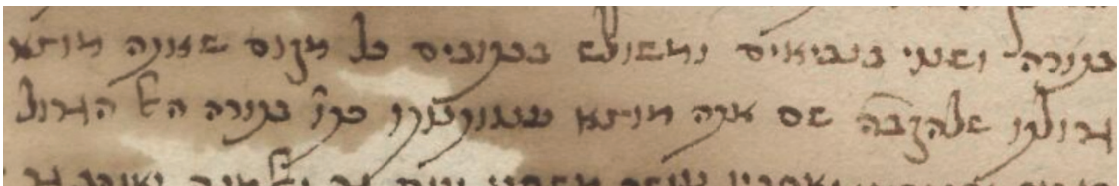
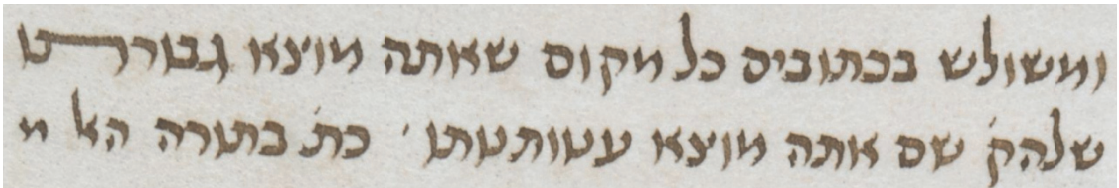
שאלה) בהקטלוג של נויבואר מכת"י העבריים שבספריית אוקספורד (מס' 404). ושוב במבואו של ר"ס ששון (החתום טבת תשי"ב) לפירוש המשנה לרמב"ם (שבפנים) ח"א (קופנהגן תשט"ז), האריך להוכיח שאכן מדובר בגוכתי"ק הרמב"ם (ואביו ר"ד ששון כבר כתב כן (אהל דוד (לונדון תרצ"ב) ע' 3-92) – אבל רק בנוגע להכת"י שבהם הסדרים זרעים-נשים, ואילו כת"י פוקוק הנ"ל לא הזכיר). [ועד"ז נטה לומר ש. מ. שטרן (ע"ד כת"י פוקוק) בתרביץ כג, ח"ב (טבת תשי"ב) ע' 82-72 (ור"ס ששון מביא מדבריו כהוספה לאחר זמן), ולהעיר מאג"ק ח"ב ס"ע קח (ב' כסלו תשט"ז): "...תרביץ – הכוונה לכל החוכרות אשר אפשר להשיגם, כי בהספרי' אינם כלל".] וכן הסכים ר"י קאפח במבואו לח"א ממהדורתו של פיה"מ (ירושלים תשכ"ג) ע' 6. וכן הסכים רבינו בשיחת ש"פ מטו"מ תשמ"ב (תו"מ ח"ד ס"ע 1917): "...בפיה"מ"ש להרמב"ם שבהוצאת "קאפח". . יסנו ציור של המנורה שצויר בכתב ידו של הרמב"ם...", ושם בהערת רבינו: "...לאחרי שנמצא כתי"ק פיה"מ להרמב"ם ובו ציורו באלכסון (כנ"ל בפנים)...", ועד"ז שיחת ש"פ דברים (שם ע' 1964): "...שכתי"ק דפיה"מ"ש להרמב"ם נתגלה דוקא בדורנו...", שיחת ר"ח אלול תשמ"ב (שיחה ג – 40:3): "...צורת המנורה אין כתב יד קדשו פון דעם רמב"ם אליין... אין פירוש המשניות להרמב"ם איז אויכעט געווען, ווי ס'געווען אין די כתיב יד פון דעם רמב"ם אליין, אויכעט וואס דער רמב"ם אליין האט געמאכט דעם ציור המנורה...", ועד"ז לקר"ש חכ"א ע' 164 ואילך, ושם ע' 172 נדפס "צילום המנורה שבגוף כתב יד קודש הרמב"ם" – וכ"ז נמצא באותו כת"י אוקספורד פוקוק 295, שבו נכרכו יחד סדר נזיקין (ומס' אבות) וסדר קדשים (ומס' מנחות), וכולו בכתב א'.
217) צילום: ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד.

שוליי הגליון

הוא בגמ' שנדפס בפורטוגאל. – נתבאר ע"פ דא"ח בשער האמונה בהקדמה. לקו"ת שם בד"ה תוספת ביאור ע"פ וידעת פ"ג ועוד". ועד"ז בתשי"א ע' 189 (וקבל היהודים תרפ"ז): "...אמרו רז"ל גנבא אפום מחתרתא רחמנא קריא", ובהערת רבינו שם: "גנבא אפום: ברכות סג, א (לפי גירסת העין יעקב) – בפחד יצחק ע' גנבא כתב שכן הוא בגמרא שנדפסה בפורטוגאל.
214) כת"י ברלין 569 (משנות ק"נ-ש"נ לערך), וכת"י פריז 579 (משנת רכ"ט).
215) ועד"ז במהדורת ר"י קאפח (ירושלים תשכ"ה ע' תלט) המיוסדת בסוף סדר נזיקין (כולל מס' אבות) על כת"י מעתיקים תימניים, כיון שלא ידע אז מקיומו של גוכתי"ק הרמב"ם למסכתות אלו (כמ"ש ר"י שילת בהקדמות הרמב"ם למשנה (ירושלים תשנ"ב) ע' יד-טו).
216) כת"י אוקספורד פוקוק 295 (וראה שוה"ג 236). זהותו כגוכתי"ק הרמב"ם נתפרסם בתרמ"ו בספק (בסימן

וכנראה גם הר"ש אבן תיבון העתיק גירסת "גבורתו" בתרגומו, כי כ"ה ברובם ככולם של הכת"י (מעתיקים) שתח"י²¹⁸ – ולדוגמא²¹⁹, ראה הצילום הא' שלמטה, מכת"י ספריי הבריטית²²⁰ 14673 (משנת ה'ל"ג):

שוליי הגליון

אך כבר נת"ל אות א, שלכאורה מובן מהציון ליל"ש תהלים, שלא בא בזה רכיניו לקבוע מהי הגירסא הנכונה בספרים אלו, כ"א להוכיח שלכל הפחות גירסת "גדולתו" היתה הגירסא הנפוצה ומוכרת (יותר) לאלו שהעתיקו הכת"י שמהם נדפסו ספרים אלו, או (גם) לאלו שהדפיסו ספרים אלו.

ולהעיר, שמצינו איזה העתקות מתרגום הר"ש אבן תיבון שבהם אכן נכתב "גדולתו" – ראה לדוגמא הצילום האחרון שלמעלה, מכת"י ברלין²²¹ 498 (משנות ק"נ-ש"נ לערך), וז"ל: "אמר . . כל מקום שאתה מוצא גדולתו שלהקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו...".

ועד"ז נמצא בכת"י פארמא²²² 2104 (משנות ה'נ-ק"נ לערך): "אמר . . גדולתו שלהק'ב'ה' . . ענוותנותו".

218) יותר מחמישים כת"י בגירסת "גבורתו" (ראה שוה"ג 219), ולאידך רק שמונה כת"י שבגירסת "גדולתו" (כדלקמן בפנים). וישנם עוד כו"כ כת"י שאינם תח"י לע"ע כדי לברר גירסתם.

219) ועד"ז כת"י פארמא 2785 (משנת ה'נ – וראה שוה"ג 222). ירושלים 38°1988 (אולי משנות ה'נ-ק"נ לערך – וראה שוה"ג 269). פארמא 2105, פארמא 3056, פארמא 3174 (- כולם משנות ה'נ-ק"נ לערך). פארמא 3008 (מחזור משנת ק"ס). פארמא 2754 (משנת קס"ט). אוקספורד 49 (משנות ק"ס-קפ"ה לערך – וראה שוה"ג 236). ספריי הבריטית 19944 (מחזור משנת ר"א, וראה שוה"ג הבא). ירושלים 8°4450 (משנת ר"י לערך). פארמא 3141 (מחזור משנת רכ"ג לערך). פארמא 4073 (מחזור משנות רכ"ח-ט). ספריי הבריטית 16577 (מחזור משנות ר"י-רל"ה לערך). פארמא 2738 (מחזור משנת רמ"ט). פארמא 350 (מחזור), פארמא 2109, פארמא 3134 (מחזור) (- כולם משנות ה'נ-ר"נ לערך). פארמא 2888 (מחזור משנות קל"ד-ר"נ לערך). ספריי הבריטית 27070 (מחזור), פארמא 2303, פארמא 2529, פארמא 2740 (מחזור), פארמא 2748 (- כולם משנות ק"נ-ר"נ לערך). פארמא 2735 (מחזור משנות ר"א-ר"נ לערך). אוקספורד 14 (משנות רל"ה-ר"ס לערך). עוד כ"א כת"י מתרגום רשא"ת (משנות ה'מ"ה-ש"נ לערך) שתח"י. עוד ט' מחזורים שבהם תרגום הנ"ל (משנות ק"י-ר"נ לערך) שתח"י.

220) כת"י זה (וכן כל כת"י ספריי הבריטית שבשוה"ג 219, 230, 242, 245, 246, 294, 298, 366, 387) הוא מהאוספים של: הספרייה הבריטית.

שוליי הגליון

221) מאוספי ספריית המדינה בברלין – מורשת התרבות הפרוסית, מחלקה האוריינטלי Ms. or. quart. 498, fol. 37v. (וכן כל כת"י פארמא שבשוה"ג 219, 223) שייך לספריית פאלאטינה של פארמא, משרד לנכסי תרבות ופעילויות, איטליה.

לערך): "...ואמרו... גדולתו של הק'ב'ה'..."²²⁵.

ועד"ז בעוד כתב יד שתח"י (משנות ק"נ-ר"נ לערך).

וכנראה גם לפני מדפיסי דפוס שונצינו (ונאפולי) הנ"ל הי' כת"י בגירסא זו²²⁶.

ולהעיר, שבטופס²²⁷ פיה"מ דפוס נאפולי עם ההגהות הידועות בכת"י של ר"ש לירמה²²⁸, ציין שינוי נוסח²²⁹ (אף שנוסח הדפוס נמצא גם בכמה כת"י) ה' שורות לפני הלשון "שאתה מוצא גדולתו", וכתב הגהה על מ"ש כט"ו שורות לאחוריו, אבל לא העיר על "גדולתו".

ולהעיר ממדרש ר' דוד הנגיד – המיוחס לנכדו של הרמב"ם – ח"ב (ירושלים תשכ"ח) וארא ע' לא (תרגום מכת"י²³⁰ שרובו בערבית, חוץ מפסוקים ומאמרי רז"ל שהם בלה"ק): "...ואמרו רז"ל, אם תסתכל תמצא כל מקום שנזכרת בו עצמתו וגדולת כבודו ית' ורוממותו, נזכרת תיפק

שוליי הגליון

(225) ראה שוה"ג הבא. (226) אבל כנראה לא הי' לפנייהם (רק) מח' הכת"י (בגירסת "גדולתו") הנ"ל בפנים, כי אפילו כת"י פארמא 3142 שנוסחו שוה לדפוסים הנ"ל בנדוד (חוץ מפיענוח הר"ת "הקדוש ברוך הוא"), יש בו כו"כ שינויים מנוסח הדפוס גם בפירוש משנה זו עצמה.

(227) שלפנים הי' נמצא בספריית קהילת ווין, וכיום נמצא בספריית הלאומית שבירושלים.

(228) החותם בסוף מס' עוקצין: "ביום ג' ח"י לחדש אדר שני שנת הצו"ר[?]. לבריאת עולם השלמתי להגיה אלו המשניות וזה שזכני לכך יזכני להגות בם אני זורעי זורע זרעי עד עולם אמן כן יאמר י' מידי היתה זאת שמואל לירמה".

(229) שעשה סימנים למקומה של הנוסח האחרת, ולהתייבות שבאה להחליף, כזה: "...מה שעשתה החכמה תהר לראשה, עשתה הענוה עקב' לסוליתה פ"י למנעלה דכתיב...". ועל הגליון כתב: "לגודלה" – היינו שהנו"א היא: "עקב לגודלה דכתיב".

(230) הספר נערך ע"פ כת"י מוסקבה – גינצבורג 102 (משנות ר"נ-ת"נ לערך). וכ"ה ל' המארז"ל כאן (בלה"ק, כולל "גדולתו") במדרש ר"ד הנגיד שבכת"י (בערבית): אוקספורד 410 (משנות ר"נ-ר"ע לערך – וראה שוה"ג 236), וספריי' הבריטית 67 (משנת תכ"ב, וראה שוה"ג 220).

כת"י פארמא²²² 2179 (משנת ר"ד): "אמר... גדולתו של הק'ב'ה'..."

כת"י פארמא²²² 2563 (משנת רי"ד) – גוכתי"ק ר' משה הלוי מינץ²²³, תלמיד מהרא"י, אחיו של מהר"י מינץ²²⁴: "אמרו... מקו' שאת'... גדולתו של הק'ב'ה'... את'... ענותנתו..."

כת"י פארמא²²² 1902 (מחזור משנת ר"ל): "אמרו... גדולתו של הק'ב'ה'..."

כת"י פארמא²²² 2573 (מחזור משנות ק"נ-ר"נ לערך): "...ואמרו... גדולתו של הק'ב'ה' אתה..."

כת"י פארמא²²² 3142 (מחזור משנות ק"נ-ר"נ

שוליי הגליון

(223) המובא בלקט יושר או"ח ע' 77 [קסו]: "העתקתי מהקובץ של הר"ר משה מינץ ס"ל זצ"ל..." (ועד"ז שם ס"ע 80 [ר"ע קעד], וראה מבוא לשו"ת מהר"ם מינץ (ירושלים תשנ"א) ע' 10-11, הע' 13). שם ע' 122 [ערה]: "מצאתי בליקוטי החבר משה לוי מינץ זצ"ל..." (ועד"ז שם ס"ע 138 [ר"ע שי]). שם ס"ע 148 [ע' שלד]: "מצאתי בליקוטי החבר ר' משה ס"ל מינץ זצ"ל..." (וכ"ה שם יו"ד ר"ע 41 [ע' עז]). בכת"י פארמא שבפנים העתיק גם פירוש על הסמ"ק מא' מדודיו, ובסי' קיד [לפנינו: קצג] כתב דודו: "והנה בכל ס'מ'ק' שהגיעוני בכולן כתו' איש בו חסרון קאי, ונר' דטעות הוא, דלר'ש"י [– סוכה לו, רע"א ד"ה תני] אין בו חסרון קאי...". והעיר ר"מ על הגליון: "ומצאתי סעד לדברי דודי ז'צ"ל' אני המעתיק משה בר' אלעזר הלוי ז"ל ה"ה מינץ, שהרי המדרכי מפרש בשם ר'ש"י דאין בו חסרון קאי ע"ש. ר"כ'א' לפ"ק". גם העתיק ביאורי מהרא"י לפרש"י עה"ת כת"י פארמא 2382 (ראה שוה"ג 222): "חסלת פשטי' מן החומש שחיבר מ"ו מהר"ן [ר' איסרלין ממרפורק שי' כתבתי פה ק"ק ניאושטט רי"ב לפ"ק נאו' משה בר' אלעזר הלוי ז"ל מינץ" (ובסופו שיר ממהרא"י עם ביאורי השיר, כנראה מר"מ המעתיק – נדפסו במור"י גל' טו-טז ע' סה-ה; וראה שם גל' קכה-קכו ע' טו, הע' 83), וסמ"ק כת"י מודינה (בשנת רי"ו).

(224) כמ"ש בכת"י זה: "אני משה בר' אלעזר הלוי ז"ל מינץ כתבתי אלו... שמנה פרקי' עם הפירו' של פרקים פה בק"ק דציבורו וסיימתי' בליל ג' כ"ד שבט שנת רי"ד' לפ"ק, אחר יום ב' שהיה יום שלישי של מילת בן אחי הר"ר יודה שיח' שנקרא שמו שמשון הקטן גדול יהיה". ושניהם היו בני דודו של מהר"ם מינץ.

ואם תמצי לומר, לכאורה ייתכן שגם בנדו"ד שינה הרמב"ם דעתו²³⁵ ובא למסקנא שהגירסא הנכונה במארז"ל זה היא "גדולתו", ולכן אכן נקט נכדו ר"ד הנגיד גירסת "גדולתו". ואעפ"כ לא חזר הרמב"ם לתקן גירסתו בפיה"מ אבות, לפי שאין זה נוגע לתוכן דבריו שם²³⁴.

[ואף שבס' המספיק לעובדי ה' (מר' אברהם בן הרמב"ם, אביו של ר"ד הנגיד) ספר ד, חלק ב, פרק יז (כת"י אוקספורד²³⁶ 237439, משנות ד'תתק"ס-ה'ס לערך) כתב (בערבית ולה"ק, ומועתק בזה [בסוגריים] תרגום²³⁸ הערבית ללה"ק): "[ובענין זה כתב] אבא מארי ז'צ'ל' [בביאור] מסכת אבות. . . [ואחר כך התבונן אל כל מה שכתב] אבא מארי ז'צ'ל' [בביאור], כולל מאמרם]. . . כל מקום שאתה מוצא גבורתו שלהק'ב'ה שם אתה מוצא ענותותו..."] – הרי כתב בפירוש שמביא בזה מדברי אביו בפירוש המשניות, וכיון שכנ"ל הרמב"ם לא תיקן הנוסח

לכך השגחתו על העניינים המרודים והיתומים השבורים, ללמדנו בכך מדת הענותנות. . . כפי שאמרו ז"ל. . . כל²³⁰ מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו...²³¹.

ואף שכתב המו"ל (מדרש ר"ד הנגיד ח"א²³², ירושלים תשכ"ד, ע' 15): "...שמהנוסח ברור, שזוהי העתקה מדברים שנרשמו לאחר אמירתם ונשארו ללא עריכה סופית מצד אומרם. . . שהלשון היא כפי שנרשמה על ידי אחד מתלמידיו. . . שהתלמיד שרשם על פי זכרון מיד במוצאי שבת. . . טועה הרבה פעמים בלשון הברורה של פסוקים מן התורה שהוא רושם מתוך הזכרון..."] – הרי עכ"פ מוכח שגירסת "גדולתו" היתה הגירסא המוכרת (יותר) להרושם או המעתיק²³⁰.

ולהעיר ממ"ש ר"י קאפח במבוא לח"א ממהדורתו של פיה"מ (ירושלים תשכ"ג) ע' 14-15, שיש מקומות בגוכתי"ק של פיה"מ²³³ שבהם שינה הרמב"ם את דעתו בנוגע לנוסח המשנה ותיקן לפ"ז לשונו בפירוש המשנה (וכן פסק בס' היד), אבל לא תיקן לשונו בנוסח המשנה עצמה שבגוכתי"ק (לפני פירושו), ולפעמים תיקן רק נוסח המשנה ולא לשונו בפירושו²³⁴.

שול"י הגליון

פנאי לדקדק אותן ולהגיהן עד שיצאו לאור העולם, וכ"ש להעתיק מלשון אל לשון, חי נפשכם אלופי ומיודעי, אפילו לכתוב פרשה קטנה אין לי פנאי לא ביום ולא בלילה...".

(235) ולהעיר מתשובות הרמב"ם (פריימן) סי' רמ: "מה שכתבנו בחיבור הוא הנכון שאין בו ספק, וכן כתבנו בפירוש המשנה, ומה שהגיע לידכם פירוש המשנה ומצאתם בו הפך מדברי שכתבתי בחבור, זה שהגיע אליכם הוא המהדורא קמא שיצאה מתחת ידינו קודם שעיינו ודקדקנו היטב, ונמשכנו באותו פירוש על מה שכתב בעל ספר הדינים רב חפץ נ"ע והטעות הוא מעל הספר הזה, ונמשכנו אחרי דבריו מפני שלא עיינו בדבר היטב, אבל אחר שדקדקנו בדברינו ועיינו בהן נתבאר לנו מה שכתבנו בחיבור. ודעו כי כן גם יש במהדורא קמא זו של פירוש המשנה שהגיע לידכם מקומות רבים כיוצא בזה, בעניינים שנמשכנו מהם בכל דבר מאותם הדברים לדעת גאון מהגאונים, ואחר כך נתבאר לנו הענין וראינו הדחייות שיש לאותם הדעות והסברות של אותם הגאונים באותם הדברים, ודחינו אותם, והנה אני מודיע לכם דבר זה. וכתב משה".

(236) כת"י זה (וכן כל כת"י אוקספורד שבשוה"ג²¹⁶, 219, 230, 298) הוא מאוסף ספריות הבודליאנה, אוניברסיטת אוקספורד.

(237) ועד"ז (בערבית ולה"ק) במהדורת בלטימור תרח"צ ע' 36.

(238) שבמהדורת ירושלים תשס"ח ע' 69.

שול"י הגליון

(231) וראה ההמשך שם שבשוה"ג²⁴¹.

(232) ועד"ז (בקיצור) בח"ב בהקדמת המו"ל.
(233) וראה עד"ז (בנוגע לס' היד) אג"ק ח"ט ע' מ (ט"ו אייר תשי"ד): "...מובן ע"פ הידוע, שהרמב"ם כתב ספר היד ותקנו וחזר ותקנו וכו' – (וראה בזה רמב"ם הוצאת שולזינגער סוף כרך חמישי) – , ומובן שלא שינה במהדורא ב' אלא הלכות הצריכות תקון, אבל לא כל הכת"י, ובפרט שכבר נתפשטו ההעתקות ממהד"ק וכמובא באגרות הרמב"ם ובנו וכו'". שיחת ש"פ חוקת תשד"מ (תו"מ ח"ג ע' 5-2074, יין מלכות ח"א ע' 184).

(234) וטעמו מובן לכאורה ע"פ מ"ש הרמב"ם לחכמי לונלי (אגרות הרמב"ם (לפסיא תרי"ט) מד, א): "...ואשר שאלתם ממני שאעתיקנו לכם אני בלשון הקדש, מי יתני כירחי קדם לעשות שאלתכם, בזה הספר ובשאר הספרים שחיברתי בלשון קדר אשר הקדיר שמי כי אהליהם (נ"ב: נ"ל אהלי חם) שכנתי, ושמחה גדולה היתה לי בזה להוציא יקר מזולל ולהשיב הגזילה אל הבעלים, אבל סבות הזמן סבבני, אפי' הפירושים שעשיתי וכמה עניינים שחברתי בלישנא דרבנן, שהן עדיין אפילות, לא נשאר לי

במהדורה הנ"ל). ולע"ע, ראיתי גירסת "גדולתו" רק בכת"י א²⁴⁶ (שלא נזכר במהדורה הנ"ל). וצ"ב טעמו ומקורו של המו"ל שהדפיס גירסת "גדולתו", ולא העיר שאין זה גירסת כת"י הנ"ל.]

(ג) "פחד יצחק בערכו" – בערכו של מארז"ל זה²⁴⁷ כתב הפחד יצחק: "כל מקום שאתה מוצא גדולתו (נ"א²⁴⁸ גבורתו²⁴⁹) של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו...".

(ד) "פסיקתא זוטרתא עקב יו"ד, יז" – בפסיקתא זוטרתא דפו"ר (ויניציאה ש"ו) שם: "אמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...", ועד"ז בדפוס ווילנא תר"מ.

(ה) "בחי עקב יו"ד, יח" – בבחי דפוס נאפולי רנ"ב (שם): "והוא שאמרו רז"ל דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאי' משולש בכתובים, כל²⁵⁰ מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה²⁵⁰ מוצא ענותנותו...", ועד"ז בכל הדפוסים.

אבל בבחי האזינו לב, ד (נאפולי הנ"ל): "...וכן דרשו זל' כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה [אתה מוצא ענותנותו, ודבר זה נזכר בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים], ועד"ז בכל הדפוסים.

שוליי הגליון

מעתיק זה, לכאורה ברור שאין כאן ראשו של האות ל', היינו שלא היא כתוב כאן "גדולתו", אלא "גבורתו" – וראה שוה"ג 269), כת"י ספריי' הבריטית 2382 (ראה שוה"ג 220), ועוד ד' כת"י שתח"י.

(246) כת"י ספריי' הבריטית 4840 (ראה שוה"ג 220).

(247) ח"ד פא, סע"ד.

(248) ראה גם לשמוע בלמודים דלקמן בפנים (ליד שוה"ג 365).

(249) עד כאן נעתק במ"מ הגהות והעק"צ לתניא שבשוה"ג 198.

(250) "כל . . . אתה" – כ"ה גם בדפוס פיזרו רע"ד, ארימינו רפ"ד-ו, ויניציאה ש"ד, ויניציאה ש"ו, ריווא דטרינטו ש"ט, ויניציאה שכ"ו, קראקא שנ"ב-ג, אמשטרדם תפ"ו, ווארשא תרי"ב. אבל בדפוס ווארשא תר"ל, ווארשא תרל"ט, ובכל הדפוסים הנפוצים (כולל ירושלים תשכ"ו-תשס"ו): "בכל . . . שם אתה".

כפיה"מ, מובן שהר"א בנו הביא המארז"ל כפי שכתוב שם בפיה"מ.]

ואולי אפ"ל גם באו"א, שהרמב"ם ס"ל שיש מקום לב' הגירסאות, ולכן נקט לפעמים א' הגירסאות, ולפעמים הגירסא האחרת, וכן נהג ר"ד הנגיד.

[במדרש החפץ (שנשלם בסוף שנת ק"ץ²³⁹, ומחברו מרבה להביא ולפרש ספרי הרמב"ם²⁴⁰, ואף כתב חיבור (בערבית) על פיה"מ להרמב"ם²⁴⁰) עקב י, יח – בהוצאת ירושלים תשנ"ב נדפס: "...וקד קאלו [- ואמרו] כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו..."²⁴¹. אבל בג' מהכת"י²⁴² שהשתמש בהם מו"ל מהדורה הנ"ל²⁴³ כתוב: "גבורתו"²⁴⁴ (וכ"ה בעוד ו' כת"י²⁴⁵ שלא נזכרו

שוליי הגליון

(239) חתימת המחבר בסוף פ' וזאת הברכה (ח"ב ס"ע תפג).

(240) ראה הקדמת ר"י קאפח למדרש החפץ (ע' 9): "...הרמב"ם, והוא מביא דבריו במורה על כל צעד ושעל, פעמים תוך ציון המקור ופעמים אף ללא ציון המקור, אלא הדברים קולחים מפיו בבחינת הכל יודעים שיהושע תלמידו של משה וכל תורתו של יהושע היא תורתו של משה. ולא רק את המורה הוא מביא, אלא גם מכל רחבי פירוש המשניות ומכל ספר משנה תורה הוא משלב קטעים רבים ופרשנויות רבות בספר זה. כפי שאמרו הוא אף כתב חיבור שלם מיוחד ובדרך שאלה ותשובה, ספר ספר על כל אחד מספרי הרמב"ם: על כל ספר משנה תורה, על כל ספר המצוות, על כל פירוש המשנה, על כל המורה".

(241) ובהמשך שם: "...כת' בתורה שני הא-ל הגדול הגבור והנורא..." – כגירסת גוכתי"ק הרמב"ם שבשוה"ג 387, ואילו במדרש ר' דוד הנגיד: "...כתוב בתורה כי ה' א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים הא-ל הגדול הגבור והנורא...".

(242) כת"י ירושלים 48204 (מלפנים כת"י ששון 262 – וראה שוה"ג 269), כת"י ספריי' הבריטית 2351 (ברשימת מרגליות מס' 363, מלפנים בבריטיש מוזיאום, וראה שוה"ג 220), ועוד כת"י שתח"י.

(243) שנרשמו שם ח"א ע' 7-8.

(244) וכ"ה במאור האפלה (ע' תק), מדרש הגדול (עקב ר"ע קצב), מדרש הבאור (ח"ב ע' תקכח, וכ"ה שם ע' רמ), ילקוט מדרשי תימן (ח"ב ס"ע קסא).

(245) כת"י ירושלים 241142 (תיבת "גבורתו" נאבדה עם סוף הדף שנקרע, חוץ מראשי האותיות – ולפי כת"י

מילואים לדקדוקי תורה

קכג

וכבר נת"ל, שלכאורה בהערה זו לא בא רבינו לקבוע מהי הגירסא הנכונה בספרים אלו, כ"א להוכיח שלכל הפחות גירסת "גדולתו" היתה הגירסא הנפוצה ומוכרת (יותר) לאלו שהעתיקו ספרים אלו, או לאלו שהדפיסו אותם.

ולהעיר, שזה שהגירסא בעבודת הקודש שם בדפוסים הישנים (הנ"ל) היא "גבורתו", מוסיף הדגשה (לכאורה) בדעת השל"ה, כדלקמן.

(ז) "של"ה פ' קרח ופ' עקב" – של"ה פ' קרח שנו, רע"ב: "...וכלל הענין, במקום הגדולה תהיה הענוה, וע"ז רמז רז"ל אמר ר"י בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". שם פ' עקב שע, ב – שעא, א: "...וזהו שאמר רבי יוחנן בכ"מ שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". אעתיק בכאן קונטרס שחברתי בילדותי בפרשה זו מענין ענוה... על דרך הרמז, בכל מקום שאתה מוצא גדולתו כו'. די ש מפרשים שהוא אות ל'. הרי במקום שאתה מוצא גדולתו, דהיינו מגדל עוז, שם ענותנותו... ועל זה אמר המאמר בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, קשה מה זה בכל מקום... וע"ז אמר בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה... שם אתה מוצא ענותנותו של הקב"ה...". שם שעב, א: "...וכבר אמרו בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו...".²⁵⁴

ולהעיר שהשל"ה מרבה להביא מדברי מהר"ם

וגם מזה נראה לכאורה, שבהערה זו הביא רבינו (גם) מקומות שבהם נמצא גירסת "גדולתו" בפועל, אף אם אין הכרח שכ"ה הגירסא הנכונה באותו ספר.

ולהעיר שגירסת "גדולתו" נמצא בבחיי כת"י אוקספורד²³⁶ 64 (משנות רל"ה-ר"ס לערך) בפ' עקב ("...גדולתו של מקום²⁵¹...") ופ' האזינו. כת"י ספריי הבריטית²²⁰ 9930 (משנות ר"נ-ת"נ לערך) בפ' עקב²⁵² (התחלת התיבה נקרעה, וחלק מהנשאר מטושטש, אבל לכאורה אפשר להבחין בהנשאר שכתוב: "...לתו"). כת"י א' שתח"י (משנות ק"נ-ר"נ לערך) בפ' עקב²⁵² ("...שם תמצא ענותנותו"). עוד ג' כת"י שתח"י (משנות תכ"ה-תס"ה לערך) בפ' עקב ופ' האזינו.

[אבל בכת"י א' שתח"י (משנת ר"נ לערך) בפ' עקב שם: "...וזהו שדרשו ר'ז'ל...". כל מקום שאתה מוצא גבורתו של מקום²⁵³ שם תמצא ענותנותו...". ובפ' האזינו שם: "...גבורתו של מקום²⁵³ ב'ה'... נזכר בתורה ושנוי במקרא..."] – אך מכל השינויים נראה לכאורה שהמעתיק לא דק.]

(ו) "עבודת הקודש ח"ג פי"ב" – בעבודת הקודש ח"ג (התכלית) פי"ב דפוס ווארשא תרמ"ג (עב, רע"ג): "ובפרק בני העיר, א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו...". וכ"ה בהוצאות ווארשא תרנ"א, תרנ"ד, תרס"ב, ווארשא חסר שנת דפוס, ירושלים תשי"ד, תשל"ג, שהם העתקות (וכיו"ב) מהוצאת תרמ"ג הנ"ל.

אבל בדפוס ראשון ("מראות א-להים") ויניציאה שכ"ז (ע, רע"א), ודפוס קראקא של"ז-ח: "ובפרק בני העיר, א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו...". וכ"ה בדפוס סלאוויטא תקפ"ז (מו, ד), ודפוס לבוב תר"ח (צה, סע"א).

שול"י הגליון

(254) ועד"ז לעיל בשל"ה פרק בעשרה מאמרות מאמר ג-ד (הנס' בגליון הלקו"ת שבשוה"ג 198) נא, ב: "...שבמקו' גדולתו ענותנותו, כדאמ' ר' יוחנן בכל מקו' שאת' מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". שער האותיות אות ע (ע, ב): "...על מדת הכתר... נראה שרמזו רז"ל בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו'". לקמן שם פרק עשרה הילולים תיט, סע"א: "בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". סידור שער השמים שחרית לשבת, נשמת כל חי ד"ה כי כל פה: "...ולפי גדולתו ענותנותו, וכדאמ' ר"י בכ"מ שאתנ[ן] מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצ' ענותנותו".

(251) ולהעיר מהכת"י דלקמן בפנים (ליד שוה"ג 253).

(252) אבל פ' האזינו לא נמצא בכת"י זה.

(253) ולהעיר מכת"י אוקספורד 64 דלעיל בפנים.

(ירושלים תשנ"ב) ח"א ע' קמה: "ועוזו נוראותיך . . וגדולתך . . וגדולתך כת', מה שעושה עם דלות, בכל מקום שאתה מוצא ענותותו שעושה עם דלות, הא-ל הגדול ועושה משפט יתום אלמנה ונכה רוח אבי יתומים ודיין אלמנות, לכך כת' וגדולתך וקר' וגדולתך עם דלות גדולה...". שם ר"ע קנד: "...ממשלתך בכל דור ודור . . ומלכותו בכל משלה, שבשמים הכין כסאו . . וזהו כי רם ה' ושפל יראה . . סומך ה' לכל הנופלים, אדם שנפל מזלו הק' סומכו . . וזוקף לכל הכפופים, אדם שכפוף מחוליו וקומתו כפופה מרוב תחלואים, הקב"ה זוקפו ושולח לו רפואתו וזוקפו ממיטתו ומעמידו על קומתו, ועוד הכפופים מרוב דוחק קומתם נכפפת והקדוש ברוך הוא זוקפם. בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם תמצא ענותותו, כמו בכאן מלכותך וגו' סומך וגו', זהו כי רם ה' ושפל יראה". שם ע' שו (עזרת אבותינו): "...ולפי שאמר ר' יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו, בכאן רם ונישא כנגד כה אמר רם ונישא, רם ושפל יראה, אשכון את דכא ושפל רוח . . סולו לרוכב בערבות – גדולתו, וסמך לו אבי יתומים ודיין אלמנות... ע"ש.

(ט) "נוסח ויתן לך – במקום שאומרים זה בויתן לך" – הקטע "אמר ר' יוחנן... נמצא בסוף סדר ויתן לך בכמה וכמה סידורי נוסח אשכנז וספרד הנפוצים.

וכן נמצא בסוף סדר ויתן לך במחזור ויטרי כת"י פארמא²²² 2574 (משנות ד'תתק"ל-ד'תתק"ס לערך): "א"ר²⁶⁰ יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו...²⁶¹".

שוליי הגליון

(260) בכתב יד זה, הקטע א"ר יוחנן הוא בכתב יותר קטן מקטעי נוסח התפלה שלפניו ושלאחריו, ובא לאחר ההוראות (שלאחר סוף סדר ויתן לך – "וראה בני נ-כ"ה בהכת"ן] בני לבניך שלום על ישראל"): "ועומד הנער אפי' שלא הגיע לחינוך ואו' קדיש ואינו או' תתקבל... (וראה שוה"ג 262).

(261) ובהמשך שם: "...כתו' בתורה, כי י"י אהיכם הוא אהי הא'הים ואדוני האדונים הא הגדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שחד...".

ן' גבאי בספריו תולעת יעקב ועבודת הקודש²⁵⁵, ואעפ"כ בענין זה לא נקט כגירסת העבודת הקודש (הנ"ל). ולהעיר משל"ה עקב הנ"ל, שגירסת "גדולתו" היא הגירסא דינקותא ("בילדותי") שלו. ואולי נמשך בזה (גם) אחרי גירסת הרוקח (שהביא בספרו) כדלקמן.

(ח) "רוקח בהקדמה" – בספר הרוקח (פאנו רס"ה) בסוף ההקדמה: "...ואבא פתחיו בירא' ובענוה, כי בכל מקו' שמצינו גדולתו מצינו ענותותו, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח", והובא בשל"ה מסכת תמיד (רנט, סע"ב)²⁵⁶, ובשבת מוסר פכ"ג (עד, רע"ב – ושם העתיק: "כי כל מקום...").

וראה עד"ז (בל' "מצינו") יל"ש תהלים הנ"ל אות א. מגיד מישרים ישע"י²⁵⁷ מ, ו ויניציאה ת"ט) מח, סע"א: "...מרוב אונים . . איהו גדולה דיליה, דכל מקום דמצינו גדולתו של הקב"ה תמן מצינו ענותותו, והיינו דקאמר מרוב, מלשון רבי המלך, כלומר היינו רבנות וגדול' דיליה...". ספר חרדים מצות התשובה רפ"ה²⁵⁸ (דברי כבושין): "...גם בענוה מתנהג עמך, דכל מקום שמצינו גדולתו של הב"ה מצינו ענותותו". סדר אשמורת הבקר (לבעמ"ס מעבר יבן, מנטובה שפ"ד) ער, סע"ב: "...הקב"ה . . וכל מקום שמצינו גדולתו מצינו ענותותו...". טל אורות (לר"מ פאפירש) ו, סע"ג: "ואפשר שזהו פי' דחז"ל במקום שמצינו גדולתו של הקב"ה שם מצינו ענותותו, הנה לא הראה לנו הש"י מציאות ענוה . . אלא במקום שמצינו גדולתו...". ידו בכל (לבעהמ"ס שבת מוסר) דלקמן סוף אות יא*²⁵⁹. ועוד.

וראה גם פירושי סידור התפילה לרוקח

שוליי הגליון

(255) ראה בנדו"ד של"ה כה, רע"ב: "וז"ל ספר ע"ה פ"כ מחלק התכלית...". שם סע"ב: "ועבודת הקודש פרק כ"ג מחלק התכלית כתב, וז"ל...". מד, סע"ב: "ובספר עבודת הקודש פ"ד מחלק התכלית...". ועוד.

(256) ושם העתיק: "וענוה . . כדכתי' מרום...".

(257) שבלקוטי הגהות שבשוה"ג 198.

(258) כ"ה בדפו"ר – ויניציאה שס"א. וברוב הדפוסים הוא רפ"ד.

(259) ליד שוה"ג 361.

מילואים לדקדוקי תורה

קכה

משמע לכאורה, שקטע זה אינו חלק מנוסח התפלה של מחבר המחזור ויטרי עצמו.

אבל מזה שנמצא הקטע (עם גירסת "גדולתו") בכל כת"י מחזור ויטרי העתיקים הנ"ל, נראה לכאורה שכבר בשנת ד'תת"ק לערך הי' נהוג בכמה מקהילות האשכנזים לומר "אמר ר' יוחנן..." (עם גירסת "גדולתו") בסוף סדר ויתן לך.

עוד נמצא "אמר ר' יוחנן..." (עם גירסת "גדולתו") בסוף סדר ויתן לך בג' סידורים מנהג אשכנז המזרחי²⁶⁸ – כת"י ירושלים²⁶⁹ 4°681 (משנות ה'נ-ק"נ לערך): "גדלתו"²⁷⁰. כת"י ספריי' הבריטית²²⁰ 26954 (משנות ה'נ-ק"נ לערך): "גְדֹלְתוֹ". עוד כתב יד שתח"י (משנות ה'נ-ר"נ לערך): "גדולתו".

בכת"י מהדורא בתרא²⁷¹ מסידורו²⁷² הידוע²⁷³

שוליי הגליון

268) בדרך כלל, מנהג אשכנז המזרחי פירושו מנהג פולין וסביבותיה.

269) כת"י זה (וכן כל כת"י ירושלים שבשוה"ג 219, 242, 245, 342) הוא מאוסף הספרייה הלאומית שבירושלים תובב"א.

270) סידור זה מנוקד, אבל חלק מהניקוד נמחק (כמעט) – ולכן לא נעתק בפנים – ומסתמא הי' נקוד כאן "גְדֹלְתוֹ" (כבכת"י ספריי' הבריטית, וכת"י סידור ר"ש סופר דלקמן בפנים), וע"ד הניקוד "...הא הגְדֹל הגבור והנורא..." שבהמשך הקטע בסידור זה.

271) כת"י לונדון ספריית הבית דין 37, שנכתב (חלקו עכ"פ) אחרי שנדפס סידורו בשנת שע"ז לערך (ולא ידוע כיום מעותק הנשאר ממנו) – כמ"ש במבוא למהדורת בלטימור (שבשוה"ג 275) ע' יט-כה; שם ע' לג, הע' 22.

272) שהשל"ה כתב בהסכמתו עליו: "את כל יקר ראתה עיני בסידור אשר הגיה החכם השלם החסיד המדקדק הגדול מהר"ר שבתי יצ"ו, ואת אשר הוסיף משלו. . . גם הנני מודיע לרבים, המתפלל מתוך סדור זה בכונה אז ודאי האותיו' היוצאו' מפיו פורחו' למעלה ותפילתו נשמעת..." . ומהרי"ל אחי אדה"ז כתב בהסכמתו לסידור אדה"ז דפוס קאפוסט תקפ"ב (ונדפס גם בסידור תורה אור, ועוד): "...גם החסיד בעל השל"ה ז"ל צוה להדפיס סדור שער השמים שלו עפ"י דקדוק של המדקדק הגדול מהרש"ס] מפרעמסלא, חוץ ממלך מלך וימלוך [- ויל"ע אם כוונת מהרי"ל היא שהשל"ה צוה להדפיס תיבת "מלך" ע"פ דקדוק רש"ס, או שמהרי"ל מפרש או קיבל

מחזור ויטרי כת"י ספריי' הבריטית²²⁰ 27200 (משנות ד'תתק"ע-ה'נ לערך): "א"ר²⁶² יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הק' שם אתה מוצא עינוותנותו..."²⁶³.

וכן נמצא (עם גירסת "גדולתו") במחזור ויטרי כת"י ששון-קלאגסבאלד 535 (משנת ד'תתק"ה לערך), מחזור ויטרי כת"י נ.י. 8092 (משנת ד'תתקס"ד לערך), ומחזור ויטרי כת"י מוסקבה-גינצבורג 481 (משנות ק"ס-ר"ס לערך) – כמוכן ממה שנדפס במחזור ויטרי מהדורת גולדשמידט (ירושלים תשס"ט) בסוף סדר ויתן לך²⁶⁴: "...א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא עינוותנותו...", ושם בהע' 6 העיר שבגמ' לפנינו איתא "גבורתו", וצייין להנוב"י, ואילו במדור שינויי נוסחאות²⁶⁵ שם לא צייין בזה כלום.

בכתבי יד הנ"ל (שהם בכתיבה אשכנזית) נעתקו ההלכות של מחזור ויטרי, אבל נוסח התפלה שבהם (השונה בכל א') היא לכאורה בהתאם למנהג קהילתו של המעתיק או מזמין הכת"י²⁶⁶. בכת"י פארמא הנ"ל קטע זה הוא בכתב יותר קטן מקטעי נוסח התפלה שלפניו ושלאחריו²⁶⁷, ובמהדורת ירושלים מופיע לפני קטע זה ההוראה (ע"פ כת"י ששון-קלאגסבאלד): "ואומר הצבור בלחש". ומכל זה

שוליי הגליון

262) בכתב יד זה, גודל כתב הקטע א"ר יוחנן הוא שוה לקטעי נוסח התפלה שלפניו ושלאחריו, ואין כאן הוראות לאחר סוף סדר ויתן לך ("וראה בנים לבניך שלום על ישרי"), אלא ביאור על הדמיון בין "בניך" ו"שתילי זיתים" (וראה שוה"ג 260) – וראה מבוא שבשוה"ג 266 ע' 44-49 שכת"י ספריי' הבריטית הוא רק מיוסד על המחזור ויטרי, אבל באמת הוא כמו חיבור אחר עם שינויים רבים.

263) ובהמשך שם: "...כת' בתורה כי י"י אהיכם הוא אהי אהים ואדוני האדונים הא גדול הגיבור והנורא אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד..." .

264) ח"ב ע' ש.

265) המביא ומשווה כסדר בין כל הכת"י הנ"ל.

266) ראה במבוא למחזור ויטרי מהדורת ירושלים תשס"ד-ט ח"א ע' 54.

267) ראה שוה"ג 260, 262.

של ר' שבתי סופר (משנת שע"ח לערך – כנראה כת"י סופר (בקי בדקדוק) שכתב לפני רש"ס ככל אשר צוה, כיון שרש"ס הי' אז סגי נהור²⁷⁴):

”אמר²⁷⁵ רבי יחנן בְּכָל מְקוֹם שֶׁאֵתָּה מוֹצֵא גְדֻלְתוֹ²⁷⁶ שֶׁל הַקְדוּשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁם אֵתָּה מוֹצֵא עֲנִיָּתוֹתוֹ...²⁷⁷”

שולח הגליון

של מהרש"ל ז"ל, ועתה הובא אותו הסדור לידי, ומצאתי בו דקדוקים וחדושים מאשר מצא הגאון זצ"ל בסדורים ישנים שהביא בדבריו, כגון סדורו של רש"י, ורמ"ח, ורא"ק, ור"י ברונא, ור' אביגדור קרא, והרבה כאלה הגאונים שהביא הגאון מה שמצא בסדורים שלהם, ולפעמים כתב סתם ספרים מדוייקים, אכתוב את כל אחד בשמו במקומו אי"ה. ובבואי לק"ק פראג להדפיס הסדור, מצאתי בב"ה של הנדיב כמ' מרדכי מייזל סדור ישן נושן כתוב בקלף ובו הרבה חדושים, אזכרם במקומם אי"ה. וגם עיינתי ומצאתי הרבה דקדוקים בספרי הראב"ע, ובספר הזכרון של ר' יוסף קמחי, והמכלול להרד"ק, והמתורגמן, והתשבי, ואחרון חביב המקובל האלדי הגאון החסיד מהר"ר מנחם עזרי' הנקרא עמנואל בתשובותיו ובכתבים שכתב אלי, ובסדורי ספרד, ובסדור מהר"ר הירץ, ובסדור שהגיה מהר"ר אברהם מפראג ונדפס שם שנת רע"ו, כולם הם לאחדים בידי לברר מהם הנוסח האמתי בעזרת הא"ל, וזר אין אתי.

(274) וכמ"ש רש"ס בהקדמה כללית לסידורו (ע' 7-6):

”...ואף כי אין ראוי לאיש כמוני מוכה אלדים סומא בשתי עיניו לעשות ענין כזה, הנה לרוב הפצרת רבים ונכבדי... קמתי אני הדל... וצויתי לקרות לפני סדור תפלות מכל השנה ולהגיה אותו בכל דבר הצריך על הטוב האפשרי כידי י"י הטובה עלי”.

(275) חלק מהניקוד והדגשים נעתקו ממהדורת בלטימור תשס"ג (שע"פ כת"י סידור רש"ס שבפנים), כיון שא"א לראותם בצילום שתח"י. וראה שם עוד סימני דקדוק (מתג, אתנחתא, ועוד) שציין רש"ס.

(276) בכת"י סידור ר"ש סופר (בצילום שתח"י) א"א לראות תוכה של האות ג' (וכמעט א"א לראות תוכה של האות ל'), ולכן א"א לקבוע אם יש דגש באותיות אלו. אבל לקמן שם בליל אחרון של פסח (ד"ה ויושע) אפשר לראות בבירור שנקד: ”אָז גְדֻלְתוֹ הַפְּלִיא“, וא"כ אולי גם כאן צ"ל כן [ויל"ע בטעמם של המו"ל ממהדורת בלטימור הנ"ל (שע"פ כת"י סידור רש"ס הנ"ל) שכאן בויתן לך (ס"ע 476) ניקדו: ”גְדֻלְתוֹ“ (בלי דגש באות ג'), ולקמן בליל אחש"פ (ר"ע 838) ניקדו: ”גְדֻלְתוֹ“ (עם דגש באות ג')].

(277) ובהמשך שם (חלק מהניקוד והדגשים נעתקו ממהדורת בלטימור (כנ"ל שוה"ג 275) כי א"א לראותם בצילום שתח"י): ”...כְּתוּב בְּתוֹרָה פִּי יְיָ [–] עַל צוֹרֵת כְּתִיבֵת שֶׁם ה' בְּכַת"י זֶה, רָאָה מְבוֹא מִהַדוּרָה הַנִּלְעָל מִבְּ

שולח הגליון

בזה, שכוונת השל"ה שכל הסידור יהי ע"פ הדקדוק של רש"ס (ולכאורה רא"ח נאה בהקדמה לקונטרס הסידור (ד"ה בין סידור לסידור) דן באופן הב' (עכ"פ לדעת השעה"כ פ"ג, סק"י), וכ"מ ב'הסידור' (ני. תשס"ג) ר"ע (רג) – וז"ל צוואת השל"ה הנדפס בראש סידורו שער השמים: ”בגוף הסידור יהיה נדפס בדקדוק התיבות והאותיות והנקודות בסידור כפי המקומות אשר ארשום, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע, רק המקומות אשר ארשום... יי מְלַךְ... ולא כמו שהוא בסידור מהורן”] שבת שני שדפס... מְלַךְ... אבל כשמוזכר מלך במקומו אחרות יהיה נדפס כמו שהוא בסידור ר' שבתי... סדר ק"ש דלילה... בנקודות אמיתיו יהיה נקוד ע"פ הדיקדוק... לדפוס נוסח הסידור על פי הדקדוק...]. אבל רבינו נ"ע אמר שצ"ל... גם רבינו אדמו"ר נ"ע נטה אחריו [–] רא"ח נאה שם מפרש שהכוונה לרש"ס (ולכאורה כ"מ מהל' ג"ם רבינו...), ואילו ב'הסידור' (ר"ע קפח) מפרש שהכוונה לסידור השל"ה, ויל"ע] ברוב המקומות, ולא פנה אל רהבים המדקדקים אחרונים... ע"ש.

(273) שעליו כתבו רבני ועד ג' ארצות בשנת שע"ח: ”...בראותינו שהסדור שהדפיס מהר"ר שבתי הנ"ל הוא מוגה מאד, בפרט בנקודו' ובדגש וברפי, ע"כ גוזר"י אנחנו שבכל קהל וקהל מחוייבים לקנות עכ"פ סדור אחד מאות' הסדורים הנ"ל, שיתפלל הש"ץ מתוכו, וגם שאר כל הקהל יגיהו מתוכו את סידוריהם...”, וראשי החותמים ע"ז היו המהרש"א (נ"אם שמואליעזר בן מהור"ר יודא הלוי ז"ל ה"ה") והב"ח (ו"נא' הק' יואל בן לא"א כמוהר"ר שמואל ז"ל). ועליו כתב המגלה עמוקות בהסכמתו משנה הנ"ל: ”...והדפיס סידור מכל השנה, והוא מוגה בתכלית היופי, אין בו שמץ ודופי, שבחו מי מנה...”. וראה הקדמה הפרטית של רש"ס לסידור, ד"ה ואחרי שהגעתי: ”...להודיע מקום מוצא שניי הנוסחאות אשר בסדורי תהיינה נמצאות, כי שום דבר מלבי לא אחדש, ולא אכתוב דבר כי אם אשר אמצא בספרי הקודש... הגמרא, ורש"י, ותוספות, ופרקי רבי אליעזר, והרמב"ם, והרוקח, וספר המנהיג, והרא"ש, וספר מנורת המאור... [ע"ש הרשימה הארוכה] והרבה כאלה. גם בקשתי ומצאתי הרבה דקדוקי תפלות בספר הזוהר, ובתקוני זוהר, ובספר הרקנטי, ובספרי בעל הפרדס, וספר כנפי יונה, וספר תולעת יעקב, וספר סדר היום, וספר הכוונות להאר"י ז"ל, וכיוצא בהם. גם בקשתי ומצאתי את שאהבה נפשי, הרבה מחזורים וסדורים ישנים כתובים בקלף. גם אינה האלדים לידי את הסדור כתוב בקלף אשר רוב פירושו מיוחס לר' יהודה החסיד, ומתוך אותו הסדור הועתק רוב הפירוש הנדפס בסדורים אות באות, חוץ ממה שהעתיק מסדורו של מהר"י הירץ, ומהאבודרהם, ומפי' הרד"ק בפסקים. גם את זה עשה האלדים והמציא לידי את הסדור שכתב לעצמו הגאון מהרש"ל, וכבר היה אותו הסדור בירושלים טוב"ב ביד הגאון מהר"ר וישל זצ"ל, כי הוא היה חתנו

סדר ויתן לך.

(י) "שדה צופים על מגילה" – כתב הרא"ש בראש השנה פרק ד, סימן ג: "...דבכל דוכתא מזכיר של נביאים תחילה, כדאמר [מגילה שם] דבר זה כתוב בתורה ושנוי בנביאים ומשולש בכתובים...".

ועפ"ז כתב בשדה צופים (לר' בצלאל ונשבורג) למגילה שם (פראג ת"ר): "כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענוותנותו, הר"אש בר"ה פ"ד סי' ג'".

ואולי י"ל מה שרבינו ציין לשדה צופים ולא הביא מכו"כ מגדולי האחרונים (דלקמן אות יא) שבדורות שקדמו להשדה צופים: [א] כיון שדבריו נכתבו על מס' מגילה על אתר²⁸³, הרי זהו עיקר מקומו של בירור גירסת הגמ' מגילה, וע"ד הכלל דסוגיא בדוכתא עדיפא²⁸⁴. [ב] ר"ב

שולֵי הגליוֹן

(283) ואולי זהו מכוונת רבינו במ"ש "שדה צופים על מגילה" (ולא "מגילה שם").

(284) ראה סנהדרין לד, ב: "מאי אולמיה דהאי סתמא מהאי סתמא . . . ואי בעית אימא משום דקתני לה גבי הלכתא דדינא", וברש"י ד"ה משום: "...הכא בסנהדרין תניא רבי גבי דיני ממונות, שמע מינה עיקר היא למילף מינה, דאילו ההיא . . . במסכת נדה תניא רבי אגב גררא...". ועד"ז נדה נ, א (ורש"י ד"ה דקתני). תשובת הסמ"ע בשו"ת משאת בנימין סי"ב (יט, ג): "...ובהרבה מקומות בפוסקים היכן דדבריהם סותרין זה את זה אזלינן בתר המקומות שהוא מקור הדין, וגם בגמרא מצינו בסנהדרין ע"ש, ואין פנאי להאריך בזה", ועד"ז תשובת המש"ב שם סמ"א (סג, רע"ד): "...מצינו הרבה בדברי הפוסקים שבמקום זה כותב הדין כן ובמקום אחר כות' להפך וסותר דבריו הראשונים, וכל כה"ג סמכינן אמקום שכתב שם עיקר הדין, ובהדי' אמרינן בפרק א' דיני ממונת [סנהדרין הנ"ל] . . . דמקש' תרי סתמי אהדדי, ומשני דהאי סתמא עדיף משום דקתני גבי הלכתא דדינא, ופרש"י...". (דברי ב' התשובות הובאו בקיצור בשיירי כנה"ג או"ח, כללים בדרכי הפוסקים סט"ל). יבין שמועה כלל שפ': "כתב הר"ן ז"ל . . . וסוגין דהכא עיקר דאיתא בדוכתיה הלכך נקטינן כסוגין ודהיא סוגיא ליתא עכ"ל. וקרוב לזה אמרו פרק א' (ד) דיני ממונות [סנהדרין הנ"ל], ואב"א [א] משום דתני לה גבי הלכתא דדינא, וכתב רש"י ז"ל היא סתמא עיקר דאתנייה ר' בדוכתיה". הלכות בכורות להרמב"ן פ"א (סי' ד): "...הך סתמא דדייק לה רב ששת אלימא,

בדברי השל"ה²⁷⁸ בסידור שער השמים (אמשטרדם תע"ז) רל, רע"ד: "אח"כ נוהגין לומר מאמר דר' יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה כו', לרמוז כי לעתיד יתגלה גדולת ורוממות הש"י ויכירו וידעו, על כל זאת יראו עין בעין התדבקותו, וזהו היפך מסברת שא[ו]מר[ו]ם . . . שמסולק השגחתו מהם . . . אבל האמת אינו כן, אדרבה בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו . . . גם יש רמז במאמר כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו..." (סיום דבריו הובאו לקמן אות יא*²⁷⁹).

וכן נמצא בסידור פראג רע"ט. תפלה מכל השנה (קראקא שנ"ב, קראקא שנ"ז) פב, סע"ב. סדר תפלות כמנהג אשכנז ופולין (הענא שפ"ח) ט, סע"ג. סדר תפלות מכל השנה²⁸⁰ (אמשטרדם תמ"א-ב) פג, א-ב. סידור האריז"ל לר"ש מרשקוב (קארעץ תקנ"ד) שכה, רע"א. סידור האריז"ל קול יעקב (סלאוויטא תקס"ד) ח"ב מט, ב. סידור האריז"ל (זאלקווא תקמ"א) כא, א. סידור האריז"ל לר' אשר (לבוב תקמ"ח [בהוצאת ירושלים תש"ל²⁸¹ – קפ, רע"א]). ועוד²⁸².

וכמובן מדברי הנוב"י דלקמן אות יב-יג, כן ה' נוסח הסידורים שע"פ מנהג פולין שבימיו, וגם הנוב"י והר"י פיק ברלין נהגו לומר כן בסוף

שולֵי הגליוֹן

אֶל־הֵיכָם הוּא אֶל־הַיְהוָה הַיְהוָה לְהֵיכָל הַיְהוָה - כצ"ל גם במהדרה הנ"ל ר"ע [477] הַיְהוָה לְהֵיכָל הַיְהוָה הַגָּבוֹר וְהַנּוֹרָא אֲשֶׁר לֹא יֵשָׁא פָּנָיו וְלֹא יִקַּח שׁוֹחַת...".

(278) שכתב רק הפירוש (ונוסחאות התפלה הנזכרים בהפירוש) שבסידור שער השמים (יצוואה על אופן הדפסת הסידור, הנ"ל שוה"ג 272), אבל (רוב) נוסח התפילה שבהסידור לא נכתב ע"י השל"ה, ולא ה' למראה עיניו (ולפעמים אינו מתאים לל' השל"ה עצמו בפירושו או בצוואתו) – כמבואר במבוא לסידור השל"ה מהדורת ירושלים תשנ"ח (ר"ע 31, ור"ע 34).

(279) ליד שוה"ג 353.

(280) "...עם פי' כמנהג פולין רייסין ליטא פיהם מערהרין".

(281) בדפוס לבוב לא צויינו מספרי הדפים, והוצאת תש"ל היא צילום מדפוס לבוב.

(282) כולל כמה סידורים שקדמו לחלק מהנ"ל בפנים, ולא היו תח"י.

[ד] ולהעיר שבדברי הרא"ש ר"ה הנ"ל לא נזכר מהו ה"דבר זה" הכתוב ושנוי ומשולש, וכוונתו רק להוכיח שהסדר הרגיל הוא להזכיר נביאים לפני כתובים. וא"כ לכאורה ה' אפשר להשדה צופים לציין כאן המשך דברי הגמ' "דבר זה כתוב בתורה. . בכתובים", ולהימנע מלקבוע אם הגירסא הנכונה היא "גדולתו" או "גבורתו", ואעפ"כ לא עשה כן.

(יא) "ועוד" – ראה פיוט "אתן לפועלי צדק" לר' שמעון בר יצחק²⁸⁷ ממגנצא (חבירו של רבנו גרשום, וכנראה²⁸⁸ הוא זקנו של דודו של רש"י²⁸⁹). הנאמר בנוסח אשכנז בשחרית של יום ב' דר"ה – כת"י אוקספורד²³⁶ 627 (מחזור משנת ה"י"ח): "...גָּאֲלוֹתָ מְאֹד גְּדֹלָה, דְּרָךְ עֲנִיתוֹ לְפִי הַגְּדֹלָה²⁹⁰...". ובמחזור לימים נוראים מהדורת גולדשמידט (ירושלים תש"ל) ח"א ע' 9-98,

שוליי הגליון

ממכשב הדפוס, וביררתי שאין צורך להגיה בו כלום...". דף ז, ע"ב סד"ה או דילמא: "...ולדעתי בזמנינו אין לנו כח לשנות הגירסאות מה שלא שערום הקדמונים, ועל הראשונים אנו מצטערים...". ועוד.

(287) במחזור ויטרי (ח"א ס"ע 364 [ח"ג ר"ע תשל"א], ועד"ז בשבלי הלקט סי' כח) הביא תשובת רבינו תם: "...וכבר נחלקו על הקרובות [- הפיוטים] . . ועלתה בידם: מותר ומצוה מן המובחר . . וגם ר' שמעון בר' יצחק הגדול, שהיה מלומד בניסים, היה אומרם...". ובל' רש"י שבשבלי הלקט ח"ב סי' עה (הביאו החיד"א בס' ועד לחכמים מערכת ש, אות כג, ושוב בבית ועד אות קטז), הקדימו רש"י לרגמ"ה: "נראה בעיני ה"ר שמעון בר יצחק נ"ע, ובעיני רבינו גרשום, ובעיני אני שלמה מטרינין] יש העיר אשר בצרפת...".

(288) י"א שר"ש בר יצחק הוא הנזכר במס' שבת פה, ב רש"י ד"ה בנוטה: "...ומצאתי לי סמך ביסודו של רבי שמעון הזקן אחי אמי מפי רבינו גרשום אבי הגולה...". וי"א שר"ש בר יצחק הוא הנזכר שם פ, ב רש"י ד"ה עד כאן לכבש: "...כך לשון מורי הזקן מפי אביו ששמע מר' שמעון" (ועד"ז רש"י הושע יב, ט: "...ומדרש אגדה היה דורש רבי שמעון זצ"ל..."), ושר' שמעון זה הוא זקנו של ר' שמעון הזקן אחי אמו של רש"י – ולכאורה זה מתאים יותר לר' רש"י (משבה"ל ח"ב) הנ"ל, שמקדים ר"ש בר יצחק לרגמ"ה, ואינו מזכיר שהוא דודו.

(289) ולפ"ז לכאורה נתחבר הפיוט שבפנים בשנות ד'תש"נ-תש"פ לערך.

(290) בהכת"י יש קו עגול ליד האות ו', ואולי הוא סימן למחיקה.

ונשבורג ה' תלמיד ומקורב של הנודע ביהודא, ששמע תורה מפיו, והתעמק ושקוט הרבה בדברי הספר נודע ביהודא (גם עם הנוב"י עצמו)²⁸⁵. [ג] בספרו הורה גבר (פראג תקס"ב) מאריך ר"ב לדייק בגירסאות הישנות וליישבם²⁸⁶.

שוליי הגליון

משום דתני לה גבי הלכתא דהאי דינא, ולא אלימא היא סתמא אחרניתא דקתני לה בר מדוכתה אגב גררא...". וראה שר"ע אדה"ז סי' רמט, קו"א סק"ד (ריד, ב [ע' פ]): "...ומשה"נ כתב המ"א . . משום דכשהגיע לעיקרא דמילתא בדוכת' דקדק מלשון הרא"ש וטוש"ע שם...". סי' תקי"א קו"א סק"א (פ, ב [ע' קטו]): "...המ"א עצמו העתיק כאן . . ודבריו שבכאן עיקר שנאמרו במקומן...". ע"ש, סי' תקי"ג קו"א סק"ד (תקצב, ב [ר"ע קכד]): "...כאן אינו עיקר מקום ביאור דיני דשיל"מ, ובי"ד סי' ק"ב ששם עיקר מקומם . . חזרו בהם הרב"י ורמ"א...". ע"ש. כללי הפוסקים וההוראה כלל כז, וש"נ.

(285) ואף שזה ה' בעיקר בנוב"י מהדורא קמא (פראג תקל"ו), שיצא לאור בחיי הנוב"י (שנפטר בי"ז אייר תקנ"ג), ובבחרותו של ר"ב (שנולד בתקכ"ב לערך), הנה גם מהדורא תנינא (פראג תקע"א) יצא לאור בחיי ר"ב (שנפטר בח"י תשרי תקפ"א), וספר הצל"ח עמ"ס ברכות (דלקמן שוה"ג 378, ע"ש) יצא לאור (פראג תקנ"א) עוד בחייו של הנוב"י. ולהעיר ממ"ש ר"ב בספרו פתחי נדה ע' תרפז: "ובשנת תקמ"ט . . שאלתי את פי אדמ"ו הגאון בעל שו"ת נ"ב וצל"ח אב"ד פה זלה"ה . . והראני בחלק שני ומהדורא בתרא מחיבורו נ"ב, אשר עורנו בכתובים, שנשאל על זה . . והעתיק לי התשובה לזכרון . . וז"ל מ"ו הגאון ז"ל...". שם ר"ע תרנב: "...ואחרי בינותי בספרים, ראיתי . . בספרו דברי אמת . . ולהיות ספרו אינו מצוי כלל במדינתנו, ורק אחד ה' פה בעזבון מ"ו הגאון בעל שו"ת נ"ב וצל"ח...".

(286) ראה הורה גבר לר' ה, ע"א סד"ה שוב ראיתי להרא"ש: "...אף שנדחקתי קצת ליישב הדברים לגירסתם ולהעמידם מבלי למחוק, עכ"ז נראית גירסת ספרינו עיקרית . . הארכתי קצת להיות מגמתי בחיבור הזה לברר דברי רבותינו המפרשים הקדמונים ולהעמיד הגירסאות שלפנינו על תילן כל כמה דאיפשר, שלא למחוק מהר...". דף ו, ע"ב ד"ה ולפענ"ד, ד"ה לכן, וד"ה ואחרי: "ולפענ"ד מקום הניחו לי בזה כל המפרשים, ומן השמים אנהיגוהו לעינין לברר סוגיין לפי שיטת פרש"י על נכון ולקיים כל נוסחאות הישנות שבספרי הש"ס שנדפסו פעם ראשונה בעת שנתחדשה מלאכת הדפוס בעולם . . לכן אני אומר לקיים כל נוסחאות וגירסאות קדמוניות בלשון רש"י ז"ל וליישב כל מה שטענו הרא"ש והב"ש ומהרש"א ז"ל לעומתו . . ואחרי שכבר הארכתי קצת בקיום שיטת פרש"י בסוגיין ולהעמיד כל נוסחאות וגירסאות הישנות כפי שנדפסו בשנים קדמוניות בעת יצא הש"ס פעם ראשונה

מילואים לדקדוקי תורה

קכט

שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו".

תורת המנחה (לר"י סקנין²⁹⁷), תלמיד הרשב"א פ' ויקרא, דרשה לה²⁹⁶ (מנחת ביכורים²⁹⁷ נ.י. תשי"ד) ע' מ²⁹⁸: "...וזוה הוא²⁹⁹ שאמרו רז"ל בכל מקום שאתה מוצא גדולתו³⁰⁰ של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". ילקוט תלמוד תורה (להנ"ל) עקב ע' פה-ו: "א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...".

אברבנאל ישעי' דפו"ר (פיזורו ר"פ) עה"פ נו, טו: "...כבר היו מבני אדם... נפלו... בחשבם שמפני רוממותו יתברך היה בלתי משגיח בפרטי העולם השפל... שיחסו לו ית' רוממות... לסלק השגחתו. ולזה אמר החוסה בהש"י... רוממו ה' אלקינו וגדלוהו, אבל לא תסלקו מפני זה השגחתו... ולא תאמרו לא תעבור השגחתו ממרום על השפלים... שעם כל רוממותו לא תסתלק השגחתו מהתחתונים, וכן אמרו בפ"ק

שהשווה והביא שינויי נוסחאות מכמה עשרות כת"י, לא מצא נוסח אחר בשורה הנ"ל. וראה המשך הפיוט הנ"ל²⁹¹ שהוא מיוסד על המשך דברי הגמ' במגילה שם²⁹². [ועפ"ז יש להעיר ולעיין בביאורו של הנוב"י דלקמן, שגירסת "גבורתו" שייך דוקא בסוגיית הגמ' במגילה שם, לפי שמדובר ע"ד הפטורת שחרית של יוה"כ, שבו הוא גמר דינו של אדם²⁹³].

ספר רושיינא (לר' שמואל מרושיאה, איטלי' – שנתחבר בשנת ד'תתפ"ד, ויצא לאור (ירושלים תשל"ז) מיוסד (בעיקר) על כת"י וטיקן משנת ד'תתקכ"ג) עה"פ לך לך טו, ט (ח"א ס"ע מג): "א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...".

מעלות המדות (לר' יחיאל ממשפחת הענוים) ריש מעלה ח – גוכתי"ק המחבר²⁹⁴ (משנת ה'מ"ז): "ועוד אמרו חכמי ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו שלהקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו..." (ועד"ז בדפוס קרימונה שט"ז²⁹⁵, ודפוסים הנפוצים).

שול"י הגליון

(296) במהדורת צפת תשנ"א [ירושלים תש"ס] (ח"ב ר"ע 358).

(297) שנערך ע"פ כת"י (משנת ש"ז) שאינו תח"י. (298) וכ"ה בכת"י אוקספורד 113 – משנת ר"ד ("...וזוה הוא שיריז'ל' בכל... גדולתו של ה'ב"ה שם...", וראה שוה"ג 236), וכת"י ספריי' הבריטית 9968 – משנת ש"ה ("...וז'ה'שיריז'ל' בכל... מוציא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא...", וראה שוה"ג 220) – שעל פיהם ועוד כת"י (שאינם תח"י) נערכה מהדורת תשנ"א [תש"ס] שבשוה"ג 296.

(299) כ"ה במנחת ביכורים הנ"ל בפנים, וכת"י אוקספורד וספריי' הבריטית ("...וז'ה'שיריז'ל'...") שבשוה"ג הקודם. ומ"ש במהדורת תשנ"א [תש"ס]: "וזוהו", לכאורה הוא שינוי המו"ל כדי להתאים לסגנון הרגיל כיום (וכמ"ש שם ח"א ס"ע י, שבערכיתו החליף "תהלים במקום תלים, ירושלים במקום ירושלם, הקב"ה במקום הב"ה, וכיוצא בזה").

(300) וע"פ הערת רבינו בה'ש"ת הנ"ל (וכל המבואר כאן) בפנים – אין צורך למ"ש המו"ל במנחת ביכורים שם (הערה ק): "...וכמה פעמים לא דקדק הרב המחבר לצטט את המאמר בדיוק גמור ובלבד שתהא הכוונה מובנת היטב..." (ובפרט שכ"ה גם בילקוט תלמוד תורה של הרי"ס, כדלקמן בפנים).

ספר הבתים מגדל דוד, ספר מצוה מ"ע יג (ח"ב ע' פד): "...וזוה כונת מאמר רז"ל אמרם כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו". שם מ"ע ריא (שם ס"ע רנח): "וכבר ידעת מאמר רבותינו אמרם כל מקום

שול"י הגליון

(291) וז"ל: "הוא אדון העולם... חונן ועושה דין יתום... מרום ונישא... לא ימאס לנבזה בעיניו נמאס, מפואר רוכב ערבות... סועף בחרבות שנונות עבור יתומים ואלמנות...".

(292) כמ"ש בהפירוש שבמחזור מהדורת גולדשמיט הנ"ל בפנים. וכ"כ האדר"ת בתפלת דוד (ירושלים תשס"ד) ס"ע צ. ר"י ברויאר בספרו הפיוטים לראש השנה (פפד"מ תרע"ט) ע' 154-6.

(293) וראה שוה"ג 376. (294) כת"י ספריי' הבריטית 26974 (מלפנים בספריית הבריטיש מיזיאם, וראה שוה"ג 220).

(295) דפוס שני. ולהעיר מגירסת דפוס ראשון – קושטא רע"ב (שי"ל בשם "בית מדות"): "ועוד אמרו חכמי ז"ל כל מקום שאתה מוצא גאותו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...".

פ'י' שושן סודות לס' יצירה דלקמן אות יא*³⁰⁶.
מגיד מישרים הנ"ל אות ח'³⁰⁷.

בית אלקים (להמבי"ט, ויניציאה של"ו) שער
היסודות פ"ד (מו, ד): "...להודות לו ולעבדו על
שהוא גדול, וגדול שמו בגבורה מאין כמוהו,
וכמו שאמר הכתוב כי ה' א-להיכם הוא א-להי
הא-להים ואדוני האדונים הא-ל הגדול הגבור
והנורא וגו' עשה משפט יתום וגו' את ה' א-להיך
תירא וגו', וכמו שאמרו במס' מגלה, כל מקום
שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא מוצא
ענ[ו]תנותו, דבר זה כתוב בתור' כי ה' א-להיכם
וגו' . . . הכוונה כי עם היותו גדול ונורא . . . וכן מה
שמגדיל עצמו . . . דרך ענוה, שאינו אומר אני
גדול ולכן תגדלו אותי, אלא אני גדול ויש לי
גדולה וגבורה להושיע כל ענוי ארץ סלה". שם
פ"ז (מח, ד): "...וכמו שהוא ראוי למי שהוא
גדול ויכול שייטיב לשפלים וימחה ביד הקמים
עליהם ויציל עשוק מיד עושקו, כן ראוי לפניו ית'
מצד גדולתו ורוממותו להשגיח בשפלים ולהטיב
להם ולהציל העשוקי, וכמו שאמרו כל מקום
שאתה מוצא גדולתו ית' אתה מוצא ענותנותו,
שנ' הא-ל הגדול וגו', וכתוב עשה משפט יתום
ואלמנה . . . ולכן אנו אומרי' בתפלותינו ותחנונינו
. . . וכן אנו מזכירי' גדולתו וגבורותיו ג"כ מזה
הצד שייטיב לנו ויושיענו, וכמו שכתבנו".

סידור ר' הירץ ש"ץ (טיהינגן ש"ך) מוסף
ליו"כ, האדרת והאמונה ד"ה העוז והעטרה³⁰⁸:
"העוז והעטרה³⁰⁹ לח"ע. לפי שאומ' גדולתו של

דמגלה א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו
של הק"ב שם אתה מוצא ענותנותו
בצדו³⁰¹...". [אבל באברבנאל עקב דפו"ר
(ויניציאה של"ט) עה"פ י, יח³⁰²: "...וזכר היתום
והאלמנה והגר לפי שאלו תשש כחם ואין להם
עוזרי', והוא יתברך חומל עליהם ולא יחמול על
הפושעים, כי במקום גבורתו מצינו ענותנותו
כבשלהי פרק בני העיר"].

אלפא ביתא³⁰³ (לר' יום טוב ליפמאן
מיהלהויזין) א"ב השלישי, אות ל: "כתב³⁰⁴ בספר
התמונה שתמונתה כ"ו ויעלה מספרה כמנין שם
המיוחד, וגבוה מכל האותיות רומזת למלכות ה'
שגבוה מכל גבוה, וראשה מעט כפוף לפנים
כמאמר³⁰⁵ רז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו
של הקב"ה אתה מוצא ענותנותו, עוד רומזת למה
שנא' רם ה' ושפל יראה...".

שוליי הגליון

(301) ראה שוה"ג 207.

(302) שנו, רע"ב.

(303) שחלקים אחרים מהספר הובאו בארוכה בב"י או"ה
סל"ו ("...וייטבו דבריו בעיני, ולכן ראיתי להעתיקו פה")
וייחסם ל"הרי' ברוך שאמר".

(304) בלקוטי ש"ס שבשוה"ג הבא: "כתב בספר התמונה
איך שתמונתה הוא כ"ו ויעלה מספרה כמספר שם יהו"ה
יתעלה ב"ה, שהוא גבוה מכל הגבוהים, וראשה מעט כפוף
לפניה והוא כמשארז"ל בכל...".

(305) כ"ה במהדורת ירושלים תשל" (שע"פ כתי"י) ס"ע
רמו. הפעם הראשונה שנדפס ספר אלפא ביתא הוא בס'
ברוך שאמר דפוס שקלאו תקס"ד (יז, א – לב, ד), ושם
(כא, סע"ב): "... כמאמר רז"ל כ"מ שאתה מוצא גדולתו
של מקו' אתה מוצא ענותנותו" (ולהעיר ממ"ש המו"ל
במהדורת תשל"ל הנ"ל (ע' 22), שבדפוס שקלאו "נפרצו
התחומים . . . מגודל הערבוביא . . . זולת זה רבו בה
השגיאות... ע"ש). אך הא"ב השלישי (שבפנים) נדפס
כבר לפני" (בשינויים קלים) ב"לקוטי ש"ס" להאריז"ל
(קארעץ תקמ"ה) כז, סע"א – כט, א, תחת הכותרת "סדר
האלפא ביתא" על דרך הסוד] "וצ"ב אם אכן יש לגירסא
זו של הא"ב השלישי איזה שייכות להאריז"ל ותלמידיו –
ולהעיר ממ"ש החיד"א בס' ועד לחכמים (ליוורנו תקנ"ו)
מערכת ל, אות ח: "...ומצאתי בלקוטי הש"ס הרבה דברים
מחידושי מהר"ח ז"ל... וע"ז הוסיף שם בבית ועד אות
ס: "...והכונה שעירבו חידושי מהר"ח ז"ל שחידש
מעצמו עם החידושים שקבל מרבינו האר"י זצ"ל", ושם
כח, ב איתא: "...כמשארז"ל בכל מקום שאתה מוצא
גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו".

שוליי הגליון

(306) ליד שוה"ג 338.

(307) ליד שוה"ג 257.

(308) כ"ה הגירסא בהיכלות רבתי פכ"ו (בית המדרש ח"ג
ר"ע 104), וכ"ה בערוגת הבשם לר"א בן עזריאל (תלמיד
ר"י החסיד והרוקח, ורבו של האו"י) ח"ג ע' 483. וראה
שוה"ג הבא.

(309) בסיום הקטע שבפנים אכן מפרש הנוסח "והעטרה"
(שבשוה"ג הקודם): "העוז גי' ממה, והעטרה גי' אדריגון
] - א' מע' שמות של מט"ט שבאותיות דר"ע (בתי מדרשות
ח"ב ס"ע שנג) [[משיב עטרה לראש" [וצ"ב בהתאמת
הגימטריא וכוונתו, ואכ"מ]. אבל פתיחת הקטע ועיקר
האריכות הוא בביאור הנוסחא הנפוצה "העוז והענוה".

מילואים לדקדוקי תורה

קלא

הוא שם אתה מוצא ענותותו וכו', הפירוש הנראה שבא לבאר רבי יוחנן שההפך הוא ממה שחשבו ברוממות השם יתברך כאשר נמצא כבודו בין עליונים, וזה אינו, כי רוממות השם יתברך כאשר הוא מצור³¹⁴ אל השפלים, ולכך בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותותו. . מה שהוא עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב את הגר לתת לו לחם ושמלה הוא בעצמו מן גדולתו והוא תכלית הרוממות. . כי רוממותו. . שהוא פשוט בתכלית הפשיטות, והוא תכלית רוממותו וגדולתו... "ע"ש. חדא"ג מהר"ל לסנהדרין ז, ב: "...מזבח אדמה תעשה לי, כי אין העבודה אל הש"י לגדל אותו, כי הוא אלקי האלקים ואדוני האדונים וגדולתו על הכל והוא ענותותו, כמו שאמרו ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו וכו' וכמו שבארנו במקומו...". נתיבות עולם נתיב הענוה פ"א: "ובפרק בתרא דמגלה, אמר רב[י] יוחנן, בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותותו. . יש לשאול, למה זה ועל מה זה שכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותותו. . ואם לא כן, לא היה נמצא בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם נמצא ענוה, אבל מפני שכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא הענוה. . ומפני כך, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא הענוה...". שם רפ"ב "...כמו שאמרו אצל השם יתברך, כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותותו...". דרוש נאה לשה"ג להמהר"ל (פראג שמ"ט – דרשות מהר"ל ע' נג [ס"ע שמח]): "...הקב"ה השגחתו בפרט על השפלים. . כמו שהוא ידוע במאמר שהוא מפורסם, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותותו". ספר חרדים הנ"ל אות ח³¹⁵.

כלי יקר דפו"ר (לובלין שס"ב) מקץ ויתרו דלקמן אות יא*³¹⁶. שם קרח טז, ג: "...ומ"ש ובתוכם יי' כי בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של

הק', צריך אתה לומר ענותותו³¹⁰ אצל גדולה, והיינו כמו שאז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו אתה מוצא ענותו, כי בו ענוה וגדולה. . ענוה אצל גדולה. . הוא סוד כבוד וענוה, העוז וענוה³⁰⁹. . העוז הוא לשון רוחב ועבות כביכול. . רחבו ועביו... "ע"ש – ולא הביא גירסת "גבורתו" הקרובה יותר ל"העוז" כפשוטו.

ספר הליקוטים להאריז"ל דפו"ר (ירושלים תרכ"ג) עה"פ תזריע יב, ב-ג (פז, ג): "...שאפי השי"ת שונא הגאווה. . שבמלכותו לובש הגאווה לאיים ותכף ומיד פושטו, כמ"ש ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו ית' שם אתה מוצא ענותותו וכו'..."³¹¹.

ספר החיים (לאחי המהר"ל, קראקא שנ"ג) ס' גאולה פ"ב (מ, א): "...אות הלמ"ד שהוא נישא וגבוה מעל כל האותיות ובא להורות על מעלת הלימוד שהוא מתנשא לכל הראש³¹², ואפילו הכי במקום גדולתו שם יהא ענותותו, שכן הלמ"ד כופפת את ראשה למטה. וכן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותותו וכו'. וביאר הענין, לפי שהענוה אינה רק מה שהאדם יוצא ממדרגת גדולתו ומוריד עצמו למדרגת השפלות אמר שאינו כן בענותותו של הקדוש ברוך הוא, כי הוא יתברך עם הענוה היתירה שבו הוא נשאר ברוממות גדולתו, וזהו משמעות לשון שם אתה מוצא וכו'..." (סיום דבריו הובאו לקמן אות יא*³¹³). אגרת הטיול (להנ"ל) המובא לקמן אות יא*³¹³.

גבורות ה' דפו"ר (קראקא שמ"ב) ר"פ סז (פח, א-ב): "...ובפרק בני העיר אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך

— שו"י הגליון —

(310) אוצ"ל: "ענותותו" (כבסמוך), או "ענותותו", "ענותותו" וכו"ב.

(311) וראה שוה"ג 305, שמ"ש בלקוטי הש"ס להאריז"ל כח, ב (שבשוה"ג הנ"ל) היא מס' האלפא ביתא לריט"ל מיהלהויזן, ושצ"ב אם יש לזה איזה שייכות להאריז"ל ותלמידיו.

(312) כ"ה בדפוס קראקא הנ"ל בפנים (דפו"ר), מעזיבוז תקע"ז, ועוד. ובקצת דפוסים חדשים: "לראש". ויל"ע.

(313) ליד שוה"ג 348.

(314) פירוש: מצורף.

(315) ליד שוה"ג 258.

(316) ליד שוה"ג 351.

— שו"י הגליון —

"...ודרכי ה' הוא הענוה, כדאמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו". שם עקב קיי, ד – קיי, א: "...רק באבותיך חשק, היינו בענוה שבהם. . . ויבחר בזרעם אחריהם. . . מצד שאתם ממעטין עצמכם לפניו, ולפי שפסוק זה מדבר מענין הענוה על כן סמך לזה פסוק כי ה' . . . ואמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא אתה מוצא ענותנותו. . . ומזה לומד ר' יוחנן שבכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברה"ק שם אתה מוצא ענותנותו כו'..." אורח לחיים (להנ"ל, דפון"ר³¹⁹) מט³¹⁹, ב: "...וזהו שנאמר מה שמו ומה שם בנו, כי תדע כי השם של ארבע עולה למספר מה, כשתכתוב יו"ד ה"א וא"ו ה"א, ושם בנו בכורו ישראל אדם ג"כ כמספר מה, ואמרו רבותינו ז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם אתה מוצא ענותנותו כו', אף על פי שלשון מה הנאמר אצל הקב"ה הוא לגדולה, כמו דאת אמר ה' אדונינו מה אדיר שמך, מכל מקום לא נמנע מליחס שמו יתברך בשמינו, אף על פי שאצלינו הוא לשון שפלו, וזהו ענותנותו ית'".

שוליי הגליון

הנקראות פתיחת השערים. . . בכך חברנו תחילה שני פתיחות, האחת מדברת מענין כבישת היצה"ר, והוא מפתח אל שני השערים הראשונים, א' שער התשובה ב' שער המידות, פתיחה שנייה אל הדרוש שאחר השני השערים המחובר על סדר הפרשיות". אך בדפוס שני (אמשטרדם תקנ"ט) עשו כותרת חדשה בראש הקדמה ג' (א, רע"א): "פתיחת ושערים מעיר גבורים". ושוב בדפוס שלישי (זאלקווא תקנ"ט) הדפיסו רק ב' ההקדמות הראשונות בספר עיר גבורים, ואילו הקדמה ג', ב' הפתיחות, וב' השערים הדפיסו כספר בפני עצמו בשם "פתיחות ושערים" (אך בכותרת שבתחילת הקדמה ג': "פתיחת ושערים" (כפי שמצאו בדפוס אמשטרדם כנ"ל), וכן בראש העמודים של ההקדמה – אלא שברובם נשמט הוא"ו ונשאר "פתיחת שערים"). ושוב בדפוס רביעי (לובלין תרל"ד), חזרו והדפיסו כל מה שנדפס ב"פתיחות ושערים" (זאלקווא) הנ"ל – בכרך א' עם שאר חלקי ספר עיר גבורים, אבל בסוף הספר, לאחר פרשת ברכה. וכתבנית מהדורה זו הדפיסו עוד ד' מהדורות: לובלין תרמ"ד, תרנ"ז, תרפ"ד, ותרפ"ז.

(319) לובלין שנ"ה (בחי המחבר). מספרי הדפים מט-נב נשתבשו, ובמקום "מט" נדפס "מא".

הק"בה שם אתה מוצא ענותנותו, והרי הק"בה מראה ענוה לישראל ומתהלך בתוכם, ר"ל באמצע ולא ראש, לומ' הריני כריע כאח לכם ואין אני מבקש לילך בראש כדיני...". שם עקב י, יד-טו: "...ולסברת הרמ"בם יש מקום לפרש. . . כי חפץ יי' שתדבקו בגרים, אעפ"י שהם נמוכים מכל מקום ממנו י"ת תראו וכן תעשו, כי הן ליי' א-להיך השמים וגו' ועם גודל רוממתו י"ת מכל מקום רק באבותיך חשק יי', עם היותם נמוכים בערך העליונים הקרובים אל יי'. ועוד נתן מופת שני כי יי' א-להיכם הוא א-להי הא-להים וגו', ואף עפ"כ עושה משפט יתום ואלמנה ואוהב גר, ומפסו' זה א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הק"בה שם אתה מוצא ענותנותו כו'..." עיר גבורים³¹⁷ (לבעהמ"ס כלי יקר, דפון"ר³¹⁸) שער המידות סי' ד לח, סע"ד:

שוליי הגליון

(317) להעיר, שאף שכתב המחבר בהקדמת ספרו עוללות אפרים (לובלין ש"נ) ד, א: "...שבימי חורפי חברתי ספר מוסר נקרא עיר גבורים, ויען ביען שבזמן שחברתי החיבור ההוא לא היה בידי לא לחם ולא שמלה, והייתי ערום מכל חכמה, גם בביתי לא היו ספרים וחיבורים בעיר יערסלב, עד אשר הבאתי בחיבור ההוא כמה מאמרים ופסוקי' שלא כצורתם, ולא הזכרתי שם המסכתא או המדרש, כי לא ידעתי מקומו, ולא כתבתי רק מה ששמ' כח הזכ']- לכאורה אפ"ל: "הזכרון", אבל בדפוסים הבאים: "הזוכ", או "הזוכר", ויל"ע] ממה שקריתי בבחרות... – לכאורה לא מצינו שינויים מיוחדים באופן שהביא מארז"ל זה בעיר גבורים, מכפי שהביאו בכלי יקר הנ"ל בפנים, ואורח לחיים דלקמן בפנים. כי ל' המארז"ל בשער המידות ובעיר גבורים עקב בפעם הב' ("בכל. . . שם..."), הוא בדיוק כפי שהובא בכלי יקר יתרו וקרח שבפנים. ול' המארז"ל בעיר גבורים עקב בפעם הא' ("כל...") הוא כמעט כלשונו בכלי יקר מקץ ועקב ואורח לחיים שבפנים, אלא שהשמיט תיבת "שם" (שגם לא נמצא בדפוס הש"ס). ובכל מקומות אלו לא הביא אלא גירסת "גדולתו".

(318) בסליאה ש"מ (בחי המחבר). וכדאי לציין, שלספר עיר גבורים כתב המחבר ג' הקדמות: (א) בדף ב, א: "הקדמה ראשונה". (ב) בדף ג, ג: "הקדמה שנייה על דרך מליצת ההרכבה". (ג) ושוב בדף ג, ד: "בהקדמה זו יתבאר באריכות איכות ומהות החיבור והתנצלות המחבר בדרך החרוז" – ובכותרת "הקדמה" סתם. ובתוך הקדמה הג' (ה, רע"ב) כתב: "ראשית חכמה יראת ה' נתחיל בדברי מוסר בפתיחת השערים על שני דרכים. הראשון טרם בואינו בהתחלת החיבור נקדים תחילה בשני הקדמות

מילואים לדקדוקי תורה

קלג

גדולו³²⁴ שם אתה מוצא ענותנותו...". שם נדרים לט, ב רד"ה ובני (בתוכן דברי הכלי יקר קרח הנ"ל): "דכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו...". משנת חכמים (לר"מ חאגיז) סי' רסח³²⁵.

חזה ציון (לבעהמ"ס משנת חסידים, ליוורנו תק"ב-ג) תהלים כד, י: "...בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם סח, ו: "...כלומר במקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כשז"ל, כי א- להים במעון קדשו הוא ואפילו הכי הוא אבי יתומים ודיין אלמנות". שם קמז, ו: "ולפי שכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כשז"ל, לפיכך עתה אומר דאף כי גדול אדנינו וכו', אפילו הכי מעודד דהיינו מגביה ענוים ה'..." אדרת אליהו (להנ"ל, ליוורנו תק"ב) ברכות טז, סע"ב ד"ה וענותנותך: "(ועתונותך) [וענותנותך], סוד הכתר העליון מכלם, כי כל מקום שנמצא גדולתו של הקב"ה שם אנו מוצאים (עתונותו) [ענותנותו] כמשא"זל...". וראה גם הון עשיר (להנ"ל) מכשירין פ"ו, מ"ה.

יערות דבש ח"א דפו"ר (קארלסרוא תקל"ט) דרוש טז (קב, א-ב): "...במ"ש במקום שאתה מוציא³²⁶ גדולתו של הקב"ה שם אתה מוציא³²⁶ ענותנותו וכו', ולהבין למה אתה מוציא³²⁶ במקום גדולתו דוקא ענותנותו. וזהו אמרם במקום שאתה מוציא³²⁶ וכו', כי לפי גודל הגדולה כן ראוי העונה. כי במקום גדולתו שם ענות(ו)נותו...". תפארת יהונתן (לבעהמ"ס יערות דבש) דפו"ר³²⁷ עה"פ בשלח טו, א: "...כי כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה

תוספות יו"ט תמיד פ"ג, סוף מ"ד³²⁰: "...ולו ית' הגדולה, ובמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, כמ"ש ר"י בס"פ בני העיר".

מגלה עמוקות (קראקא שצ"ז) אופן קיח סח, ב: "...וענותך תרבני. כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...". אופן קעט דלקמן אות יא*. מגלה עמוקות עה"ת (לכוב תקנ"ה) ויצא כח, י-יא (כ, ד – כא, רע"ג): "...כי שם ה' מקום גדולתו שם ענותנותו. כל מקום שאתה מוצא גדולתו שם ענותך תרבני, וכזה השם רואים העונה כידוע...". שם תזריע יג, ב: "...בא ר' יוחנן וגילה לנו שבתורה ובנביאים ובכתובים באה התורה לסתור טענה זו, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו וכו'". מהדו"ת יתרו דלקמן אות יא*.

מקור חיים (לבעהמ"ס טור וברקת) (תלמיד הרח"ו), אמשטרדם תט"ו) בהקדמה ב, ב-ג: "...כך אחז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הב"ה אתה מוצא ענותנותו בצדו³²¹".

מהר"ם שי"ף דרוש לפ' ואתחנן (שבסוף חידושי הלכות ח"ב³²² (הומבורג תק"א) כד, רע"ב): "...כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא את ענותנותו כו'...". קב הישר דלקמן אות יא*.

עיון יעקב דפו"ר (ווילהרמרש דארף תפ"ט) ב"ב צא, א: "אפי"י³²³ ריש גרורותא מן שמיא מוקמי. שהקב"ה משגיח אפי' בשפלים. ונראה דזה אמר ג"כ מן הכתובים, שבמקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותא, ולהכי כתיב לך³²³ ה' הגדולה והגבור' וכו' והמתנש' לכל לראש" ע"ש. ועד"ז שם שבת קיח, ב סד"ה כל המענג: "...וכל מקום שאתה מוצא

שול"י הגליון

(324) כ"ה בדפו"ר הנ"ל בפנים.

(325) הנס' בלקוטי הגהות שבשוה"ג 198. ולהעיר, שכנראה דבריו שם הם ע"פ פיה"מ להרמב"ם אבות (כנוסח הדפוסים) הנ"ל בפנים.

(326) כ"ה בדפו"ר, ודפוס זולצבאך תקנ"ט (צד, א). אבל בדפוס זאלקווא-לכוב תקנ"ח: "מוצא".

(327) י"א שנדפס באוסטרהא, וי"א שנדפס בסדילקוב. י"א שנדפס בתקפ"ה, וי"א שנדפס בתק"פ לערך.

שול"י הגליון

(320) הנ"ל בפנים בדקדוקי תורה.

(321) ראה שוה"ג 207.

(322) ולא נדפס בש"ס ווילנא.

(323) בגמ' שם: "והמתנשא לכל לראש, אמר רב חנן בר רבא אמר רב, אפי' ריש גרותא משמיא מוקמי ליה".

מוצא ענותנותו...³²⁸.

תרמ"ז, בסוף תהלים עם באר אברהם) כט³³¹,
 סע"א: "...הגדול, כל מקום שאתה מוצא גדולתו
 שם אתה מוצא ענותנותו..." – ולא הביאו
 (בגירסת "גבורתו") כפירוש ל"הגבור" ³³² שמיד
 לאח"ז. ועד"ז שם לב, ב³³². רוח חיים לר"ח
 מוואלאזין אבות ג, ב (יט, סע"ב): "...ע"פ
 מאחז"ל (מגילה לא.) כ"מ שאתה מוצא גדולתו של
 הקב"ה כו" ³³³.

ובעוד כמה מקומות.

(יא*) ולהעיר מבית הבחירה להמאירי מגילה
 (לא, א-ב) כת"י פארמא²²² (משנת רי"ב לערך),
 וכ"ה במהדורת ירושלים תשכ"ב (ס"ע קי)
 המיוסדת על כת"י הנ"ל: "...וילמד אדם ממדת
 קונו, שכל מקום שאתה מוצא גבורתו שם אתה
 מוצא ענותנותו..." ועד"ז בדפוס ראשון
 (אמשטרדם תקכ"ט) שע"פ כת"י אחר (לכאורה)
 שנאבד ("...כל... גבורתו אתה..."), קאניגסבערג
 תר"כ, ועוד.

ואילו בחבור התשובה להמאירי (שנכתב
 בצעירותו לפני שכתב בית הבחירה מגילה³³⁴
 הנ"ל³³⁵) מאמר א, פ"ה – במהדורת ר"א סופר

— שו"י הגליון —

(331) כנראה ספירת הדפים לפירוש התפלה היא שונה
 משאר הספר, אף שרוב דפי הפירוש נדפסו בלי מספר
 בכלל – חוץ מדף לא, ב; לג, א; לד, א.

(332) ומ"ש שם לב, ב: "...וברכה זו נתקנה כנגד תואר
 הגבור שנכלל במלת אתה, כמו שכתבנו במקום גדולתו
 שם אתה מוצא ענותנותו, שנוכל לומר עליו אתה..." –
 לכאורה צ"ל: "כנגד תואר הגדול", כי לעיל שם כט, סע"א
 (שבפנים) כתב: "...הגדול, כל מקום שאתה מוצא גדולתו
 שם אתה מוצא ענותנותו, והוא שתוכל לומר אתה...
 וכנגד זה תקנו לאמר אתה... הגבור, זה הוא גבורתו...
 נגד זה תקנו לאמר א-להינו..."

(333) וראה גם נפש החיים שער ג, ספי"א (בהגהה):
 "...שהוא יתב' במקום גדולתו תמצא ענותנותו..."

(334) ולהעיר מהכלל דסוגיא בדוכתה עדיפא (שבשוה"ג
 .284).

(335) ראה בית הבחירה מגילה כג, ב: "...וכן פירשנוהו
 בחבור התשובה". ואף שממשיך מיד: "וכבר בארנו ענין
 זה בבתרא פרק פירות" – ולכאורה י"ל שציון זה נוסף
 לאחר שסיים בית הבחירה על מסכת בבא בתרא, וא"כ הי'
 אפשר לטעון עד"ז בנוגע להציון לחבור התשובה – הנה

לקוטי אמרים להה"מ דפו"ר (קארעץ תקמ"א)
 יז, סע"א [ועד"ז אור תורה דפו"ר (קארעץ
 תקס"ד) מקץ ד"ה והי']:"...מחשבת אנא אמלןך
 במחשבה קדומה זהו תכלית הענווה, כמ"ש
 [רו"ל] בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה
 כו' [- גדולתו וכו'], כי המלוכה להש"י הוא
 הקטנה גדולה...". אור תורה (הנ"ל) אגרות חז"ל
 רד"ה כל מקום (הא'): "כל מקום שאתה מוצא
 גדולתו³²⁹ אתה מוצא ענותנותו... האדם החסיד
 . . אין מחזיק את עצמו ליש בעיניו, שהם תמיד
 לפני הקב"ה ורואים בגדולתו יתברך, לפיכך אין
 מחזיקים את עצמן לכלום... ע"ש. שם ד"ה כל
 מקום (הב'): "כל מקום שאתה מוצא גדולתו של
 הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, היינו יציאת
 מצרים וקריעת ים סוף וכדומה, שם אתה מוצא
 (ענותנותו) [ענותנותו], דהיינו שהשי"ת עשה
 עצמו כמ"ה³³⁰ ללחום עם פרעה אע"פ שהוא
 גשמי". תניא ואגה"ק הנ"ל בפנים. מאמרי אדה"ז
 תקס"ה ע' רל-רלא: "...וזה הי' מרגלא בפומא
 של מורו ע"ה בתמידו', במקום שאתה מוצא
 גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, דהיינו בחי'
 הגדולה עצמה שמתלבש המאציל ית' במדת
 הגדולה, זהו ענותנותו ממש כי אין ערוך אליו
 כלל, וכל השבחי' שמשבח אותו הגדול הגבור
 כו' הכונה על ענותנותו שמתלבש במדת הגדולה
 והגבו' כו'..."

ביאור הגר"א לתקו"ז ת"ע (קמט, רע"ב):
 "...ועניו הוא מסט' דגדולה, כמ"ש כל מקום
 שאתה מוצא גדולתו כו'". ליקוטי הגר"א
 שבסו"ס ספרא דצניעותא ד"ה ענין לאה: "...ונק'
 ג"כ ענו כידוע, וכמ"ש כ"מ שאתה מוצא גדולתו
 כו'". פירוש התפלה מר"א בן הגר"א (ווארשא

— שו"י הגליון —

(328) ועד"ז עה"פ נח יא, ז – בתפארת יהונתן מהדורת
 ירושלים תש"נ (המורחבת).

(329) באור האמת (זיטאמיר תרס"א) כאן (ח, סע"ד):
 "...גדולתו של הקב"ה שם אתה...", ובלקוטי אמרים
 (המיוחס לרמ"מ מוויטעפסק, לעמבערג תרע"א) כאן (מ,
 ב): "...גדולתו של הקב"ה וכו'".

(330) אולי פירושו: "כמלאכי השרת".

ועוד כתב יד שתח"י (משנות ה'נ-ר"נ לערך: "...גדולתו...").

ספר המוסר (לר"י כלץ, קושטאנטינה רצ"ז) סוף פ"ג: "וגרסינן במסכת מגלה בפרק בני העיר, אמר רבי יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של מקום אתה מוצא ענותותו...", וע"ז הוסיף שם הר"מ כלץ³³⁷ (ולתועלת ההשוואה נביא דבריו בשלימותם): "הגהה, ופי' זה המאמר של רבי יוחנן שאמר בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקדוש ברוך הוא שם תמצא וכו', על דרך האמת הוא כפי מה שאמרו חכמי הקבלה בזה הדרך: ידוע הוא כי שם המפורש הוא שם בן ד' אותיות, כלומר שם ידו-ה. והנה היוד בעצמה עולה עשר, כשתחשוב מילואו שהוא ו' ד' יהיה גם כן עשר לא יותר, וזה ענותותו שיכנה שמו באותיות קטנות. גם כן אות הא תמצא שמילואו קטון מהעצמות, וכן הווי, וזהו ענותותו. אבל שאר האותיות אינם כן שהנסתר יעלה יותר מהנגלה, ע"כ ז"ה משה כלץ".

וע"פ הגהה זו כתב במנחת יצחק (לר"י מענץ, אמשטרדם תמ"ח) כג, א: "...מצאתי בספר המוסר על המאמר וז"ל, אמר ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה אתה מוצא ענותותו, וכן פירושו, גדולתו של הקב"ה הוא הוי"ה, וכשממלא את השם במילוי כזה יו"ד ה"ה ו"ו ה"ה, נמצא שהוא גדול ברבוי אותיות המילוי, אבל במספר, המילוי ושמו שוים, וזהו ענותותו, עכ"ד".

[וראה גם פי' שושן סודות³³⁸ (לר' משה בן

(נ.י. תש"י ע' 123) המיוסדת על כת"י וטיקן (משנת ה'ע"ז³³⁶): "...באמרם כל מקום שאתה מוצא גדלתו של הקב"ה אתה מוצא ענותותו", וכ"ה בכת"י פארמא²²² (משנות ר"ל-ר"ס לערך). ועד"ז בכת"י ספריי' הבריטית²²⁰ (משנת ר"ך: "...בכל . . גדולתו..."), מהדורת ירושלים תשע"ח (ע"פ כת"י משנת ר"מ: "...גדולתו..."),

שוליי הגליון

בסוף פתיחת המאירי למס' אבות כתב: "...ה' אלפים וס', היא השנה אשר השלמנו בה זה החיבור הגדול בכל תלתא סדרי, והיא שנת נ"א ללידתינו, אשר היה בסוף השנה התשיעית לפרט האלף [הששי] . . והתחלנו בו שנת ל"ח ללידתינו", והיינו שהתחיל לחבר בית הבחירה כשהי' בן ל"ח. ולאידך, על חבור התשובה מציין המאירי בכוכ"כ מקומות שנכתב ב"לדותינו" – ראה בית הבחירה שבת קנו, א: "וכבר הארכנו בעיקרי אמונות אלו בילדותנו בחיבור התשובה". עירובין יט, א: "וכבר הארכנו בדברים אלו בילדותנו בחבור התשובה". יומא פח, א: "...שכבר ביארנו הכל ביאור מרווח בילדותנו בחבור התשובה בע"ה". ביצה טו, ב: "וכבר הארכנו בדברים אלו בילדותנו בחבור התשובה". מו"ק בסוף המס': "וכבר ביארנו את הכל סדור נאה ובשלימות בילדותנו בחבור התשובה...". נדרים סו, ב: "כבר ביארנו בילדותנו בחבור התשובה...". סוטה ד, ב: "...וכבר ביארנו ענינם בארכה בילדותינו בחבור התשובה . . . וכבר ביארנו ענינם יפה בילדותנו בחבור התשובה". קדושין לט, ב: "וכבר הארכנו בענינים אלו בילדותנו בחבור התשובה". בבא בתרא עח, ב: "...וכבר ביארנום בילדותנו בחבור התשובה". סנהדרין לט, ב: "וכבר הארכנו בדברים אלו בשלמות בילדותנו בחבור התשובה". שבויעות ל, א: "כמו שכתבנו בילדותנו בחבור התשובה". מכות י, ב: "וכבר הארכנו בענינים אלו עד תכליתם בילדותנו בחבור התשובה". הוריות ו, א: "כמו שביארנו בילדותנו בחבור התשובה". אבות פ"ד, מ"ד: "וכבר בארנו . . . ביאור מרווח ונאה בילדותינו בחיבור התשובה...". נדה טז, ב: "כמו שביארנו בילדותנו בחבור התשובה". פירוש המאירי לתהלים ר"פ טז: "כבר ביארנו בילדותנו בחבור התשובה...". משלי יט, ג: "כמו שהארכנו בענין זה בתכלית ההרחבה בילדותנו בחיבור התשובה...". ועוד.

336) סמוך לפטירת המאירי – כי יש מכתב שהמאירי כתב כאלול ה'ע"ד (או לאחריו), ובהמשך לזה כתב עוד מכתב משך זמן אחר שמיני עצרת ("הגיעתנו אגרתך הנכבדת יום שמיני לחג . . ולא הקרה ה' לפנינו איש עתי עד עתה") ה'ע"ה, ועפ"ז יש משערים שהמאירי נפטר בשנות ה'ע"ה-ו לערך (ודלא כהדיעה, שהיתה פעם נפוצה, שנפטר בשנות ה'ס"ז-ו) – ראה בכ"ז במבוא של ר"ש מירסקי למהדורת ר"א סופר (שבפנים) ע' 70-72, ר"ע 79. הערת המו"ל בבית הבחירה יבמות (ירושלים תשכ"ב) ע' 487.

שוליי הגליון

337) שכתב בהקדמתו שהמחבר ר"י כלץ הוא "החכמ"ר יהודה כלץ דודי".
338) בס' יצירה דפוס ווארשא תרמ"ד כתבו בשער "פירוש ר' משה ב"ר יעקב הגולה ז"ל, בעל ס' אוצר ה', ושושן סודות (ע"י שם הגדולים ח"ב מערכת ספרים, שושן סודות)", ועד"ז בכותרת שבהתחלת הפירוש: "פירוש מבעל אוצר ה'". אבל הכותרת שבשאר העמודים היא רק "אוצר ה'". וראה מ"ש ר"ח ליברמן בסיני גל' סח, ע' קפו-ח [אהל רח"ל ח"א ס"ע 97, ר"ע 102], שבסוף הפירוש לס' יצירה כתב המחבר (ונשמט בדפוס): "ושאר הסודות אשר לא הזכרנו פה נזכרו בחבורי הנקרא אוצר ה'".

יעקב הגולה מקיעוורו³³⁹, תלמיד הרמב"ן³⁴⁰ —

— שו"י הגליון —

ושהפירוש לס' יצירה הוא באמת חלק האחרון של הספר שושן סודות [כ"י "שושן" הוא מספר הסודות שבהספר, וסודות תסד-תרנו הם הפירוש על ס' יצירה, ונדפסו בס' יצירה דפוס קארעץ תקל"ט, לפני הדפסת דפו"ר (קארעץ תקמ"ד) של הספר שושן סודות (בלי סודות תסד-תרנו)], ושהמחבר הי' לו ספר אחר בשם אוצר ה' (ועד"ז כתב החיד"א בשם הגדולים הנ"ל), ולא נדפס.

339) שכתב בספרו אוצר נחמד (על פי הראב"ע) ס"פ אמור, שנולד בט"ו כסלו ר"ט.

340) בשער ס' שושן סודות דפו"ר (קארעץ תקמ"ד): "כתוב בש"ע האר"י זלה"ה וז"ל כתוב בספר שושן סודות והוא מתלמידי הרמב"ן זלה"ה ע"כ" [ואולי הכוונה לשו"ע האר"י ז"ל (קראקא ת"כ) כוונות התפלה ס"טו (יג, ד בדפוס לבוב תקמ"ח): "כתם פז שאומרים אותו מלאכי השרת, בשושן סודות של תלמידי הרמב"ן ז"ל"]. ובלקו"ת צו יא, ד: "...בספר שו"ס לתלמיד הרמב"ן ז"ל" (והעיר מפר"ת ס"ע נט: "בלק"ת ד"ה מצה זו בשם ס' שו"ס להרמב"ן ז"ל, ועד"ז תרנ"ג ר"ע רנד), וכ"ה בלקו"ת במדבר טו, רע"ב (ויל"ע אם ל' אלו הם מאדה"ז או הצ"צ) — ושניהם נעתקו במפתח אנשים ללקו"ת מרבינו. וכ"ה באוה"ת בראשית (ח"ג) תקנו, רע"א [תרל"ח ס"ע קטז]; תצוה (ח"ה) ר"ע א'תשכח; ר"ה (ח"ג) ס"ע א'תב [פסח (ח"ג) ע' תשמ, נ"ך ח"ב ע' תתקמד], ועד"ז באוה"ת ואתחנן ר"ע שנג ("לתלמידי הרמב"ן ז"ל"). וראה שם הגדולים ח"א (ליורנו תקל"ד) אות ש, סד"ך: "שושן סודות כ"י... וחברו רבינו משה בר יעקב, ודלא כמי שכתב [שחיברו] הרמ"ה או הרמב"ן...". ובח"ב (ליורנו תקמ"ו) אות ש, סל"ו הוסיף: "...בא לידי שושן סודות, וכתוב שם בתחילתו... בשנת רנ"ה... קרא לשמו שושן סודות... נראה שהוא רנ"ה אחר אלף לחרבן... בקירוב שנת חמשה אלפים פ"ג. אך ראיתי בס"י ר"ס שכתב ורבינו יעקב בעל הטורים כתב וז"ל וכו', ואם היה בשנת פ"ג הדבר קשה שיביא לשון הטור, ובעת שראיתי... לא היה בידי... הספרים היו בידי בתורת שאלה ליום או יומים... ע"ש. ביאור הרד"ל לפרד"א (ווארשא תרי"ב) פמ"ו, אות סה: "...בשושן סודות המיוחס לתלמידי הרמב"ן...". וממשיך שם בהגהות אות י: "ואינם מתלמידי ממש, כי היו אחרונים לדור הרמב"ן הרבה (כמבואר שם [עג'] שהיה בשנת רס"ט אלף הששי [ו"ל שם, רע"א: "והנה אנחנו כהיום הזה רס"ט מאלף הששי"]...) אלא שהוא בשיטת קבלת תלמידי הרמב"ן". וכיון שבפשטות ראה הצ"צ מ"ש בתוך ס' שו"ס שהי' בשנת רס"ט, ושמיביא לשון הטור (ואולי ראה גם שם הגדולים [ולאחר הדפסת הלקו"ת גם רד"ל הנ"ל]), לכאורה אפ"ל שמ"ש "לתלמיד הרמב"ן" היינו (ע"ד מ"ש הרד"ל) שהמחבר למד את הסודות שבהספר מתורתו של הרמב"ן, וס"ל כשיטת הרמב"ן (ואולי מרומז בזה שעניינים

והפי' נגמר בשנת רע"א) לס' יצירה פ"א, מי"ג (לו, א): "...נבחרו אלה הג'... האותיות³⁴¹ לב' סבות... והב' כי אין מספר קטן בכל כ"ב אותיות מן אלה הג' ³⁴²אותיות הוי-ה אשר במ נבנה שם המפורש ית' ³⁴³, ואפילו אם תקחם במלואם יו"ד הם כ', ה"א הם ו', וא"ו הם י"ג, ושאר האותיות במלואם ³⁴⁴יעלו למספר רב. ועשה כן להורות על ענותנותו ית', והר סיני יוכיח. ומה יקר מאמר רז"ל³⁴⁵ כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, ור"ל אפילו בשמו הנורא שהאות הראשון יו"ד והוא עשרים, מיד שם אחריו ה"א שהוא חשבון קטן ממנו שהם ו', ואח"כ³⁴⁶ שם וא"ו שמורה י"ג ואחריו ה"א שהוא קטן³⁴⁷ ממנו והם ו'. וכל זה להורות ענותנותו".

ספר החיים (לאחי המהר"ל) שהתחלתו הובא לעיל אות יא³⁴⁸: "...ואותיות השם הנכבד מורים על גדולתו ועל ענותנותו, שהרי אותיות הללו הן שורש ויסוד לכל האותיות, כמו שידוע מחכמת הדקדוק, וזהו מורה על גדולתו, והן גם כן שפלים במספר יותר ממספר שאר כל האותיות שבאלפא ביתא, שהרי אין בכל אותיות שם זה של רחמים שיעלה מספרו יותר מעשרים, וכל שאר האותיות

— שו"י הגליון —

אלו שהובאו מהס' שו"ס אינם נמצאים בקבלת האר"י ל או הרמ"ק). ואולי זהו גם כוונת "להרמב"ן" שבפר"ת ותרנ"ג הנ"ל, היינו שהוא לפי שיטת הרמב"ן.

341) היינו ג' האותיות הנכללות בשם הוי', כהמשך בפנים.

342) חסר בדפוס ווארשא תרמ"ד שתח"י, אבל כ"ה בכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸ (משנות ת"ס-תק"ס לערך — וראה שוה"ג 269), ועוד ב' כת"י שתח"י.

343) חסר בדפוס ווארשא, אבל כ"ה בכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸, ועוד ג' כת"י שתח"י.

344) כ"ה בכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸, ועוד ג' כת"י שתח"י. ובדפוס ווארשא: "הם במלואם".

345) כ"ה בכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸, ועוד ב' כת"י שתח"י. ובדפוס ווארשא: "מאחז"ל".

346) "ואח"כ... והם ו" — כ"ה בכת"י א' שתח"י, ועד"ז בכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸. ובדפוס ווארשא ליתא, ולכאורה נשמט בטעות הדומות.

347) כ"ה בכת"י א' שתח"י. ובכת"י ירושלים 4⁷⁵³⁸: "קטן מהשבון ממנו".

348) ליד שוה"ג 313.

מילואים לדקדוקי תורה

קלו

וי"ו ה"א, בדרך שבארנו למעלה פר' מקץ . .
ואמר בכל מקום³⁵² אשר אזכיר את שמי, שהוא
מחובר מן אותיו' שמספר' המועט כאמור, אז
אבא אליך אל דכא ושפל אנשים כמוך... "ע"ש.

השל"ה בסידורו (המובא לעיל אות ט³⁵³):
"...גם יש רמז במאמר כל מקום שאתה מוצא
גדולתו של הק"ב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, כי
גדולתו של הק"ב"ה הוא שם הוי"ה, שם העצם,
ובאותיות זה השם אתה מוצא ענוה, כשתמלאם
הם מועטין במספר מכל שאר אותיות אלף בית
שמספרם יותר מרובה".

מגלה עמוקות (קראקא שצ"ז) אופן קעט (קה,
א-ב): "...כל מקום שאתה מוצא גדולתו של
הקב"ה שם אתה מוצ' ענותנותו, ויש בה ג'
פירושי'. הפי' הא' בזה השם של ד', שמגדולתו
של הקב"ה שם אנו רואין ענותנותו, דהיינו
כשממלאין שם של ד' מספרה מועט מכל אותיות
שבתורה, שכן י' אינו עול' רק עד עשרי', וכן אות
ה[נ]י עולה רק ט"ו, וכן וי"ו אינו עולה רק כ"ב,
אבל שאר אותיו' בתורה מספרן מרובה . . . וזה
נרמז במלת גדלך, ר"ל כשמגדלים וממלאין
אותיו' השם, שם רואין מדת הקטנות שהיא ענוה
של הקב"ה. הפירוש הב', מקום שאתה מוצא
גדולתו, דהיינו שם של ע"ב שהוא סוד גדולתו
של הקב"ה, שכן שם של ע"ב יש בו כל כ"ב
אותיות שבתורה, חוץ מאות ג, אין אנו מוצאין
אותו בכל ג' פסוקים של ויסע ויבא ויט, שמשם
יוצא של רי"ו . . . הכוונה שאות ג' מורה על גאוה
והגדולה . . . שכל זה מורה מקו' גדול' ענותנותו .
. הטע' הג' בזה, רואין במקום גדולתו שהוא שם
של ע"ב, שם אנו רואין ענותנותו, שכן הוא
כשתראה בשם של ע"ב שם ס"ג הוא ענ"ו, ונמצא
ס"ג הוא בהיפוך אתון ג"ס, זה מורה הגדולה
של הקב"ה שהוא ג"ס בהשם שהוא ענו, הראה
במקום גדולתו שם תמצא שם של עניו... "ע"ש.
מגלה עמוקות עה"ת מהדו"ת ח"א (בני ברק
תשמ"ה) יתרו קי, סע"א: "...ויקרא אליו ה', ר"ל

יעלה מספרם יותר מעשרים, וזה מורה על
ענותנותו". אגרת הטיול (להנ"ל) חלק הסוד אות
י (אוביבאך תע"ז³⁴⁹): "...ודע שאותיות השם
הנכבד הן היותר חשובין שבכל האותיות האלף
בית, שכל יסוד לשון הקודש מיוסד עליהן, שהרי
לא תוכל לבטא שום נקודה בלתי מוצא אותיות
יה"ו, כמו שכתבו המדקדקים. ודע ג"כ שמנין
אותיות הללו לא יעלה³⁵⁰ מספרו יותר מעשרים,
כגון יו"ד ה"י וכו', ואין בכל שאר האותיות שלא
יעלה מניינו יותר, ודו"ק. וכל זה לקיים מאמר
רז"ל כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה
שם אתה מוצא ענותנותו וכו'.

כלי יקר דפו"ר (לובלין שס"ב) מקץ מא, א:
"...וכדי לאמת דבר זה שהק"ב"ה שוכן את דכא
ושפל רוח, צירף הק"ב"ה בשמו הגדול י"ת ארבע
אותיות שמספר' מועט יותר מכל האותיות
שבאל"פא ביי"תא, כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א,
הסתכל בכל האותיו' כשתכתב' במלואם, לא
תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו,
וכן א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של
הק"ב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' מן הכתובים
שנ' סולו לרוכב בערבות ביה-שמו, ר"ל שבחוהו
ביה-שמו, כי עם היותו רוכב בערבות גבוה מכל
אעפ"י כן י-ה שמו, שהם האותיו' הקטני'
במספר, והתיבה רק בעלת שתי אותיות דהיינו
המועט בצירוף האותיות, וכל זה מופת על
ענותנותו י"ת". יתרו כ, יט-כא³⁵¹: "...כי אין חפץ
ליי' בהרבות מהר ומתן כסף וזהב, כי אם מזבח
אדמה תעשה לי המורה על גדר ההכנעה, כי
באלה חפצתי נאם יי', וממני יראו וכן יעשו, כי
בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הק"ב"ה שם
אתה מוצא ענותנותו, ומורה על שמו הגדול י"ת
אשר חובר מן אותיות אשר מספרם עולה המועט
מכל אותיות אלפ"א ביי"תא כשתכתוב יו"ד ה"א

— שו"י הגליון —

(349) עם השלמות ותיקונים ע"פ כת"י א' שתח"י. דפו"ר
(פראג שס"ה), ודפוס פראנקפורט תנ"ג אינם תח"י.

(350) כ"ה בכת"י א' שתח"י, ולכאורה כצ"ל. ובדפוס
אוביבאך: "לא יעלו מספרו", וכ"ה בדפוס ארם צובה
תרל"ב. ובדפוס ווארשא תרכ"ד, ושאר דפוסים שתח"י:
"לא יעלו מספרם." ויל"ע.

(351) הנס' בלקוטי הגהות שבשוה"ג 198.

— שו"י הגליון —

(352) כ"ה בדפוסים הישנים, ולא: "המקום" (כל' הכתוב)
כבדפוסים הנפוצים.

(353) ליד שוה"ג 279.

ראשית חכמה שער הענוה פ"א (שכב, ב):
 "עוד אמרו במגלה ז"ל, אמר רבי יוחנן כל מקום
 שאתה מוצא גבורתו של הקדוש ברוך הוא אתה
 מוצא ענותנותו בצדו³⁵⁶. . . ובילקוט עוד הביאו
 פסוקים אלו...", ואילו לקמן שם (שכג, ב):
 "...הרי כל מקום שאתה מוצא גדולתו, אפילו
 למעלה שהוא מקום הגאות, שם ימצא הענוה...".

יד יוסף (לר"י צרפתי, ויניציאה שע"ו) פ' נח
 דרו"ב (יא, רע"א): "...עם כל רוממותו ית' אינו
 דר אלא במקום שפל כמים, וכדאז"ל כל מקום
 שאתה מוצא גבורתו של ה"כה שם אתה מוצא
 ענותנותו. . . יר' שלא נחשוב שבשכיל גדולתו
 ורוממותו אינו משגיח, לכך לאפוקי מזה: כל
 מקום שאתה מוצא גדולתו וגבורתו שם אתה
 מוצא ענוותנותו...".

בינה לעתים דרוש עב (ויניציאה ת"ח) קפת,
 סע"ד – קפט, רע"ג: "...מיוסד על דבריה ז"ל
 בפנ' בני העיר, א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא
 גבורתו של הק"בה שם אתה מוצא ענותנותו. . .
 ויש לי להרגיש בזה, כי הוא הניח תחלה שבכל
 מקו' אשר נמצא בתורה שנזכרה גדולתו של
 הק"בה, נמצא גם כן בצדה³⁵⁷ שנזכר ענותנותו,
 והנה לנו כמה וכמה מקומו' אין מספר מספרי'
 תהלות ה' ועוזו וגדולתו ולא נזכרה שום ענוה. . .
 וידוקדק יתור מלת שם. . . היה ראוי להיות אצל
 עצמת גדולתו יתברך הבלתי בעלת תכלית. . . מה
 לו לפרסמה ולהודיעה לשוכני עפר. . . האם יתן
 לו או יוסיף חלילה הכירנו זה והחשיבנו רום
 תפארתו. . . מדרך הוד יקרו היה שהוא ית'
 בחכמתו הנורא³⁵⁸ ישיכיל בגדולתו וגבורתו
 והמון מעלותיו, ולא שיפרסמם לנו באופן
 שאנחנו נמצא ונשיג שמץ מנהו למען נכיר
 גבורותיו וגדולתו, ודאי אין זה אלא מענוה יתרה,
 שאינו רוצ' להתנהג בטכסיסי הגדולה. . . אלא
 הסכימה מדת טובו להודיענו ולומנ' [ל'נו
 גבורתו וגדולתו. . . והוא אמרו כל מקום שאתה

שם של הוי"ה מורה על עניויות, כי כל מקום
 שאתה מוצא גדולתו שהוא שם בן ד', שם רואים
 עניויות שלו, שבכל כ"ב אותיות התורה לא מצינו
 שיהיה באות מספר מועט כמו מספר אותיות
 הוי"ה במילוי...".

הולך תמים (לר"א חיות, קראקא שצ"ד) לא,
 סע"א: "...כאז"ל כ"מ שאתה מוצא גדולתו של
 הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו, וכ"ש ר"מ
 בוטירל³⁵⁴ על ספר יצירה ב' פירושים, כ"מ
 שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה הוא שם הגדול
 והנורא שם של ע"ב, באותן שמות יש שם א' ענו
 שמו, שם אתה מוצא ענוותנותו, או פי' על שם
 הוי"ה הוא שם הגדול והנורא שורש לכל השמות
 וכל השמות הם מסתעפים ממנו, והוא במספר
 קטן מכל שאר אותיו, כי אלו ד' אותיו' במילואם
 הם כמנין מועט מכל שאר אותיות דאלף בית
 במילואם, ובאמת הוא ראש לכל...".

קב הישר (ח"ב ורנקבורט תס"ו) פס"ה-ו (כ),
 א-ד): "...תלמיד חכם צריך להיות גאוה אחד
 משמינית שבשמינית. . . שמעתי הפירוש בשם
 הגאון הרב מוהר"ר וואלף אב"ד דק"ק פוזנא
 ז"ל, דאמר. . . בזה שאדרבא, שתלמיד חכם צריך
 להיות עניו, ולכן אמרו אחד משמיני שבשמינית.
 דע כי השם הקדוש של ע"ב היוצא מפסוקים
 ויס"ע ויב"א וי"ט, כאשר הוא מסודר בזוהר פ'
 בשלח. . . תמצא בשורה שמינית, אחד משמונה
 שמות שבה תיבת עניו, וק"ל להבין ושפתיים
 ישק. . . פרק ס"ו לפי מה שכתבנו לעיל יבואר
 גמרא, א"ר יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גדולתו
 של הקב"ה וכו', הפי' הוא כך לפי עניית דעתי, כי
 כבר כתבנו לעיל דשם ענו הוא שם שמינית
 שבשמינית, והנה זה הוא מבואר דשם הגדולה
 נקרא חס"ד, הוא גימטריא ע"ב. וזהו שאמר ר'
 יוחנן מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה, ר"ל
 שם הגדול שהוא שם המפורש שהוא בחס"ד
 בע"ב שמות, שם אתה מוצא ענוותנותו³⁵⁵ של
 הקב"ה, ר"ל שם הוא מרומז דהקב"ה הוא ענו
 וק"ל".

— שו"י הגליון —

(356) ראה שוה"ג 207.

(357) ראה שוה"ג 207.

(358) קשה להבחין אם נדפס: "נורא" (ככפנים) או
 "נורא".

— שו"י הגליון —

(354) אוצ"ל: בוטירל (כרגיל) או: בוטיריל.

(355) כ"ה בדפוס ורנקבורט הנ"ל בפנים.

היא גדולתו ורוממותו...".

פרשת דרכים דרך ענוים דרוש יד (בתחלתו):
 "מן התורה ומן הנביאים ומשולש בכתובים, הן כל יקר ראתה עיננו גודל מדת הענוה היא העולה למעלה ראש, כלי שנשתמש בו קדש כאשר חכמים יגידו, כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו. . אמנם יראה מהדברים מגיעים עם הא דאמרינן בפ"ד דמגילה, א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, דבר זה כתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בכתובים. . אף אנו נאמר דה"נ דהזכיר גבורתו של הקב"ה..."
 ע"ש. וראה גם שם דרך דוד דרוש י (בתחלתו):
 "במקום שאתה מוצא גדולתו של דוד מלך ישראל שם אתה מוצא ענותנותו...".

ישועות יעקב או"ח סרכ"ד, סק"א:
 "...בחידושי³⁶⁴ אמרתי. . דמצינו במסכת מגילה דף ל"א, דאמר רבי יוחנן בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, וחשיב ג' פעמים שמצינו גדולתו³⁶⁴ של הקב"ה וענותנותו, ובארתי הדבר, דבאמת מה³⁶⁴ שהקב"ה מקבל כבוד בשר ודם זה ענוה גדולה לפי רוב גדולתו. . וזהו כל מקום שאתה מוצא גדולתו, ואיך יתכן גדולה או גבורה ב"ה בלתי בעל תכלית, אלא שלפי רוב הענוה מקבל כבוד וגדולה שיגדלוהו הברואים. . ומביא ע"ז מג' פעמים שבמקום שמזכיר הגדולה מזכיר הענוה... ע"ש. וראה שם סרי"ח, סק"א: "...יש הילול ושבת ה' שאף כי רם ה' עכ"ז שפל יראה. . כמאמר ר"י כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו...".

לשמוע בלמודים (לרי"א לנדא, ווילנא תרל"ו)
 מגילה שם: "כ"מ שאתה מוצא גדולתו של הב"ה שם אתה מוצא ענותנותו, וי"ג³⁶⁵ גבורתו. .

שולח הגליון

(364) להעיר שלכאורה דבריו דומים (אף ששונים קצת) – בין בתוכנם, ובין בשילוב גבורה וגדולה – למ"ש בכינה לעתים (ע"ש) הנ"ל בפנים. ואולי הזכיר הכינה לעתים בחידושו.
 (365) ראה עד"ז פחד יצחק הנ"ל בפנים (ליד שוה"ג 248).

מוצא גדולתו של ה"בה, ירצ' כל המקו' אשר נתרצה ית' שאתה תוכל למצא ולהשיג ולידע גבורתו. . בהודעה זו של גבורתו אתה מוצא ענותנותו. . שתהיה לך ידיעה מגבורתו. . שהרי בכל המקומות כשהזכיר גדולתו. . ואלו היתה הודע' גבורתו מכוונ' בעבור ההתגדלות וההתנשאות. . אלא ודאי פרסום גבורתו היא מעצם הענוה... ע"ש³⁵⁹. ועפ"ז כתב בס' ידו בכל (לבעה"מ"ס שבט מוסר) סי' אלף ריג (רך, סע"א):
 "...עמ"ש הרבנ"ל ז"ל בעת ספור דרוש ס"ה³⁶⁰, בכונת מאמרז"ל פ' בני העיר במקום שמצינו³⁶¹ גדולתו של הקב"ה שם מצינו³⁶¹ ענותנותו, ותוכן דבריו הנעימים. . ומה צורך היה לו ית' להודיע מגדולתו לב"ו. . וזהו הכונה, מה שמצינו³⁶¹ וידענו גדולתו, שם בעצמו מצינו³⁶¹ ענותנותו, את"ד³⁶² ע"ש"ב כי נאים הדברים למ"ש...".

ברכת אברהם (לר"א ברודו³⁶³, ויניציאה תנ"ו)
 כב, רע"א – כג, א: "...מצאנו ראינו שענותנותו של הקב"ה היא היא גדולתו, וכמ"ש ר' יוחנן כל מקום שאתה מוצא גבורתו של מקום שם אתה מוצא ענותנותו. . מכאן נראה ענותנותו עם גדולתו, שענותנותו היא רוממותו, שעל זה כיון ר' יוחנן לו' שם אתה מוצא ענותנותו, והוסיף מילת שם, ולא אמר כל מקום שאתה מוצא גבורתו אתה מוצא ענותנותו, להורות שענותנותו

שולח הגליון

(359) וראה גם ישועות יעקב דלקמן בפנים, ובשוה"ג 364.
 (360) אוצ"ל: ע"ב (כנ"ל בפנים).
 (361) ראה לעיל בפנים אות ח.
 (362) פירוש: אלו תורף [או: תוכן] דבריו, עיין שם בפנים [או: באריכות], כי נאים הדברים למי שאמרם.
 (363) בהסכמתו על הספר כתב החכם צבי: "מעולם לא נצחני אדם לפרוץ גדר הסכמתי בלתי היות בהסכמה עולה. . בעסק הדפסת ספרים חדשים. . אך עתה כי האיר ממזרח צדק. . אחד היה אברהם המיוחד שבגדולי רבני קושטנדינא רבתי יע"א, כאשר עיני ראו ולא זר...". ור' אברהם ברודא מפראג (בעה"מ"ס אשל אברהם, רבו של הקרבן נתנאל) כתב בהסכמתו: "...איש אלדים קדוש יאמר לו. . לו נגלו כל תעלומות חמשים שערי בינה, לבו כלב הראשונים כמו תנא תונא. . השתעשעתי עמו ימים אחדים, וראיתי את המראה הגדול. . אין בתורתו דופי ושמצה. . נוסף על זה מה שראיתי לשונו לשון הזהב ולשון חכמים במחברת הקודש. . ספר ברכת אברהם... ע"ש".

ובנודע ביהודא הנ"ל (דפו"ר, פראג תקע"א) כתב: "לכבוד ידידי הגאון כבוד מוה' ישעי' נר"ו לק"ק ברעסלא [– היינו ר"י פיק ברלין, בעל ההוספות בסוגריים שבמסורת הש"ס, ועוד] . . ומה שמדקדק בנוסח אר"י³⁷² שאומרים במש"ק ע"פ מנהג פולין, בכ"מ שאתה מוצא גדולתו וכו', ומדקדק מע"ל בגמרא דמגלה דף ל"א ע"א הנוסחה בכל מקום שאתה מוצא גבורתו, הנה המהרש"א בח"א קא מתמה שם דבנביאים וכתובים לא כתיב גבורה רק בקרא דתורה כתיב גם הגבור, ונדחק מהרש"א באמת מפרש³⁷³ גבורתו לשון רוממותו³⁷⁴. והיא גופא קשיא, למה נקט ר' יוחנן לשון גבורה ולא לשון גדולה, ודברי מהרש"א בזה דחוקים, דגם גדולתו אתי שפיר ע"פ כוונה זו, דבשר ודם ע"י גדולה שלו אין כבודו להטפל לנדכאי רוח. והנה דברי ר' יוחנן שם בשלהי מגלה אין להם שייכות בסוגיא ההיא, וצריך לדחוק: הואיל וקאמר דביוה"כ מפטירין כי כה אמר רם ונשא³⁷⁵, מביא אח"כ דברי ר' יוחנן שבהך קרא נזכר ענוה במקום גבורתו ורוממותו, וזה דוחק. ולכן נלענ"ד שר' יוחנן בא ליתן טעם למה מפטירין זה ביוה"כ, ורש"י פירש שם קצת טעם, אבל לענ"ד הטעם הוא, הואיל וביה"כ הוא גמר³⁷⁶ דין על כל ארבעה פרקים, ולכ"ע עכ"פ גמר דינו של אדם הוא ביוה"כ, והקב"ה אז חותך ענשו כל³⁷⁷ אדם,

דהנהגת הבריות בעולם השפל הוא רק מצד ענותו, וזה בכ"מ שאתה מוצא גבורתו או גדולתו מהנהגתו ית' שם אתה מוצא ענותנותו...".

ולהעיר מפירושו ר' יוסף ן' שושן (בן דורו של הריב"ש) לאבות פ"ג, מ"כ ("הכל צפוי" – לפנינו מט"ו): "...שהוא³⁶⁶ ב"ה מלך עליון אין חקר למעלתו, ובני אדם בשפל ישבו, אעפ"כ הוא משגיח בהם³⁶⁷ ורואה מעשה כל איש ואיש מהם, כטעם כי רם יי³⁶⁸ ושפל יראה, וכן אמרו חכמי האמת ז"ל, בכל מקום שתמצא רוממותו³⁶⁹ של הב"ה שם תמצא ענותנותו, וכן תקנו לנו לומר בכל יום, ברום עולם מושבך ומשפטיך³⁶⁷ וצדקתך עד אפסי ארץ...".

(יב-יג) "וראה באיי הים שדוקא גירסא זו מדויקת – וא"כ אין צורך למה שנדחק³⁷⁰ בנודע ביהודא מהד"ת או"ח ס"כ – המהרש"א פירש בחדא"ג מגילה שם: "...ולאו דוקא נקט גבורתו, דבהני קראי דמייתי מנביאים וכתובים לא כתיב לשון גבורה, אלא דר"ל בכ"מ שהזכיר התרוממות³⁷¹ מעלתו של הקב"ה, אבל משום דבהאי קרא דתורה כתיב ב"ה הא-ל הגדול הגבור והנורא נקט טפי גבור, דר"ל דאין מדתו ית' ב"ה כמדת ב"ו שהגבור מרחיק הנדכאים ושפלי רוח כגון יתומים ואלמנות, ומדתו ית' ב"ה אינו כן אלא שהוא מקרבן ומשגיח בהן ביותר...".

שולחן הגליון

(372) פירושו: אמר ר' יוחנן.

(373) אוצ"ל: "ומפרש" או "לפרש".

(374) אוצ"ל: "רוממותו" (וכדלקמן בפנים).

(375) ישעי' נז, טו.

(376) ע"פ המבואר לעיל בפנים (ריש אות יא), שבהפיוט "אתן לפועלי צדק" לשחרית של ר"ה השתמש ר' שמעון בר יצחק בגירסת "גדולתו", ושכלל כתי' המחזוריים של נוסח אשכנז (שהיו תח"י המו"ל של מהדורת גולדשמיט) לא נמצא נוסח אחר – מובן שגם הנוב"י אמר פיוט זה בראש השנה. ואולי חלק מכוונתו במ"ש שיוה"כ הוא גמר דין הוא לרמז שגבורה שייך ביוה"כ יותר מבר"ה, כי עצם הענין שלא נגמר הדין בר"ה (ואפשר לתקן בעשי"ת) הוא ענין של רחמים, או עכ"פ שעדיין אין הדין של ר"ה ענין של גבורה ועונש בפועל, כיון שאפשר לשנות הגמר דין עד יוהכ"פ. ולכן גירסת "גבורתו" שייך דוקא ביוה"כ.

(377) אוצ"ל: "של אדם", או: "של כל אדם".

שולחן הגליון

(366) המובא בפנים הוא מכת"י פריז 455 (משנת רמ"ח), וכת"י פריז 769 (משנת רנ"ו). ועד"ז נמצא בכת"י ספריי' הבריטית 26922 (משנת רצ"ד, וראה שוה"ג 220) – מלפנים בבריטיש מיוזיאם, ובמהדורת ירושלים תשכ"ח שנדפס על פיו (ע' עו-ז) – ראה שוה"ג הבא. [מקור כת"י פריז הנ"ל: gallica.bnf.fr / BnF]

(367) כ"ה בב' כת"י פריז שבשוה"ג הקודם. אבל בכת"י ספריי' הבריטית (ובנדפס) נשמטה תיבה זו.

(368) כ"ה בכת"י פריז 455. ואילו בכת"י פריז 769, וכת"י ספריי' הבריטית: יי'.

(369) להעיר ממהרש"א דלקמן בפנים (ריש אות יב-יג).

(370) להעיר ממ"ש בשוה"ג 390, שלפי דברי הנוב"י עצמו בצל"ח ברכות ל, ב לכאורה נדחה תירוצו שבנוב"י שבפנים.

(371) להעיר מלשון ר"י ן' שושן הנ"ל בפנים (סוף אות יא).

תקצ"ה) למגילה שם העיר³⁸³: "כל מקום שאתה מוצא גדולתו (זה)³⁸⁴ הנוסח יותר נכון, לפי המקראות המובאים ראי' ע"ז³⁸⁵, דאלו לנוסח גבורת'ו יקשה, דבמקראי דמייתי ליתא לשון גבורה, רק ענין רוממות, והיינו גדולה) של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו".

ומ"ש רבינו שבאיי הים מבואר "שדוקא גירסא זו מדויקת", לכאורה זהו בניגוד למ"ש בנוב"י הנ"ל שגירסת "גבורתו" מתאים יותר לתוכנו של יוהכ"פ, ומתאים להמשך לשון הפסוק דתורה "הגבור" (כמ"ש המהרש"א), אלא שלשון "גדולתו" הוא "מדקדק יותר" כיון שהוא מתאים "גם בפסוקי נביאים וכתובים". משא"כ מסתימת ל' האי היס "דבמקראי דמייתי³⁸⁶ ליתא לשון גבורה" משמע, שכונתו שבכל הפסוקים – גם הפסוק דתורה – לא נזכר ל' גבורה. ולכאורה ר"ל, שמכיון שהגמרא הביאה רק התחלת הפסוק (דתורה) "כי ה' א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים"³⁸⁷, ולא הזכיר "הגבור"

וזה גבורה, כי מדת הדין בגבורה³⁷⁸ וכח עצום להעניש לכל אחד, ולכן אנו מזכירין שיאחו צדיקו של עולם דרכו, שבמקום גבורתו שם ענותותו, להתנהג גם עמנו במדת ענוה להעביר על המדה, ולכן מפטירין הפטרה זו ביוה"כ³⁷⁹. לכן נקט שם ר' יוחנן³⁷⁸ לשון גבורתו, אבל אנן שאומרים זה בכל מש"ק³⁸⁰ בויתן לך, אנו אומרים גדולתו³⁸¹ שהוא מדקדק יותר גם בפסוקי נביאים וכתובים, וכמו"ש מהרש"א ז"ל".

ואילו באיי הים (לר"ל עד³⁸²), אוסטר

שול"י הגליון

(378) להעיר מצ"ח ברכות נח, א ד"ה במתניתא: "...והגבורה זו מכת בכורות, דכתיב וה' הכה כל בכור, ופירש"י שכל מקום שנאמר וה' היינו הוא ובית דינו של מעלה, היינו מדת גבורה. ואולי בדברי ר' יוחנן במגילה דף לא ע"א בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה אתה מוצא ענותותו, כיון לזה, דאם אתה מוצא גבורתו א"כ היינו בית דינו, ואין לך ענוה גדולה מזו שמצרך בית דינו". וראה גם שם ל, ב שבשוה"ג 390 (באור"א).

(379) וראה גם מה שביאר והוסיף בזה בנפש חי' (לנכדו של בעהמ"ס יד המלך, נכד הנוב"י) למגילה שם. (380) ראה שוה"ג 390, שלפי מ"ש בצ"ח לכאורה נדחה תירוצו שבפנים.

(381) ולהעיר מאהבת ציון סוף דרוש יב (מר"ש לנדא, בנו של הנוב"י, שדרש "פה ק"ק פראג יע"א ביום ג' ער"ח שבט תקע"ו" – לערך ה' שנים אחרי שהדפיס שו"ת נוב"י מהדו"ת, לאחר שב"איזה ירחים עברתי על כל דברי הספר, ולא כמתעסק כי אם כקורא להתלמד", כמ"ש בהקדמתו למהדו"ת ע"ש) רד"ה אמנם: "...כמו שאמר ישע"י הנביא ע"ה (נ"ז ט"ו), כי כה אמר רם ונשא שוכן עד וקדוש שמו, מרום וקדוש אשכון ואת דכא ושפל רוח להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים, פירוש שבמקום גדולתו כביכול שם עננותותו, שהוא ב"ה שוכן מרום וקדוש אעפ"כ שוכן גם בדכא ושפל רוח...". מלאכת הקודש (לבעהמ"ס תשובה מאהבה, תלמידו המובהק וממלא מקומו של הנוב"י, פראג תקע"ב) עקב סי' ג, אות ד: "...הקב"ה... כ"מ שאתה מוצא גדולתו וגבורתו אתה מוצא ענותותו... כאשר דריש ר' יוחנן סוף מס' מגלה...". יד המלך (לר"א לנדא, בן אחיו של ר"ש הנ"ל) הלי' דעות פ"ב, ה"ג: "...דכל ענוה הוא לפי ערך הגדולה, וכמאמרם בכל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו, דהענוה היא לפי ערך הגדולה... ע"ש. (382) ר"ת: "עד למאור" – על שם שייחוס המשפחה עולה עד להרז"ה בעל המאור.

שול"י הגליון

(383) ולהעיר מספרו אפיקי יהודה (לעמבורג תקס"ג) דרוש ה, ערבי נחל אות ב (כד, ב), שהוא כנראה מהדו"ק בדבריו שבאיי הים (שבפנים): "מאמר ר' יוחנן (מגילה דף ל"א) כל מקום שאתה מוצא גדולת'ו (זה הנוסח הוא יותר נכון, לפי המקראות המביא ראי' ע"ז, דאלו לנוסח גבורת'ו יקשה, דבמקראי דנביאים וכתובים דמייתי ליתא לשון גבורה, וכבר הרגיש בזה מוהרש"א בח"א יע"ש) של הקב"ה שם אתה מוצא ענותותו...".

(384) מכאן עד סוף הסוגריים נעתק בעץ יוסף לע"י כאן, ועד"ז בענף יוסף לסדר ויתן לך (סידור אוצר התפלות ח"ב תכג, א).

(385) שהובאו לעיל ריש אות א.

(386) ולהעיר שממ"ש בספרו אפיקי יהודה שבשוה"ג 383: "...דבמקראי דנביאים וכתובים דמייתי ליתא לשון גבורה...", לכאורה משמע כהמהרש"א. וכנראה חזר בו מזה באיי הים, ולכן השמיט "דנביאים וכתובים".

(387) ולהעיר מש"ס כת"י ספריי' הבריטית 5508 (משנות ד'תת"ס-ה'ס לערך, וראה שוה"ג 220): "...גבורתו... כי י"י א-להיכם הוא א-להי הא-להים ואדוני האדונים הא- ל הגדול וגו'...". ועד"ז (בגירסת "גדולתו" כנ"ל בפנים) כת"י מינכען שבדק"ס (משנת ק"ג): "...גדולתו... כי י"י אהיכם הוא אהי האהים ואדני האדנים הא הגדול הגבור והנורא... (וכ"ה בסדר ויתן לך, אבל שם מובא גם סוף הפסוק: "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", כמ"ש בשוה"ג 261, 263, 277). גוכתי"ק פיה"מ להרמב"ם אבות

משגיח מלמעל' למטה . . . וזה הוא דאמר ר"י דמה"ט נקרא הלל הגדול . . . והיינו ההשגח' גדול' . . . דמלת גדול מורה על זה כנ"ל. ועפ"ז יובן הטיב הגרסא מה שאנו אומרים בסדר ויתן לך, אמר ר"י בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו, ועיין בנב"י מה"ת דהגאון מוה' ישעי' פיק הי' מתעורר על זה, דבגמ' דמס' מגיל' איתא כל מקום שאתה מוצא גבורתו, ולפמ"ש נרא' דהגרסא גדולתו מכווין יותר, דתיכף שאתה מוצא גדולתו תיכף אתה מוצא ענותנותו, כיון דגדול מורה על השגח' וזה עונה, ואזיל ר"י לשיטתו דאמר למה נקרא שמו הלל הגדול וכו' כנ"ל ע"ש. [וראה גם דברים דומים לכל הנ"ל בקשר ל"שבת הגדול", בדרשת שבת הגדול תרל"ג-ד מרא"ש (בן הר"י) אסאד – חידושי ראשבי"ד (ברוקלין תשמ"ה) ע' שכ-שכא.]

ומ"ש רבינו "וא"כ אין צורך למה שנדחק בנודע ביהודא... – לכאורה קאי בעיקר (לא על דברי האי היס, אלא) על זה שישנם כו"כ מקומות בראשונים ואחרונים שבהם נמצא גירסת "גדולתו". כי מל' הנובי" (בין בקושיית הר"י פיק ברלין ובין בתירוצו עליו): "ומה שמדקדק . . . שאומרים במש"ק ע"פ מנהג פולין . . . גדולתו . . . ומדקדק מע"ל בגמרא דמגלה דף ל"א ע"א הנוסחה . . . גבורתו . . . למה נקט ר' יוחנן לשון גבורה . . . לכן נקט שם ר' יוחנן לשון גבורתו, אבל אנן שאומרים זה בכל מש"ק בויתן לך, אנו אומרים גדולתו... – משמע לכאורה שס"ל (וכן לריפ"ב³⁸⁹) שגירסת "גדולתו" הנמצא בויתן לך

שבהמשך הפסוק, וגם לא רמזו ב"וגו", מזה משמע שכוונת הגמרא היא רק להתחלת הפסוק. ולפ"ז אולי י"ל, שהדיוק שבגירסת "גדולתו" הוא לא רק במה שכל ג' הפסוקים מתאימים לענין הגדולה, אלא גם במה שהגמרא הביאה רק התחלת הפסוק דתורה.

וראה גם ריח דודאים (לבעהמ"ס בני יששכר) למגילה שם: "אר"י בכ"מ שאתה מוצא גבורתו וכו', ובנוסחאות סידורי התפילו' גרסינן גדולתו, והוא הנראה, כי בכל הפסוקי' שהביא מתנ"ך לא נכתב בהן גבורות רק גדולתו ית', ויצדק³⁸⁸ לפי"ז קישור המאמר לכאן, במנחת יוהכ"פ קורין בעריות, טעם איסורן לרמז למשכילים אסור להשתמש בשרביטו של מלך מפני גדולת המלך, ומפטירין ביונה כי שם אתה מוצא ענותנותו, איך שכיפר לאנשי נווה עיר גוים רשעים על שנכנעו לפניו ית"ש".

אמרות ה' (לרמ"ל ליטש ראזענבוים (תלמיד החת"ס), (לבוב תרל"ט) שמות ח, א-ב: "...הגמ' דפסחים קי"ח [רע"א] דמקש' למה נקרא הלל הגדול, אמר ר"י [- יוחנן] מפני שהקב"ה יושב ברומו של עולם ומכין מזון לכל ברי'. . . דהגם שהוא גבוה ונשא מאד, מ"מ בכל מקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו . . . דמלת רם מור' על דבר שהוא מונח ברם . . . אבל גדול מורה על שטחות דבר א' והוא גדול מלמעל' עד למטה . . . ה' בציון גדול . . . דהמה מאמינים שהוא

שול"י הגליון

פ"ד, מ"ד (שצילומו לעיל בפנים, וראה שוה"ג 216): "...גבורתו . . . כתוב בתורה הא גדול הגבור והנורא...". אבל אין זה סותר למ"ש בפנים ע"ד גירסת הדפוסים, ובפרט שהגיעו אלינו גם ב' כתי"ש ש"ס עתיקים שבהם רק התחלת הפסוק כגירסת הדפוסים ("כי . . . האדונים"). וכיון שבין כך קשה לגירסת "גבורתו" – שאין זה מתאים להפסוקים מנביאים וכתובים, הרי לכאורה עדיף להציע שצ"ל "גדולתו" במקום "גבורתו", מלהניח "גבורתו" ולהציע שצ"ל "הא-ל הגדול הגבור...". או "וגו" בסוף הפסוק דתורה.

388) אולי כתב כן (גם) כדי ליישב קושיית הנובי" (ש"דברי ר' יוחנן . . . אין להם שייכות בסוגיא ההיא"), שבתירוצו של הנובי" נתבאר למה "נקט שם ר' יוחנן לשון גבורתו" דוקא.

שול"י הגליון

389) וכן מפורש בהגהותיו של הרי"פ ברלין על גליון המחזור שלו (קבץ על יד ח"י (שנה יט) ברלין תרס"ג ע' 56-7, סידור אוצר התפלות סוף ח"ב – הובא בלקוטי הערות לנובי" (מהדורת מכון ירושלים) כאן ע' שפח, אות ה): "מגילה ל"א. אמר ר"י בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה וכו', וכן בילקוט וכו"כ רש"י בפרש' עקב . . . שאתה מוצא גבורתו . . . עכ"פ הא דשינה המסדר הכא להעתיק גדולתו במקום גבורתו צריך ביאור . . . והגאון יחזקאל לאנדוי אב"ד דק"ק פראג . . . והארין עוד ליישב בטעם דשינה המסדר להעתיק גדולתו במקום גבורתו דאיתא בגמ'...".

בהגמרא היא "גדולתו", הרי מוכן בפשטות ש"גדולתו" שביתן לך הוא גירסתו של בעל סדר ויתן לך בהגמרא (ולא שינוי ממנו) – "וא"כ אין צורך למה שנדחק בנודע ביהודא..." לבאר למה משנים מל' הגמרא.

הערה 174

ראה תו"ח שמות יט, ב [יד, רע"ג]: "...וכמו שמבואר למעלה, דבחי' הממוצעי' האלה שמחברי' מח"ע לח"ת ספר וסיפור שרשם למעלה משניהם כו', דהיינו בעצמו' בעל הרצון והחכ' כו', כמשה שהי' ממוצע הראשון לחבר אוא"ס בח"ע, כך ממוצע זה השני דת"ח במשנה שמחברי' מח"ע דאותיות התושב"כ לתושבע"פ גבוהים משניהם כמשה עצמו כו', וע"כ יש ביכולתם להלביש במשנה כפי נקודת האמת שבתושב"כ, ובתושב"כ מלובש מנקוד' החכמה העצמי' כמו שהיא בעצמו' ממש".

ד"ה תקעו תשמ"ג (9:45): "...דעם חידוש וואס ס'דא אין דעם שופר בכללות עניני תורה ומצותי', ווערט דאס באַ עם אין אן אופן פון תקיעה בחוזק, יתקע במחשבתו בחוזק, ביז וואנעט אז דאס ווערט זיין³⁹⁶ גאנצע מציאות – דאס איז א מציאות פון תורה און א מציאות פון מצות, ביז נאך העכער, אז עבד מלך איז ניט נאר פֿמלך (ווען דאס איז פֿחדשים), נאר עבד מלך מלך – ער ווערט דעם מלך אליין . . ווארום ער איז אן אמת'ער עבד³⁹⁷ מלך, ווערט ער די מציאות המלך . . בשעת ער איז דארט עבד³⁹⁷ מלך, ווערט ער דערנאך מלך אליין, ביז וואנעט אז ס'ווערט דער מציאות המלך למטה, איז דאס מאן פני האדון הוי'? דא רַב שמעון בן יוחאי, אנה סימנא בעלמא – פון דעם אויבערשטן. און ווי דערמאנט פריער פון דעם מאמר פון דעם אלטן רבי'ן, וואס ער שרייבט אז³⁹⁸ דער בעל שם

הוא שינוי מל' הגמרא³⁹⁰ שנעשה ע"י בעל סדר ויתן לך.

[וכ"כ בפירוש בס' שלמ'ה מול אָדָר (לר') שמואל ארי' צאהלין (מחותנו של בעהמ"ס קצות החושן³⁹¹) פראג³⁹² תקע"ח) ח"ב רפ"ה (סב, ד): "...מאמרם ז"ל (מגילה ל"א) ארי' כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו. – וכך היא הגירסא בכל הסיפורים בנוסח ויתן לך ע"ש. – ואם רצונך לדעת מהיכן יצא הגי' זו, הא בגמרא מגילה שם הגי' היא בכ"מ שאתה מוצא גבורתו וכו'. – תדע כי כל זה יצא משום קו' המהרש"א בח"א (פ"ד דמגילה) וז"ל שם ולא דווקא³⁹³ . . עכ"ל המהרש"א. – ומשום הקו' זאת הקדמונים שיסדו סדר ויתן לך (כמבואר בסוף הקדמת ס"ה³⁹⁴ לומר ויתן לך במ"ש, הרי לפניך שהוא מהקדמונים) העמידו³⁹⁵ הגי' גדולתו, לפי שבו פתח הכתוב הא-ל הגדול וגו', ובתיבת הגדול יוכל כל ההתרוממות. ונכון".]

אבל מכיון שמצינו שישנם כו"כ שגירסתם

שוליי הגליון

(390) ולהעיר מלשונו בצל"ח ברכות ל, ב ד"ה אין עומדין (הנ"ל שוה"ג 370): "...וכמו שאמרו בשלהי מגילה, ארי' בכל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה (כך הוא הנוסחא בגמ') שם אתה מוצא ענותנותו...", ושלפי המבואר שם, לכאורה שייך גירסת "גבורתו" במשך כל השנה (ולא רק ביוה"כ), ע"ש.

(391) ובהסכמת בעהמ"ס נתיבות המשפט על ח"ב מס' שלמה מול אדר כתב: "...וגם שמעתי ממחו' הגאון הרב בעל המחבר ס' קצות החשן שהי' מרבה הלולו..."

(392) הספר נדפס לראשונה בווארשא תקע"ד. אבל בדפוס שני (שבפנים) נדפס "בתוספת מרובה על העיקר" (נוסח השער), כולל הקטע שבפנים.

(393) הובא לעיל ליד שוה"ג 370.

(394) לכאורה כוונתו לסוף הקדמת ספר הזהר (יד, סע"ב): "...שעתא דנפיק שבתא . . כל ברכאן דקא אמרי צבורא ויתן לך הא-להים מטל השמים, ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה וגו'" ע"ש.

(395) כיון שכיום נתברר (כמדומה) שרוב הסיפורים העתיקים שבכת"י אין בהם מאמר ר' יוחנן בסדר ויתן לך (וראה לעיל אות ט), לכאורה נראה שהקדמונים שהנהיגו (בקהילתם) לומר מאמר ר"י היו זמן רב לאחר הקדמונים שיסדו סדר ויתן לך. ולהעיר שרשב"י מחבר הזהר הי' לכאורה לפני זמנו של ר' יוחנן.

שוליי הגליון

(396) הדגש (גם) על "זיין".

(397) הדגש על "עבד".

(398) אדה"ז פרשיות ח"ב ע' תתכט: "...לבד מבני עלי' שיש להם ממש התפשטות הגשמיות, כמו אדמו"ר הה"מ דמעזריטש והבעש"ט, הם ראו עולמם בחייהם והשיגו מה

פאראיינציקט עולמות מיטן⁴⁰¹ אויבערשטן דורך נשמות, איז אט דאס גיט א כח יעדער אידן...", ועד"ז בנדפס ס"ה⁴⁰² ("...פאראיינציקט, עולמות מיט אלקות ע"י נשמות...").

וראה גם תו"א מקץ מג, ב: "יעקב אמר מה נורא, ולכן מה שאומרים הגדול הגבור והנורא, נורא הוא מדתו של יעקב. ולכאורה לא שייך בחי' נורא ליעקב כ"א לפחד יצחק, אלא לפי שיעקב היה הממוצע בין האבות, ונודע שא"א שיחברו ב' הפכים עד שיערה רוח למעלה משניהם, כענין עושה שלום במרומיו כו', ולכן מאחר שיעקב היה המחבר, לכך היה בו גילוי בחי' נורא שהוא למעלה משניהם...". תקס"ב ח"ב ר"ע שצב: "...להיות כי כל ממוצע מוכרח שיהי' גבוה משני ההפכי' עד שיהי' בכחו לחברם...". אדה"א במדבר ח"ה ס"ע א'תשנא: "...וכמו שידוע הכלל בכל ממוצע המחבר לב' הפכים או עליון ותחתון, בהכרח ששרשו למעלה משניהם יחד...". שם ע' א'תשצו: "...וכפי הכלל בכ"מ בכל ממוצע שיכול לחבר הפכים או עליון בתחתון משפיע ומקבל כמוחא ולבא כו', שבודאי הוא למעלה משניהם דוקא". ועוד.

❧ הערה 180 ❧

ראה תש"ו ע' 2-111: "...וגם המצות דחובת הלבבות והמוח דאהוי"ר וידיעת אלקות, הנה שיעור מצותן הוא דהאהוי"ר יהי' נרגש בבשר הלב הגשמי באהבה ויראה ממש כמו אהוי"ר גשמי' עכ"פ... וידיעה באלקות הנה שיעור מצוה זו שיהי' נרגש במוחו הגשמי ממש, והוא ע"י יגיעה בלימוד מסודר... שיעור המצוה היא דכל מה שביכולתו להבין ולהשיג צריך לייגע בזה, עד שמוחו הגשמי יבין וישיג וירגיש זאת כמו שמבין ומשיג ומרגיש סוגיא בש"ס ופוסקים... והאדם צריך לייגע מוחו ולהטריח שכלו בהבנת דבר זה בהבנה שכלית... שמוחו החומרי ושכלו האנושי ישיג זאת... וכן התורה... שיעור מצות תלמוד

טוב און דער מגיד איז געווען התפשטות הגשמיות בפשטות, במילא האט מען געזען כח הפועל בנפעל, און ס'געווען דער ענין פון אלקות בגלוי. כאטש אפילו ער איז דאס ממשיך דארטן, אז דערנאך איז אפילו אחד מני אלף וכו'³⁹⁸, איז דאך דאס בדוגמא ווי דערמאנט פריער באַ דעם ערשטן נשיא בישראל, באַ משה רבינו, אז מצד עניוות שלו איז ער געווען א עניו מכל האדם אשר על פני האדמה, און אעפ"כ איז שכינה מדברת מתוך גרונו, און נאך³⁹⁹ העכער, אז משה משה לא פסיק טעמא בגווייהו, אז ווי ער שטייט דא למטה איז ער א נשמה דאצילות, ווארום לא פסיק טעמא, ביז וואנעט אז זיין גאנצע מציאות ווערט מציאות פון דעם אויבערשטן. וואס דערפאר איז דאך דוקא ער דער ממוצע – אנכי עומד ביניכם ובין הוי' אלקיכם, ווי חסידות איז מבאר בארוכה, ניט א ממוצע המפסיק ומתרגם וכו', נאר א ממוצע המחבר – וואס אויב ער איז מחבר די צוויי ענינים, ווי אזוי קען⁴⁰⁰ מען מחבר זיין? בשעת מ'איז אט די ענינים. און ואדרבה, מחבר זיין צוויי ענינים קען א זאך וואס דאס איז העכער פון ביידע ענינים פֿביכול – ניט נאר פון ישראל, נאר אויכעט פֿביכול פון קודשא בריך הוא... ע"ש.

ולהעיר מתורת שלום ע' 158: "...איך רעכען אז דאס וואס שטייט אנכי עומד בין ד' וביניכם אט דאס איז גיווען דער מיטעלער רבי, וואס טאקע עומד בין הוי' וביניכם, ער איז גיווען א ממוצע און ווי א ממוצע המחבר, וואס ער האט פאראיינציגט עולמות מיט אלקות דורך נשמות".

באתי לגני תשי"ב (10:33): "...דורך אתפשטותא דמשה שבכל דור ודור, דורך רועי ישראל וואס זיינען בכל דור ודור, וואס זיי גיבן אלעמען כח, און זיי זיינען די ממוצע המחבר, ביניכם ובין הוי' אלקיכם – אז דאס

❧ שולצי הגליון ❧

שהשיגו, אבל אין אנו משיגים אפי' א' מני אלף מאותה ההשגה שהשיגו שם...".
 (399) הדגש על "נאך".
 (400) הדגש על "קען".

401) קשה להבחין אם נאמר "מיטן" או "מיט דעם".
 402) ובהע' כט שם: "ראה תורת שלום שיחת שמח"ת תער"ג (ע' קנח)".

. . . שהוא תר"ך עמודי אור...". תרל"ו ח"ב ר"ע שכו⁴⁰³: "...המצוה עצמה מגיע אפי' בבחי' חצי עליון דכתר תר"ך עמודי אור שהם עמודים שבהם ועל ידם יומשך מעצמותו ית'". תרנ"ד ע' נד: "...שהתו"מ הם בחי' עצמות שלמעלה מהגילוי דאצי', וכמ"ש במ"ת אנכי ה' אלקיך בחי' אנכי אוא"ס עצומ"ה, וכמו"כ המצות תרי"ג מצות דאורייתא וז"מ דרבנן הם תר"ך עמודי אור בחי' כתר...". תרנ"ו ס"ע רפח [ועד"ז אדהצ"צ הנחות חיי שרה ע' רסט]: "...ואיתא במדרש בך הוא כ"ב אותיות התורה, והיינו שע"י כ"ב אותיות התורה עי"ז נגילה ונשמחה בך דהיינו בעצמותו ומהותו ממש מה שלמתב"כ, כי שרש התורה הוא למעלה מחכ' דהיינו בבחי' כתר, כי תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן הוא תר"ך עמודי אור שהוא בחי' כתר...". תרנ"ז ע' רפח (הנחה): "...ועל ידי התורה ממשיכים מבחי' העצמות. וכן המצות הנה תרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן הם תר"ך עמודי אור ששרשן הוא בכתר, וכשם שהעמוד מחבר את הגג עם הרצפה, כמו כן על ידי המצות נעשה התחברות נשמות ישראל עם בחי' הכתר שהוא בחי' עצמות אוא"ס ב"ה...". תרס"ב ר"ע שמא: "...ובחי' כתר מל' הוא בחי' הפנימיות והעצמות דא"ס ממש כו', ובחי' זו נמשך ע"י הבירורים דמצות, דתרי"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן הם תר"ך עמודי אור בחי' כתר, והיינו בחי' כתר מל' הנ"ל דמשם שרש הבירורים דמעהמ"צ כמשי"ת...". תרס"ט ע' רח-ט: "...דמצוה היא ל' צוותא וחיבור, וכת"י אשר אנכי מצוך היום שמחברים בחי' אנכי בחי' עצמות אוא"ס כו', דתרי"ג מצות דאורייתא וז"מ דרבנן הן תר"ך עמודי אור, וכמו העמוד שמחבר הגג עם הרצפה..." ע"ש.

❧ הערה 190 ❧

וראה גם (באוא"א) סה"מ תשי"ז ע' 23 [ועד"ז תו"מ ע' כז-ח]: "...וזהו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, שהתורה היא מאורסה לישראל, היינו שישראל הם משפיעים בהתורה, מורשה קהלת יעקב, והיינו דענין זה שהנשמות

תו' הוא שיהי' הענין שלומד מושג בשכלו בהשגה גמורה כמו שמבין ומשיג דבר גשמי ממש . . . אשר שיעור מצוה זו דת"ת בפנימי' התורה הוא שיהי' הענינים מושגים במוחו הגשמי ממש . . . קיצור . . . צ"ל נרגש בגשם גם מצות אהוי"ר, אמונה, ידיעה, ולימוד פנימית התורה...".

וראה גם תרצ"א ע' סב: "...המצות דאהוי"ר הן מחובת הלבבות שיהי' נרגש אהבת ה' ויראתו ית' בלב ובשר הגשמי...". ע"ש. תש"ד ר"ע 214: "...דגם המצות דעשה ול"ת שבחובת הלבבות הם ג"כ נתפסים בגשם לפי ענינם, הן בהבנת השגה אלקית במוח שבראש והן בהתעוררות והתפעלות אהוי"ר בבשר הלב, דמצוותן הוא שהמוח שבראש ירגיש זאָל פיהלען את ההשגה ובשר הלב ירגיש את המדה...". ע"ש. תש"ה ר"ע 82: "...דגם המצות דחובות הלבבות כמו אהבת ישראל אהבת השי"ת ויראתו ידיעת השי"ת . . . והדומה, הנה שיעור מצותן הוא שמורגש בהרגש בשרי דוקא...". ע"ש בארוכה. שם ע' 90: "...ילהק"ת משנת"ל . . . דגם מצות דחובות הלבבות באהבת ה' ויראתו ומצות ידיעת אלקות הם ג"כ עצמותן הוא שיורגש האה' והיראה בבשר הלב, וכן ההשגה בידיעת אלקות, הנה מורגש בחומר מוחו...".

❧ הערה 187 ❧

וראה גם לקו"ת ואתחנן ח, ג: "...והיו הדברים האלה אשר אנכי מצוך היום, שמבחי' היום לעשותם נמשך גילוי אנכי – ולא זיו והארה בבחי' שם בלבד רק אנכי בעצמי כביכול, מצוך – לשון צוותא וחיבור במצות ה' שהם גילוי עצמותו ומהותו כביכול בתר"ך עמודי אור הנמשכים בתרי"ג מצות דאורייתא וז' מצות דרבנן". אדה"א בראשית ס"ע תט: "...המצות שרשן באור העצמו' דא"ס ונק' תר"ך עמודי אור כידוע". נ"ך ר"ע רעא: "...ששרש התו' היא בבחי' פנימי' ועצמו' הרצון ותענוג שבעצמו' אא"ס ממש, והוא הנק' כתר תר"ך עמודי אור תרי"ג מצות עם ז' מצות דרבנן...", דרו"ח ח"ב ע' תקכה: "...בחי' שעשועי' העצמי' שבעצמות א"ס ממש . . . שלא יגיע לזה רק ע"י מעשה המצוה בפו"מ דוקא ששרשם בבחי' כתר שבכתר

תקעד: "...להתענג על הוי' בשמחה ובטוב לבב במעשה עבודת המצות..." ע"ש. תרכ"ו ס"ע פד [תרכ"ט ס"ע קסד [ע' קפב], תרמ"א ס"ע רפו, תרנ"ד ע' רנ, תרנ"ו ע' שמג]: "...תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, פי' כי ענין עבודת המצות הוא יותר טוב מרוב כל..." תרנ"ו ר"ע רעח: "...תחת אשר לא עבדת את ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל, וידוע דעבודה זו היא עבודה דמעשה המצות, ואומר שהשמחה וטוב לבב מעבודת המצות הוא יותר טוב מרוב כל. . . שהשמחה והתענוג מעבודת המצות הוא יותר מרוב כל..." תער"ב ח"ג ע' א'רסא: "...שהרי ידוע שעבודת המצות צ"ל בשמחה דוקא וכמ"ש תחת אשר לא עבדת ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב כו', ואמרו"ל אין עומדין להתפלל. . . אלא מתוך שמחה ש"מ, ואר"י א"ר וכן לדבר הלכה כו', שצ"ל הכל בשמחה דוקא, וע"י השמחה ע"ז הוא ההמשכה מבחי' עצמות א"ס גם בעולמות ב"ע..."

ולהעיר מאבודרהם שחרית של חול: "וקרבנו מלכנו לעבודתך שהיא עבודת המצות, שחייב אדם לעבוד אותו כעבדים ולכך אמר מלכנו, ומצאנו המצוה שנקראת עבודה שנאמר תחת אשר לא עבדת את ה' א-להיך, כלומר שלא קיימת המצות..." – והוא ע"פ פי' התפלות והברכות לר"י בר יקר (ח"א ע' מה): "ואמר וקרבנו מלכנו לעבודתך לפי שהם עובדים אדונם כעבדים. . . וקרבנו מלכנו לעבודתך שהיא עבודת המצות. . . ועבודה היא מצות דכתוב תחת אשר לא עבדת פי' שלא קיימת המצות..."

ובקשר למ"ש בעזר"ת, תרפ"ח, ותש"ט [תרפ"ג] שבפנים ההערה ש"סתם עבודה היא עבודת המצות" – להעיר ממים רבים תרל"ו ע' צח-ט: "...ונודע ממארו"ל ע"פ ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה, שהיא עבודה שבלב, וסתם עבודה יתכן גם על כל קיום המצות בקום ועשה, כמארו"ל לעבדה זו רמ"ח מ"ע, וא"כ אומרו ועבדתם סתם קאי על קיום המצות וגם על התפלה שהיא עבודה שבלב, וכנ"ל פפ"ח שבה תלוי עיקר העבודה דתומ"צ ג"כ ע"ש, ולכאורה נראה מלשון רז"ל שאמרו לעבדה זו רמ"ח מ"ע ולשמרה זו שס"ה ל"ת,

הם משפיעים בהתורה הוא לא רק בבחי' ישראל כ"א גם בבחי' יעקב, יו"ד עקב. דהנה ישראל הוא בחי' לי ראש, אותיות אשר, דאשר פירושו תענוג, והוא בחי' טהורה היא כמו שהנשמות מושרשות בהתענוג, דבבחי' זו פשיטא שהנשמות הם משפיעים בהתורה, כמ"ש אשר קדשנו במצותיו, דמצד בחי' אשר והוא התענוג מצד זה הנה קדשנו במצותיו, שהם הם העושים את המצות, כמ"ש וזכרתם את כל מצות הוי', דבתחלה הוא מצות הוי', ואח"כ כתיב ועשיתם את כל מצותי (מצותי דייקא), דישראל עושים מבחי' מצות הוי' שיהיו מצותי, והוא כנ"ל⁴⁰ שמחברים את התורה שלמעלה בהקב"ה ממש – דכ"ז הוא בבחי' ישראל. אמנם באמת הנה מורשה קהלת יעקב, שגם הנשמות דבחי' יעקב, יו"ד עקב, והוא הנשמה שירדה למטה, הנה גם בבחי' זו התורה היא מורשה, שגם נשמות דבחי' עקב הם משפיעים בהתורה. וטעם הדבר הוא כמשנ"ל דהנשמה הנה גם כשהיא באה בבריאה היא אלקות בעצם מהותה, והוא האלקות שנעשה נברא. והיינו דגם כמו שהיא בבחי' ואתה נפחתה בי הנה יש בה כל הענינים דטהורה היא, בחי' טהירו עילאה, עד בחי' העתקת העצמות. . . אמנם כל זה הוא מצד העצמות (שנמצא גם בבחי' ואתה נפחתה בי)..."

☞ הערה 195 ☞

וראה תקס"ו ע' רמז [ח"ב ס"ע תקטז]: "...תחת אשר לא עבדת ה' אלקיך בשמחה ובטוב לבב. . . שהשמחה וטוב לבב בעבודת המצות גבוה הרבה. . . שמצינו בגדולי הצדיקי' שלא זכו לכל השגו' ורה"ק וגילוי אליהו רק בעבור שמחה של מצוה..." ע"ש. דרך חיים קג, רע"א: "...בחי' הענג והשמחה האלקי' דצ"ג בעבודת המצות..." תו"ח מקץ פה, רע"ב: "...צ"ל עבודת המצות בשמחה וטוב לבב ונק' שש"מ..." אדה"א שמות ח"ב ע' שיט: "...דוקא ע"י השמחה וטוב לבב בעבודת מעשה המצות בעוה"ז דוקא. . . וזהו תחת אשר לא עבדת בעבודת המצות בשמחה וטוב לבב מרוב כ"ל..." אדה"א קונטרסים ס"ע

❧ **הערה 207** ❧

וראה גם אדה"א ויקרא ח"א ר"ע סט: "...שזה הדרך אשר ילך בה האדם כל ימיו וישכון אור ה' במעשהו"צ שיעשה אותם האדם וחי בהם מחיי החיים אווא"ס ב"ה חיי עולם, ובשביל זה בא האדם על הארץ. וזהו תכלית הכוונה בבריאת האדם בירידת הנשמה בעוה"ז בחומר גופני במספר הימים שנתנו לנו לחיות ע"פ האדמה . . והוא מה שיחשוב ויכוין האדם בלבו ודעתו בעשותו א' ממצות ה' שאינו רק עושה בחי' כלי להמשכות אור אחדות ה' במהו"ע ית' ממש במעשה זו. ואעפ"י שיודע בעצמו שפלות ערכו . לא יאמר בלבו איך יוכל להיות שישכון ה' בתוכו ממש ע"י מצוה זו כי . . זהו . . אור ה' ממש . . שישכון בו בכבודו ובעצמו מצד עצמו ממש...". תער"ב ח"א ס"ע לב: "...בכדי שיהי הגילוי דמעהמ"צ מצ"ע צ"ל מ"מ המשכת מ"ד תחלה . . ותכלית הכוונה הוא העשי' בפר"מ . . דתכלית הכוונה היא הכניעה בקיום המצוות בפר"מ דוקא...". ועוד.

❧ **הערה 226** ❧

וראה אברבנאל בחוקותי כו, יט: "...ושברתי את גאון עזכם, ורש"י פירשו על בית המקדש, כמו שנאמר ביחזקאל הנני מחלל את מקדשי גאון עוזכם. ואינו נכון בעיני, כי הנה אמר אח"ז והשימותי את מקדשיכם, ואיך יבא יעוד אחד בשני כתובים קרובים זה לזה. וביחזקאל ראוי לפרשו כן, מפני ששם נאמר את מקדשי גאון עוזכם, אבל כאן לא נאמר מקדשי. לכן אשוב שלא נאמר ושברתי גאון עוזכם אלא על זדונם וגאותם של ישראל, שהיו אומרים מי יגור לנו, עיר⁴⁰⁵ עז לנו, לא נירא אויב, לכן אמר ושברתי את גאון עוזכם...". ש"ך עה"פ (פירושו הא'): "ושברתי את גאון עוזכם. היא הגאווה שבכם, שהיא גורמת לכם".

❧ **הערה 251** ❧

וראה הנחות הר"פ ר"ע קעט⁴⁰⁶: "ענין הזריעה

שמל"ת אינם בכלל עבודה, והר"ז יפלא שמל"ת גבוהים יותר ממ"ע כנודע כי . . מל"ת תלויים בי"ה ומ"ע תלויים בו"ה, וגם הרי ל"ת אם כפשוטו א"ז עבודה כ"כ מפני שהם שב ואל תעשה, וכפשוטו משמע שזהו עבודה אשר יעבוד ולא שישב בטל לא יעשה מאומה כו', אמנם באמת הנה מה שיושב ולא עבר עבירה הנה זהו בחי' אתכפיא שכובש את יצרו לבלי יעשה אחת ממצות ה' אשר לא תעשינה ואשם עי"ז, ולכן צ"ל שעבודה כולל גם מל"ת, שהרי אתכפי' נת"ל פ"צ שזהו בחי' יעקב דכתי' בי' יעקב עבדי כו', וענין אמרם ולשמרה זהו מל"ת אין כוונתם להוציאם מכלל עבודה אלא שהם גם בחי' שמירה . . אבל לענין עבודה ה"ה כמו מ"ע ויותר שה"ה מגיעים בי"ה כו'".

❧ **הערה 203** ❧

וראה גם אוה"ת ר"ה (ח"ג) ע' א'שפד: "...ממחשבה עילאה הקשורה ומתאחדת עם מקור החכמה . . אותיות החקיקה שהן מתאחדו' במקורם", ע' א'שפד-ט: "...מחשבה עילאה הנק' חקיקה . . מאותיות המח' הנק' אותי' החקיקה . . אותיות החקיקה דמחשבה . . אותיות החקיקה שהוא האותיות דמח"ע . . במחשבה והיינו חקיקה...". ע"ש. תרס"ה ר"ע רח: "...דישראל עלו במח', וידוע דמח' הו"ע אותיות החקיקה וכמ"ש בלקו"ת בהביאור דאם בחקתי...".

❧ **הערה 205** ❧

וראה גם ביאורה"ז קכה, ב [רנט, סע"א]: "...וכמשל המלך שהדינין שלו אינן נגלים רק בדבור כשמדבר בכעס ורוגז אזי נגלין בחי' הגבורות והדינין שבלב, וכמ"ש דבר מלך שלטון שהדבור הוראה על בחי' הגבורות של המלך, ועל זה נאמר מלך במשפט כו', אבל בלב המלך עצמו הדינין סתימין ונעלמין...". אמ"ב שער הק"ש ע, ב [קט, רע"ב]: "...וישב ה' מלך לעולם, מלך במשפט כו' היינו בדבר מלך שגזור על פי מדותיו שבשכל...". אדה"א דברים ח"ג ע' א'מו-ז: "...המלוכה בבחי' דבור שנק' דבר מלך כמו דבר מלך שלטון, כי עיקר תוקף של מלך הוא בדבור דוקא שמצוה בדבור ויגזור או' וכן יקום . . אנו רואים שכל תקפו של מלך הוא בדבור דוקא . . כמו מלך במשפט יעמיד ארץ...". ע"ש.

(405) ל' הכתוב ישעי' כו, א.
(406) שבדקדוקי תורה הערה 246.

שעה-ו (הנחה ממאמר הצ"צ עם הגהת ר"ה):
 "...כתי' זורע צדקות כו' שתומ"צ נמשלו לזריעה,
 כמ"ש אור זרוע לצדיק שאור התומ"צ נזרע
 למטה . . דכמו שהזריעה בגשמי' צ"ל בארץ
 דווקא, שבלא ארץ לא יגדל ולא יצמח כלל, כך
 מה שממשיכים מבחי' הוי' אחד ע"י תומ"צ צ"ל
 בארץ דווקא (-והענין הוא דכמו שבגשמי' הארץ
 הוא מוצא מהעלם אל הגילוי מפני שבה דווקא
 מלוכש הכח הצומח, רק שהגרעין הוא מעלה מ"ן
 לכח הצומח אשר בארץ, ובהעלאת מ"ן המשכת
 מ"ד ולכן נגלה עי"ז הכח הצומח המלוכש בה,
 כך דווקא בארץ הגשמי למטה מלוכש בזה
 מעצמות א"ס הפשוט מצד נסב"ת רק שהוא
 בהעלם, וכשמקיים תומ"צ למטה ה"ז מעלה מ"ן
 לאא"ס המלוכש למטה שיאיר בבחי' גילוי
 למטה, ומצד סוסף מעשה עבמ"ת לכן עי"ז הוא
 ממשיך מבחי' עצמות למטה שיאיר בבחי'
 גילוי..."

ולהעיר מאדה"א דברים ח"ב ע' תסה-ו [ועד"ז
 אוה"ת ואתחנן ס"ע רצה]: "...כי המצות הנעשות
 בגשמיות נמשלו לבחי' זריעה בארץ העליונה . .
 שגם שבחי' המצות כמו שהן למעלה המה בבחי'
 הרוחני' בבחי' אורות וכלים דז"א . . אבל
 בירידתן למטה בבחי' המל' נמשלו לבחי' זריעה
 (עד"מ זריעת הגרעין בארץ שמעורר לכח הצומח
 . . וכך יובן למעלה בבחי' הזריעה דאור העליון
 בארץ העליונה שתוציא צמחה . . . דדוקא ע"י
 מצות מעשיות תתעלה הנשמה האלקי' למעלה
 גם מבחי' הקו . . בחי' יש מאין שהארץ העליונה
 מצמחת ע"י מצות מעשיות . . כמובן ממשל
 הנ"ל בארץ הגשמי'..." ע"ש.

ואולי מ"ש כאן במאמר דידן "בארץ הגשמית"
 הוא (גם) לרמז, שהמבואר כאן (שזריעת המצות
 הוא דוקא בארץ הגשמית) הוא באופן אחר
 ממ"ש באדה"א הנ"ל (שמהמשל "בארץ
 הגשמי'" יובן ענין זריעת המצות הגשמיות
 שבארץ העליונה).

וראה גם לקו"ת נצבים נ, ד: "...וכמו"כ יובן
 למעלה איך ממעשה מצוה שנתלכשה בענינים
 גשמיים יהיה הצמיחה להיות גילוי בחי' קדש
 העליון, דהיינו משום שהמצות הן בחי' זריעה

הוא אשר אח"כ יצמח דבר חדש ונתגלה מהעלם
 . . כאשר ישראל עושין המצות דוקא אז נתגלה
 רצון העליון ממש מהעלם אשר קודם עשיית
 המצוה . . ואחרי שישראל עושין אז מאיר
 ונתגלה עצם רצונו ית', כפי שמבואר באריכות
 בתורה הבאים ישרש יעקב..."

ולהעיר מתרנ"ד ע' קעה-ו: "...וזהו עבודת
 האדם . . להמשיך ע"י המצות שיהי' גילוי
 אלקותו ית' למטה כמו למעלה . . ע"ד מ"ש
 לע"ל ונגלה כבוד הוי' וראו כל בשר יחדיו, וכתי'
 כי עין בעין יראו שיהי' גילוי אלקות, ועכשיו
 העבודה הוא להמשיך בחי' זו ע"י המצות, כי
 המצות נק' בשם זריעה כמ"ש זורע צדקות כו',
 שכמו הגרעין אע"פ שאינו בערך הפרי כשזורעים
 אותו צומח ממנו הפרי שיש בה טעם שאינו
 בערך הגרעין כו', כמו"כ יובן בענין המצות,
 דמאי פרי מצות, שע"י המצות, הגם שנתלכשו
 בגשמיות, מ"מ ע"י המצות ממשיכים בחי' רמ"ח
 אברים דמלכא, ותרי"ג מצות דאורייתא וז' דרבנן
 הם תר"ך עמודי אור, כמו שהעמוד מחבר
 המעלה עם המטה, כמו"כ ע"י המצות ממשיכים
 שיהי' נמשך גילוי אלקותו ית' למטה כמו
 למעלה..." (וראה שם ר"ע קעז, שמפרש זריעת
 המצות בארץ על הארץ העליונה). עטר"ת ס"ע
 תרמו: "...וכמו"כ דוקא בגשמיות המצוה הוא כל
 ההמשכות והגילויים העליונים כו'. רק שהזריעה
 צ"ל בארץ דוקא והיינו נש"י שנק' ארץ חפץ
 כמ"ש כי תהיו אתם ארץ חפץ, שהן הארץ ראוי
 לזריעה..."

🌀 הערה 252 🌀

ראה רד"ק עה"פ (ישעי' כז, ו) הבאים ישרש
 יעקב: "הבאים. כלומר הימים הבאים, והוא זמן
 הישועה", ולקמן שם עה"פ (שם, יב-יג) "והי'
 ביום ההוא יחבוט ה' משבולת הנהר . . והי' ביום
 ההוא יתקע בשופר גדול...": "והיה ביום ההוא.
 בזמן הישועה . . והיה ביום ההוא. כפל עוד הענין
 לחזק". ויל"ע בדעת הראב"ע שם.

🌀 הערה 253 🌀

וראה גם אדה"א דברים ח"ד ע' א'רפד: "...כל
 הרמ"ח מ"ע הן במצות גשמיות דוקא התלוי
 בארץ הגשמי' דוקא..." פלח הרמון אמור ע'

❧ הערה 267 ❧

ולהעיר מתשובות רש"י סי' ו [רנא]⁴⁰⁷: "ויש כי שהוא תמיה, וסוף משמע שמושו [-] שמושו משמע] להיות פן, כגון כי תאמר בלבבך . . פן תאמר רבים ותירא מהן, לא תירא מהן" ע"ש.

❧ הערה 268 ❧

ראה אוה"ת רשימות על קהלת ס"ע רלה [נ"ך ח"ב ר"ע א'קח]: "עת לאהוב ועת לשנוא, ברבות במקומו צ"א א', עת לאהוב דכתי' אהבתי אתכם אמר ה'. ועת לשנוא דכתיב נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה. וצ"ל דהכתיב ואה"ע אהבתיך, ופי' בתד"א אה"ר לא נאמר אלא אה"ע, שמא תאמר אהבת הקב"ה לישראל שלשה שנים, עשר שנים, מאה שנים, לכך נאמר ואה"ע אהבתיך כו', משמע שהיא אהבה אין לה הפסק כלל, ואיך אומר ועת לשנוא. ע"כ צ"ל דשנאה זו היא רק ענין שבגלוי נראה כן על דרך תוכחת מגולה הבאה ונמשכה מאהבה המסותרת כו'..." ע"ש.

ומשאלת הצ"צ הנ"ל "...שהיא אהבה אין לה הפסק כלל, ואיך אומר ועת לשנוא?" מובן, שע"פ מ"ש "עת לאהוב ועת לשנוא" יש מקום לקס"ד שאהבת הקב"ה לישראל אינה אהבה נצחית.

וראה גם אוה"ת תצא (ח"ב) ע' תתקא-ב: "רבות פ' שלח פט"ז דרס"ז ב' ע"פ ותשא כל העדה ויתנו את קולם, עז"נ נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה, אותו קול שבכיתם גרמה לכם להיות שנואין כו'. ובקהלת דצ"א א' ע"פ עת לאהוב ועת לשנוא, עת לאהוב דכתי' אהבתי אתכם אמר ה', עת לשנוא דכתי' נתנה עלי בקולה ע"כ שנאתיה . . והנה פי' עת לשנוא א"א לפרש שנאה אמיתית דהכתי' ואהבת עולם אהבתיך ופי' בתד"א אהבה נצחית ממש, אעכצ"ל השנאה היא על גילוי ההשפעה, שהם בגלות וכמ"ש ועזבתים והסתרת פני מהם והי' לאכול כו' . . וזהו הנק' שנאתיה היינו העלם האהבה דכתי' אהבתי אתכם אמר הוי' . . אבל עכ"ז מהיותו כי ואהבת עולם

שנורעים בארץ העליונה (עמ"ש מענין פי' ארץ העליונה ע"פ לא תהיה משכלה ועקרה בארץ וע"פ הבאים ישרש יעקב ובאגה"ק ד"ה זורע צדקות). "ועד"ז שם נב, רע"ד: "...וכמ"כ הוא ענין מעשה המצות הוא ענין זורע צדקות, שכל מעשה הצדקה וכן כל המצות שנק' בשם צדקה, נמשלה לזריעה שהגרעין אין בו ריח וטעם כלל, וכך כל מעשה המצות הם מלובשים בדברים גשמיים, ועכ"ז הם בחי' העלאת מ"ן לשרש נש"י שהיא בחי' ארץ העליונה מל' דאצילות כו', שבה נזרעים המצות ועי"ז מצמיח ישועות גילוי אור א"ס ב"ה . . (ועיין מ"ש מזה באריכות ע"פ הבאים ישרש יעקב וע"פ כי תבואו אל הארץ ושבתה הארץ כו' ובאגה"ק ד"ה זורע צדקות ע"ש)".

ולהעיר מאוה"ת במדבר ר"ע סה: "...בחי' המצות הנמשכות מרצונו ית' הם הזריעה העליונה שנזרעו בארץ העליונה, להיותם נגדלי' אח"כ בתוס' מרובה היינו שיוסיפו אור אח"כ באצי', וכמשל זריעה גשמי' שזורעין חטה בארץ שטומנין הגרעין בעפר בבחי' הטמנה בהעלם דוקא, והיינו שהעפר תכסה עליהם וירקבו בה אז יולידו ויצמיחו בהגדלה ותוס' מרובה, וכך למעלה . . המצות . . שעתה הם נטמני' בעפר ארץ העליונה והיינו בחי' ירידתם למטה להתלבש בעניני' גשמי' . . ועי"ז יוסיפו אור אח"כ בהגדל' ותוס' מרובה והיינו בגמר ותכלית כל הברורים..."

❧ הערה 254 ❧

וראה גם תו"ח חיי שרה קלד, ד: "...אור זרוע לצ"ע בתשב"כ שנק' כ"ד ספרים שנמשך למעשה במצות בפ"מ בדברים גשמיים, שנברר בירור שני במ"ן דנוק' שהוא עיון דתשבע"פ בגלוי גמור לאופן הרצה"ע במעשה . . וכ"ה באור הזרוע לצ"ע במספר שרש נש"י שהן ס"ר, ששרשן בס"ר אותיות התורה בחי' אותיות עצמיים . . ונזרעו בגופי' דנגה דעשייה בחומר גשמי בבטול רצון הנה"ט דוקא בעומ"ש ולקיים המצות בדברים גשמיים, שזהו שנק' צמיחה ותולדה בארץ בתוס' ורבו הגדול..." ע"ש.

גבעות עולם)“.

אהבתיך א"כ כ"ז הוא רק העלם האהבה, והוא ע"ד תוכחת מגולה הנמשכה ובאה מחמת האהבה המסותרת... ע"ש.

❧ הערה 306 ❧

רשימות ומאמרי כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ מתרס"ד (כולל הנ"ל בפנים ההערה) לא הגיעו לידי מערכת "אוצר החסידים" (קה"ת) עד לאחר שנת תשד"מ (לכאורה), ולכן יצאו לאור לראשונה (לא בסה"מ ליקוט ח"א שנרפס בשנה הנ"ל, אלא) רק בסה"מ ליקוט ח"ב שנרפס בשנת תשנ"ג.

אבל יש להעיר ממה שהובא בתדפיס ומדייק במאמר לתשי"ח (שי"ל אשתקד), דקדוקי תורה הערות 247, 253, 265 – שלכאורה מוכח שבג' מקומות בבאתי לגני תשי"ח, חזר רבינו על לשון הקיצורים של כ"ק אדמו"ר מהוריי"צ להקדמת דרך חיים, אף שקיצורים אלו לא הגיעו לידי מערכת "אוצר החסידים" עד לאחר תשמ"ח (לכאורה), ולכן יצאו לאור לראשונה (לא בהוצאת תשמ"ח, אלא) רק בהוצאת תשס"ב של דרך חיים. והיינו שרבינו חזר עליהם (לכאורה) ע"פ הרשום בזכרונו הק' ממה שראה לפני כו"כ שנים, קודם שהגיע לארה"ב.

ואם כן, אולי אפ"ל עד"ז גם בנוגע לרשימות ומאמרי אדמו"ר מהוריי"צ הנ"ל. ועד"ז בנוגע להנחות אדהרי"צ מתרס"ג שבדקדוקי תורה הערות 108, 158, 187, 250 ובמילואים להערה 159 – ע"ש. ועד"ז בנוגע לקיצורי אדהרי"צ (מהדורא ב) לביאורי הזהר (שבדקדו"ת הערה 144), שי"ל לראשונה בביאור"ז מהדורת תשע"ה ("ע"פ⁴⁰⁹ צילום גוכי"ק שהגיע לדינו לאחרונה"). וילע"ע.

❧ הערה 308 ❧

וראה גם אדה"ז פרשיות ח"א ע' יג: "...אומרים הפילוסופים שהשתלשלות העולמות הוא בדרך עילה ועלול... ע"ז קשה האיך שייך לומר כך בהשתלשלות עולמות דרך עילה ועלול, הלא כתיב אני ה' לא שניתי...".

❧ הערה 272 ❧

וראה גם מאו"א אות א, סל"ז (הנ"ל ביהל אור [תרל"ג] שבפנים ההערה): "...ויש אהבה זוטא בבריאה נק' אהבת עולם, ויש אהבה רבה באצילות ונק' אהבה רברבא... ואהבה רבה נק' ת"ת ואהבה זוטא נק' מל". אוה"ת נ"ך ח"א ע' שסט: "והנה לכאורה יש להקשות על כהאריז"ל דפי' אה"ע במ' ולמטה מהאהבה רבה שהיא בז"א, והרי בתד"א אומר להיפוך...".

❧ הערה 275 ❧

לשון היהל אור שבפנים ההערה "דהא תרין עלמין נינהו עלמא עילאה ועלמא תתאה, כד"א מן העולם ועד העולם מלך עילאה מלך תתאה...". הוא לכאורה צירוף ל' הזהר בג' מקומות:

זח"א לד, א: "שבעה ככבי אינון לקבל שבעה רקיעין, וכלהו מדברי עלמא, ועלמא עלאה עלייהו, ותרין עלמין נינהו עלמא עלאה ועלמא תתאה, תתאה כגוונא דלעילא דכתיב מן העולם ועד העולם, מלך עלאה ומלך תתאה...".

זח"א (ויצא) קסב, ב: "...רקיעא... ואיהו תמינאה מתתא לעילא... כך איהו רקיעא תמינאה מעילא לתתא⁴⁰⁸... מה בין האי להאי? אלא דא אוקים וזן לעלמא עלאה... ודא אוקים וזן לעלמא תתאה... דהא תרין עלמין נינהו כמה דאתמר".

זח"ב כב, א: "...מאן אינון גבעות עולם? אלין אינון תרין אמהן [- ובהגהות מהרח"ו: "בינה ומלכות"] נוקבי יובל ושמטה דאקרון גבעות עולם, עולם כד"א מן העולם ועד העולם (יובל ושמיטה כל חד מנהון אקרי עולם, ואלין אקרון

❧ שו"י הגליון ❧

(408) כ"ה בביאורי הזהר להצ"צ ח"ב ע' תשמ, וכ"ה בזהר דפוס ליוורנו תרל"ז. ועד"ז בזהר דפוס קרימונה שי"ט (וסיעתו): "מלעילא לתתא". ואילו בדפוסים הנפוצים (וכ"ה בדפו"ר – מנטובה שי"ח): "מעילא ותתא".

בשוה, והלא מתחילה לא הי' העולם ואח"כ נבה"ע, אלא מפני שכלליות השתל' העולמות הם משם והארה בעלמא...".

הערה 309

וראה תו"ח ויקהל תרמב, ב ואילך [תכח, ג]:
 "...הולך האור ומשתלשל מעילה לעילה בדילוג הערך מאד עד סוף עולם העשי' בהשפע' הבאה לגשמיות . . . ועד"ז יובן ענין [ה]השתלשלו' בבחי' מזון ומאכל למלאכי' ונשמות דבי"ע, דהנה ידוע שמזון המלאכים דבריאה [כ]שרפים כו' הוא מה שנמשך להם אור וחיות האלקי בתוך כלי וחומר דצורה שלהם שבא בהגשמה לפ"ע הגבלת הכלי שלהם . . . ובחי' מזון זה הרוחני יותר שנמשך למלאכים דבריאה, משם יורד ונמשך בירידות המדרגו' בהשתלשלו', ומשתנה בשינוי המהות מעילה לעילה מעולם לעולם, עד שנעשה מזון ושפע למלאכים דעשי', ומהם נמשך ויורד עוד למטה עד המזון הגשמי . . . וכ"ז מצד ריבוי ההשתל' בריבוי הממוצעי' מעילה לעילה...".

אדה"א דרו"ח ח"ב ע' תלד-ז: "...יש להקדים בענין ההשתל' שהוא בא בדרך ירידה וצמצום גדול מעליון לתחתון, מראשית הצמצום בקו"ח עד סוף עוה"ז השפל שלנו . . . השתלשלות העולמות מעליון לתחתון שזהו בבחי' עילה ועלול, שכל עולם העליון משפיע לתחתון הימנו בדילוג וצמצום גדול . . . ועד"ז הוא ענין ובחי' ירידת אור האלקי בצמצום אחר צמצום והעלם אחר העלם מעולם העליון הימנו לעולם התחתון ממנו . . . כאשר צריך להיות התהוות שפע מעליון לתחתון מעילה לעלול הוצרך להיות בחי' צמצום והעלם בעליון . . . וכ"א מתצמצם בשביל שלמטה הימנו, והן ריבוי הצמצומים מאצי' לבריאה ומבריאה ליצי' ועשי' . . . וא"כ אחר ריבוי רבבות מדרגות השתלשלות שישתלשל אור האלקי באבי"ע מראשית הקו"ח בריבוי צמצומי' והעלמות בהעלם אחר העלם ומיעוט אחר מיעוט מעולם העליון לעולם התחתון, עד שבהגיע הארה והשפע למטה מטה ביותר, כמו בהתהוות זה העולם החומרי מאותיות וצמצומים דמל' דמל' דעשי', הרי כבר נתמעט האור אלקי דמל' דא"ס שבקו"ח הנ"ל בתכלית המיעוט והצמצום היותר אחרון . . . דעוה"ז השפל הוא היותר אחרון

אוה"ת ענינים ע' קל: "...כיון שההשפעה מע"ס דעשייה נמשך לשמים וארץ בדרך עילה ועלול ונק' כח הפועל בנפעל, וידוע שבבחי' עילה ועלול לא שייך לומר לא שניתי, כי עילה ועלול הוא ע"י השפעה ולא ע"י הארה, וא"כ ודאי יש שינוי בהעילה בין קודם התהוות העלול ובין לאח"כ, שקודם התהוות העלול לא השפיע העילה אליו ואח"כ הוא השפיע לו, נמצא שהוא שינוי . . . וא"כ כיון שיש השפעה מע"ס דעשי' דרך עילה ועלול, הרי א"א לומר שאין שום שינוי בהן מקודם ההשפעה כו', וכיון שעיקר פעולה זו והשפעה זו מהן הוא ע"י בחי' הנשמה המלוכש בהן שהוא אלקות, שהוא בחי' לא שניתי, ה"ז ב' הפכים . . . והן אמת דבחי' נשמה זו מה שנק' הוא ית' נשמתא לגופא, אפי' לגוף ע"ס דאצילות, הוא רק הארה בעלמא ממנו ית' שאינו נוגע כלל למהותו ועצמותו, ואפילו לבחי' אורו וזיוו, כי הוא רק הארה בעלמא מהקו וחוט (ולא עצמיות הקו שמלוכש בא"ק ולא באצילות) והקו הוא הארה לבד ממנו ית', שההארה עצמה אין פועל שום שינוי בהמאור, אף אם בה הי' שינוי, וכש"כ ההארה דהארה. וא"כ מזה א"צ לדבר שאין שום שינוי במהותו ועצמותו ית', וגם לא באור א"ס הסוכ"ע, אף שמחי' אותן ע"ז דוקא מאין ליש כידוע, שכל נברא יש לו שני מיני חיות, הא' מבחי' סוכ"ע שהוא מה שאינו דרך התלבשות בהנברא, וכיון שאינו מתלבש כלל גם לא בע"ס, בזה ודאי אתי שפיר איך שאין שום שינוי. אך מה שצריך להבין הוא בענין בחי' הב', מה שהנברא מקבל חיות מבחי' ממכ"ע, שהחיות מתלבש בפנימיותו ותוכיותו, ונק' כח הפועל בנפעל שנמשך ע"י ע"ס דבי"ע, וגם זו ההמשכה היא ממנו ית' כנ"ל שהוא נשמתא לגופא, וכמ"ש באגה"ק שהארה דהארה מהקו מלוכש בכל נברא, וא"כ כיון שהמשכה זו נמשך ע"י כלי' דבי"ע בבחי' עילה ועלול, ולא שייך לומר בהן לא שניתי כנ"ל, איך בהאור המלוכש בהן הפועל ומשפיע על ידן הוא לא שניתי ממש" ע"ש.

תר"מ ח"ב ס"ע תשעד (הנחת אדנ"ע):
 "...דכלליות השתל' העולמות הוא רק מהארה בעלמא, ולכן אני ה' לא שניתי שלא יש שום שינוי . . . אתה הוא קודם שנבה"ע ואתה הוא לאחר שנבה"ע בשוה, ולכאורה איך אפ"ל שהוא

ההשתל' הוא בחי' ירידת האור האלקי במיעוט אחר מיעוט בצמצום אחר צמצום מעולם לעולם ומעילה לעילה, והוא לפי שכאשר צריך להיות התהוות השפע בעולם שלמטה הוצרך להיות בחי' צמצום ומיעוט באור העליון, וכך הוא ענין הצמצום מעולם לעולם שהן ריבוי רבבות מדריגות המשתלשלים בריבוי צמצומים והעלמות העלם אחר העלם, עד שבבוא ההארה והשפע למטה מטה מאד כמו בזה העולם השפל החומרי כבר נתמעט האור האלקי בתכלית המיעוט והצמצום היותר אחרון, לפי שעוה"ז השפל הוא היותר אחרון בהשתל' מכל העולמו', וא"כ לא מגיע האור והשפע בעוה"ז השפל רק מעט מזער בצמצום ומיעוט היותר אחרון כידוע, וגם מה שמגיע האור האלקי למטה בעוה"ז ע"י בחי' אתדל"ת מהעלאת מ"ן ג"כ לא מגיע כאן רק בבחי' מיעוט וצמצום היותר אחרון, שהרי לפי ערך ההעלאה כך ערך ההמשכה כידוע. . וא"כ גם מה שראוי להיות בחי' אתדל"ע ע"י העלאת אתדל"ת דעוה"ז השפל ג"כ אינו בא ונמשך מלמע' למטה רק בבחי' צמצום ומיעוט האור בתכלית הסתור וההעלם, כי מצד ריחוק ערך מדריגת עולם שלנו השפל ביותר בסדר ההשתל', עד שהוא היותר רחוק ומצומצם ביותר שאין אור פני אלקי חיים מאיר רק ע"י כמה רבבות צמצומים ומסכים, ע"כ גם הארה זאת דאתדל"ע. . אינו נמשך. . רק ע"י צמצומים והעלמות ולבושים ומסכים רבים מאד כמו שראוי להיות עפ"י סדר ההשתל'. . ואעפ"י שהאור והשפע הזאת הולך ויורד מעילה לעילה מעצמות א"ס ב"ה שבקו"ח המאיר בע"ס דאצי' ומאצי' לבריאה כו' עד עוה"ז ממש. . אבל ע"י ריבוי השתלשלות בצמצומים רבים, הרי בא בירידה ובמיעוט אחר מיעוט כנ"ל מעולם לעולם שלמטה הימנו, עד שבהגיע האור ושפע לעוה"ז רק במיעוט וצמצום האחרון יותר בתכלית הסתור והעלם. . (ועכ"ז הרי אנו מוצאים בכמה ענינים שיוכל להיות גילוי אא"ס עצמו ממש גם למטה בעוה"ז השפל כמו בעולם העליון ביותר...". שם ע' תלט: "...וכך הוא ענין השתלשלות האור ושפע דא"ס בקו"ח בכל עולם מעליון לתחתון, הכל מבחי' האחרונה שבעליון לבד כנ"ל, בכ"א לפי צמצום שלו מעולם לעולם שלמטה הימנו עד צמצום האחרון יותר מכולם שהוא במל' דמל' דעשי' בעוה"ז השפל כנ"ל...". שם ע' תצג-ד: "...ידוע שענין

בהשתלשלות מעילה לעולל מרוחניות לגשמיות, בריבוי צמצומים כ"כ עד שלא הגיע לעוה"ז השפל רק צמצום ומיעוט אור ושפע האלקי שמלוּבש בעשי' דעשי', שהוא היותר אחרון בהשתלשלות מכל העולמות מעט מזער מאד, ואף גם זאת בריבוי מסכים ולבושים שמעלים ומפסיק בין כל עולם לעולם, כמו המסך שמפסיק בין אצי' לבריאה ומבריאה ליצי' ומיצי' לעשי', שכ"ז עושה שינוי המהות באור האלקי. . לפי כל הנ"ל יובן ג"כ שבענין אתדל"ת בהעלאת מ"ן גורם אתדל"ע למעלה בבחי' המשכת מ"ד. . ג"כ לא יגיע ויומשך מלמעלה למטה בבחי' גילוי אור אלקי רק בבחי' מיעוט וצמצום אור האלקי היותר אחרון. . דודאי לפ"ע ההעלאה מלמט' כך יהי' ערך בחי' ההמשכה. . בהעלא' הגשמי' דעוה"ז שהן בבחי' קטנות הערך ביותר ודאי גם מה שראוי להיות ע"י המשכות ורוחני' האלקי' באתדל"ע ע"י אתדל"ת זו אינו רק לפ"ע העלא' זו הגשמי' ג"כ, ודאי אינו בא ונמשך מלמעלה למטה רק בבחי' צמצום ומיעוט האור בתכלית הסתור וההעלם, כי מצד ריחוק ערך מדריגת עולם שלנו השפל ביותר בסדר ההשתל', עד שהוא היותר רחוק ומצומצם ביותר שאין אור פני אלקי חיים מאיר רק ע"י כמה רבבות צמצומים ומסכים, ע"כ גם הארה זאת דאתדל"ע. . אינו נמשך. . רק ע"י צמצומים והעלמות ולבושים ומסכים רבים מאד כמו שראוי להיות עפ"י סדר ההשתל'. . ואעפ"י שהאור והשפע הזאת הולך ויורד מעילה לעילה מעצמות א"ס ב"ה שבקו"ח המאיר בע"ס דאצי' ומאצי' לבריאה כו' עד עוה"ז ממש. . אבל ע"י ריבוי השתלשלות בצמצומים רבים, הרי בא בירידה ובמיעוט אחר מיעוט כנ"ל מעולם לעולם שלמטה הימנו, עד שבהגיע האור ושפע לעוה"ז רק במיעוט וצמצום האחרון יותר בתכלית הסתור והעלם. . (ועכ"ז הרי אנו מוצאים בכמה ענינים שיוכל להיות גילוי אא"ס עצמו ממש גם למטה בעוה"ז השפל כמו בעולם העליון ביותר...". שם ע' תלט: "...וכך הוא ענין השתלשלות האור ושפע דא"ס בקו"ח בכל עולם מעליון לתחתון, הכל מבחי' האחרונה שבעליון לבד כנ"ל, בכ"א לפי צמצום שלו מעולם לעולם שלמטה הימנו עד צמצום האחרון יותר מכולם שהוא במל' דמל' דעשי' בעוה"ז השפל כנ"ל...". שם ע' תצג-ד: "...ידוע שענין

וראה גם ביאורו"ז צ"צ ח"א ר"ע שעג: "...ואין זה סותר למ"ש לעיל אות א' דאו"י הולך ומתמעט, דשם הכוונה שצ"ל צמצום כדי שיוכל המקבל לקבל, וכן בכל ירידה ממדרגה למדרגה,

מילואים לדקדוקי תורה

קנג

והי' ברשותו של הצ"צ, המעיד על הכת"י שהוא של אדמו"ר האמצעי, וגם הכניס בו הגהות בכמה מקומות. שכל זה מעיד על אמתיות הענינים וכו'... ע"ש. ולכאורה מסתבר, שמהטעמים להראות לשזר את הכת"י הי' כדי שיסייע בהדפסת הספר.

וראה נשיא וחסיד (כפר חב"ד תשנ"ט) ע' 185, שהדפסתו "התאפשרה בתקציב שהושג לא מעט הודות להשתדלותו של שז"ר". גם משער שם שאולי היחידות שהי' לשזר בי"ז שבט תשכ"ג הוא הפגישה שבו הראה לו רבינו את הכת"י.

ולהעיר מאג"ק חכ"ב ע' שס (עש"ק פ' תולדות תשכ"ג, כללי פרטי), הערה ד"ה מחוץ: "...וראה זח"א קכב, א. ד"ה ואם בשדה ימצא תקס"ב לרבנו הזקן". ועד"ז באג"ק חכ"ב ע' קעו (פסח שני תשכ"ד, כללי פרטי), הערה ד"ה אינו: "ולהעיר מאמר אדה"ז דמיוהכ"פ תקס"ב".

❧ הערה 314 ❧

וראה עד"ז סה"מ ליקוט ח"ב ע' שטי-תרס"ד ע' רצב-ג⁴¹⁰: "...כל השינויים הוא רק לגבי המקבלים. . שבאצ"י מאיר גילוי אלקות ביותר. . מפני שהעולם הוא מזוכך. . וכן בריאה ויצ"י כו', משא"כ עשי. . שאינו יכול לקבל את האור האלקי, הרי כ"ז השינויים מצד המקבלי' שהם אינם כלי' לקבלה. . והשינוי הוא רק בהמקבלי'. . שעולם האצ"י הוא עולם מזוכך. . והם כלי' לקבלה, משא"כ בעולמות בי"ע שהם אינם כלי' לקבלה. . והשינוי הוא רק לגבי המקבלי' להיות שאינם כלי' לקבלה, משו"ז הרי האור אצלם בהעלם והסתר...".

וראה גם תק"ע ע' נה: "...מ"ש אני הוי' לא שנית. . היינו שבחי' מהותו ועצמותו סוכ"ע אין בו שינוי כו' בין קודם שנברא לאחר שנברא, שכמו שקודם שנברא הי' ממלא מקום הזה שעתה מקום העולמות, כמו כן לאחר שנברא

אבל לעולם בכל בחינה ובכל עולם הוא הולך ואור, רק מעולם לעולם אחר צ"ל צמצום בתחלה, ועכ"ז אח"כ הולך ואור...".

ולהעיר מתקס"ח ח"א ע' שעד: "...מל' דא"ס שנק' כת"ר הכללי לכל ההשתלשלו' דאבי"ע, שהוא נבדל בערך ומאיר מרחוק מאד לכל ההשתלשו' בהשווא' א' כמ"ש כחשיכה כאורה, וע"ז נאמר אני הוי' לא שנית, אותיות אי"ן דכת"ר הכללי הנ"ל שהוא עיגול הראשון שלפני צמצום הקו כו' כנ"ל, אבל בחי' הארת הקו והחוט המאיר בקירוב לאבי"ע ונק' מקור כל האורו' פנימי, כידוע בפ"י ח"י העולמי' כו', שהוא בחי' ממלא בכלל כנ"ל, הרי הוא משתנה בכל עולם ועולם לפי מה שהוא, ע"ד דמיון שינוי הנפש ע"י כוחותיו שהן המדו' כו', אחר שע"ס דאצ"י נמשכ"י מקו זה בבחי' קירוב וערך עד"מ כחות המדות מן הנפש, משא"כ בחי' עיגול הראשון שנק' מקור כל המקיפ"י, שהוא נמשך מבחי' מל' דא"ס, ע"ז נא' אני הוי' לא שנית כלל, וע"כ הוא שוה ומשוה לכולם יחד ונק' בחי' סובב כ"ע בכלל כנ"ל וד"ל".

❧ הערה 310 ❧

וראה גם תש"ט ע' 154: "...וכמאמר רבינו נ"ע בפל"ו. . דתחלה מבאר גודל ענין פחיתת העוה"ז, שהוא גשמי וחומרי ממש, ושהוא תחתון במדריגה בענין הסתר אורו ית' עד שאין תחתון ממנו...". שער ההקדמות דרושי אבי"ע דרו"ב (עג, סע"א): "...בעולם העשיה שהוא התחתון שבכל העולמות, ואין תחתון ממנו שיכסה אותו...".

❧ הערה 311 ❧

הפתח דבר של מאמרי אדה"ז תקס"ב חתום בתאריך כ"ף מנחם אב תשכ"ד.

וראה אג"ק חכ"ג ע' רפ (ו' מרחשון תשכ"ה, לרש"ז שזר): "...ומבשורה לבשורה, בשורה משמחת מכאן שסו"ס יצא מהדפוס הספר "מאמרי אדמו"ר הזקן תקס"ב", ונשלח לכ' בפ"ע. כמדומה לי, כשהראיתי את הכת"י לכ' הערתי שהוא כת"י מיוחד במינו, שהמאמרים הם של אדמו"ר הזקן, הכת"י של אדמו"ר האמצעי,

❧ שו"י הגליון ❧

(410) שבדקדוקי תורה הנסמן בהערה 306, וראה במילואים לשם.

ממלא את העולם כו'. והענין הוא כי אף דעצם הנפש הוא אור פשוט בלתי התחלקות מדריגות אעפ"כ בא בתוך הגוף בחילוקי מדריגות, שכל במוח כח הראי' בעין כח השמיעה באוזן, שזה הכל מאיר בפנים בחי' פנימי' החיות, וגם כח התנועה שביד וכח ההילוך ברגל שזהו בחי' חייוני'. והגם שמצ"ע היא למעלה מהתחלקות אעפ"כ באה בכל כלי וכלי לפ"ע הזדככות הכלי, כי מחמת שהמוח הוא כלי לאור השכל מקבל הארת הנפש לבחי' שכל, וכן כל כלי וכלי. וכך הקדב"ה ממלא את העולם בחילוקי מדריגות כו', אע"פ שאלקות הוא אור פשוט, אעפ"כ הוא בא בחילוקי מדריגות בכל עולם ועולם לפי ערכו, וכמ"ש אתה עשית את השמים שמי השמים וכל צבאם הארץ כו' ואתה מחי' את כולם, ואתה הוא בחי' האותיות שמאל"ף ועד תי"ו, וה"א הוא ה' מוצאות הפה, ווא"ו הוא המשכה שהוא בחי' קול ודיבור כו', כי בחי' קול הוא קול פשוט וה' מוצאות מחלקים את הקול ומחמתו בא בכל עולם ועולם לפי"ע, בבחי' שמים באופן זה ובבחי' ארץ באופן זה, וכן בכל עולם לפי ערך אותו העולם כן הוא מאיר בגילוי. וזהו פי' ממכ"ע שממלא כל עולם ועולם לפי"ע העולם. . וזהו"ע קוב"ה איהו ממכ"ע, שאע"פ שהוא אור פשוט אעפ"כ הוא מאיר בגילוי בכל עולם ועולם לפי"ע אותו העולם" ע"ש.

הגהות לד"ה פתח אליהו תרנ"ח ע' לב [מז]:
 "...מה שיש מעלה ומטה וקירוב וריחוק בע"ס אין זה מצד התלבשות העצם כ"א מצד הכלים, דהאור הוא בחי' אין, ויש הוא היפך האין, ולכן אין כלי לאוא"ס כ"א מה שבטל דאו יש לו קירוב להאור, וכל מה שהביטול יותר ה"ה יותר קרוב אל האור ומאיר שם האור יותר, ולכן כלי החכ' שהוא בטל בתכלית ה"ה קרוב יותר והוא יותר כלי לאוא"ס ומאיר שם האור ביותר, וכלי הבינה שאינה בבחי' ביטול כ"כ כמו כלי החכ' (דבינה הוא השגה וכל השגה הוא בבחי' יש כו') היא בבחי' ריחוק יותר ואינה כלי כ"כ לאוא"ס ואינו מאיר שם האור כמו בחכ' כו', וכמשל אור השמש שכשיעמידו נגד האור זכוכית בהירה יותר יהי' האור יותר מבזכוכית שאינה בהירה כ"כ, ואין השינוי מצד האור רק מצד הזדככות הכלי כו', וכמו"כ יובן דמה שמאיר אוא"ס יותר בחכ'

העולם יש בחי' מהותו ועצמותו בחי' סוכ"ע בכל העולמות אף במקום העוה"ז הגשמי, ואין בו שום שינוי לפניו אני הוי' לא שניתי כו', כי כל בחי' השתלשלות לא נתהווה רק מבחי' זיו והארה בעלמא ואינו נוגע לעצמותו כלל, כמו עד"מ זיו השמש שנמשך מן השמש, שהזיו אינו בערך כלל למהות ועצמות השמש אלא רק בחי' גילוי' הארה בעלמא. והנה בהזיו שמתפשט להאיר בכדור העולם יש בו שינוים כמה מיני חילוקי מדריגות, ולא בהזיו עצמו רק השינוי הוא מצד קבלת הכלים שכל כלי מקבל הארה וזיו לפי מזגה ותכונתה, ועי"ז יתחלק לכמה מיני התחלקו' פרטים כלים מכלים שונים, ולפי ערך הכלים כן ערך התפשטות האור בריבוי או במיעוט. והנה אף שיש שינוים שונים בהזיו המתפשט בכלים, אבל בעצמות השמש אין בו שינוי כלל, והטעם הוא שהזיו המתפשט אין בחי' מהות ועצמות השמש רק בחי' זיו והארה בעלמא ואינו מגיע לעצמות כלל. כמו"כ יובן למעלה, שכינו המקובלים בחי' אא"ס, שהחיות אשר נמשך ממנו כל בחי' השתלשלות ע"י הצמצומים דרך קו וחוט הוא אינו אלא בחי' אור וזיו בלבד מבחי' אא"ס ב"ה, ואינו נוגע לעצם כלל ואינו פועל שום שינוי כלל אני הוי' לא שניתי כו'. והנה אף שבחי' אור זה הי' בלתי אפשר להשתלשל בעולמות מאחר שהוא בחי' אא"ס, היינו גילוי מעצמותו, וכמו שהוא א"ס כן הגילוי ג"כ בבחי' א"ס, ואיך יכול להשתלשל ממנו עולמות שהם בחי' בעלי גבול, אך הנה כתיב כי שמש ומגן הוי' כו', והפי' כמו שהמגן נרתק להגין ולהסתיר על אור השמש שיקובל אורו, כך בחי' שם אלקים בחי' מגן ונרתק להסתיר על בחי' שם הוי' כדי שיוכלו להתהוות בעלי גבולין בעלי שינוים, ואף שבבחי' הוי' לא שניתי כלל, בחי' שם אלקים מסתירו ומצמצם שיוכל להתהוות בע"ג כו', כהדין קמצא דלבושא מיני' ובי"ו... ע"ש.

תרל"ב⁴¹¹ ח"ב ע' תריב-ג (הנחה): "...דהנה איתא בזוהר קוב"ה איהו ממכ"ע ואיהו סוכ"ע, וארז"ל מה הנשמה ממלא את הגוף אף הקדב"ה

שול"י הגליון 8

411) ראה שם ע' תריא בהערה, שיתכן שמאמר זה הוא מתרל"ג או תרל"ד.

התפשטות לזולתו או אפילו לעצמו דהיינו בשעה שעוסק בה, אזי היא בבחי' גילוי שנראית ונגלית חכמתו לזולתו או לעצמו, אבל בעידנא דלא עסיק הרי חכמתו רק בכח הנפש, דהיינו שיש בכחו להשכיל אם יעסוק בהשכלה, אבל לא באה לידי גילוי מכח אל הפועל, וכן כח הראי' שבעין שאף שאם יסתום העין יש לו כח הראי' בשלימות, מ"מ לא בא לידי גילוי להיות העין רואה ממש עד שיפקח עיניו, וכן כח ההילוך שברגל וכיוצא בזה בשאר החושים שבכל האברים כו'. ועד"ז יובן למעלה בבחי' הצמצום באוא"ס שהאור והגילוי נתצמצם ונתעלם להיות רק בכח המאור ולא בפועל, וה"ז נק' מקום פנוי וחלל לגבי האור שלא נשאר אור וגילוי...".

הנחת אדה"א מפתח אליהו (אדה"ז פרשיות ח"א ע' ק-קא. תקס"ו ח"א ע' מ-מא): "...כמו כח הראי' בכלי העין, הנה כח הראי' עצמו גם שיסגור כלי העין נמצא כחו הרי הוא הנק' בשם מאור, כמו שנק' מאור עינים כאשר הוא סומא מפני שלא נתגלה הזיו בעין ונשאר רק המאור של העיני"ם כו', והתפשטו' הראי' מן העין הוא רק כמו בחי' הזיו והאור מן עצם המאור כו' וכידוע. והנה אנו רואי' שכאשר יסגור כלי העין ולא יביט בה כלל ונשאר כח הראי' בנפש כמו שהוא בעצמו ומהותו מבלתי התפשטו' אור וזיו כו', אין הענין שנתבטל מציא' האור וההתפשטו' של הראי' לגמרי, כי דבר רוחני לא יתבטל לעולם, והרי יש כח רוחני בהבטה והסתכלו' כידוע מבת היענה כו', אלא הענין הוא שכלל האור הזה במאור העין, ואין התכללו' זאת בבחי' ביטול האור אלא אדרבה נתחזקה במאור העין ביתר שאת, ועכ"פ ישנה שם במציאותה בודאי בלי תוספת או גרעון מכמו שהיתה, שהרי חוזרת ומתפשטת כמבראשונה כשפותח כלי העין, וא"כ אין הענין אלא שנעשה מן הגילוי העלם, דהיינו שגילוי הראי' נעשי' להיו' בבחי' העלם עצמו המאור, ואין זה שינוי כלל וכלל גם בעצם האור, ואע"פ שנעשה בבחי' העלם והוא העדר ההתגלו' אין העדר זה שינוי בעצמו כלל וכלל. ויובן זה בביאור יותר עפ"י משל אחר בכחו הנפש, כמו השכל שהוא כח מכחו הנפש ויש בו ג"כ בחי' אור ומאור, דהיינו כשישיגו החכם בלמדו איזה שכל וסברא אזי נגלה העלם כח השכלתו,

מבינה זהו מצד הזדככות הכלי, שהיא בבחי' ביטול יותר כו' וכו', אבל מצד העצמות אין שום שינוי כלל לפי שאינו בבחי' התלבשות כלל כו' (ולפי הנ"ל מובן דגם מצד האור אין שום שינוי, דאופן גילוי האור תלוי בהזדככות הכלי שאז הוא בבחי' קירוב יותר אל האור כו'... ע"ש).

תר"ס ר"ע תי (הנחה): "...כי אפי' על ממכ"ע כתי' אני הוי' לא שניתי, שהוי' קאי על ממכ"ע וכמו שיתבאר, וכתי' עלי' לא שניתי והוא שנמצא בכ"מ בשוה, ומה שנמצא חלוקי מדרי' בממכ"ע שאינו דומה אור המאיר בחכ' לאור המאיר בבינה, וכמו"כ יש הפרש בין מוחין למדות ובין עולם האצי' לג' עולמות בי"ע, הוא מחמת המקבלים שהמדרי' התחתונה אין יכולה לקבל האור המאיר במדרי' שלמע' הימנו, אבל מצד האור עצמו אין חילוקים כלל, שנמצא בכ"מ בשוה, כי כיון שהוא אור רוחני וכל דבר רוחני אין שייך לאמר בו ענין הגבלה שכאן ימצא וכאן לא ימצא, ונמצא שאפי' בממכ"ע שהו"ע התלבשות אורות בכלים שמתלבשת תוך העולמות בפנימי' וג"כ נמצא בכ"מ, וכש"כ סוכ"ע שנמצא בכ"מ אף שהוא בהעלם ומ"מ הוא יש בכ"מ, כי אפי' בממכ"ע ששם יש חילוקי מדרי' וג"כ יש שם ענין העלם האור, כי הוא שמאיר בחכ' בקירוב מקום ובבינה בריחוק מקום, שלגבי בינה אור החכ' הוא בהעלם, ונמצא שאפי' בממכ"ע יש ג"כ העלם ונמצא בכ"מ, וכמו"כ סוכ"ע אף שהוא בהעלם ומ"מ נמצא בשוה, ומכש"כ אוא"ס שהוא למע' מסוכ"ע וממכ"ע שנמצא למטה כמו למע'... ע"ש.

☞ הערה 318 ☞

וראה גם תו"א וירא יד, ב (פתח אליהו): "...ולכן נק' צמצום זה מקום פנוי וחלל כו', פי' שהוא חלל וריק מן האור שאין בו אור והתגלות כלל אלא נשאר בכח במאור, וכמשל הנפש שבבואה לגוף נראה גילוי החיות שבה שמחיה את הגוף, אבל קודם בואה לגוף אע"פ שיש בה כח החיות להחיות את הגוף בהתלבשותה בו, מ"מ הרי החיות ההוא בכח ולא בפועל כ"ז שלא נתלבשה עדיין בגוף להחיותו ולהוציא גילוי החיות מכח אל הפועל ומההעלם אל הגילוי, וכן איש חכם שכשהחכמה שלו היא בבחי'

לפעול פעולתה מצד קילקול הכלי, אבל ישנו שם במציאותו בשלימות בתוך הכלי עין כמקודם ממש בלי שינוי, שאין השינוי רק לגבי הכלי שתחלה האיר הארתו בה ועתה נעדר אורו, אבל לגבי האור אין שינוי כלל שכאשר הי' קודם שם הוא עתה, ואף פישוט וכיוון לא יתכן בו לומר שעתה לאחר קלקול הכלי נתכוון ונסתלק לחזור מכלי הראי' למקורו עצמו, השכל, כ"א ישנו פה בהכלי רק שנעדר אורו פי' גילוי בהכלי כנ"ל. כך עד"מ למעלה ענין הצמצום שהיה באור א"ס ב"ה, שבאמת אין שינוי והתפעלות כלל לגבי האור אין סוף ב"ה בין קודם הצמצום ובין לאח"כ כי אני הוי' לא שניתי כתיב, זולתי השינוי הוא אל המקבלים, שקודם הצמצום הי' האור מלא כו' שהי' ממלא אף מקום החלל בבחי' הגילוי של השפע שלו, אך המאציל ב"ה ראה שלא יוכל להתקיים מזה המשכות סדרי ההשתלשלו' מרוב אורו ית' . . לזאת הי' הצמצום באור א"ס ב"ה להיות נעשה חלל ומקום פנוי ריקני מגילוי אור א"ס ב"ה שנעדר האור והגילוי משם, כ"א נכלל האור הוא שהי' ממולא בתוך החלל בעצמו המאציל המאור הנעלם כו', אבל במאור הנעלם ממולא אף החלל דלית אתר פנוי מיני, ולא נק' חלל ומקום פנוי רק לגבי הגילוי של האור שנעדר ממנו כנ"ל. והמשל בזה כמו הרב המשפיע . . ובאמצע ההשפעה . . עלה ברצונו של הרב להעדיר השפע ונמנע מלהשפיע . . אך המשל אינו דומה להנמשל . . אך המשל האמתי הדומה לנמשל הוא, כשמייגע הרב בעצמו שכלו בעיון רב בשכל הנפלא שהוא שאז מתגלה שכלו מעצמו כח חכמתו הנעלם להשכיל המושכל ההוא, וכשמעדיר שפע הגילוי של השכל כגון שאינו חפץ להתייגע בלימוד ההוא כ"א לישב במנוחה והשקט בלי שום מחשבה ושכל כלל, שאז נעדר אור השכלי שלו להתעלם בעצמו המאור הוא כח חכמתו הנעלמה כח המשכיל שלו, שהגילוי והעדרו הוא מיני' ובי' בינו לבין עצמו ובעצמותו, אין שינוי בין הגילוי להעדרו שבכח עצמו חכמתו הנעלמה אין שינוי בין קודם הלימוד ובין לאח"כ ובין כשחזר ונח מן הלימוד, שהכח המשכיל שוה בלי שינוי שיש בכחו ללמוד הרבה ולהמציא המצאות חדשות הרבה כנ"ל, רק השינוי הוא בכלי המוח שהגילוי של השכל

וכשמפסיק מלהבין ולהשיג את השכל וסברא הנה בחי' אור ההתגלו' נכלל בכח השכלתו, ובודאי לא נתבטלה כלל אור ההשג' הנגלי' לו כי הרי ישיב לשואלו מיד אלא נכללת האור ונשאת בו בבחי' כח העלמי, וא"כ הרי מזה מובן יותר שאור וגילוי השכל לא ישתנה מפני העדר התגלותו בשעה שמפסיק מללמוד כו' וד"ל. והנמשל מכל אלה המשלי' בבחי' אור ומאור ואיך שהעדר ההתגלו' איננו שינוי גם בעצם האור כו', יובן כמ"כ למעלה מעלה בבחי' הצמצום הראשון הנק' מקום פנוי וחלל ריקן כו', שאין הענין שהוא מקום פנוי וריקן ממש ח"ו, אלא מפני ששם הוא העדר התגלו' האור שמאיר מעצמו המאור הנק' א"ס לכך קראו בשם חלל כו', לפי שבלשון המקובלי' נק' ענין ההתפשטו' וההתגלו' בשם אור כו' כמו י"ס שנק' בשם אורו כידוע והוא ענין מציא' יש ודבר מה, ע"כ קורא למה שהוא בחי' העדר ההתגלו' בשם מקום פנוי וחלל כו', אבל לא שהוא פנוי לגמרי, אלא הוא עד"מ הנ"ל בכח הראי' שנתפשט' כשנכללת במאור העיני' או כמשל כח התגלו' שכל שנכלל בכח השכל העצמי כו', שאין זה שינוי כלל וכלל גם בעצם האור כו' ואיך נקרא אותו פנוי לגמרי מן האור כו', אלא הענין הוא רק בחי' התכללו' האור במאור שישנו במציאו' כמו שהי' ממש וכנ"ל וד"ל.

הנחת הר"מ בן אדה"ז מפתח אליהו (תקס"ו ע' לו-ח [ח"א ע' נג-ד]): "...ובאמת הענין הוא, שהחלל ומקום פנוי הוא שמופנה ורקני מגילוי אור אין סוף, שנכלל במאור הנעלם דלית מחשבה תפיסא בי' כלל, ולזאת יקרא בשם חלל ומקום פנוי מצד העדר האור והגילוי כו', אבל בבחי' המאור הנעלם ממילא⁴¹² אף החלל דלית אתר פנוי מיני' כו'. וביאור הענין הנה מבשרי אחזה, כמו עד"מ בנפש האדם שכח הראיה מתפשט לו מהשכל שבנפש להתלבש בכלי העין ולפעול פעולתה בה לראות הנראה כו', וכשהסתם העין או סימא עינו נעדר האור, פי' הגילוי של כח הראי' שאין מתגלה בכלי העין

שהוא בעצמו למעלה מבחי' התגלות באותיות דהיינו גם למעלה מאותיות השכל, ולכן מצוה לעמוד בפני ת"ח אף בשעה שאינו עוסק בתורה מפני שעכ"פ במוח החכמה והזכרון שלו חקוקה שם התורה, ועמ"ש מזה ע"פ והדרת פני זקן. ונמצא זהו בחי' צמצום והסתלקות השכל שמסתלק מלהאיר בבחי' אותיות השכל והמחשבה כ"א נכלל בעצמות החכמה, ואין זה הסתלקות ממקום למקום כי הרי החכמה ואותיות השכל ואותיות המחשבה כולם במקום אחד משכנם במוח שבראש, א"כ השכל הזה של מסכתא זו בעידנא דעסיק במסכתא אחריתי ג"כ ישנו במקום שהיה היינו במוח שבראש כמו שהוא בעת שעוסק בה, ואעפ"כ זהו ענין צמצום והיינו שנסתלק מהגלוי באותיות להיות נכלל בעצם החכמה שלמעלה מבחי' אותיות, ואזי נעשה בבחי' העלם מאותיות המחשבה והשכל כו'. ועד"ז יובן ענין הצמצום באור א"ס ב"ה היינו בחי' ההעלם, שמתחלה היה מאיר ומתגלה בהאותיות עד"מ כמו גילוי השכל כשמתגלה באותיות המחשבה, ואח"כ נסתלק מלהאיר בבחי' אותיות, אבל הוא כמו שהיה רק שנכלל במקורו ואינו מאיר ומתגלה באותיות (הג"ה ועיין בת"א פ' וירא בד"ה פתח אליהו פי' שהצמצום הוא שנכלל האור במאור, א"כ לפ"ז ענין המשל דכאן כי עצמיות כח החכמה לגבי השכליים הנגלים כמו מה שלמד מסכת אחת הוא כעין מאור ואור, כי עצמות כח השכל נק' משכיל כמ"ש משכיל לאיתן פי' משכיל היינו מקור השכל, והשכל הנמשך ממנו הוא ע"ד ויצא כברק חצו שהוא אור הנמשך מכח ומקור השכל, וכשהשכל שהוא האור מתגלה מתלבש באותיות, וכשנכלל במקורו בבחי' העלם זהו כענין התכללות האור במאור וגם האותיות בטלים שם, אלא שלגבי האדם שהוא עצמו אינו משיג מהות נפש המשכלת שבו וכח המשכיל שבו רק גילוי השכל א"כ מה שנכלל גילוי השכל במקור נפש המשכלת זהו העלם ממנו ממש, משא"כ למעלה מה שהגלוי הוא נכלל במקורו אין זה העלם רק לגבי המקבל, אבל לגבי המקור נהפוך הוא שהגלוי הוא ירידה והשפלה... ע"ש.

בהחכמה ההיא שורה בכלי המוח בבחי' גילוי משא"כ כשנעדר אורו וד"ל. ומזה תבין למעלה הטיב ענין הצמצום שהי' באור א"ס ב"ה, שנעשה חלל ומקום פנוי רקני מגילוי אור א"ס שנעדר אורו ממנו ונכלל במאור הנעלם שנמצא אף בהחלל דלית אתר פנוי מיני' כנ"ל... ע"ש.

לקו"ת ויקרא נב, ג-ד: "...אך להבין קצת פי' וענין צמצום זה, ומזה יובן איך שגם בבחי' האור והשם הנכבד והנורא הזה אין שום שינוי ח"ו כלל וכלל ע"י הצמצום, והענין כי צמצום זה אינו כפשוטו שנסתלק האור ח"ו כי באמת לית אתר פנוי מיניה, וכמ"ש במדרש רבה פ' שמות פ"ב למה מתוך סנה ללמד שאין מקום פנוי בלא שכינה אפילו סנה, אלא הפי' שהסתלקות זו היינו מבחי' הגילוי להיות בבחי' העלם. ועד"ז הוא מה שאמרו בת"ז במאמר דפתח אליהו וכד אנת תסתלק מינייהו, ר"ל שנתעלם האור מהיות בבחי' גילוי והלבשה והשגה ומסתתר להיות מכוסה ומופלא ונעלם. ועמ"ש מזה בלק"ת בביאור ע"פ שוש אישיש פ"א ופ"ב. ויובן עד"מ באדם ענין העלם וגילוי, כגון שלמד איזו מסכתא ויודע אותה בעל פה עם כל עניניה וסברות והשכלות שבה לעומקו ולא שוררו באר היטב, ע"ד שארז"ל ודמי לי' כמאן דמנח בקופסא, והנה כשחושב ומדבר בה אזי היא גלויה במחשבתו ובדבורו בבחי' גילוי, אך בעידנא דעסיק במסכתא אחריתי אשר אזי שכלו ומחשבתו ודבורו מלובשים במסכתא אחריתי ההיא, או בעת שיושב בטל לגמרי ואינו חושב אז מענין אותה המסכתא הראשונה הברורה לו, הרי אז נסתלק ענין השכלה שבמס' ההיא משכלו וממחשבתו ודיבורו ואינה מתגלית בהם כלל וכלל, ואעפ"כ א"א לומר שאינה נמצאת כלל בשכלו שהרי תיכף שיתחזר וירצה לדבר ממנה יחשוב וידבר ממנה בשלימות בכל הפרטים דהא דמי' לי' כמאן דמנח בקופסא כנ"ל, וכיון שכן בהכרח לומר שגם בעידנא דלא עסיק בה ישנה אצלו בשלימות בשכלו, רק שאינה מאירה ומתלבשת באותיות השכל והמחשבה והדבור כמו בעידנא דעסיק בה, אלא שהיא חקוקה במוח הזכרון שהיא בחי' מוח החכמה והוא השכל כמו

להאיר מבראשית

ליקוט
בענין גיל התחלת
הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

©

כל הזכויות שמורות

5779 ~ 2018

Printed in the USA

להערות והזמנות:

umedayeik@gmail.com

פתח דבר

לכבוד מלאות תשעים שנה לנישואי רבינו והרבנית הצדקנית נ"ע זי"ע, הננו מוצאים לאור תדפיס מהספר "להאיר מבראשית" – ליקוט ממכתבי ושיחות רבינו בענין גיל התחלת הדלקת נרות שבת קודש ויום טוב, עם איזה הערות וציונים בדרך אפשר מאת המו"ל – וקראנו להם בשם "נרות של ציון", כדי להזכיר ולעורר על הכח המיוחד שיש בקיום והפצת "מצוה רבה" זו, למהר ולזרוז את קיום היעוד "אם² אתם משמרים נרות של שבת אני מראה לכם נרות של ציון".

* * *

וזאת למודעי, שאף שעכ"פ חלק מהחומר נכתב או נאמר ע"י רבינו בתור הוראת הלכה למעשה – ליקוט זה נכתב להלכה ולא למעשה, כדי לסייע להשואלים והמשיבים בהלכות ומנהגים אלו, ולעורר תשומת לב הלומדים והמעיינים, שיוכלו כולם לעיין בהסוגיא ולברר דעת קדשו של רבינו בזה בקלות, ולאחר התייעצות אם רב מורה הוראה, להתנהג בהידור ובדיוק כפי הוראותיו הק' של רבינו שנלקטו בזה בעזהשי"ת.

וכיון שמסתמא ישנם עוד כו"כ הוראות וסיפורים מרבינו השייכים לגיל התחלת הדלקת נש"ק ויו"ט שלא נכללו בתדפיס זה, הננו לבקש בזה מכל א' שיודע מענינים כאלו, שיואיל נא להודיענו עד"ז, כדי לזכות בהם את הרבים אי"ה.

ובפרט שהזמן גרמא במיוחד, כי בכ"ד טבת שנה זו מתחילה שנת ה"או"ר" להסתלקות-הילולא של כ"ק אדמו"ר הזקן, אשר כמה מהוראות רבינו בליקוט זה הם מיוסדים על מ"ש בשו"ע אדה"ז ועל ההנהגה בפועל בביתו של אדה"ז³.

* * *

הספר נערך ע"י הרה"ת ר' זאב וואלף בער שי' אדלר.

* * *

"ויהי⁴ רצון אז פון די נרות זאל מען צוקומען – יראה אל אלקים בציון . . אז וויבאלד אז מ'איז מדייק אין נרות של שבת, אני מראה לכם די נרות פון בהעלותך את הנרות . . פון בית המקדש, במהרה בימינו ממש, שיבנה – און ס'וועט נתגלה ווערן למטה מעשרה טפחים, בעגלא דידן!"

מכון "יד מנחם"

ה' טבת, ה'תשע"ט

תשעים שנה לנישואי רבינו והרבנית הצדקנית נ"ע זי"ע
שלשים ושתים שנה ל"דידן נצח" דספרי וכתבי רבותינו נשיאינו

(1) אג"ק חיי"ח ע' לה (מכתב ג' חשוון תשי"ט – המובא בפנים הספר).

(2) ע"פ ילקוט שמעוני בהעלותך רמז תשיט ("אם שמרתם נרות...").

(3) ראה שיחת י"ט כסלו תשל"ה המובא בפנים הספר.

(4) משיחת כ' מנחם אב, תשמ"ה (שיחה ה – 37:55).

לעילוי נשמת

שד"ר כ"ק רבותינו נשיאינו

הרה"ת הרה"ח

הר"ר מנחם שמואל דוד

ב"ר שמעון הלוי ע"ה

דייטשיק

אשר נסע עסק ופעל רבות במבצע נש"ק

ממנו יראו וכן יעשו

לכבוד עשרים שנה לפטירתו

ח' שבט ה'תשנ"ח

ת. נ. צ. ב. ה.

להאיר מבראשית

מנהג בית הרב הוא שמתחילים להדליק בגיל רך ביותר כאמור,

עכ"פ בהנוגע אליי, כיון שנעשית כבר בת מצוה ויש היכולת בידה לקיים מצוה רבה האמורה, הדלקת נרות בעש"ק וערב יו"ט ובאמירת ברכה, נכון שתעשה כן בל"ג²...".

מכתב ו' אייר תשי"ט

לר' פסח מ. • אג"ק חי"ה ע' שסא

"...הדלקת הנרות ע"י נערות. כפי הנהוג בבית הרב, ובבית אנ"ש היודעים מזה, מתחילות להדליק משהגיעו לחינוך, ועיין השיעור דחינוך בשו"ע רבנו הזקן חלק או"ח סי' שמ"ג סעיף ג'³, וכמדומה שעד הנישואין

נרות של ציון

להכי מאוחר שבמנהגי הקהלות המתחילות לפני בת מצוה, שהוא (רק) כמה שנים לפני בת מצוה. ולפ"ז אכן מובא גם כאן מנהג הקהלות "בגלילותינו", שמתחילות להדליק לפני הנישואין אבל לא בגיל רך ביותר. אך מה שלא נזכר כאן הוא מנהג להתחיל לפני הנישואין אבל רק בגיל בת מצוה. וצ"ב בטעם הדבר, ובפרט שהמכתב הוא לא' שהיתה כבר בת מצוה (ורבינו מזכיר זה כטעם שתדליק). ויל"ע.

(2) לכאורה פירושו, שנכון שתדייק (בלי נדר) להדליק בעצמה, ולא להסתפק ביציאת ידי חובתה ע"י אשה אחרת המדליקה – דאל"כ, לכאורה אין הביטויים "נכון" (בלבד) ו"בל"ג" מתאימים לקיום עצם החיוב שלה במצוה רבה – וכמ"ש בשיחת ז"ך מג"א תשל"ח (לפני הערה 56): "...יעדער אידישע טאכטער, גלייך ווי זי ווערט א בת מצוה, האט זי א פולע מצוה פון אנצינדן ליכט, ערב שבת און ערב יו"ט פארנאכט..." (ועד"ז לקר"ש חי"ד ס"ע 197 – ויל"ע בטעם השמטת הביטויים "גלייך" און "פולע" שם, ע"ש).

(3) שו"ע אדה"ז או"ח סי' שמג, ס"ג: "ושיעור החינוך במ"ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידעתו, בכל דבר לפי ענינו, כגון היודע מענין שבת חייב לשמוע קידוש והבדלה, היודע להתעטף כהלכה חייב

מכתב ג' השון תשי"ט

למרים שכטר מוויניפעג • אג"ק חי"ה ע' לה

"במענה למכתבה מכ"ט תשרי, בו שואלת ע"ד חיוב הדלקת הנרות בעש"ק וערב יום טוב, קודם הנישואין.

בכלל מנהגים שונים בזה, יש קהלות נוהגים שהנשים מתחילות להדליק הנרות בעש"ק וערב יו"ט בגיל רך ביותר, ועד לכמה שנים עוד קודם היות בת מצוה, ויש קהלות שהם נוהגות להתחיל ההדלקה רק לאחר הנישואין¹.

נרות של ציון

(1) בתשורה שבהערה 4 הקשה ר"י מונדשיין: "וצ"ע שאין מובא כאן מנהג הקהלות "בגלילותינו" – שבמכתב ח' שבט תש"ל דלקמן בפנים], שמתחילות להדליק לפני הנישואין, אך לא "בגיל רך ביותר" – וכנראה הבין שמ"ש כאן בפנים "ועד לכמה שנים עוד קודם היות בת מצוה" הוא פירוש למ"ש לפנ"ז "בגיל רך ביותר", וא"כ לא נזכר אלא "בגיל רך ביותר". אבל לכאורה קשה לקבל הבנה זו, כי: (א) "כמה שנים עוד קודם היות בת מצוה" מתאים גם להגילים שש ושבע (שבמכתב תש"ל דלקמן בפנים, מנהג "כמה וכמה רביים" שבשיחת י"ט כסלו תשל"ה דלקמן בפנים (ליד הערה 43), מנהג בעלז באבוב וסאדיגורא שבקונטרס נש"ק (לרשד"ב לויך) ח"א ע' 29, הע' 58). (ב) לפ"ז צ"ל שגם פחות מ"כמה שנים" לפני בת מצוה נכלל בגיל רך ביותר (ולכן מוסיף לפרט בהמכתב שב"גיל רך ביותר" גופא, מדובר בכמה שנים לפני בת מצוה) – ולכאורה אין זה נכון. (ג) לכאורה אין מקום לקושייתו (אף את"ל כהבנה הנ"ל), כי מהלשון "ועד לכמה שנים..." משמע, שמדובר במנהגים שונים המשתרעים על משך איזה שנים. אך לכאורה נראה לפרש את המכתב באו"א: שמתחיל לתאר מנהג קבוצה של קהילות הנוהגות להתחיל לפני בת מצוה, ובסדר דמלמטה למעלה – שמזכיר תחילה מנהג אותם הנוהגים (כמנהג בית הרב) להתחיל מגיל רך ביותר, ושוב מזכיר שישנם הנוהגים להתחיל מאוחר יותר, ושכסוג זה ישנם מנהגים שונים המשתרעים על משך איזה שנים, עד

מדליקות נר אחד".

משתגענה לחינוך ובברכה. וראה שו"ע אדה"ז או"ח רסשמ"ג³.

מכתב ה' שבט תשל"ל

לר' יהושע מונדשיין • אג"ק חכ"ו ס"ע רפב

"...בגלילותינו⁴ – הדה"נ דנשים גם לפני הנישואין, וחידוש חב"ד – שבגיל רך ביותר".

מכתב תשל"ל

אג"ק חכ"ו ע' תק

"מגיל⁵ שש שנים או קודם מנהג נכון להדליק, כשהגיעה לחינוך (והבנה) בענין זה⁶ (ע"פ שו"ע אדה"ז ס"י שמג ס"ג³)".

מכתב ט"ז אלול תשל"א

לר' יעקב משה ליפקין • אג"ק חכ"ז ר"ע ריג

"בנוגע⁷ להדה"נ דבנות תי' – לנהוג

נרות של ציון

בציצית כמ"ש בסי' י"ז, וכן כל כיוצא בזה, בין במ"ע של תורה בין בשל ד"ס...".

(4) במענה לשאלה, שע"פ המבואר במכתב מתשט"ו (ע"ד חטא עה"ד) לכאורה היתה (גם) הדלקת נש"ק צריכה להיות רק לאחר הנישואין, וא"כ מדוע נהגו אנ"ש להדליק גם לפני הנישואין. וע"ז בא המענה שהקושיא היא על מנהג הגלילות בכלל, כי להדליק לפני הנישואין אינו חידוש של חב"ד. ליתר פרטים, ראה אג"ק חכ"ו הנ"ל בפנים בהערת המו"ל. תשורת בר מצוה מונדשיין (כסלו תשס"ח) ע' 39.

(5) במענה לשאלה: מאיזה גיל צריכות הבנות להדליק נרות שבת קודש. ואולי נכתב בקשר למי שלא הי' שייך כ"כ לקבל הוראה (מפורשת) להתחיל להדליק בגיל רך ביותר – ולכן הזכיר בפירושו רק גיל שש, אף ששוב מזכיר "כשהגיעה לחינוך". בענין זה, שע"פ המבואר לקמן בפנים בארוכה, הוא (לכאורה) בגיל ב' או ג' שנים לערך.

(6) ראה גם שיחת כ"ה אלול תשל"ה (ליד הערה 14). ולהעיר ממכתב ימי הספירה תשל"ט (ליד הערה 62): "...ידוע שאינו דומה חינוך והבנה במצוה אחת לחברתה, וחינוך במצוה האמורה מתחיל בגיל צעיר ביותר, משיכולות לברך".

(7) במענה לשאלה: מאיזה גיל יש לנהוג בהדלקת נרות שבת קודש, והאם ההדלקה היא בברכה.

שיחת כ"ד אלול תשל"ד

שיחה הראשונה אודות מבצע נש"ק

(22:00) "...איז דאך געווען אין פארשידענע קרייזן די גאנצע⁸ יארן, אז מ'פלעגט צינדן ליכט – קליינע מיידעלעך, פונקט ווי מ'פלעגט זיי איינגעוויינען אין מקיים זיין אלע⁹ מצוות, און ספעציעלע מצוות וואס ס'פארבונדן מיט פרויען, איז בשעת א מיידעלע איז געווארן אלט אז זי קען¹⁰ פארשטיין די בעדייטונג פון אנצינדן א ליכט ערב שבת און ערב יום טוב, פלעגט מען איר קויפן א לייכטער, און זי פלעגט אליין¹¹ אויסלערנען איר די ברכה, און זי פלעגט אליין אנצינדן די ליכט, מיט א ברכה, מיט אלע זאכן וואס איז דערמיט פארבונדן¹². . . אזוי ווי מ'לערנט איר מאכן ברכות, אדער זאגן שמע ישראל, און ענדליכע זאכן, אזוי וואלט מען איר אויכעט געגרייט צוזאמען דערמיט אין דער ספעציעלע מצוה וואס איז פארבונדן מיט פרויען – דער מצוה פון אנצינדן ליכט ערב שבת און ערב יום טוב...

...בא דעם רבי'ן אין הויז, אין ליובאוויטשער רבנים אין הויז – און אזוי האט מען אויכעט איבערגעגעבן צו חסידים וואס האבן זיך נאכגעפרעגט – האט מען זיך

נרות של ציון

(8) הדגש על "גאנצע".

(9) הדגש על "אלע".

(10) ראה הערה 57.

(11) לכאורה פירושו, שהאם ("זי") היתה נוהגת להתעסק בעצמה ללמדה את הברכה. ולהעיר ממ"ש בהערה 33.

(12) אולי הכוונה (גם) לנתינת צדקה (כדלקמן בפנים בשיחת ר"ח אייר תשל"ו, ושיחת ז"ך מנ"א תשל"ח, וראה גם ביחידות תשל"ו, וחלוקת דולרים י"ז מנ"א תנש"א), תנועות הידים, כיסוי העינים, ותפלה.

אפ אן דעם: צי דער קינד האט שוין א הבנה אין דער¹⁴ מצוה – איז דעמולט איז מען עם מחנך אין דער מצוה, אע"פ וואס אין אנדערע מצות איז ער נאך ניט צוגעקומען צו דער¹⁴ הבנה.

און ס'דאך א דבר נפלא, אז מ'זעט א¹⁵ הכרה פון אור, פון ליכטיקייט – איז נאך בשעת א קינד ליגט אין וויגעלע¹⁶, און נאך איידער ער קען נאך דײַבן טוב װע, ווארום נאך ניט שייכות צו דיבור, איז בא עם שוין דא א תגובה, שוין דא א תנועה¹⁷ וואס באווייזט אז ניט נאר ער דערקענט¹⁸ ליכטיקייט, נאר ער ציט זיך צו ליכטיקייט, אע"פ וואס ער קען נאך ניט רעדן, און נאך ניט שייכות צו כמה¹⁹ ענינים של הבנה והשגה, איז זעט מען בטבע אז א פיצל קינד, אז ס'דא א ליכטיקער ארט אין דעם צימער אין וועלכע ער געפינט זיך, איז נאך ליגענדיק אין וויג¹⁶ קערט ער זיך און קוקט זיך צו אין דעם ווינקל >אין²⁰ וועלכע ס'ברענט א ליכט < אין וועלכע ס'לייכט א ליכט.

דאס איז נאך אבער ניט מספיק צו דעם ענין פון חינוך ווי מ'דארף דאס האבן בהנוגע צו א מצוה, וואס דארטן דארף מען האבן א קצת הבנה עכ"פ בהנוגע²¹ צו ענין של קדושה

נרות של ציון

(14) הדגש על "דער".
 (15) קשה להבחין אם הכוונה ל"א" (ככפנים) או "אז".
 (16) פי': עריסה.
 (17) הדגש על "תנועה".
 (18) ראה הערה 22.
 (19) לכאורה משמע שיש איזה ענין (או ענינים) של הבנה שכבר שייך להם גם אז.
 (20) לכאורה משמע שמ"ש אח"כ "אין וועלכע ס'לייכט א ליכט" הוא במקום "אין וועלכע ס'ברענט א ליכט", ולא בהמשך אליו. וילע"ע.
 (21) "בהנוגע צו ענין של קדושה וכו'" – בשיחור"ק כאן (תשל"ד ח"ב ע' 448) פירשו שזה חוזר על

אזוי געפירט, אז מ'ידעלעך גלייך ווי זיי פלעגן אנהויבן פארשטיין¹⁰ ווי אזוי צו מאכן א ברכה און זאגן שמע ישראל און ענליכעס, פלעגט מען זיי אויכעט קויפן א לייכטער און געוויינען זיי, אז יעדער ערב שבת און ערב יום טוב זאלן זיי אליין אויכעט אנצינדן ליכט. איז א סימן אז אין דערויף איז ניטא קיין חשש, קיין איבערטראכטן צי מעג דאס זיין מיט א ברכה צי אן א ברכה, בשעת די מוטער ווייס אז דעם טאכטער אירע וועט אנצינדן אליין די ליכטעלע, איז זי איר ניט מוציא – איז ניטא קיין איבערטראכטן בשעת די טאכטער מאכט אליין א ברכה און צינדט אליין אן די ליכט...

(15: 27) ...אויך די טעכטער נאך פאר די חתונה, און נאך איידער מ'ווערט נאך בת מצוה, גלייך ווי זיי הויבן אן זאגן ברכות און שמע ישראל, זאלן זיי אויכעט בענטשן ליכט...".

שיחת כ"ה אלול תשל"ד

(שיחה ב ~ 0:02) "...אט דאס וואס ס'האט זיך גערעדט נעכטן, אז ס'א דבר טוב ונכון ביותר, אז ס'זאל ניט נאר נתפרסם ווערן דער מנהג פון בית הרב, נאר מ'זאל זיך משתדל זיין ככל האפשרי אז דאס זאל ווערן אזוי בכל בית בישראל, אז מ'זאל בענטשן ליכט, ניט נאר די עקרת הבית – די חתונה געהאטע פרוי, נאר אויכעט די טעכטער, און ניט נאר די וואס זיינען שוין בת מצוה, נאר אפילו קודם בת מצוה, אויב נאר הגיעה לחינוך, און ווי דער אלטער רבי בריינגט דאך אראפ³ – און דאס שטייט דאך אין די פוסקים שלפניו אויכעט, נאר ער¹³ בריינגט דאס אראפ בלשוננו הזהב³ – דער גיל פון חינוך, אז ס'ניט גלייך בהנוגע בכל המצות, און דאס היינגט

נרות של ציון

(13) הדגש על "ער".

להאיר מבראשית

חודש, במילא קען מען זיכער מבחין זיין באַ דער קליינע מיידעלע, צי זי איז שוין שייכות צו דעם ענין פון הבנה והשגה – זאל מען איר גלייך זען אז זי זאל אנהויבן מקיים זיין דעם מצוה פון הדלקת נר שבת און הדלקת נר יום טוב...

(5:00) ... וכמדובר לעיל, א מנהג בית הרב וואס די נשיאים האבן דאס מפרסם געווען, איז דאס גופא א הוכחה אז דאס איז ניט א מנהג מיוחד – מערניט²⁷ ווי פאר בית הרב. . איז כאמור לעיל, בשעת הגיעו לחינוך, האט מען מחנך²⁸ געווען אז קליינע מיידעלעך זאלן אנהויבן בענטשן ליכט, ובפירוש – מיט א ברכה...

(17:55) ... ביז אין א פינה רחוקה, וואו ס'געפינט זיך א קליינע מיידעלע, און זי ווייס נאך ניט אז זי דארף מאנען באַ איר טאטן און באַ איר מאמע זיי זאלן איר גלייך צושטעלן א לייכטער, מיט א ליכט, מיט א שוועבעלע²⁹ – זי זאל קענען בענטשן ליכט אט דעם ערב שבת. . דארף מען האפן אז ס'וועט צוקומען כמה וכמה נשים בישראל, ובנות בישראל, ביז אין קטני קטנות שבישראל, וואס וועלן בענטשן מארגן פארנאכט נר שבת, און מאכן ליכטיקער בגשמיות, עאכו"כ מאכן ליכטיקער באַ זיך³⁰ ברוחניות, צי זי פארשטייט³¹ צי ניט, אבער דער ענין, מציאות טוט זיך דאס אויף...

נרות של ציון

(27) הדגש על "מערניט".

(28) הדגש על "מחנך".

(29) פי': גפרור.

(30) הדגש על "זיך".

(31) לכאורה הכוונה להבנה שע"י הדלקת נש"ק נעשה אצלה יותר בהיר ברוחניות (ואולי קאי גם על "נשים בישראל" הנ"ל בפנים) – וא"כ אין סתירה מזה להנ"ל בפנים (ליד הערה 21) שצ"ל קצת הבנה עכ"פ בהנוגע לענין של קדושה וכו'.

וכו', און זאל זיין אין אן אופן של חינוך. חינוך – איז דאס פארבונדן מיט הבנה, ניט נאר ער ציט זיך בעצם לזה²². דאס איז געבראכט אלס א דוגמא, אז וויבאלד אז דאס דערגרייכט א קינד בנוגע צו א תנועה גשמית²³ שלו – נאך איידער דער קינד איז מגיב (רופט זיך אפ) אויף אנדערע ענינים איז ער שוין מגיב אויף דעם ענין פון ליכטיקייט, איז דערפון אויכעט פארשטאנדיק, אז די הבנה והשגה בזה קומט אויכעט פריער, איידער ער האט די הבנה והשגה אין אנדערע ענינים וואס זיינען ווייטער פון עס.

און אין דערויף דארף מען דאך ניט האבן קיין השערה²⁴, ווי ס'פארשטאנדיק פון דעם לשון פון דעם אלטן רבי'ן דארטן²⁵, אז ס'ניט באַ אלע קינדער אין דעם זעלבן טאג, אדער²⁶ אין דעם זעלבן וואך, אדער דעם זעלבן

נרות של ציון

"בהנוגע צו א מצוה" (ומסיף תיאור בסוג הענינים שעליהם צריכים חינוך), אבל בהקלטה משמע לכאורה שנאמר בפשטות (ובלי פקפוק), וא"כ לכאורה בא לבאר תוכנה של ה"קצת הבנה עכ"פ". ואולי פירשו כנ"ל ע"פ ההמשך בפנים שמזכיר הבנה ביחד עם "ציט זיך" הנזכר לפנ"ז (רק בנוגע לאור, אבל לכאורה י"ל ששם קאי הבנה (ואולי גם "ציט זיך") לא על אור בלבד, אלא על כל הענינים השייכים בזה (אור, קדושה, ואולי עוד). ויל"ע. וראה הערות 31, 22.

(22) אם קאי (גם) על האור (וכנ"ל בפנים) ער ציט זיך צו ליכטיקייט", ולא (רק) על הקדושה, לכאורה נזכרים כאן ג' ענינים בנוגע לאור: (א) הכרת האור ("ער דערקענט ליכטיקייט" הנ"ל בפנים). (ב) ההמשכה לאור ("ער ציט זיך..."). (ג) ההבנה באור, שבא לאחר שכבר יש לו ההכרה וההמשכה. וראה הערה הקודמת.

(23) "תנועה גשמית" – כ"ה גם בפיה"מ צא, רע"ב. ועד"ז אדה"א דברים ח"ב ע' תרלב.

(24) ראה הערה 35.

(25) שו"ע אדה"ז שבעה ערה 3: "...בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו...".

(26) קשה להבחין אם הכוונה ל"אדער", או שנאמר בלע"ז ("or"), או שנאמר "גאר", ויל"ע.

ליקוט בענין גיל התחלת הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

ה

בעט באַ דער³⁶ קליינער מיידעלע, אז ס'קומט פרייטיג פארנאכט, זאל זי נעמען א לייכטער מיט א ליכט מיט א שוועבעלע²⁹, און דערמאנען דעם אויבערשטנס נאמען, און מאכן ליכטיקער באַ איר עלטערנס הויז, און באַ זיך אין הויז – א עילוי נפלא וואס דאס וועט פועל זיין באַ דעם קינד, אפילו אז דער מוטער אדער דער פאטער קענען נאך ניט מסביר זיין מיט אלע פרטים, איז א קינד וועט דאס דערפילן לאמיתו של דבר...".

שיחת מוצאי ש"ק פ' בראשית תשל"ה לנשי ובנות ישראל

(13:10) "...איז זייער א גוטע זאך און א גלייכע זאך, אז יעדערע זאל בענטשן ליכט, און מיט א ברכה, אפילו קליינע מיידעלעך, אויב נאר זיי זיינען אין גיל חינוך – מ'קען זיי געבען צו פארשטיין³⁷ אין וואס ס'באשטייט די זאך פון אנצינדען א ליכט, און ווי אזוי דאס איז א שליחות פון דעם אויבערשטן, [וברשימת השומעים שבלקו"ש ח"ט ר"ע XIII: "...ביז אפילו די גאר קליינע מיידעלעך וואס זיינען בגיל חינוך, מען קען זיי געבן צו פארשטיין די באדייטונג פון הדלקת נר שבת, צוגעבענדיק – אז דאס איז א שליחות פון אויבערשטן..."] ע"ש] וואס ער גיט פון זיינע כחות צו א קליינע מיידעלע, אז דורך דערויף וואס זי וועט אנצינדן איר³⁸ ליכט אין איר³⁸ לייכטער וועט ווערן אין דער הויז ליכטיקער אויכעט מיט השראת השכינה, מיט אריינבריינגען נאך מערער אידישקייט און געטלעכקייט אין דער הויז – איז דאך זיכער אז יעדערער וועט זיך שעצן³⁹ העכסט גליקלעך, און וועט וועלן גלייך אפדאנקן דעם אויבערשטן פאר דער טייערער שליחות,

...און מסביר זיין אז דא איז ניטא קיין חשש פון ברכה לבטלה ח"ו, עכ"פ³² > ער³³ וויל ניט...! זי וויל ניט מאכן קיין ברכה – און פארוואס זאל מען דאס בא איר צונעמען, דעם זכות פון דערמאנען דעם אויבערשטן, און זאגן אז דער אויבערשטער איז מלך העולם, און אז דער אויבערשטער איז מיט איר דירעקט פארבונדן און זאגט אז זי זאל אנצינדן די ליכט? [ס'דאך א מאדנע זאך – ניט שאפן דעם³⁴ פארגעניגן באַ אן אייגענע טאכטער! אפילו אז זי איז אלט דריי יאר, אדער דריי מיט א האלבן יאר, אדער צוויי³⁵ מיט א האלבן יאר, קויפט ער איר שוין ענינים של תענוג לפי הבנתה. און אט דא קען ניט קומען צוגיין, צי דער פאטער, צי דער מוטער, צי די עלטערע שוועסטער, און דערציילן די קלייניקע מיידעלע אז דער אויבערשטער וואס ער איז דער מלך העולם – פון די גאנצע וועלט וואס זי זעט אין גאס, און אין הויז, און וועגן וועלכע זי הערט, און פון דעם³⁴ אויבערשטן איז אנגעקומען א בקשה, אז ער

נרות של ציון

(32) הדגש על "כל".

(33) לכאורה משמע שמ"ש אח"כ "זי וויל ניט" (ולכאורה קאי על האם – כמ"ש לקמן בפנים "אן אייגענע טאכטער") הוא במקום "ער וויל ניט" (שלאכאורה קאי על האב – כנ"ל), ולא בהמשך אליו. אבל ראה לקמן בפנים: "...קויפט ער...", "... צי דער פאטער, צי דער מוטער...". וילע"ע. ולהעיר מהנ"ל בפנים בשיחת כ"ד אלול (ליד הערה 11) בתיאור המנהג שהי' בחוגים שונים במשך כל השנים: "און זי פלעגט אליין אויסלערנען איר די ברכה", ע"ש.

(34) הדגש על "דעם".

(35) לכאורה מובן שהמספרים שבפנים אינם השערת גיל החינוך לנש"ק, כיון שנת"ל בפנים (ליד הערה 24) שאין צורך בהשערה בזה, מפני שלא כל התינוקות שוות. ואולי הם השערה (כללית) של הגיל שבו שייך ההבנה והתענוג מבקשה ממלך כל העולם להזכיר שמו עם שאר הפרטים שבפנים, ולהרגיש לאמיתותו של דבר מעצמה – שכ"ז שייך להסברה ביוקר הברכה שבפנים, אבל לא להתחלת עצם חיוב החינוך לנש"ק (וברכתה).

(36) הדגש על "דער".

(37) ראה הערה 57.

(38) הדגש על "איר".

(39) פ"י: יחשיב עצמו להכי מאושר.

להאיר מבראשית

זי האט חתונה געהאט דערנאך. אנגעהויבן בענטשן ליכט האט זי פריער. וואס אט דא ווערט דאך נאך א הוראה נפלאה...

(8:35) ...וואס האט מען פון אט דער הוראה? א הוראה נפלאה! אז א דריי יאריקע מיידעלע, אז זי געפינט זיך אין א הויז וואס דארט איז דא איינער וואס צינדט ליכט, וואס ער איז מצווה ועושה, און דאס ווערט געצונדן דורך א צדקת גדולה ביותר – מ'דארף ניט האבן קיין גרעסערע צדיק ווי ס'געווען אברהם, און ווי ס'געווען יצחק – איז אעפ"כ, האט זי געצונדן ליכט. . און אט דא קומט ארויס נאך א גרעסערע הוראה – נאך מערער פלא. . אברהם האט דאך זיכער געבענטשט ליכט, יצחק – אדער ער האט יוצא געווען מיט אברהם'ס ליכט, אדער באזונדער געבענטשט. אעפ"כ זאגט רש"י, אז נר דלוק מערב שבת לערב שבת איז געווען פסקה – דאס קען אויפגעטאן ווערן דוקא דורך הדלקת נרות פון שרה, אדער פון די וואס קומט במקומה פון שרה אמו, אע"פ וואס זי איז אלט דריי יאר! . . בשעת ס'געקומען צו גיין א מיידעל, און האט אנגעצונדן ליכט צו דריי יאר צייט – אט דא איז גלייך געווארן דער ענין פון נר דלוק מערב שבת לערב שבת. . ווער פועלט אז ס'זאל זיין נר דלוק מערב שבת לערב שבת? פועלט דאס אויף דער פרוי וואס צינדט דאס – און מאכט אין דערויף די הוראה ברורה אין דעם סיפור, אז דאס הויבט זיך אן פון דריי יאר אן, וואס דאס איז דער ענין פון הגיעה לחינוך...

...דער פשוטו של מקרא, און אזוי איז געווען דער מעשה בפועל, אז פריער איז געווען, ווי ער זאגט אין מדרש, אז ס'געווארן צוריק דער נר דלוק. . אט דערנאך האט זי חתונה געהאט.

וואס אט דא האט מען די הוראה ברורה, אז

וואס דער דאנק ווערט אויסגעדריקט אויכעט אין די ברכה וואס מ'מאכט פאר אנצינדן די ליכט...".

שיחת כ' השון תשל"ה

(שיחה ב ~ 0:15) "דאס וואס ס'געווען בחוגים מסויימים בלאו הכי, דער ענין אז די פרויען און מיידעלעך האבן געצונדן נרות נאך קודם החתונה, ביז וואנעט מתחיל פון גיל החינוך, משהגיע לחינוך, און אויכעט בפירוש מיט א ברכה – זאל דאס נתפשט ווערן אין אן אופן פון מוסיף והולך ואור..."

...איז דא א הוראה נפלאה אין היינטיקער סדרה, ביז וואנעט אז דער ענין פון נרות שבת – דאס איז פארבונדן ניט נאר פאר דער חתונה, נאר א ענין וואס גלייך משהגיע לחינוך. . אין אן אופן וואס דאס איז בפשטות. . אז דאס קען פארשטיין א מיידעלע פון דריי יאר, אויב מ'וועט איר נאר פארטייטשן. . דארף מען דאס איר איבערטייטשן און דערציילן דעם סיפור בלשון המדינה, וועט זי אליין וויסן ווי אזוי זי דארף בענטשן ליכט, און דאנקען דעם אויבערשטן – וואס דאס איז דער ענין הברכה...

(5:35) ...ווען האט רבקה געבענטשט ליכט? ווען זי איז געווען בת ג' שנים. וואס וואס איז דעמאלט דער חיוב? ניט דער חיוב פון א בת מצוה, נאר דער חיוב פון הגיעה לחינוך. לכאורה קען מען דאס פארבינדן מיטן שידוך מיט יצחק'ן. איז זאגט דער פסוק, ניט דאס איז געווען דער סדר, פריער איז געווען ויביאה האוהלה – האט ער דערזען שרה אמו. וואס איז דעמאלט געווארן זאגט רש"י, ווי אזוי האט ער דערזען אז שרה אמו? דערפאר וואס דעם נר וואס זי האט געצונדן האט געבענטשט מערב שבת לערב שבת – און דאס האט עם געבראכט אז דערנאך איז ויקח את רבקה ותהי לו לאשה –

משיחות כ' חשוון וש"פ היי שרה תשל"ה

לקו"ש חט"ו ע' 173-170

"...דערפון האט מען א קלארע הוראה (בהתאם צו דעם וואס מ'האט שוין פיל מאל גערעדט) אז ניט נאר בנות מצוה פאר דער חתונה דארפן בענטשן נרות שבת, נאר אז אויך קליינע מיידלעך אנהויבנדיק פון דריי יאר אלט (וואס זיינען נאך ניט מחוייב במצות), אויב זיי זיינען שוין שייך צו פארשטיין⁴¹ די באדייטונג פון הדלקת נר שבת, דארף מען זיי מחנך זיין אין דער מצוה פון הדלקת נש"ק – אויך דאן ווען אין הויז איז דא די מוטער (אדער אנדערע) וואס צינדט ליכט אלס "מצווה ועושה" (אזא וואס איז מחוייב דערין על פי דין) . . און דא זעט מען דעם געוואלדיקן כח וואס ליגט אין דער מצוה פון הדלקת הנרות אפי' פון גאר קליינע דריי-יארקע אידישע מיידעלעך . . אז דורך אירער הדלקת הנר ווערט באלויכטן דאס גאנצע הויז במשך פון א גאנצער וואך, ביז דעם קומענדיקן ע"ש . . באלד ווי די מיידעלע קומט צום גיל החינוך הויבט זי אן אפהיטן די מצוה פון הדלקת הנר . . פון דעם אלעם איז פארשטאנדיק דער גודל הזכות וואס ס'איז דא אין דער השתדלות אז יעדע אידישע מיידעלע, ווי נאר זי איז הגיעה לחינוך, זאל צינדן ליכט בכל ערב שבת קודש (ועיו"ט)".

שיחת י"ט כסלו תשל"ה

(שיחה ו ~ 4:55) "...האט מען דאך געבעטן און מעורר געווען בכל לשון של בקשה והפצרה, אלערליי לשונות וואס מ'קען אין דערויף אריינשטעלן, אז משהגיעו⁴² לחינוך זאל יעדער מיידעלע צינדן נרות שבת . . (6:20) ווייסט מען דעם מנהג פון דעם

וואו ס'דא א דריי יארקע מיידעלע, וואס דעמאלט קען מען איר געבן צו פארשטיין⁴⁰ – איז גענוג מ'זאל איר דערציילן דעם סיפור פון היינטיקע סדרה. אויף יעדער אידישע מיידל און פרוי זאגט מען אז זי ווערט אנגערופן בת שרה רבקה רחל ולאה. זאגט מען איר, וואס איז געווען דער בת שרה? זאגט רש"י אז שרה'ס ענין איז געווען אז דארט – אין איר אהל, אין אירע ד' אמות, אין דער הויז וואו זי איז געווען, איז נר דלוק מערב שבת לערב שבת...

(13:50)...וויבאלד אבער אז מעשה אבות

סימן לבנים, איז דערפון פארשטאנדיק, אז אין דער נשמה פון דער זאך, אין דער פנימיות פון די ענינים, איז אזוי באַ יעדער אידישע פרוי, באַ יעדער אידישע מיידל, באַ יעדער אידישע מיידעלע וואס איז הגיעה לחינוך און זי וועט אנצינדן א ליכט, איז אט א דעמאלט, איז אע"פ וואס בעיני בשר זעט מען כל זמן די ליכט וועט ברענען כפשוטה, איז בפנימיות הענינים איז דאס נר דלוק מערב שבת לערב שבת, ווארום אט א די מיידעלע וואס האט דאס אנגעצונדן, איז זאגט מען אויף איר אז דאס איז בת שרה רבקה – און אט דאס איז געווען דער אויפטו פון שרה'ן און דאס איז געווען דער אויפטו פון רבקה, און דערנאך האבן דאס ממשיך געווען רחל ולאה . . במשך כל הדורות...

(17:25) ...ויהי רצון . . זאל זיך אנהויבן די

השתדלות ביתר שאת וביתר עוז, אז זאל ווערן צו דעם ערב שבת, בא יעדער אידישע פרוי און טאכטער און מיידעלע שהגיעה לחינוך – די הדלקת נרות שבת..."

נרות של ציון

(41) ראה הערה 57.

(42) קשה להבחין אם נאמר "משהגיעו" או "משהגיעה".

נרות של ציון

(40) ראה הערה 57.

להאיר מבראשית

יאר, צי פינף יאר, זעקס יאר, זיבן יאר...".

שיחת מוצאי זאת הנוכה תשל"ה

(שיחה ב ~ 31: 35) "...א חבד'ניק . . דארף אבער ניט האבן קיין גרעסערע ראי' אז מ'דארף⁴⁶ דאס טאן – אט דערפון וואס ס'א מעשה בפועל, הנהגת מנהג בית הרב, אויף אנהויבן צינדן נרות שבת, בנות קטנות משהגיעו לחינוך.

די כוונה איז דאך געווען אז מ'זאל דערפון מודיע זיין – זאל נתפשט ווערן און מאכן ליכטיג בכל מקום שהוא . . אט דאס איז געווען מנהג אבותיהם, נאר וואס דען, ס'געווען די מלחמה, דערנאך איז געווען כמה סיבות, מיט די גלגולים גלות⁴⁷ אחר גלות – איז געווען ענינים וואס מ'האט ניט געקענט אויספירן בפועל. מ'איז געווען צופרידן אז מ'האט איין ליכטל, אדער צוויי ליכטלאך. און דערנאך, איז מצד סיבות שונות ומשונות האט מען זיך ניט אומגעקערט למנהגם הראשון.

פון וואנעט ווייס מען אז ס'געווען אזוי? זעט מען דאס בכל חוג וחוג. זיך נאך געפרעגט – ווי גערעדט פריער בהנוגע צום אלטן רבי'ן וביתו⁴⁸ ווייס מען דאס א דבר ברור – [דער]נאך האט מען זיך נאך געפרעגט בהנוגע צו די אדמו"רים אין פולין, אנהויבנדיק פון דעם שפת אמת, וואס ער איז

נרות של ציון

דוגמאות של גילים שונים שבהם יתחילו להדליק מצד השפעת המצבע. ויל"ע אם מסתבר לומר שהגילים של "זעקס" ו"זיבן" נזכרו כאן בהמשך להנ"ל בפנים (ליד הערה 43), שבבית כמה וכמה אדמו"רים מתחילים מגיל "זעקס" או "זיבן".

(46) הדגש על "דארף".

(47) קשה להבחין אם הכוונה ל"גלות" (כפנים) או "מגלות", ויל"ע.

(48) הדגש על הת'.

אלטן רבי'ס הויז, אז מ'האט געבענטשט ליכט משהגיעו⁴² לחינוך . . (7: 25) כאמור, ביז די הנהגה – א דבר ברור – בבית הרב פון דעם אלטן רבי'ן, אז מיידעלעך האבן געבענטשט משהגיעו לחינוך.

און וואס נאכמערער, בבית כמה וכמה רבי'ים – האט מען א דבר ברור אז מ'האט⁴³ אזוי געטאן, און מ'טוט נאך איצטער אויכעט – צי פון זעקס יאר, צי פון זיבן יאר, עכ"פ⁴⁴ איידער מ'איז געווארן בת מצוה, נאר דער כלל איז דארטן משהגיעה⁴² לחינוך.

ביז מיט א דיוק, אז מ'איז ספעציעל זיך משתדל געווען קויפן א נייעם שיינע מנורה – א נר אין וועלכן צו צינדן, כדי די מיידעלע זאל האבן א חשק אנצינדן, אע"פ וואס מ'האט אויף איר ניט געקענט פועל זיין מצד טעמים אחרים. האט מען זיך משתדל געווען, דער וואס איז געווען – אחוץ וואס ער איז געווען א חסידישער רבי – אויך א גדול בנגלה, און א פוסק בנגלה, האט ער דאך אליין אין דערויף משתדל געווען. וְכַאמֹר, ס'עד היום הזה.

ביז וואנעט, אז אויכעט אין כמה ערטער אין ליטווישע מדינות, אין ליטווישע קהילות, אין דייטשע קהילות, ס'געווען כמה וכמה מקומות וואס מ'האט געבענטשט משהגיעו⁴² לחינוך.

(12: 05) ... אז מ'זויל אז מ'זאל אנהויבן צינדן משהגיעה⁴² לחינוך, איז בשעת ס'רעדט זיך וועגן א קליינע מיידעלע, צי אלט דריי⁴⁵

נרות של ציון

(43) הדגש על "האט".

(44) הדגש (גם) על "כל".

(45) כיון שמדובר כאן אודות אלו שיתחילו להדליק מצד המצבע, לכאורה אין המספרים שבפנים שייכים להגדרת הגיל (הרגיל) של הגיעה לחינוך, אלא

ליקוט בענין גיל התחלת הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

ט

וואס גלות אחר גלות, און וואס ס'געווען שווער צו באקומען ענינים פון ליכטלעך, און געווען שווער צו באקומען אן ארט וואס מ'זאל קענען אנצינדן ניט מורא האבנדיק. . געווען אין צייטן פון מלחמה. . האט מען אנגעצונדן איין ליכטל – האט דאס געהייסן ניט פארבונדן מיט אידישקייט, אנצינדן נאך עטלעכע, און דערצו נאך א קליינינקער מיידעל אויכעט, איז זי וועט זיך ניט קענען איינהאלטן דערציילן וכו' וכו', איז דאס האט מכריע געווען פון שעת הסכנה, אדער וואס ס'געווען אי אפשר מצד סבות צדדיות, האט מען יוצא געווען מיט דאס וואס מ'האט געקענט אויספירן.

בשעת זיי אליין וועלן חוקר זיין, וועלן זיי אויסגעפינען אז זייער זיידע, צי די באבע, צי די עלטערע באבע האט געצונדן ווען זי איז קודם שהגיעה לבת מצוה...

(44:55) ...עכ"פ⁴⁴, ווי גערעדט פריער, מ'האט דאס מברר געווען אז בכל החוגים, סיי באַ חסידים, סיי באַ ניט חסידים, סיי באַ ליטווישע, סיי באַ די וואס זיי זיינען געווען בכל קצוי תבל, איז מיט דורות וואס זיינען געווען לפי ערך כתיקונם בהנוגע לגשמיות, דאס הייסט, אז מצד ענינים חיצוניים האט ניט געפעלט קיין געלט אויף קויפן נאך א ליכט, מ'האט ניט געדארפט באהאלטן די ליכטל טאמער וועט דער גוי דערזען אז דא לעבט א איד וואס ער איז א פרומער וכו' וכו', האט מען – ווי גערעדט פריער – אויסגעפונען, אז בכל החוגים כולם האט מען געצונדן ליכט משהגיעו לחינוך, און מיט א ברכה, ובאותו חדר".

שיחת פורים תשל"ה

(שיחה י ~ 4:05) "...ורוב – רובם ככולם – און ווי ס'געווען דער מנהג, אז מ'פלעגט צינדן – משהגיעה לחינוך – נרות שבת קודש, כל בת בישראל, אפילו אט א די וואס האבן

אנגענומען געווארן אז זיין הנהגה איז געווען אויסגעהאלטן אינגאנצן ע"פ נגלה – זיינע ספרים זיינען אנגענומען אין אלערליי ישיבות, סיי חסידישע, סיי ניט חסידישע ישיבה, אלס א לימוד אין נגלה, איז דארט איז געווען די הנהגה בפועל, וואס מ'ווייס דאס פון די וואס האבן דאס אליין געטאן, אין ס'איצטער בחיים חיתם בעלמא דין, זיי לעבן איצטער אויכעט, און זיינען מעיד אויף זיך אליין, אז זיי האבן אנגעהויבן צינדן איידער זיי זיינען געווארן בת מצוה, און ניט בדעת עצמם – דעמאלט וואלט ניט געווען די גאנצע זאך קיין שייכות (מדעת עצמם) – דערפאר וואס דער פאטערס און דער זיידע האט זיי אזוי געהייסן.

אזוי האט מען זיך נאך חוקר געווען בהנוגע צו אדמו"רי גאליציע, איז דארט אויך אזוי געווען דער סדר, סיי אין בעלז, סיי אין באבוב, סיי בשאר מקומות. אזוי האט מען זיך נאך געפרעגט אין ליטא – נוסף וואס דער ערוך השלחן שרייבט דאס בפירוש – איז בריסק בכלל געווען א שיטה בפני עצמה, הנהגה בפני עצמה, אינגאנצן אויסגעהאלטן דוקא ע"פ נגלה, און מ'האט איינגעשטעלט מיט אן אופן פון יתד חזק בל תמוט – אזוי דארף מען טאן און אזוי קומט אן. ווייס מען די הנהגה, סיי פון וואלאזינער גזע, סיי פון ר' חיים בריסקער גזע, פון אזוינע וואס טוען דאס בפועל, סיי אין ארץ הקודש, סיי אין חוץ לארץ – אז מ'האט דארט אנגעהויבן צינדן, און מ'צינדט איצטער, קודם שהגיעו לבת מצוה, און מ'צינדט מיט א ברכה, און מ'צינדט אין דעם זעלבן צימער וואו ס'צינדט אן די מוטער.

ועד"ז בכמה קהילות אין אשכנז, ועד"ז בכמה קהילות בכל פזורי עולם. . מ'דארף נאר חוקר זיין ווי אזוי די זאך איז א משך זמן ניט מקויים געווארן, וועט מען גלייך אוסגעפינען די סבות, אז דאס איז געווען מצד

להאיר מבראשית

שהגיעה לחינוך – וואס מ'פארשטייט⁵⁰ איר וואס א ברכה איז, און וואס אידישקייט איז, אמווייניקסטנס⁵¹ אין אלגעמיין...".

משיחות י"ט כסלו, ש"פ וישב ומקץ תשל"ו
לקו"ש חט"ו ע' 381-380

"...בכל השנה כולה דארף זיין א גרויסע השתדלות אין דער מצוה פון הדלקת נרות שבת קודש, אז יעדע אידישע טאכטער (אויך פאר דער חתונה גלייך משהגיעה לחינוך) זאלן אנצינדן נש"ק, כמדובר כמה פעמים בארוכה...".

משיחות

ש"פ מצורע תשל"ו וש"פ האזינו תשל"ה
לקו"ש ח"ז ע' 146

"...פון כהנ"ל איז פארשטאנדיק, אז אינעם איצטיקן זמן ווען דער חושך פון וועלט איז אזוי גרויס און געדיכט, איז ספעציעל וויכטיג אז יעדע אידישע טאכטער (אויך פון קרייזן וואו די טעכטער פלעגן ביז איצט אנהייבן בענטשן ליכט נאך זייער חתונה, און ביז דאן יוצא געווען מיט דער מוטערס ליכט-בענטשן) גלייך ווי הגיעה לחינוך (אז מען קען איר מסביר זיין די באדייטונג פון נרות שבת ויום טוב) זאל אליין בענטשן ליכט".

שיחת ליל א' דראש חודש אייר תשל"ו

(שיחה ב ~ 3:25) "...וועגן נרות שבת קודש, אז גלייך ווי א אידישע מיידעלע פארשטייט⁵² דעם ענין פון נר און פון שבת, און הדלקת הנר, איז אט א דעמאלט איז א ענין גדול ביותר, ביז אז דאס איז אויכעט א

דאס געהאלטן מער ניט ווי בתור סגולה...".

שיחת י"ג תמוז תשל"ה

(שיחה ז ~ 16:10) "...די ליכטעלע וואס האט אנגעצונדן אט די קליינע מיידעלע...". (17:35) "...די מיידעלע וואס דער אויבערשטער האט זיך מיט איר אפגעגעבן, ניט קוקנדיק וואס זי איז ערשט אנגעהויבן רעדן, האט מען איר גלייך אנגעהויבן פירן אין דעם וועג פון נר מצוה ותורה אור, אנהויבנדיק פון דער מצוה וואס זי איז מיוחדת לנשים ובנות, הדלקת נרות שבת קודש, טראגט זי ביי און טוט אויף דער ענין רוחני און אויכעט דער ענין גשמי כפשוטו, שלא ייכשל בעץ ובאבן".

שיחת ליל ג' דסליחות תשל"ה

לנשי ובנות חב"ד

(29:00) "...צוגעבן אין די השתדלות... אז יעדער אידישע פרוי, יעדער אידישע טאכטער, ווי נאר זי איז געקומען לגיל חינוך – אז <מ'קען שוין מיט זיי...> די מיידעלע איז שוין שייכות צו מאכן א ברכה, און זי מאכט א ברכה, דארף מען איר ערקלערן אז זי האט א שליחות, א ספעציעלע מצוה, וואס דער אויבערשטער האט דאס געגעבן פרויען און טעכטער, ביז – מצד חינוך – צו קליינע אידישע מיידעלעך, אויף מאכן ליכטיג מיט די ליכטיקייט פון שבת, מיט די ליכטיקייט פון ראש השנה, מיט די ליכטיקייט פון יום הכפורים, מיט די ליכטיקייט פון סוכות און שמיני עצרת און שמחת תורה, און זי זאל מאכן בפירוש זיבן מאל שהחיינו אין דעם⁴⁹ חודש השביעי, אין דעם זיבטן חודש...".

(33:55) "...יעדער אידישע פרוי און יעדער אידישע טאכטער, ביז א קלייניקע מיידעלע

נרות של ציון ∞

(50) לכאורה הכוונה: שנותנים לה להבין. וראה הערה 57.

(51) פי': לפחות באופן כללי.

(52) ראה הערות 56, 57.

נרות של ציון ∞

(49) הדגש על "דעם".

אמנם הדליקו, השיבה אשתי שתחי' 'כן', כאשר אנו מתפללים על עצם השאלה היות ובמכתביהן, כאמור, הן ציינו שהן מדליקות.

הרבי שאל שנית האם כולן מדליקות, ושוב השיבה אשתי שתחי' – כן. הרבי הוציא 5 דולר והושיט ומסר לאשתי ואמר שכל אחת ואחת שמדליקה נרות תשים לצדקה ו... אז הבנו שיש כאן רמז שהבת בת השנתיים (שכאמור ציינו שהיא מדברת שוטף) תתחיל ג"כ להדליק...".

שיחת ז"ך מנחם אב תשל"ח

לתלמידות מחנה אמונה

(שיחה ב ~ 0:01) "איך⁵⁵ צוזאמענהאנג מיט ערציען קינדער און אנפירן א הויז, וואס דאס הויבט זיך אן נאך דער חתונה, איז פארשטאנדיק אז כאטש מ'הויבט אן דער צוגרייטונג אין דעם, ווי געזאגט פריער, נאך גאר פון קליין-ווייז, קען גיין די צוגרייטונג לאנגזאם, וויבאלד אז מ'האט צייט ביז נאך דער חתונה.

אין זאכן אבער וואס הויבן זיך אן נאך פאר דער חתונה, איז דעמאלט איז אויכעט די צוגרייטונג הויבט זיך אן פריער און גייט שנעלער, ביז וואנעט אז די צוגרייטונג אליין ווערט אויכעט א מצוה.

וואס דאס איז אויכעט ווי גערעדט מערערע מאל (און וויל איצטער אונטערשטרייכן נאכאמאל) דער ענין פון נרות שבת קודש, וואס יעדער אידישע טאכטער, גלייך ווי זי ווערט א בת מצוה, האט זי א פולע מצוה פון אנצינדן ליכט, ערב שבת און ערב יו"ט פארנאכט, ביז וואנעט אז אין איר חינוך – אין

נרות של ציון

(55) שיחה זו הוגהה (ונדפסה בלקו"ש חיי"ד ע' 197-198) עם קצת שינויים מהבא לקמן בפנים (וחלק מהם מובא לקמן בפנים, ובהערות 2, 59), 81 ע"ש.

ברכה בשם ומלכות, בהנוגע ווען זי צינדט אן ערב שבת די נרות שבת קודש, על דרך זה נרות יום טוב, און גיט צדקה לפני זה, וכו'...".

שיחת חמשה עשר באב תשל"ו

(שיחה א ~ 21:30) "...דער ענין פון נרות שבת קודש, מאכן ליכטיג די ערב שבת פאר נאכט. מאכט א אידישע פרוי, מיט א אידישע מיידל, מיט א אידישע מיידעלע משמתחילה לדבר – מאכט זי א ברכה און איז מברך וממשיך א ציווי פון דעם אויבערשטן דא למטה, ביז וואנעט אז ס'ווערט ליכטיק...".

יחידות תשל"ו

[בלקט מכתבי קודש⁵³ (כפר חב"ד תשע"א) ע' 3-42 כתב ר' רפאל עמוס קרניאל:

"בתשל"ו: נסעתי עם אשתי שתחי' ונכנסנו יחד ל"יחידות"...

...עד לביקור זה ברכנו השי"ת ב-5 בנות ו-2 בנים. לבת הקטנה (דאז) מלאו בדיוק שנתיים. ובפירוט שכתבנו על כאו"א מהצאצאים ציינו לגביה, שלמרות הגיל הנמוך היא ב"ה מדברת שוטף.

(לפני היחידות) צרפנו גם מכתבים מהבנות⁵⁴ (ועל אודות הבנות) האחרות, וציינו שהן ב"ה מדליקות נש"ק ומשפיעות על בנות אחרות שתדלקנה (כידוע ההוראה הראשונה לנש"ק הזכירה את גיל שלוש כגיל מינימום). ביחידות שאל הרבי אם כל הבנות מדליקות נש"ק. והיות ואלו שהיו אז מעל גיל 3-

נרות של ציון

(53) ולפנ"ז במשבחי רבי ע' 101-100 (בשם הרה"ח ר' ע.ק.).
(54) ההדגשה במקור, וכן בהבא לקמן.

להאיר מבראשית

פארשטיין⁵⁸ די וויכטיקייט און דעם אינהאלט פון דער ליכטיקער מצוה, זאל זי אנהויבן אנצינדן ליכט יעדן ערב שבת און יו"ט".

וואס דאס איז וואס מ'האט שוין גערעדט מערערע מאל, און זיכער יעדערע פון איך <איז דאס...> ערפילט דאס און [איז] דאס מקיים – פון אנצינדן ליכט יעדער ערב שבת און ערב יו"ט, און⁵⁹ אויכעט דערביי פון צייט צו צייט, בלי נדר, מקיים זיין דעם גוטן מנהג⁵⁹ פון געבן אויף צדקה, א "סענט" אדער א פאר "סענט"⁵⁹, פאר דעם אנצינדן די ליכט.

וואס דאס אונטערשטרייכט נאכמערער די וויכטיקייט פון דער אויפפירונג פון יעדער אידישע מיידעלע, אז איר האט מען איבערגעגעבן די שליחות אז זי זאל

נרות של ציון

הערה 65: "...הגיעה לכלל דעה, עכ"פ דריי יאר – און אויב זי פארשטייט פריער, איז דעמאלט איז דאך דער ענין החינוך. . פון פריער... ע"ש. ל"ג בעומר תשד"מ (ליד הערה 71): "...הגיע – זי דערגרייכט דעם אלטער אז זי קען שוין זאגן די ברכה, און זי פארשטייט שוין... ע"ש. כ"ה אייר תשד"מ (ליד הערה 74): "...בשעת א מיידעלע קען שוין פארשטיין... ע"ש. פורים תשמ"ו (ליד הערה 79): "...פארשטייט זי דאך שוין דעם ערך... ע"ש. כ"ה אייר תש"נ (ליד הערה 80): "...שבהגיע ללכלל הבנה... ע"ש. כ"ח אייר תנש"א (ליד הערה 86): "...גלייך ווי זי האט שכל און פארשטיין דעם אפטייטש פון די ברכה... ע"ש.

58) וע"ז מציין בלקו"ש שם, הע' 12: "ראה שו"ע אדה"ז או"ח שש"ג ס"ג: ושיעור החינוך במ"ע הוא בכל תינוק לפי חריפותו וידיעתו, בכל דבר לפי עניניו כו'".

59) בהשיחה המוגהת (לקו"ש שם ר"ע 198): "און דערביי איז זי אויך מקיים (עכ"פ פון צייט צו צייט, און בלי נדר) דעם גוטן מנהג [ובהע' 13 שם: "קיצור שו"ע סע"ה ס"ב. כף החיים סרס"ג סקל"ד בתחלתו"] פון געבן צדקה (א סענט, אדער א פאר סענט [ובהע' 14 שם: "ראה כף החיים שם: וטוב שתתן מקודם פרוטה לצדקה. . וטוב ליתן ג' פרוטות לצדקה כו'"]) פארן אנצינדן די ליכט."

איר ערציאונג, ווערט דאס אויכעט א מצוה פון חינוך, אז זי זאל אנהויבן אנצינדן ליכט, ערב שבת און ערב יו"ט פארנאכט, גלייך ווי זי איז שייכות צו חינוך, אז זי פארשטייט⁵⁶ די וויכטיקייט און דער אינהאלט פון דער ליכטיקער מצוה.

[ובשיחה המוגהת כאן (לקו"ש חי"ד ע' 197-198): "און איר ערציאונג דערצו (איידער זי ווערט א בת מצוה) איז די מצוה פון חינוך – אז גלייך ווען זי איז שייך⁵⁷ צו

נרות של ציון

56) לכאורה פירושו, שכשמסבירים לה היא מבינה, ולא שמבינה מעצמה (ולכאורה זהו מכוונת השינוי כאן בהשיחה המוגהת דלקמן בפנים: "שייך צו פארשטיין") – ולכאורה י"ל עד"ז גם בשיחות כ"ד אלול תשל"ד, כ"ה אלול תשל"ד, ר"ח אייר תשל"ו, כ' חשון תשמ"א, ל"ג בעומר תשד"מ שבהערה הבאה. (משא"כ בשיחת פורים תשמ"ו (שבהערה הנ"ל), לכאורה הכוונה שהיא מבינה מעצמה, ע"ש.) ולהעיר מל' אדה"ז בשו"ע שבהערה 3: "...היודע מענין שבת. . . היודע להתעטף בציצית... – ולא "היכול לדעת" וכיו"ב.

57) ראה גם שיחת כ"ד אלול תשל"ד (ליד הערה 10): "...בשעת א מיידעלע איז געווארן אלט אז זי קען פארשטיין. . . גלייך ווי זיי פלעגן אנהויבן פארשטיין... ע"ש. כ"ה אלול תשל"ד: "...צי דער קינד האט שוין א הבנה אין דער מצוה. . . נאך ניט צוגעקומען צו דער הבנה. . . דעם ענין פון חינוך ווי מ'דארף דאס האבן בהנוגע צו א מצוה, וואס דארטן דארף מען האבן א קצת הבנה עכ"פ. . . זי איז שוין שייכות צו דעם ענין פון הבנה והשגה... ע"ש. מוצש"פ בראשית תשל"ה (ליד הערה 37): "...אויב נאר. . . מ'קען זיי געבען צו פארשטיין... ע"ש. כ' חשון תשל"ה (ליד הערה 40): "...קען מען איר געבן צו פארשטיין – איז גענוג מ'זאל איר דערציילן דעם סיפור פון היינטיקע סדרה... ע"ש. משיחות כ' חשון וש"פ חיי שרה תשל"ה (ליד הערה 41): "...אויב זיי זיינען שוין שייך צו פארשטיין... ע"ש. ג' דסליחות תשל"ה (ליד הערה 50): "...וואס מ'פארשטייט איר וואס א ברכה איז, און וואס אידישקייט איז, אמווייניקסטנס אין אלגעמיין... ע"ש. ר"ח אייר תשל"ו (ליד הערה 52): "...גלייך ווי א אידישע מיידעלע פארשטייט... ע"ש. כ' חשון תשמ"א (ליד

ליקוט בענין גיל התחלת הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

יג

כבר מדובר בזה וגם נדפס, ובודאי הי' לעיני כת"ר, אלא שכנראה שהנקודה העקרית לא הודגשה די צרכה. והיא: מעשה רב, שהוא העיקר, אשר בבתי גדולי ישראל, ולא דוקא גדולים⁶¹, ובכו"כ מדינות ועיירות, ומכל החוגים (דליטא וחסידים ואותם המכונים "מתנגדים" וכו') הדליקו הבנות נש"ק מגיל הכי צעיר. וכנראה הי' זה מנהג פשוט. . ואדגיש ממה שעניי ראו ולא זר בבית כ"ק מו"ח אדמו"ר, אשר המנהגים בביתו היו על פי המסורת מדור לדור ועד כ"ק אדמו"ר הזקן בעל מחבר שלחן ערוך הרב, אותו מצטט כת"ר במכתבו, ובכל זה הדליקו הבנות נש"ק ויו"ט משהגיעו לחינוך⁶¹. והרי ידוע שאינו דומה חינוך והבנה במצוה אחת לחברתה, וחינוך במצוה האמורה מתחיל בגיל צעיר ביותר, משיכולות⁶² לברך. ולא עוד אלא כשהיו מבקרות בבית החברות שלהן, הי' הציווי שיתנו גם להן⁶¹ – מאיזה חוג שתהיינה – נרות ובקשו אותן שגם הן ידליקו...".

שיחת ערב חג השבועות תש"מ

(שיחה ד ~ 6:55) "...איז א מצוה גדולה, און א מצוה וואס ס'בריינגט אראפ אור – אין דער גאנצער הויז, אז בנות הכי קטנות זאלן אנהויבן צינדן נרות שבת ויום טוב, בכל ערב שבת ובכל יום⁶³ טוב...".

נרות של ציון

61) להעיר ממקדש מלך ח"ד ע' שצט (מיחידות ו' אדר תשל"ה), שר"מ הלברשטאם שאל: אולי המנהג הדלקת נש"ק [לפני גיל בת מצוה?] שייך דוקא למשפחות האדמורי"ם כו' "בית הרב", ולא לכולי עלמא? ורבינו ענה לו: בביתו של כ"ק מו"ח אדמו"ר היתה ילדה שהסתובבה בבית (לא מהמשפחה), ופעם שאל כ"ק מו"ח אדמו"ר האם הכינו גם לה פמוט. ומכאן שענין זה לא שייך ל"בית הרב" (דוקא).

62) להעיר ממכתב תש"ל (ליד הערה 6).

63) במה שלא נאמר "ערב יום טוב" – להעיר מלקמן בהשיחה (11:50): "...איז דאך דא דער זמן פון נר יום טוב אויכעט מן המובחר, אע"פ וואס מ'קען דאס טאן ביום טוב עצמו, אבער מן המובחר, ומנהג

אריינבריינגען די ליכטיקייט פון שבת און יו"ט אין דער גאנצער הויז, צוזאמען מיט איר מוטער, אדער מיט אן עלטערע שוועסטער, און דאס הויבט זיך אן ווען זי איז נאך ערשט געקומען צו גיל חינוך, צו דעם "איידזש" – צו די יארן – ווען זי ערציט זיך אין מקיים זיין מצות,

[ובשיחה המוגהת כאן (שם ע' 198): "...גלייך ווען זי קומט צום גיל פון חינוך (צו די יארן ווען מ'ערציט איר צו מקיים זיין מצוות) – מאכט זי א ברכה..."] (כדלקמן בפנים).

איז איינע פון די ערשטע מצות איז, אז זי מאכט א ברכה, זי בענטשט דעם אויבערשטן – בכלל, און דערפאר וואס ער האט איר געגעבן די שליחות אויף מקיים זיין די מצוה, און די מצוה באשטייט אין אריינבריינגען א הייליקע ליכטיקייט אין דער גאנצער הויז צוזאמען מיט דער מוטער און די עלטערע שוועסטער, און וואס דאס וועט איר צוגרייטן, ווען זי וועט אויסוואקסן און אליין ווערן א מוטער, אז זי זאל אויכעט ליכטיק מאכן איר הויז אלס עקרת הבית – אלס די בעה"ב'סטע פון הויז, און אז זי איז געבענטשט ווערן מיט קינדער, און צווישן זיי טעכטער, ערציען זיי אז זיי זאלן מאכן ליכטיג די הויז מיט אידישקייט, ביז וואנעט אז די הויז ווערט ליכטיק אויכעט אין פשטות, אין גשמיות, און דורך דערויף אויך ליכטיק מאכן די וועלט⁶⁰."

מכתב ימי הספירה תשל"ט

לר' יששכר מאיר, ראש ישיבת הנגב - ניצוצי אור ע' 104
"...לתוכן מכתבו בנוגע הדלקת נר שבת קדש על ידי בנות ישראל עוד קודם לנשואין,

נרות של ציון

60) קטע מהמשך השיחה מובא לקמן הערה 68.

להאיר מבראשית

שיחת אור לכ' חשון תשמ"א

(שיחה ב ~ 3:55) "ל...ניט אז מ'דארף ווארטן ביז נאך דער חתונה ופיוצא בזה, נאר אז זי ווערט בת ג' שנים, איז שוין דעמאלט טוט זיך אט א דער ענין. . אברהם אבינו. . האט ער דאך אויכעט מקיים געווען דער ענין פון הדלקת נרות שבת ויום טוב, איז במילא לאחרי שרה, האט ער דאך זיכער מקיים געווען די מצוה. . און אעפ"כ, איז אט דאס וואס מערב שבת לערב שבת האט דאס אויפגעטאן דוקא רבקה זייענדיק אלט דריי יאר. . ווערט דער סיפור א הוראה. . בכל מקום ובכל זמן, וואו ס'געפינט זיך א אידישע מיידעלע וואס זי איז <אלט...> הגיעה לפלל דעה⁶⁴, עכ"פ דריי יאר – און אויב זי פארשטייט⁶⁵ פריער, איז דעמאלט איז דאך דער ענין החינוך נאך אלץ⁶⁶ פון פריער, ווי אפגע'פסק'נט אויכעט אין הלכות שבת⁶⁷."

שיחת י"ג תשרי תשד"מ

(שיחה ב ~ 22:25) "ל...און נרות ש"ק ויר"ט, בפרט נאך אז מ'גרייט זיך איצטער צו ימים טובים, וואס מ'וועט מאכן: אין די ערשטע טעג צוויי מאל שהחיינו, און די צווייטע טעג צוויי מאל שהחיינו, און אויכעט בינתיים ובסמוך לזה – אויכעט די שבתות, אויכעט מיט הדלקת נרות ש"ק, איז דאך נאך מערער נוגע אויף טאן אין די ענינים אז ס'זאל

אנקומען צו יעדער אידישע פרוי און טאכטער, אז זאלן וויסן זיין, אז אט קומט אן סוכות – צוויי טעג, און דערנאך גלייך נאך דערויף שבת – א דריטער טאג, דערנאך קומט ווייטער צוויי טעג וואס דארפן ווייטער מאכן מיט שהחיינו, און דערנאך ווייטער א שבת בראשית. און אזוי איינ'חזור'ן דאס מיט אלע אידישע פרויען און מיידעלאך וואס מ'קען צו זיי דערגרייכן – וויבאלד אז נאר הגיעו לחינוך. און אויב ס'א ספק צי הגיעו לחינוך, איז אויכעט כדאי זאל באלייכטן איר מזל⁶⁸ מיט א וואך פריער, אדער מיט עטליכע טעג פריער. וואס דארף איר ליגען אין ספק? ! – צי זי הגיעה לחינוך, צי ניט – אויב ס'נאר דא א מעגלעכקייט, זאל מאכן ליכטיקער אין הויז, ביז וואנעט אז עיני בשר זען דאס – אפילו עיני בשר פון א ניט אידן זען – אז א אידישע מיידעלע האט אנגעצונדן א ליכטעלע לכבוד פון חג הסוכות, און דערנאך לכבוד פון שבת. דערנאך וועט ער זיך כאפן, אז מ'דארף נאר געווערן ביז איר חינוך – נו, איז וואס⁶⁹ האט ער דא דערלייגט? ס'געווארן ליכטיג ביי עם אין הויז! און געווארן ליכטיק דורך דערויף וואס א חלק אלוקה ממעל ממש, וואס געפינט זיך אין דער מיידעלע, האט געפועלט אז דער מוטער אדער דער

— נרות של ציון —

(68) כמבואר בהמשך שיחת ז"ך מנ"א תשל"ח (4:15): "ל...און אזוי ווי דער שכר וואס דער אויבערשטער גיט – דער "ריווארד" – איז דאך אויכעט מדה כנגד מדה, אין דעם זעלבן סוג, איז ווי ער זאגט אין זהר, דורך אט א דער מצוה מאכט זי נאך מער ליכטיקער איר מזל, און די מזל פון דער גאנצער הויז, און בהנוגע צו א קליינע מיידעלע – אויך די מזל פון די עלטערן, און פון די מדריכים, פון די לערער און לערערין'ס, וואס האבן איר ערצויגן און צוגעגרייט און געמאכט אז זי זאל מקיים זיין מצות בכלל, און דער מצוה פון נרות שבת און נרות יו"ט במיוחד, ווערט ליכטיק איר מזל, און דער מזל פון אלע אידן ארום איר, און אויך דער מזל פון דער גאנצער וועלט..."

(69) פ"י: מה הפסיד פה?

— נרות של ציון —

ישראל תורה הוא, אז מ'צינדט דאס אן – פונקט ווי א נר פון שבת, דוקא בערב שבת, אזוי איז אויכעט אין דעם נר פון יום טוב ראשון, משא"כ אין דעם נר פון יום טוב שני אין חוץ לארץ – אבער מ'רעדט זיך וועגן נר של יום טוב ראשון לכל לראש..."

(64) ראה עד"ז שיחת כ"ה אייר תש"נ (ליד הערה 80).

(65) ראה הערות 56, 57.

(66) קשה להבחין אם הכוונה ל"אלץ" (כבפנים) או "אלט" (והיינו שענין החינוך מתחיל אפילו בגיל יותר מוקדם), ויל"ע.

(67) שו"ע אדה"ז סי' שמג, ס"ג (שבהערה 3), ועד"ז

מג"א שם סוף סק"ג.

ליכטיגקייט בגשמיות) – איז מען איר מחנך אין דעם ענין פון הדלקת נרות שבת ויו"ט".]

שיחת כ"ה אייר תשד"מ

לנשי ובנות הב"ד

"(20:35) ...באקומט א אינגילע און א מיידעלע, גלייך ווי זיי ווערן געבארן, די גאנצע תורת משה בירושה. און דערנאך בשעת ס'וואקסט דער גוף, וואקסט אויכעט נאכמער⁷² די נשמה און די רוחניות פון דעם קינד. און דערפאר ווען דער קינד ווערט א ביסל עלטער, לערנט מען מיט עם זאכן אין אידישקייט צו וועלכע ער קען שוין דערגרייכן – מתחיל לדבר, ער קען⁷³ אנהויבן רעדן, רעדט מען מיט עם תורה צוה לנו משה, וואס דאס איז ווי געזאגט, מורשה קהלת יעקב. און אזוי אויכעט, בשעת א מיידעלע קען שוין פארשטיין⁷⁴ דעם אונטערשיד צווישן ליכטיקייט און ניט ליכטיקייט, און ווי אזוי בשעת מ'איז מוסיף, מ'צינדט אן נאך א ליכטעלע, ווערט ליכטיקער אין דער גאנצער הויז – לערנט מען מיט איר אויכעט אז זי זאל אנהויבן ליכטיק מאכן אין דער הויז מיט נרות שבת ויום טוב. און מ'ערקלערט איר אויכעט, אז דאס מאכט דערנאך ליכטיקער די אלע טעג וואס קומען נאך⁷⁵ שבת און נאך⁷⁵ יום טוב – קומט אין זיי צו נאך מער ליכטיקייט, וויבאלד אז ס'צוגעקומען נאך א ליכטילע אין דער הויז, וואס ס'אנגעצונדן געווארן דורך אט א דער אידישע מיידעלע, וואס זי איז אינגאנצן עטליכע יאר אלט – האט זי אבער אין זיך די כחות וואס דער אויבערשטער האט

פאטער האבן זיך משתדל געווען און זי האט אנגעצונדן מיט א טאג איידער הגיעה לחינוך! די פעולה פֿעולם האט זיך אויפגעטאן – אז דער פאטער און דער מוטער גייען דערנאך פֿחדר, איז אל ייכשל פֿעץ ופֿאבן, אפילו ווען דער ליכטעל האט אנגעצונדן א מיידעלע וואס מ'ווייס נאך ניט צי הגיעה לחינוך, אדער קודם שהגיעה לחינוך – איז שוין דער פאטער און דער מוטער בפשטות, קען ניט זיין אז ייכשל בעץ ובאבן. אזוי שטייט אין שולחן ערוך, אז ס'ברענט א ליכט קען ער ניט נכשל ווערן".

שיחת ל"ג בעומר תשד"מ

בעת ה"פאראד"

(שיחה ב ~ 21:00) "הבל⁷⁰ שאין בו חטא, וואס דאס איז דאך דא דער ענין וואס אין בו חטא סיי באַ אינגעלעך און סיי באַ מיידעלעך, ובפרט נאך ווי מ'איז מחנך אידישע מיידעלעך איצטער, אין זמן האחרון, אז מ'לערנט מיט זיי א ריבוי ענינים אין תורה, אנהויבנדיק נאך גאר פון א קליינעם אלטער, גלייך משמתחילה לדבר – כולל אויכעט, אז מ'איז זיי מחנך אז זאלן מאכן ליכטיג די הויז, יעדער ערב שבת דורך אנצינדען א נר של שבת, און אזוי אויכעט א נר של יום טוב, אויב נאר הגיע – זי דערגרייכט דעם אלטער אז זי קען שוין זאגן די ברכה, און זי פארשטייט⁷¹ שוין דעם חילוק פון ליכטיגקייט און ניט ליכטיגקייט בגשמיות...".

[ובשיחה המוגהת (לקו"ש חכ"ז ע' 288):
"...וואס גלייך משהתניוקת מתחילה לדבר (אויב זי קען מאכן א ברכה, און פארשטייט דעם חילוק צווישן ליכטיגקייט און ניט

נרות של ציון

(72) הדגש על "נאך".

(73) אולי פירושו, שכשהגיע כבר לשלב שבו הוא יכול להתחיל לדבר (אף שבפועל עדיין לא התחיל לדבר), כבר אז יש לאביו להתחיל להגיד לו תורה צוה וגו'. ויל"ע.

(74) ראה הערה 57.

(75) הדגש על "נאך".

נרות של ציון

(70) שיחה זו הוגהה (ונדפסה בלקו"ש חכ"ז ע' 288) בשינויים מהבא לקמן בפנים (וקטע ממנו מובא לקמן בפנים), ע"ש.

(71) ראה הערות 56, 57.

להאיר מבראשית

המאמר⁷⁸ רעדט ער זיך וועגן חשיבות ענין החינוך, אנהויבנדיק מפי עוללים, וואס דאס איז נאך על פי הלכה – לרוב הענינים, איז דאך קודם שהגיע לחינוך. ברוב הענינים הויבט זיך אן הגיע לחינוך ערשט צו פינף יאר אדער צו זעקס יאר. ס'דא ענינים, בדוגמא ווי הדלקת נרות שבת בנוגע צו א מיידעלע, פארשטייט⁷⁹ זי דאך שוין דעם ערך פון – אז מ'צינט אן א ליכטעל ווערט ליכטיקער אין צימער, במילא איז דאך ווי דער אלטער רבי איז מבאר דער ענין פון הגיע לחינוך (אין הלכות שבת³) אז דאס איז באַ יעדער מצוה לפיענינה, במילא אויכעט פארשטאנדיק דער הגיעה לחינוך ביי א מיידעלע בהנוגע להדלקת הנר, איז דאס זינט זי הויבט אן מבחין זיין פון א צימער וואס איז באלויכטן מיט א נר, אדער א צימער וואס ס'קען זיין ייכשל פֿעץ או פֿאבן דערפאר וואס דארט איז ניטא קיין נר. על דרך זה איז אויכעט - מפי עוללים, איז דאך ווי פארשטאנדיק פון דעם מאמר, איז שוין גלייך ווי ער איז נאך אן עולל. וואס דאס איז דאך לכאורה אינגאנצן ניט מובן: ווען הויבט זיך אן חינוך אין תורה? איז דאך משהבן, משהתינוק מתחיל לדבר, וואס דאס איז אן ערך ווי ער ווערט צוויי יאר - וואס דעמאלט ענדיקט זיך, ניט נאר די צייט פון עולל, אפילו די צייט פון יונק, וואס סתם יונק איז דאך שנתיים...".

שיחת ז"ך אלול תשמ"ט

לנשי ובנות חב"ד

(25: 50) "...איז ניט קוקנדיק וואס זי איז ערשט געווארן צוויי יאר, אדער צוויי מיט א האלבן יאר, עאכו"כ דריי יאר, און אפילו אויב זי איז שייכות דערצו גלייך ווי זי ווערט שוין אלט א יאר, און הויבט שוין אן רעדן,

אין איר אריינגעגעבן, צוזאמען מיט די שליחות וואס דער אויבערשטער האט איר געגעבן, אז ניט קוקנדיק וואס זי איז נאך גאר קליין אין גוף – בדוגמא ווי דער אידישער פאלק אינגאנצן איז "קטן הוא" – האט זי בכח, מיט די שליחות פון דעם אויבערשטן, צוגעבן און מאכן נאך מער ליכטיקער, בא זיך⁷⁶ אין הויז, און דורך די פענסטער גייט אויכעט ארויס די ליכטיקייט און מאכט מער ליכטיקייט די פינסטערקייט וואס ס'דא אין רשות הרבים, און אזוי נאך ווייטער און נאך טיפער, ביז דאס דערגרייכט עד סוף כל העולם...".

שיחת ליל י"ג תשרי תשמ"ה

(שיחה ד ~ 19: 15) "...דער ענין פון הדלקת נרות שבת ויום טוב, און דעם יום טוב הבא לקראתנו לשלום. . דריי מאל נאכאנאנד, ערב יום ראשון פון סוכות. . בליל שני פון סוכות. . דעם ערב שבת שבא לאחרי זה. . און מ'מאכט נאך די ערשטע צוויי מאל בצירוף פון ברכת שהחיינו. און מ'הויבט דאס אן ווי ס'האט אנגעהויבן פון די ד' אמהות: בהנוגע צו אברהם ושרה, איז דאך געווארן אין זייער מציאות לאחרי שנתגירו, וואס דעמאלט איז געווען כקטן שנולד דמי. בשעת ס'האט זיך אנגעהויבן און ס'געווען שייכות צו גיל בשנים, דערציילט ער דאך אין מדרש, אין תורה שבע"פ, וואס א סיפור⁷⁷ בתורה שבע"פ איז דאך אויכעט א תורה והוראה, אז רבקה האט אנגעהויבן צינדן ליכט ווען זי איז געווען בת ג' שנים...".

שיחת פורים קטן תשמ"ו

(שיחה א – 4: 40) "...וואס דער תוכן

(78) ד"ה וקבל היהודים תרפ"ז.

(79) ראה הערות 56, 57.

(76) הדגש על "זיך".

(77) הדגש על "סיפור".

וכמה שיחות⁸¹, במשך כל השנים, מדגיש ומעורר רבינו שהתחלת הדלקת נרות תהי' מיד ("גלייך") כשמגיעה הבת לכלל הבנה וחינוך. ולא מסתבר, שבגלל המעלה וההידור של ברכת שהחיינו (בפעם הראשונה) על התחלת קיום המצוה, יהי' כדאי להפסיד ההדלקה של כמה שבועות, ואפילו של שבוע א'.

זאת ועוד, בקונטרס צדי"ק למלך ח"ד ע' 179-180 נדפס עלה ההגהה של הערה זו, ושם רואים שלפני ההגהה כתבו המניחים: "כדאי ונכון שיתחילו להדליק פעם הראשונה ביו"ט, שאז יברכו שהחיינו...", ורבינו מחק תיבת ביו"ט ("ביד"ט"), וכתב על גביו: "ותיכף בחה"ש" (ושוב הוסיף בכת"ק כל השורה האחרונה: "והמהדרות להתחיל בש"ק הקודמת – יקנו להן שמלה חדשה").

נרות של ציון

81) ראה שיחת כ"ד אלול תשל"ד: "...גלייך ווי זיי פלעגן אנהויבן פארשטיין. גלייך ווי זיי הויבן אן זאגן ברכות...". "כ"ה אלול תשל"ד: "...זאל מען איר גלייך זען אז זי זאל אנהויבן. זיי זאלן איר גלייך צושטעלן א לייכטער. זי זאל קענען בענטשן ליכט אט דעם ערב שבת...". "כ' חשון תשל"ה (וכ"ה בלקו"ש חט"ו ר"ע 381): "...גלייך משהגיעה לחינוך...". "י"ג תמוז תשל"ה: "...זי איז ערשט אנגעהויבן רעדן, האט מען איר גלייך אנגעהויבן...". משיחות ש"פ מצורע תשל"ו וש"פ האזינו תשל"ה: "...גלייך ווי הגיעה לחינוך...". "ר"ח אייר תשל"ו: "...גלייך ווי א אידישע מיידעלע פארשטייט...". ז"ך מנ"א תשל"ח: "...גלייך ווי זי איז שייכות צו חינוך. ווען זי איז נאך ערשט געקומען צו גיל חינוך...". (ועד"ז לקו"ש ח"ד ס"ע 197: "...גלייך ווען זי איז שייך צו פארשטיין. גלייך ווען זי קומט צום גיל פון חינוך..."). "ל"ג בעומר תשד"מ: "...גלייך משמתחילה לדבר...". (ועד"ז לקו"ש חכ"ז ע' 288). "ז"ך אלול תשמ"ט: "...גלייך ווי זי ווערט שוין אלט א יאר, און הויבט שוין אן רעדן...". ד' דחג הסוכות תנש"א: "...מתחיל גלייך ווי א קליין מיידעלע איז מכירה...". "כ"ח אייר תנש"א: "...גלייך ווי זי האט שכל און פארשטיין...".

קען זי דאך זיכער מאכן אויכעט אט א די ברכה, און ווי מ'זעט אויכעט בפשטות, די ליכטיקייט פון דעם פנים פון א קינד פון איין יאר, ווען ער זעט אז ער האט אנגעצונדן א ליכט, און ס'געווארן ליכטיק ארום עם, א ליכטיקייט ניט קיין געמאכטע, וואס קינדער זיינען דאך בכלל ניט שייכות צו מאכן זאכן וואס דאס איז מער ניט ווי א דמיון, נאר דאס וואס א קינד טוט, ובפרט א אידישער קינד טוט, ווערט דאס ביי עם מיט דער גאנצע אמת'קייט, און מיט די גאנצע לעבעדיקייט, און מיט דער גאנצע שטארקייט פון א אידיש קינד, אז דערנאך זאל ער אזוי ממשיך זיין מפעם לפעם".

שיחת כ"ה אייר תש"נ

לנשי ובנות חב"ד • סה"ש תש"נ ח"ב ע' 481

"...וכן הבנות, שבהגיען לכלל הבנה⁸⁰ מדליקות בעצמן ומברכות על נר שבת ויו"ט [ובהע' 38 שם: "וביו"ט – גם ברכת שהחיינו. ולכן, כדאי ונכון שיתחילו להדליק פעם הראשונה תיכף בחה"ש, שאז יברכו שהחיינו גם על התחלת קיום מצות הדלקת נר יו"ט ושבת. והמהדרות להתחיל בש"ק הקודמת – יקנו להן שמלה חדשה"]...".

[ויש להעיר: כמדומה, שיש שהבינו ע"פ הע' 38 הנ"ל, שכשהבת מגיעה לכלל ההבנה הנצרכת כדי להתחיל בחינוכה, כדאי ונכון לחכות עוד איזה שבועות (ואולי יותר) עד שיהי' יו"ט, ואז תתחיל לברך בשהחיינו. רק שיש הידור נוסף, שיכולה להתחיל מיד ולברך שהחיינו אז ע"י שיקנו לה שמלה חדשה.

ולכאורה אין זה נכון כלל וכלל, ואין זו הבנה נכונה של ההוראה הנ"ל. כי בכמה

נרות של ציון

80) ראה עד"ז שיחת כ' חשון תשמ"א (ליד הערה 65). וראה הערה 57.

להאיר מבראשית

התחלת קיום המצוה, כיון שכבר התחילו מאתמול⁸³].

שיחת ליל ד' דחג הסוכות תנש"א

(26: 50) "...וויבאלד אז מ'דערמאנט וועגן די מעלות פון נשי ובנות ישראל, ובפרט נאך למנהגנו, איז דאך דאס אויכעט כולל דער ענין פון הדלקת הנרות, מתחיל גלייך ווי א קליין מיידעלע איז מכירה אין איר תוכן הענין – לפי הבנתה מערניט – צינדט זי שוין אן דעם נר שבת און נר יום טוב, און צוזאמען אויכעט מיט ברכת שהחיינו, וכמדובר כמה פעמים, וואס דאס איז נאך מערער מוסיף אין יאיר מזלה⁸⁴...".

שיחת כ"ה אייר תנש"א

לנשי ובנות חב"ד

(44: 55) "...ווי ס'פירט זיך ביי מנהגי חב"ד, אז אפילו קליינע מיידעלעך נאך פאר⁸⁵ בת מצוה, ומה טוב – גלייך ווי זי האט שכל און פארשטיין⁸⁶ דעם אפטייטש פון די ברכה וואס זי מאכט בהדלקת הנרות, זאלן אויכעט אנהויבן די הדלקת הנרות פון דעם שבת און פון דער ימי השבועות שלאחרי השבת, און האבן די חזקה פון דריי נעכט נאכאנאנד...".

חלוקת דולרים י"ז מנחם אב תנש"א

[בבית חיינו גל' 99 ע' 15, מסופר שבי"ז

נרות של ציון

(83) ולהעיר גם מעוד קטע משיחת כ"ה אלול תשל"ד הנ"ל בפנים (שיחה ב ~ 40: 7): "...וואו ס'נאר דא די מעגליכקייט אז דארט געפינט זיך אזא מין וואס האט נאך ניט חתונה געהאט, אדער וואס זי איז נאך ניט בת מצוה, ביז גאר א קליינע מיידעלע – אז [מ'זאל] זען אז זי זאל אנהויבן צינדן ליכט פון דעם ערב שבת, און דערנאך ערב ראש השנה וכו'".

(84) ראה הערה 68.

(85) הדגש על "פאר".

(86) ראה הערה 57.

ומהגהה זו נראה לכאורה, שרבינו בא בזה דוקא לשלול טעות וקס"ד ע"ד הנ"ל – שלא יחשבו שכל הבנות שלא תגיעו לכלל הבנה לפני חג השבועות תש"נ (היינו תוך עשרה ימים מכ"ה אייר), יש להן לחכות עד חג הסוכות תנש"א כדי להתחיל להדליק עם ברכת שהחיינו.

ולכאורה יש לפרש בכוננת ההערה הנ"ל, שרבינו רצה לנצל את החידוש שיש בהדלקת נרות יו"ט עם ברכת שהחיינו⁸², כדי לעורר ולזרז את העוסקים במבצע נש"ק והמושפעות של המבצע (היינו גם כאלו שהן רק מתחילות בקיום התומ"צ בכלל), שערב חג השבועות הקרובה הוא הזדמנות טובה ש(גם) הבנות הקטנות תתחילו להדליק. והיינו שעי"ז תתחילו להדליק (ותקדימו להתחיל) גם כאלו שבלי החידוש של ברכת שהחיינו לא היו מוכנות עדיין להתחיל.

ומה שהוסיף רבינו בשעת ההגהה, שלהתחיל מהשבת קודש הקודמת (עם שמלה חדשה) היא הנהגה ל"המהדרות", לכאורה י"ל: (א) שהכוונה לכל אנ"ש, ובנ"י היראים וחרדים. (ב) שזהו (גם) בנוגע לאלו המתחילות בקיום התומ"צ, אבל כבר מההתחלה מוכנות להזדרז ולהדר להתחיל בהדלקת נש"ק בההזדמנות הראשונה.

ולהעיר משיחת כ"ה אייר תנש"א דלקמן, שבו הורה רבינו שיש להתחיל מערב שבת ד' סיון, כדי שיהיו גם להבנות הקטנות החזקה דג' ימים רצופים של מצות הדלקת נרות ש"ק ויו"ט (אף שעי"ז לכאורה לא תהי' שייכות לברכת שהחיינו של ליל א' דחג השבועות עם

נרות של ציון

(82) ולהעיר מההדגשה על מעלת ברכת שהחיינו (ז' פעמים במשך חודש תשרי – חודש השביעי) שבשיחת ג' דסליחות תשל"ה (ליד הערה 48). וראה גם שיחת י"ג תשרי תשד"מ. ד' דחג הסוכות תנש"א

ליקוט בענין גיל התחלת הדלקת נרות ש"ק ויו"ט

להדליק נרות? והיא ענתה שאכן הבת כבר התחילה להדליק. ואז נתן לה רבינו דולר נוסף, ואמר שתתן הדולר לצדקה ביום ששי הבא.].

מנחם אב תנש"א בחלוקת הדולרים עבר ר"מ הבלין מקרית גת עם זוגתו כשהיא מחזיקה בתה על ידיה. רבינו שאל את הרבנית הבלין מה הגיל של הבת, והרבנית ענתה שהיא בת שנתיים. רבינו שאל שוב: אולי כבר התחילה

לזכות

ר' יעקב הלוי בן שרה רבקה שליט"א
וזוגתו מרת לאה בת שרה בילא שתליט"א
לרפואה שלימה וקרובה

•

לע"נ

הרב בצלאל דוד
בן הרב יוסף חיים הלוי ע"ה
וזוגתו מרת שרה בת הרב חיים ע"ה
ת. נ. צ. ב. ה.

•

לע"נ

הרב ישראל מאיר
בן הרב בצלאל דוד הלוי ע"ה
ת. נ. צ. ב. ה.

•

לע"נ

התמים ר' שמואל מאיר
בן ר' עזריאל צבי הירש הלוי ע"ה
ת. נ. צ. ב. ה.